

MUKADDİME

Cilt: 9 • Sayı: 2 • Yıl: 2018
ISSN: 1309-6087

MUKADDİME

ISSN: 1309-6087
Cilt 9, Sayı 2, Güz 2018
Volume 9, No 2 Autumn 2018

Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına Sahibi
Owner on Behalf of Mardin Artuklu University, the Institute of Social Sciences
Prof.dr. Ahmet Ağırakça

Baş Editör | Editor in Chief
Doç. Dr. Ömer Bozkurt

Editörler | Editors
Dr. Öğr. Üyesi Hadra Kübra Erkinay Tamtamiş, Dr. Öğr. Üyesi Caner Yelbaşı

Editör Kurulu | Editorial Board

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Kayaoğlu (Mardin Artuklu Üni.)
Doç.dr. Beyhan Kanter (Mardin Artuklu Üni.)
Dr. Öğr. Üyesi Faysal Özdaş (Mardin Artuklu Üni.)
Prof. Dr. Julian Rentzsch (Johannes Gutenberg Uni. Mainz)
Dr. Öğr. Üyesi Halis Sakız (Mardin Artuklu Üni.)
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Yücedağ (Mardin Artuklu Üni.)
Dr. Öğr. Üyesi Hayrullah Acar (Mardin Artuklu Üni.)
Dr. Öğr. Üyesi. M.fatih Kılıç (Mardin Artuklu Üni.)
J. Prof. Dr. Petr Kucera (Hamburg Uni.)
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Şanlı (Mardin Artuklu Üni.)

Redaksiyon | Redaction

Türkçe: Arş. Gör. Burçin Özdemir, Arş Gör. Mehmet Yalçınkaya
İngilizce: Arş. Gör. Yunus Maviş

İletişim | Correspondence

Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sağlık Yüksekokulu Binası 5. Kat Diyarbakır Yolu 5. km Mardin Tel: + 90 482 213 4002
Web: <http://mukaddime.artuklu.edu.tr>, mukaddimedergisi@gmail.com

Baskı Yeri ve Tarihi | Publication Place and Date

Dizgi Ve Tasarım: Abdullah Özgür Oral
Mardin Sesi Gazetecilik Matbaacılık Ltd. Şti. • Kasım 2018
13 Mart Mh. Özel İdare Müd. Ark. Sürücü Ap. No:3/B-Mardin Tel: + 90 482 213 1656
www.mardinsesi.com.tr

Mukaddime, Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından altı ayda bir bahar (Mayıs) ve güz (Kasım) dönemlerinde yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergide yer alan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergideki yazılar izin alınmadan kısmen ya da tamamen başka bir yerde yayınlanamaz. Mukaddime; ULAKBİM TR Dizin, DOAJ, ASOS Sosyal Bilimler İndeksi, İSAM, IdealOnline, SOBIAD vb. veri tabanlarında yer almaktadır.

Mukaddime is an international biannual peer-reviewed journal which is published in Spring (May) and in Autumn (November) by Mardin Artuklu University's Institute of Social Sciences. The whole responsibility of opinions expressed in Journal solely belong to their authors. The texts that are published by journal are not allowed to be published partially or entirely without permission. Mukaddime; is located at the ULAKBİM TR Dizin, DOAJ, the ASOS Social Sciences Index, İSAM, IdealOnline, SOBIAD etc. database.

Danışma Kurulu | Advisory Board*

Prof. Dr. Abdullah Ekinci (Harran Üniv.)	Assist. Prof. Mateo Mohammad Farzaneh (Northeastern Illinois Univ.)
Prof. Dr. Adnan Demircan (İstanbul Üniv.)	Masoud Jaafari Dehaghi (University Of Tehran)
Prof. Dr. Ahmet Ağırakça (Mardin Artuklu Üniv.)	Prof. Dr. M. Sait Özervarlı (Yıldız Teknik Üniv.)
Prof. Dr. Ahmet Kankal (Yıldırım Beyazıt Üniv.)	Prof. Dr. Mahmut Atay (Selçuk Üniv.)
Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak (Tobb Ekonomi Ve Teknoloji Üniv.)	Prof. Dr. Mehmet Mahfuz Söylemez (İstanbul Üniv.)
Prof. Dr. Ali Murat Yel (Marmara Üniv.)	Prof. Dr. Mehmet Özdemir (Ankara Üniv.)
Prof.dr. Aynur Özfirat (Mardin Artuklu Üni.)	Prof. Dr. Musa Kazım Arıcan (Yıldırım Beyazıt Üniv.)
Prof. Dr. Ayhan Bıçak (İstanbul Üniv.)	Prof. Dr. Nüket Esen (Boğaziçi Üniv.)
Prof. Dr. Erdoğan Boz (Eskişehir Osmangazi Üni.)	Doç. Dr. Oktay Özel (Bilkent Üniv.)
Prof. Dr. Erica C.d. Hunter (Soas Univ.)	Prof. Dr. Ömer Aytaç (Firat Üniv.)
Prof. Dr. Feridun M. Emecen (İstanbul 29 Mayıs Üniv.)	Doç. Dr. Ömer Türker (Marmara Üniv.)
Prof. Dr. İbrahim Özçoşar (Mardin Artuklu Üniv.)	Prof. Dr. Recep Şentürk (İbn Haldun Üniv.)
Prof. Dr. İlhami Güler (Ankara Üniv.)	Prof. Dr. Richard Foltz (Concordia Univ.)
Prof. Dr. İlhan Kutluer (Marmara Üniv.)	Prof. Dr. Saim SAVAŞ (Uşak Üniv.)
Prof. Dr. İrfan Aycan (Ankara Üniv.)	Prof. Dr. Sami Şener (Doğuş Üniv.)
Doç. Dr. İrfan Yıldız (Dicle Üniv.)	Doç. Dr. Salih Akın (Université De Rouen)
Prof. Dr. Julian Rentzsch (Johannes Gutenberg Univ.)	Prof. Dr. Şinasi Gündüz (İstanbul Üniv.)
Prof. Dr. Kadir Canatan (İstanbul Sabahattin Zaim Üniv.)	Prof. Dr. Turan Karataş (Karamanoğlu Mehmet Bey Üniv.)
Prof. Dr. Kayhan Delibaş (Adnan Menderes Üniv.)	Doç. Dr. Vahap Özpolat (Mardin Artuklu Üniv.)

* Ada göre alfabetik sıra | In alphabetical order by name

MUKADDİME

ISSN: 1309-6087

MUKADDİME DERGİSİ 2018 YILI 9. CİLT HAKEMLERİ
REFEREES of MUKADDİME in Volume 9, the Year 2018

- Prof. Dr. Abdullah Ekinci Harran Üni
Prof. Dr. Abdurrahman Adak Mardin Artuklu Üni.
Prof. Dr. Adnan Demircan, İstanbul Üni.
Prof. Dr. Bahir Selçuk, Fırat Üni.
Prof. Dr. Hakan Samur, Batman Üni.
Prof. Dr. İbrahim Özcoşar Mardin Artuklu Üni.
Prof. Dr. Murat Akgündüz Harran Üni.
Prof. Dr. Mustafa Kara, Abant İzzet Baysal Üni.
Prof. Dr. Sema Uğurcan, Marmara Üni.
Prof. Dr. Tahir Akgemci Selçuk Üni.
Doç. Dr. Abdulcebbar Kavak, Ağrı İbrahim Çeçen Üni.
Doç. Dr. Abdurrahman İlğan, Mustafa Kemal Üni.
Doç. Dr. Arzu Demirel, Mehmet Akif Ersoy Üni.
Doç. Dr. Bahset Karşlı, Akdeniz Üni.
Doç. Dr. Betül Bayazıt, Kocaeli Üni.
Doç. Dr. Beyhan Kanter, Mardin Artuklu Üni.
Doç. Dr. Burhanettin Zengin Sakarya Üni.
Doç. Dr. Hakan Vahit Erkuşlu, Nevşehir Üni.
Doç. Dr. Hayrullah Acar, Mardin Artuklu Üni.
Doç. Dr. İrfan Yıldız, Dicle Üni.
Doç. Dr. KENAN Güllü Erciyes Üni
Doç. Dr. Kubilay Özyer, Gaziosmanpaşa Üni.
Doç. Dr. M Fatih Kanter, Kilis 7 Aralık Üni.
Doç. Dr. M. Zahir Ertekin, Bingöl Üni
Doç. Dr. Mehmet Alıcı, Mardin Artuklu Üni.
Doç. Dr. Metin Kaplan, Nevşehir Üni.
Doç. Dr. Murat Necip Arman, Adnan Menderes Üni.
Doç. Dr. Musa Öztürk, Yıldırım Beyazıt Üni.
Doç. Dr. Mustafa Uyar, Ankara Üni.
Doç. Dr. Nuri Özgür Doğan, Nevşehir Üni.
Doç. Dr. Oktay Bozan, Dicle Üni.
Doç. Dr. Ömer Bozkurt, Mardin Artuklu Üni.
Doç. Dr. Serdar Orhan, Fırat Üni.
Doç. Dr. Suzan Coban, Nevşehir Üni.
Doç. Dr. Seyit Battal Uğurlu, Yüzüncü Yıl Üni.
Doç. Dr. Yasin Meral, Ankara Üni.
Doç. Dr. Seyfettin Aslan, Dicle Üni.
Doç. Dr. TAHA Nas, Mardin Artuklu Üni.
Doç. Dr. Yunus Cengiz, Mardin Artuklu Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Abdulsamet Özmen Dicle Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman Demirci, Mardin Artuklu Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Adnan Çetin Mardin Artuklu Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Altuğ Günar Bandırma Onyediy Eylül Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Bilgen Sütçüoğlu Yeditepe Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Birgül Bozkurt Mardin Artuklu Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Canser Kardeş, Muş Alparslan Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Devrim Ertürk, Dokuz Eylül Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Durdu Mehmet Biçkes, Nevşehir Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Efe Baştürk, Recep Tayyip Erdoğan Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Ekrem Akman, Mardin Artuklu Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Fasih Dinç, Mardin Artuklu Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Ferda Barut, Anadolu Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Gülseren Özaltaş Serçek, Artuklu Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Halis Sakız, Mardin Artuklu Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Harun Kınacı, Erciyes Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Hatime Kamilçelebi Kirklareli Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Hürriyet Çimen - Ardahan Üni.
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Yücedağ, Mardin Artuklu Üni.
Dr. Öğr. Üyesi İhsan Kurtbaş, Ardahan Üni.
Dr. Öğr. Üyesi İlhan GÜLLÜ, Nevşehir Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Kadir Çakar Mardin Artuklu Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Kutlu Akalın, Mardin Artuklu Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Metin Atmaca, Ankara Sosyal Bilimler Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Cevat Acar, Mardin Artuklu Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Fatih Kılıç, Mardin Artuklu Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Tahir Demirel, Selçuk Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Nazan Düz, Uşak Üni
Dr. Öğr. Üyesi Nurettin Beltekin, Mardin Artuklu Üni
Dr. Öğr. Üyesi Osman Eroğlu Mardin Artuklu Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Doru, Mardin Artuklu Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Pınar Göktaş Süleyman Demirel Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Pınar Özdemir Çukadar, Mardin Artuklu Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Selda Adiloğlu Bursa Teknik Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Serdar Ünal Adnan Menderes Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Zafer Duygu Mardin Artuklu Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Zehra Nurdan Atalay, Mardin Artuklu Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Ziya Polat, Mardin Artuklu Üni.

İçindekiler | Contents

Takdim

VII

Makaleler - Articles

M. Nesim Doru

Yeni Bir Form Olarak Nakşî-Hâlidîliğin
Kürt Coğrafyasındaki Etkileri 1 Naqshî-Khâlidî Movement as a New Form
and its influences in Kurdish Geography

Hüseyin Güneş

Selahaddin Eyyûbî Zamanında Nusaybin 17 Nisibis in the Era of Saladin Ayyubi

Necat Keskin

Kovargeriya Akademîk a Kurdî li
Tirkiyeyê û Pirsgirêkên Wê 31 Türkiye’de Kürtçe Akademik Dergiciliği
ve Sorunları

Rifat Atay

Türkçe Ezan Uygulamasının Toplumsal
Hafızada Yol Açtığı Travmalar Üzerine 49 On the Traumas Caused by the Turkish
Adhan Experiment in Social Memory

İbrahim Yücedağ

Sonsuzluk Teorisi” Filminin Genetik
Yapısalcı Bir Analizi 67 A Genetic Structuralist Analysis of The
Movie “Infinity Theory

Zelal Başak Kızıllan

Arap Baharı Sonrası Avrupa Birliği’nin
’Yeni’ Komşuluk Politikası 79 The EU’s New Neighborhood Policy After
the Arab Spring

Çağdaş Ertaş

Kamu Çalışanlarının Turizm Değerlerine
Yönelik Farkındalıklarının İncelenmesi: 103 An Analysis towards Public Employees’
Awareness of Tourism Values: Case of
Şırnak Örneği

Nuri Özgür Doğan - Yusuf Ersoy

Veri Zarflama Analizi İle Konaklama
İşletmelerinde Etkinlik Ölçümü: 119 Efficiency Measurement of Hospitality
Businesses Using Data Envelopment
Yozgat İli Örneği Analysis: A Case Study in Yozgat

Tuba Büyükbeşe - Mehmet Oktay Gökaslan

İşe Gömülmüşlük, İşe Adanmışlık ve İşten
Ayrılma Niyeti İlişkisi: Bir Alan Çalışması 135 The Relationship Between Job
Embeddedness, Job Engagement, And
Intention To Quit: A Field Study

Burcu Doğanalp - Aslı Kaplan

Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Örgütsel Özdeşleşme Üzerine Etkisi: Kurumsal İtibarin Aracı Rolü

155

The Effect of Corporate Social Responsibility on Organizational Identification: A Mediating Role of Corporate Reputation

Metin Kaplan - Mehmet Emin Eren

İş Sağlığı Ve Güvenliği Algısının İş Stresi Üzerindeki Etkisi: Kamu Hastanesinde Bir Araştırma

181

The Effect of The Perception of Occupational Health and Safety on Job Stress: A Research in a Public Hospital

Hasan Lök

Varlık Yönetim Şirketlerinin Türk Bankacılık Sistemindeki Sorunlu Kredilerin Yönetimindeki Rolü

195

The Role of Asset Management Companies in the Management of Non-Performing Loans in Turkish Banking System

Serdar Bozan - Abdurrahman Ekinci

Öğretmen Performans Değerlendirme Sürecine İlişkin Okul Müdürü ve Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi: Nitel Bir Çalışma

213

Evaluation of Principals and Teachers' Opinions Related to Teacher Performance Evaluation Process: A Qualitative Study

Mehmet Ali Akın - Engin İş - Ömer Murat Öter

Resmî Ortaokul ve Liselerde Görev Yapan Yönetici ve Öğretmenlerin, Değerlere Dayalı Yönetim Uygulamaları İle İlgili Görüşlerinin İncelenmesi

241

An Analysis of the Views of Managers and Teachers Who Work in Official Middle Schools and High Schools on Values-Based Management Practices

Ali Serdar Yücel - Canan Gülbin Eskiyecek - İsa Çiftçi - Çetin Tan - Yüksel Savucu - Aybala Türkmen

Lisans Öğrencilerinin Sporda Sürdürülebilirliğe İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi (Fırat Üniversitesi Örneği)

261

Assessment of The Opinions of Undergraduate Students on Sustainability in Sports (Fırat University Example)

Kitap Tanıtımı

-

Book Review

Buşra Ataker

293

Rüzgâra Karşı Duran Şair: Yahya Kemal'in Türk Şiirine ve Şairlerine Etkisi

Takdim

Çeşitlilik ve renklilik temelde farklılıklara dayalıdır. Farklılıklar ise yerele doğru gidildikçe karşımıza çıkmaktadır. Yereli ve özeli ortaya koydukça çeşitlilik ve renklilik kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Sosyal bilimler açısından bu durum önemlidir ve bilimsel zenginliğin göstergesidir. Akademik çalışmaların ve yayınların da bu zenginliği ortaya koyma görev ve sorumluluğu bulunmaktadır. Farklı dilleri, farklı yaşamları, farklı kültürleri, farklı tarihleri, farklı medeniyetleri, farklı bakışları, farklı uygulamaları ortaya koyamayan sosyal bilimlerin sosyal ve bilimsel boyutu eksik kalmış demektir. Farklılık başka bir açıdan ayrıntı olmak bakımından da dikkate değerdir ve bilimsel çalışmalarda ayrıntıları gün yüzüne çıkarmak büyük önem arz etmektedir. Farklılık, yerellik ve özellik evrenselleşme aşamasının çıkış noktasıdır. Her evrensel olan da esasında evrenselleşmiş olandır. Başka bir ifadeyle evrensel olan yoktur evrenselleşmiş olan vardır. Bugün her evrensel dediğimiz şeyin başlangıçta özel, farklı ve yerel olduğu unutulmamalıdır.

Sosyal bilimler alanında farklı, yerel ve özel çalışmalarıyla her zaman kendine özgü bir çizgi ortaya koyan Mardin Artuklu Üniversitesi, bu yaklaşımını Sosyal Bilimler Enstitüsünün Mukaddime dergisinin hemen hemen her sayısında göstermektedir. Bu sayımızda da aynı bakış açısıyla farklı diller, konular, kültürler ve yaklaşımları rahatlıkla görebileceğimiz makaleleri bulmak mümkündür. Böyle bir bakış açısıyla dergimizin 2018 yılı, 9/2 sayısında İslam düşüncesi, tarih, edebiyat, sosyoloji, uluslararası ilişkiler, turizm, iktisat, işletme, eğitim ve spor alanlarında üniversitemizin ihtisas alanları dikkate alınarak çok sayıda makale yayımlandı.

Bu çerçevede Mukaddime dergimizin bu sayısında Mehmet Nesim Doru'nun "Yeni Bir Form Olarak Nakşî-Hâlidîliğin Kürt Coğrafyasındaki Etkileri"; Hüseyin Güneş'in "Selahaddin Eyyûbî Zamanında Nusaybin"; Necat Keskin'in "Kovargeriya Akademik a Kurdî li Tirkîyeyê û Pirsgirêkên Wê" adlı Kürtçe makalesi; Rifat Atay'ın "Türkçe Ezan Uygulamasının Toplumsal Hafızada Yol Açtığı Travmalar Üzerine"; İbrahim Yücedağ'ın "Sonsuzluk Teorisi" Filminin Genetik Yapısal Bir Analizi"; Zela Başak Kızılkın'ın "Arap Baharı Sonrası Avrupa Birliği'nin 'Yeni' Komşuluk Politikası"; Çağdaş Ertaş'ın "Kamu Çalışanlarının Turizm Değerlerine Yönelik Farkındalıklarının İncelenmesi: Şırnak Örneği"; Nuri Özgür Doğan ve Yusuf Ersoy'un "Veri Zarflama Analizi İle Konaklama İşletmelerinde Etkinlik Ölçümü: Yozgat İli Örneği"; Tuba Büyükbeşe ve Mehmet Oktay Gökaslan'ın "İşe Gömülmüşlük, İşe Adanmışlık ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi: Bir Alan Çalışması"; Burcu Doğanalp ve Aslı Kaplan'ın "Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Örgütsel

Özdeşleşme Üzerine Etkisi: Kurumsal İtibarın Aracı Rolü”; Metin Kaplan ve Mehmet Emin Eren’in “İş Sağlığı Ve Güvenliği Algısının İş Stresi Üzerindeki Etkisi: Kamu Hastanesinde Bir Araştırma”; Hasan Lök’ün “Varlık Yönetim Şirketlerinin Türk Bankacılık Sistemindeki Sorunlu Kredilerin Yönetimindeki Rolü”; Serdar Bozan ve Abdurrahman Ekinci’nin “Öğretmen Performans Değerlendirme Sürecine İlişkin Okul Müdürü ve Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi: Nitel Bir Çalışma”; Mehmet Ali Akın, Engin İş ve Ömer Murat Öter’in “Resmî Ortaokul ve Liselerde Görev Yapan Yönetici ve Öğretmenlerin, Değerlere Dayalı Yönetim Uygulamaları İle İlgili Görüşlerinin İncelenmesi”; Ali Serdar Yücel, Canan Gülbin Eskiyecek, İsa Çiftçi, Çetin Tan, Yüksel Savucu ve Aybala Türkmen’in “Lisans Öğrencilerinin Sporda Sürdürülebilirliğe İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi (Fırat Üniversitesi Örneği)” adlı çalışmaları yer almaktadır. Bunlara ek olarak Gökhan Tunç’un “Rüzgâra Karşı Duran Şair- Etkilenme Endişesi Kavramı ve Yahya Kemal’in Türk Şiirine Etkisi” adlı kitabının tanıtım yazısı da Buşra Ataker tarafından yazılmıştır.

Mukaddime dergisinin hazırlanma ve yayımlanma aşamaları önemli bir ekiple ve ciddi bir çalışma süreciyle gerçekleştirilmektedir. Bu sayımızın da hazırlanmasında, derginin işleriyle birinci dereceden ilgilenen Dr. Öğr. Üyesi Hadra Kübra Erkinay Tamtamış, Dr. Öğr. Üyesi Caner Yelbaşı editörleri başta olmak üzere bölüm editörleri ve son okumada emeği geçen tüm görev arkadaşlarıma teşekkür etmek isterim. Dergimizin makalelerini hakemeleme noktasında ciddi bir çaba sarf ederek dergimize katkıda bulunan, Türkiye’nin çeşitli üniversitelerinde görev yapan meslektaşlarımıza da teşekkür ederim. Her zaman olduğu gibi bütün desteğiyle bizlerin yanında olan, teşvik ve tavsiyelerini bizlerden esirgemeyen Sayın Rektörümüz Prof. Dr. Ahmet Ağırakça’ya özellikle teşekkür etmek isterim. Mukaddime Dergisinin 9. cilt 2. sayısının ilim dünyasına hayırlı olmasını diler, 2019 yılında yeni konu ve sayılarla birlikte olmayı umar, saygılar sunarım.

Baş Editör

Doç. Dr. Ömer Bozkurt

Mukaddime, 2018, 9(2), 1-15
DOI: 10.19059/mukaddime.369809

Yeni Bir Form Olarak Nakşî-Hâlidîliğin Kürt Coğrafyasındaki Etkileri*

M. Nesim Doru¹

Öz: Hâlidîlik, bir XIX. yüzyıl hareketi olarak, doğup geliştiği Kürt coğrafyası başta olmak üzere, İslam dünyasının birçok bölgesine yayılmış bir Nakşîbendî koludur. Adını kurucusu Mevlânâ Hâlid Şehrîzorî'den alan tarikat, kurulduğu dönemden bugüne İslam dünyasının Nakşî geleneği içinde en güçlü kollardan biri olagelmıştır. Başka bir ifadeyle, Hâlidîlik, İslam dünyasında sosyal, siyasal ve dinî açıdan getirdiği farklılıklarla salt dinî bir hareket olmaktan çıkmayı başarabilmiş nadir oluşumlardan biridir.

Hâlidîlik, kurucusu olan Mevlânâ Hâlid Şehrîzorî'nin kişisel karakterini yansıtan bir tarikat olmanın yanısıra aynı zamanda onu aşan ve yayıldığı bölgelerde o bölgelerin şartlarına göre şekillenen bir oluşumdur. Bu sebeple bu hareketi sadece kurucusunun karakteri açısından değerlendirmek eksik olacağından hareketi teorik doktrin açısından da ele almak gerekir.

Hâlidîlik, dinî görüş ve anlayış olarak Hind sülûlîliğinin etkisinde kalmış ve bu çerçevede etkili olduğu bölgelerde birçok değişim ve dönüşüme yol açmıştır. En önemli etkisi, nüfuz ettiği bölgelerde hâkim olan ve daha çok Orta-Asya sülûlîliğinin etkisinde kalan anlayışları geriletmiş olmasıdır. Böylece bu yeni anlayışla beraber İbnü'l-Arabî'ci ve vahdet-i vücûdçu tasavvufî anlayış yerine, İslam'ın öz kaynakları olan Kitap ve Sünnet'e bağlılığı esas alan Hâlidîlik, heterodoksî anlayışları İslam düşüncesinin dışına itmiştir. Bu etkinin en çok görüldüğü coğrafya ise, Kürtlerin yaşadığı bölgeler olmuştur. Bu çalışmada Kürt coğrafyasında Hâlidîlik üzerinden gerçekleşen bu değişim ve dönüşümün kodları analiz edilecektir.

Anahtar Kavramlar: Tasavvuf, Nakşîlik, Hâlidîlik, Mevlânâ Hâlid, Müceddidîyye.

* Bu makale, 4-5 Mayıs 2017 tarihinde Bingöl'de gerçekleştirilen "Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî ve Hâlidîliğin Bingöl Çevresi Üzerindeki Etkisi" Sempozyumu'nda sunulmuş "Hâlidîlik: İhya mı İnkiraz mı?" adlı tebliğin gözden geçirilip genişletilerek makaleye dönüştürülmüş hâlidir.

¹ Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, nesimdoru@artuklu.edu.tr

Naqshī-Khālīdī Movement as a New Form and its Influences in Kurdish Geography

Abstract: Khālīdīyya, as a 19th-century movement is a branch of the Naqshbandī sect which has expanded into various regions of the Muslim world, notably the Kurdish territories from which it arose. This religious order, which took its name from its founder Mawlāna Khālīd Al-Shahrazorī, has been one of the strongest branches in the Nakshī tradition of the Muslim world since its establishment. In other words, Khālīdīyya is one of the rare religious orders that have managed to evade being a religious movement due to the social, political and religious differences it produced.

Besides being a religious order that reflected the personal characteristics of its founder Mawlāna Khālīd Al-Shahrazorī, Khālīdīyya was a construction which had transcended his person and had reshaped in accordance with the conditions wherever it spread. Since evaluating this movement by focusing on its founder will be lacking, one must apply theoretical doctrinal criteria to it.

Khālīdīyya was influenced by Indian sūfism in its comprehension and religious opinion, and in this context, led to many alterations and transformations in areas which it had entered. Its most important impact was to impede Central Asian sūfism in areas where it was dominant. Thus, with this new thought, Khālīdīyya took dependence on al-Kitāb and on al-Sunnah instead of the unity of existence (*wahdat al-wujūd*) and Ibn Arabian sūfism as its basis and it rejected heterodox conceptions from Islamic thought. This impact was mostly seen, rather than the other regions, in areas where Kurds lived. This study analyses the aforementioned alterations and transformations within Kurdish regions.

Keywords: Tasawuf, Naqshbandiyya, Khālīdīyya, Mawlāna Khālīd, Mujaddidiyya.

Giriş

XIX. yüzyılda ortaya çıkan ve hızla gelişen Hâlidîlik, başta Mevlânâ Hâlid'in (öl. 1827) doğup yetiştiği Şehrızor bölgesi ve diğer Kürt coğrafyası olmak üzere İslam dünyasının birçok bölgesinde birtakım yeni gelişmelere sebep olmuştur. Hareketin etkileri hem dinî hem de sosyal ve siyasal gelişmelere bağlı olarak bölgelere göre farklılık arz etmiştir. Bu bölgelerin özel şartları göz önüne alındığında, Hâlidîliği bütüncül bir tarzda ortaya koyan geniş kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duyulduğu ortaya çıkar. Bu çalışmanın ana konusu ise bütüncül çalışmalara katkıda bulunmak hedefiyle Hâlidîliğin Kürt coğrafyasında tasavvufî anlayış bakımından meydana getirdiği dönüşümlere temas etmek çerçevesinde olacaktır.

Yüzeysel bir literatür taraması sonucunda bile Hâlidîlik hareketinin en çok Kürtler arasında yayıldığı ve en fazla Kürt sūfîlerin anlayışında değişimlere yol açtığı görülebilir. Mevlânâ Hâlid, tarikatının usul ve erkânını yayma noktasında azamî gayret sarf etmiş ve çoğunluğu Kürt sūfîlerinden oluşan yüzden fazla halife atayarak başta Erbil, Musul, Kerkük, İmâdiye, Cizre, Antep olmak üzere Mekke, Medine, Basra ve Bağdat gibi görece uzak yerlere ve Hindistan, Afganistan,

Dağıstan, Mısır, Mağrib ve Umman gibi uzak diyarlara da mesajını ulaştırmış ve nüfuz alanını geliştirmiştir (Algar, 2013: 355; Haydarî, 2011:96; El-Bağdâdî, 1981: 56-57).

Hâlidîlikle beraber Kürt coğrafyasında o zamana kadar hâkim olan Kadirilik başta olmak üzere Ehl-i Hak/Yaresân mezhebi, Şemseddin Şehrîzorî (ö. 1288) ile birlikte bölgede yayılan İsrâkîlik, İbrahim el-Kûrânî (öl. 1690)² ve Muhammed İbn Abdurresul el-Berzencî (ö. 1691)³ gibi sûfîler tarafından Medine’de yayılan Nakşî kolun vahdet-i vücûdçu yorumları ve Nurbahşîyye tarikatı gibi oluşumların eski önemini yitirdiği söylenebilir (Bruinessen, 1990: 356-357). Öte yandan Kürt coğrafyasında o döneme kadar sadece Nakşî geleneğinin dışındaki yapılar değil aynı zamanda Nakşîliğin nev-i şahsına münhasır bir yorumu olan ve “Hacegân Dergâhı” (Algar, 2013: 117-119) olarak bilinen Urmevî tarikatı, Diyarbakır başta olmak üzere Bitlis, Cizre ve Kürt coğrafyasının diğer kısımlarında etkindi. Urmevî Dergâhı, Nakşî olmakla beraber bölgenin dinî yapısının etkisiyle farklı uygulamalara sahip bir tarikattı ve müzik, raks, semâ’ gibi uygulamaların yanında İbnü’l-Arabî’nin vahdet-i vücûd felsefesine olan ilgisi ile ön plana çıkmıştı (Bruinessen, 1990: 347; Çelebi, 2010: 73-75). Hâlidîliğin ortaya çıkmasıyla bu tür farklı yorum ve uygulamaları icra eden tarikatların yerini şeriat kurallarına bağlı sıkı ve katı bir Sünnî tarikat almış oldu ve bu durum, bölgenin dinî hayatında önemli değişimlere yol açtı.

Bu makale, Hâlidîlik hareketinin temel referanslarını ve paradigmasını baz alarak oluşturduğu yeni düşünce dinamiklerini ve meydana getirdiği düşünsel kırılmaları irdelemek istemektedir. Bu amaçla, öncelikle Mevlânâ Hâlidî’nin ilmi kişiliği ile hareketin kimliği arasındaki korelasyon ele alınacak, ikinci olarak Hâlidîliğin getirdiği yeni uygulamalar incelenecek ve böylece başta Kürt coğrafyasında olmak üzere söz konusu hareketin ne tür değişimlere yol açtığı incelenecektir. Son olarak bu yeni değişim ve dönüşüm ışığında Hâlidîliğin İslam düşüncesi açısından nerede durduğuna değinilecektir.

1. Mevlânâ Hâlidî’in İlmî Kişiliği ve Hâlidîliğin Şekillenmesi

Mevlânâ Hâlidî, inançta Eş’arî, amelde ise Şafi’î mezhebine bağlı bir ilim insanı olarak Nakşîbendî tarikatının Müceddidiyye⁴ kolunu seçmiş ve ayrıca Kadirîyye,

² Kaynaklarda nispeti el-Kûrânî, el-Gorânî veya el-Kürdî olarak geçen İbrahim el-Kûrânî, Medine’ye göç edip oraya yerleşen Şehrîzor bölgesi alimlerinden olup Şaran kasabasında doğmuştur. Şam, Mısır ve Hicâz bölgelerinde ilim tahsil ettikten sonra Medine’ye yerleşmiştir. Tasavvuf ilmi yanında fıkıh ve hadîs ilimlerinde de mukahhik derecesinde bir alimdir. Seksenden fazla eser yazdığı kaynaklarda geçmektedir (el-Müderriş, 1983: 16-18). En önemli eserlerinden biri İbnü’l-Arabî’nin vahdet-i vücûd görüşünü açıkladığı *Matla’u’l-cûd* adlı eseridir (Kûrânî, 2007).

³ Muhammed İbn Abdurresul el-Berzencî, 1040 senesinde Berzenc köyünde doğmuş, Medine’ye göç ederek oraya yerleşmiştir. Kaynaklarda geçtiğinde göre dinî ilimlerde seksene yakın eser telif etmiştir. En önemli eserleri Hind sufizmine karşı yazdığı *Kadhu’z-zend* eseri ve *el-İşa’e fi İsrâti’s-sa’e* adlı çalışmasıdır (el-Müderriş, ty.:65-66, el-Berzencî, 1956: 63, 67, el-Müderriş, 1983: 493-495, Kallek, 1992: 526).

⁴ Nakşîbendîliğin Müceddidiyye kolu, 17.yüzyılda Hindistan’da Şeyh Ahmed Sirhindî (İmam Rabbânî) tarafından kurulmuş bir tarikattir. Müceddidiyye ile birlikte Nalşîbendîlik Hindistan’a ve oradan İslam dünyasının uzak bölgelerine yayılmıştır. Bu tarikat, nazarî tasavvufa karşı Kur’an ve Sünnet’e dayanan bir tasavvuf anlayışını ortaya koymuş, bu çerçevede bid’atlerle savaşıp şeriata ittibaya çağırılmış, vahdet-i vücûd’un seyr-i sülûk’ta sadece bir aşama olduğunu onun yerine ise vahdet-i vücûd görüşünün doğru olduğunu savunmuş ve sonraki dönemlerde üzerinde çok

Sühreverdiyye, Kübreviyye ve Çiştîyye tarikatlarından da icazet alarak toplam beş tarikatın yetkili bir şeyhi olmuştur. Ancak bu dört tarikatta mucâz olmasına rağmen adı Nakşibendî tarikatının Müceddidî kolu veya kendi ismine nispeten Hâlidîyye ile özdeşleşmiştir. Hâlidîlik ile ilgili en eski kaynaklarda tarikatın kurucusu olan Mevlânâ Hâlid'in tam adı, inanç ve tarikattaki yolu ile ilgili şu tür ifadeler kullanılmaktadır: Ebu'l-Behâ Ziyaüddîn Hazret-i Mevlânâ eş-Şeyh Hâlid en-Nakşibendî el-Eş'arî akideten, eş-Şafî'î mezheben, en-Nakşibendî el-Müceddidî tarikaten ve meşreben, el-Kâdirî, es-Sühreverdî, el-Kübrevî, el-Çiştî icazeten (El-Bağdâdî, 1981: 4, 41).

Mevlânâ Hâlid gerek mektuplarında olsun gerek verdiği tarikat icazetnamelerinde ve yazdığı eserlerinde olsun kendisi için “Hâlid” (Nakşibendî, 2011: 372, 373, 374 vd.), “Hâlid en-Nakşibendî” veya “Hâlid en-Nakşibendi el-Muceddidî el-Osmânî” (Nakşibendî, 2011: 251, 263, 271, 275, 284, 290, 306, 310, 323, 344 vd.), “Hâlid el-Osmânî el-Cafî el-Kürdî” (Nakşibendî, 2011: 296), “Hâlid eş-Şehrizorî el-Cafî” (Nakşibendî, 2011: 324) gibi isimler kullanmıştır. Bu isimlerden de anlaşıldığı gibi Mevlânâ Hâlid kendisi için çoğunlukla Nakşibendî ve Müceddidî isimlerini kullanmış bazen de Osmanlı devletine tabiiyetini ifade eden “Osmânî” ve etnik aidiyetini ifade eden “Kürdî”, doğduğu bölge olan Şehrizor'a nispeten “Şehrizorî”, mensup olduğu Câf aşiretine işaret eden “Câfî” isimlerini kullanmıştır.⁵

4

Mevlânâ Hâlid'in Nakşibendî tarikatına nasıl intisap ettiği ile ilgili kaynaklardaki rivayetler birbirinden farklı olsa da, Hindistan'ın Delhî şehrinde bulunan ve Müceddidî tarikatının o dönemde halifesi olan Şah Gulâm Alî olarak bilinen Şeyh Abdullah Dihlevî (öl. 1824) üzerinden intisap ettiğine dair bir tartışma yoktur (Haydarî, 2011: 88: el-Hânî, ty.: 229: el-Bağdâdî, 1981: 52-53). Bu açıdan Hâlidîlik ve Müceddidîyye arasında güçlü bir bağ olduğunu söylememiz gerekir.

Mevlânâ Hâlid, ilmî hayatına doğduğu Karadağ kasabasında klasik medrese eğitimi alarak başlamış, daha sonra Süleymaniye bölgesini dolaşmış, o dönemde bölgenin önemli alimlerinden Şeyh Abdülkerim Berzencî (öl. 1798), Molla İbrahim Biyârî (öl. 1834), Şeyh Abdurrahim Berzencî (öl. 1800) ve Şeyh Abdullah Hırpânî'den (ö.1838) dersler almıştır. Koy ve Harîr bölgesine giderek burada Molla Abdurrahim Ziyârî (öl. 1766) ve Molla Abdurrahman el-Celî'den (öl. 1803/1819) mantık dersleri almıştır. Tekrar Süleymaniye'ye dönerek burada Şemsiyye ve *Mutavvel* gibi mantık eserlerini okumuş, hikmet ve kelâm derslerini almıştır. Daha sonra Bağdat'a giden Mevlânâ Hâlid burada fıkıh usulüne ait meşhur İbn Hacib'in *Muhtasarı'l-Müntehâ* adlı eseri üzerinde çalışmıştır (Haydarî, 2011: 77-78: el-Hânî, ty.: 224: el-Bağdâdî, 1981: 42).

tartışılan “hakikat-i Ka'be'nin hakikat-i Muhammediyye'den üstün olduğu” nu ileri sürmüştür. Bkz: (Algar, 2006: 338).

⁵ Yeri gelmişken Mevlânâ Hâlid'in Bâbân yönetimindeki Şehrizor bölgesinde Süleymaniye yakınlarındaki Karadağ kasabasında doğması ve yine o bölgede yetişip büyümesine ve ilk tahsilini orada yapmasına rağmen bir müddet Bağdat'ta ikamet ettiği için “Bağdâdî” lakabı ile anılır olmuş ise de bunun kendisinin kullandığı bir nispet olmaması hasebiyle bir galat-ı meşhur olduğunu ifade etmekte yarar vardır.

Mevlânâ Hâlid'in ilim tahsilinde önemli bir durak da Senendec'tir. Orada "çağın Ali Kuşçusu" olarak bilinen Muhammed Kesîm Senendecî'den (öl.1818) hesap, hendese, astronomi ve usturlap ile ilgili dersler almıştır. Tekrar Süleymaniye'ye dönen Mevlânâ Hâlid, burada çıkan veba salgını nedeniyle birçok hocasını kaybetmiştir ki onlardan biri de meşhur Şeyh Abdülkerîm Berzencî idi. Hocası ölünce onun yerine dersler vermeye başlayan Mevlâna Hâlid, 1806 yılında hacca gitmek üzere yola çıkmış, Musul, Diyarbakır, Urfa, Halep ve Şam güzergahında birçok ilim erbabıyla bir araya gelmiş ve ilmî sohbetler düzenlemiştir. Daha sonra Mekke'ye ulaşmış, burada bazı ruhsal tecrübeler yaşamış, tekrar Süleymaniye'ye dönerek dersler vermeye devam etmiştir (el-Hânî, ty.: 225: el-Bağdâdî, 1981: 44-46). Süleymaniye'de Şeyh Abdullah Dihlevî'nin müritlerinden Mirza Rahimullâh adlı bir derviş vasıtasıyla Delhî'deki Nakşî-Müceddidî şeyhinden haberdar olmuş ve onunla beraber İran ve Afganistan üzerinden bir yıllık yolculuktan sonra Delhî'ye varmış ve Şeyh Abdullah Dihlevî'ye intisap etmiştir. Yaklaşık bir yıl boyunca şeyhinden manevi dersler alan Hâlid, beş tarikatta halifelik payesine ulaşmış ve şeyhi tarafından memleketi olan Şehrîzor bölgesine irşad faaliyetleri için gönderilmiştir (Haydarî, 2011: 82-89: el-Hânî, ty.: 225-229: el-Bağdâdî, 1981: 47-53).

1811 yılında Süleymaniye'ye dönen Hâlid, çok geçmeden tarikatını yaymış ve halifeler atamaya başlamıştır. Bunun üzerine bölgenin köklü tarikatı olan Kadîrî şeyhlerinin tepkisini çekince Bağdat'a taşınmış, bir müddet sonra Bağdat'taki ulema ve yöneticilerin desteğini alarak daha da güçlenmiş halde tekrar Süleymaniye'ye dönmüştür. 1823 yılında Süleymaniye'den tekrar çıkmak zorunda kalan Hâlid, 1827 yılında vefat edene kadar Şam'da kalmış ve ilimle uğraşarak tarikatın usul ve erkanını yaymıştır (Haydarî, 2011: 96: el-Hânî, ty.: 224).

Mevlânâ Hâlid sayıları çok olmasa da bazı eserler yazmıştır. Bu eserler arasında *Siyalkutî'nin Haşiyesi* üzerine yazdığı bir ta'likâtı, Harîfî'nin (öl. 1122) *Makâmât* eseri üzerine yazdığı tamamlanmamış bir şerhi, Kürtçe kaleme aldığı küçük hacimli bir akâid kitabı olan *Lübbü'l-Akâid* eseri, Adudu'd-Dîn el-İcî'nin (öl. 1355) *Akâid* eserinin şerhi, *Cibril Hadisi'nin Şerhi* (Farsça), *İrade-i Cüz'iyeye Risalesi*, *Râbita Risalesi* ve içinde çoğu Farsça ve bir kısmı Arapça ve Kürtçe şiirlerin olduğu bir *Divân*'ı bulunmaktadır (Haydarî, 2011: 97-98: el-Hânî, ty.: 259: el-Bağdâdî, 1981: 57; Kavak, 2013: 161).

Mevlânâ Hâlid'in çalışmaları, ilmî özellikler bakımından çok orijinal eserler sayılmazlar. Bu sebeple onun eserlerinden derin ve keşif bir teoriyi çıkarmak söz konusu değildir. Örneğin akaid ile ilgili Kürtçe yazdığı *Lübbü'l-Akâid* adlı eserinde çok muhtasar bir biçimde imanın ve İslamın şartları hakkında bilgi verilir ve herhangi bir tartışma zeminine girmez (Bağdadî, 2014; Kavak, 2013:166). Bunun sebebi, onun teoriden çok pratiğe yakın durması ve bu çerçevede kendi hareketinin usul ve erkânını kurmak istemesi olabilir. Yazdığı eserlerden, ilmî ilgilerinin daha çok bir tarikatın inanç ve amelleri ile ilgili pratik sorunlara yaklaştığı görülebilir. Onun bu özelliğini eserlerinden çıkarmak mümkün olduğu gibi bugün elimizde olan

şahsî kütüphanesinin kataloğundan da çıkarmak mümkündür. Ölümünden bir süre sonra aile efradı arasında kime miras kalacağı ile ilgili mahkemeye taşınan Mevlânâ Hâlid'in kütüphanesi, vakfiye olarak kabul edilerek hükme bağlanmıştır. Bu kütüphane 1854 tarihli bir el-yazmasında kaydedilmiştir. Bu yazma, Şam'da Mektebetü'l-Esed'te bulunarak Frederick De Jong tarafından yazılan bir makalenin içinde neşredilerek günümüze taşınmıştır (De Jong, ty.: 55-78).

Mevlânâ Hâlid'in kütüphanesinin kataloğunda 1175 cilt halinde toplam 959 eser bulunmaktadır. Bu eserlerin türü, sayısı ve bazı örnekleri aşağıdaki tabloda zikredilmiştir:

	Eser Türü	Eser	Cilt	Örnek Eserler
1	Kur'an-ı Kerim Nüshaları	6	10	
2	Kuran Tefsirleri	57	82	<i>Beydâvî, Ebu's-Suud, Keşşaf, Celaleyn, Beğavî, Razî, Haşiyetu Şeyhzade ale'l-Beydâvî, Kaşifî (Tefsiru'l-Mevâhib), Müfredât, Talikat-ı Bahauddîn Amulî ale'l-Beydavî.</i>
3.	Hadis Kitapları	108	153	<i>Buhari metinleri ve şerhleri (Fethu'l-Barî, Kirmanî), el-İsâbe (İbn Hacer), en-Nihâye (İbn Kesir), el-Fetâva (İbn Hacer), Tirmizî, Ebu Davud.</i>
4.	Mustalahu'l-Hadis	21	21	
5.	Akaid-Kelam Kitapları	86	94	<i>Mevâkıf</i> metin, şerh ve haşiyeleri (İcî, Cürcânî, Hasan Çelebi, Hocazade, Herevî), <i>Makasid</i> şerhleri, <i>Akaid-i Nesefiyye, Akaid-i Devvaniyye</i> metin ve şerhleri (Gelenbevî), <i>el-Mahsûl</i> (Râzî'nin bu eseri katalogda bu kısımda yer almış olsa da bu eserin <i>el-Muhassal</i> olma ihtimali de bulunmaktadır), <i>Şerhu'l-Metâli'</i> (K. Râzî), <i>El-Milel ve'n-Nihal</i> (Şehristânî), <i>el-Fıkhü'l-Ekber, Şerhu'l-Akaid</i> (Devvânî), <i>İsbat-ı Vacib</i> (Devvânî)
6.	Şafii Fıkhi	113	178	<i>Tuhfe</i> (İbn Hacer), <i>Şerhu'l-Minhac, Metnu'l-Vecîz</i> (Gazâlî), <i>el-İşbâh ve'n-Nezâir</i> (Suyutî), <i>et-Tac, Şerhu'l-Gaye</i>
7.	Şafii-Feraiz Kitapları	20	20	
8.	Şafii Fıkıh Usulü Kitapları	32	38	<i>Şerhu Cem'u'l-Cevâmi, el-Minhâc, Şerhu Muhtasar-ı İbn Hâcib</i>

9.	Hanefi Fıkıh Usulü Kitapları	9	9	
10	Hanefi Fıkıh Kitapları	27	27	
11	Hanbeli Fıkıh Kitapları	2	7	
12	Tasavvuf Kitapları	128	134	<p>İbn Arabî: Fütûhât-ı Mekkiyye, Füsûsu'l-Hikem ve Arapça, Farsça şerhleri (Cami, Ş. Arslan), Mevâkiu'n-Nücûm, Tercümânü'l-Eşvâk, Divân</p> <p>Gazâlî: İhyau 'Ulumi'd-din, Bidayetu'l-Hidâye,</p> <p>Şa'ranî: El-Yevâkit ve'l-Cevâhir, Tabakatu'l-Evliya, en-Nefehâtu'l-Kudsiyye, el-Cevâhir ve'd-Durer</p> <p>Ömer Sühreverdî: Avârifü'l-Ma'ârif, Nesayihu'l-İmaniyye ve Keşfu'l-Fedayihi'l-Yunaniyye</p> <p>İbrahim Kûrânî: Cilau'l-Fühûm, Şeraiku'l-Envâr</p> <p>Sühreverdî el-Maktûl: Kısasatü Gurbeti'l-Garbiyye</p> <p>Divanlar: Şeyh Nablusî, İbn Fârid, İmam Ali divanları</p> <p>Diğer Eserler: Kuşeyri Risalesi ve şerhleri, Kûtu'l-Kulûb, Şerhu Hikem-i Ataiyye, el-Menhec fi Tarikati'n-Nakşibendiyye, Risale fi Silsileti Tabakati'l-Hâlidîyye</p>
13	Tarih Kitapları	26	27	Tabakâtu'l-Evliya, Tabakâtu'ş-Şafiiyye, Tabakâtu'l-Hanefiyye, Tarihu İbn Hallikân, Keşfu'z-Zunûn, eş-Şekâiku'n-Numaniyye
14	Edebiyat	26	29	
15	Nahiv	47	56	
16	Sarf	9	16	
17	Lugat	18	22	
18	Beyan-Meani	19	30	
19	Mantık ve Hikmet	36	40	<p>Haşîye Kara Davud Ale'ş-Şemsiyye, Şerhu Tecrid li't-Tusî (Ali Kuşçu), Husamkâtî ala İsagoji, Fenari Şerhleri, Şerhu't-Tehzib, Şerhu'ş-Şemsiyye (K. Râzî), Şerhu'l-İşârât (Tûsî), Haşîyetü't-Tecrid (Devvanî), Çağminî, Şerhu Heyâkîlu'n-Nur (Molla Celal), Haşîyetü Hikmetü'l-'Ayn (Kazvinî), Hidayetu'l-Hikme (Ebherî), Haşîye ala Çağminî (Cürcanî), El-Akliyetü'l-Eflatuniyye, Şerhu Vaziyye (Ali Kuşçu), Şerhu'ş-Şemsiyye (Ali Kuşçu)</p>

20	Aritmetik-Geometri-Tıp	16	17	
21	Farsça-Türkçe Kitaplar	68	79	Mesnevî, Hâfız Divanı, İmam Ali Divanı Şerhi, Kimyâ-ı Saadet, Nefehâtü'l-Uns, Tacu'l-Maârif, Reşahât, Tercümetu İhya, Şerhu'l-Hamriyye, Resailu İmam Rabbani, Tevârihu'l-Mulûk (Türkçe), Bahru'l-Maârif (Gelibolulu Muslihuddin Sururi, Türkçe), Nüzhetu'l-Ervâh, Risale fi'l-Maârif (Ş. Abdullah Dihlevî), Gülistan, Mantıku't-Tayr, Zübdetu'l-Hakâik (Aynu'l-Kudât el-Hemedânî), Mevlid (Türkçe), Mektubât-ı İmam Rabbânî, Tezkiretu'l-Evliyâ
22	Farklı Eserler	85	85	Silku'd-Durer, Risale fi'l-Vücûd (Ş. A. Rahman ed-Deşti), Haşiyetu Kul Ahmed ale'l-Fenâri, Kitabu'ş-Şifa fi'l-Mantık, Haşiyetu Hikmetu'l-'Ayn, Şerhu İsgoşi (İbrahim Haydari)
Toplam	Katalogun Tamamı	959	1175	

Bu kütüphane katalogundan Mevlânâ Hâlid'in beslendiği kaynaklar hakkında fikir sahibi olmak mümkün görünmektedir. Buna göre Hâlid'in en çok beslendiği eserlerin fıkıh eserleri olduğu görülmektedir. 272 cildi bulan 202 fıkıh eserinin çoğunluğu Şafî'î fikhına (236 cilt 165 eser) aittir. Nicelik olarak fıkıh kitaplarını Hadîs kitapları takip etmektedir. 164 cilt, 129 eser Hadîs kitapları ve usulü ile ilgilidir. Hâlid'in sahip olduğu kitapların yekûn bakımından üçüncü sırasını teşkil eden tasavvuf kitapları, kütüphanenin 134 cilt ve 128 eserini oluşturmaktadır. Dolayısıyla bundan Mevlânâ Hâlid'in kişisel olarak sahip olduğu tasavvuf anlayışının fıkıh ve hadis ilimlerinin etkisinde olduğu tahmin edilebilir. Mevlânâ Hâlid'in sahip olduğu tasavvuf kitaplarının içinde İbnü'l-Arabî'nin Fûsûs ve Fütûhât'ı, Sühreverdî'nin Kısasatı Gurbeti'l-Garbiyye'si ile Gazâlî'nin İhyâ'sı dikkatleri çekmektedir. Ancak Mevlânâ Hâlid'in katalogu, tasavvuf açısından genel bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda onun felsefî ilimlere yakın nazarî bir tasavvuftan çok fıkıh ve hadîs ilimlerinin gölgesinde olup onlara yakın duran ve şeriatın zahirine uyan ameli bir tasavvufa yakın durduğuna dair ipuçları bulunmaktadır. Bu ihtimal çerçevesinde, Hâlidîlik hareketinin Mevlânâ Hâlid'in karizmatik kişiliğine paralel bir biçimde şekillendiği hesaba katılırsa Hâlidîliğin genel karakteri hakkında bize bir fikir verebilir.

Öte yandan Hâlidîlik hareketinin esin kaynağı olan ve Mevlânâ Hâlid'in intisap ettiği Müceddidiye hareketinin bu bağlamda değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir. Hâlidîliğin Nakşî geleneğinin Orta-Asya formlarından daha çok Hind formu olan müceddidiye tarikatı ile bağlantısı, Mevlânâ Hâlid'in doğup yetiştiği

muhit açısından yeni bir form olduğu ve böylece bu muhit açısından yeni ve dönüştürücü bir etki yarattığı söylenebilir. O halde bu yeni formun kodlarını ortaya koymak, hareketin İslam düşüncesi açısından nerede durduğu sorununa da ışık tutan bir boyuta sahiptir.

2. Yeni Bir Form Olarak Hâlidîlik

Hâlidîlikten yaklaşık iki yüz yıl önce Kürt coğrafyasında Nakşîliğin Orta-Asya formuna yakın birçok tasavvufî akımın olduğu görülebilir. Özellikle Safevî zulmünden kaçan sûfilerin Kürt bölgelerine sığınmasıyla birlikte Kürtler arasında örneğin Cizre, Bitlis ve Diyarbakır'da bir kısmı Urmevî dergâhı olan tarikatlar yaygınlaşmıştır (Çelebi, 2010: 73, 175, 729). Bu tarikatlar genel olarak, manevî verasetten vazgeçip irsî veraseti tercih etmişler, hafî/sessiz zikirden çok cehrî/sesli zikri uygulamış ve buna bağlı olarak müzik, raks ve semâ' gibi uygulamaları tatbik etmiş, İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd sistemini benimsemiş ve politik olarak anti-Şi'î olarak kendilerini konumlandırmışlardı (Bruinessen, 2013: 57; Le Gall, 2016: 137-138). Şimdi bu özellikleri kısaca ele alıp Hâlidîliğin bu konularla ilgili genel tavrını ortaya koyarak Hâlidîliğin Kürt coğrafyasında yol açtığı dönüşüme daha yakından bakmakta fayda vardır. Bu çerçevede Hâlidîliğin verasetten liyakat sistemine geçişi, şeriat kurallarına olan bağlılığı, sessiz zikir meselesi, vahdet-i şühûd ve Hâlidîliğin siyâsî tercihleri konusu öne çıkan ve analiz edilmesi gereken hususlardır.

2.1. Veraset'ten Liyakata

Mevlânâ Hâlidî'nin tarikatını yaymasında izlediği en önemli stratejinin onun tarikatı verasetle değil halifeler atama/tayin suretiyle yönettiği söylenebilir. Bu durum, tarikatın hızla yayılmasının en önemli sebebinin oluşturmuştur. Hâlidî'nin atadığı halifelerinden yarısı kadarının Kürt coğrafyasına atandığı hesaba katıldığında, bu dönemde Kürtlerin sosyo-politik durumlarının göz önüne alınması gerektiği açıktır. Zira Kürtler o döneme kadar Osmanlı devletinin hakimiyetinde emirlikler üzerinden örgütleniyordu ve birliklerini de bu sayede sağlıyorlardı. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı devletinin merkezîyetçi politikaları neticesinde emirlikler zayıflayıp ortadan kaldırılınca ortaya çıkan siyâsî boşluğu aşiretler doldurmuş ve bu durum, keyfiliği ve bölünmüş bir toplum yapısını beraberinde getirmişti. Hâlidî'nin atadığı çok sayıda halife, bölünmüş olan bu toplumda yeni bir sınıfın ihdas edilmesi anlamına geliyordu (Ebu Manneh, 2014: 181). Öyle ki Hâlidîlik, bu bölünmüş yapının en önemli sonucu olarak ortaya çıkan yöneticilerin keyfî uygulamalarına karşı akâid ve hukuk temelli bir çağrının adı olarak da okunabilir. Ancak bundan daha önemlisi, medreselerde görev yapan genç kuşak müderrislerin bu yeni sınıfı oluşturmasıydı. Bu durum iki sonucu beraberinde getiriyordu: Medreselerde tasavvufun yerleşmesi Hâlidîliğin ilmî olarak elini güçlendiriyordu, öte yandan medrese ve tekke çatışmasını da ortadan kaldırıyordu. Ortaya çıkan bu yeni şartlar, ulemanın şeyhler tarafından kontrolünü sağladığı gibi, şeyhlerin de ortaya çıkan otorite boşluğunu hukukî kişilikleri ile doldurmalarına imkân veriyordu (Şengül, 2015: 336). Bu durum, Hâlidîliğin nüfuz alanını güçlü ve hızlı bir şekilde genişleten en önemli faktörlerden biridir.

Hâlidîliğin verasetten liyakata geçiş prensibi, tarikatın klasik bir tarikat olarak sadece dinî işlerle ilgilenmediği ve toplumsal meselelere müdahil olmak isteğini ortaya çıkaran bir prensip olmakla önem arz etmektedir. Bu durum belki de tarikatı diğerlerinden ayıran en önemli özelliğidir. Elbette bu yeni durum, tarikatın Hindistan’daki kökenleri ile ilgilidir ki Müceddidiyye kolunun siyasî ve toplumsal meselelere müdahil olması konusundaki ısrarı belli ki, Hâlidî kolu da etkilemiştir.

2.2. Şeriata İttiba ve Bid’atlarla Savaş

Hâlidîlik hareketinin Orta-Asya kökenli tasavvufî yaklaşımlardan çok Hind kökenli Müceddidiyye kolundan beslenmesi hareketin karakterinin de Müceddidiyye tarikatına benzemesi ile sonuçlanmıştır. Hâlidîliğin Müceddidiyye kolundan temel prensip olarak aldığı şu üç temel düstur bu açıdan önemlidir:

- a) Sünnî ulemanın görüşleri doğrultusunda inancı bid’at ve hurafelerden temizleyip Kur’an ve sünnete ittiba ile düzeltmek,
- b) Yöneticileri onlarla teşrik-i mesai yapmaksızın özellikle mektuplarla şeriata hükümlerini uygulamaya çağırmak ve
- c) Şeriata hükümlerini gayr-ı Müslimlere de uygulanmasını yöneticilere telkin etmek (Ebu Manneh, 2014: 333).

Bu çerçeve dahilinde Hâlidîliğin yukarıda bahsedilen Orta-Asya sûfililiğinin uygulamalarına yeni bir boyut kazandırdığı söylenebilir. Nitekim Mevlânâ Hâlid, atadığı halifelerine gönderdiği mektuplarında sünnete ittiba, cahiliyye adetlerinden, bid’atlardan ve sûfîlerin şatahâtlarından kaçınmayı özellikle tavsiye etmiş, avam ve yöneticilerin sohbetlerini de terk etmelerini söylemiştir (el-Hânî, ty.: 253).

Hâlidîliğin Sünnet’e ittiba ve bid’atlarla savaş ilkesini çok katı bir biçimde uygulaması, tarikatı selefi bir çizgiye getirmese de tasavvufun teorik-nazarî meselelerinde bir gerilemeye yol açtığı görülebilir. Nitekim Hâlidî şeyhleri bu anlamda felsefî ve teorik düşünürler değil, manevî kişilikleri ve toplumsal yönü daha ağır basan kişilikler olarak değerlendirilebilir.

2.3. Sesli Zikirden Sessiz Zikre

Hâlidîlik öncesi Kürt Nakşî sûfilerinde cehrî zikri, hafî olana tercih eden ve bunu Şafîî fikhının zorunlu bir uygulaması olduğunu savunan yaklaşımlar da yaygındı ki bunun en önemli örneği, İbrahim el-Kûrânî (öl. 1690)’dir (Yılmaz, 2005: 383; Le Gall, 2016: 178, 200).

Kürtler, Dina Le Gall’ın ifadesiyle, asırlar boyunca tasavvufun klasik sünnî çizginin dışındaki formlarına ilgi duymuşlardır (Le Gall, 2016: 130). Şafîî mezhebine bağlı oldukları için, ibadetlerinde sesli kıraati tercih etmişler ve sessiz zikirden çok sesli zikri önceleyen akımlara daha yakın durmuşlardır. Bu sebeple sesli zikri önceleyen Kadîrî tarikatının Kürtler arasında daha fazla yayıldığı görülmektedir. Bu çerçevede o dönemde Şehrîzor bölgesine hâkim olan Bâbân yöneticilerinin

himayesi altında olan Kadîrî şeyhleri ve uleması vecde eğilimli ve heterodoks mistik uygulamalara açık olmalarıyla tanınıyordu (Bruinessen, 2013: 84; 1990: 356). Hâlidîliğin yayılmasından sonra Kadîrîlik, eski önemini yitirmiş ve bu iki tarikat arasında hoşnutsuzluklar baş göstermiştir.⁶ Bu kopuşun en önemli göstergelerinden birinin sesli zikirden sessiz zikre geçiş olduğunu söylemek mümkündür.

Burada temel düsturlarından biri hafî zikir olan Nakşîliğin Hâlidîye kolunun Kürt coğrafyasında yayılmasının yarattığı değişimin boyutunun sadece sıradan bir ritüelle sınırlı olmadığını söylemek durumundayız. Zira sessiz zikir demek, musikî, şarkî söyleme, raks ve semâ' gibi uygulamaları da ötelemek demektir (Le Gall, 2016: 193). Bu öteleyici yaklaşımın en önemli örneklerinden biri, Nakşîliğin Hindistan'daki uygulamalarında bulunabilir. Nitekim Müceddidiye kolu olarak bilinen tarikatın kurucusu Şeyh Ahmed Sirhindî (İmam-ı Rabbânî)'nin anlayışında müzik, semâ', raks, vecd, mevlîd okuma gibi pratikler bid'at olarak görülmüş ve Nakşîbendî geleneğine aykırı bulunarak dışlanmıştır (Haar, 1990: 85).

Hâlidîliğin sesli zikirden sessiz zikre geçiş prensibi, tarikatın yayıldığı bölgelerde nazarî tasavvuf anlayışlarının güçlü olduğu tarikatlarda gördüğümüz heterodoks uygulamaların zayıflamasını beraberinde getirmiştir. Böylece, Hâlidîlik nazarî tasavvuf anlayışını geriletken bir uygulamayı genişleterek bölgenin dinî çeşitliliğini törpüleyen bir seyir izlemiştir denilebilir.

2.4. Vahdet-i Vücûd'dan Vahdet-i Şühûd'a

Hâlidîliğin Kürt toplumunda yarattığı en önemli değişimlerden biri de Kürt coğrafyasındaki tasavvufî anlayışların İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd felsefesine olan ilgisini azaltmasıdır.

Hâlidîliğe kadar Kürt coğrafyasında ve Kürt sûfleri üzerinde vahdet-i vücûd düşüncesinin hatırı sayılır bir etkisinin olduğu söylenebilir. Kürtler arasında özellikle Orta-Asya kökenli dergâhlarda hususen Urmevî dergâhlarında İbnü'l-Arabî'nin felsefesinin benimsendiği görülür. Ancak burada Nakşî gelenek içinde İbnü'l-Arabî etkisinin Hacı Ubeydullah Ahrar (öl. 1490)⁷, Molla Camî (öl. 1492) ve hatta Muhammed Parsa'ya (öl.1420)⁸ kadar gittiğini de ifade etmekte yarar vardır (Algar,

⁶ Nitekim, başını Şeyh Maruf en-Nudeî (öl. 1838)'nin çektiği Kadîrî şeyhleri, Mevlânâ Hâlidî'nin halifeler yetiştirip başka bölgelere göndermesini şöhret ve riyaset amaçlı görerek onu ülkeyi ele geçirmekle suçlamışlar ve bölgenin ulema kesimini de şeriatı bozduğu iddialarıyla aleyhinde kışkırtmışlardır. Bu sebeple Süleymaniye'de huzuru kaçan Hâlid, Bağdat'a kaçmak zorunda kalmıştır (Haydarî, 2011: 91; el-Hânî, ty.: 231; el-Bağdâdî, 1981: 56; Ebu Manneh, 2014: 330). Ancak daha sonraki dönemlerde yeni bir akım olarak gelişen Hâlidîlik özellikle genç kuşak Kürt ulema ve sûfleri arasında hızla yayılmıştır. Nitekim Seyid Taha ailesi, Arvasiler, Şeyh Hâlid Oreki ve Şeyh Abdurrahman Tahî gibi Kürt coğrafyasının önemli Kadîrî aileleri Hâlidîlikle beraber Kadîrîliği bırakıp Nakşî olmuşlardır (Korkusuz, 2010: 12).

⁷ 1404 yılında Taşkent yakınlarındaki Bağistan köyünde doğan Ahrar, aynı zamanda Maveraünnehir bölgesinde etkili bir idareci olarak görev yapmıştır. Nakşîbendî tarikatına intisabı şeyhi olan ve Bahâüddin Nakşîbendî'nin halifelerinden Yakup el-Çerhî (öl. 1447) üzerinden olmuştur. Nakşîbendîliğin İran, Anadolu ve diğer bölgelere yayılmasında etkin roller üstlenmiştir (Algar, 2013:520-523). Geniş bilgi için bkz: (el-Kürdî, 1329: 155-172).

⁸ 1349 yılında Buhara'da doğan Parsa, Nakşîbendî tarikatının kurucusu Bahâüddin Nakşîbendî'nin en önde gelen halifelerinden biridir. Dindar/zahit anlamına gelen "Parsâ" lakabı ona şeyhi tarafından verilmiştir. Özellikle İbnü'l-

2013: 150-159; Kılıç, 2007: 46). Hatta Weismann Nakşî geleneği modern öncesi ve modern dönem olmak üzere ikili bir tasnife tabi tutarak; modern öncesi dönemde genel ilginin Hadîs ilmine, Gazâlî'nin metafizik yorumlarına ve İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd nazariyesine olduğunu ancak modern dönemle birlikte ilginin şeriatın kurallarına sıkı bağlılık, siyaset ve topluma geniş katılım ve tarikatın kurumsallaşmasına verilen önem olduğunun altını çizmiştir (Weismann, 2015: 49). Weismann'ın bu tespitlerinin bir kanıtı olarak Mevlânâ Hâlid'in hemşerisi olan XVII. yüzyıl sûfilerinden İbrahim el-Kûrânî'nin başını çektiği ve o dönemde Medine'de gelişen ama İslam dünyasının geniş bir kısmında yayılma şansını bulan Nakşîliğin bu formunun en önemli özelliğinin İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd felsefesine olan bağlılık olduğunu söyleyebiliriz (Le Gall, 2016: 177, 212). Bu çerçevede Kûrânî ve çevresindekilerin, Şeyh Ahmed Sirhindî tarafından vahdet-i vücûda alternatif olarak geliştirilen vahdet-i şühûd düşüncesine ve yine onun tarafından Hakikat-i Muhammedîye düşüncesine getirilen eleştirilere cevap olarak yazdığı *Kelimetu'l-vâziha* adlı eseri (Yılmaz, 2005: 196) ve el-Kûrânî'nin talebelerinden ve hemşerilerinden Muhammed İbn Abdurresul el-Berzencî tarafından Müceddidîye kolunun görüşlerini eleştirmek maksadıyla *Kadhu'z-zend* ve *Kadhu'r-rind fi redd-i cehâlât-i Ehl-i Sirhind* adlı reddiyesi (Bruinessen, 1990: 357) hesaba katıldığında, Hâlidîlik öncesi Kürt coğrafyasında ve Kürt sûfileri arasında İbnü'l-Arabî'nin düşüncelerinin yaygın olduğu söylenebilir. Bir başka kanıt da yine XVII. Yüzyılda Cizre'de Kırmızı Medrese (Medresa Sor)'de müderrislik yapmış ve *Divân*'ı uzun süre medrese çevrelerinde okutulan bir sufi olan Melayê Cizîrî (öl.1640)'nin İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd düşüncesini benimsemiş olması da eklenebilir (Doru, 2016: 29).

Hâlidîliğin Müceddidîye geleneği üzerinden şekillenmesinin getirdiği yeni konseptin yayılması, Orta-Asya sûfilığının İbnü'l-Arabî'nin üzerinden felsefî ilimlere yakın ve onunla barışık olan tasavvufî anlayışı yerine fikhî ve amelî boyutları ağır basan Hind kökenli Müceddidîye tarikatının temsil ettiği bir anlayışın ikame edildiği söylenebilir. Öyle ki, Mevlâna Hâlid'ten sonra da bazı Hâlidî dergâhlarında İmam Rabbanî'nin *Mektûbât* eserinin bir vird olarak okunduğu görülmektedir (Korkusuz, 2010: 9).

Hâlidîliğin ortaya çıkmasından sonra başta Hâlid'in mensup olduğu Şehrîzor bölgesi olmak üzere Kürt coğrafyasında yaygın olan vahdet-i vücûdçu anlayışlarla beraber İshrâkîlik ekolünün de etkilendiği görülmektedir. Kürt ulema arasında felsefî çalışmalarıyla tanınmış ve Şeyhü'l-İshrâk Sühreverdî'nin eserleri üzerinde şerh çalışmaları yapmış Şemseddîn Şehrîzorî, Hüsameddîn Ali Bitlisî (öl. 1504) ve Hasan el-Kürdî (öl. 1737) gibi önemli isimler çıkmıştır. Ancak, tek sebep olmamakla beraber, Hâlidîliğin ortaya çıkması, İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd felsefesine benzer şekilde Sühreverdî'nin İshrâk felsefesine de ket vurmuştur denilebilir.

Arabî'nin eserlerine olan ilgisi dikkat çekmektedir. Hatta ona aidiyeti tartışmalı da olsa Fûsûs üzerine yazdığı bir şerhi de bulunmaktadır (Algar, 2013: 511-513).

2.5. Tarikattan Siyasete

Bu kısımda son olarak Hâlidîliğin yayılmasında etkili olan bir faktörün de siyasî destek olduğunu söylemeden geçmemek gerekir. Osmanlı ve İran arasındaki kadim rekabetten her daim paylarını alan Nakşîlerin genel kaderini paylaşan Hâlidîliğin ayırıcı bir özelliği olarak bu konuda günün siyasi çekişmelerinin de etkisiyle daha muhteris olduğu görülebilir. Nitekim Mevlânâ Hâlid, halifelerine gönderdiği mektuplarında tarikatinin politik tercihinin Sünnî bir devlet olan Osmanlı'nın yanında olduğunu sarahatle ortaya koymuştur ki, buraya kadar şaşılacak herhangi bir durum yoktur. Çünkü bu, Nakşî Kürt ulemanın tarihsel ve doğal bir tercihidir. Yani Kürtler çoğunlukla Sünnî bir devlet olan Osmanlı'nın yanında yer almışlardır. Ancak burada doğal olmayan husus, mektuplarında Hâlid'in halifelerine Kitap ve sünnete ittiba etmekten ve devlet-i aliye-i Osmaniye'nin devamı için sürekli dua etme vurgusundan (Nakşîbendî, 2011: 271) sonra “lanetli Hristiyanlar ve mürted acemler” başka bir yerde de “Yahudi, Hristiyan, Mecusi ve Farsî şîiler” şeklinde şîilere lanet okumaya çağırması ve siyasi tercihinin klasik bir dinî tarikat olmayı aşan bir formda ortaya koymasındadır (el-Hânî, ty.: 297: Algar, 2013: 47; Ebu Manneh, 2014: 335).

Öte yandan Hâlidîliğin Şîî karşıtı bir hareket olarak desteklenmesi gibi o dönemde yükselişte olan Vahhabilik hareketine karşı da bir alternatif oluşturduğu ve bu yönüyle Osmanlı Devleti ve Bağdat'taki siyasî ve entelektüel çevreler tarafından desteklendiği de (Algar, 2013: 48; Weismann, 2015: 184) burada zikredilmesi gereken hususlar arasındadır.

Bu durum elbette ki dinî ve tasavvufî olmaktan çok siyasidir ve Hâlidîliğin çileyi, zahmeti ve meşakkati önceleyen mistik yaşam tarzından çok sosyal, siyasal ve dünyevî karakterine de açıklık kazandırmaktadır. Bu noktada Nakşî geleneğin “halvet der encümen/kalabalıklar içinde yalnızlık” prensibinin Hâlidîler tarafından titizlikle takip edildiği sonucunu çıkarabiliriz. Artık Kadirî tarikatında olduğu gibi vecde eğilimli ve çileyi önceleyen anlayışlar yerine toplumda sorumluluk alan ve günün siyasî gelişmelerine kayıtsız kalmayan bir yeni anlayışın ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Sonuç

Çok boyutlu bir hareket olarak değerlendirilebilecek Hâlidîliğin, dönemin karakterini taşıyan birçok özelliği yanında, kendi dönemini aşan bir boyuta sahip olduğu da görülmektedir. Böyle bir hareketi elbette tek taraflı ve indirgemeci bir yaklaşımla sınırlandırıp, sadece klasik dinî bir tarikat üzerinden okumak sağlıklı değildir. Zira bu kadar etki ve nüfuz alanı geniş bir hareketi tek taraflı ve sübjektif yargılarla ele almak en azından akademik bir tavrın niteliği değildir.

Her şeyden önce Hâlidî şeyhlerin medreselere tasavvuf ilmini taşıdıkları ve böylece “alim” ve “arif” dengesi kurduklarını söylemek mümkündür. Başka bir deyişle Hâlidîlik, ilmî ölçütleri esas alan bir düşüncenin zeminini oluşturmada olumlu bir etki ve işlev görmüştür denilebilir. İkinci olarak, Hâlidîliğin

medreselerdeki etkinlikleri ve manevi rehberlik ile ilgili çabaları, Kürt toplumunda yeni ve eğitilmiş bir sınıfın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu çerçevede tarikatın şekillenmesinde nesebi değil liyakati esas alan bir tavır kıymeti haiz olduğu söylenebilir. Ve nihayet siyasi boşluğun nüksettiği bir dönemde oluşan kargaşa ortamında Hâlidîlerin yöneticileri hukuka riayet etmeye çağırması ve ayrıca bizzat Hâlidî şeyhlerinin de bu görevi üstlenmesi, tarikatın önemli bir işlevi olarak kaydedilmesi gereken bir husustur.

Öte yandan Hâlidîlik, menşei itibarıyla bölgede faaliyet gösteren heterodoks yapılara büyük bir darbe indirmiştir. Tasavvufun Orta Asya formundan ziyade Hind formuna yakın durması beraberinde tarikatın nazârî kısmının zayıflamasını getirmiştir. Nitekim Hâlidîlikle beraber İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd felsefesi, Sühreverdî'nin İshrâk felsefesi gibi Kürt ulema arasında yaygın nazariyatlar güç kaybetmiştir. Bu durum beraberinde tasavvufun farklı uygulamaları olan, musiki, semâ', raks ve buna benzeyen uygulamaların terkinini ve cehrî zikrin dışlanmasını getirmiştir. Böylece fıkhi ve akaidi esas alan bir tasavvuf anlayışının geliştiği görülmüştür.

Kaynakça

- Abu Manneh, B (2003). "Salafiyya and the Rise of the Khâlidîyya in Baghdad in the Early Nineteenth Century". *Die Welt des Islams*. C.43/3. 349-72.
- Algar, Hamid (2006). *Nakşibendiyye*. *DİA*. C.32. 335-342.
- Algar, Hamid (2013). *Nakşibendîlik*. çev. Cüneyd Köksal vd. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Bağdâdî, Mevlânâ Hâlid-i (2014). *Akaidin Kalbi*. Haz. Mehmet Fatih Çakır. İstanbul: Semerkand.
- Bruinessen, Martin Van (2013). *Kürdistan Üzerine Yazılar*. çev. Nevzat Kırac vd. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bruinessen, Martin Van (1990). *The Naqshbandî Order in 17th-Century Kurdistan*. *Nakshbandîs* içinde. ed. Marc Gaborieau, Alexandre Popovic, Thierry Zarcone. İstanbul-Paris: İsis Yayınları. 337-60.
- Çelebi, Evliya (2010). *Seyâhatnâme 4.Kitap*. Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- De Jong, Frederick (ty.). *The Library of Shaikh Khâlid Al-Shahrazûrî Al-Naqshbandî*. *Sufi Orders in Ottoman and Post-Ottoman Egypt and the Middle East: Collected Studies* içinde. İstanbul: İsis Press. 55-78.
- Ebu Manneh, B (2014). *Hâlidîliğin Yükselişine ve Gelişmesine Yeni Bir Bakış*. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler* içinde. Haz. Ahmet Yaşar Ocak. Ankara: Türk Tarih Kurumu. 323-59.
- El-Bağdadî, Muhammed b. Süleyman (1981). *el-Hadikatu'n-nediye*. İstanbul: Işık Kitabevi.
- El-Berzencî, Abdulkadir (1956). *Sadâtu'l-Berzenc*. Kerkük. (Muhammed Ali Karadağlı (2007). *Fi Rihab eklam ve şahsiyâti Kurdiyye*. Süleymaniye: Bingeh-i Jîn).

- El-Hânî, Abdulmecid b. Muhammed (ty.) *el-Hedaiku'l-verdiyye fi hakaiki ecillai'n-Nakşibendiyye*. nşr. Abdulbasit Muhammed Abdussamed el-Amidî. İstanbul: Cihan Neşriyat.
- El-Kûranî. İ. (2007). *Matla'u'l-cûd bi tahkiki't-tenzîh fi vahdeti'l-vücûd. Resâil fi Vahdeti'l-Vücûd*. (Thk: Said Abdulfettah). Kahire: Mektebetu'Sakafiyeti'd-Dinîyye.
- El-Kürdî, Muhammed Emin (1329). *Kitabu'l-mevahibi's-sermediyye fi menakibi'n-Nakşebendiye*. Mısır: Matbaatu's-Saade.
- El-Muradî. A. (ty.). *Silku'd-durer*. Kahire: Daru'l-Kitabi'l-İslamî.
- El-Müderriş, Abdulkerim (1983). *Ulemâuna fi hizmeti'l-ilm ve'd-dîn*. Bağdat: Daru'l-Hurriye.
- Haar, Johan G. J. Ter (1990). The Nakshbandi Tradition in the Eyes of Ahmad Sirhindî. *Nakshbandîs* içinde. Ed. Marc Gaborieau, Alexandre Popovic, Thierry Zarcone. İstanbul-Paris: İsis Yayınları. 83-93.
- Haydarî, İbrahim Fasih (2011). *Mecdü't-talid*. çev. Eser Sazak. İstanbul: Semerkand Yayınları.
- Kallek, Cengiz (1992). Berzenci. *DîA*. C.5. 525-526.
- Kavak, Abdulcebbar (2013). Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ve "Akîde-i İmân" Adlı Eseri. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. sy.2. 157-171.
- Kılıç, Rüya (2007). Nakşî Geleneğinde İbnü'l-Arabî: Destek mi Muhalefet mi?. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. sy.6. 43-60.
- Korkusuz, M. Şefik (2010). Nehri'den Hazne'ye Meşayih-i Nakşibendî. İstanbul.
- Kubat, Mehmet (2014). *Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî*. İstanbul: hikmetevi.
- Le Gall, Dina (2016). *Osmanlı'da Nakşibendilik*. çev. İrfan Kelkitli. İstanbul: Litera Yayınları.
- Nakşibendî, Mevlânâ Hâlid (2011). *Yad-i merdân*. Haz: Abdulkerim Müderriş. Erbil: Aras Yayınları.
- Şengül, Serdar (2015). Hâlidî-Nakşibendîlik ve Medreselerde İlim Anlayışının Dönüşümü. *Kıyam ve Kıtal: Osmanlı'dan Cumhuriyete Devletin İnşası ve Kolektif Şiddet*. (Haz: Ümit Kurt- Güney Çeğin. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları. 321-360.
- Weismann, Itzchak (2015). *Nakşibendilik*. (çev. İrfan Kelkitli). İstanbul: Litera Yayınları.
- Yılmaz, Ömer (2005). *İbrahim Kûranî*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Selahaddin Eyyûbî Zamanında Nusaybin

Hüseyin Güneş*

Öz: Nusaybin, Anadolu'nun kadim şehirlerinden birisidir. Şehir, Asurlulardan günümüze kadar birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve çok sayıda olaya sahne olmuştur. Selahaddin Eyyûbî zamanında Nusaybin'den geçen ünlü gezgin İbn Cübeyr, şehir ve çevresi hakkında olumsuz bir tablo çizmiştir. Musul'dan Nusaybin'e ve oradan Düneysir'e kadar yol emniyetinin bulunmadığını, kervanların yanı sıra Nusaybin şehrinin sıklıkla haydutların saldırılarına maruz kaldığını kaydetmiştir. Makalede; Selahaddin Eyyûbî'nin, Zengî hanedanına karşı iktidar mücadelesi verdiği zamana denk gelen bu seyahat sırasında dile getirilen problemin sebepleri üzerine odaklanmıştır. Bu çerçevede şehrin o dönemdeki coğrafi ve idari yapısının yanı sıra bölgedeki siyasi hareketliliğin yansımaları da ele alınmıştır. Ayrıca etnik ve dinî hareketler ile kıtlık ve depremler gibi hem siyasi hem de ekonomik olarak toplumu huzursuz eden hadiseler ayrı başlıklar halinde işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eyyûbiler, Zengiler, Cezire, Nusaybin, İbn Cübeyr.

Nisibis in the Era of Saladin Ayyubi

Abstract: Nisibis is one of the ancient cities in Anatolia. The city has hosted many civilizations from the Assyrians Era to the nowadays, and has become the scene of numerous incidents. Ibn Cubayr, who passed through Nisibis in the time of Saladin Ayyubi, draw a negative picture about the city and its surroundings when it crossed to Nisibis. He noted that there was no road safety from Mosul to Nisibis and from there to Dunaisir also he added that besides the caravans, the city of Nisibis was frequently exposed to attacks by bandits. This article focuses on the causes of the problem raised during the journey, which corresponds to the time of Saladin's struggle for power against the Zangi dynasty. In this framework, the geographical and administrative structure of the city at that time, as well as the reflections of the political mobility in the region are discussed. In addition, both political and economic matters,

* Doç.Dr., Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı, huseyingunes072@hotmail.com

which are ethnic and religious movements, as well as famine and earthquakes, which unrest to community, have been discussed in separate titles.

Keywords: Ayyubids, Zangi Dynasty, Jazeera, Nisibis, Ibn Cubayr.

Giriş

Adına ilk defa Asur krallarından II. Adad-Nirari döneminde rastlanan Nusaybin, doğu ile batıyı birleştiren yolların merkezinde yer alması hasebiyle tarih boyunca önemini korumuştur. Nusaybin; Asurlular, Babilliler ve Medlerin hâkimiyetinden sonra Büyük İskender ile Perslerin mücadelelerine sahne olmuştur. Ardından Ermeniler, Persler ve Romalılar arasında birkaç kez el değiştirmiştir. Miladın ilk asırlarından itibaren Hıristiyanlıkla tanışan şehir, zamanla bu dinin önemli merkezlerinden biri olmuştur (Tuncer, 2007: 269; Cöhce, 2007: 80-87; Kütük, 2012: 1-24; Ertaş, 2015: 196, vd). Şehrin İslam hâkimiyetine girmesi ise Hz. Ömer döneminde 19/640 yılında gerçekleşmiştir. Ondan sonra Eyyûbiler gelinceye kadar şehir; Emeviler, Abbasiler, Hamdaniler, Mervaniler, Ukayliler ve Zengilerin hâkimiyeti altında İslam coğrafyasının bir parçası olarak varlığını korumuştur. Şehir, jeopolitik konumu itibarıyla bu süreçte oldukça hareketli günler yaşamış ve birçok olaya sahne olmuştur (İbnü'l-Esîr, 1987: II, 379; Güneş, 2012: 71-102; Tokuş, 2018: 171-194. Nusaybin tarihiyle ilgili kapsamlı bir çalışma için bk. Kütük, 2018). Eyyûbiler dönemine geldiğinde bu hareketliliğin nispeten arttığı anlaşılmaktadır. Zira kentin Eyyûbiler dönemindeki durumu ile ilgili İbn Cübeyr'in naklettiği bazı bilgiler bunu göstermektedir. Endülüs'lü gezgin, Mekke'de hac ibadetini yerine getirdikten sonra kalabalık bir hacı kfilesıyla birlikte Bağdat, Musul, Nusaybin ve Harran istikametinde bir yolculuk gerçekleştirmiştir. 580/1184 Haziran'ında Nusaybin'de bulunan İbn Cübeyr, buradan Dara ve Düneysir (Kızıltepe) üzerinden yolculuğuna devam edecektir. Ancak yola çıkmadan önce, bölgedeki eşkıyalık hadiselerine karşı uyarılmıştır. İpek yolundan geçen kervanlar için büyük tehlike arz eden bu durumu, ünlü gezgin şu şekilde tasvir etmektedir:

Nusaybin'de şehrin dışındaki bir handa konaklamıştık. Rebiulevvel'in ikinci Çarşamba'sında geceyi burada geçirdik. O gecenin sabahında, katır ve eşeklerin yüklerini taşıdığı Harranlı, Halepli ve bölgedeki diğer yerlerin halkından oluşan büyük bir kfile ile yola çıktık. Bu tarafların hacılarını da güzel bir şekilde evlerine bıraktık. Yolculuğumuz öğlen vaktine kadar devam etti. Ancak biz, Kürtlerin saldırılarına karşı korku ve endişe içindeydik. Bunlar Musul'dan Nusaybin'e, oradan Düneysir şehrine kadar bu çevrelerin afetidirler. Yolları kesiyorlar, yeryüzünde fesat çıkarıp duruyorlar. Bunların meskenleri, söz konusu şehirlere yakın muhkem dağlardır. Allah, sultanlarına imkân verip onları egemen kılsın, düşmanca saldırılarını durdursun. Bunların, bazen Nusaybin kapılarına kadar gelip dayandığı oluyor. Allah Azze ve Celle'den başka onlara engel olacak geri çevirecek kimse de yok!..

İbn Cübeyr (ty.: 215), bir gece konakladığı Nusaybin’de dile getirdiği bu sıkıntının ayrıntısına girmez, problemin kökenine inmez. Bir seyyah olarak yol, şehir ve çevre hakkındaki izlenimlerini kaydeder ve yoluna devam eder. Onun için biz, bu makalede başka kaynaklardan yararlanmak suretiyle şikâyet konusu meselenin arka planını aydınlatmaya çalışacağız. Öncelikle nasıl bir şehirle karşı karşıya olduğumuzu anlamak için “Nusaybin’in tarihi coğrafyası” başlığı altında şehrin o dönemdeki genel görüntüsünü, başta İbn Cübeyr olmak üzere dönemin gezgin ve coğrafyacılarının izlenimlerinden yararlanarak tasvir etmeye çalışacağız. Ardından şehrin idari yapısı ile birlikte bölgede cereyan eden siyasi ve sosyal hareketliliği ele alacağız. Ayrıca toplumu derinden etkileyen doğal afetler ve kıtlık gibi amilleri ayrı bir başlık altında işleyeceğiz. Böylece hem İbn Cübeyr’in Nusaybin ve yakın çevresi hakkında tespit ettiği olumsuzlukları anlamaya, hem de Selahaddin Eyyûbî zamanına denk gelen bu ortamda Nusaybin şehrinin durumunu farklı yönleriyle ortaya koymaya çalışacağız. Yukarıdaki ifadelerin kaydedildiği dönemde Abbasî halifeliğinde Nâsır-Lidînillâh bulunuyordu. Selahaddin ise Mısır’dan Musul’a kadar uzanan geniş toprakların sultanıydı ve Musul Atabeyi ile olan iktidar mücadelesinin sonlarına doğru gelmiş bulunuyordu. Bu nedenle konuyu Selahaddin dönemiyle sınırlı tutacağız ve meseleyi bu zaman dilimi içinde yaşanan olaylarla bağlantısını kurmak suretiyle işlemeye çalışacağız.

Kuşkusuz ele aldığımız konuları farklı yönleriyle işleyen başka çalışmalar mevcuttur. Örneğin; Adnan Çevik’in (2007) “Ortaçağ İslam Coğrafyacılarına Göre Nusaybin” başlıklı sempozyum bildirisi, İstahrî’den İbn Battuta’ya kadar gezgin ve coğrafyacıların yaklaşık dört asrı kapsayan izlenimlerini ele almıştır. Ramazan Şeşen’in (1987) “Selahaddin Eyyûbî ve Devlet” adlı eseri dönemin siyasi hareketliliğini Selahaddin Eyyûbî cephesinden ayrıntılarıyla ele alan hacimli bir çalışmadır. Halil İbrahim Gök’ün (2013) “Musul Atabeyliği: Zengiler (Musul Kolu: 1146-1233)” başlıklı çalışması da aynı hadiseleri karşı cepheden ele alması hasebiyle önem arz etmektedir. Ahmet Demir’in (2007) “Eyyûbiler Devrinde Nusaybin” başlıklı sempozyum bildirisi ise çalışmamızın konusunu genel hatlarıyla kısmen işlemiş bir çalışmadır. Söz konusu çalışmalardan farklı olarak meseleyi burada ele aldığımızı, İbn Cübeyr’in kaydettiği problem ekseninde konuyu daha dar çerçevede ve derinlemesine işlemeye çalıştığımızı vurgulamak istiyoruz. Zira söz konusu gezginin gözlemlerini etkileyen faktörleri bir arada irdeleyen başka bir çalışmanın yapılmamış olması bizi bu konu üzerinde durmaya sevk etmiştir. Bu çalışmayla Nusaybin tarihinin aydınlatılmasına cüzi de olsa katkıda bulunmuş olmayı ümit ediyoruz.

1- Nusaybin’in Tarihi Coğrafyası

Nusaybin, Fırat ile Dicle nehirleri arasında yer almasından dolayı bir adayı anımsatması hasebiyle Arapların “el-Cezire” adını verdiği kara parçasında yer alır. el-Cezire, İslam fetihlerinden sonra genel itibarıyla üç coğrafi ve idari taksimata tabi tutulmuştur. Daha önceleri bölgeye yerleşmiş olan Arap kabilelerin adlarıyla anılan bu parçalar, Diyâr-ı Mudar, Diyâr-ı Bekir ve Diyâr-ı Rabia’dır. Diyâr-ı Mudar kısmında

Urfa, Harran, Rakka, Sümeysat (Samsat) ve Ra'sül'ayn (Ceylanpınar; Diyâr-ı Bekir kısmında Âmid (Diyarbakır), Mardin, Meyyafarikin (Silvan) ve Hısnıkeyfa (Hasankeyf); Diyâr-ı Rabia kısmında ise Musul, Cizre, Sincar, Nusaybin ve Dara gibi şehirler yer alır (Hamevî, 1977: II, 134; İbn Şeddâd, 1987: III/I, 4-6).

Nusaybin, Musul'dan Şam'a giden yolun üzerinde, düz alanda kurulmuş mamur bir şehirdir. Romalılar tarafından inşasına başlanan ve Sasanilerin eline geçtikten sonra (m.s. 363) Anuşirvan tarafından tamamlanan surlarla çevrilidir (Hamevî, 1977: V, 288; Tuncer, 2007: 269). Bu sağlam surlar, Selahaddin Eyyûbî zamanında varlığını koruyordu. Gerek Selahaddin döneminde gerekse o döneme yakın zamanlarda bölgeden geçen seyyahların kaleme aldığı eserler sayesinde Nusaybin şehrinin o dönemdeki genel görüntüsü, surları, hanları, konakları, ibadet yerleri, çarşı ve pazarları ile diğer unsurları hakkında genel hatlarıyla da olsa bilgi sahibiyiz.

Yaz mevsiminin başlarında (580/1184) Nusaybin'i ziyaret eden İbn Cübeyr'in (ty.: 214-215. Ayrıca bk. Çevik, 2007: 151-152) tasvirine göre Nusaybin, yaşı ve geçmişi ile ünlü bir şehirdir. Dıştan genç gözükse de içten yaşlıdır. Manzarası güzel olup orta büyüklüktedir. Önünde ve arkasında göz alabildiğince uzanan yemyeşil bir ova bulunmaktadır. Her tarafını düzenli besleyen su kaynakları mevcuttur. Sağında ve solunda dalları olgunlaşmış meyvelerle dolu pek çok ağacın bulunduğu tarlalar uzanır. Şehrin önünde akıp gitmekte olan nehir, şehri bir bilezik gibi sarmaktadır. Bu nehrin iki yakasında gölgesi suya vuran bahçeler vardır. Şehrin dışı, tıpkı Endülüs gibi bağ ve bahçelerle çevrili olup tazelik ve zindeliği göz kamaştırmakta, üzerinde medeniyet parıltıları raks etmektedir. Ama iç kısmında insanın görmek bile istemediği çöl hayatının dağınıklığı göze çarpmaktadır. Ne nefes alacak bir meydanı ne de zarafeti aksettiren bir iz vardır. Çevresinde akan nehir, kaynağını yakındaki bir dağdan almaktadır. Bu nehirden ayrılan kollar, bağlara ve evlere; şehrin ortasından geçen bir başka kol ise sokaklara dağılarak, bazı evlerden geçtikten sonra camiye ulaşır. Caminin ortasından geçen bu su, biri avluda diğeri doğu kapısında bulunan iki sarnıca dökülmekte; caminin dışında kalan iki havuz da bu sarnıçlardan beslenmektedir. Nehrin üzerinde şehrin güney kapısına bitişik, sert taşlarla inşa edilmiş kemerli bir köprü bulunmaktadır. Şehirde ayrıca iki medrese ve bir de hastane mevcuttur.

Nusaybin'deki mabetler hakkında Herevî (2002: 60) ve İbn Şeddâd'ın (1987: III/I, 125-126; 2018: 231) naklettiği bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla İslam'ın ilk yıllarında inşa edilmiş olan camilerin bir kısmı o dönemde varlığını koruyor ve buralarda bazı kutsal emanetler muhafaza ediliyordu. Bu mabetlerden Benû Bekre Mescidi, şehirde ilk inşa edilen mescittir. Zahir mahallesinde Ebû Hüreyre Mescidi bulunmaktaydı. Kapısının üzerinde Yunanca yazılar bulunan bir taş olup, sırt ağırlarına iyi geldiği söylenir. Resulullah'ın (sav) rüyada görüldüğü Nebi Mescidi, el-Hadira'nın (harman yeri) yanındaydı. Sincar Kapısı Mescidinde Hz. Osman'ın (ra) Mushaf'ı bulunuyordu. Rum Kapısı Mescidinde de Hz. Ali'nin (as) el izi korunuyordu.

Ayrıca Nusaybin'in Şîî geçmişine ışık tutan ve bir kısmı Ukayliler döneminde inşa edildiği anlaşılan yapılar mevcuttu. Ali b. Ebî Talib Türbesi ve Zeynelabidin (as) Türbesi şehirdeki başlıca ziyaretgâhlardı. Bunların dışında Hz. Hüseyin'in başı esirlerle birlikte Şam'a götürülürken buradan geçtiklerinde bir süre asıldığı yeri gösteren Okçular (en-Neşşabin) çarşısındaki Baş Türbesi ile yine Hz. Hüseyin'in başından aktığı söylenen bir kan damlasının bulunduğu yere işaret eden en-Nukta Türbesi mevcuttu. Nasıra Kapısı'nın doğu tarafında bulunan Cübeyr b. İshak (ra)'ın kabri kayda değer görülen anıtlardan bir diğeridir (Herevî, 2002: 60; İbn Şeddâd, 1987: III/I, 125-126). Günümüzde cami olarak kullanılan Zeynelabidin Türbesi dışında bu yapıların hiçbiri günümüze ulaşamamıştır. Şîî mezhebini yaymak amacına matuf türbelerin, söz konusu mezhebin şehirde taraftar bulamamış olması hasebiyle zamanla harap olduğu anlaşılmaktadır.

Müslümanların kullandığı cami ve türbelerin dışında gayrimüslimlere ait mabetler şehrin silüetini tamamlayan diğer unsurlardı. Selahaddin zamanında Nusaybin'i ziyaret eden Yahudi gezginler Tudelalı Benjamin ve Ratisbonlu Petachia'dan (2009: 66, 139, 162. Ayrıca bk. Kütük, 2015: 105-106) öğrendiğimize göre kentte yaşamını sürdüren bine yakın kalabalık bir Yahudi cemaatinin kullandığı üç adet sinagog vardı. Bunlar, Bethara oğlu Rabbi Yahuda tarafından inşa edilmiş bir sinagog ile Kâtip Ezra (Üzeyir Peygamber) tarafından inşa edilen iki sinagogdur. Ezra'nın inşa ettiği sinagoglardan birinin duvarına yerleştirilmiş bir taşın Süleyman Mabedi'nden getirildiğine inanılıyordu. Günümüzde hala ayakta olan Mor Yakub Kilisesi göz önünde bulundurulduğunda, incelediğimiz dönemin kaynaklarında konuyla ilgili bir kayda rastlayamasak da, Nusaybin'de o dönemde birkaç kilise ve önemli sayıda Hristiyan nüfusun olduğu muhakkaktır. Nitekim şehrin iki asır önceki halini tasvir eden İbn Havkal (1992: 191. Ayrıca bk. Şabuştî, 1986: 191), orada Hristiyanlara ait manastırlar, kiliseler ve inziva yerlerinin olduğunu ifade etmektedir.

2- Kentin İdari ve Siyasi Yapısı

Bilindiği gibi İslam fetihlerinden sonra Fırat ile Dicle nehirleri arasında yer alan toprakların kuzey kesimi el-Cezire adıyla ayrı bir eyalet olarak yapılandırılmış ve daha önce oralara yerleşmiş olan Arap kabilelerin adlarıyla anılan üç adet parçaya bölünmüştür. Diyâr-ı Mudar kısmında Urfa, Harran, Rakka, Sümeysat ve Ra'sül'ayn; Diyâr-ı Bekir kısmında Âmid, Mardin, Meyyafarikin ve Hasankeyf; Diyâr-ı Rabia kısmında ise Musul, Cizre, Sincar, Nusaybin ve Dara gibi şehirler yer almıştır. Emeviler ile Abbasilerin ilk yıllarında bu idari taksimat varlığını korurken bölgenin merkez şehri bazen Harran, bazen de Musul olmuştur. Abbasiler döneminin ilerleyen asırlarında Musul, bu idari taksimatın dışına çıkarılınca; Nusaybin, Diyâr-ı Rabia'nın baş şehri statüsüne yükselmiştir. Abbasilerin son asırlarında ise merkezi yönetimin zayıflamasıyla birlikte söz konusu taksimat büyük ölçüde geçerliliğini yitirmiş, şehirlerin çoğu müstakil emirlikler olarak varlığını sürdürür hale gelmiştir (Hamevî, 1977: II, 134-136; İbn Şeddâd, 1987: III/I, 4-6).

Nusaybin, Selahaddin Yusuf b. Eyyûb'un başını çektiği Eyyûbiler dönemine geldiğinde Zengî hanedanı üyelerinin idaresi altındaydı. Şehir daha önceleri hanedan mensupları arasında birçok kez el değiştirmiş ve en sonunda Nureddin Zengî'nin tasarrufu altında naibi Kadı Şerefüddin b. Ebû Asrûn tarafından yönetilmekteydi. Nureddin Zengî'nin 569 yılı Şevval'ında (Mayıs 1174) ölümü üzerine Musul'un hâkimi Seyfeddin Gazi ordusuyla harekete geçip şehre el koymuş ve 576/1180 senesinde vefat edinceye kadar şehir naiplerinin elinde kalmaya devam etmiş, ardından kardeşi İzzeddin Mesud'un eline geçmişti (İbnü'l-Esîr, 1963: 154; Gök, 2013: 150). Selahaddin, 578/1182 senesinde Musul'u almak üzere Fırat'ı geçtiğinde yolu üzerindeki Nusaybin'i kuşatma altına aldı. Şehir halkı bir süre direndikten sonra Selahaddin'in kararlı tutumu karşısında teslim oldu. Selahaddin, şehri komutanlarından Ebü'l-Heyca es-Semin'e ikta etti. Musul seferi dönüşünde halkın şikâyeti üzerine Ebü'l-Heyca'yı azledip yerine Muhammed b. Mervan'ı atadı (İsfahanî, 1987: V, 30-31; İbn Şeddâd, 1987: III/I, 134; Demir, 2007: 331-332). Daha sonra Selahaddin, Halep'i İmadüddin Zengî'den alınca (579/1183) yerine Sincar, Suruç, Rakka ve Habur ile birlikte Nusaybin'i ona verdi. Böylece Nusaybin, Eyyûbilerin genel idaresi altında, tekrar Zengî ailesinin eline geçti ve İmadüddin Zengî 594/1197 yılında vefat edinceye kadar şehir onun elinde kalmaya devam etti (İbn Şeddâd, 1987: III/I, 134-135).

İbn Cübeyr'in Nusaybin'de bulunduğu 580/1184 senesini, bölge açısından siyasi iktidarsızlık ve kaosun zirvede olduğu yıl olarak nitelendirmek abartı olmaz. Zira Nureddin Mahmud'un ölümünden sonra Selahaddin'in, Zengî hanedanına karşı iktidar mücadelesini başlattığı 570/1174 senesinden söz konusu hanedana karşı mutlak hakimiyetini sağladığı 581/1186 yılına kadar geçen sürede Nusaybin'i doğrudan etkileyen çok sayıda hadise gerçekleşmiştir. Bunların başında Beneviyye hareketinin isyanı gelmektedir. Fütüvvet ve Ahilik teşkilatlarının nüvesini teşkil eden, halkın serseri takımı olarak gördüğü, "ayyarun" ve "şettarun" adlarıyla küçümsediği, çoğunluğu gençlerden müteşekkil olduğu anlaşılan Beneviyye hareketi,¹ Cezire bölgesinde faaliyet yürütüyordu. Musul Atabeyi Seyfeddin Gazi, onların ileri gelen liderlerinden birini Nusaybin'den getirtmiş ve çarımıha gerilmesini emretmişti. Bu nedenle galeyana gelen Beneviler; Musul, Nusaybin ve civar şehirlerde kalabalık bir şekilde ayaklandılar (570/1175). O sırada Halep'i kuşatmakta olan Selahaddin Eyyûbî'den yardım talebinde bulunmak için ona doğru yöneldiler. Habur'dan ve Fırat dolaylarında pek çok kişi onlara katıldı. Halep civarındaki Babü'l-Buzaa'ya (el-Bâb) vardıklarında orada oturan ve aralarından eskiden beri düşmanlık bulunan İsmaililere saldırdılar. Yörede bulunan Türkmenler de ganimetten pay almak amacıyla Benevilere katıldılar. Çıkan çatışmalarda çok sayıda İsmailî öldürülürken, bir kısmı esir alındı ve malları yağmalandı (İbnü'l-Ezrak, 2014: 656-657; Sıbt İbni'l-Cevzî, 1951: VIII/I, 329; İbn Şeddâd, 1987: I/II, 124). İbnü'l-Adîm (1996: 369-370, 373-374), Halep taraflarındaki Leylun Dağı civarında peygamberlik iddiasında

¹ Beneviyye, "Seneviyye" şeklinde okunmak suretiyle; düalizm inancına sahip Mecusiliğin veya Zerdüştlüğün İslam'a bürünmüş dini-siyasi karakterli bir fırkası olarak gösterilmekle birlikte (Gök, 2013: 187.) bu hareketin Seneviyye ile ilgisi olmadığı anlaşılmaktadır. Bk. Ocak, 1996: 264-265; Sinanoğlu, 2009: 521-522; Şeşen, 1987: 448.

bulunan ve “Beklenen Mehdi” olduğunu ileri süren bir adamın etrafında toplanan grubun Türkmenlere saldırması üzerine olayın patlak verdiğini, Sadettin Gümüştekin’in üzerlerine gönderdiği orduyla bunların imha edildiğini ifade etmektedir. Aynı sene Summak Dağı civarında yaşayan halk, açıkça günahlar işleyip, kadın erkek karışık vaziyette meyhanelerde toplanıyorlardı. Bazıları da Haşhaşilerin lideri Sinan’ın rableri olduğunu ileri sürüyordu. Bunun üzerine Melik Salih üzerlerine bir ordu gönderdi. Onlar da dağ başlarına sığındılar. Sinan’ın araya girmesi ve görüşlerinden beri olduğunu bildirmesi üzerine ordu geri çekildi. Sinan onların ileri gelenlerini takip edip imha etti. Ayrıca el-Bâb’da onlardan bir cemaat vardı. Orada yaşayan el-Beneviyye onlara karşı ayaklandı. Türkmenler de onlara destek verince hezimete uğrayıp mağaralara saklandılar. Evleri yağmalandı, kadınlarına tecavüz edildi. Mağaradakiler yakılan ateşlerle dumana tabî tutularak öldürüldüler. İbn Cübeyr de (ty.: 224-225) İsmailî mülhitlerin el-Bab’da giderek artan taşkınlıkları nedeniyle bölge halkının öfkesini üzerlerine çektiğini ve bunun sonucunda köklerinin kazındığını, orada Sünnilerin yaşadığını ifade etmektedir. Diğer kaynaklar ise sadece Selahaddin Eyyubî’nin kendisine karşı suikast teşebbüsünde bulunmaları nedeniyle Haşhaşî İsmaililerin kalelerine düzenlediği saldırılardan söz etmekte; Benevilerin hareketine değinmemektedirler.

Kuşkusuz İbn Cübeyr’in seyahatinin hemen öncesi ve sonrasında Selahaddin’in Musul Atabeyliğine karşı gerçekleştirdiği doğu seferleri, bölgedeki hareketliği zirveye taşıyan hadiselerdir. Bilindiği gibi 570 ve 571 (1175) yıllarında Zengî hanedanın karşı peş peşe kazandığı zaferlerden sonra Selahaddin’in sultanlığı Abbasî halifesi tarafından tanınmış, onun Suriye ve Mısır hakimiyeti onaylanmıştı (İbn Vâsıl, 1957: II, 17-46; Süryani Mihail, 1996: III, 326-328). Daha sonra Selahaddin, gerek Suriye hakimiyetini tehlikeye düşüren gelişmeler, gerekse hakimiyet alanını genişletmek amacıyla 578/1182 Haziran’ında Kahire’den Suriye’ye doğru hareket etti. Urfa ve Rakka’yı teslim aldı. Halep’i sonraya bırakarak yoluna devam etti. Habur, Karkisya, Makisin ve Araban şehirlerini ele geçirdi. Ardından Nusaybin’i kuşatma altına aldı ve kısa bir direnişten sonra ele geçirdiği şehri Hüsameddin Ebû’l-Heyca es-Semin’e teslim etti. Beka ve Beled’i de aldıktan sonra Musul’a ulaştı (İsfahanî, 1987: V, 27-28; İbnü’l-Adîm, 1996: 388; Ebû Şâme, 1997: III, 81-83). Musul’un savunma işini Mücahidüddin Kaymaz üstelenmişti. Muhkem kalelere sahip Musul’un güvenliği için şehri çepeçevre saran yüksek surlarda güvenlik tedbirlerini üst noktaya çıkarmış; ayrıca Cizre, Sincar ve Erbil’e asker ve teçhizat yığmıştı (İbnü’l-Esîr, 1987: X, 114; İbn Vâsıl, 1957: II, 119). Tereddütle kuşatmayı başlatan Selahaddin ise halifelik makamının ricası, kış soğuklarının bastırması ve takviye kuvvetlerin Sincar’daki Atabeylik tarafından yollarının kesilmesi üzerine kuşatmayı kaldırdı. Çevredeki kaleleri ele geçirmek suretiyle şehri uzun vadede teslim olmaya zorlamak niyetindeydi (İsfahanî, 1987: V, 40; İbn Şeddâd, 1994: 102; Ebû Şâme, 1997: III, 82; Devadarî, 1972: VII, 73).

Selahaddin, dönüşte Sincar’ı kuşatma altına aldı. O sırada Hasankeyf Artukluları kuvvetlerine mensup bir grup Kürt asker, ağaçları kesip evleri tahrip edince Sultan büyük tepki göstermiş ve başlarındaki Nureddin b. Karaarslan’a bu

tahribata son vermelerini emretmişti.² İki hafta kadar süren kuşatmanın ardında Zirzariyye Kürtlerinden olan şehirdeki emirlerden birinin Selahaddin'e gizlice haber göndererek yol göstermesi sonucu kale düştü (2 Ramazan 578 / 30 Aralık 1182). Selahaddin, yeğeni Takiyyüddin Ömer'e şehri teslim ederek Nusaybin'e doğru hareket etti (İbn Şeddâd, 1994: 103; İbnü'l-Adîm, 1996: 389). Daha sonra Amid'i (Diyarbakır) ele geçirdi ve ardından Halep'i kuşatma altına aldı. Şehri elinde bulunduran İmadüddin Zengî, bir süre direndikten sonra onunla anlaşmaya karar verdi (17 Safer 579 / 11 Haziran 1183). Sincar, Habur, Nusaybin ve Suruç şehirleri karşılığında Halep'i Selahaddin'e bıraktı ve ona tabi olmayı kabul etti (İbnü'l-Esîr, 1987: X, 117-122).

579-580 (1183-84) yıllarını iç düzenlemeler ve Haçlılarla uğraşarak geçiren Selahaddin, 581'de (1185) ikinci doğu seferine çıktı. Tekrar Musul'u kuşatma altına aldı. Ancak uzun süren çetin mücadeleye rağmen bir türlü sonuç alamadı. Ardından kışı geçirmek için konakladığı Musul yakınlarındaki Kefr-Zemmar'da şiddetli bir hastalığa yakalandı. Hastalığının ağırlaşması üzerine Musul meselesini bir kenara bırakarak Harran'a döndü. Hastalığı öylesine ağırdı ki halk arasında öldüğü şayiası bile yayılmıştı. Musul Atabeyi İzzeddin Mesud'un gönderdiği elçilerle orada müzakerelere devam edildi ve sonunda taraflar arasında anlaşmaya varıldı (9 Zilhicce 581 / 3 Mart 1186). Anlaşmaya göre Selahaddin Eyyûbî, elinde tuttuğu yerlerin sahibi olurken; İzzeddin Mesud, Musul'un yanı sıra Şehrizar mıntıkası ve Zap nehrinin doğusundaki topraklara sahip oldu. Buna karşılık Musul ve ona bağlı şehirlerde hutbeler Selahaddin Eyyûbî adına okutulup sikkeler onun adına basıldı (İbn Şeddâd, 1994: 117-120; İbnü'l-Esîr, 1987: X, 131-135; İbnü'l-Adîm, 1996: 401-402; Ebû Şâme, 1997: III, 147-152; İbn Vâsıl, 1957: II, 171-172; Polat, 2017: 111).

Görüldüğü gibi İbn Cübeyr'in bölgeden geçtiği sırada Nusaybin ve çevresi, siyasi açıdan oldukça hareketli bir dönemden geçmektedir. Taraflar arasında yoğun çatışmalar yaşanmakta ve siyasi istikrarsızlık had safhadadır. Bu da doğal olarak beraberinde başıbozukluk, taşkınlık, soygun ve yağmayı getirmekte; halkın can ve mal emniyetini tehlikeye sokmaktadır. Bölgedeki siyasi istikrarsızlık ve parçalanmışlığı Endülüs'teki Mülûkû't-Tevâif devrine benzeten İbn Cübeyr (ty.: 216), Selahaddin'den başka bölgede gerçek anlamda bir sultanın mevcut olmadığını ifade etmektedir. Her biri farklı bir şehirde hakimiyet sürdüren söz konusu meliklerin anlı şanlı lakaplar kullandığını, ama hiçbirinin taşıdığı isme layık olmadığını anlatmakta ve onları aslan taklidi yapan kedilere benzetmektedir.

3- Kürtlerle Türkmenler Arasında Çıkan Olaylar

Selahaddin'in hastalanıp Harran'da dinlenmeye çekildiği ve Musul Atabeyinin gönderdiği elçilerle sulh yaptığı günlerde (Zilhicce 581 / Mart 1186) basit bir hadise nedeniyle Türkmenlerle bölge Kürtleri arasında şiddetli çatışmaların

² Bu bilgiyi veren Selahaddin Eyyubî'nin kâtibi İmadüddin el-İsfahânî (1987: V, 41-42), ayrıca Kürtlere karşı toplumda genel bir hoşnutsuzluğun varlığına işaret etmektedir. Kürtlerin helal ve harama dikkat etmediklerini belirten müellif, mecburiyetten onları yanlarında bulundurduklarını vurgulamakta ve "Kürtler gülün dikenleridirler" ifadesini kullanmaktadır.

patlak verdiğini görüyoruz (İbn Şeddâd, 1994: 120, 121; Ebû Şâme, 1997: III, 153, 174; Devadarî, 1972: VII, 78). Türkmenlere ait bir düğün alayı Zevezan³ mıntıkasındaki kalelerden birinin önünden geçerken kale halkı düğün sahiplerinden yemek vermelerini istemiş, talepleri reddedilince de kavga çıkarmışlardı. Akabinde meseleye müdahil olan kale sorumlusu, daha da ileri giderek damadı öldürmüştü. Bunun üzerine Türkmenler ayaklandı ve çok sayıda Kürt'ü öldürdüler. Kürtler de karşılık verince aralarında senelerce süren kan davaları baş gösterdi. Olaylar, Cezire bölgesinin yanı sıra Ahlât, Şam, Şehrizor ve Azerbaycan'a sıçradı. Sayısız insan öldü, yollar kesildi, mallar talan edildi. Sonunda Musul valisi Mücahidüddin Kaymaz'ın girişimleri neticesinde Kürtlerle Türkmenlerin liderleri bir araya getirilerek aralarında sulh sağlandı (İbnü'l-Esîr, 1987: X, 136).

İbn Cübeyr'in bölgeye yaptığı ziyaretten yaklaşık iki sene sonra gerçekleşen bu olay üzerinde Müslüman müelliflerin fazla durmadığı ve konuya kısaca değindikleri görülmektedir (Bk. İbn Şeddâd, 1994: 120, 121; İbnü'l-Esîr, 1987: X, 136; Ebû Şâme, 1997: III, 153, 174; Devadarî, 1972: VII, 78). İbn Cübeyr'in ise konuyla ilgili herhangi bir kaydı bulunmamaktadır. Bölgede yaşayan dönemin Hıristiyan müellifleri tarafından verilen detaylı bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla olay, sebep ve sonuçları itibarıyla sanılandan daha büyük ve ciddi bir hadisedir. İbnü'l-Esîr'in sözünü ettiği düğün alayının yolu kesilip damadın öldürülmesi hadisesi, aslında iki taraf arasında uzun süreden beri var olduğu anlaşılan gerginliğin zirve noktası ve bardağı taşıran son damladır. Uzun süredir bölgede yaşayan Türkmenler, göçebe hayatlarının gereği olarak yazın yüksek kesimlerdeki yaylalara çıkıp kışın daha sıcak ve otlakları bol olan güneydeki Suriye topraklarına inerken götürdükleri hayvanlarıyla bölgede yaşayan Kürtlere hem zarar vermekte hem de taşıdıkları mallar onların iştahını kabartmaktaydı. Nitekim Süryani Mihail'in (1996: III, 367) ifadesine göre soygun ve yağmayı adet edinmiş olan bazı Kürtler, bu göç dönemlerinde hemen her yerde Türkmenlerin yollarını kesiyor; sürülerindeki koyun, beygir, öküz ve develerine el koyuyorlardı. Hatta kendilerine mâni olmak isteyenleri öldürüyorlardı. Bu durum Türkmenlerin Kürtlere karşı tedbir almalarını ve onlara ihtiyatla yaklaşmaları sonucunu doğurdu. Mallarını ve canlarını korumak isteyen göçebe Türkmenler, yollarını kesen Kürtlere karşı kendilerini savunmak için birlikler oluşturdular ve yollarını kesen Kürt gruplarını öldürmeye başladılar. Hatta Mardin civarında kervanlarının yolunu kesmek için pusu kuran iki yüz kişilik bir Kürt grubunu tamamen imha ettiler.

İki kesim arasında giderek biriken nefreti taşma noktasına getiren söz konusu hadise, kaynaklarda geçen bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Nusaybin taraflarında ikamet eden Türkmenlerin, bir düğün merasiminde gelini memleketlerine götürürken Zevezan mıntıkasında bulunan Kürtlere ait bir kalenin yanından geçtikleri sırada yollarının kesilmesiyle başlamıştır. Kürtler, düğün alayında verilen ziyafete iştirak etmek istemişler; Türkmenler de bu isteklerini

³ Zevezan, bir kısmı Kuzey Irak'ta, önemli bir kısmı da günümüz Şırnak il sınırları içinde kalan dağlık bölgenin adıdır. Elki (Beytuşşebap), Eruh ve Hoşap bu bölgenin başlıca kaleleridir (Hamevî, 1977: III, 158; Güneş, 2015: 103-114).

reddedince aralarında tartışma çıkmış ve o sırada damat öldürülmüş, gelin de kaleye kaçırılmıştı. Türkmenler sayıca az olduğu için kendilerini o zaman savunamadılar. Ancak bir süre sonra kalabalık gruplar halinde Türkmenlerle Kürtler arasında asıl çatışmalar patlak verdi. Damadın öldürülmesi ve gelinin kaçırılmasıyla başlayan çatışmalar geniş bir alana yayıldı. Çatışmalar çete savaşı şeklinde hemen her beldede görüldü. Birkaç defa da aralarında büyük muharebeler cereyan etti. İlk büyük çarpışmada 10.000'den fazla Türkmen ve Kürt hayatını kaybetti. Gerginlik daha da büyüdü. Öyle ki Kürtler, Nusaybin ve Tur Abdin yöresi halkından oluşan 30.000 civarında bir güç topladılar ve Habur civarında bulunan Türkmenlerin üzerine yürüdüler. Çıkan çetin çatışmalarda Kürtler hezimete uğradılar. Ölenlerin cesetleri Habur nehrinden Nusaybin'e kadar uzanan geniş bir alana yayıldı. Çatışmalar artarak devam etti. Musul civarında yapılan muharebelerde de Kürtler mağlup oldular. Cezire ve Musul'un yanı sıra Ahlat, Şehrizor, Azerbaycan ve Suriye'de Kürtlerle Türkmenler arasında çatışmalar yaşandı; yollar kesildi, ticaret kervanları yağmalandı ve sayısız insan katledildi. Bölgede yaşayan Ermeniler ve Süryaniler de bu çatışmalardan nasibini aldı. Nitekim Süryani kaynakların verdiği bilgiye göre Türkmenler, kaçan Kürtlerin sığındığı Ermenilerin üzerine yürüdüler ve onlardan 36.000 civarında kişiyi esir alıp köle olarak sattılar. Sekiz yıl kadar süren bu kaos ortamında bazı manastırlar yıkıldı ve rahipleri öldürüldü. Cezire bölgesinde neredeyse hiç Kürt kalmadı; kimisi öldürüldü, kimisi de kaçtı. Kurtulmayı başaranlar Çukurova'daki Ermeni Krallığına sığındılar (Bar Hebraeus, 1999: II, 439-440; Süryani Mihail, 1996: III, 367).

Bu denli büyük çatışmalara sebebiyet verecek savaşı Türkmen yoğunluğu, Orta Asya'dan gelen büyük göç dalgasına bağlanmaktadır. Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'in Karahitay ve Oğuzlar karşısındaki mağlubiyeti ve ölümünü müteakip Türkistan'dan batıya doğru yönelen göç hareketleri baş göstermişti (Gök, 2013: 292). Diğer yandan Azerbaycan hâkimi Pehlivan'ın ölümü üzerine, hüküm sürdüğü mintikada aynı sene kargaşa çıkmıştı. İsfahan'da Hanefilerle Şafililer, Rey'de ise Sünnilerle Şiiler arasında çıkan olaylar giderek büyümüş ve diğer şehirlere sıçramıştı. Talan ve katliamlarla sonuçlanan bu kargaşa ortamı on sene kadar sürmüştü (İbnü'l-Esir, 1987: X, 141; Ebû Şâme, 1997: III, 173). Ayrıca bir sonraki başlıkta ele alacağımız kıtlık, veba ve diğer doğal afetlerin neticesinde yaşanan ekonomik sıkıntıların bu hadiselerin zuhur etmesinde etkili olduğu söylenebilir.

Cezire ve Musul topraklarında hâkimiyetini henüz yeni sağlamış olan Selahaddin Eyyübî başta olmak üzere bölge idarecilerinin, yaşanan bu hadiselere müdahale etmemiş olması ilginç görünmektedir. Doğrusu bu olayların Selahaddin'in hastalığı üzerine başladığı (Gök, 2013: 287) ve bu yüzden olayların önüne geçemediği söylenebilir. Bununla birlikte çatışmaların, devletin varlığını zor durumda bırakacak ve yönetimi rahatsız edecek derecede büyük olmadığı, Süryani müelliflerin hadiseleri abartarak nakletmiş olması da muhtemeldir.

Sonunda Musul Atabeyi tarafından, geniş halk kitlelerinin güvenini kazanmış dirayetli devlet adamı Mücahidüddin Kaymaz, bu çatışmaları sona erdirmek ve

tarafları barıştırmakla görevlendirildi. Mücahidüddin, bölgedeki ileri gelen Türkmen ve Kürt reislerini Musul'a çağırarak onlarla görüşmeler yaptı. Onlara hilatler giydirdi; elbiseler, para ve bol miktarda başka hediyeler vererek anlaşmazlığı sona erdirmelerini sağladı (İbnü'l-Esîr, 1987: X, 136; İbn Haldûn, 1988: V, 308). Buna rağmen kan davasına dönüşen hadiselerin bir süre daha devam ettiği anlaşılmaktadır (Süryani Mihail, 1996: III, 368).

4- Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar

574/1178 yılında meydana gelen kuraklık birçok kent, kasaba ve köyde kıtlığa neden olmuştur. İki yıla yakın bir süre devam eden kuraklık, Bağdat, Musul, Cezire, Cibal, Ahlat, Şam ve daha pek çok yerde etkisini göstermiştir. Halk açlık ve sefalet içendeydi. İnsanlar, yiyecek gıda ve içecek su bulamadığından leşleri yemeye başlamıştı. Hal çaresi olarak halk, sık sık yağmur dualarına çıkar oldular. Bu durum 575 yılı sonlarına (Mayıs 1180) kadar sürdü. Nihayet yağışların düşmesiyle birlikte fiyatlarda düşüş oldu ve insanlar rahat bir nefes almaya başladı (İbnü'l-Esîr, 1987: X, 92).

İbnü'l-Esîr (1963: 178-179), bu süre zarfında bulunduğu Cizre'de şahit olduğu ilginç bir olayı nakletmektedir. Medresede hadis derslerini dinlemek maksadıyla müderrisin gelmesini beklerken yanlarına bir Türkmen gelmiş ve ağlayarak açlıktan şikâyet etmişti. Açlık yüzünden mezardan çıkmış bir ölüyü andırıyordu. Bunun üzerine İbnü'l-Esîr, bir adam göndererek onun için ekme aldırarak istemiş, ancak yokluk nedeniyle adamın dönüşü epey gecikmişti. O sırada gökyüzü bulutlanmış, ardından da yağmur damlaları düşmeye başlamıştı. İnsanlar yağış nedeniyle sevinç naraları atıyordu. Bir süre sonra gönderdiği adam da beraberinde ekmele döndü. Ekmeği alan Türkmen hemen onu yemeye koyulmuş, ardından oradan uzaklaşmıştı. Yağışların düşmesiyle fiyatlar düşmüştü. Ancak bu sefer salgın hastalıklar baş gösterdi. Birçok bölgede veba yüzünden sayısız insan öldü. İnsanlar en ufak bir şeyden hastalanmakta ve sersemleyerek ölmekteydi. Öyle ki toplu ölümler nedeniyle halk cenazelerin defnine yetişemiyordu. Bu vaziyet de yaklaşık bir sene devam etti. Kuraklık ve hastalıklar yüzünden aç kalan insanların kendi evlatlarını yediklerini kaydeden Sibt İbnü'l-Cevzî (1951: VIII/1, 353), ayrıca depremlerin de yaşandığını ve bundan dolayı insanların perişan olduğunu ifade etmektedir Benzeri hadiseler daha önce de yaşanmıştı. 569/1173 yılında özellikle Cezire bölgesini etkileyen şiddetli yağışlar, Dicle ve Fırat nehirlerinin taşmasına neden olmuş, pek çok yerde sel baskınları sonucunda köyler ve şehirler sular altında kalmıştı. Musul ve Bağdat dâhil birçok şehirde evlerin çoğu yıkılmıştı. Bu felaketler sırasında sayısız insan hayatını kaybederken çok miktarda hayvan ve mal telef olmuştu (İbnü'l-Cevzî, 1992: XVIII, 204-205; İbn Kesîr, 1997: XVI, 480).

Kuşkusuz bu felaketler toplumun yapısında büyük kırılmalara yol açmıştır. Doğal afetlerin neticesinde baş gösteren açlık ve yoksulluk insanları farklı yollara sürüklemiştir. Hırsızlık ve haydutluğun yolu açılmış, bu işi meslek edinen insanların sayısında artış olmuştur. Dönemin müelliflerinden Yakut el-Hamevî'nin, Berkaid halkıyla ilgili aktardığı bir anekdot sanırım konuyu izah için yeterlidir. Berkaid,

Musul ile Nusaybin arasında kervan yolu üzerinde yer alan mamur bir şehirdi. Ancak çoğunluğunu Tağlib Araplarının oluşturduğu halk, hırsızlık ve haydutluğa başlayıp gelen giden yolcu ve kervanları soymaya kalkışınca insanlar oradan uzak durdular. Berkaid halkı, hırsızlıklarıyla nam saldı. Zamanla kervanların güzergahı, karşıdaki Bâşezzâ'ya kaydı. Böylece bu mamur şehir, kaderine terkedilmiş küçük bir köy halini aldı (Hamevî, 1977: I, 387).

Bölgede yaşanan doğal afetler ve salgın hastalıkların yol açtığı zarardan en az etkilenen şehirlerin başında Nusaybin'in geldiği söylenebilir. Zira günümüzde hala Nusaybin ve çevresinin su ihtiyacını karşılayan dere ve nehirlerin varlığı kuraklık ve kıtlığın etkisini hafifletmiş olmalıdır. Ayrıca tarihi ipek yolunun Nusaybin üzerinden geçiyor olması şehrin ticaret hayatını sürekli canlı tutmuştur. Burada birkaç günlüğüne konaklayan kervanların yanı sıra bu ticari hareketlilik sayesinde şehir halkının sahip olduğu zenginlik, çevredeki hem aç insanların hem de haydutluğu meslek edinmiş kişi ve grupların dikkatlerini çekmiştir. Bu durum, Nusaybin'in söz konusu felaketlerden dolayı da olsa etkilenmesine yol açmış ve kentin sıklıkla yağma saldırılarına maruz kalmasını beraberinde getirmiştir.

Sonuç

Anadolu'nun kadim şehirlerinden biri olan Nusaybin, tarihin en eski dönemlerinde olduğu gibi Selahaddin Eyyûbî zamanında da farklı inanç ve kültürlerle ev sahipliği yapmış; çok canlı siyasi ve sosyal bir hayata tanıklık etmiştir. Araplar, Türkmenler ve Kürtlerden oluşan Müslümanların yanı sıra Yahudi ve Hıristiyan nüfusu barındırmıştır. Romalılar zamanında inşa edilen sağlam surlarıyla ticaret kervanları ve yolcular için güvenli bir liman vazifesi görmüştür.

Bununla birlikte daha çok şehrin dışında yaşayan, Midyat merkezli Tur Abdin ve Şırnak merkezli Zevezan'ın dağlık kesimlerinde barınan Kürtlere karşı genel bir hoşnutsuzluk kendini göstermiştir. Nitekim İbn Cübeyr, seyahati sırasında (Rebiulevvel 580/ Haziran 1184) Nusaybin ve çevresinde tanık olduğu bu yaraya parmak basmıştır. Musul'dan Nusaybin'e, oradan da Düneysir'e kadar kervan yolunun tehdit altında olduğunu ve Nusaybin şehrinin sıklıkla haydutların saldırısına maruz kaldığını ifade etmiş; ancak bunun sebepleri ve meselenin arka planı üzerinde durmamıştır. Dönemin siyasi, sosyal ve dini durumunu nakleden diğer klasik eserlerde yer alan bilgiler ışığında konuya baktığımızda söz konusu şikâyetin sebeplerini şu şekilde sıralamamız mümkündür:

1. Siyasi iktidarsızlık, yaşanan olayların en önemli sebebi olarak gösterilebilir. Zira otorite boşluğunun bulunduğu ve savaş ortamının hâkim olduğu yerlerde huzur ve güvenden söz etmek mümkün değildir. Nitekim o dönemde Selahaddin Eyyûbî'nin, Nureddin Mahmud'un ölümünden sonra Zengî hanedanıyla çetin bir iktidar mücadelesine girmiş olduğu görülmektedir. İki hanedan arasında 570/1175 yılında başlayan sıcak çatışmalar, 581/1186 yılında Musul Atabeyinin Selahaddin'in mutlak hâkimiyetini kabul etmesiyle ancak son bulmuştur. Nusaybin de o sıralarda

Musul Zengileri'nin idaresi altındaydı ve doğal olarak yaşanan bu çatışmalı süreçten olumsuz etkileniyordu.

2. Savaşların yanı sıra doğal afetler, kıtlık ve salgın hastalıklar, bölge halkını ekonomik darboğaza sokmuştu. Bunun da özellikle bölgede yaşayan bazı Kürtlerin soygunculuğa başvurmasına, gelip giden kervanların yolunu kesip mallarını talan etmesine sebep olduğu açıktır. Mutat olarak göçebe hayatı yaşayan, özellikle de Orta Asya'da yaşanan siyasi krizler neticesinde batıya göç eden Türkmenlerin yüklü mallarla ve büyük hayvan sürüleriyle bölgeden geçmeleri onların söz konusu soyguna maruz kalmalarını beraberinde getirmiştir.

3. Bunun yanı sıra Nusaybin'in hemen kuzeyinde yükselen dağlık Tûr Abdin ve doğusunda yer alan Cudî gibi muhkem dağları mesken tutmuş ve haydutluğu meslek edinmiş kişilerin varlığından da söz edilebilir. Yukarıda zikrettiğimiz amiller bunların sayısında artışa yol açmış olmalıdır. Nitekim tarih boyunca farklı zamanlarda bu yöndeki şikayetlerin sıklıkla dillendirildiğini tarih kaynaklarında görmek mümkündür.

Kaynakça

- Bar Hebraeus, G. (1999). Abu'l-Farac Tarihi (Ömer Rıza Doğrul, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Cöhce, S. (2007). İslam Hakimiyeti Dönemine Kadar Ana Hatlarıyla Nusaybin ve Çevresi. İbrahim Özcoşar (Ed.). Makalelerle Mardin I Tarih-Coğrafya içinde (ss. 80-90). İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi.
- Çevik, A. (2007). Ortaçağ İslam Coğrafyacılarına Göre Nusaybin. İbrahim Özcoşar (Ed.). Makalelerle Mardin I Tarih-Coğrafya içinde (ss. 141-155). İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi.
- Demir, A. (2007). Eyyûbiler Devrinde Nusaybin. İbrahim Özcoşar (Ed.). Makalelerle Mardin I Tarih-Coğrafya içinde (ss. 326-347). İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi.
- Devadarî, A. (1972). Kenzü'd-Dürrer ve Camiu'l-Ğurer (Said Abdülfettah Aşur, Thk.) Kahire.
- Ebû Şâme, A. (1997). Kitâbu'r-Ravzateyn fi Ahbârî'd-Devleteyn en-Nuriyye ve's-Salâhiyye (İbrahim ez-Zeybek, Thk.). Beyrut: Müessesetü'r-Risale.
- Ertas, K. (2015). Osmanlı İmparatorluğu'nda Diyarbakır Ermenileri. İstanbul: Rağbet.
- Gök, H. İ. (2013). Musul Atabeyliği: Zengiler (Musul Kolu: 1146-1233). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Güneş, H. (2012). Tûr Abdîn Yöresinin İslâmlaşma Süreci, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 6, 71-102.
- Güneş, H. (2015). Beytüşşebap Tarihi Üzerine Notlar, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 12, 103-114.
- Hamevî, Y. (1977). Mu'cemül'l-Büldân. Beyrut: Dârü Sâdir.
- Herevî, A. (2002). el-İşârât ilâ Ma'rifeti'z-Ziyârât (Ali Ömer, Thk.). Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye.
- İbn Cübeyr, M. (ty). Rihletu İbn Cübeyr. Beyrut: Dârü Sâdir.

- İbn Haldûn, A. (1988). Tarihu İbn Haldûn (Halil Şahhade, Thk.). Beyrut: Darü'l-Fikr.
- İbn Havkal, M. (1992). Kitâbu Sûreti'l-Arz. Beyrut: Dârü Mektebeti'l-Hayat.
- İbn Kesîr, İ. (1997). el-Bidâye ve'n-Nihâye (A. A. et-Türki, Thk.). İmbabe: Dârü Hicr.
- İbn Şeddâd, B. Y. (1994). en-Nevadiru's-Sultaniyye ve'l-Mehasinu'l-Yusufiyye (Cemaleddin eş-Şeyyal, Thk.). Kahire.
- İbn Şeddâd, İ. M. (1978). el-A'lâku'l-Hatîra fî Zikri Umerai'ş-Şâm ve'l-Cezira (Yahya Abbâre, Thk.). Dimaşk.
- İbn Şeddâd, İ. M. (2011). Cizre Tarihi (Hüseyin Güneş, Çev), Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 3, 135-150.
- İbn Şeddâd, İ. M. (2018). Nusaybin Tarihi (Hüseyin Güneş, Çev), Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 19, 231-236.
- İbn Vâsıl, M. (1957). Müferricü'l-Kürub fî Ahberi Beni Eyyûb (Cemaleddin eş-Şeyyal, vd., Thk.). Kahire.
- İbnü'l-Adîm, Ö. (1996). Zübdetü'l-Haleb min Tarihi Haleb (Halil Mansur, Thk.). Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Cevzî, A. (1992). el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem (Muhammed Abdülkadir Ata, Thk.) Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Esîr, A. (1963). ed-Devletü'l-Bâhir fî'd-Devleti'l-Atabekiyye bi'l-Mavsil (Abdulkadir Ahmed Tuleymat, Thk.) Kahire.
- İbnü'l-Esîr, A. (1987). el-Kâmil fî't-Târîh (Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Thk.). Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Ezrak, A. (2014). Tarihu Meyafârikin, (K. F. el-Hulî ve Y. Baluken, Thk.). İstanbul: Nubihar.
- İsfahânî, İ. M. (1987). el-Barku'ş-Şamî (Falih Hüseyin, Thk.). Amman.
- Kütük, A. (2012). Nusaybinli Aziz Yakub ve Nusaybin Şehrinin Manevi Savunması (m.s. 338-350), Mukaddime 5, 1-24.
- Kütük, A. (2015). Tarihi Süreç İçerisinde Nusaybin Yahudileri, İslâmî İlimler Dergisi 2, 93-115.
- Kütük, A. (2018). Nisibis (Nusaybin): Kadim Bir Şehrın Hikayesi. İstanbul: Divan Kitap.
- Ocak, A. Y. (1996). Fütüvvet. DİA, c. 13, ss. 264-265.
- Polat, Z. (2017). Selahaddin Eyyubi Döneminde Harran. Kasım Şulul (Ed.). İslam Tarihi ve Medeniyetinde Harran içinde (ss. 106-122). Şanlıurfa.
- Sıbt İbni'l-Cevzî, Y. (1951). Miratü'z-Zaman fî Tarihi'l-Ayân. Haydarabad.
- Sinanoğlu, M. (2009). Seneviyye. DİA, c. 36, ss. 521-522.
- Süryani Mihail. (1996) Tarihu Mar Mihail es-Süryanî el-Kebir (Saliba Şemun, Çev.). Dârü Mardin.
- Şabuştî, A. (1986). ed-Deyârât (Kûrkîs Avvâd, Thk.). Beyrut: Dârü'r-Râid.
- Şeşen, R. (1987). Selahaddin Eyyûbî ve Devlet. İstanbul: Çağ.
- Tokuş, Ö. (2018). Fethinden Selçuklulara Kadar Nusaybin. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 14, 167-201.
- Tudela'lı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia. (2009). Ortaçağda İki Yahudi Seyyahın İslam Dünyası Gözlemleri (Nuh Arslantaş, Çev.). İstanbul: İFAV.
- Tuncer, M. (2007). Nusaybin. DİA, c. 33, ss. 269-270.

Kovargeriya Akademîk a Kurdî li Tirkîyeyê û Pirsgirêkên Wê*

Necat Keskin¹

Kurte: Kovargeriya kurdî di nav weşangeriya kurdî de cihêkî girîng digire. Kovara Rojî Kurd a di sala 1913an dest bi weşanê kiriye nimuneya pêşî ya kovargeriya kurdî ye. Mînakên din ên sereke *Jîn* û *Hawar* in. Ji Hawarê û wir çî siyasî çî çandî curbicur kovarên kurdî derdikevin. Di salên dawî de bi vekirina enstîtuyên zimanên zindî kovarên akademîk jî dest bi weşanê kirine. Di vê xebatê de li ser kovarên akademîk ên kurdî ku li Tirkîyeyê diweşin hatiye rawestîn ku heta niha tevde pênc heb in. Weşana van kovarên akademîk bi pêwîstiyên demê re têkildar e. Di heman demê de bi hebûna xwe ev kovar di warê kovargeriya kurdî a li Tirkîyeyê de destpêkeke nû pêk tînin.

Bêjeyên sereke: Kurdî, weşangerî, kovargerî, akademîk, Tirkîye.

Türkiye’de Kürtçe Akademik Dergiciliği ve Sorunları

Öz: Kürtçe dergi yayıncılığı Kürtçe yayıncılık içinde önemli bir yer tutmaktadır. 1913’te yayınlanmaya başlayan Rojî Kurd dergisi Kürtçe dergiciliğinin ilk örneğidir. Diğer önemli olanlar *Jîn* ve *Hawar*’dır. *Hawar*’dan bu zamana kadar gerek siyasi gerek kültürel çeşitli Kürtçe dergiler yayınlanmıştır. Son yıllarda Yaşayan Diller Enstitülerinin açılmasıyla birlikte akademik dergiler de yayınlanmaya başlanmıştır. Bu çalışmada şimdiye kadar sayıları beş olan Türkiye’de yayınlanan Kürtçe akademik dergiler üzerinde durulmuştur. Bu dergilerin yayınlanması günün ihtiyaçları ile ilişkilidir. Aynı zamanda bu dergiler varlıklarıyla Türkiye’deki Kürtçe dergicilik alanında bir başlangıç oluşturmaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Kürtçe, yayıncılık, dergicilik, akademik, Türkiye

* Ev gotar bingeha xwe ji parçeyekî tebliha bi navê “Rewşa Akademî û Weşangeriya Akademîk a Kurdî li Tirkîyeyê” distîne ku di konferansa bi navê “First Biennial Conference of IISKS/Frankfurt” (16-19 İlon 2017) de bi devkî hatiye pêşkêşkirin. Bi lêzedekirina agahî û çavkaniyên nû, wek gotar ji nû ve hatiye sazîkirin.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, TYDE, Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, necatkeskin@gmail.com

Kurdish Academical Magazine Publishing in Turkey and the Problems of It

Abstract: Kurdish magazine publishing has an important place in Kurdish publishing. The *Rojî Kurd* magazine, which started to be published in 1913 is the first example of Kurdish magazine publishing. Other important ones are *Jîn* and *Hawar*. From *Hawar* onwards, whether political and cultural, various Kurdish magazines have been published. In recent years, academic journals have also started to be published with the opening of Living Language Institutes. This study focuses on the Kurdish academic journals, which are only five, published in Turkey. The publication of these journals is related to the needs of the day. At the same time these magazines, with their presence, constitute a starting point in the Kurdish magazine publishing field in Turkey.

Keywords: Kurdish, publishing, magazine publishing, academic, Turkey.

Destpêk

Di lihevhatina li ser ziman û pêşketina zimanê akademîk de weşangerî û xebatên akademîk cihê girîng digirin. Bi riya weşanan dikare bê gotin ku ziman zindî dibe û bi weşanên akademîk jî ziman dewlemendtir dibe.² Weşan "ziman" jî herêma xwe derdixe û digihîne hemû civakê ku civakê bi xwe dixê nava "texeyyul"ekê de (bnr. Anderson 2004). Di heman demê de, jî bi riya weşanên edebî ku bêhtir zimanê rojane di wan de tê bikaranîn, ziman zindî dimîne.

Ligel vê yekê, weşanên akademîk ku bi rê û rêbazên zanistî û li ser esasên wek objektîvî, destnîşankirin, sînorkirin û çarçovedayîna mijarê, destnîşankirin û paldayîna referansan tîne nivîsîn xwedî zimanekî cuda ne. Zimanê zanistî wek Korkmaz (2001) jî tîne ziman ji zimanê rojane cuda ye û xwedî termînolojî, ûslub û vegotîneke xweser e.³ Ev yek jî bi xwe re, hem jî aliyê peyvên nû (têgeh) û hem jî jî aliyê bikaranînê ve derfeta dewlemendbûna ziman tîne, an jî ziman dewlemendtir dike. Di nav weşanên akademîk de jî kovarên akademîk cihê girîng digirin ku îro her diçe hejmara wan zêdetir dibe.⁴ Kovarên akademîk jî ew kovar in ku bi rêzik, sazîkirin û çarçoveya xwe jî kovarên din cuda dibin û ya girîng prosesa nixandîna gotarên di van kovaran de cih digirin jî aliyê hekemên xwedî asteke akademîk û di qadên xwe de pispor ve tê kirin. Bi vî rengî ev kovar di nav civaka akademiyê de

² Bêguman di zindîbûn û "dewlemendbûn" a zimanekî de li rex weşanê, perwerdeya fermî/nefermî ku xwîner-nivîserên wî zimanî zêde dike û bazar jî xalên din ên girîng in. Anderson van xalan bi geşedan û belavbûna netewperî ve têkildar dinirxîne (2004). Her yek jî van xalan hejajî nixandîneke cuda ye, loma di vê xebata sînoard de jî bo cîdayîna van hemû xalan derfet tune ye. Ji bo nixandîneke giştî ku van xalan jî di nav xwe de dihevine dikare xebata Anderson ya navborî bê nêrin.

³ Ji aliyê din ve ev yek bi tîgehên "zanist" û "zanistî" û herweha proseya xebatên "zanistî" ve jî têkildar e. Lê belê, jî ber ku mijara sereke di vê xebatê de ne ravekirina tîgehên "zanist" an jî "zanistî" ye li ser van tîgehên û proseya "zanistî" nehatiye rawestî. Ji bo van tîgeh û proseya zanistî wek mînak bnr. Birsên Gökçe (2012). Ji aliyên din, di vê xebatê de "weşanên akademîk" û "kovarên akademîk" bi pêşqebûla ku ew weşan û kovar rêbazên zanistî bi kar anîne, hatine qebûlkirin.

⁴ Ev hejmar ew qasî zêde buye ku di nav wan de gelek "kovarên xapînok" (predatory journals) jî derdikevin holê. Her weha ev yek buye mijara nûçeyan jî Ji bo nixandîneke derbarê vê mijarê de bnr. Ulus (2013); jî bo nûçeyê jî bnr. Kolata (2013).

têkiliyekê dideynin û dibin amûrekî ragihandina di navbera akademîsyenan de. Di destpêka weşana kovarên akademîk de ku digihije 350 sal berê jî ev yek tê dîtin (Priem 2013). Di vê destpêkê de teknolojiya nû- çapkirin- û geşedana akademiyan jî cihekî sereke digirin.

Di nîveke duyem ya sedsala 17mîn de yekemîn akademiya zanistî jî tên vekirin. *Leopoldina N. Akademie* di sala 1652an de li Elmanya; di sala 1960î de li Ingilîstanê *Royal Society* û di sal 1966an de jî *Academie des Sciences* li Fransayê tên damezrandin (Akbulut 2016).

Kovara *Philosophical Transactions of the Royal Society (Phil Trans)* ku wek yekemîn kovara akademîk tê binavkirin jî ji aliyê *Royal Society* tê derxistin (Priem 2013; Singleton 2014; Akbulut 2016)⁵ Henry Oldenburg kovara *Philosophical Transactions of the Royal Society (Phil Trans)* bi armanca bikaranîna teknolojiya ragihandinê ya nû ji bo ji bo belavkirina zanîna zanistî derdixe (Priem 2013).⁶

Piştî Şerê Cîhanê yê Duyemîn ji bo kontrolkirin û bilindkirina asta nivîsan edîtorî, lijnaya edîtoriyê û rêbaza hekemtiyê hat pejirandin û ev yek heta îro jî bi awayekî dewam dike (Priem 2013).

Ligel geşedanên siyasî, geşedanên ilmî jî di sedsala 19mîn de bandor li civaka Osmanî kir ku bûn sedemên guherînan. Di nav van guherînan mînakên ewil ên kovargerîya akademîk tê dîtin. *Vekayi-i Tıbbiye* ku di sala 1849an de dest bi weşanê kiriye wek kovara ewil ya akademîk tê binavkirin (Kozak 2017). Lê wek Kozak jî dibêje geşedana bingehîn di kovarên akademîk de di dema Komara Tirkîyeyê de piştî salên 1930î pêk tê. Di vê serdemê de kovara *Belleten* (wek pirtûk jî tê binavkirin) wek weşana *Saziya Dîroka Tirk (Türk Tarih Kurumu)* di sala 1937an de tê çapkirin.⁷ Di rewşa îro de hejmara kovarên akademîk, tenê yê li ser malpera fermî ya kovaran (dergipark.gov.tr) ku di nav de yê kurdî jî cih digirin, 1737 e ku her diçe zêde dibe.⁸

Dikare bê gotin ku di van salên dawî de li Tirkîyeyê bi saya "enstîtuyên zimanên zindî" û beşên "ziman û edebiyata kurdî" derfetê weşanên akademîk ên kurdî jî zêdetir bûne.

Di vê gotarê de, di çarçoveya weşanên akademîk de, çi yê enstîtuyan û çi yê serbixwe, dê li ser kovarên akademîk ên kurdî û dîsa di vê çarçoveyê de li ser rewşa wan ya îroyîn û her weha pirsgirêkên wan ên heyî bê rawestî. Ligel vê yekê,

⁵ Hejmara pêşî ya kovara *Journal des Scavans* jî di sala 1665an de ji aliyê Denis de Sallo ve tê derxistin. Singleton dibêje ku ev kovar ji hêla hinek kesan ve wek yekemîn kovara akademîk tê binavkirin, lê ji ber ku di naveroka wê de mijarên curbicur û heta hikaye jî cih digirin ew vê payeye –wek gelek dîroknasan- nade vê kovarê. Loma kovara akademîk ya pêşî li gorî wî kovara *Philosophical Transactions of the Royal Society (Phil Trans)* e ku piştî kovara *Journal des Scavans* bi du mehan derdikeve. Ji aliyê din ve Akbulut kovara *Journal des Scavans* di nav kovarên akademîk ên ewil de dinirxîne. Bnr. Singleton 2013; Akbulut 2016). Ji aliyê din, Kozak dîroka derketina kovara *Phil Trans* ihtimaleke mezin bi xeletî wek 1662 nîşan dike. Bnr. Kozak 2017.

⁶ Ji bo serboriya kovarê heta 2015an bnr. The Royal Society (2015).

⁷ Ji bo agahî û hejmarên kevin ên kovarê bnr. <https://ataturk.org.au/dergiler/belleten-dergisi-turk-tarih-kurumu/> (28.03.2018).

⁸ Bnr. <http://dergipark.gov.tr/> (28.03.2018).

kovarên derveyî vê prosesa nixrandina gotaran, lê di nav hewldaneke sazkirina vê prosesê de ne jî wek "kovarên nîv-akademîk" hatine binavkirin û bi kurtasî dê behsa wan jî bê kirin.⁹

Di sînorkirina mijar û mînak de tişta li ber çavan hatiye girtin bêguman zimanê kovarê (an jî rêjeya zimanê kurdî yê kovarê) ye. Ji ber vê yekê jî, pênc kovarên ku an bi temamî kurdî ne (tevî zaravayen kurdî) an jî rêjeya gotarên bi zimanê kurdî ji yên din zêdetir in, wek mînak hatine girtin. Loma, kovarên wek *e-şarkiyat* ku dijîtal tê weşandin û gelek xebatên kurdî tê de cih digirin, ji ber kêmrêjeya gotarên bi zimanê kurdî û dîsa bi heman sedeman kovara *Mukaddime* ya Zanîngeha Mardin Artukluyê derveyî vê xebatê mane.

Ji aliyê din ve ev xebata berdest bêhtir xebateke teswîrî û çawanî ye û ji ber vê yekê jî tevî pirsgirêkên wan tenê li ser rewşa heyî yan kovarên akademîk yên kurdî disekine. Ev sînordayîn wek zarûreteke derdikeve ji ber ku wek mînak naveroka gotaran, mijar, bikaranîna ziman, nivîskar û pileyên akademîk ên nivîskaran, rêbazên hatine pejirandin, rêjeya daxistin û xwendina wan û faktora bandorê (Impact Factor) bi serê xwe dikarin bibin mijarê xebatên serbixwe. Nixrandina van xalan bi tevahî karê xebatên berfirehtir in û loma di vê xebatê de li ser van mijaran nehatiye rawestin. Di vir de armanca sereke xêzkirina wêneyekî giştî yên kovarên akademîk e ku li Tirkiyeyê tên weşandin.¹⁰

34

Ji bo tespîtîkirina rewş û pirsgirêkan, ligel tecrubeyên şexsî yên nivîskar wek edîtokekî kovara *JMS* (The Journal of Mesopotamian Studies) û û wek hekemekî, du rêyên din jî hatine bikaranîn. Yêk ji van lênerîna malperên kovaran bi xwe ye ku gelek agahî dikarin ji wan bîdêstxistin; ya din jî rasterast têkiliya bi edîtorên kovaran re ye. Pirsên derbarê rewşa kovar û gotaran, bi çavên wan pirsgirêkên kovaran û bi giştî yên kovargeriya akademîk a kurdî bêhtir bi riya maîlan ji edîtorên kovaran re hatin şandin û bersivên wan di çarçoveya analîza giştî de hatin bikaranîn.

Kovarên akademîk ên kurdî piştî proseseke dirêj ya weşangeriya kurdî derketine meydana û ji ber vê yekê jî bi kurtasî nerîneke giştî li ser kurtedîroka weşangeriya kurdî pêwîst e.¹¹

⁹ Binavkirina "kovarên nîv-akademîk" kêmbê jî di lîteratûrê de cih digire. Kovarên "nîv-akademîk" wek kovarên *popûler* (Şentürk 2014:31); ên ku nivîsên wan xîtabî girseyeke berfirehtir dikin (Özel 2017); an jî *bêhekem* (Şenalp 2016) jî tên pênasekirin. Di vê çarçoveyê de kovarên *Vakîf ve Kültür Dergisi* (bnr. Çınar 2010; Tüfekçi 2017); *Ortadoğu Analiz*(Orsam 2013); *Keşkül* (Özel 2017) wek kovarên "nîv-akademîk" hatine destnîşankirin. Di vir de jî ji bo pênasekirina rewşa kovarên kurdî ku ne tam akademîk, xîtabî girseyeke giştî dikin, *bêhekem* in lê ne dîrî wê civakê ne jî ev binavkirin hatiye tercîhkirin.

¹⁰ Wek mînak Nazmi Kozak ji sala 1997an û vir ve li ser kovarên akademîk ên Tirkiyeyê xebatan dimeşîne û ya pêşî jî wek pirtûk hatiye çapkirin (2003).

¹¹ Serboriya weşangeriya kurdî ya li Tirkiyeyê bêguman bi polîtîkayên dewletê yên derbarê zimanê kurdî ve jî têkildar e. Lê ev yek mijareke din a serbixwe ye, nixrandineke cuda jê re divê û ji ber vê yekê jî derveyî çarçoveya vê gotarê dimîne. Ji bo nixrandineke derbarê polîtîkayên zimanî û rewşa kurdî bnr. Çiçek 2013.

1. Kurtedîroka weşangerî û kovargerîya kurdî

Weşangerîya kurdî di dema Osmanî de dest pê dîke û yekemîn weşan jî wek rojnameya *Kurdistan* tê qebulkirin ku di 22ê Nîsan a sala 1898 an de hejmara yekemîn derdikeve (Bozarslan 1991; Kaya 2008; Acar 2010; Issi 2013; Arslan 2015). Wek ku Issi (2013: 128) jî tîne ziman ev rojname ne girêdayî komekê an jî rêxistinekê ye, û jî hêla Mîqdad Midhet Bedirxanê ku ji malbata Bedirxaniyan e li Qahîreyê tê çapkirin. Di sere pêşî de zimanê rojnameyê tenê kurdî ye (bi tîpên erebî), lê piştî nivîsarên bi zimanê tirkî jî tê de cih digirin (Bozarslan 1991: 6). Di hejmara yekem de Mîqdad Midhet Bedirxan dibêje ku di dinyayê de çiqas misilman hebin hemû xwedî rojnameyê xwe ne, lê kurd wek qewmeke li ser dînê îslamê jî vê bêpar in; ligel ku camêr in, di dînê xwe de rast û qewî û xurt in, nexwende ne û nizanin bê li derdora wan çi dibe; Loma, wî jî di riya Xwedê de ev rojnameya ha nivîsî ye û navê wê jî kiriyê “Kurdistan”. Di dumahîkê de jî dibêje ku:

Vê cerîdeyê de ez'ê behsa qencîya ilm û marîfeta bikim; li kuderê mirov dielime, li kuderê medrese û mektebên qenc hene, ez'ê nîşa Kurda bikim; li kuderê çi şer dibe, dewletên mezin çi dikin, çawa şer dikin, tîcîret çawa dibe; ezê hemîya hîkat bikim.¹²

Bi tevahî 31 hejmarên rojnameya *Kurdistan* tîne çapkirin û ya dawî jî di 14ê Nîsana 1902 ye. Piştî we rojnameyê, di destpêka sedsala 20mîn de rojnameyên din wek rojnameya *Kürd Teavûn ve Terakkî Gazetesi* (1908)¹³, *Şark ve Kurdistan* (1908), *Kurdistan* (1908) dest bi weşanê kirin (Kaya 2008:41-56). Ev yek bêguman bi rewşa çandî, civakî û siyasî ya deme ve girêdayî ye. Îlana Meşrutiyeta Duyemîn ya di 1908an de bi xwe re azadiyekê jî tîne û di vê rewşê de jî gelek rewşenbîrên kurd ku ji sirgûnê divegerin dikevin nav hewldanên siyasî û çandî de. Ev rewşenbîr dibin pêşengên komeleyên siyasî û çandî ku bandorê li ser weşangerîya kurdî jî kirine. *Kürdistan Azm-i Kavi Cemiyeti*, *Kürt Teavûn ve Terakkî Cemiyeti*, *Kürt Neşr-i Marif Cemiyeti* wek mînak dikarin bînin dayîn (Kaya 2008:39-40; Arslan 2015: 39-55).

Di sala 1913an de renga weşana kurdî ber bi “kovargerî”yê ve diguhere û kovara kurdî *Rojî Kurd* (1913) ku ji hêla endamên Komeleya *Hêvî* (Kürt Talebe-Hevî Cemiyeti) dest bi weşanê dîke.¹⁴ Di heman deme de kovarên wek *Yekbûn* (1913), *Hetawî Kurd* (1913)¹⁵ û *Bangî Kurd* jî (1914) derdikevin (Acar 2010). Ji bilî rojname û kovarên kurdî pirtûkên kurdî jî tîne çapkirin (Malmîsanîj 2007; Arslan 2015).

¹² Rojnameya *Kurdistan* jî hêla M. Emin Bozarslan ve di sala 1991ê de bi navê *Kurdistan: Rojname Kurdî ya Pêşîn- İlk Kürd Gazetesi 1898-1902* jî nû ve hatiye çapkirin. Di vê xebata du-cildî de Bozarslan ligel hamaçapî (tıpkıbasım) ya rojname, tîpgehezî û wergera wê ya tirkî jî cih digire. Bozarslan, her weha, di cîlda yekem de derbarê rojnameyê û naveroka wê de beşeke berfireh bi navê “pêşkêşî”yê (r. 1-108). Di jêgirtinan de ev xebata M. Emin Bozarslan esas hatiye girtin.

¹³ Ev “rojname” bi hecma xwe jî rojnameyê bêhtir wek “kovar”ê tê xuyakirin. M. Emin Bozarslan jî wek “kovar” dinirxîne. Lêbelê di lîteraturê de bi giştî di nav “rojname”yên kurdî de derbas dibe (Lewendî 1992; Kaya 2008; Acar 2010). Loma li vir jî wek rojname hatiye qebûlkirin.

¹⁴ Kovara *Rojî Kurd* ligel hemaçapên wê, tîpveguhezî û wergera wê ya tirkî jî hêla Koma xebatên Kurdolojîyê ve di sala 2013an de çap buye. Bnr. Koma Xebatên Kurdolojîyê –Kürdoloji Çalışma Grubu (amadekar-hazırlayan) (2013).

¹⁵ Ji bo bebateke aktüel derbarê kovara *Hetawî Kurd* de bnr. Ahmet Alan (2017).

Di dema Şerê Cîhanê yê Yekemîn de (1914-1918) wek gelek tiştî weşangeriya kurdî jî navberêkê daye û piştî şerê di sala 1918an de kovara *Jîn*¹⁶ dest bi weşanê kir ku ev kovar di “neteweperweriya kurd” de jî cihekî girîng digire (Özoğlu 2005).

Piştî kovara *Jînê*, di nav kovarên kurdî de ya herî bibandor kovara *Hawarê* ye ku di sala 1932an de bi tîpên latînî dest bi weşanê kiriye û heta 1943an jî dewam kiriye. Kovar heta îro jî wek bingeha rastnivîs û gramera kurdiya latînî tê dîtin. Her weha kovara *Ronahî* jî dîsa di nav kovangeriya kurdî de cihekî sereke digire. Ew jî di sala 1942ande dest bi weşanê dike û heta 1945an jî weşana xwe didomîne. Her du kovar jî ku wek kovarên sirgûnê jî tên binavkirin (Acar 2013) ji aliye Celadet Ali û Kamiran Bedirxan li Şamê tên çapkirin.¹⁷

Ji aliye din ve gava mirov li kovangeriya kurdî ya li Komara Tirkîyeyê dinêre dîrokeke gelekî dûr nabîne. Ev yek bêguman bi pergala û nêrîna dewletê ve girêdayî ye lê dîsa jî di nav xwendekarên kurd de hewldanên tevgerên weşanê çêbune ku *İleri Yurt* (1959) û *Deng* (1963) wek du mînakên dikarin bînin destnîşankirin. Navbera salên 1959 û 1980î ji bo kurdan dema şiyarbûn û birêxistinbûnê bû ku ev yek jî bêhtir li derdora kovarên “sîyasî” pêk dihat û her yek ji van kovaran dibu dengê partî an jî rêxistinekê. Li gorî “rihê deme” ev rêxistin û her weha kovarên wan jî bi naveroka xwe “çep” bûn û mijarên wan jî bêhtir sîyasî bûn (Acar 2013; bnr. Türkmen & Özmen 2014).

36

Darbeya leşkerî ya 12ê Îlona 1980î rê li ber her tiştî girt û heta salên 1990î jî weşangerî û kovangeriya kurdî ya kurdên Tirkîyeyê li bajarên Ewropa bi rê ve çû. Kovara *Nûdem* wek mînakeke sereke ya vê deme dikare bê nîrxandin. Salên 1990î kovangeriya kurdî careke din ru dide û kovarên wek *Deng*¹⁸, *Nûbihar*, *Rewşen* derdikevin meydanê. Lêbelê weşana kovarên niv-akademîk û akademîk ku di çarçoveya vê gotarê de tên nîrxandin piştî salên 2010an dest pê dike.¹⁹ Ev destpêkirin û geşedan bi guherîna sîyasî, civakî û çandî ya Tirkîyeyê jî ve têkildar e. Guherîna sîyasî yê Tirkîyeyê; rawestina pêvçûna çekdarî; biserketina partiya kurdan di hîlbijartinên herêmî de; vekirina qenaleke bi kurdî di bin banê TRTê de, ji bo lêkolîn, xebat û nivîsandina derbarê kurdî de rîya hinek platforman vekirin. Yek ji wan platforman jî kovarên niv-akademîk û akademîk in ku mijara vê xebatê pêk tînin.²⁰

¹⁶ Tîpveguhezî û wergera kovara *Jînê* jî ji aliye M. Emin Bozarslan ve hatiye kirin û wek 5 cîldan li Swedê hatiye çapkirin.

¹⁷ Hemû hejmarên kovara *Hawarê* jî nû ve wek du cîldan di sala 1998an de li Stockholm-Swêd ji aliye weşanên *Nûdem* ve hatiye çapkirin. Hemu hejmarên Kovara *Ronahî* jî dîsa li Uppsala-Swêd ji aliye weşanên *Jîna Nu* ve hatiye çapkirin. Ev çapên Swêdê li ser malpera Enstîtuya Kurdî ya Parîsê wek pdf dikarin werin daxistin. Bnr. <http://bnk.institutkurde.org/catalogue/result.php?rech=liste.18.12.2017>

Ji aliye din, her du kovar jî li Tirkîyeyê ji nav weşanên *Belkî* careke din derketine.

¹⁸ Kovara *Deng* jî kovareke temendirêj e û cara yekemîn di sala 1963an de dest bi weşanê kiriye û hatiye girtin. Sala 1989an careke din dest bi weşanê kiriye lê vê carê bêhtir wek kovareke girêdayî Partiya Sosyalîst a Kurdistan. Ji bo hejmara 100mîn û her weha dîroka kovarê bnr. <http://psk-riyazadi.org/images/deng/deng100.pdf> lînêrîna dawî 19.12.2017

¹⁹ Ji bo agahiyên derbarê hemû rojname û kovarên kurdî ku heta 2010an hatine çapkirin bnr. Acar (2010:562-584).

²⁰ Guherîna sîyasî, civakî û çandî û bandora wan li ser xebatên kurdî bi serê mijareke berfireh e. Loma li vir tenê amaje bi vê yekê hatiye kirin.

2. Kovarên niv-akademîk ên Kurdî

Wek ku li jorê jî amaje pê hatiye kirin, kovarên akademîk ji “sazkirin”ê, heta lijneya kovaran bi rêzikên xwe; berpirsiyarî û pêvajoya nirxandin û weşandina gotaran, û her weha cihgirtina wan (an jî armanca wan) di “îndeks”an de xwedî pêvajoyeke cuda ne. Ev yek, ji aliyekî din ve bi pêwîstiyên, bi pêvajoya rewşa kurdî û weşangeriya kurdî ve jî girêdayî xuya dike.

Weşangeriya akademîk a kurdî li Tirkîyeyê jî di vê çarçoveyê de dikare bê nirxandin. Ji salên 1990î û vir de gelek kovarên kurdî hatine weşandin û di piraniya wan de jî xebatên “lêkolîn”ê hebune. Weşangeriya akademîk a kurdî li Tirkîyeyê jî bi vî rengî dikare bê nirxandin. Wek li jor jî amaje pê hat kirin *Deng*, *Rewşen*, *Nûbihar*, *War*, *Bîr*²¹, *Bîrnebûn* mînakên sereke yên van kovaran e. Lê dikare bê gotin ku piştî vekirina enstîtuyan nêrîn û têgihîştina derbarê “lêkolîn”, “xebatên akademîk” de jî hate guhertin. Bêgûman ne ev tenê, lê avakirina enstîtuyên zimanên zindî û vekirina beşên kurdî din banê van enstîtuyan de pêwîstiyên din bi xwe re anîn ku yek ji wan jî platformeke weşandina xebatên akademîk bû. Di vê çarçoveyê de, kovarên wek *Kovara Zarema*, *Wêje û Rexne û Ewro* (Zazakî) wek kovarên niv-akademîk ên kurdî dikarin bîr nirxandin. Ev kovar dikare bê gotin ku ji bo bersivdana pêwîstiyên deme derketine û hîna jî hem ji bo xwendekaran û hem jî bo xebatên kurdî xwedî roleke girîng in. Her çiqasî di van kovaran de hewldaneke “akademîk” bê xuyakirin jî, gava bi kovarên “akademîk” re miqayeseyek tê kirin, tê dîtin ku ji aliyê lijneya akademîk, rêzikname, pêvajoya qebûlkirina gotaran, nirxandin û weşandina wan, ji aliyê cihgirtin an jî armanca cihgirtina di îndeksan de ji kovarên “akademîk” cuda ne. Loma ev kovar dikarin wek niv-akademîk bîr nirxandin û di vê xebatê de jî bi vî awayî hatine binavkirin.

Ligel vê yekê, lijneyên kovarên ku dê di vê xebatê de bîr destnişankirin (û wek kovarên akademîk hatine binavkirin) ji akademisyenan pêk tînin, rêzikên wan li gorî standartên akademîk ên cihanê hatine saz kirin, pêvajoya qebûlkirin, nirxandin û weşana gotaran dîsa li gorî rêzikên akademîk ên heyî hatine diyarkirin ku wan jî yên din cuda dike.

3. Kovarên Akademîk ên Kurdî li Tirkîyeyê

Kovarên akademîk ên bi kurdî an jî yên ku “xebatên kurdî” di wan de tînin weşandinkêm in. Li derve, ji bilî *Journal of Kurdish Studies*, *Flitarica Kurdica* û *Journal of Middle Eastern Research- JMER* ku hejmara yekem nû derketiye, kovarên akademîk ên kurdî tune ne. Her weha li Herêma Kurdistanê (an jî bi navê fermî Hikumeta Herêma Kurdistan-Kurdistan Regional Government) jî kovarên “akademîk” ên zanîngehan hene. Wek mînak du kovarên bi navê *Science Journal of University of Zakho-JZS* û *Humanities Journal of University of Zakho-HJOUZ* ên Zanîngeha Zaxoyê; dîsa bi navê *ZANCO Journal of Zankoy Silemanî* jî kovareke zanîngeha Silêmanî hene. Wekî din zanîngehên din yên herêmê jî xwedî kovarên

²¹ Di sala 2005an de hejmara yekemîn derketiye û hîna jî weşana xwê li ser malperê dewam dike. Bnr. <http://kovarabir.com/>

xwe yên akademîk in ku li derveyî mijara vê xebatê ne.²² Li Tirkîyeyê di halê hazir de bi tevahî pênc kovar weşana xwe didomînin û di nav van kovaran de ya ku herî pêşî dest bi weşanê kiriye û di vî warî de rêyek vekirîye *Nûbihar Akademî* ye.

3.1. Nûbihar Akademî

Nûbihar, di heman deme de navê weşanxaneyekê ye ku di sala 1992an de hatiye avakirin. Her weha di heman salê de dest bi weşana kovareke bi navê *Nûbihar* jî kiriye. *Nûbihar Akademî* jî bi peywendî û alikariyên vê pêvajoyê ve girêdayî, dîsa di bin banê heman weşanxaneyê de di sala 2014an de dest bi weşana xwe dike ku dibe yekemîn kovara kurdî ya “akademîk” û bihekem li Tirkîyeyê. Derketina *Nûbihar Akademî*, wek li jor jî hatibû gotin, bi pêwîstiyên demê yên *xebatên kurdî* ve girêdayî xuya dike. Vekirina enstîtuyên zimanên zindî û di bin banê wan de beşên ziman û çanda Kurdî pêwîstiyêke platformên akademîk jî bi xwe re aniyê ku *Nûbihar Akademî* wek encameke van pêwîstiyên derketiyê holê. Ev yek di hejmara yekemîn de dikare bê dîtin. Edîtorê kovarê Abdurrahman Adak, ku wê deme- û niha jî- mamosteyê Beşa Kurdî ya Enstîtuya Zimanên Zindî ya Mardin Artukluyê bû, di hejmara yekemîn de di derbarê derketin û armanca kovarê de wiha dinivîse:

Aşkera ye ku di vê qonaxa xebatên Kurdî de, pêwîstî bi kovareke bihekem û akademîk heye ku bi Kurdî û Îngilîzî weşanê bike. (...) Li aliyekî dî di salên dawî de li hinek zanîngehên Tirkîyeyê di warê xebatên Kurdî de bernameyên lîsansa bilind vebûne û ji bo ku mamoste û xwendekarên van bernameyan gotarên xwe yên akademîk biweşînin pêwîstî bi derxistina kovareke akademîk çêbûye. Faktorên bi vî rengî kir ku ji bo derxistina *Nûbihar Akademîyê* gavên pêwîst bînin avêtin.(...) *Nûbihar Akademî* li ser mîrata tecrubeya weşanxaneya *Nûbiharê*, dixwaze di warê kovargeriya akademîk a xebatên Kurdî de bibe pêşeng û bibe platformeke objektîf ku hemû lêkolîner xebatên xwe yên akademîk tê de biweşînin (Adak 2014).

Heta niha 6 hejmarên kovarê derketine û zimanê gotaran jî kurdî (tevî hemû zaravayan) û îngilîzî ye. Ya ku wê ji kovarên din cuda dike jî ev zimanê kovarê ye. Xwendekar û lêkolîner dikarin gotarên di jimareyên kovarê de hatine çapkirin, li ser malperê jî bixwînin.²³

²² Kovarên akademîk ên Zanîngehên din ên herêmê hene, lê ji bo ku mijar raste rast bi wan ve ne girêdayî ye, li vir tenê behsa wan hatiye kirin. Ji bo agahiyên berfireh derbarê van kovaran de bnr. Kovarên Zankoya Zaxo: Humanities Journal of University of Zaxo (HJUOZ) <http://hjuoz.uoz.edu.krd/index.php/hum/index>; Science Journal of Universtiy of Zaxo: <http://sjuzoz.uoz.edu.krd/index.php/sci/index>

Ji bo kovara Zankoya Duhok: The Journal of The University of Duhok (JUD): <http://journal.uod.ac/index.php/uodjournal>

Ji bo kovara Zankoya Silêmanî: Journal of Zankoy Sulaimani (JZS): <http://jzs.univsul.edu.iq/>

Ji bo kovara Zankoya Selahaddîn ZANCO: <http://su.edu.krd/media/zanko-press>

²³ Ji bo agahiyên zêdetir, naverok û gotaran bnr. <http://nubiharakademî.com/> 24.08.2017; Hêjayî gotinê ye ku kovar di destpêka 2018an de derbasî nav dergi.gov.tr bûye.

3.2. IJOKS (International Journal of Kurdish Studies)

Kovareke din a akademîk a Kurdî ji *Kovara Navnetewî ya Xebatên Kurdî* an jî bi navê wê yî resen *International Journal of Kurdish Studies-IJOKS* e. Ev kovar tenê dijîtal e û piştî *Nûbihar Akademî* duyemîn kovara akademîk a kurdî li Tirkiyeyê ye. Kovar her çiqasî di sala 2014an de hatibe avakirin jî yekemîn hejmara kovarê di meha çile ya 2015an de diweşê û heta niha jî heft (7) hejmar derketine. Gotarên di kovarê de weşiyane heta niha bi zimanê kurdî (tevî zaravayê wê), tirkî, inglîzî ne. Ligel vê yekê, heta niha di kovarê de bi rûsî jî gotarek hatiye weşandin.

Li gorî agahiyên li ser malperê û herweha agahiyên ji edîtorê kovarê hatine wergirtin armanca derketina kovarê û qada wê; derbarê ziman(ên) û gelên kurd(an) de pêşkêşkirina xebatên resen e. Ligel vê yekê, kovar mijarên derbarê têkiliya kurdî/kurdan bi qadên wek Rojhilata Navîn, Mesopotamîya, Asyaya Navîn, Qefqas û Ewropa de jî qebûl dike.

Kovar ne girêdayî tu saziya ye û heta hejmara 6an jî bi edîtoriya Hasan Karaca derketiye, lê di hejmara dawî de guhertinek çêbûye û edîtorê wê wek Salih Akın xuya dike.²⁴

3.3. Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi (Kovara Enstîtuya Zimanên Zindî ya Zanîngeha Bîngolê)

Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi -Kovara Enstîtuya Zimanên Zindî ya Zanîngeha Bîngolê- yekemîn kovar e ku wek fermî ji hêla enstîtuyeke Zimanên Zindî ve hatiye weşandin û çapkirin. Hejmara yekem ya kovarê di sersala 2015an de derdikevê û heta niha 4 hejmar derketine.²⁵ Edîtorê kovarê M. Zahir Ertekin armanca derketina kovarê wiha tîne ziman;

Kêmbûna kovarên akademîk yê ku bi kurdî an jî li ser kurdolojiyê weşanê dikin yek ji wan sebebên e ku kovara me dest bi weşanê kir. Bi vê mebestê dixwaze qadekî ji akademisyenan re veke da ku gotarên xwe yê akademîk bidin çapkirin û li ser kurdan û kurdî çavkaniyekê dirist bike.²⁶

Li gorî agahiyên ji edîtorê kovarê, Dr. M. Zahir Ertekin, hatine wergirtin, kovar ji şeş mehan carekê (salê du hejmar) derdikeve û bi “7 zimanan, kurmancî, soranî, zazakî, farisî, inglîzî, erebî, tirkî û almanî” gotaran qebûl dike. Lê gava mirov li kovarê dinêre tenê gotarên bi kurdî (ligel zaravayan), û tirkî xuya dikin. Her weha dîsa ji agahiyên li ser malpera kovarê tê dîtin ku di kovarê de –û her weha di enstîtuyê de- “zazakî” jî zaravayeke kurdî bêhtir wek “ziman”ekî tê dîtin. Kovar

²⁴ Ji bo agahiyên berfireh derbarê kovarê de û her weha ji bo hejmarên kovarê bnr. <http://www.ijoks.com/> 25.08.2017

²⁵ Di dema amadekirina vê xebatê de tenê 4 hejmar derketibûn û li ser malpera *dergipark* jî tenê 2 hejmar xuya dikirin. Niha 6 hejmarên kovarê derketine û hemû jî li ser malpera *dergipark*ê dikarin bîna bidestxistin. Bnr. <http://dergipark.gov.tr/buydd> (30.03.2018).

²⁶ Ji hevnişandina li ser mailê ya bi edîtorê kovarê Doç. Dr. M. Zahir Ertekin re. 18.08.2017

hem dijîtal û hem jî çapkirî diweşe û hejmarên wê jî wek dijîtal dikarin bên bidestxistin.²⁷

3.4. JMS (The Journal of Mesopotamian Studies)

Kovareke din a akademîk a kurdî ku vê dawiyê dest bi weşanê kiriye jî *The Journal of Mesopotamian Studies* –Kovara Xebatên Mesopotamî-JMS ye. Kovar jî hêla Enstîtuya Zimanên Zindî ya Zanîngeha Mardin Artukluyê ve tê derxistin. Damezrîner û edîtorê yekem ê kovarê Mustafa Öztürk bîngeha derxistina kovarê weha tîne ziman;

Piştî damezirandina van beşan lêkolînanî û akademîsyentiya kurdî êdî jî atmosfera amatortiyê qelibî ser zemîneke cidîtir. Helbet akademîsyentî hebe divê çapgerî jî hebe. Akademîsyenên ku bi kurdî dinivîsîn an jî li ser mijarên kurdolojiyê dinivîsîn hewcetiye bi kovarên kurdî dîtin; qe nebe diviya ku xebatên xwe yên, çi bi zimanê kurdî û çi li ser mijarên kurdî, li derekê bidin çapdayin.

Kovar, salê du caran derdikeve û ji ber ku di bin banê enstîtuye de sê beş hene (kurdî, erebî, suryanî) gotarên di kovarê de tîne weşandin jî têkildarî xebatên van beşan e. Dîsa bi vê yekê ve têkildar kovar pêşekiyê dide gotarên bi zimanê kurdî, erebî û suryanî, lê yên inglîzî û tirkî jî qebûl dike. Ligel vê yekê heta niha di kovarê de gotarên kurdî, erebî û tirkî tîne dîtin, yên bi suryanî û inglîzî nehatine weşandin.

Kovar hem çapkirî û hem jî wek dijîtal dikare bê bidestxistin û heta niha 3 hejmar derketine.²⁸

3.5. Derwaze

Kovara Derwaze di nav van kovarên navborî de ya ku herî dawî derketiye. Her çiqasî hatibe diyarkirin ku dê di sersala 2016an de derbikeve jî, hejmara yekem di gulana 2017an de bi halê çapkirî pêşkêşî civaka akademiya kurdî hatiye kirin.²⁹ Dîsa di nav kovarên navborî de, ji bilî IJOKS- ku rewşa wê jî hinek cuda ye ji yên din-ya ku ne girêdayî saziyekê ye, û serbixwe derdikeve kovara Derwaze ye. Yeke din ku kovarê ji yên berî xwe cuda dike jî zimanê gotarên kovarê ye. Kovar tenê bi kurdî (piranî jî bi kurmancî û soranî) gotaran diweşîne ku bi vî awayî dixwaze di nav zaravayên kurdî de danûstandinekê çê bike. Ev yek di “peşgotin”a kovarê de wiha tê îfadekirin;

Derweza bi tenê nivîsarên bi kurdî belav dike, bi piranî bi kurmancî û soranî, ku bi vî rengî dixwaze danûstandinên hizrî û têgehî bi rengê konsantre bi rê ve biçin û her hejmareke kovarê ji bilî pêşkêşkirina

²⁷ Ji bo agahiyên zêdetir û gotaran bnr. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/buydd/index> (24.08.2017) û bnr. jerenot 25.

²⁸ Ji bo agahiyên derbarê kovarê û her weha hejmar û mijarên di kovarê de bnr. <http://jms.artuklu.edu.tr/>; JMS jî bi hejmara 3yan derbasî ser [dergiparkê](http://jms.artuklu.edu.tr/) buye û ji wir dikare bê şopandin. Ji bo agahiyên nûjentir û hemû gotaran bnr. <http://jms.artuklu.edu.tr/> (30.03.2018).

²⁹ Ji bo îlana gotaran bnr. http://zanenstitui.org/wp-content/uploads/2015/04/Derwaze_Leaflet_ENG.pdf 25.08.2017

hejmareke nivîsarên bi wesfên zanistî herwiha bibe meydana çalak a bikaranîna şêwezarên kurdî di warên zanistî de (Edîtorîya Derwaze 2017:6).

Derwaze, her weha, xwe weke “kovareke zanistên civakî” bi nav dîke û gotarên ji hemû binbeşên zanistên civakî jî qebûl dîke. (r.6).

Kovarên akademîk ên kurdî yê li Tirkiyeyê tên çapkirin an jî weşandin ev in. Ji bilî van kovaran, bi navê *Kurdiyat* kovareke Enstîtuya Zimanên Zindî ya Zanîngeha Wanê li ser malpera giştî ya kovaran xuya dibe, lê tenê wek nav e, weşan tune ye.³⁰

4. Pirsgirêkên weşangerîya akademîk

Kovarên akademîk ên kurdî ku li Tirkiyeyê diweşin heta niha tenê 5 heb in û ev jî dide xuyakirin ku kovargerîya kurdî ya akademîk hîna di asta destpêkê de ye. Ji ber vê yekê jî hinek pirsgirêk derdikevin meydana. Ji bilî pirsgirêkên teknîkî wek çapkirin, dizayn, font û tiştên din, pirsgirêkên "akademîk" ên sereke ku ji aliyê edîtorên kovaran ve hatine bilêvkerin jî bi giştî “asta akademîk ya gotaran, kêmbûna hekeman, kêmbûna gotaran û her weha kêmbûna gotaran” e.

Ligel ku heta niha di enstîtuyên zimanên zindî de hejmarek (zêdeyî 120 heban. Bnr. Aykaç 2017) tezên masterê û bi sedan “proje”yên mastera bêtez hatine amadekirin û parastin jî, neşandin, an jî nenivîsandina gotaran tiştêkî balkêş xuya dîke.

Li gorî bersivên ji edîtorên kovaran hatine wergirtin (li ser pirsyariya ji wan re hatiye şandin) û her weha li gorî tecrubeyên şexsî yê kesekî ku edîtorîya kovarekê kiriye pirsgirêkên kovarên akademîk ên kurdî weha dikarin bînin vegotin;

Ya sereke wek “şêweya akademîk”, an jî “kêmbûna nixên akademîk” ên gotaran derdikevê meydana, ku ew jî bi kurtasî dikare wek objektivîte, kûrbûna li ser fikrêkî, palpiştîkirina wê fikrê bi referansan, û derxistana encamekê bê binavkirin. Ev yek dikare wek pirsgirêkeke "metodolojîk" bê binavkirin. Ev yek jî encax bi helberîna zanîna li ser nixên rêbaz û standartên akademîk ên navnetewî dikare bê çareserkerin (Öpengin 2014: 29).

- Dîsa –belkî bi vê sedemê ve têkildar- “asta akademîk” ya gotarên ku tên hinekî lawaz dimîne û ew jî karên edîtoran zehmettir dîke, ku çend caran gotar ji bo nivîskar tê şandin heta hinekî rast bibe û bikeve halê gotarekê de. Edîtorê kovara *Derwaze* Ergin Öpengin vê pirsgirêkê weha tîne ziman;

Bi taybetî bo kurmançî nebûna hejmareke kafî ya wan nivîskaran e ku dikarin bi rengekî bisteh û serbixwe shêwazên derberrînên akademîk di kurdî de bi kar bînin/peyrew bikin û metnên zanistî binivîsin. Herwiha asta nîzm a xwendewariya zanistî, hem ji layê nivîseran ve hem ji layê

³⁰ Di malpera dergiparkê ku gelek kovarên zanîngehan dihewînin de navê kovarê derbas dibe, lê tu agahiyên zêde tune ne. Bnr. <http://dergipark.gov.tr/ydekd> lênerîna dawî: 18.12.2017.

daweran ve, dike ku di pênavê “akademîk”iyê de tishtên pir dûrî rêbazên zanistî-akademîk bêne belavkirin.³¹

- Pirsgirêkeke din ku ji aliyê edîtoran ve hatiye îfadekirin jî “kêmbûna hekem”an e. Nirxandina gotaran û her weha hekemî tişta herî girîng e ji bo kovarên akademîk û kêmbûna wan bivê nevē pirsgirêkan bixwe re tînin. M. Zahir Ertekîn derbarê vê yekê de weha dibêje;

...peydakirina hakemên hin qadan bi rastî jî pirr zehmet e. Ji ber ku hakem divê hem bi zimanê gotarê bizanibe hem jî derbarê babeta gotarê de serwest be. Carinan ji ber van tiştên navborî em zehmetiyan dikişînin.

Di derbarê hekemîyê de ji tecrubeyên şexsî tê dîtin ku carinan jî hin kesên di warê xwe de pîspor naxwazin hekemîyê bikin an jî gotaran binirxînin. Ev yek dibe ku girêdayî “neêminbûn”ê be. Ji ber ku temenê kovarên akademîk ên Tirkiyeyê gelekî kin e û heta wextek di ser re derbas nebe, an jî kovar nekeve “index”an de akademisyen naxwazin tevî vê prosejê bibin, an jî wext ji bo nirxandina gotarên van kovaran re naveqetînin.

- Pirsgirêkeke din ku dîsa bi kinbûna temenê kovaran re têkildar jî ew e ku şandina gotaran ji bo kovaran kêr e. Ligel ku heta niha di enstîtuyên zimanên zindî de hejmarek (zêdeyî 120 heban. Bnr. Aykaç 2017) tezên masterê û bi sedan “proje”yên mastera bêtez hatine amadekirin û parastin jî, neşandin, an jî nenivîsandina gotaran tiştekî balkêş xuya dike.

Ji aliyê din ve şandina gotarekê ji bo kovareke akademîk girêdayî hinek tiştên din jî xuya dike. Wek mînak cihgirtina kovarê di îndeksan de; karîgeriya wê bo pêvajoya doçentiyê û her weha di nirxandina “teşwîqa akademîk”³² de bandorê li ser şandina gotarekê dike. Ji aliyê din ve ev sedem bi serê xwe vê pirsgirêkê rave nakin ji ber ku heta niha di enstîtuyên zimanên zindî de hejmarek tezên masterê hatine amadekirin û parastin û bi sedan projeyên mastera bêtez hatine amadekirin, lê dîsa jî gotar kêr tînin şandin. Dibe ku ev yek bi kêmtêrûbeyî nivîsandina akademîk ve, an jî bi giştî bi nenivîsandinê ve girêdayî be. Wek mînak edîtorê kovara IJOKS dibêje ku ligel ku kovara wan di îndeksan de cih digire jî dîsa “lêkolîner xebatan naşînin” û dipirse gelo akademîsyenên kurd “gotaran nanivîsin?”. Loma kêmtêrûbeyî nivîsandina akademîk jî wek pirsgirêkekê dikare bê nirxandin.

Her weha belavkirin û firotin jî wek pirsgirêk derdikevin pêşiya van kovaran. Ev yek bêguman ji bo kovarên serbixwe yanî ên negirêdayî zanîngeh an jî enstîtuyan derbasdar e. Di vê xalê de ya ku pirsgirêkan diji kovara *Derwaze* ye. Li

³¹ Ji hevnevîsandina li ser maîlê. 08.09.2107

³² “Teşwîqa akademîk” (akademîk teşvik): Rêbazeke van salên dawî jî hêla YOKê ve hatiye sepandin ji bo hejmara weşanên akademîk zêde bibin. Li gorî vê sepandinê, akademîsyenê ku wê salê ji 30 pûanî zêdetir sitandibe, sala dahatû her meh xelateke malî werdigire. Li gorî vê sepandinê, kovara ku gotar tê de hatiye weşandin divê herî kêr 3 salî be. Ev yek jî ji bo kovarên kurdî astengeke gelekî mezin e ji bo niha.

gorî îfadeyên edîtorê kovarê; ji ber ku kovar negirêdayî tu saziyan e, hem ji aliyê çapkirinê û hem jî ji hêla belavkirinê ve pirsgirêkên wê hene. IJOKS, ji ber ku dijîtal e ji hêla çapkirin û belavkirinê de tu pirsgirêkên wê tune ne. *Nûbihar Akademî* ji ber ku di bin banê weşanxaneyekê de derdikeve derfetên çapkirin û belavkirinê li gorî yên din baştir xuya dike. Ji aliyê din ve ji ber ku kovarên wek *JMS*, *Kovara Enstîtuya Zimanên Zindî ya Bîngolê* girêdayî saziyekê ne qet nebe pirsgirêkên madî tune ne ji bo wan. Ligel vê yekê, li gorî edîtorên kovaran, belavkirina kovaran jî pirsgirêkeke sereke ye.

Bêguman neşandina gotaran bo van kovarên navborî, kêmbûna hekeman, asta akademîk ya gotaran û pirsgirêkên din bi rewşa giştî ya akademiya kurdî ve jî girêdayî ye. Edîtorê *Nûbihar Akademî* Abdurrahman Adak di bersiva xwe ya derbarê vê mijarê de de wiha dibêje:

Li Tirkîyeyê akademiya Kurdî lawaz e, tecrubeya wê jî tune ye. Kesên ku hem xwediyê formasyona akademîk in, hem jî di akademiya de zimanê kurdî bi kar tînin gelekî hindik in. Bi taybetî di qadên kurdî de kesên xwediyê van wesfan gelekî kêmtir in. Bêguman ev rewşa nerênî bivênevê rengê xwe dide weşangeriya akademîk jî. Lewra girseya ku gotarên akademîk dinivîsîn jî û girseya ku van gotaran dinirxînin jî ev girse ye.³³

Encam

Weşan ji bo zindîbûna ziman û belavbûna wî di nav civakê de tiştekî girîng e û bi saya weşanê di nav civaka ku dikarin bi wî zimanê bixwînin têkiliyek çêdibe. Weşangeriya akademîk jî heman têkiliyê di nav civaka akademiya de pêk tîne. Di destpêka weşangerî û kovargeriya akademîk de jî heman helwest û armanc tên dîtîn. Weşangeriya kurdî bi heman heman armanc û helwestan dest pê kiriye û di pêvajoyeke dûv û dirêj û hinekî derengmayî gîhaşt asta kovargeriya akademîk.

Weşangeriya kurdî ku bi rojnameya *Kurdistan* ya di sala 1898an dest pê dike, di salên 1913an de bi weşana kovarên wek *Rojî Kurd*, *Hetawî Kurd*, û *Yekbûn* gîhaşt asteke din. Her weha kovara *Jîn* a ku di 1918an de dest bi weşanê kir jî di dîroka kovargeriya kurdî de cihêkî girîng digire.

Di navbera salên 1960-80yî de kovargeriya kurdî bêhtir girêdayî rexistinên siyasî ye û loma naveroka wan jî siyasî ye. Piştî 12ê Îlona 1980î mekanê weşangerî û her weha kovargeriya kurdî dibe welatên Ewropî.

Di salên 1990î û wir de kovargeriya kurdî li Tirkîyeyê careke din rû dide û gelek kovar tene weşandin. Bi vekirina enstîtuyên zimanên zindî pêwîstiya kovarên akademîk derdikeve meydanê û ev enstîtu û beşên kurdî her weha dibin bingeheke ji bo van kovarên akademîk ku bûne mijara vê xebatê.

Li Tirkîyeyê di halê hazir de pênc kovarên akademîk weşana xwe didomînin. Di serî de *Nûbihar Akademî* ku serkêşiya vî karî kiriye, *Kovara Enstîtuya Zimanên*

³³ Ji hevîvîsandina li ser mailê 09.09.2017

Zindî ya Bîngolê, IJOKS (*International Journal of Kurdish Studies*), JMS (*The Journal of Mesopotamian Studies*), û ya dawî Derwaze ev kovar in ku di qada kurdî de bi rêgezên akademîk gotaran diweşînin. Ligel ku beşên kurdî û xwendekarên lisansa bilind (bêtez û bitez) û doktorayê jî zêde dibin, ev hejmara kovaran dide xuyakirin ku kovargerîya akademîk a li Tirkîyeyê hîna di asta “destpêk”ê de ye. Ji ber vê yekê jî rûbirûyê hinek pirsgirêkên wek *kêmbûna hekeman, kêmşandin an jî kêmnivîsandina gotaran bo kovaran, lawazbûna asta akademîk ya gotaran wek pirsgirêkên sereke derdikevin meydanê ku di heman demê de bi rewşa giştî ya akademiya kurdî li Tirkîyeyê ve girêdayî ye.*

Ligel van pirsgirêk û kêmasîyan kovarên akademîk ên kurdî di nav civaka akademiya kurdî de roleke girîng digirin ser xwe. Di van kovaran de akademîsyenên kurd/qada kurdî wek edîtor, nivîskar, hekem û xwîner cih digirin û bi vê yekê hevdu nas dikin, bi hevdu re têkiliyekê dideynin.

Her weha, îro ji van kovaran navborî 4 jê li ser malpera dergîparkê dikarin bîn dîtin, daxistin û xwendin. Loma dikare bê gotin ku bi saya van kovarên akademîk di nav akademîsyenên kurd/qada kurdî de têkiliyek çêdibe. Ji aliyên din ve bi saya van kovaran ne tenê di nav akademîsyenan de lê bele di navbera akademîsyenên kurd/qada kurdî û xwîneran de jî têkiliyek çêdibe. Ev tev jî ji bo berdeyamî û pêşketina civaka akademiya kurdî gelekî bi qedr û qîmet in.

44

Loma, wek encam dikare bê gotin ku weşandina kovarên akademîk ên kurdî li Tirkîyeyê di dîroka weşangerî û kovargerîya kurdî de xaleke nû ye û bi pêwîstiyên demê û bi rewşa giştî ya akademiya kurdî ve jî têkildar e. Ev her du qad hevdu xwedî dikin û pêş de dibin. Çawa ku hebûna enstîtuyan û perwerdeya bilind rê li ber “kovarên akademîk” vekir, zêdebûna kovarên akademîk jî dê “akademiya kurdî” geştir bike. Ji bo vê yekê jî weha xuya dike ku pêwîstî bi danûstandinên zêdetir ên di navbera edîtor, nivîskar, hekem û xwendekarên van kovaran de heye.

Spasî:

Di amadekirina vê xebatê de ji bo bersivdana pirsan û parvekirina agahiyan ez spasî Doç. Dr. Abdurrahman Adak (Nûbihar Akademî), Doç. Dr. M. Zahir Ertekin (Kovara Enstîtuya Zimanên Zindî ya Bîngolê), Doç. Alk. Mustafa Öztürk (Yekemîn Edîtorê Kovara JMS), Dr. Hasan Karaca (Yekemîn edîtorê IJOKS), Dr. Ergin Öpengin (Edîtorê Derwaze), Dr. Zülküf Ergün (Endamê Lijneya JMS) dikim.

Referans

- Acar, H. (2010). Di Serdema Komara Tirkîyê Rewşa Kovarên Kurdî. Di nav, *Mecmû'atê Meqalatê Nexwestîn Hemayeşê Beynelmîlî, Danişgehê Kurdistan, Îran, 2010, r. 562-584.*
- Adak, A. (2014). Ji edîtor. *Nûbihar Akademî, c.1, h. 1. r. 7*
- Akbulut, U. (2016). Bilimsel Dergiler İlk Kez 1665'te Çıktı. [http://www.uralakbulut.com.tr/wp-content/uploads/2016/12/\(28.03.2018\).](http://www.uralakbulut.com.tr/wp-content/uploads/2016/12/(28.03.2018).)
- Alan, A. (2017). *Hetawî Kurd (1913-1914)*. İstanbul: Avesta

- Anderson, B. (2004). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* (çev. İ. Savaşır). 3. bsm. İstanbul: Metis
- Arslan, M. (2015). *Kurd, Kitêb, Çapxane: Weşangeriya Kitêbên Kurdî Di Dewra Osmaniyan De (1844-1923)*. Stenbol: Peywend
- Aykaç, Y. (2017). *Bîbliyografyaya Tezên Beşên Kurdolojiyê Yê Li Tirkiyeyê (2011-2016)*. *The Journal of Mesopotamian Studies (JMS)* vol. 2, no.1, r. 119-135.
- Bozarslan, M. E. (1991). *Kurdistan: Rojname Kurdî ya Pêşîn-İlk Kürt Gazetesi I-II*. Uppsala: Deng
- Bozarslan, M. E. (1998). *Kürd Teavün ve Terakkî Gazetesi- Kovara Kurdî-Tirkî 1908-1909*. Uppsala: Deng
- Çınar, H. (2010). *Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları Katalogu. Vakıflar Dergisi*, hj.35, r.179-187.
<http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/846/%C3%87%C4%B1nar.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (12.04.2018).
- Çiçek, C. (2013). *Zimanek Çime Tê Qedexekirin? Polîtikayên Zimanî û Rewşa Kurdî li Tirkiyeyê- Ji înkare Ber bi Nasîne*. Stenbol: Peywend
- Edîtoriya Derwaza (2017). *Pêşgotin: Çarçove û Armancên Derwazeyê. Derwaze*, hejmar.1, r. 6-8.
- Gökçe, B. (2012). *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*. çapa 6mîn, Ankara: Savaş Yayınevi
- Issi, M. (2013). *Kürt Basını ve Kürdistan Gazetesi (1898-1902)*. *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* -www.e-sarkiyat.com- Sayı:IX, r. 127-147.
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/116013> 20.08.2017
- Kaya, F. (2008). *Osmanlı Döneminde Kürt Basını*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Teza lisansa bilind a çapnebûyî).
- Kaya, H. (2012). *Doğu'nun Elçisi'nden Yüce Divan'a Şerafettin Elçi* (röporaj). İstanbul: Fanos Yayınları.
- Kolata, G. (2013). *Scientific Articles Accepted (Personal Checks, Too)*. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2013/04/08/health/for-scientists-an-exploding-world-of-pseudo-academia.html> (28.03.2018)
- Koma Xebatên Kurdolojiyê-Kürdoloji Çalîşma Grubu (Amd-Hzr.) (2013). *Di Sedsaliya wê de Rojî Kurd*. İstanbul: İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları
- Korkmaz, Z. (2001). *Bilim Dili ve Türkçe, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C: 2001/II, S: 595, s. 7-19.
http://www.tdk.gov.tr/images/css/TDD/2001595/2001_595_02_Z_KORKMAZ.pdf
- Kozak, N. (2003). *Türkiye Akademik Dergiler Rehberi-2002*. Nazmi Kozak. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kozak, N. (2017). *Türkiye'deki bilimsel/akademik dergilerin durumu*. <http://www.egitimajansi.com/haber/turkiyedeki-bilimselakademik-dergilerin-durumu-haberi-61167h.html> (28.03.2018).
- Lewendî, M. (1992). *Li Kurdistana Bakur û Tirkiyê Rojnamegeriya Kurdî*. Ankara: Özgü.

- Malmîsanij, M. (2007). The Past and the Present of Book Publishing in Kurdish Language in Turkey and Syria. Istanbul: Wate.
- ORSAM (2013). Orsam 5 Yaşında!. *OrtadoğuAnaliz*, c.5, hj.60, r. 8-17. <http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=2072ac99-f3fc-4bd1-987e-6865084adb6b%40sessionmgr102> (12.04.2018).
- Öpengin, E. (2014). Tevatür ve Temellük Kiskacında Kürt Kültür Tarihçiliği. *Kürt Tarihi*, (Şubat-Mart 2014), r. 18-29.
- Özel, A. M. (2017). Türkiye’de Tasavvuf Yayıncılığının Bugünü: Gözlemler, Öneriler. *Academic Platform Journal of Islamic Research (APJIR)*, c.1, hj.2, r.19-23. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/402449> (12.04.2018).
- Singleton, A. (2014). The First Scientific Journal. *Learned Publishing*, 27: 2-4. <https://doi.org/10.1087/20140101>
- Şenalp, M. G. (2016). Kafirlik ve Sapkınlık Arasında Kurumsal İktisat. *İktisat ve Toplum*, hj. 65, r.24-32. http://www.academia.edu/22177261/_2016_Kafirlik_ve_Sapk%C4%B1nl%C4%B1k_Aras%C4%B1nda_Kurumsal_%C4%Boktisat_%C4%Boktisat_ve_Toplum_Say%C4%B1_65_ss._24-32 (12.04.2018).
- Şentürk, M. (2014). Turgut Cansever Düşüncesinde Şehrin Değişimi. *İnsan ve Toplum*, c.4, hj. 7, r. 25-56 **DOI:** <dx.doi.org/10.12658/human.society.4.7.M0099> (12.04.2018).
- The Royal Society (2015). *Philosophical Transactions: 350 years of publishing at the Royal Society (1665-2015)*. <https://royalsociety.org/~media/publishing350/publishing350-exhibition-catalogue.pdf> (28.03.2018).
- Tüfekçi, H. K. (2011). Vakıf ve Kültür Dergisi Makaleler Bibliyografyası. *Vakıflar Dergisi*, hj. 35, r. 249-255. <http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/875/Kaleli%20T%C3%BCfek%C3%A7i.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (12.04.2018).
- Türkmen, A. E. & Özmen, A. (amd.) (2014). *Kürdistan Sosyalist Solu Kitabı, 60’lardan 2000’lere Seçme Metinler*. Ankara: Dipnot Yayınları
- Ulus, A. T. (2013). Bilimsel Yayıncılığın Diğer Yüzü. *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık Sempozyumu-2013*. <http://uvt.ulakbim.gov.tr/tip/sempozyum11/Sayfa-47-49.pdf> (28.03.2018).

Malper:

Malperên Kovaran:

Kovara Bîr: <http://kovarabir.com/>

Nûbihar Akademî: <http://nubiharakademi.com/>

Science Journal of Universty of Zakho ya Zanîngeha Zaxo: <http://sjuoz.uoz.edu.krd/index.php/sci/index>

Humanities Journal of University of Zakho: <http://hjuoz.uoz.edu.krd/index.php/hum/index>

Journal of Duhok University: <http://journal.uod.ac/index.php/uodjournal>

Journal of Zankoy Slemani: <http://jzs.univsul.edu.iq/>

Journal of Kurdish Studies: <http://www.kurdishstudies.net/>

Journal of Middle Eastern Research-JMER:

<http://www.iisks.com/journal/jks/#1476016310009-db63ae8b-a7df>

<http://su.edu.krd/content.php?topic=77&articleNo=159&lang=en>

<https://nubiharblog.wordpress.com/nubihar/>

Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi:

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/buydd/>

The Journal of Mesopotamian Studies: <http://jms.artuklu.edu.tr/>

The Journal of International Kurdish Studies: <http://www.ijoks.com/>

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Kürdiyât Dergisi: <http://dergipark.gov.tr/ydekd>

ZANCO (Kovara Zanîngeha Selahadîn): <http://su.edu.krd/media/zanko-press>

Yên din:

Pirtûkxaneya dijîtal ya Enstîtuya Kurdî ya Parîsê: <http://bnk.institutkurde.org/?l=fr>

http://zanenstitu.org/wp-content/uploads/2015/04/Derwaze_Leaflet_ENG.pdf

Türkçe Ezan Uygulamasının Toplumsal Hafızada Yol Açtığı Travmalar Üzerine

Rıfat Atay*

Öz: Bu makalede, Cumhuriyet tarihinin ilk çeyreğinde milli din anlayışı çevresinde uygulamaya konan ve yaklaşık on sekiz yıl devam eden Türkçe ezan denemesinin toplumsal hafızada yarattığı travmaların bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Bu çalışmada bir dini gösterge olarak ezanın önemini vurgulayan kısa girişten sonra ezanın sembolik anlamı üzerinde durulmuş, devamında ise anadilde ibadet tartışmaları ve Türkçe ezan uygulamasının kısa bir tarihçesi verilmiştir. Son olarak yazılı kaynaklar ve tanıklara dayanarak toplumsal hafızada konuya dair yansıyan birikimler sunulmuştur. Müslümanlar için evrensel bir çağrı niteliği olan ezanın millileştirilmesi çabaları, toplumdan en sert direnişi görmüştür. Ezanı Arapça okuyanların hapis ve para cezasına çarptırılmalarına rağmen uygulamada başarıya ulaşılamamış ve yasak 1950 yılında kaldırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe Ezan, Toplumsal Hafıza, Travma, Din, Siyaset

On the Traumas Caused by the Turkish Adhan Experiment in Social Memory

Abstract: This article makes an evaluation of the traumas created by the Turkish Adhan experiment, which has been implemented pursuant to the national religious concept in the first quarter of the history of the Turkish republic and lasted for about eighteen years. After a brief introduction emphasizing the importance of the call for prayer as a religious phenomenon, the symbolic meaning of adhan was followed by the discussions of worshipping in mother tongue, and a brief history of the Turkish call to prayer has been presented. Subsequently, based on written sources and testimonies, the accumulation in the social conscience which is about the subject was presented. The efforts to nationalize the call to prayer, which is a universal call for all Muslims, has seen the toughest resistance from the society. Even though those who recited the Adhan in Arabic were sentenced to imprisonment and a fine, the experiment failed and was eventually abolished in 1950.

Keywords: Turkish Adhan, Social Memory, Trauma, Religion, Politics

* Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Antalya, rifatay@akdeniz.edu.tr

Giriş

Herhangi bir dinin zahiri varlığının en bariz işaretlerinden biri onun ibadet vakitlerinin kamuya en açık, yaygın ve erişilebilir olarak duyurulmasıdır. İslam tarihinde ezanın öyküsü de bunun önemini teyit eder. Ezan başlamadan önce ateş, duman, boru üfleme gibi değerlendirilen tercihler hem diğer dinlere aidiyeti hem de yeterince estetik ve etkin olmamaları nedeniyle itibar görmemiştir. Diğer ihtimaller karşısında ezanın sesle yapılan bir davet aracı olarak öne çıkması şaşırtıcı olduğu kadar ilginçtir. Bir defa ilahî kaynaklı olması önemini vurgulamada çoğu tartışmaya karşı onu öne geçirmektedir. Buna ilaveten doğrudan insan kaynaklı estetik bir araç olması en önemli özelliğidir. Diğer dinlerde kullanılan araçlarla mukayese edildiğinde doğrudan insan kaynaklı olması ve estetik değeri ezanı açık ara öne çıkarmaktadır. Hristiyanların çanı, Mecusilerin ateşi, Yahudilerin borusu da insan eli ile ortaya çıkan şeylerdir. Ama ezandaki estetik yoğunluğun doğurabildiği bazı sonuçlar ezanın özgül etkisini teyit etmektedir. Nitekim, bundan dolayı, İslam’la müşerref olan çoğu mühtedinin dinle tanışması ve önce cami, sonra da kültüre girmesindeki ilk etkenlerden biri ve belki de en yaygını “ezan” tecrübesidir. (Kamiloğlu, 2010: 221-237; Gürsu, 1999: 178)

Diğer bir ifadeyle ezanın, sözün büyüüne musikinin maharetini ekleyerek çok etkin iki vasıtalı bir ilan aracına dönüşmüş olduğu söylenebilir. Ezandaki bu söz ve musiki büyüünden birine dokunulduğunda ise tarihsel anlamıyla birlikte etkisini de yitireceğini tahmin etmek güç değildir. Nitekim Cumhuriyet tarihinde ezanın Türkçeleştirilmesi girişimi olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Belki Türkçe ezanın estetik ve musiki boyutu düzeltililebilirdi ama sözün yerini alabilecek hiçbir tercüme yoktur. Bu durum, Türkçe ezan denemesinin başarısız olmasının nedenlerinden biridir.

Toplumsal travmanın izlerini tahkik etmeye geçmeden önce söz ve musikinin etkinliği konusundaki¹ tespitlerden ikisini sunmak uygun olacaktır. İslam ve estetik konusunda yazan ve kendisi de bir şair olan çağdaş felsefeci Turan Koç, “kutsal sanat” telakki ettiği ezan konusunda şu tespitlerde bulunmaktadır:

“Bilindiği gibi tevhid ilanı ve namaza çağrı gibi dini işlevleri olan ezanın geleneksel okunuşu başlı başına estetik bir olaydır. Tekrar eden cümlelerin ilki, belli bir nağme ile genellikle kısa tutulurken; ikincisi, seçilen makama göre uzatılarak okunur. Bazı durumlarda iki müezzin bunu karşılıklı ya da münavebeli bir şekilde icra ederler. Sultan Ahmed Camii’nde olduğu gibi, böyle durumlarda ezan çok daha büyüleyici bir etkiye sahip olur. Burada ihsan, ezanın fonksiyonel yanına estetik bir

¹ Söz ve musikiye geçmeden önce, sözleri oluşturan harfler ve onların birbirleri ile ilişkisi gibi konularda da Müslüman bilginler önemli çalışmalar yapmışlardır. Söz gelimi, Arap Dili ve Belagatinin yanında Tecvit gibi ayrı bir ilim dalı gelişmiştir. Belki ezan denemesinin başarıya ulaşmamasının nedenlerinin bir kısmını da bu tür çalışmaların oluşturduğu köklü gelenekte aramak yerinde olacaktır. Bu konuda birkaç örnek için bkz.: (İnce, 2016: 117-146; İnce, 2015: 71-205; İnce, 2010: 165-180).

boyut eklenmek suretiyle tezahür ettirilmiş, böylece çağrı daha bir güzelleştirilmiştir.” (Koç, 2008: 174)

Koç’un içeriden bakışını neredeyse birebir teyit eden Oliver Leaman da İslam’da estetik düşünce üzerine yazdığı eserinde benzer şeyleri söyledikten sonra Şam’a yaptığı ziyaretindeki gözlem ve düşüncelerini şöylece dile getirir:

“Şam’daki Emevi Camii’ni son ziyaretim esnasında, her bir minarede ayrı bir müezzin vardı ve her biri ezanı çok ince bir farkla değişik tarzlarda okuyorlardı. Bu gerçekten olağanüstü bir etki yaratır. Ezanın amacının yalnızca insanları namaza çağırmak olduğu, bunu aşırı abartmanın bu denli sade ve basit bir şeyi estetik bir hadiseye dönüştürebileceği de ileri sürülebilir. Hatta daha da ileri gidilerek, ezan okumak için inşa edilen minarelerin, mikrofonların kullanılmaya başlanmasıyla birlikte gereksizleştiği de savunulabilir. Ancak minarelerin hala muhafaza edilmesi güzelliğinden ve bu güzelliğin, tıpkı ezanın müzikalitesinin güzelliği gibi kişiyi camiye gitmeye teşvik etmesinden kaynaklanır.” (Leaman, 2012: 159)

Leaman’ın dikkat çektiği son nokta olan ezanın insanı camiye gitmeye teşvik etmesi meselesi, Türkçe ezan denemesindeki önemli yönlerden biridir. Türkçe ezan, çoğu kişinin hatırasında teşvik şöyle dursun itici hatta üzücü bir işlev üstlenmiştir.

Hem öğrenilmesi ve icrası hem de anlamı açısından dikkate alındığında ilk bakışta ezanın Arapça olması bir dezavantaj gibi görünmekle beraber özellikle tecrübi birikim ve estetik yaygınlık açısından hayati bir işlevsellik sağlamaktadır. On sekiz yıl ısrarla denenen Türkçe ezan uygulamasının başarılı olamamasının belki de en bariz sebeplerinden birisi Türkçe ezanın Müslüman toplumsal hafızadaki tecrübi birikimler ile uyumsuzluğudur.

Ezanın Sembolik Anlamı

İslam mezheplerinin çoğunluğuna göre bir yerde ezan okunması o bölgenin Müslüman olduğunun temel belirtisidir. Çünkü ezan, Arapça haliyle İslam’ın bir şıandır ve ancak bu şekilde duyanlara bir anlam ifade etmektedir. Wittgenstein’in ifadesiyle söylersek anlam, kelimelerle işaretlenen şeylerden çok daha fazlasıdır. (Wittgenstein, 2007: 29-32, 127)² Bu meyanda bir Müslüman’ın kendi anlam dünyasında ezandan umduğu, asla onu kendi dili ile anlamak değildir. Zira ezan, bir Müslüman için kendi lisanında ne manaya geldiğini hatırlatmayacak derecede karşılığı olduğu kelimelerden ve dilden bağımsız, anlamın ta kendisidir. Marshall McLuhan’ın, kitabına başlık olarak kullandığı ‘*The Medium is the Message,*’ yani ‘araç, mesajın ta kendisidir’ ifadeleriyle dile getirmeye çalıştığı da budur. (McLuhan

² Örneğin, sözcüklerin işlevi bağlamında Wittgenstein, “Bir sözcüğün nasıl iş gördüğünü tahmin edemeyiz, kullanılışına bakmamız ve buradan öğrenmemiz gerekir,” der. (Wittgenstein, 2007: 127) Yine benzer şekilde, dil anlam ilişkisi vurguladığı, “Bir dil tasavvur etmek, bir yaşam biçimi tasavvur etmektir,” tespitini de hatırlamak yararlı olacaktır. (Wittgenstein, 2007: 29). Daha fazla bilgi için bkz.: Wittgenstein, 1974: 19-20; Putnam, 1997: 215-220.

ve Fiore, 1967) Bir yurt gezisi esnasında o an okunan ezanın ne anlama geldiğini soran Atatürk'e cami imamının verdiği cevap da işlevselliğe işaret etmektedir: “Müslümanları namaza çağrı.” (Gez, 1996: 159) Türkçe ezan uygulamasının anlamsızlığını ortaya koyduğu bir yazısında ise Ömer Rıza Doğrul bu durumu şöyle betimlemektedir:

“Biz ezan’ın Türkçe okunması aleyhinde değiliz. Fakat bunun lüzumsuz bir külfet, faydasız bir teşebbüs olduğuna inanıyoruz. Çünkü Türk’ün bildiği ve benimsediği Ezan-ı Muhammedî Arapça değil, fakat İslamcadır ve İslamca olduğu için hem Arapça’dır, hem Türkçe’dir, hem Acemce’dir, hatta hem Hindce’dir, hem Çince’dir. O, bir müşterek dildir ki bu camiaya bağlı olanların hepsi anlarlar, kelimelerini belki akılları kavrayamaz, fakat ruhları kelimelerin içyüzünü kavrar. *Allahu Ekber* Arapça değil, İslamcadır ve İslamca olduğu için Türkçedir.” (Cündioğlu, 2005: 139)

Dil konusundaki hassasiyetini “kamusa uzanan el namusa uzanmıştır,” (Meriç, 1985: 77) sözleriyle ifade eden Cemil Meriç, kutsal metinlerin tercümesinde de son derece duyarlıdır. Zira ona göre tercüme edilen metinler bir avuç toz olmuş kelebek gibidir. (Meriç, 2010: 79) Ezan yasağını zor kullanarak devam ettirenleri ise Meriç, Hıristiyanların anlamadıkları halde Latinceyi din dili olarak kullanmalarından delil getirerek eleştirmektedir:

“Bir devlet ki, bütün bir köyün sevgisini kazanan yaşlı din adamını Arapça ezan okuyor diye tartaklayacak kadar şuursuz ve eblehtir. Bütün Hıristiyan dünyanın, tek kelimesinin anlamadan, Latince dua ettiğini bilmez.” (Meriç, 1995: 380)

Ezanı salt bir namaza çağrı aracı olarak düşünmek onun hem dil hem de dini cephesinin göz ardı edilmesi demektir. Ezan, ötelerden sunduğu manevi rahatlama ile huzur getiren bir sedadır. (Aydar, 2017: 193) Karşılandığı zannedilen kelimelerle değil, genelde insanoğlunun özelde Müslümanları ruhunda uyandırdığı duygularla onları felaha çağırır. Bu meyanda Nihat Sami Banarlı, Yahya Kemal’in şu yerinde değerlendirmesini aktarır: “Kur’an ilim kitabı değil, bir iman kitabıdır. Müslüman Türk halkı onu söz olarak değil, ses olarak okur, anlayamadığı yerlerini de sesin tesiriyle hissetmeye alışmıştır.” (Banarlı, 1986: 97-98) Aynı şekilde Yahya Kemal, tıpkı Kur’an gibi ezanın da bizimle manasıyla değil sesiyle iletişim kurduğunu şu cümlelerle dile getirmiştir: “Ezan bir ses’tir. Minarelerden yükselerek Müslümanların gönlüne dalan bir musikidir. Ayasofya’da ilk defa hangi kelimelerle okunmuşsa onu öyle muhafaza etmek lazımdır. Ezana bu sesi, bu musikiyi biz verdiğimiz için bu ses millidir.” (Banarlı, 1984: 27)

Sembolik anlamıyla ezan, Müslüman bir birey açısından, dini pratiği bir tarafa, onun İslam toplumuna aidiyeti ve ruhsal sağlığı açısından önemli bir toplumsal hafıza göstergesidir. Çünkü o Müslüman kimlik inşasının en temel yapı taşlarından biridir. İsmet Özel’in “Amentü” şiirinde ifade ettiği gibi, Türkçe ezan

Müslüman hafızasında “binlerce yılın yabancı bir ses” mesabesinde. Özel’in, babasının polis olmasından da yola çıkarak betimlediği durum, Türkçe ezan uygulamasının en trajik resimlerinden biridir:

“Ezan sesi duyulmuyor
Haç dikilmiş minbere
Kâfir Yunan bayrak asmış
Camilere, her yere
Öyle ise gel kardeşim
Hep verelim elele
Patlatalım bombaları
Çanlar sussun her yerde
Çanlar sustu ve fakat
Binlerce yılın yabancı bir ses
Değdi minarelere:
Tanrı uludur, Tanrı uludur,
Polistir babam
Cumhuriyetin bir kuludur.” (Özel, 2005: 90-91)

Türkçede günlük dilde Allah da yaygın olarak kullanılıp anlaşılmasına rağmen, “Allah büyüktür” yerine Atatürk’ün beğenisi, tercihi ve emri ile “Tanrı uludur,” terkinde karar kılınmıştır. (Akgün, 1980: 109-110; Çağlayan, 2008: 119) Bu tercih de belki Türkçe ezanın tutmamasının en temel sebeplerinden biridir. Zira bu iki kavramın çok hassas bir dönemde karşı karşıya getirilmesi Allah’a karşılık Tanrı’nın devlet ve yönetim tarafından zorla dayatılması manasına gelmekte idi. (Aydın, 2002: 466) Daha net ifade etmek gerekirse:

“Bu süreçte *Allah* kavramına karşı koşulsuz alternatif olarak sunulan ve ezanın yerine ikame edilmeye çalışılan ‘Tanrı uludur’ nidasıyla zihinlere kazınan *Tanrı* kavramı Müslüman halkın nazarında *Allah* kavramından farklı, onunla asla aynı anlama gelmeyecek bir kavrama dönüşmüştür. *Allah* demenin suç sayılıp yerine *Tanrı* kavramının dayatılması neticesinde *Tanrı* kavramı hem anlamını yitirmiş hem de ezanı ve Kur’an’ı Türkçeye çeviren zihniyetin temsilcisi olarak görülmüştür.” (Atay & Çiftçi, 2013: 316)

Özetle ezanı Türkçeleştirme girişimi, ezanın Müslüman zihin dünyasındaki sembolik anlamını zedelemiştir. Dahası işin içinde zorlamanın olması, insanlardaki direnci ve reddi bir yere kadar tetiklemiş ve artırmıştır. Şimdi anadilde ibadet tartışmaları ve Türkçe ezan uygulamasının ortaya çıktığı şartlara kısaca değinebiliriz.

Anadilde İbadet Tartışmaları ve Türkçe Ezan

Ali Suavi, Hocasade Mehmet Ubeydullah (Cündioğlu, 1998: 23-24) ve Ziya Gökalp’in başını çektiği anadilde ibadet tartışmaları Tanzimat ve Meşrutiyet’e kadar

gitmektedir. (Bozkurt, 2017: 295) Öncelikle, inkılapların çoğunda olduğu gibi bu konuda da Cumhuriyet kadrosuna ilham oluşturduğu ileri sürülen (Parla, 1993: 208; Gez, 1996: 158; Dikici, 2006: 78) Ziya Gökalp'ın 1918'de *Yeni Hayat Dergisi*'nde yayımladığı meşhur şiiri “Vatan”ın ilgili mısralarına göz atalım:

“Bir ülke ki, camiinde Türkçe ezan okunur,
Köylü anlar manasını namazdaki duanın...
Bir ülke ki, mektebinde Türkçe Kur'an okunur
Küçük büyük herkes bilir buyruğunu Huda'nın...
Ey Türk oğlu, işte senin orasıdır vatanın!” (Akgün, 1980: 106; Ceylan, 1996: 20)

Şiirde geçen Türkçe ezan, dua ve Türkçe Kur'an konularının İkinci Meşrutiyet'ten itibaren sıklıkla gündeme geldiği bilinmektedir. (Göküş, 2013: 218-226, 230-235) Bu bağlamda Mehmed Ubeydullah Efendi'nin Türkçe namaz kıldırmak için Talat Paşa'dan izin istediği, onun ise şartların uygun olmadığı gerekçesi ile buna izin vermediği bilinmektedir. Şartları olgunlaştırma babında Kur'an tercümelerinin önce dergilerde tefrika edildiği sonrasında da ayrıca basıldığı bilinmektedir. (Cündioğlu, 1998: 20) Genelde din özelde de ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi çalışmalarının Cumhuriyet'in ilanı ve inkılaplarla beraber Gökalp'ın “Vatan” şiirindeki hayalleri ve idealleri doğrultusunda hız kazandığını söylemek yanlış olmayacaktır. (Dikici, 2006: 77-78)

Gökalp'ın ilhamlarıyla yola çıkan Cumhuriyet eliti, Osmanlı bakiyesinden kalanlarla ulusal bir devlet kurmayı hedeflemiştir. (Aydar, 2006a: 63; Dikici, 2006: 78; Göküş, 2013: 87-97) Özellikle harf inkılabı ve hilafetin ilgasının bu yönde en temel adım olduğunu vurgulamak gerekir. Harf inkılabı ile maziye ait bağları, hilafetin ilgasıyla da diğer İslam ülkeleri ile olan dini ilişkileri koparan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadroları, milli kimlik inşasının en önemli ayağı olan milli din inşası yolunda adımlar atmaya başlamıştır. (Bozkurt, 2017: 295-296) Bunlardan ilki Kur'an-ı Kerim'in tercümesi, tefsiri ve Buhari'nin tercümesidir. Materyal temininden sonraki adım, şüphesiz bunların camilerde uygulamaya konulmasıdır. Projenin bu boyutunu fark eden Mehmet Akif, meali bitirmesine rağmen anlaşmayı feshedip teşebbüsün bir parçası olmayı reddetmiştir. Akif'in ayrılmasıyla Türkçe ibadet girişimi önemli bir destekten mahrum olarak ciddi bir kan kaybına uğrasa da geri adım atılmamıştır. Zaten tefsiri yapmakta olan Elmalılı M. Hamdi Yazır'a meal işi de havale edilmiştir. Akif'inki kadar başarılı olmasa da akim kalmaması açısından önemli bir sonuç elde edilmiştir. Ancak, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'an Dili* adlı tefsirinde ayetlerin mealinde kullanılan Türkçe'nin tefsir kısmında kullanılan Türkçe'den farklı olmasının ve hatta müellifin dil hâkimiyetine rağmen meal kısmında kasten akıcı olmayan bir dil kullanmasının da aynı sebebe dayandığı ileri sürülmektedir. (Aydar, 2007: 76-77, 100; Öztürk, 2017) Yazır'ın eserin önsözüne eklediği “Haşa Türkçe Kur'an” cümlesi ve bunun kaldırılması için yaşanan tartışmalar da bu görüşü destekler niteliktedir. (Bien, 2011: 119-123; Bozkurt, 2017: 314-315)

Bunlara ilaveten değinilmesi gereken en önemli gelişmelerden biri de “Dini İslah Beyannamesi”dir. Nasıl geliştiği, heyette kimlerin bulunduğu ve imzaladığı konusunda hayli kafa karışıklığı olmasına rağmen bazı bilgiler açık görünmektedir. Göztepe Camii imamı Cemaleddin Efendi’nin 19 Mart 1926 tarihinde Cuma namazının tamamını, hutbeden selama kadar, Türkçe kıldırması; anadilde ibadet konusu yeniden gündeme taşınmış ve sonuçta hükümet Daru’l-Fünûn İlahiyat Fakültesi hocalarından konuya dair bir rapor hazırlamalarını istemiştir (18 Haziran 1928). M. Fuad Köprülü’nün başkanlığındaki bir heyetin hazırladığı rapor basına yansınca (Vakit Gazetesi, 20 Haziran 1928) hararetle tartışmalara sebep olmuştur. Rapordaki çoğu tartışmalı teklif yanında (camilere sıra ve müzik aletlerinin konulması ve ayakkabı ile girilmesi gibi) ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi öne çıkmış ve Türkçe ezan uygulamasının da gelişmesine vesile olmuştur. (Aydar, 2007: 81-85; Aydar, 2006b: 35-42; Bozkurt, 2017: 295-361)

Bu şartların doğurduğu ortamda çıkan Türkçe ezan konusundaki gelişmeleri kısaca şöyle özetlemek mümkündür. 1931 sonlarında Atatürk’ün emriyle dokuz hafız, Dolmabahçe Sarayı’nda ezanın, salanın, tekbirin ve hutbenin Türkçeye çevirisi için seferber edildi. 30 Ocak 1932’de ilk Türkçe ezan Fatih Camii’nde okundu ve 3 Şubat 1932’de bu kez Ayasofya’da Türkçe tekbir okundu. 18 Temmuz 1932’de Diyanet İşleri Reisliği müftülüklere ezanın Türkçe okunması emrini gönderdi. 4 Şubat 1933 tarihinde Başkanlık’tan gelen bildiri ise Türkçe ezan okumayanların “şiddetle cezalandırılacağı” bildirmekteydi. Bu aşamaya kadar Türkçe ezan uygulamasına dair yasal bir düzenleme yapmak yerine “telkin, emir ve tamimlerle” konunun takibi sağlandı. Arapça ezan ve kamet okuyanlar “kamu düzenini sağlamaya yönelik emirlere aykırılık” suçundan yargılanmakta ve değişik cezalar almaktaydı. Ancak, yasağa uymayanlar konusundaki yasal boşluklar nedeniyle ortaya çıkan karmaşa sonucu konunun yasa ile çözülmesi gündeme geldi. Meclis’te yaşanan gergin tartışmaların ardından 2 Haziran 1941’de çıkarılan kanun değişikliği ile Türkçe ezan uygulamasına muhalefet edenlerin durumu netleşti. Yeni kanun, “Arapça ezan ve kamet okuyanlar üç aya kadar hafif hapis, on liradan 200 liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılırlar” hükmünü getirmişti ki buna görev dışında herhangi bir yerde okumak da dahildi. (Gez, 1996: 159-165; Ceylan, 1992: II, 359-369; Dikici, 2006: 129-130)

Türkçe ezan uygulaması, CHP milletvekillerinin çoğunluğunun “evet” oyları ile DP-CHP iş birliğiyle 16 Haziran 1950’de TBMM’de görüşülüp bir gün sonra da Resmî Gazete’de yayınlanarak 17 Haziran 1950’de resmen sona ermiştir. (Aydar, 2007: 102) Aslında kanunla getirilen düzenleme, “Arapça ezan ve kamet” okuyanlara verilen cezanın kaldırılmasından ibaretti. Yoksa ezanın hangi dilde okunacağı ya da okunmayacağı kanuna bağlanmış değildir, isteyen Türkçe isteyen Arapça okuyabilir. Buna rağmen yorumların hemen hepsinde “ezanın Arapçalaştırılmasından” söz edilmektedir.³ Halbuki böyle bir şey yoktur, yine de

³ Başbakan Menderes’in ağzından haberi veren *Sebilürreşad* değişimi şöyle aktarır: “Şimdiye kadar baskı altında olan dinimizi baskıdan kurtardık. İnkılap softalarının yaygaralarına ehemmiyet vermeyerek Ezanı Muhammediyi Arapçalaştırdık.” “Müslümanız, Müslüman Kalacağız,” *Sebilürreşad* 4/94 (Ocak 1951): 290.

halkın çoğunluğu nezdinde konu hep öyle anlaşılmalı ve değişiklik yurt genelinde bayram coşkusu içinde kutlanmıştır.⁴ Nihayet, Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki'nin imzası ile daha önce gönderilen aksine bir tamim gönderen Başkanlık, ezanın asli dili olan Arapça okunabileceğini yurt genelindeki bütün müftülöklere duyurmuştur. (Çağlayan, 2008: 129-130)

Ezanı Nasıl Okuma(ma)lı?

“Ezan ve Kur’an”, “Ezansız Semtler,” “Aziz İstanbul” gibi önemli eserlere imza atmış, harf ve dil devrimi gibi belli inkılaplara mesafeli durmuş ama yine de Cumhuriyet eliti ve yönetici kadro içinde yer almış Yahya Kemal’e göre Osmanlı'nın iki temeli vardır: “Fatih'in Ayasofya minaresinden okuttuğu ezan ki hala okunuyor! Selim'in Hırka-i Saadet önünde okuttuğu Kur'an ki hala okunuyor! Eskişehir'in, Afyon Karahisar'ın, Kars'ın genç askerleri siz bu kadar güzel iki şey için döğüştünüz.” (Kemal, 1985: 120)⁵ Çanları susturup uğruna döğüştükleri bu iki değer in köklü bir şekilde değiştirilmesi “halkın tepkisine neden olmuş hatta bazen bu olaylar protesto ve ayaklanmalar şekline dönüşmüş, bazılarında ise bizzat Atatürk'ün kendisi el koymuştur.” (Bozkurt, 2017: 315).

Türkçe ezan uygulamasına karşı en şiddetli muhalefetlerden birisi dönemin basınına yansıyan ve hala değişik açılardan tartışılan Bursa olayıdır. (Gez, 1996: 163; Dikici, 2008: 169-170) 1 Şubat 1933'te Ulu Cami'de meydana gelen olay Cuma namazı esnasında Arapça ezan ve kamet okunması ile patlak vermiş ve kısa zamanda toplumsal bir infiale dönüşmüştür. Önce Evkaf Müdürlüğü, ardından Vilayet önünde gösteri yapan halktan çoğu kişi tutuklanarak, kalabalık polis tarafından dağıtılmıştır. Gözaltına alınanlar ertesi gün serbest bırakılınca kararı veren hâkim Hasan Bey, savcı Sakıp Bey ve Bursa Müftüsü Nurettin Efendi görevden uzaklaştırıldıkları gibi serbest bırakılanlar da tekrar tutuklanmıştır. Ulu Cami hatibi de İstanbul'da yakalanarak Bursa'ya tutuklu olarak gönderilmiştir.

⁴ 17 Haziran 1950'de ezanın Arapça okunmasının serbest olmasıyla ilgili basında yer alan haberler ezanın Türkçe okunmasından duyulan rahatsızlığı göstermesi bakımından manidardır. Ezan serbestisi ilk sayfadan okuyuculara duyurulurken bazı gazeteler bu haberi büyük puntolarla manşetten vermişlerdir. *Son Posta* "Ezanın din dili ile okunmasına başlandı" başlığıyla haber vererek, yasağın kaldırılışının vilayetlere ve vilayetlerden tüm ilgililere tebliğ edildiğini yazmıştır. Aynı gazetenin İzmit Muhabiri şu haberleri nakletmiştir: "Ezanın din dili ile okunması serbestliğini radyo ve gazeteden öğrenen İzmitliler bugün öğle (17 Haziran) namaz vaktini sabırsızlıkla beklemişlerdir. Müezzinler çift olarak ezana başladıklarında hocalar da halkla beraber duâ ederek hazırlanmış olan kurbanlar kesilmiştir. Halk ağlayarak birbirini tebrik edip kucaklaşmıştır. Ayrıca dün toplanan 1200 imzalı tebrik teli de bugün TBMM başkanlığına çekilerek lâikliğin hürriyete kavuşmasından dolayı dokuzuncu devre TBMM'ne İzmitliler minnetlerini bildirmişlerdir. Köylerde de ezan vakti halk kadını erkekli olarak camileri doldurmuşlar ve ezanı gözyaşları dökerek dinlemişlerdir." *Son Posta*, (18.06.1950). Ayrıca bkz.: *Yeni Sabah* (18.06.1950); *Akşam* (18 Haziran 1950); *Yeni Sabah* (18.06.1950); Mümtaz Faik Fenik, "Ezana Dair" *Zafer* (17.06.1950); Ercüment E. Talu, "Mübarek Ramazan", *Son Posta* (18.06.1950).

⁵ Osmanlı bakiyesi ve Cumhuriyet döneminin önemli düşünürleri Gökalp ve Yahya Kemal sıkı dostlardır. Ancak, ikisinin de, ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi ve ezan uygulamasının doğrudan ilgili olduğu geçmiş ve geleceğe bakışları hayli farklıdır. Y. Kemal, Gökalp'e ve onun kendini tenkit sadedinde söylediği şeylere cevap teşkil eden 30 Mart 1922 tarihinde yayınladığı "Ezan ve Kur'an" başlıklı yazısında, Gökalp için "İstikbalin muhayyel bünyanını kuran dev gibi bir mimar" benzetmesini yaptıktan sonra, "İlk Müslümanlar gibi mütedeyyin, ilk Türkler gibi banî idi; maziye arkasını çevirmiş sabit bir bakışla yalnız istikbale bakardı," değerlendirmesinde bulunmaktadır. Kendisinin mazi hasreti karşısında Gökalp'in meşhur tenkidi, "Harâbîsin harâbâtî değilsin / Gözün mâzîdedir âtî değilsin" beytini zikrettikten sonra kendi cevabını da "Ne harâbî ne harâbâtîyim, / Kökü mâzîde olan âtîyim" şeklinde sunmuştur. (Kemal, 1985: 119)

Mülki ve idari erkân olayın büyütülmeden kapatılmasını arzu etmişlerse de dönemin belediye başkanı Ali Muhiddin Dinçsoy'un yıldırım telgrafıyla meseleyi "Bursa'da irticai ayaklanma oldu" diye Atatürk'e ulaştırması her şeyi altüst etmiştir. İzmir'de bulunan Atatürk, hemen yola çıkıp, Afyon-Bilecik üzerinden devam ederek 5 Şubat sabahı Bursa'ya gelmiştir. Kendisine daha önce dahil olan İnönü'ye ilaveten İçişleri ve Adalet Bakanları da Bursa'ya gelip yerinde incelemelerde bulunmuşlardır. Olayın abartıldığı kadar büyük olmadığını ama ilgililerin mutlaka cezalandırılacağını ve inkılaplar konusunda geri adım atılmayacağını belirten Atatürk, ortalığı yatıştırarak Bursa'dan ayrılmıştır. (Ceylan, 1992: II, 415-421; Ceylan, 1996: 89-101; Dikici, 2006: 84-87)

Soruşturmalar sonunda Bursa olayı ile ilgili olarak aralarında müftü, caminin hatibi ve bir de fabrikatörün olduğu 24 sanık 15 Şubat 1933 tarihinde Bursa Ağır ceza mahkemesine sevk edilmiştir. Sanıkların Çorum'a nakledilmesiyle Çorum Ceza Mahkemesi'nin karara bağladığı davada 1 Mayıs'ta verilen kararlar aralarında müftü ve kâtabinin de bulunduğu "dört kişi beraat ederken, beş kişi ikişer yıl ağır hapis, yedi kişi birer yıl ağır hapis, yedi kişi de beş ay ağır hapis cezasına çarptırıldı." (Ceylan, 1992: II, 415-421; Ceylan, 1996: 89-101; Dikici, 2006: 84-87)

Sebilürreşad'ın yeniden yayınlanmaya başladığı 1948'li yıllarda nispeten rahatlamaya başlayan ortama rağmen derginin satırlarına yansıyan bir cezalandırmaya burada işaret etmek yerinde olacaktır. "İbadetlere kanun müdahale edebilir mi? Demokrasiye, Laikliğe, Vicdan Hürriyetine ve Anayasaya Aykırı Bir Kanun" başlığı ile verilen haberin devamı şöyledir:

Kütahya Sulh Ceza Mahkemesi'nin 6/4/1948 tarih ve 43 esas ve 258 numaralı kararına göre Mehmet Ali Çorum ve Osman Yaz, 19/12/1947 Cuma günü Takvacılar ve Yeşil Camilerde iç ezanı Arapça okumaktan sanık olarak yargılanmışlardır. 22/12/1947 tarihinden 26/2/1948 tarihine kadar tutuklu kalan sanıklar, yargılama sonunda Türk Ceza Kanunu'nun 526'ncı maddesinin ikinci fıkrası gereğince üçer ay hapse mahkûm edilmişlerdir. İki aydan fazla süren tutukluluk süreleri cezalarından düşülen sanıkların temyize götördükleri kararın gerekçelerinden biri hayli ilginçtir. Mahkeme, muhtemelen kararın inandırıcılığını ispat sadedince estetik duyguya hitap etmeyi gerekli görerek sanıkların eylemini "Dini ve ilahî sıcaklığını ve heyecanını ruhların ve vicdanların duymasına imkân olmayan Arapça diliyle ezan okumaları" nitelemesiyle kayıtlara geçirmiştir. (Edip, 1948: 60) Dergi ise iktidardaki CHP ve muhalefetteki Demokrat Parti milletvekilleri ve bağımsızların demokrasi, laiklik, insan hak ve özgürlüklerine aykırı bu tür kanunları değiştirmek için hiçbir gayrette bulunmadıklarından şikâyetle haberi noktalamaktadır. *Sebilürreşad* Haziran 1948'deki 5 ve 6 nolu sayılarında da bu cezai kararlar ilgili manşetler atarak konuyu gündeme taşımaya devam etmiştir. (Edib, 1948: 66-67; 1948: 82, 86)

Basına yansıdığı ya da yazıldığı kadarıyla, yukarıdaki gibi yüzlerce vakıayı dönemin medya sayfalarında bulmak mümkündür. (Zengin, 2014:167-180; Dikici, 2006: 88-93; Dikici, 2008: 169-170; Zengin, 2015: 19-39) Mesela, Ankara'nın Çubuk ilçesi Guruveren Köyü'nden Yusuf Özcan, Arapça ezan okuduğu için 80-100 kez

nezarete kalmış, sekiz kez hapiste yatmış ve beş ayrı kez toplamda 17 ay akıl hastanesinde yatırılmıştır. (Ceylan, 1992: III, 372-384) Yine Çubuk Karadana Köyü'nden Sadık Çakırtepe, ilk kez 1933 Bursa Olayı'nda olmak üzere 1946, 1947 ve 1948 yıllarında yargılanmış ve “on kez hapis” ve “on kez de Bakırköy Akıl Hastanesi'ne” yatırılmıştır. (Ceylan, 1992: III, 385-392)

Aradan yarım asırdan fazla zaman geçmesine rağmen, halkın hafızasında yer alan çoğu hikâyede ezan dayatmasının ortaya çıkardığı travmaların izleri hala dünkü gibi canlıdır. (Armağan, 2018) Memleketin her köşesinde benzer hikâyelere rastlamak mümkündür; ister güney ister kuzey ister doğu ister batıya gidelim, taşra ya da merkez farkı olmaksızın bu tür hikâyelerin ülkenin her karışında mevcut olduğu görülecektir.⁶ Doğum yerim, İç Anadolu'nun bağrında yer alan Karaman'ın Başkışla Köyü'nde Abdurrahim Yaşar amcadan dinlediğim hikâye bunlardan biridir.

Bugün yetmişli yaşların ortasında olan Abdurrahim amca henüz çocuk yaşlardadır. Camiye komşu olan evlerinin damından, yaşlı imam Mehmet Efendi'nin cami kömürlüğünün damında titrek elinde bir kağıtla zorla Türkçe ezan okuyup ağladığını görünce, gülmüş ve babasına yakalanmıştır. Babası hemen orada oğlunu terbiye sadedinde “Görmüyor musun adamın ne güçlkle okuduğunu, bir de gülüyorsunuz!” diyerek paylar ve iyi bir tokat atar. Bu hadise, küçük Abdurrahim'in halim selim bir insan olan babasından dayak yediği ender iki andan biridir. Abdurrahim amcanın 1942 doğumlu olduğu göz önüne alınırsa, olayın 1948-49 civarında olmuş olması mümkündür.

Bu, sıradan gibi görünen olayın neredeyse birebir aynısı aynı yıllarda güneyin incisi Antalya'nın Demre ilçesinin bir köyünde yaşanmıştır. 2012 yılında bir konuşma için gittiğim Demre'de Molla Amca diye seksen yaşlarında bir yaşlının çevresindekilerin desteği ile konuşmaya geldiğini gördüm. Program sonunda yer alan çay kahve faslında “Sizin mollalığınız nereden geliyor?” diye sordum. “Benim mollalığım falan yok. Babam köyümüzün imamı idi. Beni okutmak istedi; biraz bir şeylere başladık ama ben kaçtım. Oradan yaladığımız mürekkebin kalıntısı ile adımız mollalığa çıktı.” diye cevap verdi. “Babanız hoca ise sizde Türkçe ezana dair hatıralar vardır,” diyerek sohbeti sürdürdüm. Biraz hüzünlendi ve anlatmaya başladı: “Türkçe ezan uygulaması başlayınca, babam ben bunu yapamam diye istifa edip kendi işi ile meşgul olmuş. Köyde dini bilgisi en az olan biri bu işe memur edilmiş. Ama o kadar kötü ki, Cuma hutbesinde duaları yanlış okuyunca babam oturduğu yerden düzeltirmiş. En hazini ise ikindi namazından çıkan cemaatin cami avlusunda toplanıp babam dışarı çıkınca, ‘Haydi, hocayı dağa götürelim, okutup okutup ağlayalım,’ demeleri idi.”

Güneyden kuzeye geçerek, Türkçe ezan uygulamasının Karadeniz'deki insanların vicdanında açtığı yaralara dair bir anekdota göz atmak yerinde olacaktır. İsmail Kara, fahri ve resmi imamlık yaparak emekli olan babasının hatıralarını

⁶ Aslında çalışmaya başlarken, sosyal tarih açısından çok önemli olduğunu düşündüğüm bu tür hatıraların bir derlemesini yapmaya niyetlenmişim. Ancak zaman darlığı farklı bir yazı ortaya çıkardı. Hepsini olmasa da ulaşılabildiğim birkaç hatırayı yazıya ekleyerek aslına kısmen sadık kalmaya çalıştım.

Cumhuriyet Devrinde Bir Köy Hocası alt başlığı ile derlediği kitabında babası Kutuz Hoca'nın şöyle bir hatırasını nakleder. Türkçe ezan uygulamasının başladığı yıl henüz çocuk olan hoca Rize'dedir. Ona bu yaşta eğlenceli de gelen uygulamayı makamı ile beraber hemen ezberler. Ama işin vahametinin farkında olan şehirdeki yaşlı hocaların olaydan son derece rahatsız olarak "bir kısmının Türkçe ezan okunurken yere baktıklarına, haya ettiklerine, ağladıklarına şahit" olmuştur. Köye döndüğü zaman ise ezanların okunmadığını fark etmiştir, çünkü kimse Türkçe ezan okumayı bilmediği gibi "öğrenmek" istememektedir. Büyük Cami'nin imamı Oflu Serdar Hoca, muhtemelen kısmen daha güvenli olduğu için, "yalnız sabah ezanını Arapça olarak minareden" okumakta, diğer vakitleri ise "sükutla" savuşturmaktadır. Bu durum da halk arasında dedikodulara sebep olunca vazife Türkçe ezanı bilen genç Kutuz hocaya tevdi edilmiştir. (Kara, 2000: 92)

Kutuz hoca anlatmaya devam ederek olayın ikinci perdesindeki rolünü de izah sadedinde şunları paylaşmaktadır. Kaderin cilvesi sonucu "ezan asli haline döndüğü zaman" kendisi bu kez Büyük Cami'nin resmi imamıdır. Değişiklikten haberdar olmadığı için ezanı Türkçe okumaya başlamıştır. Aşağıdan değişiklik haberini duyan cemaat hocayı bağırarak uyarırlar. Hoca önce ne olduğunu anlamaz, anlayınca da şaka olduğunu zanneder. Gerçek olduğundan emin olunca da ezanı Arapça okumaya başlar. Minareden halkın tepkisini ve olup biteni gayet iyi gözetleyebilen hoca sözlerini şöyle noktalamaktadır: "Kadın erkek herkes camiye doğru koşarak gelmeye başladı, uzak evlerde ise insanlar avluya çıktılar. Bir bayram havası, bir *basü bade'l-mevt* yaşandı o gün." (Kara, 2000: 93) Ezanın asli haline dönmesi ile yaşananları ifadede dönemin ruhunu özetleyen sihirli terkinin "bayram havası" olduğunu vurgulamak gerekir.

Bu gerçek, defalarca değişik kaynaklarda zikredilmekle birlikte, dönemin İslami basınından *Sebilürreşad*'in sahibi ve başmuharriri Eşref Edib en iyi vurgulayanlardan biridir:

"Bin üç yüz küsur senden beri bütün dünyadaki Müslümanlar, bunu Peygamberimiz zamanında okunduğu veçhile Kur'an diliyle okurlar. Bu İslam vahdetinin en büyük sembolüdür. Her millet, bunu kendi lisanına tercüme etmeğe kalkışırsa bu vahdet parçalanır. Her Müslüman 'La ilahe illallah Muhammedün Resulullah' derken bütün ruhiyle iman zevkini duyar. Bunun yerine 'Tanrıdan başka yoktur tapacak. Tanrının elçisidir Muhammed' demekle hangi Müslüman var ki o zevki duyabilsin? Bu, Müslümanların iman ve itikatlarıyla alay etmekten başka bir şey değildir." (Edip, 1950: 78)

Ali Ulvi Kurucu'nun hatıratında naklettiği Zekai Efendi Hoca da Türkçe ezan uygulamasının ilginç mağdurlarından biridir. 1930'lu yıllarda Konya'da Aziziye Camii'nde güzel sesi ile müezzinlik yapan mevlithan Zekai Efendi, ezanın Türkçe okutulacağını duyunca hepsi aynı zamanda hocaları olan Ali Ulvi'nin dedesi, babası ve amcasına şöyle dert yanmıştır:

“Efendim belki işitmişsinizdir; benim kulağıma geldi. Yakınlarda ezan değişecekmiş... Bendeniz ezanı, bir İlahi emir olarak telakki ediyorum... Peygamber-i Zışan, bu emri takrir buyurdular, kabul ettiler, bunu tatbik edelim, dediler... Binaenaleyh bu muhalefete benim gönlüm razı olmuyor... Terk-i diyar eyleyeceğim, muhacir olacağım. İnşallah ezan aslına dönünceye kadar dönmeyeceğim. Uydurma ezanı okumamaya niyet ettim. Allah’tan bunu diledim... Efendim vedaya geldim.” (Düzdağ, 2018: 25-28)

Kendisine nereye gideceği sorulan Zekai Hoca, “Kıbrıs’a” gideceğini söyleyerek yola koyulur. Kıbrıs’taki ilk ezanını Magosa Camii’nde okur ve ezan okurken caminin önüne doluşan kalabalığı görerek memnun olur ve Kıbrıslıların din diyanetle alakasının az olduğuna dair ön yargının ne kadar yanlış olduğunu düşünür. Sevinçle aşağı indiğinde birkaç ihtiyar ve görevliler dışında boş gördüğü caminin halini namazdan sonra ilgililer açıklar. Namazlar ve camiler hep böyle tenhadır, ancak ezan esnasında dışarıda biriken halk onun sesini ve ezanını beğenmiş ve onu dinlemeye gelmiştir. Türkçe ezan açısından hayli ilginç olan bu tecrübeye Zekai Hoca üç sene zor dayanmıştır. Ezan aslına dönmediği için Türkiye’ye dönemediğinden takriben 1935 yılında Medine’ye hicrete karar verir. Kıtık ve yokluk içinde kendisine onca yıl katlanan eşi ise memleketi Konya’ya dönmeye karar verir. Zekai Hoca önce Mekke’ye gidip bir süre kaldıktan sonra Medine’ye vasil olur. Her defasında eşini yanına davet ettiğinde o da onu Konya’ya geri çağırır. Aradan neredeyse yirmi yıl geçer ve birleşemezler. (Düzdağ, 2018: 28-29) Nihayet 1950’de ezan aslına dönünce hoca da 1954’te sıla-i rahim için memlekete gelir. Konya’dan komşusu ve ahababı olan dönemin Diyanet İşleri Başkanı Eyüp Sabri Hayırlıoğlu’nu da bilvesile Ankara’da ziyaret eder. Hayırlıoğlu, mesleğinde gayet yetkin ve hizmet yaşının olgunluk yıllarındaki bu değerli dostunu yeniden memlekete kazandırmak için, ona önceki imamın vefatı ile halen münhal olan Hacı Bayram Camii imamlığını teklif eder. Hocanın gönlü bu teklife akmakla beraber, öte tarafta da Medine-i Münevvere olunca karar veremez. Medine’ye dönünce, Kadiri Şeyhi Ziyaeddin Efendi’ye görüş sormak üzere ziyarette bulunur; şeyh efendi kısa bir mülahazadan sonra, gitmesini tavsiye eder. Zekai Hoca da tavsiyeye uyarak yaklaşık yirmi yıl aradan sonra Hacı Bayram Camii’ne imam olarak döner. (Düzdağ, 2018: 37)

Son olarak, Türkçe ezan uygulamasının aydınlar üzerindeki izlerini gösteren bir başka anekdota yer vermek istiyorum. *Sebilürreşad*’ın sayfalarına yansıyan, M. Raif Ogan’la Atatürk’ün konu ile ilgili olarak görevlendirdiği ve çeşitli aşamalarda uygulamaya dahil olan Hafız Ali Rıza Sağman arasında cereyan eden tartışma dönemin aydınlarının durumunu resmetmesi açısından oldukça manidardır. Derginin, Aralık 1950 tarihli 92 nolu sayısında Ogan, “Hasan Ali Yücel avukatının tuhaf davası” başlıklı bir yazı yayınlar. Yazıda, “‘Tekbir’ Türkçeye döndürüldü ve ‘Ali Rıza Sağman’ nam kişinin ‘Millet’ mecmuasında açıkladığına göre yanındaki hanendelerle Dolmabahçe’deki rakı sofrasında tekrarlanmak suretiyle tecrübeleri

yapılarak beğendirildi ve öylece tatbikine de geçildi.” (Ogan, 1950: 261) şeklindeki iddiayı gündeme getirir.

Sağman, kendini savunma adına, Şubat 1951 tarihli 95 nolu sayıya bir cevap gönderir. Dergi yönetiminin “O müthiş sele karşı duramadık. Bir Saman Çöpü gibi bizi sürükledi. Fakat davayı yine biz kazandık. Türkçe Kur’an olmaz ve okunmaz.” başlığıyla yayınladığı cevapta Sağman’ın sözlerinin devamı dönemin aydınlarının yaşadığı travmayı açıkça resmetmektedir. İnsan, geriye dönük bir okuma yaparak ön yargılı kararlarına çabucak malzeme bulabilir. Ancak, gerçek her zaman görünenden ve ilk akla gelenden daha karmaşık ve kavraması daha güçtür. Bu açıdan onu ortaya çıkarmak için daha çok çabalamak ve ön yargıları bir tarafa bırakmak gerekir. Bu meyanda Sağman’a kulak verirsek, onun ve dönemin diğer din adamlarının insan olarak yaşadıklarından etkilenmemek elde değil:

“Rakı masalarında oturmam. Eğer hasbelicab oturduğum vaki ise, bu, kerhendir... Burada hülâsa olarak derim ki: Azim ve pür dehşet bir sel önünde bir koca kütük olmadık. Herkes gibi biz de resmî ve sivil köpükler ile gelen bu sel önünde bir saman çöpü durumuna düşmüştük. Falan kişinin bu selden ürkmemediğini, kimse iddia edemez. Böyle bir iddianın ne kadar yalan olduğunu, arzu edenlere açıklayabiliriz... Tanzimat ile başlayıp aydın gençlerin kafalarına tutunan ve 20’nci asrın başlarında Ziya Gökalp ile temevvüç eden fikir bizim 1931’deki o hareketimiz ile fiilen öldürülmüştür. Bu suretle iyice anlaşılmiş olduk ki; Türkçe Kur’an olmadığı gibi, Türkçe Kur’an okunamaz da.” (Sağman, 1951: 312-313)

Hem haberin başlığında hem de Sağman’ın cevabında kullanılan “Türkçe Kur’an” ifadeleri bizi yanıltmamalı. Zira Sağman’ın suçlanması öncelikle ezan ve tekbirin Türkçeye çevrilip okunmasından kaynaklıdır. Ayrıca, dönemin tartışmaları çerçevesinde anadilde ibadet, hutbe ve namazlardaki kiraat ve dualarla ezan, sala ve tekbirin de Türkçe yapılmasını içermektedir. Sağman, “Türkçe Kur’an olmaz,” sözleri ile bütün bu girişimlerin başarısızlığına işaret etmiştir.

Sonuç

1932 Ramazan ayında başlayıp on sekiz yıl sonra yine Ramazan ayında 1950 yılında kaldırılan ve sonraki hemen her darbeye gündeme getirilen (Dikici, 2006: 97) Türkçe ezan ve anadilde ibadet konusu, Cumhuriyetle beraber ortaya çıkmış değildir. Aksine milli din ve anadilde ibadet tartışmaları aslında Tanzimat ve Meşrutiyet’e kadar uzanmaktadır. Milli kimlik ve milli din konusunda ısrarlı olan Cumhuriyet eliti, bu tartışmaların oluşturduğu zeminden güç alarak Türkçe ezan denemesine kalkışmıştır. 1932’de tamimlerle başlayan uygulama, 1942’de kanuna uymayanlara para ve hapis cezasının getirilmesiyle Türk toplumunun ruhunda ciddi travmalara yol açmıştır. On sekiz yıl gibi uzun bir süre devam etmesine rağmen geri adım atılmak zorunda kalınan bu teşebbüs acaba neden başarılı olamamıştır?

Birincisi ve en önemlisi, ezanın dinin en bariz, en belirgin ve en yaygın aracı olmasıdır. Bu kadar belirgin ve köklü bir göstergelyi değiştirmeye kalkmak çok tehlikeli ve riskli bir adımdı ve sonuç olarak tutmadı. Dinin diğer göstergelerinde milli yönler ve esintiler doğaldır ve vakidir ama ezan gibi bir şeyi değiştirmek neredeyse imkansızdır. Bernard Lewis'in ifadesiyle, "Osmanlı Devleti'ni cumhurbaşkanı, bakanlar ve parlamentodan oluşan bir ulus devlete dönüştürmek mümkündü. [Fakat] camiyi sıralar, org ve koro şefi imamdan oluşan Müslüman kilisesine dönüştürmek imkansızdı." (Lewis, 1968: 415) Özellikle Protestanlık ve yeni dini hareketler dikkate alındığında Hıristiyan mezhepler arasında ciddi yorum farkları vardır ancak hepsi çanı kiliseye davet için kullanılmaktadır. Aynı meyanda İslam ülkelerinin tamamında ezan evrensel bir çağrı aracı olarak kullanılmıştır ve muhtemelen kıyamete kadar da değişmeyecektir. Çünkü mesele anlam meselesi değil gösterge meselesidir, diğer bir ifadeyle araç amaçtır.

İkincisi ve daha trajik olanı ise kanunun uygulanmasının daha sonra hapis cezasına bağlanmasıdır. Ezan gibi yaygın ve köklü bir geleneği değiştirmede hem direnç hem de muhalefet beklenen bir şeydi. Şiddetli dirençle karşılaşan dönemin tek parti iktidarı, geri adım atmak yerine son bir gayretle daha riskli bir yol tutmayı tercih ederek cezai müeyyideleri getirmiştir. Ancak bu metot, meselenin çözümünden ziyade kangren olmasına neden olarak uzun vadede iktidar kaybına yol açıp yeni bir hükümetin doğmasına ve ezanın aslına döndürülmesine sebep olmuştur.

Sonuncusu ise konunun siyasi ve politik boyutudur. (Cündioğlu, 1998: 15-16) Dinle arasına ciddi bir mesafe koyan genç Cumhuriyet, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile din eğitim ve öğretimini önünü neredeyse tamamen kapatmıştır. Bunun doğal sonucu olarak da çoğu cami kapanmış, el değiştirerek uygun olmayan şekillerde kullanılmış hatta kapısına kilit vurulmuştur. Dini hassasiyetin bu kadar yüksek olduğu bir dönemde açık kalan camilerde de Türkçe ezana devlet zoru ile geçiş denemesi elbette muhalefetle karşılaşmıştır. Bu ortamda konunun siyasete taşınması kaçınılmazdı. Çünkü şöyle ya da böyle çok partili ortamlarda hemen her konunun bir oy karşılığı vardır. Demokrat Parti'nin siyasi yarışa resmen girdiği seçimlerde seçmene vadettiği konulardan birisi de ezanın asli diline döndürülmesi idi. Nihayetinde seçmen, küçük bir ışık da olsa Demokrat Parti'nin bu ve diğer dini konularda kendisini rahatlatacağını ümit ederek oy vermiş ve karşılığını almıştır. Böylelikle, siyasi iradenin tercihi ile on sekiz yıl denenip Türk toplumunda ciddi travmalara yol açan Türkçe ezan uygulaması yine siyasi irade ile sonlandırılmıştır.

Kaynakça

- Akgün, S. (1980). "Türkçe Ezan". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 13 (24), 105-113.
- Armağan, M. (2018). *Türkçe Ezan ve Menderes*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Atay, R., Çiftçi, E. (2013). "Din Dili Çerçevesinde Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inde Tanrı Kavramının Serüveni". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Üniversitesi Dergisi* 44(1), 316.

- Aydar, H. (2006a). "Türklerde Anadilde İbadet Meselesi- Başlangıçtan Cumhuriyet Dönemine Kadar". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14, 47-65.
- Aydar, H. (2006b). "Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi ve Türk Kültür Hayatına Katkıları". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13, 23-43.
- Aydar, H. (2007). "Türklerde Anadilde İbadet Meselesi- Cumhuriyet Dönemi". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15, 71-107.
- Aydar, H. (2017). "Tarih Boyu Ezana Yapılan İlaveler". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (18), 193.
- Aydın, H. (2002). "İslâm'da İbadetin Kur'ân Nazmı ile Kayıtlılığı Meselesi". *İslâmi Araştırmalar Dergisi* 15(4), 466.
- Banarlı, N. S. (1984). *Nihat Sami Banarlı'nın Kaleminden Yahya Kemal Bir Dağdan Bir Dağa*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat Yayınları.
- Banarlı, N. S. (1986). *İman ve Yaşama Üslubu*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat Yayınları.
- Bien, A. (2011). *Ottoman Ulema, Turkish Republic Agensts of Change and Guardians of Tradition*. Stanford, California: Stanford UP.
- Bozkurt, B. (2017). *Mehmet Şerafettin Yalçın Hayatı, Eserleri ve Düşünce Dünyası*. İstanbul: Divan Kitap.
- Ceylan, H. H. (1992). *Cumhuriyet Dönemi Din Devlet İlişkileri II-III*. Ankara: Rehber Yayıncılık.
- Ceylan, H. H. (1996). *Kemalizmin Türkçe Ezan Hikayesi*. Ankara: Rehber Yayınları.
- Cündioğlu, D. (2005). *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Din ve Siyaset*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Cündioğlu, D. (1998). *Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları
- Çağlayan, A. (2008). *Asr-ı Saadetten Günümüze Ezan*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Düzdağ, M. (2018). *Üstad Ali Ulvi Kurucu Hatıraları*. İstanbul: MED Yayınevi.
- Dikici, A. (2006). "İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Bağlamında Türkçe Ezan Denemesi ve Buna Gösterilen Tepkiler". *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* 5(10), 90-91.
- Dikici, A. (2008). " Millî Şef İsmet İnönü Dönemi Laiklik Uygulamaları". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 42, 161-192.
- Doğrul, Ö. R. (1955). *Tanrı Buyruğu*. İstanbul: Ahmet Halit Kitapevi.
- Edip, E. (1948, Haziran). "Hükümetin Programı ve Ezan Meselesi". *Sebilürreşad* 1(4), 60.
- Edip, E. (1948, Haziran). "Dâvamız İslâmın izzet ve şerefi dâvasıdır". *Sebilürreşad* 1(5), 66-67.
- Edip, E. (1948, Haziran). "Cumhur Başkanından bir istirhamımız var". *Sebilürreşad* 1(6), 82, 86.
- Edip, E. (1950, Haziran). "Hükümetin Programları ve Ezan Meselesi". *Sebilürreşad* 3(80), 78.
- Fenik, M. F. (1950, Haziran 17). "Ezana Dair". *Zafer Gazetesi*.
- Gez, B. O. (1996). "İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Aşamalarından Biri: Türkçe Ezan ve Uygulamaları." *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2 (6), 157-167.

- Göküş, Ş. (2013). *II. Meşrutiyet Dönemi Türkçülük Akımında Eğitim, Din Eğitim ve Öğretimi* (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gürsu, O. (1999). *Günümüzde Tasavvuf Yoluyla İslam'a Yönelişin SosyoPsikolojik Analizi* (Basılmamış Y. Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- İnce, N. N. (2010). "Geçmişten Günümüze Zâd Sesi Tartışmaları". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30(2), 165-180.
- İnce, N. N. (2015, Aralık 15). "İzlak Bir Artikülasyon Konusu Mudur?". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19(2), 71-205.
- İnce, N. N. (2016, Haziran). "Arap Dili Fonetikinde Bazı Kavramların Yansıttığı 'Ses Üretiminde Süre' Olgusu Üzerine Bir Deneme". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Dergisi* 20(1), 117-146.
- Kısakürek, N. F. (2003). *Çile*. İstanbul: Doğu Yayınları.
- Kamiloğlu, R. (2010). "Türk Kültüründe Ezan ve Makamları". *Hikmet Yurdu* 3(5), 221-237.
- Kara, İ. (2000). *Kutuz Hoca'nın Hatıraları*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kemal, Y. (1985). *Aziz İstanbul*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Koç, T. (2008). *İslam Estetiği*. İstanbul: İsam Yayınları.
- Leaman, O. (2012). *İslam Estetiğine Giriş*. (N. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Lewis, B. (1968). *The Emergence of Modern Turkey Third Edition*. London: OUP.
- McLuhan, M., & Fiore, Q. (1967). *The Medium is the Message*. New York: Random House.
- Meriç, C. (1995). *Jurnal*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (2010). *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ogan, M. (1950, Aralık). "Hasan Ali Yücel Avukatının Tuhaf Davası". *Sebilürreşad*, 261.
- Özel, İ. (2005). *Erbain*. İstanbul: Şule Yayınları.
- Öztürk, M. (2017). "Kelime Bağlamında Elmalılı Mealinin Bazı Özellikleri". *Büyük Kur'an Mütefekkiri Elmalılı Hamdi Yazır*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Parla, T. (1993). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Putnam, H. (1997). *Mind, Language and Reality*. Cambridge: Cambridge U.P.
- Sağman, H. A. (1951, Aralık). "O Müthiş Sele Karşı Duramadık". *Sebilürreşad*, 312-313.
- Shayegan, D. (1991). *Yaralı Bilinç Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni*. (H. Bayrı, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Talu, E. E. (1950, Haziran 18). "Mübarek Ramazan". Son posta.
- Wittgenstein, L. (2007). *Felsefi Soruşturmalar*. (H. Barışcan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Wittgenstein, L. (1974). *Tractatus Logico-Philosophicus*. (D. F. Pears and B. F. McGuinness, trans.) London and New York: Routledge.

- Zengin, M. (2015). *İbadet Dilini Türkçeleştirme Çabası Olarak Türkçe Ezan Örneği* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman.
- Zengin, S. (2014). "Zile'de Türkçe Ezana Tepki Olayı". *Gaziosmanpaşa Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 9(1), 167-180.

"Sonsuzluk Teorisi" Filminin Genetik Yapısalcı Bir Analizi*

İbrahim Yücedağ**

Öz: Filmler içerisinde toplumsal yapıların izlerini taşıdıkları için toplumsal dönüşümün anlaşılmasında önem arz etmektedir. Sosyolojik teorinin temel meselesi de toplumsal anlamaya yarayacak her türlü aracı değerlendirmek, bunları sistematik bir şekilde kuramsallaştırmaktır. Toplumsal alandan bağımsız bir kuramsallaştırmanın mümkün olmadığı varsayımıyla hareket eden bu çalışmanın temel iddiası, Pierre Bourdieu'nün kavram repertuarıyla, yani genetik yapısalcılıkla, 2015 yılında Matt Brown'un yönetmenliğinde çekilen Sonsuzluk Teorisi filminin çözümlenebileceği ve bu kavramsal repertuarın film analizinde bizlere oldukça geniş bir hareket alanı sağlayacağıdır. Bu bağlamda, Pierre Bourdieu'nün genetik yapısalcılığı/yapısal inşacılığı ekseninde ele alınan Sonsuzluk Teorisi filminin Hindistan'da yaşayan baş karakterinin habitus, sermaye, alan, illusio ve oyun gibi Bourdieucü kavram repertuarıyla ilişkisinin anlaşılmasını sağlayacaktır.

Anahtar Kavramlar: Pierre Bourdieu, Sonsuzluk Teorisi, Sermaye, Habitus, Alan

A Genetic Structuralist Analysis of The Movie "Infinity Theory"

Abstract: Since films bear the traces of the social structures they emerge from within, it has importance in understanding the social transformation. And the main issue of sociological theory is to evaluate all kinds of tools that will help to understand the social and theorize them in a systematic way. The main claim of this study, which is based on the assumption that it is not possible to construct a theory independent of the social sphere is that with Pierre Bourdieu's conceptual repertoire, in other words, genetic structuralism/structural construction axis, the movie *Infinity Theory* directed in 2015 by Matt Brown could be resolved, and that conceptual repertoire would provide us with a fairly broad range of motion in analyzing films. In this context, understanding the relationship between the movie *Infinity Theory*, which is handled in the context of genetic structuralism/structural

* Bu çalışma 09-13 Mayıs 2018 tarihinde Mardin'de düzenlenen Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresinde (UBAK) sunulan "Sonsuzluk Teorisi ve Genetik Yapısalcı Bir Analiz" başlıklı bildirinin genişletilmiş halidir.

This study is the extended version of the notice presented on May 9-13 2018 to International Scientific Research Congress (ISRC) in Mardin.

** Dr. Öğrt. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fak., Sosyoloji Böl., e-posta: ibrahimyucedag@yahoo.com.tr

construction, the main character of it who lives in India and habitus, capital, field, play and other Bourdieuan concept repertoire will help us understand the relationship between the main character and Bourdieuan concepts.

Keywords: Pierre Bourdieu, The Man Who Knew Infinity, Capital, Habitus, Field

Giriş

Sinema, sadece seyirlik bir araç olmanın ötesinde toplumsal alanın şekillenmesinde etkili olan her tür eylem ve gerçekliği içinde barındıran bir çabayı ifade etmektedir. Sinema, “toplumsal tahayyülü derinleştirir, hatta kimi durumlarda toplumsal gerçekliğin bir adım ilerisinde olmayı, henüz atılmamış adımların sonuçlarını tasavvur etmeyi mümkün kılar” (Diken ve Laustsen, 2010: 19-20). Toplumsal gerçekliğe yapılan atıfta, bu gerçekliğin nasıl inşa edildiği kadar bunun nasıl anlaşılacağı ve kendini nasıl ürettiği de önem arz etmektedir. Bu anlama sürecinde bilimsel çabayı önemli kılan şey de sıradan bir davranışı sistematik bir bilimsel çabayla açıklayabilme yeteneği gösterebilmektir. İşte tam da burada sinemada yansıtılan metnin sosyal teori açısından önemi ortaya çıkmaktadır. Zira, sinema ne kadar hayata, toplumsala dair ise sosyal teorik çaba da bu hayata dair olanı açıklamakla ilgilidir. Zizek’in belirttiği gibi, “bir film asla yalnızca bir film ya da bizi eğlendirmeyi ve dolayısıyla dikkatimizi dağıtarak bizi asıl sorunlardan ve toplumsal gerçekliğimiz içindeki mücadelelerimizden uzaklaştırmayı amaçlayan hafif bir kurgu değildir” (Zizek, 2010: 15). Toplumun içinden çıkan, yeniden üretimin bir aracıdır film. Bu çalışmanın başlangıç noktasını, Pierre Bourdieu’nün genetik yapısalcılık olarak tanımladığı kuramsallaştırma oluşturmaktadır. Bilindiği üzere Bourdieu, habitus, alan, sermaye, illusio gibi birçok kavramı yeniden yapılandırarak literatüre kazandırmış ve sosyal bilimlere neredeyse her alanda kullanılabilecek bir kavramsal çanta hediye etmiştir. Bu çantadaki kavramlar her kapıyı açarken, aynı zamanda güçlü bir açıklama yeteneği de elde etmemize olanak sağlamıştır. Genetik yapısalcılık, özellikle toplumsal alanın habitus tarafından nasıl kurgulandığını ve aynı zamanda habitusun alanla olan yapılaştırıcı ilişkisini toplumsal gerçekliğin ilişkiselliğini ve hem yapının fail üzerindeki etkisini hem de failin yapıyı nasıl dönüştürdüğünü bizlere tekrar tekrar hatırlatmıştır. Biz de Bourdieu’nün sermaye, alan, illusio oyun ve habitus düşüncesini ilişkisellikleri ekseninde 2015 yapımı olan Sonsuzluk Teorisi filminin nasıl açıklanabileceğini sosyolojik eleştiri yaklaşımıyla göstermeye çalışacağız. Sosyolojik yaklaşım, “sosyal değerlerin filmlerde nasıl yansıdığı ve somutlaştırıldığı, filmlerin sosyal değerler üzerindeki etkisi, bu değerleri güçlendirme ya da değiştirme gücü ve filmlerin toplumsal tutum ve davranış kalıplarında neden olduğu değişiklikler gibi konular yer almaktadır. Sosyolojik eleştiri anlayışının temelinde filmlerin sınıf, ırk, cinsiyet ya da ulus gibi eksenler etrafında değerlendirilmesi bulunmaktadır” (Özden, 2004: 154).

Sonsuzluk Teorisi'nin Filmografisi

Tür: Dram/Biyografi

Yapım: 2015

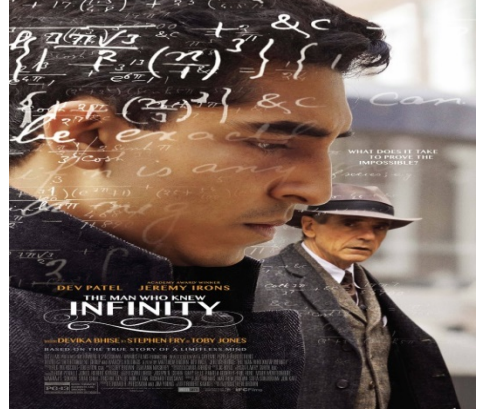
Yönetmen: Matthew Brown

Senaryo: Matthew Brown

Oyuncular: Jeremy Irons, Dev Patel,
Toby Jones,

Jeremy Northam, Stephen Fry,
Malcolm Sinclair, Devika Bhize,
Richard Cunningham

Film Özeti

1910'lu yılların başlarında geçen filmin orijinal ismi The Man Who Knew Infinity Türkçeye Sonsuzluk Teorisi olarak çevrilmiştir. Film, Hindistan'ın yoksul bölgelerinden Maddras'ta yaşayan bir matematik dehasının hayatını ele alıyor. Filmin kahramanı-başrol oyuncusu olan Sirinivasa Ramanujan, sosyo-ekonomik düzeyi oldukça düşük bir ailede doğmuştur. Bulunduğu bölgenin genel özelliği olan işsizlik onun için de geçerliken bir yandan bu işsizle mücadele etmekte diğer yandan da matematikle ilgili çalışmalarına devam etmektedir. Modern anlamda bir eğitim almamasına rağmen matematikle yakından ilgilenen, rakamlarla adeta konuşan bir dahi olarak karşımıza çıkmaktadır Ramanujan. Filmin geçtiği 1900'lerin başında Hindistan'da eğitim oranı yüksek olmadığından –filmin tümünden bu anlaşılmaktadır- İngiliz sömürgesi olan Hindistan'da İngilizler diploması olmayanlara değer vermemektedir. Tabii bu durumdan Ramanujan da etkilenir. İş ararken karşısına hep bu engel çıkar ve çalışmalarının değeri anlaşılmaz. Film, Hintli birinin yardımıyla girdiği işteki patronu vesilesiyle Cambridge Üniversitesi Trinity Koleji'nden Profesör G. H. Hardy ile iletişime geçerek İngiltere'ye gitmeyi başaran Ramanujan'ın İngiltere'ye uyum sürecini, yeme alışkanlıklarındaki değişimi, alana girme çabasını ve sınıfsal ilişkilerini kısaca yaşama tutunma çabasını anlatıyor.

Eğitim ve Sermaye İlişkisi

Film Bertrand Russell'in "matematik, içinde sadece hakikati değil ayrıca en yüce güzelliği de barındırır" sözüyle başlayan açılış sahnesinin ardından Ramanujan'ın hocası olan Hardy ile karşılaşırız. Hardy; modern bilime tüm gücüyle inanmış, sistematik bir çalışma hayatına sahip ve dünyaca ünlü bir matematik profesörüdür. Hardy, Ramanujan'ın herhangi bir eğitim almadan matematik dehasına dönüşmüş olmasını öncelikle kabullenmez bu nedenle de "elbette bir İngiliz ve bir Hindistanlının birbirini doğru anlaması her zaman o kadar kolay olmamıştı" sözüyle Ramanujan'la yaşayacağı meşakkatli günlerin haberini önceden bizlere vermektedir. Ramanujan'ın içine doğduğu toplumsallık ile İngiltere'de karşılaştığı toplumsallık tipleri farklı habitus ve sermayelere sahip olmalarının yani

farklı kaynaklardan beslendiklerinin göstergesidir. Hindistan'ın yoksul bir semtinde yaşayan Ramanujan, buradaki yaşamın getirdiği habitusla şekillenirken matematik formüllerini ekonomik sermayesi yetmediği için kâğıtlara değil de tapınağın zeminine yazmakta ve buradan kara deliklerin hareketlerinin anlaşılmasını sağlayacak olan formüllere ulaşmaktadır. Ramanujan'ın kâğıda ulaşmadaki sıkıntısı Trinity Kolej'de yerini hayranlıkla dokunduğu bolca kâğıdın bulunduğu bir odaya bırakmaktadır. Gördüğü kâğıtlara büyük bir hayranlıkla yaklaşan Ramanujan, kültürel ve ekonomik sermayedeki farklılığı burada açıkça göstermektedir. Ancak Hindistan'daki formülleştirme çabası bir diplomaya sahip olmaması nedeniyle sekteye uğrar. Bourdieu'nün de belirttiği gibi eğitim, her ne kadar eşitsizlik ilişkisini ortadan kaldırma iddiasına sahipse de aslında bu ilişkinin devamlılığını ve yeniden üretimini sağlamaktadır. Yaygın olarak pedagojik başarı ekonomik açıdan değerlendirilse de Bourdieu kültürel sermaye kavramsallaştırması üzerinden bu tanımlamayı tersinden okumaktadır. *Varisler* (2014) adlı çalışmasında toplumsal kökenin kültürel aidiyetlerin ve birikimin bazı toplumsal sınıflara pedagojik başarıda ivme kazandırdığını göstermektedir.

Bourdieu, kültürel sermayeyi, toplumda yüksek olduğu düşünülen değerlere ulaşma ve bu değerler hakkında bilgi sahibi olmak üzerinden sorunsallaştırır (Palabıyık 2011: 134). Bu bilgiye ulaşmanın yolu olan okul, kültürel sermayenin üretimi ve aktarımı için gerekli olan her tür ilişkiyi içinde barındırır. Bu ilişkiler öyle bir şekilde içselleştirilir ki bireyler bunun “doğal” bir süreç olduğuna inanır. Eğitim yoluyla miras alınan kültürel sermaye meslek edinmeyi etkileyerek benzer mesleklerdeki bireylerin benzer sermayelere sahip olmalarını getirir. Böylece farklı sermaye sahipleri arasındaki ilişkinin meşru bir zemine kavuşmasını sağlayarak eşitsiz bir ilişkinin devamlılığına katkıda bulunur. Bourdieu'nün eşitsiz ilişki olarak kurguladığı bu alanda Hindistan'ın söz konusu dönemde İngiliz sömürgesi olmasını unutmamak gerekir. İngilizlerin her alanda kendini hissettirmeye çalıştığı Hindistan'da eğitim de yüksek bir değer olarak kabul edilen İngiliz kültürüyle daha yakın bir ilişki sergilemektedir ki Ramanujan'ın İngiltere'ye gitme isteği de bunu göstermektedir. Burada Bourdieu (2013: 85) eğitim sisteminin üç işlevi olduğunu belirtir. Bunlardan *ilki*, *muhafaza etme*, *telkin etme* ve *yüceltmedir*. Bu aşamada ulaşılmaya çalışılan sermaye türünün korunmaya ve değerli olduğuna dair bir inanç geliştirilerek önemine vurgu yapılır. *İkinci işlevi*, toplumsal sınıf ilişkilerini yeniden üretmedir ki bu sayede sınıflar arası eşitsiz ilişki devam ettirilir ve *son özellik* olan meşrulaştırma ise var olan düzenin ve eşitsiz ilişkinin olması gereken bir düzen olduğu düşüncesi yaratılarak zihinsel bir tahakkümün de oluşturulmasını ifade eder.

Ramanujan geçimini sağlayabilmek için Hindistan'da bir süre iş aramakla meşgul olur. Çalınmadık kapı bırakmaz ancak ona uygun bir iş yoktur. Kapıdan her geri çevrilişi Ramanujan'da bir hayal kırıklığı yaratsa da umudunu yitirmemesi, evi olmayan Ramanujan'ın aynı barakayı paylaşan arkadaşı üzerinde tam tersi bir etki yaratmaktadır. “Yoksun sınıf kökenli öznelerin, kendilerini sosyal kaderlerinin tazyiki altında ezilmeye bırakma ihtimalleri çok yüksek olsa da bu sosyal kaderin

üstesinden gelebilecek meydan okumayı, dezavantajlarının devasallığında istisnai olarak bulabilmeleri de bir o kadar mümkündür" (Bourdieu, 2014: 48). Ramanujan, sosyal kaderin üstesinden gelebilmek için mücadele verir. İsmi bilmediğimiz arkadaşı kaderinde yazılı olanın dışına çıkılamayacağını kabullenir ve var olan düzenin aynı şekilde devam edeceğini vurgular. Sergilenen bu davranış aynı zamanda Bourdieucü açıdan yaşanan zihinsel tahakkümün de izlerini vermektedir. Bourdieu'ye göre "belirlenmiş doğuyoruz ve sonunda özgür olmak için çok düşük bir şansımız var" (Bourdieu ve Chartier, 2014: 34). Doksa olarak tanımlanan hâkim görüş, egemenin bakış açısını ya da Eagleton'un tabiriyle "söylemeye bile gerek olmayan"dır (Eagleton, 1997: 223). Kendini her zaman ve her yerde hâkim olarak gösteren doksa, "tabi olanlara kendisini devamlı bir biçimde empoze etmeye çalışır" (Palabıyık, 2011: 135). Ramanujan'ın arkadaşının durumu tam da budur. Bourdieu'nün kadın erkek ilişkilerinde kadının erkeğin tahakkümünü gönüllü olarak kabullenmesi durumunu *amor fati* olarak tanımlarken (Bourdieu, 2014: 136) kadere yaptığı vurgu Ramanujan'ın arkadaşının da kaderin ötesine geçilemeyeceğine dair vurgusuyla paralellik göstermektedir. Zaten sosyo-ekonomik düzeyi düşük bir muhitte yaşayan Ramanujan ve arkadaşı arasındaki bu ilişkiyi Bourdieu'ya referansla şu şekilde tanımlayabiliriz: "İşçi sınıfı gençleri eğitimde yüksek bir başarı düzeyini hedeflemez, çünkü Bourdieu'ye göre fazla kültürel sermayesi olmayanların okulda başarılı olmak konusunda sahip oldukları sınırlı fırsatları içselleştirmiş ve kendilerini bu şekilde sınırlandırmışlardır. Buna karşılık üst orta sınıf gençleri, sosyal avantajlarını akademik başarı beklentisi biçiminde içselleştirerek okulda kalırlar. Dolayısıyla Bourdieu, derinlikli bir bakışla eğitim alanındaki seçilimin aslında büyük oranda öz-seçilimle gerçekleştiğini ortaya koyar" (Swartz, 2011: 274).

Eğitim Bourdieu için, nesnel olarak bir sembolik şiddete denk gelirken aynı zamanda güç ilişkisi de yaratır. Güç ilişkisi, egemen olanın –yani Hardy'nin temsil ettiği eğitim sürecinin- pedagojik eylem biçiminin baskın olmasını sağlarken yine egemen sınıfların tahakkümüne katkıda bulunur. Egemen olan eğitim sistemi, hükmü altındakilere sınırlamalar getirirken, bunu salt fiziksel düzeyde değil, fakat aynı zamanda zihinsel düzeyde de gerçekleştirir. Bourdieu'ye göre "grup veya sınıflar arasındaki güç ilişkilerine dayanan PE [pedagojik eylemi kastetmekte], zihinlere kazıdığı kültürel keyfiyeti yeniden üretmek keyfi dayatma iktidarını kuran güç ilişkilerini yeniden üretir" (Bourdieu, 2015: 40). Kurumsal eğitim sistemi, kendini diploma üzerinden var ettiğinden Ramanujan'ın sahip olmadığı diploma kendisine karşı bir güç ilişkisi olarak dönmektedir. Pedagojik otorite, eğitimi diplomayla özdeşleştirdiğinden Ramanujan'ın verili olan bu matematik yeteneğini kabul etmeyerek kendisini egemen eğitim sisteminin dışına itmeye çalışır (Bourdieu, 2015: 41).

Pedagojik mesai, her zaman bir düzenin devamlılığını amaçlar ve bu nedenle de bu düzenin devamlılığını sağlayan araçları yeniden üretir. Bunu yaparken araçların ve düzenin meşruluğunu bireylere dayatırken, aynı zamanda bu araçlara sahip olmayanların kendilerine ait olan pedagojik eğitimin de meşru olmadığını bireylere dayatır ve içselleşmesini sağlar. Böylelikle egemen kültürün meşruiyeti,

egemen olmayan kültürün meşru olmadığı anlamına gelir. Bu durum tekrar eder. Egemen kültürün dayatılmasının ikrarı, zihne kazıma veya egemen olmayanın dışlanması beraberinde getirir. Çünkü “egemen PE [pedagojik eylem], egemen kültürün kurucu malumatını zihinlere nakşetmekten ziyade (...), egemen kültürün meşruiyetinin “oldubittisini” zihinlere kazır” (Bourdieu, 2015: 73). Bu meşruiyet yanılması, dışlananların, bu dışlanmayı meşru olarak kabul etmelerini sağlarken, dışlanma gerekçelerinin de yeniden üretimini ve bu gerekçelerin meşruiyetini yeniden üretmeyi devam ettirir.

Gündelik Hayat, Sosyalite ve Habitus

Her birey toplumsallığın içine doğar ve toplumdan çeşitli durumlar karşısında nasıl hareket etmesi gerektiğini salık veren bir anlam dünyası elde eder. Bu anlam dünyasıyla birey, sosyalleşmeyle tanışır ve yaşamını bu kurallar silsilesine göre şekillendirmeye başlar. Toplumun bize sunduğu her bilgi türü, bireylere sermaye oluşturmada yardımcı olurken, aynı zamanda bu sermayenin yansıması olan bir habitus elde etmemizi de sağlar. Toplum kendini bireylerin bedeni üzerinden somutlaştırırken aynı zamanda bireyler de toplumu şekillendirmektedir. Sosyalleşmeyle elde edilen tutumlar dizgesine Bourdieu *habitus* demektedir (Bourdieu, 1991: 12). Habitus, bireylerin sahip olduğu tüm yatkınlıkları ifade eder. Ramanujan, İngiltere’ye gittiğinde kendisiyle beraber bir kültürel sermaye, bir ilişkiler yumağı ve bazı temel yatkınlıklar götürür. Buna uygun olarak el sıkışmaktan yemek yemeye kadar birçok kültürel unsur direkt olarak kendine İngiltere’de yaşam şansı aramaya başlar. Hardy ile ilk tanışmada Ramanujan Hardy’nin elini sıkamak için hamlede bulunsa da Hardy’nin el sıkmaya ilişkin bir yatkınlığa sahip olmaması Ramanujan’ı şaşırtmakta ve yanlış bir eylemde bulunduğu hissi uyandırmaktadır. Burada özellikle vurgulanması gereken nokta her habitusun bir alanla ilişkili olduğu gerçeğidir. Ramanujan, kendi alanı içerisinde habitusuna bir anlam kazandırabilirken, Hardy de benzer şekilde kendi alanındaki kurallara uyarak el sıkma ritüelinden uzak durmaktadır. Çünkü “habitus bir bilkuve sistemdir; belli bir duruma gönderme yaparak kendini gösterir. Bana mal ettiklerinin aksine, habitus belli bir durumla ilişkili olarak bir şey üretir” (Bourdieu ve Chartier, 2014: 66). Burada bize gösterilen şey alan ve habitus arasındaki “ontolojik suç ortaklığı”dır. Habitus bir yandan alanı ‘yapılandırıcı bir mekanizma’ diğer yandan da alan habitusu ‘yapılandırıcı bir mekanizma’ olarak şekillendirir (Tatlıcan ve Çeğin, 2014). Alan, güç mücadelesinin gerçekleştiği ortamı ifade ederken her alan kendine özgü bazı kurallara yani “zımnî düzenlilikler”e sahiptir (Bourdieu, 2015: 123). Alanı toplumsallıklar olarak gören Bourdieu, her alanda geçerli olan oyunlardan söz eder. Oyun üzerinden açıklama yapmaya çalışan Bourdieu’ye göre alan kendine özgü kurallara sahiptir ve aktörler alanın kendine özgü bu kuralları üzerinde bir mütabakata yani bir *doxa*’ya sahiptir. Bu sayede alanda nasıl hareket edileceği önceden bilinebilmektedir. Farklı alanlar farklı oyunları doğururken buna uygun habituslar da yaratır. Hardy ve Ramanujan’ın birbirlerinin ellerini sıkma/sıkımmama davranışlarını da bu bağlamda değerlendirmek gerekir.

Benzer bir durumla Ramanujan'ın yeme alışkanlığında da karşılaşmaktayız. Zira insan hangi mekânlarda neyi nasıl yiyeceğini ve beslenme alışkanlıklarını doğumla başlayan sosyalleşme süreciyle öğrenir (Beardsworth ve Keil, 2011: 90). Ramanujan Hindistan'dan ayrılırken annesinin "Dualarını okumayı unutma, onların yemekleriyle vücudunu kirletmemelisin" tavsiyesinde bulunmasının temel sebebi İngiltere ve Hindistan arasındaki yemeğe dair sermaye ve habitusun farklı oluşudur. Brahmanlar'da et yemek yasak iken İngilizler de ise bu duruma rastlanmaz. Ramanujan masaya oturur ve tabağına domuz eti konur. Arkadaşı hemen Brahmanların et yemediğini belirtir ve tabağını değiştirir. Bunun üzerine servis elemanı, tabağına kızarmış patates koyar, ancak yine arkadaşının (Kalküta'lı Chandra Maharolobis) uyarısıyla karşılaşarak patatesin de domuz yağında pişirildiğini söyler. Bunun üzerine Ramanujan masadan yemek yemeden kalkar ve odasına giderek Hindistan'daki geleneksel yemeklerden olan sebze ağırlıklı bir şeyler hazırlamaya çalışır. Ramanujan burada sahip olduğu habitusun gereklerini yerine getirerek yemek yeme pratiği üzerinde etkili olan sosyo-kültürel faktörü bizlere göstermektedir. Bourdieu *Ayrım* kitabında yemeğin toplumsal bir pratik olduğundan söz ederken işçi sınıfının ve burjuvazinin yemek yeme pratiklerinin nasıl farklılaştığının altını çizerek (Bkz. Bourdieu, 2015) kültürel bir unsur olan yemeğin toplumsal farklılaşmaya sebep olan bir dinamiğe dönüştüğünü bizlere göstermektedir.

Skolastik Tarafgirlik ve Egemen Kültür

Egemen kültür sürekliliğini sağlamak amacıyla kendisi için korunaklı alanlar ve kutsallar yaratır. Bu kutsallıklar çeşitli ritüeller yaratırken aynı zamanda sınıflar veya bireyler arasında da ayırım yaratmanın kanallarını oluşturur. Egemen kültür bu sayede farklı kültürel sermayeler arasında görünmez/sembolik sınırlar çizmiş olur. Trinity Kolej'in bahçesinde kare şeklinde geniş bir çim alan bulunmaktadır. Bu alanı kullanma hakkı kolejdeki kıdemli hocalara aittir. Ramanujan hocasıyla görüşmeye giderken bu çim alanı kullanır. Kendisini gören kolejdeki diğer kimseler tarafından uyarılan Ramanujan çimlere basmanın sadece akademi üyelerine mahsus olduğunu öğrenir ve bir daha bahçedeki çimlere basmaz, hatta ve hatta akademi üyesi olarak seçilmesinden sonra bile çimlere basmanın yasak olduğu düşüncesini taşımaya devam eder. Hocası Hardy'nin yoğun çalışmaları neticesinde akademi üyesi seçilir, ancak bu durumda bile bu davranışı devam ettirmesi habitusun kalıcılığını/ kolay kolay değişmediğini ve yeni bir habitusla şekillendiğini ortaya koymaktadır. Maruz kalınan her şeye karşı bir tarafgirlik içerisinde olma halini kastederek Ramanujan'ın çimlere basmama halinin devamlılığını açıklamak mümkündür. Bourdieu'ye göre insanlar farkında olmadan birçok şeyi kabul eder, bu bilinçli bir eylem değildir, çünkü bunu kabul ettiğinin bile farkında değildir (Bourdieu ve Eagleton, 2013: 401). Böyle bir sembolik tahakküme maruz kalır. Yani salt fiziksel değil fakat aynı zamanda zihinsel de bir tahakküme maruz kalmıştır. Zira birey etkisi altında olduğu tahakkümün bilincinde değildir, burada daha çok bilinçaltına ilişkin bir süreç söz konusudur. Bourdieu bu durumu "*skolastik tarafgirlik*" olarak tanımlar. Şöyle der Bourdieu: "Bir grup bireye, okulda başarılı olmanın temel unsurları nelerdir diye

sorduğunuz zaman toplumsal örneklem grubunu ne kadar aşağı çekerseniz alacağınız yanıt da o kadar doğal yetenek ve Tanrı vergisi olacaktır. Yani, başarılı olanların doğal olarak zihinsel kapasitelerle donatılmış olduğuna inanırlar” (Bourdieu ve Eagleton, 2013: 402-403). Bu durumu “yetenek ideolojisi” olarak tanımlayan Bourdieu, kazananların en iyiler olduğuna dair bir inancın güçlendiğini ileri sürer. Yetenek ideolojisi, eğitimdeki başarının ardındaki tüm toplumsal, kültürel ve sınıfsal eşitsizlikleri yok sayarak eğitimdeki başarıyı bireysel yeteneklere bağlar (Bourdieu, 2006: 35-36). “Gerekli “yeteneklere” sahip herkese aynı ekonomik imkânları sağladığımızda eğitim sisteminin en üst seviyesine ve en yüksek kültür mertebesine erişme noktasında herkese eşit şans tanıdığımızı sanmak, engellerin tahlilini yarıda bırakmak ve tederisi kriterlere göre ölçülen kabiliyetlerin, doğal “yeteneklerden” ziyade (...), bir sınıfın kültürel alışkanlıkları ve bir eğitim sisteminin icapları veya başarıyı tanımlayan kriterleri arasındaki (az veya çok) yatınlıktan hâsıl olduğunu bilmemek demektir” (Bourdieu, 2014: 44).

Tabii burada habitusun sabit, değişmez, oluştuğu haliyle kalan bir yapıda olduğu iddiasında bulunulmamaktadır. Aksine habitus, karşılaştığı alanlarla ilişkiye geçerek bu alanların yapısına ve ihtiyaçlarına göre kendini sürekli olarak yenileyen bir özelliğe sahiptir. Habitus sayesinde bireyler, karşılaştıkları durumlara göre sürekli olarak yeni stratejiler üreterek içinde buldukları duruma uyum sağlayıcı sınırsız bir üretkenlik elde ederler. Bu da habitusun sabit, değişmez bir yapıda olmadığını, var olan duruma uyum sağlamak için değişebildiği anlamına gelir. Devamlı bir inşa ve üretim söz konusuysen bireylerin büyüdükçe bir kasıt olmaksızın değişen durumlara göre habitusları da değişir-dönüşür (Scott and Lopez, 2001: 103). Ramanujan’ın koleje geldikten sonra hocası Hardy ile görüşmeye geleneksel Hint kıyafeti ve terlikle gitmesi bir yandan sahip olduğu birincil habitusunun etkisini gösterirken ilerleyen diğer sahnelerde Ramanujan’ı takım elbiseyle görmemiz ise yatınlıklarındaki değişmeyi göstermektedir. İlk sahnenin dışında Ramanujan’ı bir daha geleneksel kıyafetle hiç görememekteyiz. Tam da burada Hardy’nin hizmetçisi Ramanujan’ın bu geleneksel kıyafetini kastederek: “Bu kıyafetle bu kadar zeki olabileceği hiç akla gelmiyor” diyerek buradaki tahakküm ilişkisini göstermektedir. Hardy’nin hizmetçisinin bu tavrına karşı Hardy de benzer bir şeyi hizmetçisi için söylemektedir. Bölüntülerle ilgili ispatları hizmetçisine anlatırken “Bunları sen bile anlayabilirsin” demektir. Bu tavır Bourdieu açısından bir sınıflama ve yanlış tanıma süreciyle ilişkilidir. Zira, “sınıflama şemaları, tasnif sistemleri, erkek/kadın, sağ/sol, Doğu/Batı gibi karşıtlıkların tamamen egemen kültür ve ideolojilerle ve siyasalla ilgili olduğunu savunur Bourdieu (Bourdieu, 2013: 63).

Akademideki iktidar ilişkileri kendini çeşitli çatışmalar üzerinden her alanda göstermektedir. Benzer bir durumla yine Howard’ın dersinde karşılaşılmaktadır. Howard, Ramanujan’ın hocası Hardy ile hiç anlaşamayan ancak kolejde etkili biridir. Ramanujan Howard’tan ders alır ve Howard derste bir soru sorar, ancak kimse kalkıp cevap veremez. Ramanujan da o soruya cevap verdiği için Howard’ın tepkisini çeker:

“Howard: Seni serseri. Şimdi beni iyi dinle, benim dersimde böyle bir numara yapamazsın, buraya ait değilsin. Efendin Hardy’e aynen böyle söylediğimi söyle.” Ardından Hardy, Howard’ı kastederek:

“Hardy: Sence başarısız olmamızı neden istiyor?

Ramanujan: Hindistanlı olduğum için.

Hardy: Doğru, bu da var.”

Ramanujan hiçbir uyumsuzluk örneği sergilemeden sonraki dersleri takip eder. Peki tüm bu olanlara rağmen Ramanujan neden alana girmekte bu kadar ısrarcı davranmaktadır? Burada karşımıza Bourdieu’nün “tedrisi uysallık” ve “çıkartillusio” dediği şey çıkmaktadır. Tedrisi uysallıkla bireylerin itiraz etmeyen ve her söyleneni yapan bir hale getirildiğini kasteder. Eğitimle beraber, egemen kültüre ulaşmaya çalışan birey, bu süreçte egemenin kendisine dayattığı her tür davranış ve düşünce biçimini adeta bir doğallık içinde kabul ederek olması gerekenin o anki süreç olduğunu kabul eder ve bu sürecin gerektirdiği şekilde davranmayı içselleştirir. Bunu gerçekleştirme gerekçesi ise alandan elde edeceği çıkartillusio’dur. Bourdieu’ye göre *illusio*, “alana mahsus ayırt edici kazanç ve çıkarlara ve alanın koyduğu hususi hedeflere ilişkin oyuna kendini vermektir” (Bourdieu, 2013: 142). Oyundan elde edilecek kazanç bireylerin oyundaki her türlü kurala uymaya zorlanmalarının sebebidir. Oyundaki kuralları benimseme elde edilecek olan çıkarla doğru orantılı olmaktadır. Elde edilecek olan çıkar-sonuç ne kadar büyükse o kadar çok mücadele verilir. Her alan ve oyun kendi içinde bir çıkara sahip olduğundan ne kadar alan varsa o kadar çıkar da var demektir. Ramanujan’ın buradaki kurallara uyma gerekçesi de matematikte elde ettiği başarının tüm insanlığa faydalı olacağına duyduğu inançtır. Geliştirdiği matematik formüllerinin kendisiyle mezara gitmemesi için verdiği mücadele kişisel bir tatmin de yaratarak alandaki çıkarı göstermektedir.

Sonuç

Görüldüğü üzere sinema, salt bir eğlence aracı değil toplumsal olana dokunmanın ve bu toplumsal olanı anlamanın en temel araçlarından biri olarak görülmektedir. Sinemanın bir sosyolojik metin olarak görülmesi; toplumsal alanda var olan çelişki, çatışma veya uyumun daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. İçinden çıktığı kültürel dünyanın tüm hallerini kendinde temsil eden filmler, teorik perspektiflerle de uyum sergileyebilmektedir. Bu nedenle ele alınan Sonsuzluk Teorisi filmi bu minvalde okunabilir. Zira Pierre Bourdieu’nün kavram setinin adeta sağlamasını/toplumsal işlerliğini sunan bu filmde bir yandan sahip olunan habitusun nasıl da değişime direndiği diğer yandan ise var olan toplumsal alana girmek için habitusun geçirdiği dönüşüm Ramanujan’ın gündelik hayatında görülmektedir. Alandan elde edilecek olan çıkarın büyüklüğüne bağlı olarak habitus ilişkide olduğu alan üzerinden hem kendini dönüştürmekte hem de alanı yeniden yapılandırmaktadır. Nitekim diploması olmayan biri olarak Ramanujan’ın dünyanın en prestijli kolejlerinden biri olan Tirinity Kolej’e girişi bu alanda önceden var olan

tüm üyelerin-hocaların dikkatini ve hatta tepkisini çekmiştir. Bu tepki Ramanujan'a karşı bazı davranışlara sebep olsa da Ramanujan'ın alana girişi başta hocası Haardy olmak üzere alandaki tüm üyelerin habituslarında da dönüşüme sebep olmuştur. Zira, diplomasız birinin koleje alınmasından tutun da Ramanujan'ın sahip olduğu bilgiye duyulan saygıya kadar ilk dönem hep bir tepkiyle karşılanmıştır. Ramanujan'ın hocası Hardy ile ilişkisinde film sonunda Hardy'nin davranışlarında – Ramanujan'ın elini sıkması ve ona sarılmasında- ve duygusal halinde –Ramanujan'ın ölüm haberini aldığı anda gösterdiği tepkide- bir dönüşümün olduğunu göstermektedir. Ancak bir yandan da Ramanujan'ın yeme alışkanlığında herhangi bir değişimin gerçekleşmediği görülmektedir. Tam da burada habitustaki değişimin ne tamamen bir değişim olduğu ne de hiç değişmediği kısmına ulaşılmaktadır ki yeme alışkanlığında meydana gelmeyen değişim kıyafet kısmında geleneksel kıyafetlerin yerini modern takım elbiselere bırakmasıyla gerçekleşmektedir. Söz konusu değişim Bourdieucü kavramların işlerliğini film üzerinden tekrar tekrar teyit etmektedir. Bourdieu'nün eğitimin toplumsal alandaki eşitsizlik ilişkisini yeniden ürettiğine dair vurgusu, Ramanujan'ın diploma sahibi olmamasının nasıl da bu eşitsizlik ilişkisini devam ettirdiğini gösterse de Ramanujan bu eşitsiz ilişkiyi kırmada başarılı olmaktadır. Ramanujan, bu başarıyı elde edebilmek için sahip olduğu dini yapıdan kısmen de olsa ayrılmış –saçını kesmiş- ve yeni bir alana girmeye çabalamıştır. Karşılaştığı sorunlar -mesela Howard'ın onu hor görmesi- karşısında pes etmeden mücadele ederken temel saiki ise alandan elde edeceği çıkar olmuştur. Howard'ın tavrı alanda var olanların alanı koruma adına sergiledikleri muhafaza etme stratejisini göstermektedir. Buna karşılık Ramanujan ise izleme stratejisi geliştirerek alana –hem Howard'ın hem de Hardy'nin yetkinlik alanlarına- yavaş yavaş girmeye çalışmıştır. Özetlemek gerekirse habitustan alana, sermayeden illusio'ya kadar bir çok Bourdieucü kavram Sonsuzluk Teorisi filminin anlaşılmasına önemli bir izlek sunmaktadır.

Kaynakça

- Beardsworth, A. Keil, T. (2011). *Yemek Sosyolojisi: Yemek ve Toplum Çalışmasına Bir Davet*. (Abdülbaki Dede, Çev.). Ankara: Phoenix.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (2006). *Karşı Ateşler*. (H. Yücel, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.
- Bourdieu, P. (2013). *Seçilmiş Metinler*. (Levent Ünsaldı, Çev.). Ankara: Heretik.
- Bourdieu, P. (2014). *Eril Tahakküm*. (Bediz Yılmaz, Çev.). İstanbul: Bağlam.
- Bourdieu, P. (2014). *Varisler*. (Levent Ünsaldı, Çev.). Ankara: Heretik.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayırım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. (Derya Fırat ve Günce Berkkurt, Çev.). Ankara: Heretik.
- Bourdieu, P. (2015). *Devlet Üzerine: Collège de France Dersleri (1989-1992)*. (Aslı Sümer, Çev.). İstanbul: İletişim.
- Bourdieu, P. ve Eagleton, T. (2013). "Bir Rapor: Doxa (Kanaat) ve Ortak Yaşam". *İdeolojiji Haritalamak (iç.)*. Slavoj Zizek (Der.). (Sibel Kibar, Çev.). Ankara: Dipnot. 397-415.

- Bourdieu, P. ve Chartier, R. (2014). *Sosyolog ve Tarihçi*. (Zuhal Karaca, Çev.). İstanbul: Açılım Kitap.
- Bourdieu, P. ve Passeron, J. C. (2015). *Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri*. (Alı Sümer vd., Çev.). Ankara: Heretik.
- Diken, B. ve Laustsen, C. B. (2010). *Filmlerle Sosyoloji*. (Sona Ertekin, Çev.). İstanbul: Metis.
- Eagleton, T. (1997). *Ideology and Its Vicissitudes in Western Marxism*". Mapping Ideology (in). S. Zizek (Ed.). London: Verso. 179-226.
- Özden, Z. (2004). *Film Eleştirisi: Film Eleştirisinde Temel Yaklaşımlar ve Tür Filmi Eleştirisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Palabıyık, A. (2011). "Pierre Bourdieu Sosyolojisinde "Habitus", "Sermaye", ve "Alan" Üzerine". *Liberal Düşünce*. Yıl 16. S. 61-62. 121 – 141.
- Scott, J. and Lopez, J. (2001). *Social Structure*, Buckingham: Open University Press.
- Swartz, D. (2011). *Kültür ve İktidar*. (Elçin Gen, Çev.). İstanbul: İletişim.
- Tatlıcan, Ü. ve Çeğin, G. (2014). "Bourdieu ve Giddens: *Habitus* veya Yapının İkiliği". *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* (iç.). Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan (Der.). İstanbul: İletişim. 303-366.
- Zizek, S. (2010). "Sunuş: Toplumsalın Kalbindeki Film", *Filmlerle Sosyoloji* (iç.), Bülent Diken ve Carsten B. Laustsen, (Sona Ertekin, Çev.). İstanbul: Metis. 11-15.

Mukaddime, 2018, 9(2), 79-101
DOI: 10.19059/mukaddime.376376

Arap Baharı Sonrası Avrupa Birliği'nin 'Yeni' Komşuluk Politikası

Zelal Başak Kızılkın¹

Öz: Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da 2010 yılında ortaya çıkan halk isyan dalgaları, AB'nin Güney Akdeniz ülkeleriyle ilişkilerini komşuluk politikası bağlamında yeniden düzenlemesine neden olmuştur. Arap Baharı olarak adlandırılan bu dönüşümün temelinde Orta Doğu halklarının baskıcı ve otoriter rejimler karşısında sosyal, iktisadi ve siyasi hak talepleri yatmaktaydı. Ancak söz konusu rejimlere karşı yürütülen toplumsal hareketler sonuçları itibarıyla sadece Orta Doğu ülkeleri ile değil, AB ile de yakından ilgilidir. Süregelen iç savaşlar ve güç boşlukları Avrupa'da güvensizliğin ve istikrarsızlığın kaynağı olmuş, AB'nin mücadele ettiği düzensiz ve yasadışı göç, iltica, insan kaçakçılığı, radikalizm ve terörizm gibi sorunlar bizzat AB projesini tehdit eder boyutlara ulaşmıştır. Üye devletler Akdeniz komşularına yönelik ulusal düzeyde yeni politikalar oluşturmaya çabalarırken, AB düzeyinde değişimin ivmesini ve sonuçlarını yönlendirebilecek ulus-üstü düzeyde yeterli bir komşuluk politikasının üretilip üretilmediğiyle oldukça tartışmalı bir konudur. Bu bağlamda, bu çalışmanın temel amacı, AB'nin Arap Baharından sonra oluşturulan komşuluk politikasının temel unsurlarının neler olduğunu ortaya koymak ve böylece 'yeni' komşuluk politikasının fırsat ve sınırlılıklarını tartışmaktır.

Anahtar Kelimeler: AB Komşuluk Politikası, Arap Baharı, Yeni Komşuluk, Suriye Krizi

The EU's New Neighborhood Policy After the Arab Spring

Abstract: The wave of public uprisings that emerged in the Middle East and North Africa in 2010 caused the EU to reorganize its relations with Southern Mediterranean countries within the context of its European Neighborhood Policy. The claim laid for social, economic and political rights against oppressive and authoritarian regimes forms the basis of the transformation that took place in the Middle East. However, these social movements are directly related not only to the changes in Middle Eastern countries but also to the EU in terms of the results they bore. Ongoing civil wars and power

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,

gaps have served as a source of insecurity and instability in Europe, and problems like irregular and illegal immigration, asylum, human trafficking, radical terrorism, which the EU has struggled with, have reached an extent that began to threaten the EU project itself. While member states are struggling to formulate alternative policies at the national level for the Mediterranean neighbors, it is an extremely controversial issue whether a transnational level of neighborhood policy is being produced. In this context, the primary aim of this study is to reveal what the key elements of European Neighborhood Policy formulated after the Arab Spring are, and thus, discuss the opportunities and limitations of the 'new' neighborhood policy.

Key Words: European Neighborhood Policy, New European Neighborhood Policy, Syrian Crisis, Arab Uprising

Giriş

Avrupa Birliği'nin 2004-2013 döneminde sekiz Doğu Avrupa ve iki Akdeniz ülkesini kapsayan genişlemesi Birliğin sınırlarını önemli ölçüde değiştirmiştir (Bicchi, 2009a). Doğu genişlemesiyle birlikte AB, Avrasya'da Rusya, Ukrayna, Moldova ve Belarus; Doğu ve Güney Akdeniz'de Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Fas, Suriye ve Tunus gibi ülkelerle komşu olmuştur. AB bölgesinde yer alan ülkelerin aksine söz konusu ülkeler siyasi olarak istikrarsız, ekonomik olarak kırılgan ve demokratik olarak az gelişmiş yapı ve kurumlara sahip olduğundan yeni sınırlar AB'nin güvenliğini önemli ölçüde tehdit etme potansiyeli taşımaktaydı. Genişlemeyle birlikte Avrupa Birliği bu güvensizlik ve istikrarsızlık alanını bir güven ve istikrar alanına dönüştürme politikasını uygulamaya koymuştur. Bu noktada Avrupa Komşuluk Politikası (AKP), AB'nin komşu olduğu ülkelerle iktisadi ve siyasi ilişkileri bir üyelik perspektifi olmaksızın derinleştirme ve böylece AB'nin geniş sınırları çevresinde barışçıl ve işbirliğine dayalı bir dostluk ve refah çemberi oluşturma hedeflerinin önemli bir dış politika aracı olarak ortaya çıkmıştır. Komşu olduğu bölgelerde istikrarlı alanlar yaratarak Birliğin güvenliğini ve istikrarını ve böylece bütünleşmenin bekasını sağlamak komşuluk politikasının temel amacını oluşturmuştur.

Aslında AB'nin komşuluk politikasının kökeninde Birliğin Doğu genişlemesi sürecinde aday ülkelere uygulamış olduğu siyasi ve ekonomik şartlılık politikası yatmaktadır. AB, siyasi şartlılık politikası aracılığıyla Doğu Avrupa ülkelerinin dönüşümünü önemli ölçüde şekillendirmiştir. Ayrıca bu politika, aday devletlerin demokrasiye ve liberal ekonomiye geçişi sürecinde önemli bir dayanak noktası olmuştur. Birlik, genişleme sürecinde edinmiş olduğu tecrübeden faydalanarak komşu ülkelerle kuracağı iktisadi ilişkileri bu ülkelerin insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi ortak değerlere ve Birlik müktesebatına uyuma yönelik atacakları somut ve kalıcı adımlarla ilişkilendirmiştir. Bunu yaparken komşuluk politikası ile üyelik perspektifine dayalı katılım süreci arasındaki ayrımı da net bir biçimde vurgulamış ve komşuluk ilişkilerininin AB kurumlarının karar verme mekanizmalarına katılımı içermeyeceğini de açıkça belirtmiştir.

Ayrıca, AB'nin komşuluk politikası bir 'kazan-kazan' stratejisine dayanmaktaydı. İktisadi ve siyasi bir öngörülebilirlik sağlayan reformlar bir taraftan geniş bir bölgede AB'ye ticari ve güvenlik bakımından fayda sağlayacak, diğer taraftan da bu ülkelere üyelik perspektifi sunulmadığı için AB'nin karşı karşıya kalacağı riskler ve maliyetler ötelenebilecekti. Kısacası Avrupa Komşuluk Politikası AB için 'üyelik olmadan genişlemenin' bir politika aracı olarak tasarlanabilecekti.

Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da 2010 yılında ortaya çıkan halk isyan dalgaları, AB'nin Güney Akdeniz ülkeleriyle ilişkilerini komşuluk politikası bağlamında yeniden düzenlemesine neden olmuştur. Arap Baharı olarak da adlandırılan bu dönüşümün temelinde Orta Doğu halklarının baskıcı ve otoriter rejimler karşısında sosyal, iktisadi ve siyasi hak talepleri yatmaktaydı. Ancak söz konusu rejimlere karşı yürütülen toplumsal hareketler sonuçları itibariyle sadece Orta Doğu ülkeleri ile değil, AB ile de yakından ilgilidir. Süregelen iç savaşlar ve güç boşlukları Avrupa'da güvensizliğin ve istikrarsızlığın kaynağı olmuş, AB'nin mücadele ettiği düzensiz ve yasadışı göç, iltica, insan kaçakçılığı, radikalizm ve terörizm gibi sorunlar bizatihi AB projesini tehdit eder boyutlara ulaşmıştır. Üye devletler Akdeniz komşularına yönelik ulusal düzeyde yeni politikalar oluşturmaya çabalarken, AB düzeyinde değişimin ivmesini ve sonuçlarını yönlendirebilecek ulus-üstü düzeyde yeterli bir komşuluk politikasının üretilip üretilmediği ise oldukça tartışmalı bir konudur.

Bu bağlamda bu çalışmanın temel amacı, AB'nin Arap Baharından sonra oluşturulan komşuluk politikasının temel unsurlarının neler olduğunu ortaya koymak ve böylece 'yeni' komşuluk politikasının fırsat ve sınırlılıklarını tartışmaktır. Makale üç bölümden oluşmaktadır: İlk bölümde AB'nin komşuluk politikasının tarihsel gelişimi analiz edilmiştir. Bu kapsamda, Avrupa Komşuluk Politikasının temelini oluşturan AB Akdeniz Politikası, Global Akdeniz Politikası, Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası, Avrupa Akdeniz Ortaklığı ve Barcelona Süreci gibi girişimler ele alınmıştır. İkinci bölümde AB'nin Doğu ve Güney Akdeniz ülkelerine yönelik izlediği komşuluk politikasının bir değerlendirilmesi sunulmuştur. Son bölümde ise Arap Baharının ardından yeniden biçimlendirilen komşuluk politikası tartışılmış ve Avrupa Birliği'nin yeni komşuluk politikasının eski politikaların bir devamı mı yoksa farklı bir politika mı olduğu analiz edilmiştir.

I. Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası

AKP'nin ortaya çıkışı Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) Ortak Pazarı tesis etmesine kadar uzanmaktadır. Ortak Pazarın oluşturulması Güney Akdeniz ülkeleri ile ilişkileri gündeme taşımış, özellikle İngiltere'nin Topluluğa katılmasıyla birlikte Akdeniz ülkeleri ile geliştirilecek ilişkiler de belirleyici olmuştur. İngiltere AET'ye üye olmadan önce Avrupa kıtası dışındaki Akdeniz ülkelerinden gelecek olan ithal mallara karşı oldukça liberal bir ticaret politikası uygulayarak düşük tarifeli gümrük politikası benimsemişti (Knoops, 2011 s: 5). İngiltere'nin Birliğe üye olması bu ülkenin daha yüksek bir ortak gümrük tarifesi politikası benimsemesine neden olacaktı. Bu durum Avrupalı olmayan Akdeniz ülkelerinin İngiliz pazarındaki ayrıcalıklarını yitirmesine neden olabilme potansiyeli taşımaktaydı (Knoops, 2011 s:

5). Bu noktada en temel soru: AET'nin Güney Akdeniz'deki komşularına ortak bir gümrük tarifesi mi ya da ikili ilişkiler temelinde her ülkeye ayrı bir gümrük tarifesi mi uygulayacağıydı.

Bir başka ifadeyle, AB Akdeniz komşularıyla ilişkilerini ticaret ve kalkınma bağlamında şekillendirmiştir. Özellikle soğuk savaşın bitmesiyle birlikte dış politikasının güvenlik ve demokrasi boyutlarını komşuluk ilişkilerine taşımıştır. 1995 yılında Akdeniz ülkelerinde demokrasinin ve insan haklarının geliştirilmesi önceliğine dayanan ve Barselona Süreci olarak da adlandırılan Avrupa-Akdeniz Ortaklığını (Euro-Mediterranean Partnership) oluşturmuştur. 2005 yılına gelindiğinde ise komşuluk ilişkilerine sistematik bir perspektif getirerek Avrupa Komşuluk Politikasını benimsemiştir. Bunu izleyen dönemde Akdeniz için Birlik (Union for the Mediterranean) ile Akdeniz'de işbirliğini hükümetlerarası düzeyde güçlendirmiştir.

a. Küresel Akdeniz Politikası (1972-1990)

AB Güney Akdeniz ülkelerine yönelik ilk bölgesel stratejisini 1972'de ilan edilen "Küresel Akdeniz Politikası" (KAP) ile oluşturmaya başlamıştır (Global Mediterranean Policy).² KAP, Topluluğun Akdeniz Bölgesi'ni bir bütün olarak değerlendirme isteğini yansıtmaktaydı. Bu politika Akdeniz ülkelerini homojen bir grup olarak ele alıyor ve birbirinden oldukça farklı Arap ve Arap olmayan Akdeniz ülkelerinin Akdeniz'deki ortak çıkarlarına vurgu yapıyordu. Ve yine KAP, Akdeniz ve Arap ülkelerine yönelik ticarete ilişkin sunmuş olduğu AET imtiyazları için genel bir şemsiye işlevi görüyordu. Ancak, AET'nin 'bölgesellik' vurgusuna rağmen, ortaklık müzakereleri bölge devletlerinin farklı özellikleri göz önünde bulundurularak her devlet ile ayrı ayrı yürütülmüştür (Arfitt, 1997). Bu nedenle, AB'nin Akdeniz ülkelerini bir bütün olarak ele alma isteği gerçekleştirilememiştir. KAP, AT ve farklı Akdeniz ülkeleri arasında tesis edilen bir dizi birbirine benzeyen ikili ticaret ve kalkınma antlaşmalarından oluşmuştur (Bicchi, 2011 s: 8). Birlik ilk KAP antlaşmasını 1975 yılında İsrail ile imzalamıştır. Bu antlaşmayı 1976 yılında Fas, Tunus ve Cezayir ve 1977 yılında Mısır, Ürdün ve Lübnan ile yapılan antlaşmalar takip etmiştir. Bu arada, Türkiye, Yunanistan, Malta ve Kıbrıs ile tam üyeliğe doğru giden özel bir rejimin inşası öngörülmüştür.

KAP antlaşmaları ticari, mali-ekonomik ve toplumsal alanda işbirliğini öngörmekteydi. Antlaşmaların icra edilmesindeki genel hedef Akdeniz ülkelerinin sanayi ve tarım ürünlerini Avrupa piyasasına açarken Akdeniz'deki Avrupa ticaretini artırmaktı (Khader, 2013 s: 14). KAP, taraflar arasında sınai mallar için serbest ticaret bölgesi oluşturulmasını ve gümrük vergilerinin farklı geçiş süreçlerinin sonunda tedricen düşürülmesini öngörmekteydi (Panos, 1984 s: 321). Tarımsal mallara yönelik bazı imtiyazlara da müteakabiliyet ilkesi temelinde olanak sağlıyor (Panos, 1984 s: 312) ve böylece tarım ürünlerinde gümrük tarifelerinin

² Declaration of the Paris Summit, 19-20 October 1972, Bull.EC.10/1972 establishing Mediterranean Policy and the Rome European Council Conclusions.

düşürülmesini öngörüyordu. Ayrıca teknik ve endüstriyel işbirliği ve Topluluk mali yardımı alanlarında da düzenlemeler söz konusuydu. Bu politikanın önemli bir özelliği Akdeniz ülkeleriyle siyasi diyalogu geliştirecek ortak kurumları tesis etmesiydi. Ayrıca, Topluluk, Orta Afrika ve Türkiye'den Avrupa ülkelerine giden göçmenlerin yaşam standartlarının geliştirilmesi için de bir taahhütte bulunmuştu.

KAP'ın oluşturulmasının ardında birçok neden saklıydı. Bunlardan en belirleyici olanı Avrupa Birliği'nin İngiltere, İrlanda ve Danimarka'yı Birliğe kabul ederek ilk genişlemesini gerçekleştirecek olmasıydı. Yeni üye devletlerin katılımı Topluluğun Akdeniz ülkeleri ile ticari ilişkilerini yeniden düzenlemesini gerekli kılıyordu. Ayrıca AT, siyasi bakımdan Amerika ve Sovyetler Birliği'nin egemen olduğu Akdeniz bölgesinde Arap Dünyası ile eşitlikçi bir temel üzerinde süper güçleri dengeleyecek bir ilişki biçimini geliştirmeyi de hedefliyordu.

Ancak KAP, AT ve katılımcı Akdeniz ülkeleri arasında ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesine katkı sağlamasına rağmen 1972-1990 döneminde beklenen hedefleri gerçekleştirmekte kayda değer bir performans sergileyememiştir. KAP, 'yatırım' yerine 'ticaret' temelli bir yapılanma olmuştur. Bu dönemde Avrupa yatırımlarının sadece yüzde biri (%1) Güney Akdeniz bölgelerine yönlendirilmiş ve böylece Akdeniz'in iki kıyısındaki refah uçurumu giderilemediği gibi Akdeniz'de bir bölgesel bütünleşme de başarılamamıştır (Khader, 2013 s: 14). Aynı şekilde, Arap-Akdeniz ülkeleri de kendi aralarındaki farklılıkları gidermede ve işbirliğine gitmede ilerleme sağlayamamışlardır (ibid). Arap-Akdeniz ülkeleriyle imzalanan tüm işbirliği antlaşmaları insan haklarını gündeme getirmesine rağmen, içinde güçlü bir siyasi şartlılık ilkesini de barındırmamıştır. Bu bağlamda Avrupa Birliği'nin 'değer temelli' kolektif yaklaşımı, üye devletlerin 'menfaat odaklı' bireysel yaklaşımları nedeniyle sorgulanır hale gelmiştir (Leigh, 2011 s: 2). Üye devletlerin söz konusu ülkelerde insan hakları ve demokrasi ile ticari ilişkiler karşı karşıya geldiğinde ticari ilişkileri tercih etmesi ve sadece Akdeniz-Arap ülkeleriyle ticaret, enerji ve yatırım bakımından ayrıcalıklı bir ilişki kurmayı hedefleyen yaklaşımları KAP'ın başarıya ulaşmasını engelleyen temel unsurlar olmuştur.

KAP, 'ihracata dayalı ekonomik kalkınma' modeline dayanıyordu. Akdeniz havzasındaki Arap ülkeleriye 'ithal ikameci kalkınma' stratejisini benimsemişti. Arap Devletlerin bağımsızlık arayışında olduğu bir dönemde, KAP onlar için yeni bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi doğuruyordu (Bicchi, 2009b s: 16). AB'nin ilk genişlemesi de KAP'ı olumsuz yönde etkilemiştir. İngiltere, İrlanda ve Danimarka gibi yeni üye devletler KAP'ı ucuz tarımsal ürünlere ulaşmanın bir vasıtası olması vesilesiyle desteklerken Fransa ve İtalya gibi benzer tarımsal ürünler üreten üye devletler ise Akdeniz'den ithal edilen ucuz tarımsal ürünlerin rekabeti zorlayacağı gerekçesiyle KAP'a karşı daha olumsuz bir pozisyon belirlemiştir. AT Bakanlar Konseyi ise 1974 yılında vermiş olduğu bir karar doğrultusunda bölgesel boyutta müzakere yürütme amacından vazgeçmiştir. Akdeniz devletleri ile tek bir antlaşma yapmak yerine, yeniden her bir Akdeniz ülkesi ile ikili antlaşmalar yapılması stratejisi benimsenmiştir (Kurtbağ, 2003 s: 77). Ayrıca 80'li yıllara gelindiğinde özellikle

Yunanistan, İtalya ve İspanya'ya yönelik genişlemeyle birlikte KAP önemli bir biçimde sarsıntıya uğramıştır. Genişleme Akdeniz ülkelerini AET'ye üye Akdeniz ülkeleri ve olmayanlar diye ikiye bölmüş ve iki grubu bir araya getiren mekanizmaları da geliştirmekten uzak kalmıştır (Bicchi, 2009b s: 16). Yunanistan, İspanya ve İtalya'nın da katılmasıyla birlikte Topluluk, Akdeniz tarım ürünlerinde kendi kendine yeten bir konuma ulaşmıştır (Panos, 1984 s: 325). Bu durum AB'ye üye olmayan Akdeniz ülkelerine olan bağımlılığı neredeyse ortadan kaldırmıştır (Bicchi, 2009b s: 16).

b. Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası (1991-1995)

KAP'ın başarısızlığa uğraması, Birliğin bir Akdeniz politikası oluşturma girişimlerini engellememiştir. Birlik soğuk savaşın bitmesinin hemen ardından, Akdeniz ülkeleriyle ticari ve siyasi ilişkilerini yeniden canlandırmaya odaklanmıştır. 1991-1995 yılları arasında devam eden 'Yenileştirilmiş Akdeniz Politikasını' KAP'ın yerine gündeme getirmiştir. Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası (YAP), Ortadoğu ülkelerine verilecek mali yardımları artırmayı öngörmüştür. YAP ayrıca ticari konularla sınırlı kalmamış çevre, insan hakları ve demokrasinin geliştirilmesi gibi alanlarda kaydedilecek gelişmeler de oplulukla ilişkileri belirleyen unsurlar olarak sıralanmıştır. Tıpkı, Küresel Akdeniz Politikası gibi Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası da beklenen hedeflere ulaşamamıştır. AB'nin tekstil ve tarım gibi ürünlere serbest ticaret alanı açmaması ve Akdeniz ülkelerinin korumacı politikaları benimsemesi nedeniyle YAP da uygulamada önemli bir sonuca ulaşamamıştır. Ayrıca finansman ve yönetimde yetersizlik uygulamada ciddi sorunlara neden olmuş (Yigit, 2008 s: 55) fakat Doğu genişlemesi gibi oldukça sarsıntılı bir dönemde bile ilişkilerin masada tutulabilmesi açısından önemli bir işlev görmüştür.

c. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ve Barcelona Süreci (1995)

1990'ların başında soğuk savaşın bitmesi AB'nin tehdit algılamalarında önemli bir değişikliğe neden olmuştu (Süel, 2008 s:98). AB'nin iki kutuplu dünyada Doğu-Batı karşıtlığı üzerine bina edilmiş tehdit algısı ve güvenlik anlayışı, yerini radikalleşme, insan kaçakçılığı, göç ve terörizm gibi geleneksel olmayan tehditlere bırakmıştı. AB çevresinde patlak verebilecek ve kıtanın istikrar ve güvenliğini tehlikeye sokabilecek toplumsal ve ekonomik çalkantılardan giderek daha artan bir biçimde kaygı duymaya başlamıştı. Bu durum AB'yi, çevresindeki risklere karşı kendi güvenliğini korumasına hizmet edecek politika araçları geliştirmeye yöneltti.

Orta Doğu ülkeleri etnik ve dinsel çatışmayı tetikleyecek kırımları içinde barındırması ve böylece Avrupa'da istikrarsızlığa neden olma potansiyeli sebebiyle AB için özel bir öneme sahipti. Orta Doğu'da boy gösteren İslami köktendincilik, göçmen akışı, iltica, uyuşturucu kaçakçılığı, kitle imha silahlarının yaygınlaşması gibi sorunlar AB güvenliğini ve istikrarını yakından ilgilendiriyordu. Ancak AB'nin söz konusu güvenlik sorunlarını askeri tedbirlerle çözmesi de mümkün değildi. Bu nedenle, geleneksel olmayan bu yeni tehditleri, Orta Doğu'da desteklediği iktisadi kalkınma ve demokratikleşme yoluyla bertaraf etmeye çalıştı. Bu noktada, 1995

yılında, AB üyelerinin ve Türkiye, Güney Kıbrıs, Tunus, Cezayir, Mısır, İsrail, Lübnan, Fas, Malta, Ürdün ve Filistin yönetiminin dahil olduğu Akdeniz ülkelerinin katılımı ile Barcelona bildirisi kabul edilmiştir (Kurtbağ, 2003).

Bu bağlamda, Akdeniz İnisyatifi ticari hedeflerden ziyade güvenlik amacı gütmüştür (Calleja., 2004 s: 23). İstikrarsız bir Orta Doğu coğrafyası, AB'nin enerji güzergâhları üzerindeki kontrolünü kaybetmesine, Batı karşıtı İslami köktencilik, radikalleşmenin, uyuşturucu trafiğinin, organize suçların artmasına ve Avrupa bütünleşmesinin temel parametrelerini sarsabilecek bir göç dalgasına neden olabileceği kaygısı AB'nin Avrupa-Akdeniz Ortaklığını hayata geçirmesini stratejik olarak zorunlu kılmıştır (Uzun, 2003-2004 s:8). AB için Güney Akdeniz'de istikrar ve barış ancak ve ancak ekonomik ve siyasi reformları bir arada ele aldığı takdirde sağlanabilirdi. Orta Doğu'da aşırılığı ve radikalleşmeyi kontrol altında tutmanın yolu ise demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları gibi konularda AB'nin desteğiyle reformların yapılmasıydı. Bunun iktisadi ayağı ise sürdürülebilir kalkınma ve yaşam standartlarını artırıcı ekonomik reformların hayata geçirilmesi idi (European Commission, 1994 s:3).

Barcelona Bildirisi üç bölümden oluşmaktadır (European Commission, 1995 s:1). Bunlardan ilki, siyasi ve güvenlik konularındaki ortaklıktır. Siyasi ve güvenlik alanlarında, Barcelona Bildirisi'ne taraf ülkeler insan haklarına, hukukun üstünlüğüne ve demokrasiye dayalı bir barış ve istikrar alanının kurulmasına ilişkin taahhütlerini ifade etmişlerdir. Ayrıca, uluslararası insan hakları sözleşmelerine uyumlu hareket etme, temel hak ve özgürlüklere saygı, siyasi diyalog, farklılık ve çoğulculuğa saygı ve hoşgörü, devletlerin egemen eşitlik ve toprak bütünlüğüne saygı ve halkların kendi kaderini tayin hakkı gibi ilkelere bağlılık göstereceklerini de ifade etmişlerdir. Yine, çatışmaların barışçıl yöntemlerle çözülmesi, örgütlü suç ve terörizm alanlarında işbirliği yapılması gerekliliğini vurgulamışlardır. İkinci bölümde, iktisadi ve mali alanlarda işbirliği öngörülmüştür. Barcelona Bildirisi, bunların yanı sıra, sosyal ve beşeri alanlarda da ortaklık kurulmasını önermiştir. Bu amaçla terörizm, göç, kalkınma, uyuşturucu kaçakçılığı, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı gibi alanlarda işbirliği ve sivil toplumun sürece dâhil edilmesi gibi konular da ele alınmıştır.

Barcelona Bildirisi daha önce başarısızlıkla sonuçlanan ve Akdeniz ülkelerine ekonomik olarak anlamlı bir katkıda bulunmayan, dar ve kendini tekrar eden Akdeniz politikasına yeni bir perspektif getirmeyi hedeflemiştir. Bildiri, öncelikli olarak Akdeniz'i 'bölgesel' bir bütün olarak ele almıştır. Ayrıca, ortaklığa ticari ve ekonomik konuların dışında kültürel, sosyal ve siyasi olmak üzere yeni boyutlar kazandırmıştır. Yine, Akdeniz ülkeleri ile diyalogun etkin bir biçimde gerçekleştirilmesi için kurumsal bir yapı tesis etmiştir. Son olarak Birliğin Akdeniz ile ilişkilerine siyasi şartlılık ilkesini getirerek AB ile ilişkilerin kaderini ve mali yardımları, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve sivil toplumun geliştirilmesi gibi politika alanlarında atılacak adımlara bağlamıştır.

II. Avrupa Komşuluk Politikası

Avrupa Komşuluk Politikasının çerçevesi Komisyon'un "Daha Geniş Avrupa-Komşuluk: Güney ve Doğu Komşularımızla İlişkiler İçin Yeni Bir Çerçeve" adlı belgesi ile çizilmiştir (European Commission, 2003). Yine Komisyon tarafından hazırlanan ve Mayıs 2004'te kabul edilen "Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi" ise komşuluk politikasına nihai şeklini vermiştir.³

Avrupa Komisyonu, Arap Baharının çok öncesinde Akdeniz ve Orta Doğu'daki bölgesel gelişmelere karşı etkin bir "karantina hattı" oluşturulamaması nedeniyle bu bölgelerden kaynaklanabilecek yasadışı göç, salgınlar ve çevresel felaketlerin kontrol edilememesi durumunda AB'nin bir "kuşatılmışlık" haliyle karşı karşıya kalacağına (Ganzle, 2007 s: 2) ve bu durumun bütünleşme projesini akamete uğratacağına dikkat çekmişti. Gerçekte, Doğu Avrupa genişlemesi AB'ye önemli fırsatlar sunmakla birlikte, Birliğin karşı karşıya kalabileceği risk ve tehditleri daha görünür kılmıştı. Genişleme sonrası AB, Doğu Avrupa ve Akdeniz'de siyasi olarak istikrarsız ve otoriter, ekonomik olarak az gelişmiş, 'çalkantılı' yeni komşularla çevrelenmişti. Söz konusu ülkeler uyuşturucu, insan kaçakçılığı, radikalleşme, terörizm, etnik çatışmalar gibi AB'nin istikrar ve güvenliğini tehdit etme potansiyeline sahip sorunlarla boğuşuyordu. Bu durum AB'yi ciddi bir ikilemin içine itti: AB ya komşularından istikrarsızlık ithal edecek ya da komşularına istikrar ihraç eden bir güce dönüşebilecekti (Walace, 2003 s: 1). Her iki seçenek de AB'ye ciddi bir maliyet yüklemekle birlikte, ileride Suriye krizinde görüleceği gibi, ilk senaryonun gerçekleşmesi bütünleşme projesini temelden sarsma niteliğine sahip olması itibarıyla bir 'varoluş' sorunu teşkil ediyordu. Ayrıca, AB genişlemeden sonra tutarlı bir ortak dış politika stratejisi geliştirme zorunluluğu ile de karşı karşıya kalmıştı. Komşuluk politikası, AB'nin dış ilişkilerinde başvurduğu ve yukarıda Akdeniz ülkeleri bağlamında değinilen dış politika araçlarını tek bir çatı altında toplaması ve yakın komşularıyla ilişkilerine bir "tutarlılık" getirmesi bakımından da önemliydi (Balfour & Rotta, 2005). Böylece Avrupa-Akdeniz Ortaklığı kapsamında imzalanan ortaklık antlaşmaları ile Güney Kafkas ve Doğu Avrupa ülkeleriyle imzalanan ortaklık ve işbirliği antlaşmaları 'komşuluk' antlaşmalarına dönüştürülecek, aday veya potansiyel aday ülkelerle ilişkiler katılım antlaşmaları çerçevesinde sürdürülebilecekti. Birlik tek bir politika aracı yaratarak komşuluk politikasının usul ve yöntemlerini sadece basitleştirmekle kalmayacak, aynı zamanda tüm düzenleyici çerçeveyi tek bir çatı altında toplayacaktı (Balfour & Rotta, 2005 s: 10). Böylece AKP geniş bir coğrafi alana yayılacak ve farklı Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Doğu Avrupa ülkelerini de kapsayacaktı.⁴

AKP "aydınlanmış çıkar tezi" üzerine kuruluydu (Richard G. Whitman, 2010, s: 7). Amacı Doğu genişlemesinden elde edilen fayda ve tecrübeleri komşu ülkelerle

³ European Commission (2004) European Neighbourhood Policy: Strategy Paper COM (2004).

⁴ Bu ülkeler Fas, Tunus, Cezayir, İsrail, Ürdün, Moldavya, Suriye, Libya, Belarus, Filistin, Ukrayna, Ermenistan, Azerbeycan, Lübnan, Libya, Ermenistan'dır. Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında bu ülkelerle önce Ortaklık antlaşmaları imzalanmakta, daha sonra bu ülkelerle eylem planları hazırlanmaktadır.

paylaşmak suretiyle bu ülkelerde istikrar, güvenlik ve refah alanları yaratarak Birliğin çevresinde bir “dost” ülkeler halkası oluşturmaktı (European Commission, 2014, s:2). AB komşularıyla yakın ve iyi ilişkiler kurarak “bölücü” yeni çizgilerin ortaya çıkmasını engellerken, kendi güvenlik ve istikrarını koruyacak ve böylece uzun vadeli çıkarlarını teminat altına alabilecekti (European Commission, 2014, s:2). Birlik, ortak devletlerin AB iç pazarından daha geniş bir pay almasını ve malların, kişilerin, hizmetin ve sermayenin serbest dolaşımına dayanan dört temel özgürlüğünden faydalanmasını sağlayarak ilişkilerini geliştirecekti (European Commission 2004).

Bir diğer önemli nokta ise komşuluk politikasının ortak ülkelere üyelik perspektifi sunmamasıydı. Cadier'ın da değindiği gibi komşuluk politikası “genişlemenin ikamesiydi” (2013 s: 53) ve AKP, Birliğe diğer ülkelerle ‘katılım olmadan bütünleşme’ olanağını tanıyordu. Bu strateji AB'ye tam entegrasyona kıyasla maliyeti düşük önemli bir dış politika aracı sağlıyordu. Öte yandan AB, AKP çerçevesinde yürütülen bölgesel işbirlikleri vasıtasıyla ekonomik ve siyasi bütünleşmeyi Birliğin mevcut sınırlarının dışına taşıyor (Kahraman, 2005 s: 3) ve böylece ‘daha geniş bir Avrupa’yı’ inşa edebiliyordu. İlişkilerin yönünü, ivmesini ve derinliğini komşu devletlerce hukukun üstünlüğü, iyi yönetim, insan haklarına saygı, iyi komşuluk ilişkisi, piyasa ekonomisinin geliştirilmesi ve sürdürülebilir kalkınma gibi ilkelerin gerçekleştirilmesine yönelik atılan adımlar belirliyordu. Birliğin komşularıyla ayrıcalıklı ilişkileri, ortak değerlere karşılıklı taahhüt üzerine kurulacaktı. Böylece AB, uzun vadede üyelik perspektifi taahhüdünde bulunmaksızın, orta vadede Orta Doğu ülkelerinde siyasi ve ekonomik reformları teşvik edebilecekti.

Ancak AB'nin dönüştürücü etkisini ve yönetim biçimini “jeopolitik gri alanlardaki” komşu ülkelere nasıl taşıyabileceği sorusu başlangıçtan beri cevaplanması gereken en önemli soruydu (Cadier, 2013; Ganzle, 2007 s: 2). Birlik, Doğu Avrupa ülkelerinin ekonomik ve politik dönüşümüne güçlü bir katılım perspektifi sunarak bu ülkeleri kuvvetli bir şekilde teşvik etmişti. Komşu ülkelerle ilişkilerindeyse tam üyelik perspektifi kesinlikle söz konusu değildi. AB'nin başvurduğu bu yöntem Avrupalılılaşma mekanizmasıydı (Kahraman, 2006 s: 42). Başka bir ifadeyle AB komşu ülkelere “katılım olmaksızın Avrupalılılaşma” ya da “Avrupa Birliğileştirme” politikasını uygulamayı denedi (Kahraman 2006, s: 42). Üyelik perspektifinin sunulmaması doğal olarak AB'nin komşu ülkelerdeki siyasi ve iktisadi değişim ve dönüşüm süreçlerinde bir dayanak olabileme kapasitesini oldukça sınırlandırmıştır.

AB bu politikalarla ortak ilkeler üzerine oturtulmuş, açık ve bütünleşmiş bir pazarın oluşmasını hedeflemekteydi. Böylece, AB kurumlarına katılım dışında bütünleşmenin getireceği tüm siyasi, ekonomik ve ticari olanakları komşu ülkelere sunmayı da öngörüyordu (Smith, 2005 s: 763). Bu bağlamda Komisyonun 2003 yılında benimsediği “Daha Geniş Avrupa-Komşuluk: Doğu ve Güney Komşularımızla

İlişkiler İçin Yeni Bir Çerçeve” adlı belgede komşuluk politikasının temel içeriğini aşağıdaki unsurlar oluşturmuştur:

- 1) İç pazarın ve düzenleyici yapıların komşu ülkeleri içine alacak şekilde genişletilmesi,
- 2) Tercihli ticari ilişkiler ve pazarın açılması,
- 3) Göç ve kişilerin dolaşımının yasal temellere oturtulması,
- 4) Ortak güvenlik tehditlerinin önlenmesi ve bunlarla mücadele edilmesi için işbirliğinin yoğunlaştırılması,
- 5) Çatışmaların önlenmesi ve kriz yönetimi durumlarında AB'nin siyasi olarak daha fazla müdahil olması,
- 6) İnsan haklarının tesisi, daha ileri düzeyde kültürel işbirliği ve karşılıklı anlayışın güçlendirilmesi yolunda çabaların artırılması,
- 7) Ulaştırma, enerji ve telekomünikasyon ağları ve Avrupa Araştırma alanı ile bütünleşme,
- 8) Yatırımların teşviki ve korunmasına ilişkin yeni araçların oluşturulması
- 9) Küresel ticaret sistemi ile bütünleşme için yardım verilmesi,
- 10) İhtiyaçlara göre tespit edilen yardımların güçlendirilmesi,
- 11) Yeni finans kaynaklarının yaratılması (European Commission 2003, s:11-14)”

AB'nin komşuluk politikasını detaylandıran bir diğer düzenlemeye 'Avrupa Komşuluk Politikası: Strateji Belgesidir.' AB söz konusu belgeyi Doğu Avrupa genişlemesinin hemen ardından benimsemiş, komşuluk politikasının yapısını, hedeflerini ve işleyiş biçimini somutlaştırmıştır. AB'nin komşuluk politikasına ilişkin belgeler incelendiğinde, Birliğin komşuluk politikasının kapsamını üç başlıkta özetlemek mümkündür: Bunlardan ilki ekonomik boyuttur ki komşu ülkelerle iktisadi bütünleşmenin mümkün olan en üst seviyede sağlanması ve böylece refah düzeyinin geliştirilmesini ifade eder. İkincisi siyasi boyuttur. Bu boyutun ana hedefi, AB'nin ortak ilke ve normlar temelinde komşularla siyasi işbirliğinin geliştirilmesi ve komşu bölgelerde demokrasi ve özgürlük alanlarının inşa edilmesidir. Üçüncü ve son boyut ise terörizm, radikalleşme, insan ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi ulus-üstü sorunlarda ortak politikalar belirlenerek Avrupa'nın güvenlik ve istikrarının sağlanmasıdır. Özetle, komşuluk politikası AB çevresinde Avrupa'nın ortak değerlerine ve toplumsal-ekonomik standartlarına uyumlu “iyi “komşular yaratma gayesi gütmüştür (Smith, 2005 : 763). AB bunu başarmak için her katılımcı ülkenin gerçekleştirmesi gereken sosyal ve ekonomik reformları bu amaca yönelik hazırlanan ‘eylem planlarında’ belirlemiş ve ilgili ülkelerin bu öncelikleri hayata geçirme başarısına bağlı olarak da ilişkileri derinleştirmeyi hedeflemiştir.

Akdeniz bölgesine yönelik diğer inisiyatiflerle kıyaslandığında AKP'nin getirmiş olduğu en önemli yenilik “farklılaştırılmış” yaklaşıma dayalı “ikili” ilişkilerin benimsenmesidir (European Commission, 2013). Bu durum, AB'nin Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ve Barcelona sürecinin dayandığı ekonomik ve siyasi olarak birbirinden farklı Akdeniz ülkelerini bir bütün olarak ele alan bölgesel rejimler kurma perspektifinden ayrılmasını ifade ediyordu. Zira AKP Akdeniz ülkelerinin siyasi ve ekonomik alanda kaydedeceği reformların AB'nin iç pazarına erişim ve dört temel özgürlükten faydalanma derecesini belirlemesi itibariyle farklı ülkelerle farklı ilişki düzeyleri geliştirmeyi öngörmekteydi. Bu bakımdan AKP, komşu ülkelerin gerçekleştireceği reformlara paralel olarak AB'nin Akdeniz ülkeleriyle değişik yoğunluk ve düzeyde bütünleşmesini öngörmekteydi. Doğal olarak her katılımcı devletin AB ile kuracağı ilişkilerin derinlik düzeyi de farklı olacaktı. AB bu vesileyle tam üyelik sürecinde aday devletlere uyguladığı 'bireysel' yaklaşım siyasetini komşuluk politikasına da aktarmıştır. Buna göre AB ve komşu devletler her ülkenin kendi özgün şartlarını göz önünde tutarak eylem planları hazırlanmasını ve eylem planlarında belirtilen kısa ve orta vadedeki öncelikleri yerine getirmedeki başarısını, ilişkilerin yoğunluğunu ve ivmesini belirlemesini benimsemişti. Böylece, AB'nin Akdeniz ülkeleriyle daha 'esnek' ilişkiler kurabilmesinin önü açılmıştı.

Diğer bir yenilik, farklılaştırılmış yaklaşımla uyumlu olarak AB-Avrupa-Akdeniz Ortaklığının dayandırıldığı “negatif şartlılık” ilkesi yerine, komşuluk politikası ile benimsenen “pozitif şartlılık” ilkesini getirmiş olmasıdır (Del. Sarto & Schumacher, 2005 s: 18). Şartlılık esas itibariyle bir donör (bağışçı) ülkenin veya uluslararası bir örgütün bir başka ülkeye sağlayacağı mali ve teknik yardımları söz konusu devletin ekonomik ve siyasi reformları gerçekleştirmede ilerleme sağlamasına bağlayan bir mekanizmadır. Pozitif şartlılık, bir ortaklık ilişkisi kurulmadan ya da herhangi bir mali yardım sağlanmadan önce, sağlanacak olan mali ya da diğer desteklerin taraf ülkelerin ortak değerlere saygı göstermesine ve ekonomik ve siyasi koşulları yerine getirmesine bağlanmasıdır. Bir başka ifadeyle, pozitif şartlılık ortaklık ilişkisi tesis edilmeden önce önem kazanmaktadır. Negatif şartlılık ise ortaklık antlaşmaları imzalandıktan sonra tarafların insan hakları ya da diğer alanlarda antlaşma hükümlerini ihlal etmeleri durumunda antlaşmaların askıya alınabilmesini mümkün kılan hukuksal bir mekanizmadır.

AB pozitif şartlılık mekanizmasına Merkezi ve Doğu Avrupa (MDA) genişlemesinde kararlı şekilde başvurmuş ve böylece MDA ülkelerinin demokratik ve iktisadi dönüşümüne önemli katkılar sağlamıştır (Usul, 2008 s: 110). Doğu Avrupa genişlemesi, aday ülkelerin nicelikleri ve nitelikleri dikkate alındığında Avrupa bütünleşmesi açısından önemli bir meydan okuma teşkil etmiştir. Bu devletler sosyalist bir gelenekten gelmekteydi, kapalı ekonomik düzenleri vardı ve demokrasi tecrübeleri oldukça kısıtlıydı. Bu nedenle Doğu Avrupa genişlemesi tecrübesi AB'nin şartlılık ilkesini genişleme dalgasının ihtiyaçlarına yanıt verebilecek bir biçimde gözden geçirip yenilenmesine neden olmuştur. Böylece AB, şartlar bakımından daha kapsamlı ve denetim mekanizmalarının çok daha güçlü olduğu bir

pozitif şartlılık politikasını uygulamaya koymuştur. Yeni şartlılık mekanizması üç temel sacayağına dayanıyordu (Usul, 2008, p: 111). Bunlar:

1. Daha özcü ve derin bir demokrasi anlayışı,
2. Güçlü kontrol mekanizmaları,
3. Üyelik perspektifidi (ibid).

Bu bağlamda AB, Kopenhag Kriterleriyle katılımın ekonomik şartlarını belirlemiş, her aday devletin özgün yapısını göz önünde bulundurarak ilgili devletin reform önceliklerini oluşturmuş, Komisyon'un ilerleme raporlarıyla da kaydedilen mesafeyi denetlemiştir. Söz konusu reformların aday devletler tarafından gerçekleştirilmesinin ana nedeni AB'nin aday devletlere güçlü bir üyelik perspektifi sunması olmuştur. Böylece 'üyelik perspektifi' AB'nin dönüştürme yetisinin etkinliğini artıran en temel politika aracı olma görevini yerine getirmiştir.

AB'nin AKP öncesi Akdeniz komşularıyla ilişkileri ise negatif şartlılık ilkesi üzerine bina edilmişti. AB, Akdeniz ülkeleriyle imzalanan ortaklık antlaşmalarına insan haklarıyla ilgili genel bir madde ekleyerek taraf ülkelerin insan haklarını ihlal etmesi durumunda antlaşmaların yürürlükten kaldırılabilmesini hukuken mümkün kılabilirdi. Ancak bu durumda bile insan hakları ancak antlaşma imzalandıktan ve taraf ülke insan haklarını ihlal ettikten sonra ikili ilişkileri belirleyen bir meseleye dönüşebiliyordu.

AB Komşuluk politikası çerçevesinde Doğu Avrupa ülkeleri üzerinde başarısını test ettiği ve olumlu sonuçlar veren pozitif şartlılık ilkesinin esnetilmiş bir biçimini komşu ülkelerle ilişkilerinde de uygulamaya koymuştur (Richard G. Whitman, 2010 : 5). AB komşuluk politikası kapsamında ortak ülkelere bir yandan daha katı koşullar 'dayatılırken' diğer yandan da daha güçlü denetim mekanizmaları öngörülmekteydi. Bu bağlamda, üyelik perspektifi hiç bir surette telaffuz edilmezken, mali veya teknik yardımın sağlanması koşulu, Akdeniz ülkelerinin AB'nin özgürlük, eşitlik, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, demokrasi, çoğulculuk, adalet, dayanışma, ayrımcılık karşıtlığı olarak tanımladığı ortak değerler konusunda adım atmasına bağlanmıştı.⁵ Ayrıca 'farklılaştırılma' yaklaşımına paralel olarak her ortak devletin özgün koşullarını dikkate alan eylem planlarının hazırlanması da öngörülmekteydi. Eylem planları bir dizi kilit alanı kapsayan ve ilgili devletin özgül reform önceliklerini belirten politika belgeleri olarak düzenlenmiştir.

Eylem planları ortakların iç pazardan pay alabilmeleri için siyasi diyalog, ticaret, enerji, ulaşım, bilgi toplumu, sosyal politika, araştırma, çevre gibi alanlarda alınacak tedbirlerin belirlendiği belgelerdi. Birlik, ortak devletlerce ilgili alanlarda atılan adımları denetleyecek ve bunun sonucunda bu ülkelerin ortak pazardan ne kadar pay alabileceğini belirleyecekti. Ancak bu payın belirlenmesi genişlemede

⁵ European Commission, 2004. Communication from the Commission: European Neighborhood Policy. Brussels: European Commission.

olduğu kadar kolay değildi. Aday ülkelerde reform sürecinin gelişim sürecini şekillendiren en etkili teşvik mekanizması nihai ve tam üyelikti. Bu yeni politika kapsamında tam üyelik vizyonlu bir teşvik mekanizması yerine komşu devletlerin; kişilerin, malların, sermayenin ve hizmetin serbest dolaşımı olarak sıralanan dört temel özgürlükten yararlanması öngörülmekteydi. Bu özgürlükler içinde en güçlü teşvik mekanizmasıysa komşu devletlerin kişilerin serbest dolaşımı hakkından faydalanmasıydı. Ancak ilerleyen dönemde komşu devletlerin kişilerin serbest dolaşımı hakkından faydalandırılmasına ilişkin AB vurgusu azalmıştır. Zaman içerisinde AB komşularıyla ilişkilerin; güvenlik, çatışmaların engellenmesi, ortak güvenlik tehditlerine karşı mücadele, göç, sınır güvenliği gibi boyutlarını ön plana çıkarmaya başlamıştır. Böylece AB'nin sunabileceği ekonomik ve teknik yardımlar, AB programlarına katılım, AB'nin komşu ülkelerinin Dünya Ticaret Örgütüne katılımı için vereceği destek, diğer mali kurumlardan alınabilecek yardımlar, üyelik ve serbest dolaşım yerine geçen temel teşvikler haline dönüşmüştür (Balfour & Rotta, 2005 s:13). Ortak pazara erişim imkânı ise komşu devletler için önemli bir teşvik oluşturmuyordu. Komşu ülkeler için ortak pazarın oluşturulmasına yönelik mevzuata uyum hem uzun vade hem de yüksek maliyet gerektiren bir husustu (ibid). İsrail dışında AB iç pazarında rekabet edebilecek ekonomik potansiyele sahip başka bir ülke de mevcut değildi (ibid).

Kısacası, AB komşuluk politikasıyla birlikte ortaklık ilişkilerini hem daha zor ve kapsamlı kriterlere bağlamış hem de Kopenhag siyasi kriterlerine uyma şartını ortaklık ilişkisi tesis edilmesinin bir ön koşulu olarak kabul etmiştir. AB, Birliğin ortak değerlerine saygı gösterme taahhüdünde bulunan ülkeleri komşuluk ilişkisine davet eden bir yaklaşım sergilemiştir. Bir başka ifadeyle “üyelik olmadan demokratikleşme” yaklaşımıyla komşu ülkelerin demokratik dönüşümüne katkı sunmaya çalışmıştır (Silander & Nilsson, 2013 : 441).

AKP'nin getirmiş olduğu bir diğer yenilik komşu ülkelerdeki bölgesel ve etnik çatışmaların yönetimi ve çözümünde AB'nin daha aktif bir rol oynamasına olanak tanınması olmuştur (Sasse, 2009 s: 369). AB, Doğu genişlemesi ile birlikte istikrarsızlık yayma potansiyeline sahip çatışma bölgeleriyle çevrelenmişti. İsrail, Lübnan, Cezayir, Moldova, Gürcistan, Fas, Batı Sahra, Mısır, Ukrayna, Ürdün ve Suriye gibi ülke ve bölgelerde etnik ve bölgesel çatışmalar mevcuttu. AB, özellikle Ortak Dış ve Güvenlik Politikasında ve Ortak Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasında söz konusu çatışmaları çözmenin önemini ısrarla vurgulamıştır. Birlik, 1990'lı yıllardan itibaren komşuluk politikasına çatışmaların çözümü boyutunu da eklemiştir.

AB dış ilişkilerinde çatışma yönetim ve çözümü perspektifini ilk olarak Balkan ülkeleriyle ilişkilerinde oluşturdu (Sasse, 2009 s: 369). 1990'lı yıllarda Yugoslavya'da patlak veren kanlı etnik çatışmaları çözmedeki askeri ve kurumsal altyapı yetersizliği AB'nin çatışmaların yönetimi ve çözümüne ilişkin politika araçlarını ve kapasitesini geliştirme ihtiyaç ve zorunluluğunu ortaya çıkardı (Woff & Rodt, 2010 s: 114). Komşuluk politikasının ana hatlarını çizen 'Avrupa Komşuluk Politikası:

Strateji Belgesi' bölgesel ve uluslararası sorunların ele alınması, çatışmaların önlenmesi, kriz yönetimi, ortak güvenlik tehditlerinin bertaraf edilmesi gibi Ortak Dış ve Güvenlik Politikası kapsamına giren konularda etkin siyasi diyalogun güçlendirilmesini AB komşuluk politikasının öncelikli alanları arasında sıraladı (European Commission, 2014). Bu, AB'nin çatışmaların çözümünde aktif bir rol oynamasını sağlayacak kurumsal alt yapıyı oluşturdu. AB'nin çatışmaların çözümündeki kapasitesi literatürde tartışmalı olmakla birlikte komşuluk politikası İsrail, Filistin, Lübnan, Cezayir ve Fas gibi Akdeniz ülkelerinde, özellikle uzun vadede, çatışmaları çözme ve yönetme potansiyelini teorik olarak geliştirmişti. Zira komşuluk politikasının sunmuş olduğu ticari, mali ve teknik yardım, arabuluculuk enstrümanlarıyla AB uzun vadede çatışmaların çözümüne katkıda bulunabilecek ve böylece geniş komşuluk alanında ortaya çıkan veya çıkabilecek olan çatışmaların gerekçelerini ortadan kaldıracak bir araca sahip olabilecekti. Ancak, uygulamada beklenenin aksine AB, Arap isyanlarının ortaya çıkmasına neden olan faktörleri tahmin etmede ve isyanlar bir kez patlak verdikten sonra da çatışmaları kontrol etmede öngörülen potansiyelini kullanamamıştır. AB'nin Arap Baharı ile birlikte Akdeniz ve Orta Doğu ülkelerinde ortaya çıkan yerel ve bölgesel çatışmaları öngörmede ve engellemede ne derece etkin olduğu aşağıdaki bölümde tartışılacaktır.

III. AB'nin Arap Baharına Yönelik Tutumu: Yeni Komşuluk Politikası

92

17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta başlayan ve daha sonra Yemen, Suriye ve Libya gibi ülkelere sıçrayan Arap isyanları sadece Orta Doğu coğrafyasını değil Avrupa'yı da önemli ölçüde etkiledi. Orta Doğu'da otoriter ve diktatör rejimleri sarsan isyan dalgaları devam ederken AB de söz konusu isyanların bir sonucu olan göç, iltica, radikalleşme ve terörizm gibi sorunlarla daha yakından yüzleşmek durumunda kaldı. Arap Baharı, AB'nin, aslında tüm komşuluk ve Akdeniz politikasına yön veren istikrarsızlık ve güvensizlik korkusunun bir bakıma ete kemiğe bürünmesiydi. Zira AB'nin tarihsel olarak Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'ya yönelik dış politikası, MENA ülkelerinde ortaya çıkabilecek ve AB'ye sızrama potansiyeli bulunan büyük ekonomik ve siyasi çalkantıları kontrol etme veya çevreleme yaklaşımına dayanmaktaydı.

Geliştirilen sayısız politikaya rağmen AB, komşuluk politikası kapsamındaki ülkelere ortaya çıkan siyasi, iktisadi ve sosyal huzursuzluğu ve çalkantıları tahmin etmede ve bunlara yanıt vermede yetersiz kaldı. Mevcut komşuluk politikasının eksiklerini göz önünde bulunduran AB, Arap Baharından hemen sonra Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerini biçimlendirecek yeni düzenlemeleri hayata geçirdi. Yukarıda detaylı bir biçimde değinildiği gibi Birlik, sorunlara geçici çözümler üreten, çoğunlukla ikili ticari antlaşmalara dayalı ekonomik programlar ve sadece 90'lı yıllardan bu yana gelişmekte olan 'bütüncül' yaklaşımlarla Orta Doğu'daki yapı taşlarını yerinden oynatan Arap İsyanlarına yönelik sistemli bir politika geliştirmeye çalıştı. Ancak komşuluk politikasının ne derece 'yeni' bir politika ya da eski

politikaların güncellenmiş biçimi olduğu ve etkinlik ve kapasite itibariyle sınırlılığı tartışmaları da sürmeye devam etti (Tömmel, 2013, Wouters, 2013).

Arap isyanları Aralık 2010'da patlak verdiğinde AB söz konusu isyanlara yanıt vermede önemli bir isteksizlik ve kararsızlık sergiledi ve isyanlara yönelik somut bir politika oluşturmak için Şubat 2011 tarihine kadar bekledi. Bu tarihten itibaren, bir taraftan 'Avrupa-Akdeniz Ortaklığı' ve 'Akdeniz için Birlik' gibi mevcut politika araçlarını Orta Doğu'da ortaya çıkan yapısal dönüşüme yanıt verebilecek biçimde dönüştürmeye çabalarırken diğer taraftan da yeni politika araçları benimseyerek komşuluk politikasını yeniden düzenledi.

a. Demokrasi ve Paylaşılan Refah için Ortaklık

Yukarıda değinilen politik yaklaşımlar çerçevesinde AB ilk olarak "Demokrasi ve Paylaşılan Refah için Ortaklık" adlı ortak bir bildiriye benimsedi (European Commission, 2013). Bildiri, AB'nin, 'ölçülebilir' reformları hayata geçiren Güney Akdeniz komşularıyla ilişkilerini yeniden düzenleme biçimlerini öngörmekteydi. Birliğe göre Arap isyanları ile dile getirilen siyasi katılım, haysiyet, özgürlük ve istihdam talepleri ancak ve ancak daha hızlı ve iddialı siyasi ve iktisadi reformlarla gerçekleştirilebilirdi. AB bu yaklaşıma uygun olarak 'Demokrasi ve Paylaşılan Refah için Ortaklık' bildirisi ile belirlenen reformları hayata geçirebilecek tüm güney komşularına destek vermeyi taahhüt etti.

Doğu Akdeniz ülkeleriyle ilişkileri yeniden tanımlayan 'Demokrasi ve Paylaşılan Refah için Ortaklık' inisiyatifi üç temel unsura dayanmaktaydı (European Commission, 2013). Bunlardan ilki demokratik dönüşüm ve kurum inşasıydı ve ortak ülkelerde temel özgürlükler, anayasa ve yargı reformları, yolsuzluk ile mücadele alanlarında reform adımları atılması öngörülmekteydi. İkincisi sivil toplum örgütlerinin güçlendirilmesi ve böylece Ortadoğu halklarıyla güçlü bir ortaklığın tesis edilmesi idi. Üçüncüsü ise küçük ve orta ölçekli işletmelere destek, sağlık ve eğitim sistemlerinin ve yoksul bölgelerin geliştirilmesi için kapsayıcı ve sürdürülebilir büyüme ve ekonomik kalkınma perspektifinden oluşmaktaydı. Avrupa Birliği hem siyasi-anayasal, hem toplumsal-ekonomik alanda reform adımları atılmasını ilişkilerin geliştirilmesi için bir ön koşul olarak belirliyordu.

Bir önceki komşuluk politikası gibi Demokrasi ve Ortak Refah için Ortaklık belgesi de hem negatif hem de pozitif şartlılık ilkelerini vurgulamıştır. Belge beş farklı alanda politika önerisi sunmaktadır: AB ilk olarak demokrasi ve kurum inşası başlığı altında demokratik ve anayasal reformların desteklenmesini ve sivil toplumun güçlendirilmesini önermiştir. Bu çerçevede Orta Doğu ülkelerinde sivil toplumun güçlendirilmesinin demokrasi ve insan haklarının gelişmesine katkıda bulunabilecek temel unsurlardan bir tanesi olduğunun altı çizilmiştir. Sivil toplum örgütlerinin kapasitelerinin artırılması, söz konusu ülkelerdeki reform süreçlerini gözlemlene yeteneklerinin geliştirilmesi ve siyasi diyalog süreçlerine etkin bir biçimde katılım sağlanması AB'nin öncelikli alanları olarak saptanmıştır. Sivil toplumun güçlendirilmesi komşuluk politikasına getirilen en önemli yeniliklerden

bir tanesidir zira o zamana kadar formüle edilen politika belgelerinin hiçbirinde güçlü bir sivil toplum vurgusu yapılmamıştır.

Belgede ikinci olarak kişilerin sınır aşan hareketliliğinden kaynaklanabilecek sorunları ele alınmıştır. Sınır kontrolü, göç ve iltica gibi konularda kapasite inşası ve Akdeniz genelinde güvenliğin artırılması için daha etkili yasal mevzuatın geliştirilmesi gibi konularda düzenleme ve programlar geliştirilmesini öngörmektedir.

Üçüncü olarak Güney Akdeniz ülkelerinde kapsayıcı bir ekonomik kalkınmanın isyan dalgalarını ve Orta Doğu'daki huzursuzluğu gidermede önemli bir role sahip olabileceği vurgulanmıştır. Eşit olmayan refah dağılımı, toplumsal ve iktisadi reformların eksikliği ve emek piyasasının ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalan eğitim ve öğretim sistemi gibi unsurlar Orta Doğu'daki iktisadi ve sosyal yapının temel özelliklerini temsil etmektedir. Bu nedenle, belgede, bölge ülkelerinde istihdamı artıracak, az gelişmiş bölgeleri kalkındıracak, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir ekonomiyi tesis edebilecek bir sistemin oluşturulması gerekliliğinin altı çizilmiştir.

Dördüncü olarak AB Orta Doğu ülkelerinde cereyan eden dönüşüme katkı sunabilmek için ticaret ve yatırım olanaklarından sonuna kadar faydalanmayı hedeflemiştir. Ticari yatırımın sağlanması bakımından serbest ticaret bölgelerinin oluşturulmasını, hizmet sektöründe ikili antlaşmalar yapılmasını, tarım ve balıkçılık alanında antlaşmaların onaylanmasını öngörmüştür.

Son olarak AB yeni komşuluk politikası dâhilinde sektörel işbirliğinin oluşturulmasından bahsetmiştir. AB'nin bu alandaki politika önerilerinin hedefiyse bu bölgelerden Avrupa'ya petrol ve gaz akışının güvenliğinin sağlanmasıdır. Belge teknik konuları ayrıntılı bir biçimde ele aldıktan sonra siyasi konulara da detaylı bir biçimde yer vermiştir. Bu bağlamda öncelikle Orta Doğu barış sürecinde hızlı bir ilerleme sağlanması gerekliliğine değindikten sonra bölgedeki dönüşüme yanıt verebilecek bir biçimde Akdeniz için Ortaklık ve Barselona Sürecinin olumlu taraflarının yeniden yapılandırılması gerekliliğini vurgulamıştır.

Birlik tarafından, Akdeniz için Birlik girişiminin beklenen sonuçları vermediği, bu girişimin potansiyelini tam olarak gerçekleştirilmesi için reforma ihtiyaç olduğu, iş, istihdam ve büyüme yaratan somut projelerde devletleri, özel sektörü ve farklı uluslararası mali örgütleri bir araya getiren katalizör işlevi görmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ortak ülkelerin söz konusu projelere katılımının kendi ihtiyaç ve ilgi alanlarına bağlı olarak 'değişken geometri'⁶ ilkesine uygun olarak sürdürülmesi gerekliliğine dikkat çekilmiştir.

⁶ Değişken geometri Avrupa Birliği'nde farklılaştırılmış bütünlüşme yöntemi fikrini tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Bu yaklaşım AB üye ülkeleri arasında uzlaşınmaz farklılıklar olduğunu kabul etmektedir. Bu nedenle, belli bir hedefi sürdürmek isteyen grupların veya ülkelerin bunu yapmalarını sağlarken, karşı koyanlara geri çekilme olanağı anlamına gelmektedir..

Eski komşuluk politikasına paralel olarak 'yeni' komşuluk politikası teşvik temelli bir yapıya sahipti ancak 'farklılaştırılmış' komşuluk ilişkileri daha güçlü bir biçimde vurgulanmaktaydı. Avrupa Komisyonu'na göre bölgedeki birçok ülke önemli farklılıklar göstermekteydi. Bu nedenle her ülkenin özgün farklılıklarını göz önünde bulunduran bir yaklaşım sergilemek komşu ülkelerin karşı karşıya kaldığı iktisadi ve siyasi sorunları çözme bakımından önem taşımaktaydı. Komisyon aynı zamanda ilişkilerini 'daha fazlası için daha fazla' yaklaşımı üzerine bina etmişti, yani AB, reformlarda 'daha fazla' ilerleme kaydeden ülkelere 'daha fazla' mali destek sağlayacaktı (Avrupa Komisyonu, 2013, s:12). Öte yandan, üzerinde anlaşmaya varılan reform planlarını hayata geçirmeyen ülkelere tahsis edilen destek miktarı azaltılacak veya tamamen kesilecekti (ibid). Komisyon demokrasi, insan hakları, sosyal adalet, iyi yönetim gibi ilkelere bağlılığın ortaklık ilişkisinin dayandığı ortak değerler olduğunu vurgulayarak ortaklığın bu alanlardaki somut ilerlemelere bağlı olduğunu dile getirmekteydi.

Ancak, AB'nin Arap Baharına bir yanıt verme amacıyla benimsemiş olduğu yeni komşuluk politikası önerileri bakımından iddialı bir niteliğe sahip değildir. Belge, Güney Akdeniz için yeni bir strateji belirlemek yerine mevcut politikaları yeniden tanımlamayı, güçlendirmeyi veya canlandırmayı amaçlamıştır (Tömmel, 2013, s: 27). Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, Avrupa Komşuluk Politikası ve Akdeniz için Ortaklık gibi girişimlerden az da olsa farklılıklar içermektedir. Örneğin özellikle demokrasinin ve insan haklarının geliştirilmesi faslında güçlü bir sivil toplum vurgusu yapılmıştır. Sivil toplumun güçlendirilmesi boyutu Akdeniz ülkeleriyle ilişkilere ilk defa Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ile dâhil edilmiş ancak Orta Doğu'daki otoriter rejimlerin karşı çıkması nedeniyle rafa kaldırılmıştır. Diğer bir taraftan AB'nin normatif bir aktörden ziyade çıkar-eksensel bir stratejiye sahip olduğunu iddia etmek de mümkündür. Zira ticaretin ve piyasanın serbestleştirilmesi hususunda AB'nin oldukça ihtiyatlı bir tutumu söz konusu olmuştur. Birlik bunun yerine çıkarlarına uygun olan müktesebatın Akdeniz ülkelerine aktarılmasını kendisi için daha belirleyici görmüştür. Örneğin enerji, hizmet ticareti, teknoloji, yenilik, göç ve iltica gibi alanlarda kişilerin serbest dolaşımına kıyasla daha net bir tavır takınmıştır.

b. Değişen Komşuluğa Yeni bir Yanıt

Komisyon ve Yüksek Temsilci Mayıs 2011'de AB'nin Arap Baharına ilişkin pozisyonunu netleştiren 'Değişen Komşuluğa Yeni bir Yanıt' adlı ortak bir bildiri benimsemiştir. Demokrasi ve Paylaşılan Refah İçin Ortaklık belgesinden farklı olarak söz konusu bildiri AB'nin komşularıyla ilişkilerinde 'yeni bir yaklaşıma' ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır. Demokrasi ve Paylaşılan Ortak Refah ile ilgili belgede öncelikli olarak AB'nin komşu ülkelerdeki siyasi reformlara verdiği desteğin sınırlı sonuçlar ürettiği ve bu nedenle ister hızlı rejim değişikliği tecrübe eden ister uzun süren demokratik konsolidasyon sürecinde olan ülkelerin taleplerini karşılamada AB'nin daha esnek bir tutuma ve ilgili komşu devletlerin özgün siyasi ve ekonomik koşullarını göz önünde bulunduran uygun yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğu

vurgulanmıştır.⁷ Bu bağlamda AB'nin komşu devlet ve toplumlarıyla ilişkileri geliştirecek ve söz konusu ülkelerde demokrasiyi inşa edecek yeni bir yaklaşımı benimsemesi gerekliliğinin altı çizilmiştir. Böylece, 'Değişen Komşuluğa bir Yanıt Belgesi' AB'nin güney komşularıyla ilişkilerin çerçevesini çizen komşuluk politikasına demokrasi, sürdürülebilir kalkınma ve sınır ötesi işbirliği gibi alanlarda önemli yenilikler getirmeyi hedeflemiştir.

Yeni komşuluk politikasının dört temel amacı vardır: Bu politika ilk olarak AB etrafındaki ülkelerde derin bir demokrasi inşasını öngörmüştür. Bu zamana kadar AB Orta Doğu ülkeleriyle siyasi ve ekonomik ilişkileri geliştirmede özgür ve adil seçimlerin yapılmasını bir ölçüt olarak kabul etmekteydi. Bir başka ifadeyle sadece adil ve serbest seçimlerin mevcudiyetine dayanan prosedüre ilişkin demokrasi anlayışının benimsenmesi ilişkilerin sürdürülmesi bakımından yeterli bir koşul olarak görülmüyordu. Ancak yeni komşuluk politikasında seçimlerin varlığı 'gerekli' fakat 'yeterli' olmayan bir koşul olarak değerlendirmekteydi. Yani 'derin demokrasi' inşası sadece seçme hakkının mevcudiyetinin değil bunun dışında ifade özgürlüğü, rekabet eden siyasi partilerin varlığı, adil yargılamanın mevcudiyeti, güvenlik birimlerinin (polis, ordu) hesap verebilir olması, yetkili ve yolsuzluktan arındırılmış bir kamu hizmetine erişim, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü gibi birçok Avrupalı devlet tarafından kabul edilen temel hak ve özgürlüklerin ve insan haklarının korunması gibi unsurları da kapsamaktaydı. Yeni komşuluk politikası ikinci olarak Orta Doğu ülkelerinde ekonomik kalkınmayı teşvik etmeyi hedeflemiştir. Böylece, AB komşularıyla ticaret ve yatırım ilişkilerinin geliştirilmesi, sürdürülebilir kalkınma, sosyal ve bölgesel eşitsizliklerin azaltılması, komşu halkların yaşam standartlarının artırılması gibi konularda katkı sağlamayı amaçlamıştır. Üçüncü olarak Doğu Ortaklığı ve Güney Akdeniz'i kapsayan Avrupa Komşuluk Politikasının iki bölgesel boyutunu güçlendirerek ticaret, enerji, ulaşım veya göç gibi alanlarda tutarlı bölgesel girişimlerde bulunmayı ve ikili işbirliğini güçlendirmeyi hedeflemiştir. Son olarak bu hedefleri gerçekleştirmek için uygun mekanizmaları ve araçları oluşturmak AB'nin yeni komşuluk politikasının temel hedeflerini oluşturmuştur.

AB Değişen Komşuluğa Yeni bir Yanıt belgesi ile her ortak devlet için geçerli standart bir yaklaşım yerine her ülkenin ihtiyaçlarını, kapasitesini ve reform hedeflerini göz önünde bulunduran farklı koşullardaki ülkelere farklı politikalar üreten bir perspektif benimsemiştir. Bunun en temel nedeni bazı ülkelerin bütünleşme çabalarını daha ileri taşımak isteyebileceği ve AB kural ve politikalarına daha uyumlu reform adımlarını hayata geçirmede daha istekli olabileceği; diğer bazılarının ise reformları gerçekleştirmede siyasi ve iktisadi sınırlılıklar nedeniyle daha isteksiz olabileceği gerçeğidir. Böylesi bir yaklaşım AB'nin 'farklılaştırılmış' yaklaşımını daha da somutlaştırmıştır. Bir başka ifadeyle, AB siyasi reformlarda her ülke için geçerli bir model veya hazır bir reçete yerine, yenilenen yaklaşımın temelini oluşturan evrensel değerlere açık bir biçimde bağlılığı, ortak devletlerle

⁷ Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: A new Response to a Changing Neighbourhood.

ilişkilerin düzeylerinin artırılmasında göz önünde bulundurma kararı almıştır. Ancak daha önceki belgelerde belirtildiği gibi AB, komşularına desteğinin artırılmasını demokrasinin inşasına ve pekiştirilmesine bağlamıştır. Buna göre bir ortak ülkenin siyasi reformları hayata geçirme düzey ve hızı, söz konusu ülkenin alacağı yardımın miktarını da belirleyecektir. AB'nin sağlayacağı yardımlar: Sosyal ve ekonomik kalkınmayı sağlamak için fonlama, kapsamlı kapasite inşası için kurumsal yapılanma, daha fazla piyasa erişimi, yatırımları desteklemek için artan Avrupa Yatırım Bankası Finansmanı ve dolaşımın daha fazla kolaylaştırılması gibi unsurları kapsamaktadır. Birlik söz konusu taahhütleri her ülkenin ihtiyaçlarına ve bölgesel bağlarına uyarlamayı hedeflemiştir. Böylece ortak devletlerin yıllık ilerleme raporlarına dayanarak reformların gerçekleşmediği ülkeler için AB fonları gözden geçirilecek veya azaltılacaktır. Birlik yaptırımlar ve diğer politika tedbirleri de dahil olmak üzere, insan haklarını ve demokrasi standartlarını ihlal eden hükümetlerle ilişkileri kesmeyi komşuluk politikası bağlamında ele almıştır, ancak ilişkileri kısıtlayan tedbirler alındığında dahi sivil toplumu desteklemeyi ve güçlendirmeyi sürdüreceğini de belirtmiştir. Birlik böyle bir yaklaşımla sivil toplum ve hükümetlerle diyalog kanallarını açık tutmayı hedeflemiştir.

c. Avrupa Komşuluk Aracının Oluşturulması için bir Öneri

Arap Baharının hemen ardından Komisyon Avrupa Komşuluk Aracının (AKA) düzenlenmesi için bir öneri benimsemiştir. (Europaan Commission, 2014). Bu düzenlemenin amacı yeni komşuluk politikasında belirtilen politikaların uygulanması ve uygulamaya ilişkin mali protokollerin düzenlenmesiydi. Bu düzenlemeden önce Komisyon Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracını benimsemiştir. Ancak söz konusu aracın komşu ülkelerde meydana gelen değişimlere yanıt vermede yetersiz kalması, Avrupa Komşuluk Aracının doğmasına neden olmuştur.

AKA temel olarak altı amaçtan bahsetmektedir: Bunlardan ilki insan hakları ve temel hak ve özgürlükler, hukukun üstünlüğü ve eşitlik ilkesini geliştirmek, derin ve sürdürülebilir demokrasi inşa etmek, iyi yönetimi teşvik etmek ve gelişen bir sivil toplum oluşturmaktır. İkincisi, komşu devletlerin AB iç pazarı ile bütünleşmesi ve sektörel ve sektörler-arası işbirliğinin sağlanmasıdır. Bu amaç daha çok AB mevzuatı ile uyum, kurumsal yapılanma, serbest ticaret bölgelerinin oluşturulması gibi adımları kapsamaktadır. Üçüncüsü, komşu ülkelerden AB üye devletlerine yönelen yasal göçün ve kişilerin hareketliliğinin daha iyi bir biçimde organize edilmesidir. Dördüncüsü, sürdürülebilir ve kapsayıcı kalkınmanın her boyutunun desteklenmesidir. Yoksulluğun azaltılması, özel sektörün geliştirilmesi, bilimde, eğitimde ve araştırmada kapasitenin inşası, kamu sağlığının geliştirilmesi, çevrenin korunması gibi hedefler sürdürülebilir ve kapsayıcı kalkınmanın temel unsurlarını oluşturmaktadır. Avrupa Komşuluk aracının beşinci hedefiyse güvenliğin her boyutunun geliştirilmesi için iyi komşuluk politikalarının benimsenmesi ve çatışmaların çözülmesidir. Son olarak, alt-bölgesel ve bölgesel işbirliğinin ve sınır ötesi işbirliğinin geliştirilmesini hedeflemektedir. Bu amaçlar AB'nin Arap

Baharından sonra benimsediği öncelikleri hukuksal bir dayanağa taşımakta, politika çerçevesi analiz edildiğinde AB'nin kalkınma ve işbirliği ile ortaklık antlaşmalarına atıfta bulunmaktadır.

AKA ile meydana gelen en büyük değişiklik kendisinden önce komşuluk ilişkilerine getirilmiş farklılaştırılmış yaklaşımı detaylandırmasıdır. Düzenlemenin 6. maddesinin 1. bendinde Birlik desteğinin teşvik temelli olduğu ve farklı ülkelere sağlanacak yardımın şekil ve miktar bakımından farklılaşabileceği belirtilmiştir. Ortakların nüfus ve gelişim düzeyi, karşılıklı olarak kabul edilmiş politik, ekonomik ve sosyal reform hedeflerini uygulama taahhüdü ve söz konusu reformlarda gelişim kaydedilmesi, derin ve sürdürülebilir demokrasiyi inşa etmede kararlılık ve ilerleme, Birlikle olan ortaklık için gösterilen azim ve Birliğin emilim kapasitesi ilişkilerin yönünü ve derinliğini belirleyen kriterler olarak belirlenmiştir. Düzenleme ilk defa ortak devletlerin insan hakları ve demokrasiyi ihlal etmeleri durumunda AB desteğinin nasıl kesileceğine ilişkin prosedür ve kuralları da ortaya koymuştur. AB, Avrupa Komşuluk Aracı ile siyasi ve ekonomik şartlılığın güçlü bir biçimde vurgulanmasına paralel olarak bu ülkelere sağlanan mali yardımları da artırmıştır.

Sonuç

AB'nin Güney Akdeniz ülkelerine yönelik komşuluk politikası Arap Baharının hemen ardından önemli ölçüde değişikliğe uğramıştır. Ancak değişiklikler Arap Baharından önceki komşuluk politikasından önemli bir kopuşu yansıtmamaktadır. Bu yeni politikalar mevcut politikaların, araçların ve mekanizmaların Orta Doğu'da cereyan eden siyasi ve iktisadi iklime yanıt verebilecek bir biçimde güncellenmiş ve detaylandırılmış bir biçimini oluşturmaktadır. Bu bakımdan AB'nin komşuluk politikası bir 'kopuştan' ziyade 'sürekliliği' yansıtmakta ve değişimin temel eksenini 'negatif' şartlılıktan 'pozitif' şartlılığa geçiş oluşturmaktadır. AB yeni politikasıyla komşu ülkelerle ilişkilerini sadece söz konusu ülkelerde ciddi insan hakları ihlalleri olması durumunda askıya almaya değil aynı zamanda ilişkilerin derecesini, derinliğini ve yönünü komşu ülkelerin demokratikleşme ve reform sürecinde kaydedeceği ilerlemeye dayalı olarak belirlemeye karar vermiştir. Böylece aday ülkelere uyguladığı şartlılık ilkesine benzer bir yaklaşımı komşuluk politikasına da getirmiştir.

Arap İsyanlarının patlak vermesi AB'nin yeni komşuluk politikasında vurguladığı farklılaştırılmış yaklaşımı ve güçlü siyasi ve ekonomik şartlılık politikasını uygulamayı kolaylaştırmıştır. Farklılaştırılmış bir yaklaşım geliştirme çabasına rağmen AB Arap Baharına kadar komşu devletlerle ilişkilerini bir bütün olarak ele almayı sürdürmüştür. Arap Baharıyla birlikte Doğu Akdeniz ülkelerinde farklı siyasi rejimlerin doğması 'farklılaştırılmış' bir komşuluk politikasının sistematik bir biçimde uygulanmasını kolaylaştırmıştır. Zira Orta Doğu ülkelerindeki demokrasi düzeyleri, rejimleri, ekonomik gelişim modelleri ve reform süreçleri önemli farklılık göstermekteydi. Bu nedenle söz konusu ülkelerin özgün reform ihtiyaçlarına yanıt verecek ve aynı zamanda bu ülkelerdeki demokratik gelişimi tetikleyecek 'farklılaştırılmış' bir yaklaşımın uygulanması çok büyük bir önem taşımaktaydı.

Diğer yandan komşu ülkelerdeki AB algısı ve AB'nin kurumsal yapısından kaynaklanan eksiklikler Birliğin eski komşuluk politikasını dönüştürmeyi kısıtlayan unsurlar olarak sıralanabilir. Öncelikle olarak Güney Akdeniz'deki otoriter rejimler AB'nin reform taleplerini uygulamada ciddi bir isteksizlik göstermiştir. Özellikle AB'nin insan hakları, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara saygı gibi konulara güçlü vurgusu komşu ülkeler tarafından içişlerine aşırı müdahale olarak algılanmıştır. Orta Doğu ülkeleri AB'nin komşuluk politikalarını iyi niyetli bir yaklaşımdan ziyade sömürgeci genişlemenin yeni bir biçimi olarak adlandırmıştır. Birlik, Güney Akdeniz ülkelerindeki bu algıyı değiştirmek için özel bir çaba harcamamış ve güçlü bir siyasi şartlılık ile bu algının zamanla kaybolacağını düşünmüştür. Buna ek olarak AB'nin Orta Doğu ülkelerini dönüştürecek teşvik mekanizması da etkisiz kalmıştır. Bu durum AB'nin kendi kurumsal yapısından kaynaklanan kısıtlamalarla birleşince, AB 'yeni' ve 'devrimsel' bir politika tercih etmek yerine, eski komşuluk politikasını güncelleyerek bu önemli tarihsel dönüşüme kısıtlı bir katkı sunmuştur.

Kaynakça

- Arfitt, T. (1997). *Europe's Mediterranean Designs: An Analysis of the Euromed Relationship with Special Reference to Egypt*. *Third World Quarterly*, 18(5), 865-881.
- Balfour, R., & Rotta, A. (2005). *Beyond Enlargement. The European Neighbourhood Policy and its Tools*. *The International Spectator*, 40(1), 7-20.
- Bicchi, F. (2009a). *The Euro-Mediterranean Dialogue: Prospects for an Area of Prosperity and Security*. *Foundation for European Progressive Studies, Milano, Italy*
- Bicchi, F. (2011b). *The Union for the Mediterranean, or the Changing Context of Euro-Mediterranean Relations*. *Mediterranean Politics*, 16(1), 3-19.
- Cadier, D. (2013). *Is the European Neighborhood Policy a Substitute for Enlargement?* LSE, London.
- Calleya, S. (2004). *The Euro-Med Partnership and Sub-Regionalism: A Case of Region Building*. California.
- European Commission, (1994). *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament: Strengthening the Mediterranean Policy of the European Union: Establishing a Euro-Mediterranean Partnership*, Brussels.
- European Commission, (1995). *Barcelona declaration adopted at the Euro-Mediterranean Conference - 27-28/11/95*. Brussels
- European Commission, (2003). *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Wider Europe-Neighborhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbors*, Brussels
- European Commission (2013). *Communication from the Commission: European Neighbourhood Policy*, Brussels.
- European Commission, (2014). *Regulation (EU) No 232/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 establishing a European Neighbourhood Instrument*, Brussels.

- Del. Sarto, R. A., & Schumacher, T. (2005). From EMP to ENP: What is at Stake with the European Neighbourhood Policy Towards the Southern Mediterranean European Foreign Affairs Review, 10(10), 17-18.
- Ganzle, S. (2007). The European Neighborhood Policy (ENP): Extending Governance beyond Borders? Montreal.
- Johansson-Nogués, E. (2011). The UfM's Institutional Structure: Making Inroads towards 'Co-Ownership'? Mediterranean Politics, 16(1), 21-38.
- Kahraman, S. (2005). The European Neighbourhood Policy: The European Union's New Engagement towards wider Europe Perceptions, Winter 2005, 1-28.
- Kahraman, S. (2006). The European Neighbourhood Policy: A Critical Assessment Ankara Review of European Studies, 5(3), 13.
- Khader, B. (2013). The European Union and the Arab World: from the Rome Treaty to the Arab Spring, Barcelona.
- Knoops, V. (2011). Euro-Mediterranean Relations and the Arab Spring, Background Brief, Singapore.
- Kurtbağ, Ö. (2003). Avrupa-Akdeniz Ortaklığı: Barcelona Süreci, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 3(1).
- Leigh, M. (2011). Europe's Response to the Arab Spring, Foreign Policy Program Washington.
- Panos, K. (1984). Global Meditterraean Policy Implications in View of the New EEC Enlargement, Journal of Agricultural Economics, 35(3).
- Richard G. Whitman, S. W. (2010). Much Ado About Nothing? The European Neighbourhood Policy in Context, New York: Palgrave
- Sasse, G. (2009). The European Neighbourhood Policy and Conflict Management: A Comparison of Moldova and the Caucasus. Ethno-politics, 8(3-4), 369-386.
- Silander, D., & Nilsson, M. (2013). Democratization without enlargement? The European Neighbourhood Policy on post-communist transitions. Contemporary Politics, 19(4), 441-458.
- Smith, K. (2005). The Outsiders: The European Neighbourhood Policy. International Affairs, 757-773.
- Süel, A. (2008). From the Euro-Mediterranean Partnership to the Union for the Mediterranean. Perceptions, Winter.
- Uşul, A. R. (2008). Avrupa Birliği'nin Demokrasi Siyasi Şartlığında Çekme-İtme Dengesi ve bu Dengenin Bozulması. Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi, 5(3), 105-125.
- Uzun, E. (2003-2004). Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Barselona Süreci Sosyal Bilimler Dergisi, 1(2).
- Walace, W. (2003). Looking after the Neighbourhood: Responsibilities for the EU-25, Brussels.
- Woff, S., & Rodt, P. A. (2010). The European Neighbourhood Policy in Perspective: Context, Implementation and Impact. In R. Withman & S. Wolf (Eds.), Lessons from the Balkans: The ENP as a Possible Conflict Management Tool. London: Palgrave Macmillan.

Yigit, D. (2008). Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikasının Gelişimi. (Phd), Ankara University, Turkey.

Kamu Çalışanlarının Turizm Değerlerine Yönelik Farkındalıklarının İncelenmesi: Şırnak Örneği*

Çağdaş Ertaş¹

Öz: Bu araştırmanın temel amacı, Şırnak'ta yaşayan kamu çalışanlarının Şırnak'ın sahip olduğu turizm değerlerine dönük farkındalığını inceleyerek, insanların yaşadıkları şehirlerdeki değerlerin bilincinde olup olmadığı hakkında bir durum tespiti yapmaktır. Araştırmada nitel yöntemden yararlanılmıştır. Bu sebeple, veri toplama tekniği olarak yapılandırılmış görüşme kullanılmıştır. Görüşme formunda birbiriyle ilişkili 4 soru bulunmaktadır. Veriler 15.12.2017-15.01.2018 tarihleri arasında, yüzyüze görüşmelerle toplanmıştır. Araştırmaya toplamda 57 kişi katılmıştır. Veriler, içerik analizine tabi tutulmuştur. Yapılan analiz sonucunda, katılımcıların Şırnak'ın doğal, kültürel, tarihi ve dini değerleriyle ilgili bir farkındalığa sahip olduğu tespit edilmiştir. Ancak katılımcıların farkındalıklarının yetersiz olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turizm Farkındalığı, Turizm Değerleri, Nitel Yöntem, Şırnak.

An Analysis towards Public Employees' Awareness of Tourism Values: Case of Şırnak

Abstract: The main purpose of this research is to examine the awareness of the public employees living in Şırnak towards the tourism values that Şırnak has and to determine whether people are aware of the values in the cities they live in. We used qualitative method in the research. Therefore, in the study, we used structured interview as data collection technique. The interview form consisted of 4 interrelated questions. A total of 57 people participated in the research. We collected the data between 15.12.2017-15.01.2018 and through face-to-face interviews and subjected the collected data to content analysis. Consequently, we determined that the participants have an awareness of Şırnak's natural, cultural, historical and religious values, though inadequate.

Keywords: Tourism Awareness, Tourism Values, Qualitative Method, Şırnak.

* Bu çalışmadaki verilerin bir kısmı, Dr. Çağdaş ERTAŞ'ın Şırnak Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri kapsamında yürüttüğü "Şehri Nuh'un Marka Kimliğinin Tespiti" başlıklı projesinden alınmıştır.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu, Turizm İşletmeciliği, ertascagdas@hotmail.com

Giriş

Günümüzde ulaşım ağındaki gelişmeler ve dünyanın büyük bir köy haline gelmesi, insanları farklı kültürleri ve şehirleri görmeye ve buralar hakkında bilgi edinmeye yönlendirmektedir (Nuryanti, 1996: 255). Öte yandan insanların yaşam standartlarının iyileşmesi sonucu şehir ve iş hayatının yaratmış olduğu stresten kaçması da, bu yönlendirmede etkili olan önemli faktörler arasındadır (Öztürk ve Yazıcıoğlu, 2002: 10). Bu gelişmeler, turizm sektörünü de etkilemekte ve insanların turizme dönük istek ve ihtiyaçlarını değiştirmektedir. Söz konusu bu değişim ise, turizm destinasyonlarının farklı ürünler sunmalarını gerektirmiştir.

Her ne kadar geleneksel turizm (deniz-kum-güneş) halen önemini korusa da, son yıllarda turizm talebindeki değişimler dikkat çekici bir boyut kazanmaktadır (Emekli, 2005: 101). Nitekim insanların geleneksel turizmden yavaş yavaş uzaklaşmaya başlayıp başka turizm türlerini tercih etmesi, bu değişimin önemli göstergelerinden biridir (Çelik, Coşkun ve Öztürk, 2013: 23). Öyle ki insanlar artık farklı turizm değerlerini tecrübe edebilecekleri turizm faaliyetlerine katılmaya başlamışlardır (Kızıllırmak ve Kurtuldu, 2005:103; Kiper, 2006: 1; Zeyrek, 2008: 453). Bu nedenle, birçok şehir gibi Şırnak da mevcut turizm potansiyelini değerlendirme girişimlerinde bulunmaya başlamıştır.

Şehirlerin turizm potansiyelini değerlendirmesi kadar, bireylerdeki turizm farkındalığı da o denli önemlidir. Zira turizm değerlerinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması için, bireylerin turizm değerlerine dönük farkındalığa sahip olması gerekmektedir. Bireyler, bu değerlerin farkında olmadığında, o değerleri korumak için herhangi bir çaba da göstermeyecektir. Dolayısıyla bir şehrin turizm değerlerinin yaşatılması, gelecek nesillere aktarılması ve tanıtılması için, halkın mevcut değerlerin farkında olması önem arz etmektedir.

Peki Şırnak'ın mevcut turizm değerlerine rağmen, Şırnak'ta yaşayanlar, bu değerlerin farkında mıdır? Bu bağlamda, bu çalışmanın temel amacı, Şırnak özelinde, halkın yaşadıkları şehirdeki turizm değerlerinin farkında olup olmadığıdır. Böylece durum tespiti yapılacak ve bu konuda gerekli önlemlerin alınmasına zemin hazırlanacaktır. Ayrıca özellikle turizm yazını incelendiğinde, bu konunun göz ardı edildiği dikkati çekmektedir. Dolayısıyla, bu araştırmanın turizm yazınına da katkı sunması beklenmektedir. Bu katkılardan ötürü, bu çalışmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

1. Kuramsal Çerçeve

Turizm sektörünün birçok şehir için önem kazanması, turizm değerlerinin korunmasına verilmesi gereken önemi artırmıştır. Turizm varlıklarının korunması, 1980'li yıllarda önem kazanmış ve gündem oluşturmuştur (Uslu ve Kiper, 2006: 306). Akabinde doğal kaynakların ve yerel kültürün gelecek nesillere miras bırakılacak biçimde korunması yaklaşımı giderek önem kazanmıştır (Akpınar, 2004: 208; Dinçer, 1996: 342). Nitekim kültürel değerlerin korunması, büyük önem arz etmektedir (Zeyrek, 2008: 453). Bunun için ise, değerlerin bulunduğu şehirdeki

insanların bu değerlere ilişkin farkındalığı önem kazanmaktadır. Zira değerlerin korunması için, öncelikle bu değerlerin farkında olunması gerekmektedir.

Farkındalık, Erden'e (1999: 212) göre, “nesne veya olgudan gelen uyarıcıya karşı kişinin davranış geliştirmesi”dir. Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar (2017: 139) ise farkındalığı, “kişilerin kendi tutum ve davranışlarının ne ölçüde farkında olduklarını belirtmek için kullanılan bir terim” olarak tanımlamaktadır. Öyle ki, birey bir nesne ya da olgunun farkında olmadığına, ona karşı davranış da geliştiremeyecektir. Kişi önce nesnenin/olgunun farkına varır, sonra uyarıcıya açık olabilir. Kişinin söz konusu nesneye ilişkin farkındalık düzeyinin yüksek olması, ona dönük davranışlarının da olumlu yönde gelişmesini sağlamaktadır (Keçe, 2015: 134). Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, bireyin farkındalık düzeyi, tutumunu göstermektedir ve tutumlar da davranışları şekillendiren temel etkenlerdir (Erden ve Akman, 2018).

Yapılan araştırmalar da, yüksek farkındalığın tutum-davranış ilişkisini güçlendirdiğini göstermektedir (Çetin ve Gürgil, 2014: 258). Sosyal psikoloji yazınına göre, bu durumun iki temel sebebi bulunmaktadır. İlk sebep, farkındalığın tutumlara ulaşmayı kolaylaştırması olarak belirtilmektedir. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, farkındalık yüksek olduğunda, kişi herhangi bir konuya dönük tutumunun ne olduğunu daha iyi bilir ve tutumlar kişinin belleğine daha kolay bir şekilde yerleşir. Böylece tutumların davranışları yönlendirmesi kolaylaşır (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2017: 139). Farkındalığın tutum davranış ilişkisini etkilemesinin bir diğer sebebi ise, “kişinin, davranışta bulunmasını gerektiren bir durumda, o durumla ilgili tutuma odaklanması” olarak gösterilmektedir. Böylece kişi, söz konusu tutumunun davranışına rehberlik etmesine izin vermektedir (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2017: 139).

Son olarak, Froming, Walker ve Lopyan'ın (1982: 476-487) yapmış olduğu deney, farkındalığın tutum-davranış açısından önemi üzerine güzel bir örnektir. Söz konusu deneyde, öncelikle üniversitede okuyan bir grup öğrenciye “öğrencilerin fiziksel cezalandırılması”na dönük tutumları sorulmaktadır. Daha sonra, bu grup içerisinde “fiziksel cezalandırılmaya dönük tutumu olumsuz olan, ancak insanların önemli bir kısmının söz konusu cezalandırmaya dönük olumlu tutuma sahip olduğunu düşünen” öğrenciler seçilmektedir. Aradan geçen birkaç haftadan sonra, bu öğrencilerden bir öğrenciye ceza olarak elektrik şoku vermeleri istenmektedir. Öğrencilerin bir kısmı şok verirken karşılarında duran aynaya bakmaktadır. Diğer öğrencilerin bir kısmı, karşılarında duran izleyicilerin önünde; geri kalanlar ise karşılarında bir ayna ya da izleyici grubu olmadan şok vermektedirler. Bu deneyin sonucunda, aynaya bakan öğrenci grubunun farkındalıkları arttığı için, fiziksel cezalandırmaya dönük tutumlarına kıyasla, daha uygun hareket ettikleri tespit edilmektedir. Öte yandan, izleyiciler önünde şok verenlerin, fiziksel cezalandırmaya dönük tutumlarıyla karşılaştırıldığında, düşüncelerinde herhangi bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Burada vurgulanmak istenen temel husus, bireyin farkındalığının tutum-davranış ilişkisi üzerindeki etkisidir. Örnek olarak verilen

deneyde de görüldüğü üzere, birey kendi düşüncesinin farkında olduğunda, yani kendi fikrine odaklandığında, tutumlar davranışları daha ciddi şekilde etkilerken; birey kendi düşüncesinden ziyade başkasının düşüncesine dikkat ettiğinde, onların beklentilerine uygun bir şekilde hareket edebilmektedir (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2017: 140).

2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu araştırmanın temel amacı, Şırnak'ın barındırdığı turizm değerlerinin, şehirde yaşayanlar tarafından bilinip bilinmediğini ortaya koymak ve böylece insanların yaşadıkları şehirdeki değerlerin bilincinde olup olmadığına ilişkin durum tespiti yapmaktır. Dolayısıyla araştırma bu yönüyle durum çalışması olarak ifade edilebilir. Nitekim durum çalışmaları, belirli bir duruma ilişkin sonuçları ortaya koymak amacıyla yapılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 83).

Araştırmanın çalışma grubunu, Şırnak'ta yaşayan, Şırnaklı olmayan, lisans düzeyindeki bir yükseköğretim bölümünden mezun olmuş kamu çalışanları oluşturmaktadır. Kamu çalışanlarının seçilmesinin temel sebebi, bu kişilerin lisans mezunu olmasından dolayı, gezme bilinçlerinin daha yüksek olabileceği varsayımdır. Şırnaklı olmayan kişilerin seçilme sebebi ise, Şırnak'ın turizm alanında dışarıdan nasıl bilindiğine dönük bir bilgi edinmektir. Ayrıca bu kişilerin tanıdıklarına Şırnak'ın turizm değerlerinden bahsetmesi, şehre ilişkin dışarıdan bir merak da uyandırabilecektir.

Araştırmada yöntem olarak nitel verilerden yararlanılmıştır ve veri toplama tekniği olarak yapılandırılmış görüşme kullanılmıştır. Araştırmada nitel araştırma geleneği içinde gelişen amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Ölçüt örneklemede, araştırmacı önceden belirlediği ölçütler kapsamında örnekleme dâhil edilecek kişilere ulaşır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 140). Yapılandırılmış görüşme formunda birbiriyle ilişkili 4 soru bulunmaktadır. İlk olarak katılımcılara Şırnak'ın turizm alanında herhangi bir değere sahip olup olmadığı sorulmuştur. Bu soruyu “evet” şeklinde yanıtlayanlara “Şırnak'ın turizm alanında hangi değerlere sahip olduğu” sorulmuştur. Bir sonraki soru “Bahsedilen değerlerden hangisinin ya da hangilerinin, Şırnak'ı gelecekte bir turizm destinasyonu yapabileceği” ile ilgilidir. Son olarak bütün katılımcılara, “Şırnak'ı turizm alanında diğer şehirlerden farklı kılabilecek özellik ya da özelliklerinin ne/neler olduğu” sorulmuştur.

Araştırma verileri, 15.12.2017-15.01.2018 tarihleri arasında, yüzyüze görüşmelerle toplanmıştır. Araştırmaya Şırnak merkezden 27, Cizre ilçesinden 15, Silopi ilçesinden 10 ve İdil ilçesinden 5 olmak üzere, toplam 57 kişi katılmıştır.

Katılımcılarla yapılan görüşmeler katılımcıların işyerlerinde gerçekleştirilmiş ve her bir görüşme ortalama 15 dakika sürmüştür. İlk başta görüşmelerin ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınması planlanmıştır. Ancak bu uygulamayı sadece 14 katılımcı kabul etmiş, diğer katılımcılar ise kabul etmemiştir. Dolayısıyla kabul etmeyen katılımcıların verdikleri yanıtlar, araştırmacı tarafından yazılı olarak kayıt

altına alınmıştır. Yapılan görüşmelerde, katılımcılar hiçbir şekilde yönlendirilmemiş, verdikleri yanıtlar olduğu gibi kayıt altına alınmıştır. Sorulan soruların geliştirilmesinde, Yavuz'un (2007) çalışmasından yararlanılmıştır. Söz konusu çalışmada Yavuz (2007) kent (marka) kimliği konusunu Adana üzerinden çalışarak, katılımcılara “Adana'nın günümüzde hangi değerleri ile ön plana çıktığı”, “Adana'nın gelecekte nasıl bir kent olacağı/olması gerektiği”, “Adana'yı farklı kılan ve farklı kılacak özelliklerinin neler olabileceği”ne dönük sorular sorulmuştur. Özellikle Yavuz'un (2007) bu sorularından esinlenilerek, bu sorular turizm açısından değerlendirilmiş ve turizme uyarlanarak bu araştırmanın katılımcılarına yönlendirilmiştir.

Araştırmada toplanan verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizinde sırasıyla dört aşama uygulanmaktadır: Verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi ve bulguların tanımlanması ve yorumlanması (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 260). Dolayısıyla ilk olarak veriler kodlanmıştır. Bu aşamada kodlama, verilerden çıkarılan kavramlara göre yapılmıştır. Bunun için yanıtlar satır satır okunmuş ve Şırnak'ın turizm değerlerine atıfta bulunan kavramlar saptanmaya çalışılmıştır. Bütün yanıtlar okunduktan sonra, kodlar oluşturulmuştur. Kodlar oluşturulduktan sonra, temalar belirlenmiştir. Bu amaçla, kodlar bir araya getirilerek, kodlar arasındaki ortak yönler bulunmaya çalışılmıştır. Ortak yönleri olan kodlar, aynı tema altında toplanmıştır. Böylece gerek temaların bulunması aşaması, gerekse verilerin kodlara ve temalara göre düzenlenerek tanımlanması aşaması tamamlanmıştır. İçerik analizinin son aşamasını oluşturan bulguların tanımlanması aşaması ise, sonraki bulgular başlığı altında verilmektedir. Veri analiz süreci, tamamen bu araştırmanın yazarı tarafından yürütülmüştür.

3. Araştırma Sahası

Bulgular kısmına geçmeden önce, araştırma sahası hakkında bazı bilgiler vermek faydalı olacaktır. Şırnak çok eski bir geçmişe sahiptir. Öyle ki Evliya Çelebi'nin 17. yy.da kaleme aldığı “Seyahatname” kitabındaki bilgilere göre, Şırnak'ın geçmişi Nuh Tufanı öncesine kadar dayanmaktadır. Şehir, “Nuh'un Gemisi”ne ait izlerin bulunduğu öne sürülen Cudi Dağı'nın kuzeyinde Şehr-i Nuh adıyla kurulmuştur. İlk olarak Şerneh, daha sonra ise Şırnak adını almıştır (Türkiye Cumhuriyeti Şırnak Valiliği, 2018).

Şırnak, turizm destinasyonu olabilecek önemli bir potansiyele sahiptir. Şehrin sahip olduğu turizm değerlerine bakıldığında, birçok önemli turizm çekim unsurunu barındırdığı görülmektedir. Örneğin Dicle Nehri, Cudi Dağı, Cehennem Deresi, Kasrik Boğazı, Feraşın Yaylası gibi unsurlar, Şırnak'ın önemli doğal değerleri arasındadır. Öte yandan Kırmızı Medrese, Abdaliye Medresesi, Hamidiye Alayları, Cizre Kalesi, Finik Kalesi, Kasrik Köprüsü, Yafes Köprüsü Şırnak'ta bulunan önemli tarihi değerlerden bazılarıdır. Bunun yanında Hz. Nuh Türbesi ve Camii, Tarihi Cizre Mezarlığı, Ahmed El-Cezeri, İsmail Ebul El-Cezeri ve Mem u Zin Türbesi şehrin önemli tarihi değerleridir. Ayrıca Şırnak'ın ilçesi olan İdil, inanç turizmi açısından

önemli sayılabilecek değerlere sahiptir. Yüzyıllar boyunca İdil’de genellikle Yezidi ve Süryani inancına sahip insanların yaşaması sonucu, geçmişten günümüze 17 tarihi kilise kalmıştır. Bu özelliği ile İdil, Hıristiyanlar için önemli bir çekim merkezi konumundadır. Şırnak gerek yemek kültürü, gerekse giyim ve el sanatları ile kültürel anlamda da özgün değerlere sahiptir. Şırnak’ın giyim kuşamı kendisine has özellikler taşımaktadır. Özellikle erkeklerin giydiği şal-şepik, şelema ve yelek, kadınların giydiği fistan giysileri yüzyıllardan beri süregelmektedir. El sanatlarında ise özellikle kilim dokumacılığı çok önemli bir ivme yakalamıştır. Şırnak kilimleri, hem Türkiye’den hem de yurtdışından talep görmektedir. Yine yöreye özgü halk oyunları, ilin kültürüne renk katmaktadır. Halkın oynadığı Guhşegi adlı oyun, Amerikan beysbolunun atası olarak bilinmektedir (Çelik, Coşkun ve Öztürk, 2013: 27-28). Şırnak ilinin somut kültürel miraslarının yanında soyut kültürel mirasları da kültürel değerler içerisinde önemli bir yer tutmaktadır (Yaşın, 2007). Ayrıca, şehir halkının misafirperverliği, turizmin en önemli faktörlerinden biri olan konukseverlik için önemli bir altyapı kaynağıdır (Çelik, Coşkun ve Öztürk, 2013: 23).

Şırnak’ın nüfusu 2017 yılı verisine göre, 503.236 kişidir (TUİK, 2018). Şırnak’ın turizm istatistiklerine bakıldığında, 2016 yılı sonunda yaklaşık 87 bin konaklama gerçekleştirilmiştir. Yıllık doluluk oranının ise %27 olduğu gözükmektedir. Otel işletmeleri de, bu verileri doğrulamıştır (Çelik ve Aydın, 2017: 88). Öte yandan Şırnak’ta toplamda 17 adet A grubu seyahat acentesi (TURSAB, 2018), sadece 3 adet turizm işletme belgeli konaklama işletmesi faaliyet göstermektedir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, 2018). Şırnak, Hz. Nuh’un şehri olarak birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Öte yandan Cudi Dağı, Nuh Tufanı’ndan sonra Nuh Peygamber’in gemisinin karaya oturduğu yerlerden biri olarak rivayet edilmektedir (Soydan ve Şarman, 2013: 596). Bu sebeplerle Şırnak, hem tarihi açıdan önemli bir yere sahiptir, hem de turizm açısından ciddi bir potansiyel barındırmaktadır.

4. Bulgular

Araştırma katılımcılarının %44’ü öğretmen, %34’ü doktor, %13’ü hemşir/hemşire, %9’u ise bir kamu kurumunda memur olarak çalıştığını belirtmiştir. Öte yandan, katılımcıların %49’u kadın, %51’i erkektir. Katılımcılar medeni durum ve yaş açısından değerlendirildiğinde, %57’si bekar, %43’ü evli; %79’u 25-35 yaş aralığında, %21’i ise 36-42 yaş aralığındadır.

Katılımcılara yöneltilen “Sizce, Şırnak turizm alanında herhangi bir değere sahip midir?” şeklindeki ilk soruda, 7 katılımcı Şırnak’ın herhangi bir turizm değerine sahip olmadığını, 3 katılımcı pek fazla bir değeri olmadığını, 47 katılımcı ise turizm alanında önemli değerlere sahip olduğunu belirtmiştir. Daha sonra, bu soruya olumlu yanıt verenlere yöneltilen “Şırnak’ın turizm alanında hangi değerlere sahip olduğu?” sorusuna verilmiş yanıtlar, Tablo 1’de verilmektedir.

Tablo 1.Şırnak'ın Turizm Alanında Sahip Olduğu Değerler

Kategori	Turizm Değerleri	f	% (yaklaşık)
Doğal Değerler	Doğa/Doğal güzellikler/Coğrafya	20	45,00
	Dağlar	6	
	Cudi Dağı	5	
	Kasrik Çayı	5	
	Akarsular/Nehirler	4	
	Yaylalar	2	
	Dicle Nehri	2	
	Hava	2	
	Kaplıcalar	1	
	Bazebde Ören Yeri	1	
Tarihi Değerler	Tarih/Tarihi yapılar	13	21,00
	Kırmızı Medrese	6	
	Finik Kalesi	2	
	Cizre Ulu Cami	1	
Kültürel Değerler	Misafirperverlik	12	18,00
	Kültür	2	
	Yerel müzikler	2	
	Yerel oyunlar	1	
	Yemekler	1	
	Çok kültürlülük	1	
Dini Değerler	Hz. Nuh'un gemisi	6	16,00
	Hz. Nuh'un türbesi	5	
	Dini yapılar/Medreseler	2	
	Mem uZin Türbesi	2	
	Hz. Nuh	1	
	Çok dinlilik	1	
Toplam		106	100,00

Tablo 1 incelendiğinde, katılımcıların Şırnak'ın doğal, tarihi, kültürel ve dini değerleriyle ilgili bir farkındalığa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu kategorilerde en çok doğayla ilgili değerlerden bahsedildiği görülmektedir. Ancak doğal değerler arasında belirli bir yerden bahsedilmek yerine, “doğa/doğal güzellikler/coğrafya” ile ilgili farkındalığın daha çok olduğu dikkati çekmektedir. Tablo 1'e göre, katılımcıların farkındalık sahibi olduğu bir diğer değer, tarihi değerler kategorisine girmektedir. Bu kategoride de, belirli bir yerden bahsedilmek yerine, “tarih/tarihi yapılar” gibi genel bir kavramın en yüksek farkındalık oranına sahip olması, dikkat çekici bir bulgudur. Yine Tablo 1 değerlendirildiğinde, katılımcıların farkındalık konusunda en çok belirttiği bir diğer değer, kültürel değerlerdir. Bu kategoride misafirperverliğin en yüksek orana sahip çıkması, turizm açısından önemli bir bulgudur. Katılımcıların son farkındalık sahibi olduğu değer ise, dini değerlerdir.

Aşağıda verilen Tablo 2, katılımcıların “bahsedilen değerlerden hangisinin ya da hangilerinin Şırnak'ı gelecekte bir turizm destinasyonu yapabileceğine” dönük

yanıtlarını göstermektedir. Bu soruya, bazı katılımcılar yanıt vermiş olsa da, Şırnak'ın gelecekte bir turizm destinasyonu olmasının zor olduğunu ifade etmiştir.

Tablo 2.Şırnak'ı Gelecekte Bir Turizm Destinasyonu Yapabilecek Değerleri

Kategori	Turizm Değerleri	F	%(yaklaşık)
Doğal Değerler	Doğa/Doğal güzellikler/Coğrafya	12	35,00
	Dağlar	7	
	Cudi Dağı	4	
	Dicle Nehri	3	
	Yaylalar	2	
	Nehirler	2	
	Kasrik Çayı	1	
	Kaplıcalar	1	
Tarihi Değerler	Tarih/Tarihi yapılar-kalıntılar	19	26,00
	İnsanlığın ilk yaşam yeri olması	2	
	Kırmızı Medrese	2	
	Cizre Ulu Cami	1	
Kültürel Değerler	Misafirperverlik	12	24,00
	Kültür/ Kültürel değerler	6	
	Yemekler	2	
	İnsani değerler	1	
	Geleneksel kıyafetler	1	
Dini Değerler	Dini yapılar	5	15,00
	Hz. Nuh'un gemisi	5	
	Hz. Nuh'un Türbesi	3	
	Hz. Nuh'un şehri olması	1	
Toplam		92	100,00

Tablo 2 incelendiğinde, ilk soruyla karşılaştırıldığında, katılımcıların farkındalık sahibi olduğu değerlerin sıralamasının değişmediği görülmektedir. Daha başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, ilk iki soruya verilen yanıtlar birlikte değerlendirildiğinde, en çok katılım gösterilen değerlerde bir değişiklik olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak dikkat edilmesi gereken husus, ilk iki soruda da, belli bir yerden bahsedilmek yerine, genel kavramlara atıf yapılmış olmasıdır.

Katılımcılara son olarak yöneltilen “Şırnak'ı turizmde diğer şehirlerden farklı kılan özellikleri” sorusunda 5 katılımcı, “Anadolu'daki neredeyse her şehirde benzer özelliklerin mevcut olabileceği” gibi sebeplerden dolayı, “Şırnak'ın bu anlamda bir farklılığının olmadığını” belirtmiştir. Diğer yanıtlar ise, Tablo 3'te özetlenmiştir.

Tablo 3.Şırnak'ı Turizmde Farklı Kılan Değerleri

Kategori	Özellik	F	%(yaklaşık)
Doğal Değerler	Doğa/Doğal güzellikler/Coğrafya	16	59,00
	Dağlar	12	
	Kasrik Çayı	3	
	Cudi Dağı	3	
	Nehirler	2	
	Yaylalar	2	
	Hava	2	
	Gün batımı	1	
Kültürel Değerler	Misafirperverlik	8	21,00
	Kültür	3	
	Çok kültürlülük	3	
	Yemekler	1	
Tarihi Değerler	Tarih/ Tarihi yapılar-kalıntılar	9	13,00
Dini Değerler	Hz. Nuh	2	7,00
	Mem u Zin Türbesi	1	
	Hz. Nuh'un Gemisi	1	
	Hz. Nuh'un şehri olması	1	
Toplam		70	100,00

Tablo 3 incelendiğinde, ilk sırada yüksek bir katılımı doğal değerlerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu kategoride doğa/doğal güzellikler/coğrafyanın bir önceki soruya göre daha çok belirtildiği, ilk 2 soruya verilen yanıtlarda daha düşük oran alan “dağların”, burada önemli bir destek gördüğü anlaşılmaktadır. Öte yandan ilk 2 soruda ikinci sırada bulunan tarihi değerler ile ilgili farkındalığın, son soruda üçüncü sıraya gerilediği görülmektedir. Bu kategoride yer alan tarih/tarihi yapılar ile ilgili değerlerin de, ilk iki soruya kıyasla, bu soruda daha düşük bir katılım gördüğü dikkati çekmektedir. Tablo 2'ye göre, Şırnak'ı turizmde diğer şehirlerden farklı kılacak değerlerde, kültürel değerler ilk iki soruya kıyasla, bu soruda daha yüksek katılım almıştır. Bu kategoride yer alan ve turizm için önemli bir unsur olan misafirperverliğin, oransal olarak ciddi bir düşüş olmasa da, geriye düştüğü dikkati çekmektedir. Ayrıca bu soruda da, son sırayı dini değerlerin aldığı görülmektedir. Bu soru önceki sorularla birlikte değerlendirilerek, katılımcıların verdikleri yanıtlardan örnekler vermek, araştırma bulgularının güvenilirliği ve geçerliliği açısından yerinde olacaktır. Söz konusu yanıtlardan bazıları aşağıda açıklanmaktadır.

Farkındalık açısından en büyük orana sahip doğal değerler kategorisindeki yanıtların önemsenmesi gerektiği düşünülmektedir. Örneğin bir katılımcı “Şırnak turizm alanında doğal güzelliklere, yaylalara, dağlara, akarsulara sahiptir” (Katılımcı 6, E, 28 Yaş) şeklinde bir yanıt vermiştir. Bir başka katılımcının “Şırnak'ın turizm alanında değerlendirilebilecek keşfedilmemiş dağları ve nehirleri var. Koşulların elverişli olması halinde, buraların turizm açısından değerlendirilmesi özellikle kampçılıkla uğraşan kişiler için farklı bir deneyim sunacağından eminim” (Katılımcı 12,

E, 34 Yaş) şeklindeki yanıtı, dikkate değerdir. Bir katılımcının yanıtı ise “Şırnak’ı çok bilmiyorum. Ancak Cizre’de bulunan Kasrik Çayı görülebilecek yerler arasındadır” (Katılımcı 14, K, 27 Yaş) şeklindedir. Bir başka katılımcı bu konuda “Şırnak’ta rafting yapılabilecek çok uygun nehirler bulunmaktadır. Yine doğa turizmi için çok elverişli dağlara sahiptir. Eşsiz güzellikteki bu dağlar, Şırnak’ı turizmde diğer şehirlerden farklı kılabilir.” (Katılımcı 24, E, 30 Yaş) şeklinde yanıt vermiştir. Şırnak’ta dağlara önem verilmesi gerektiğini belirten bir diğer katılımcının yanıtı “Bence Cudi Dağı turizm için başlı başına bir değerdir. Hatta Cudi Dağı turizme açılıp dağa ulaşım için teleferik gibi bir olanak yapılırsa, müthiş olur. Bu bile tek başına Şırnak’ı turizm alanında çok farklı yapar.” (Katılımcı 38, K, Yaş 25) şeklindedir. Başka bir katılımcı ise bu soruyu “Şırnak’ın sahip olduğu müthiş su kaynakları ve yaylaları turizm için büyük bir potansiyeldir.” (Katılımcı 51, K, Yaş 26) şeklinde yanıtlamıştır.

İkinci sırada yer alan kültürel değerler kategorisine giren yanıtlara bakıldığında, katılımcıların misafirperverliğin önemli bir değer olduğunu belirttiği görülmektedir. Örneğin bir katılımcı “İnsanlarının çok sıcakkanlı, misafirperver olması Şırnak’ın turizm açısından çok önemli bir artısıdır.” (Katılımcı 7, K, 27 Yaş) şeklinde bir yanıt vermiştir. Yine misafirperverlikle ilgili bir başka katılımcı bu soruyu “Turizmci değilim, ancak bildiğim ve gördüğüm kadarıyla turizmde misafirperverlik çok önemli bir unsurdur. Hatta o kadar önemli ki, tatil amacıyla gittiğim bazı şehirlerde otel çalışanlarının ya da oradaki halkın itici tavırları tatilimi erken sonlandırmama sebep olmuştur. Ancak Şırnak bu konuda müthiş bir avantaja sahiptir. Halkının sonsuz misafirperverliği turizm için çok farklı bir değerdir.” (Katılımcı 15, E, 36 Yaş) şeklinde yanıtlamıştır. Turizmde yiyecek-içecek de özellikle son yıllarda önemli bir bileşen olarak göze çarpmaktadır. Bu konuda bir katılımcının “Şırnak’ın kendine özgü yemekleri şehri turizmde farklı bir yere konumlandırabilir.” (Katılımcı 41, K, 27 Yaş) şeklindeki yanıtı, turizmde yiyecek-içeceğin halkın gözünde nasıl bir yere sahip olduğuna dönük ipucu verebilmektedir. Şırnak’ın kültürel dokusunun turizm için bir farklılık olduğuna dikkat çeken katılımcılar da bulunmaktadır. Örneğin bir katılımcıya göre “Şırnak’ta kendine özgü bir kültürel yapı bulunmaktadır. Diğer şehirlerle kıyaslandığında bu kültürel doku, şehri turizmde farklı kılabilen bir yere sahiptir. Yani insanlarda şehrin kültürüne yönelik bir merak uyandırabilir.” (Katılımcı 8, E, 31 Yaş). Bu konuda bir başka katılımcı ise “Şırnak gördüğüm kadarıyla çok kültürlü bir yapıya sahip. Bu özelliği turizm için bir farklılık arz edebilir.” (Katılımcı 42, K, 28 Yaş) şeklinde yanıt vermiştir.

Çalışmanın giriş kısmında belirtildiği üzere, Şırnak köklü bir geçmişe sahiptir. Katılımcıların yanıtları ise, tarihi değerler konusunda bir farkındalık olduğunu göstermektedir. Örneğin bir katılımcı “Özellikle Cizre’de bulunan eski tarihi yapılar, Şırnak’ı turizmde çok farklı bir yere getirebilir. Ancak Şırnak’ın bu potansiyeline rağmen gerekli tanıtım faaliyetleri yapılmıyor.” (Katılımcı 13, K, 25 Yaş) şeklinde yanıt verirken; bir başka katılımcının yanıtı “Şırnak’ı turizmde diğer şehirlerden farklı kılan tarihi yapılar mevcut, ancak bunlar göz ardı edilmekte. Bu yapıların belki de gün yüzüne çıkarılması gerekmektedir.” (Katılımcı 13, E, 39 Yaş) şeklindedir. Yine bu konuda “Cizre Ulu Camii, Kırmızı Medrese Şırnak için önemli tarihi değerler

arasındadır. Hatta sadece bu iki değeri bile, şehri turizmde diğer şehirlerden farklı bir yere getirebilir.” (Katılımcı 17, E, 32 Yaş); “Tarihin ilk izlerine sahip kentte eski uygarlıklardan kalan tarihi kalıntılar, Şırnak şehrini bir tarih şehri merkezi haline getirebilir.” (Katılımcı 31, K, 30 Yaş) şeklinde yanıtlar verilmiştir.

Aldığı oran açısından son sırada yer alan dini değerler kategorisinde Hz. Nuh’a dikkat çeken yanıtlar göze çarpmaktadır. “Şırnak’ın Hz. Nuh’un ismiyle anılması, inanç turizmi açısından değerlendirilmesi gereken bir durumdur.” (Katılımcı 16, K, 28 Yaş), “Rivayete göre Hz. Nuh’un Gemisi’nin Cudi Dağı’na oturmuş olması, Şırnak için bir avantaj olabilir.” (Katılımcı 26, K, 32 Yaş), “Şırnak denilince akla Hz. Nuh gelmekte. En azından 3 yıllık süre için bende oluşan izlenim bu. Dolayısıyla bence Hz. Nuh’un şehri olması çok önemli bir farklılıktır.” (Katılımcı 43, E, 35 Yaş) şeklindeki yanıtlar, buna örnek olarak gösterilebilir. Öte yandan Şırnak Bölgesi’nde Mem u Zin önemli bir aşk efsanesi olarak kabul edilmektedir. Bu konuda özellikle bir katılımcının “Ben yaklaşık 5 yıldır Cizre’de görev yapıyorum. Bu 5 yıl içinde Mem u Zin aşkıyla ilgili çok hikâye dinledim. Bu müthiş aşktan doğrusu çok da etkilendim. Bu nedenle Mem u Zin’in Türbesi turizm için bir farklılık sayılabilir.” (Katılımcı 17, E, 33 Yaş) şeklindeki yanıtı, dikkate değerdir.

Son olarak, araştırmaya katılanlar, verilen sorulara cevap vermenin yanı sıra, bazı öneriler de geliştirmişlerdir. Örneğin Şırnak’ın turizm değerleri arasında coğrafyasına, doğasına, dağlarına önem verilmesi gerektiğini belirten katılımcılar, Şırnak’ın bu unsurlarının kış turizmi, yayla turizmi ve dağcılık için çok uygun olduğunu ve değerlendirilmesi gerektiğini önermişlerdir. Öte yandan, Şırnak’ın nehirlerine/akarsularına öncelik verilmesi gerektiğini belirten katılımcılar, şehrin bu değerlerinin rafting sporu için potansiyel olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Bir katılımcının “Cudi Dağı’nda izlenebilecek müthiş gün batımı, Şırnak’ı diğer şehirlerden farklı kılan bir özelliktir. Hatta Şırnak bu özelliğiyle Nemrut Dağı’na alternatif bile olabilir” (Katılımcı 41, K, 27 Yaş) şeklindeki görüşü önemsenmelidir. Ayrıca bazı katılımcılar, Şırnak’ın doğasının ve özellikle dağlarının henüz keşfedilmemiş olmasının, özelde bölge, genelde Türkiye turizmi açısından büyük bir potansiyel olduğunu ifade etmişlerdir.

5. Sonuç ve Tartışma

Dünya tarihi boyunca birçok uygarlığın hüküm sürdüğü Anadolu, zengin bir turistik değerler ağına sahiptir (Barutçugil, 1986: 68). Söz konusu değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması, bu değerlere önem verilmesini gerektirmektedir (Uygur ve Baykan, 2007: 46). Bunun yolu ise, öncelikle bu değerlerin farkında olunmasından geçmektedir. Buradan yola çıkılarak tasarlanan bu araştırmanın temel amacı da, kamu çalışanları örnekleminde Şırnak’ta yaşayanların, Şırnak’ın barındırdığı turizm değerlerinin farkında olup olmadığına dönük bir durum tespiti yapmaktır.

Bu araştırmaya göre, Şırnak’ta yaşayan kamu görevlileri Şırnak’ın “doğal”, “kültürel”, “tarihi” ve “dini” değerlerine dönük birtakım farkındalığa sahiptir. Ancak katılımcıların bu değerlere dönük farkındalıklarında yetersizlik olduğu dikkati

çekmiştir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, bu çalışmanın “araştırma sahası” kısmında verilen bilgilerden hatırlanacağı üzere, Şırnak zengin sayılabilecek düzeyde turizm değerine sahiptir. Ancak bu zenginliğe rağmen, katılımcıların söz konusu değerler arasında sadece birkaçını dile getirdiği görülmektedir. Örneğin katılımcılar doğal değerler arasında “Cudi Dağı”, “Dicle Nehri”, “Bazebde Ören Yeri”, “Kasrik Çayı”; kültürel değerler arasında “yerel oyunlar”, “yemekler”; tarihi değerler arasında “Kırmızı Medrese”, “Cizre Ulu Cami”, “Finik Kalesi” ve dini değerler arasında ise daha çok “Hz. Nuh” ile ilgili bir farkındalığa sahiptir. Oysa Şırnak’ın turizm değerleri bunlardan ibaret değildir. Şırnak, araştırma katılımcılarının belirttiği değerlerin dışında, başka değerlere de sahiptir. Örneğin Cehennem Vadisi, görülmeye değer önemli bir doğa güzelliğidir. Öte yandan Şırnak’ın Beytüşşebap ilçesinde bulunan Feraşın Yaylası, görülmeye değer bir yerdir. Ayrıca Beytüşşebap’ta yetişen ters lale, farklılığıyla önemli bir turizmi çekim değeridir. Yine Şırnak’ın doğal değerleri arasında sayılabilecek Kızılsu Çayı bulunmaktadır. Katılımcılar her ne kadar genel olarak “kaplıcalar” ifadesini kullanmış olsa da, Şırnak’ta hangi kaplıcaların bulunduğuna dönük bir bilgi sahibi olup olmadığı öğrenilememiştir. Oysa Şırnak’ta, pek bilinmese de, önemli kaplıcalar bulunmaktadır. Örneğin Şırnak’ın Güçlükonak ilçesi Düğünurdu Köyü yakınında bulunan ve günümüzde aktif durumda olan Hesta Kaplıcası, Dicle Nehri kıyısındadır. Bu kaplıca, 67 derece sıcaklığı ile bölgenin en yüksek ısılı sıcak su kaynağına sahiptir. Kaplıca suyu, aynı zamanda kalsiyum ve sülfür içermektedir. Şehrin diğer önemli kaplıcası, Zümrüt Dağı Kaplıcası’dır. Görüldüğü üzere, araştırma katılımcılarının belirttiği doğal değerlerin dışında, Şırnak’ta başka doğal değerler de bulunmaktadır.

Bu araştırma sonuçlarını konuyla ilgili yapılmış sınırlı sayıdaki benzer araştırma sonuçlarıyla karşılaştırmak, yerinde olacaktır. Dinç, Erdil ve Keçe (2011) üniversite öğrencilerinin tarihi ve kültürel değerlere dönük farkındalıklarını inceledikleri araştırmalarında, öğrencilerin tarihi ve kültürel değerlere dönük ilgilerinin ortalamasının üzerinde olmasına rağmen, bu değerlere dönük farkındalıklarının düşük düzeyde olduğunu tespit etmiştir. Üniversite öğrencilerini örneklem olarak alan benzer bir araştırmada Akkuş, Karaca ve Polat (2015), turizm bölümünde okuyan öğrencilerin diğer bölümlerde okuyan öğrencilere nazaran, Sivas’ın doğal ve kültürel değerlerine dönük daha bilgili olduklarını, ancak şehrin bu değerleri hakkında pek farkındalığa sahip olmadıklarını bulgulamışlardır. Yine öğrenci örnekleminde ve Keçe (2015) tarafından yapılmış bir araştırma sonucunda, öğrencilerin tarihi ve kültürel turizm değerlerine dönük tutumlarının olumlu olduğu, ancak tarihi ve kültürel değerler hakkında pek bilgi sahibi olmadıkları görülmüştür. Buluk (2017) tarafından yapılmış bir araştırmada da, üniversite öğrencilerinin kültürel mirasa dönük farkındalıklarının genel olarak düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde Bayazit (2017), yerel halkın kurvaziyer turizmüne dönük farkındalığını incelediği araştırması sonucunda, yerel halkın kurvaziyer turizmüne dönük farkındalığının zayıf olduğunu belirtmiştir. Örnek olarak verilmiş araştırmalara bakıldığında, genel olarak halkın turizm değerlerine dönük

farkındalık düzeyinin düşük olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu araştırma sonucunda da, kamu çalışanlarının Şırnak'ın turizm değerlerine dönük farkındalık düzeyinin yeterli olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla bu araştırma, yazındaki benzer araştırma sonuçlarını desteklemektedir.

Şehirlerin turizm alanında sahip olduğu miras, yerel değerlerin korunması hususunda önemli bir role sahiptir. Bu mirasın gelecek kuşaklara aktarılması, bu değerlere gerekli önemin verilmesi ile olacaktır (Uygur ve Baykan, 2007: 46). Bunun temel yolu ise, eğitimden geçmektedir (Daştan 1999: 44). Örneğin şehirlerin sahip olduğu turizm potansiyeline dönük verilecek bilgilendirme amaçlı eğitimle, bireylerin yaşadığı kentin değerlerine bilinçli bir şekilde bakması sağlanabilir. Bu nedenle, Şırnak'ın tüm turizm değerlerinin halka öğretilmesi, insanların bu konuda bilinçlendirilmesi, Şırnak'ın değerlerinin sadece bilinenlerden ibaret olmadığını anlatılması, önem arz etmektedir. Bu konuda, kamu kurumlarında turizmle ilgili çeşitli eğitimler verilebilir. Yine halkın geneline bu konuda bilgilendirme konferansları verilebilir. Öte yandan, hem bu araştırma sonucu hem de yazındaki benzer araştırma sonuçları birlikte değerlendirildiğinde, en azından turizm bölümlerinin ilk döneminde öğrencilerin okudukları şehrin değerlerine dönük bir dersin verilmesi yerinde olacaktır. Hatta diğer bölümlerin müfredatlarına da turizm ile ilgili dersler konulması, faydalı olacaktır. Öyle ki Çoban, Durmuş ve Karaca'nın (2015: 615) yapmış oldukları çalışmada, lisans öğrenimleri sürecinde turizmle ilgili ders almış öğretmen adaylarının tarihi, kültürel ve doğal turizm değerlerine dönük farkındalıklarının yüksek olduğu tespiti, bunun güzel bir örneğidir. Şırnak özelinde düşünüldüğünde, Şırnak'ta her düzeyde okuyan öğrencilere ve halka, mülki idare desteğiyle Şırnak gezileri düzenlenerek, Şırnak'ın turizm değerlerine dönük farkındalık artırılabilir.

Her araştırma gibi, bu araştırma da birtakım sınırlılık çerçevesinde yapılmıştır. Bu araştırmanın ilk sınırlılığı, çalışma grubu ile ilgilidir. Nitekim bu araştırma, Şırnaklı olmayan kişiler üzerinde yapılmıştır. Benzer araştırmanın Şırnaklı kamu çalışanları üzerinde yapılması da önem arz etmektedir. Öte yandan, benzer bir araştırmanın halkın farkındalığını incelemek ve bu anlamda gerekli önlemleri almak adına, yerel halk örneğinde yapılması önem arz etmektedir. Yine gelecekte Şırnak Üniversitesi'nde okuyan öğrenciler üzerinde aynı araştırma yapılabilir. Ayrıca bu araştırma, genel bir kavram çerçevesinde, yani tüm turizm değerlerine dönük olarak gerçekleştirilmiştir. Bu durum da, katılımcıların düşünce sınırlarını zorlamalarına sebep olmuş olabilir. Dolayısıyla benzer bir araştırmanın çerçevesi daraltılarak (örneğin sadece doğal değerlerle ilgili farkındalığın incelenmesi) yapılması, daha detaylı sonuçların çıkmasını sağlayabilir. Ayrıca bu çalışmadaki görüşmeler, katılımcıların işyerlerinde yapılmıştır. Bu sebeple katılımcıların işlerinin aksamaması için, görüşmelerde detaylı bilgi edinilecek bir zaman olmamıştır. İleride yapılması muhtemel benzer bir çalışmada, görüşmelerin katılımcıların işyerleri/mesai saatleri dışında yapılması, daha detaylı bilgi edinilmesinde faydalı olacaktır. Tüm bunlar sonucunda, hem bu çalışmayla hem de yazındaki benzer çalışmalarla karşılaştırmalar yapıp benzerlikler ve farklılıklar görülebilecektir.

Kaynakça

- Akkuş, G., Karaca, Ş. ve Polat G. (2015). Miras Farkındalığı ve Deneyimi: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Keşifsel Bir Çalışma. *Akademik Bakış Dergisi*, 50, 71-81.
- Akpınar, E. (2004). Doğu Anadolu Bölgesi'nde Alternatif Turizm Merkezi Olmaya Aday Bir İlçe: Kemaliye. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2), ss. 207-236.
- Barutçugil, İ. (1986). *Turizm Ekonomisi ve Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Bayazıt, Ş. (2017). Yerel Halkın Kruvaziyer Turizmi Farkındalığına Yönelik Uygulamalı Bir Çalışma: Bodrum Örneği. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 151-169.
- Buluk, B. (2017). "Turizm Lisans Öğrencilerinin Kültürel Miras Farkındalıkları: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Örneği". *Uluslararası Turizm ve Kültürel Miras Kongresi*. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Çelik, S. ve Aydın, H. (2017). "Şırnak'ta Kültür ve Turizm Sorunları ile Çözüm Önerileri". *Şırnak 2023 Vizyon Çalıştayı*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi.
- Çelik, S., Coşkun, E. ve Öztürk, E. (2013). Şehri Nuh'un (Şırnak) Kırsal Turizm Açısından Değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 3 (2), ss. 21-28.
- Çetin, T. ve Gürgil, F. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Bartın'ın Doğal ve Kültürel Turizm Değerlerine Yönelik Farkındalıkları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (4), ss. 255-274.
- Çoban, A., Durmuş, G. ve Karaca, S. (2015). "Üniversite Öğrencilerinin Amasya'nın Doğal ve Kültürel Turizm Değerlerine Yönelik Farkındalıkları." *III. Uluslararası Geçmişten Günümüze Merzifon ve Amasya Yöresi Sempozyumu*. Amasya: Amasya Üniversitesi.
- Daştan, H. (1999). *Çevre Koruma Bilinci ve Duyarlılığın Oluşmasında Eğitimin Yeri ve Önemi (Türkiye Örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Dinç, E., Erdil, M. ve Keçe, M. (2011). Uşak Üniversitesi Öğrencilerinin Tarihi ve Kültürel Eserler Hakkındaki İlgi ve Farkındalıklarının İncelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (2), ss. 267-285.
- Dinçer, İ. (1996). "Sürdürülebilir Turizmin Hayata Geçirilmesi İçin Aktive Olması Gereken Dinamikler ve İşlevleri-Model Çalışması, Sürdürülebilir Turizm; Turizm Plânlamasına Ekolojik Yaklaşım". 19. *Dünya Şehircilik Günü Kollokyumu*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi.
- Emekli, G. (2005). Avrupa Birliği'nde Turizm Politikaları ve Türkiye'de Kültürel Turizm. *Ege Coğrafya Dergisi*, 14, ss. 99-107.
- Erden, M. (1999). *Gelişim-Öğrenme-Öğretme*. Ankara: Pegem A Yayınları.
- Erden, M. ve Akman, Y. (2018). *Eğitim Psikolojisi (Gelişim-Öğrenme-Öğretme)*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Froming, W. J., Walker, G. R. ve Lopyan, K. J. (1982). Public and Private Self-Awareness: When Personal Attitudes Conflict With Societal Expectations. *Journal of Experimental Social Psychology*, 18, 476-487.

- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Cemalçılar, Z. (2017). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar (Sosyal Psikolojiye Giriş)*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Keçe, M. (2015). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Ankara'nın Tarihi ve Kültürel Turizm Değerlerine Yönelik İlgi ve Farkındalıkları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 131-149.
- Kızılırmak, İ. ve Kurtuldu, H. (2005). Kültürel Turizmin Önemi ve Tüketici Tercihlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, ss. 100-120.
- Kiper, T. (2006). Safranbolu Yörükköyü Peyzaj Potansiyelinin Kırsal Turizm Açısından Değerlendirilmesi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Nuryanti, W. (1996). HeritageandPostmodernTourism. *Annals of TourismResearch*, 23 (2), ss. 249-260.
- Öztürk, Y. ve Yazıcıoğlu, İ. (2002). Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Alternatif Turizm Faaliyetleri Üzerine Teorik Bir Çalışma. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, ss. 183-195.
- Soydan, E. ve Şarman, N. (2013). Mardin ve Şırnak İllerindeki Süryanilere Ait Dini Yapıların Kültür (ve İnanç) Turizmi Potansiyeli. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6 (8), 589-607.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, Turizm İşletme Belgeli Tesisler. 24 Mayıs 2018 tarihinde <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,9579/turizm-tesisleri.html> adresinden alınmıştır. 117
- TÜİK, Yıllara Göre İl Nüfusları. 24 Mayıs 2018 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> adresinden alınmıştır.
- TURSAB, Seyahat Acentaları. 24 Mayıs 2018 tarihinde <https://www.tursab.org.tr/tr/seyahat-acentalari/seyahat-acentasi-arama?search=1> adresinden alınmıştır.
- Türkiye Cumhuriyeti Şırnak Valiliği, Şırnak'ın Tarih ve Coğrafyası. 24 Mayıs 2018 tarihinde <http://www.sirnak.gov.tr/tarih-ve-cografya> adresinden alınmıştır.
- Uslu, A. ve Kiper, T. (2006). Turizmin Kültürel Miras Üzerine Etkileri: Beypazarı/Ankara Örneğinde Yerel Halkın Farkındalığı. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 3 (3), ss. 305-314.
- Uygur, S. ve Baykan, E. (2007). Kültür Turizmi ve Turizmin Kültürel Varlıklar Üzerindeki Etkileri. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, ss. 30-49.
- Yaşın, A. (2007). *Tarih, Kültür ve Cizre*. Ankara: Kudoğlu Matbaacılık.
- Yavuz, M. C. (2007). Uluslararası Destinasyon Markası Oluşturulmasında Kimlik Geliştirme Süreci: Adana Örneği. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zeyrek, A. N. (2008). Besni'de Alternatif Turizm Potansiyeli. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2), ss. 451-468.

Mukaddime, 2018, 9(2), 119-134
DOI: 10.19059/mukaddime.420338

Veri Zarflama Analizi İle Konaklama İşletmelerinde Etkinlik Ölçümü: Yozgat İli Örneği*

Nuri Özgür Doğan¹, Yusuf Ersoy²

Öz: Turizm sektörü gelişmekte olan ülkelerde ekonomik gelişmenin ve kalkınmanın önemli unsurlarından bir tanesi olarak değerlendirilmektedir. Konaklama işletmelerinin turizmin gelişmesi ve sürdürülebilirliği açısından önemli bir yeri bulunmaktadır. Bundan dolayı gerek bölge turizmi gerekse de ülke turizmi açısından önemli bir yeri bulunan bu işletmelerin etkinliğinin ölçülmesi önemlidir. Bu çalışmanın amacı Yozgat'ta faaliyet gösteren konaklama işletmelerinin etkinliğinin ölçülmesidir. Etkinlik ölçümü parametrik olmayan bir yöntem olan Veri Zarflama Analizi (VZA) yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. İşletmelerin etkinliğinin ölçülmesi için 12 konaklama işletmesi değerlendirmeye alınmıştır. Yapılan analiz sonucunda etkin olan ve etkin olmayan işletmeler belirlenmiştir. Ayrıca etkin olmayan konaklama işletmelerinin etkin olabilmeleri için bazı öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Etkinlik Ölçümü, Konaklama İşletmeleri, Turizm Sektörü, Veri Zarflama Analizi, Yozgat.

Efficiency Measurement of Hospitality Businesses Using Data Envelopment Analysis: A Case Study in Yozgat

Abstract: The tourism sector is considered as one of the essential elements of economic development and improvement in developing countries. Hospitality businesses retain an important place in terms of tourism development and sustainability. Therefore, it is important to measure the efficiency of these businesses which have an important place, both in regional and country tourism. The aim of this study is to measure the efficiency of hospitality businesses in Yozgat. The efficiency measurement has been carried out using the Data Envelopment Analysis (DEA), which represent a nonparametric method. 12 hospitality businesses have been evaluated for efficiency measurement. Efficient and non-efficient businesses

* Bu çalışma 4-6 Mayıs 2017 tarihinde Yozgat'ta düzenlenen II. Uluslararası Bozok Sempozyumunda sunulan "VZA İle Turizm Sektöründe Etkinlik Ölçümü: Yozgat'ta Faaliyet Gösteren Konaklama İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama" isimli çalışmadan genişletilerek türetilmiştir.

¹ Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü, nodogan@nevsehir.edu.tr

² Öğr. Gör. Dr., Uşak Üniversitesi, Bilimsel Analiz ve Teknolojik Uygulama ve Araştırma Merkezi, yusuf.ersoy@usak.edu.tr (İletişimi Sağlayan Yazar)

have been identified as the result of the analysis. In addition, a number of proposals have been developed for non-efficient hospitality businesses to become efficient.

Keywords: Efficiency Measurement, Hospitality Businesses, Tourism Sector, Data Envelopment Analysis, Yozgat.

1. Giriş

Turizm sektörü dünyanın en büyük endüstrilerinden birisidir ve küresel ekonomi için hayati öneme sahiptir. Turizm, istihdam, gelir, yatırım ve ihracat oluşturarak ekonomileri canlandıran ve ekonomik büyümeye hız kazandıran dinamik bir endüstridir. Son yıllarda turizm sektöründe yaşanan gelişmelerle birlikte çok sayıda turizm noktası ve turizm işletmesi uluslararası turizm pazarına katılmıştır (Martin vd., 2017: 937).

Günümüzde turizm sektörünün gelişmesine bağlı olarak müşterilerin beklenti ve talepleri değişiklik göstermektedir. Bu durumun bir sonucu olarak, turizm sektöründe rekabet hızla artmaktadır. Son yıllarda turizm sektöründe yaşanan rekabet, turizm firmalarını kaynaklarını en etkin şekilde kullanmaya zorlamaktadır. Turizm sektörü dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de önemli bir paya sahiptir. Türkiye ekonomisinin büyümesi ve gelişmesi açısından turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmeler gün geçtikçe önemi artan işletmeler haline gelmektedir (Şen ve Şit, 2015: 31-45; Bilgiçli ve Altınkaynak, 2016: 560-580). Bundan dolayı küresel turizm pazarında turizm işletmelerinin sektör içerisindeki performanslarını görel olarak değerlendirmesi gerekmektedir. Buradan hareketle yoğun rekabet şartlarında faaliyetlerini sürdüren işletmelerin rakiplerini sürekli izlemesi ve stratejilerini güncellemesi gereklidir. İşletmelerin kullandığı girdileri çıktılara dönüştürme sürecinde ne kadar rasyonel davrandığı analiz edilerek performansları değerlendirilebilir (Atan ve Arslantürk, 2015: 59-76; Çelik, 2016: 65-88).

Performansın boyutlarından bir tanesi olan etkinlik, kaynakların kullanılma oranıyla ilgili bir kavramdır. Etkinlik ölçümü ile kaynakların nasıl kullanıldığına dair bilgi sahibi olmak mümkündür. Veri Zarflama Analizi (VZA), performans veya etkinlik ve verimlilik ölçümü amacıyla yaygın olarak tercih edilen bir yöntemdir. VZA, mal ve hizmet üreten işletmelerin görel olarak etkinliğini ölçmek için kullanılan parametrik olmayan matematiksel programlama tabanlı bir yöntemdir (Doğan ve Ersoy, 2017a: 629-630; Doğan ve Ersoy, 2017b: 37-38).

Bu çalışmanın amacı, Yozgat'ta faaliyet gösteren turizm işletmelerinin performanslarının VZA yöntemiyle görel olarak değerlendirilmesidir. Turizm sektöründe faaliyet gösteren konaklama işletmelerinin VZA yöntemi kullanılarak göreceli performansları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, Yozgat'ta faaliyet gösteren on iki konaklama işletmesi ele alınmıştır. Analiz sonunda etkin olan ve etkin olmayan işletmeler belirlenmiştir.

Çalışmanın ikinci kısmında bu çalışmada kullanılan VZA yönteminin uygulandığı çalışmalarla ilgili literatür taraması gerçekleştirilmiş ve turizm sektöründen örneklere de yer verilmiştir. Üçüncü kısımda, çalışmanın yöntemi ve kapsamı hakkında bilgiler verilmiştir. Dördüncü kısımda uygulama çalışması sonucu ortaya çıkan bulgulara yer verilmiştir. Çalışma genel bir değerlendirilmenin yapıldığı sonuç bölümüyle tamamlanmıştır.

2. Literatür

Çalışmanın bu kısmında VZA yöntemi kullanılarak yapılmış olan çalışmalarla ilgili literatür özetine yer verilmiştir. Literatürde VZA'nın sağlık, eğitim, tekstil, gıda, tarım, otomotiv, telekomünikasyon ve sigorta gibi farklı sektörlerde uygulandığı çok sayıda çalışmaya rastlamak mümkündür. Farklı birçok sektörde VZA yöntemi kullanılarak yapılmış çalışmalara aşağıdaki paragraflarda yer verilmiştir.

Üretim sektöründe yapılan çalışmalar; otomotiv sanayinde faaliyette bulunan 13 firmanın etkinliği (Bakırcı, 2006: 199), İMKB'de işlem gören 22 tekstil işletmesinin etkinliği (Çetin, 2006: 255), İMKB 100 endeksinde işlem gören ve metal ana sanayinde bulunan 13 işletmenin 2003-2007 dönemlerindeki mali tablolarına dayalı etkinliği (Ertuğrul ve Işık, 2008: 201), Tayvan'da otomotiv farı üreten bir işletmede tedarikçilerin etkinliği (Kuo, Lee ve Hu, 2010: 468), İMKB'de işlem gören 13 çimento işletmesinin 2003 yılı etkinliği (Gencer, 2011: 31), Muğla ilinde mermer sektöründe faaliyet gösteren 12 işletmenin etkinliği (Aras ve Gencer, 2011: 139), Tayvan'da 2007 yılı krizi öncesi faaliyet gösteren 46 tekstil işletmesinin etkinliği (Lin ve Yahalom, 2012: 44), Kars ilinde 2008 yılında faaliyet gösteren 20 adet mandıranın etkinliği (Demir vd., 2012: 169), Yunan metalurji firmalarının satış ve pazar etkinliği (Tsolas, 2014: 58), Hindistan'da otomobil yedek parçaları üreten bir işletmede tedarikçilerin etkinliği (Kumar, Jain ve Kumar, 2014: 116), Japon bölgesel endüstrisinde yer alan 47 farklı firmanın operasyonel ve çevresel etkinliği (Goto, vd., 2014: 535), Türkiye'de beyaz eşya sektöründe faaliyet gösteren bir firmada 20 farklı tedarikçinin etkinliği (Tezsürücü ve Sofyalıoğlu, 2015: 124), İran'da bulunan 32 hidroelektrik merkezinin etkinliği (Kınacı, Najjari ve Alp, 2016: 168) VZA yöntemi kullanılarak ölçülmüştür.

Hizmet sektöründe yapılan çalışmalar; İMKB'de işlem gören yerli ve yabancı bankaların görece etkinliği (Demir ve Gençtürk, 2006: 49), Bir telekomünikasyon firmasında tedarikçilerin etkinliği (Ross vd., 2006: 95), Türk telekomünikasyon sektöründe Türkiye dahil 6 ülkenin sabit telefon hizmetleri sektöründeki teknik etkinliği (Acarer vd., 2007:5), Türkiye'deki 53 devlet üniversitesinin görece etkinliği (Kutlar ve Babacan, 2008: 148), Türkiye'deki 24 vakıf üniversitesinin görece toplam, teknik ve ölçek etkinliği (Özden, 2008: 167), Kapadokya bölgesindeki 14 farklı belediyenin 2004 ve 2008 yıllarındaki etkinliği (İlkay ve Doğan, 2009: 191), Türkiye sigortacılık sektörünün hayat dışı branşında faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin etkinliği (Altan, 2010: 185), Konya ili şehir merkezindeki sağlık ocaklarının etkinliği (Özata ve Sevinç, 2010: 77), İMKB'ye kayıtlı halka açık 10 teknoloji şirketinin finansal

etkinliği (Tektüfekçi, 2010: 69), Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 22 bankanın 2008-2009 ve 2010 yıllarında etkinliği (Budak, 2011: 95), Sivas ilinde bulunan ve Milli Eğitim Bakanlığına bağlı 35 orta öğretim kurumunun eğitim etkinliği (Göktolga ve Artut, 2011: 63), Sağlık Bakanlığına bağlı 35 adet eğitim ve araştırma hastanesinin toplam, teknik ve ölçek etkinliği (Bal ve Bilge, 2013: 1), farklı şehirler arası karayollarının etkinliği (Fancello vd., 2014: 780), telekomünikasyon sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin etkinliği (Kumar, Shankar ve Debnath, 2015: 447) VZA yöntemi kullanılarak ölçülmüştür.

Diğer birçok sektörde olduğu gibi hizmet sektörünün alt grubunda yer alan turizm sektöründe de VZA yöntemi kullanılarak yapılmış çok sayıda çalışmaya rastlamak mümkündür. Turizm sektöründe VZA yönteminden yararlanılarak yapılmış olan çalışmalara aşağıdaki paragraflarda yer verilmiştir.

Hwang ve Chang (2003) çalışmalarında Tayvan'da yer alan uluslararası konaklama işletmelerin yönetim performans değerlendirmesini için VZA yöntemini kullanmışlardır. Araştırma 45 uluslararası konaklama işletmesine ait 1994-1998 yılları arasındaki Tayvan Turizm Bakanlığı verileri esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada tam zamanlı çalışan sayısı, oda sayısı, yemek bölümü toplam alanı ve operasyon masrafları girdi değişkenleri, oda kullanım geliri, yiyecek içecek geliri ve diğer gelirler çıktı değişkenleri olarak ele alınmış ve etkin olan/olmayan konaklama işletmeleri belirlenmiştir.

Aksu ve Köksal (2005) çalışmasında Antalya ilinde faaliyet gösteren beş yıldızlı bağımsız ve zincir otellerin etkinliklerini VZA ile incelemişlerdir. Çalışmada 24 otel ele alınmış, girdi kaynaklarını etkin kullanamayan işletmelerin etkin bulunan rakip işletmeler seviyelerine ulaşabilmeleri için kullanacakları girdi miktarlarındaki potansiyel azaltma miktarları ile ilgili önerilerde bulunulmuştur.

Yang ve Lu (2006) çalışmalarında Tayvan'da turizm sektöründe faaliyet gösteren uluslararası konaklama işletmelerinin yönetim performansını ölçmek ve karşılaştırmak için VZA yöntemini kullanmışlardır. Araştırma Tayvan'da 2002 yılında faaliyet gösteren 56 konaklama işletmesinin verileri esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada 4 girdi değişkeni, 5 çıktı değişkeni kullanılmış ve etkin olan/olmayan oteller belirlenerek karşılaştırılmıştır.

Chiang (2006) çalışmasında Tayvan'ın Taipei bölgesinde bulunan 24 uluslararası konaklama işletmesinin performansını VZA yöntemini kullanarak ölçmüştür. 4 girdi ve 3 çıktı değişkeni kullanılarak gerçekleştirilen analiz sonucunda ortalama etkinlik skoru 0,921, en düşük etkinlik skoru 0,687 ve en yüksek etkinlik skoru ise 1 olarak belirlenmiştir. Çalışma da etkinlik skorlarına bağlı olarak etkin olmayan oteller için kaynak kullanımı ve stratejiler ile ilgili öneriler geliştirilmiştir.

Wöber (2007) çalışmasında turizm sektöründe yer alan seyahat acentelerinin etkinliğini ölçmek için VZA yöntemini kullanmıştır. Çalışmada Avusturya'da turizm sektöründe bulunan bir seyahat acentesine bağlı 80 şubenin

etkinliği ölçülmüştür. Girdi odaklı VZA modeli kullanılan çalışma neticesinde etkin olan/ olmayan şubeler tespit edilmiştir.

Chen (2007) çalışmasında Tayvan'da 2002 yılında faaliyet gösteren 55 konaklama işletmesinin yönetim etkinliği ölçmek için VZA yöntemini uygulamıştır. Çalışmada iş gücü, yiyecek ve içecek, malzemeler girdi değişkenleri, toplam gelirler çıktı değişkeni olarak ele alınmıştır. Analiz sonucunda otellerin % 80'inin rekabetçi pazarda etkin olduğu belirlenmiş, ayrıca yönetim türünün otelin etkinliğini önemli ölçüde etkilediği görülmüştür.

Doğan ve Tanç (2008) çalışmalarında Kapadokya bölgesinde turizm sektöründe faaliyet gösteren konaklama işletmelerinin göreceli etkinliğini VZA yöntemini kullanarak ölçmüşlerdir. Çalışmada etkinlik ölçümü için 18 konaklama işletmesi ele alınmıştır. Yapılan analiz neticesinde 4 işletmenin etkin olduğu belirlenmiştir. Çalışma sonucunda etkin olmayan işletmeler için bazı öneriler geliştirilmiştir.

Emir ve Özgür (2008) çalışmalarında konaklama işletmelerinin etkinlik düzeylerini VZA ile tespit etmiş ve değerlendirmişlerdir. Araştırma Antalya, Alanya, Kemer, Manavgat, Serik, Side, Bodrum, Fethiye, Kuşadası, Marmaris, Didim, Selçuk ve Çeşme bölgelerindeki konaklama işletmelerine ait 2004,2005 ve 2006 yılları arasındaki T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı verileri esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada toplam yatak kapasitesi girdi değişkeni, tesise geliş sayısı ve geceleme sayısı çıktı değişkenleri olarak ele alınmış ve etkin olan/olmayan konaklama işletmeleri belirlenmiştir.

Babacan ve Özcan (2009) çalışmalarında Alanya bölgesinde bulunan otellerin göreceli etkinliğini VZA yardımıyla ölçmüşlerdir. Çalışmaya dahil edilen 22 otelden alınan girdi ve çıktı değişkenleri verilerine bağlı olarak 13 otel etkin bulunurken 9 otel etkin bulunmamıştır. Bu otellere ilişkin kaynak israfları ve eksiklikler belirlenerek söz konusu oteller için öneriler geliştirilmiştir.

Hsieh ve Lin (2010) çalışmalarında Tayvan'da bulunan uluslararası konaklama işletmelerinin etkinliğini ölçmek için VZA yöntemini uygulamışlardır. Araştırma 57 konaklama işletmesinin Tayvan Turizm Bakanlığı tarafından yayınlanan "uluslararası turistik otellerin yönetimi 2006 analitik raporu" isimli çalışmanın verileri esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada beş girdi değişkeni ve altı çıktı değişkeni kullanılarak etkin olan/ olmayan oteller belirlenmiştir.

Rouyendegh ve Erkan (2010) çalışmalarında Ankara'da faaliyet gösteren 4 yıldızlı otellerin etkinliğini ölçmek için VZA-AHP sıralı hibrit yöntemini kullanmışlardır. Araştırmada Ankara'da bulunan 4 yıldızlı 21 otel arasından birbirine en yakın olan 8 tanesi ele alınarak VZA-AHP sıralı hibrit algoritmasını en iyi yansıtabilecek değişkenler seçilmiş ve en uygun girdi-çıktı değişkenleri derlenmiştir. İki aşamalı tekniğin kullanıldığı çalışmada önce VZA modeli kurularak modelin çözümü LINDO programında gerçekleştirilmiş ikinci aşamada ise elde edilen sonuçlar üzerinde AHP yöntemiyle tam hiyerarşi yapılmıştır.

Akkaya ve Uzar (2012) çalışmalarında İMKB’de işlem gören turizm firmalarının etkinliğini VZA yardımıyla ölçmüşlerdir. Çalışmada İMKB’de işlem gören 8 turizm işletmesinin 2009-2011 yılları arasındaki 3 yıllık dönemi değerlendirmeye alınmıştır. Analiz sonucunda etkin olan/ olmayan turizm işletmeleri belirlenmiştir.

Ru ve Ruonan (2013) çalışmalarında Çin’in bir şehrinde kentsel turizmin etkinliği ölçmek için VZA yöntemini kullanmışlardır. Çalışmada bu şehrin 2000-2010 yılları arasındaki 11 yıllık dönemdeki etkinliği ölçülmüştür. Her bir yılın karar verme birimi (KVB) olarak ele alındığı çalışmada, BCC modeli kullanılmış ve şehir 11 yılın 5 yılında etkin çıkmıştır. Belirtilen şehrin turizm açısından gelişmişlik seviyesi ve gelecekteki potansiyel gelişme alanları üzerine yoğunlaşmıştır.

Doğan (2015) çalışmasında Kapadokya bölgesinde faaliyet gösteren sıcak hava balon işletmelerinin etkinliğini VZA yöntemini kullanarak ölçmüştür. Çalışmada 22 sıcak hava balon işletmesi ele alınmış, VZA’da temel modeller olan CCR ve BCC modelleri kullanılarak etkin olan/ olmayan işletmeler belirlenmiştir. Ayrıca etkin olan işletmelerin kendi arasındaki sıralamasını görmek için CCR ve BCC’nin süper etkinlik modelleri de kullanılmıştır.

Corne (2015) çalışmasında Fransa’nın 16 farklı turizm bölgesinde bulunan konaklama işletmelerinin etkinliklerini ölçmek ve karşılaştırmak için VZA yöntemini kullanmıştır. Araştırmada 16 farklı bölgede yer alan konaklama işletmeleri 3 farklı kategoriye ayrılmıştır. Çalışmada etkin olan/ olmayan konaklama işletmeleri belirlenmiştir. Analiz sonucunda Fransız konaklama işletmelerinin etkinliğinin otelin bulunduğu bölge ile ilişkili olmadığı, ayrıca ekonomik otellerin diğer iki kategoride yer alan otellere göre daha etkin olduğu fakat daha az gelire sahip oldukları görülmüştür.

Çelik (2016) çalışmasında Borsa İstanbul turizm sektöründe yer alan konaklama işletmelerinin etkinlik düzeylerini VZA yöntemini kullanarak ölçmüştür. Çalışmada 10 konaklama işletmesi ele alınmış ve bu konaklama işletmelerinin etkinlikleri farklı girdi ve çıktı değişkenlerinden oluşan iki farklı VZA ile ölçülmüştür. İlk analizde oda ve personel sayısı girdi değişkenlerini, doluluk oranı çıktı değişkenini oluştururken; ikinci analizde toplam aktifler ve faaliyet giderleri girdi değişkenlerini, faaliyet karı ve faaliyet gelirleri çıktı değişkenlerini olarak analize dahil edilmiştir. Analiz neticesinde etkin olan/ olmayan işletmeler belirlenmiştir.

Martin vd (2017) çalışmalarında dünya genelindeki 139 farklı ülkenin turizm ve seyahat etkinliklerini karşılaştırmak için VZA yöntemini kullanmışlardır. Çalışmanın verileri Seyahat ve Turizm Rekabet Raporu 2011 (The Travel & Tourism Competitiveness Report 2011)’den elde edilmiştir. Analiz sonucunda en etkin 20 ülke, en etkisiz (etkin olmayan) 20 ülke belirlenmiş ve bir takım öneriler ortaya konmuştur.

Bayrak ve Bahar (2018) çalışmalarında OECD ülkelerinin 2011-2015 yılları arasındaki turizm etkinliğinin iktisadi analizini yapmak için VZA yöntemini kullanmışlardır. Çalışmada girdi değişkenleri olarak gelen yolcu sayısı, turizm

harcamaları ve lojistik performans endeksi, çıktı değişkeni olarak ise turizm gelirleri ele alınmıştır. Analiz sonucunda etkin olan ve etkin olmayan ülkeler belirlenmiş, etkin olmayan ülkelerin turizm harcamalarının yaklaşık % 2 oranında azaltılması ve turizm gelirlerinin yaklaşık % 92 oranında artırılması gerektiği ortaya çıkmıştır.

Literatürde yer alan çalışmalardan da anlaşılacağı üzere turizm sektöründe etkinlik ölçümünde VZA yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen çok sayıda çalışma yer almaktadır. Bu çalışma Yozgat'ta faaliyet gösteren konaklama işletmelerinde gerçekleştirilmesi ile literatürde yer alan diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır.

3. Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı

Çalışmada, Yozgat ilinde bulunan konaklama işletmelerinin etkinlik ölçümü VZA yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. VZA'nın temeli Farrell (1957)'in performans etkinliğini belirlemedeki yaklaşımıyla atılmıştır. Bu yaklaşımın temelinde en az girdi ile en fazla çıktıyı ya da daha çok çıktıyı elde etmeyi tanımlayan teknik etkinlik kavramı yatmaktadır. Charnes ve arkadaşları (1978) geliştirdikleri ilk VZA modeli ile ABD'deki devlet okullarının verimliliklerini ölçmüşlerdir (Cooper, 1999: 21; Gencer, 2011: 34). Bu yazarların isimlerinin baş harfleri ile adlandırılan CCR modeli ölçeğe göre sabit değişken getiriye esas alırken, Banker ve arkadaşları tarafından geliştirilen BCC modeli ölçeğe göre değişken getiriye esas almaktadır (Cook ve Seiford, 2009: 2-3).

VZA yöntemi ilk olarak kamu kurumları ve kâr amacı gütmeyen diğer kurumların görece etkinliğini ölçmek için geliştirilmiş bir yöntemdir. Fakat kâr amacı güden birçok işletme ve organizasyon tarafından da kullanılmaya başlanmıştır (Cooper vd., 2004: 1-2; Doğan ve Tanç, 2008: 247). Son yıllarda VZA eğitim, turizm, üretim, sağlık ve diğer birçok alanda yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. VZA yönteminin bu kadar yaygın olarak kullanılmasının en önemli sebebi; çoklu girdi ve çoklu çıktı ortamında analize imkân vermesidir (Charles ve Kumar, 2012: 2).

VZA, benzer durumdaki karar verme birimi olarak isimlendirilen hizmet ya da mal üreten sistemlerin görece etkinliğini ölçmeyi hedefleyen doğrusal tabanlı parametrik olmayan bir etkinlik ölçme yöntemi olarak tanımlanmaktadır (Fanchon, 2003: 175; Doğan ve Ersoy, 2017a: 629-630). VZA modellerinde teknik etkinlik, girdi ve çıktı temelli olmak üzere iki şekilde ölçülmektedir. Girdi esas alınan ölçümde girdilerin azaltılması amaçlanırken çıktı esaslı ölçümde girdiler değiştirilmeden çıktıların artırılması amaçlanmaktadır (Ar ve Kurtaran, 2013: 133).

VZA'nın uygulanabilmesi için benzer özellikteki karar birimlerinin seçilmesine özen gösterilmeli ve genellikle karar verme birimi sayısının girdi ve çıktı sayısının toplamının iki katı olmasına dikkat edilmelidir (Çelik, 2016: 73). VZA çok sayıda girdi ve çıktının olduğu sistemlerde kolayca uygulanabilmektedir. Fakat işletmelerin karşılaştırmalı ölçümünün yapılabilmesi için aynı girdi ve çıktıya sahip olması gereklidir (Demir vd., 2012: 171).

Bu çalışmada etkinlik ölçümleri için girdi odaklı CCR modeli ve bu modelin süper etkinlik modeli olan girdi odaklı CCR süper etkinlik modeli (CCR-SE modeli) kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Girdi odaklı CCR modeli yani (1) nolu model ve girdi odaklı CCR süper etkinlik modeli olan (2) nolu model, Tablo 1’de gösterilmiştir (Doğan, 2015: 194). (1) nolu modelde, $j = 1, \dots, n$ olmak üzere λ_j , negatif olmayan skalerleri, θ_0 ise etkinliği değerlendirilen KVB₀’ı göstermektedir. Ölçeğe göre sabit getiri varsayımına dayalı bu modelde KVB₀’ın etkin olması için 1 değerini alması gerekmektedir. Bu değer 1’den küçük olduğunda KVB₀ etkin değildir.

Tablo 1. Girdi odaklı klasik ve süper etkinlik CCR modelleri

<u>Girdi Odaklı CCR Modeli</u>	<u>Girdi Odaklı CCR Süper Etkinlik Modeli</u>
$\min \theta_0$ <p><i>s.t.</i></p> $\sum_{j=1}^n \lambda_j x_{ij} \leq \theta_0 x_{i0}, \quad i = 1, \dots, m$ $\sum_{j=1}^n \lambda_j y_{rj} \geq y_{r0}, \quad r = 1, \dots, s$ $\lambda_j \geq 0, \quad j = 1, \dots, n$ <p>(1)</p>	$\min \theta_0$ <p><i>s.t.</i></p> $\sum_{j=1}^n \lambda_j x_{ij} \leq \theta_0 x_{i0}, \quad i = 1, \dots, m$ $j \neq j_0$ $\sum_{j=1}^n \lambda_j y_{rj} \geq y_{r0}, \quad r = 1, \dots, s$ $j \neq j_0$ $\lambda_j \geq 0, \quad j = 1, \dots, n$ <p>(2)</p>

Girdi odaklı CCR modelini temel alan (2) nolu modelde KVB₀’ın etkin olması için 1 veya 1’den büyük değerler alması gerekmektedir. Benzer biçimde bu değer 1’den küçük olursa KVB₀ etkin olmayacaktır. (1) ve (2) nolu modeller kıyaslandığında; (2) nolu modelin etkin olmayan karar birimleri için (1) nolu modelin verdiği skorların aynısını verdiği görülür. Değişen yalnızca etkin karar birimlerinin skorlarıdır.

Bu çalışmada 3 adet girdi ve 3 adet çıktı değişkeni içeren girdi odaklı bir model kullanılarak Yozgat ilinde faaliyet gösteren 12 konaklama işletmesinin 2016 yılındaki göreceli etkinliği belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın veri seti oluşturulması aşamasında girdi ve çıktı değişkenleri 15 konaklama işletmesinin üst düzey yöneticileri ile yüz yüze ve telefonla görüşülerek elde edilmeye çalışılmış ancak bazı otel yöneticilerinin verileri verirken isteksiz davranmasından, bazı otel yöneticilerinin verdikleri verilerdeki tutarsızlıktan dolayı araştırmanın veri setinin 12 konaklama işletmesi ile sınırlandırılmasına karar verilmiştir. Çalışmada girdi olarak oda sayısı (OS), toplam gider (TG) ve personel sayısı (PS); çıktı olarak ise toplam

müşteri sayısı (TMS), toplam gelir (TPG) ve müşteri memnuniyeti (MM) ele alınmıştır.

Tablo 2. Konaklama işletmelerine ilişkin girdi ve çıktı değişkenleri

KVB	Girdiler			Çıktılar		
	OS	TG (TL)	PS	TMS	TPG (TL)	MM (%)
K1	247	7128000	82	79200	11880000	94
K2	95	2268000	35	37800	3780000	92
K3	68	394200	10	7300	657000	88
K4	63	982800	15	18200	1638000	90
K5	41	223560	13	5400	372600	82
K6	44	218700	9	8100	364500	75
K7	60	801900	14	14850	1336500	90
K8	44	141900	5	6450	258000	70
K9	20	175450	5	5800	319000	80
K10	20	88550	5	4600	161000	70
K11	24	107520	5	4800	192000	72
K12	14	82775	4	4300	150500	70

Tablo 2’de her konaklama işletmesi ile bu işletmelere ilişkin 2016 yılı girdi ve çıktı değerleri verilmiştir. Çalışmaya dahil edilen konaklama işletmelerinin bir çoğu verilerini paylaşırken isimlerinin gizli kalmasını istemiştir. Bundan dolayı Tablo 2’den de görüleceği gibi işletmeler K1, K2, ..., K12 şeklinde isimlendirilmiştir.

4. Bulgular

Analizlerde 3 girdi, 3 çıktı değişkeni kullanılmış, (1) nolu model (girdi odaklı CCR modeli) ve (2) nolu model (girdi odaklı CCR-SE modeli) ile çözüm yapılmıştır. Modellerin çözümünde EMS 1.3.0 paket programından faydalanılmıştır. Yapılan etkinlik ölçümü sonucunda elde edilen etkinlik skorları Tablo 3’te gösterilmiştir. Tablo 3’e bakıldığında ilk sütunda karar verme birimleri olarak oteller, ikinci sütunda yüzde olarak girdi odaklı CCR modeli etkinlik skorları ve üçüncü sütunda ise yüzde olarak girdi odaklı CCR-SE modeli etkinlik skorları yer almaktadır.

Tablo 3. (1) ve (2) nolu modellerin çözülmesiyle elde edilen etkinlik skorları

KVB	(1) Nolu Model Etkinlik Skoru (%)	(2) Nolu Model Etkinlik Skoru (%)
K1	100,00	133,85
K2	100,00	125,24
K3	93,10	93,10

K4	100,00	109,25
K5	91,67	91,67
K6	91,67	91,67
K7	97,11	97,11
K8	100,00	115,14
K9	100,00	110,72
K10	100,00	100,00
K11	98,21	98,21
K12	100,00	136,21

Tablo 3'e bakıldığında; ikinci sütunda (1) nolu modelin çözülmesiyle elde edilen etkinlik skorları bulunmaktadır. Bu sonuca göre 7 konaklama işletmesi etkin bulunmuştur. Bu işletmeler K1, K2, K4, K8, K9, K10 ve K12'dir. Geriye kalan 5 konaklama işletmesi ise etkin değildir. Etkin olmayan işletmeler dikkate alındığında, etkinlik skoru en düşük olan iki işletmenin K5 ve K6 işletmeleri olduğu görülmektedir.

Etkinlik skoru en yüksek olan işletmeler ise etkin olan 7 işletmedir. Bu 7 işletmenin her birinin de etkinlik skoru % 100'dür. Bu 7 işletmenin kendi aralarında nasıl sıralandığının bilinmesi önemlidir. Bu nedenle (2) nolu modelin (girdi odaklı CCR-SE modeli) çözülmesiyle elde edilen etkinlik sonuçlarına bakılmalıdır. Tablo 3'ün üçüncü sütununda yer alan süper etkinlik skorları incelendiğinde; % 136,21 etkinlik skoru ile K12'nin en etkin işletme olduğu görülmektedir. K12'den sonra sırasıyla K1, K2, K8, K9, K4 ve K10 gelmektedir. Model 1 ve Model 2 ölçüm sonuçları kıyaslandığında, etkin olmayan işletmelerin etkinlik skorlarının her iki modelde de aynı olduğu görülmektedir. Etkin olan işletmelerde ise; (1) nolu modelin çözülmesi sonucunda etkinlik skorları her bir etkin işletme için % 100 iken, (2) nolu modelin çözülmesi sonucunda etkinlik skorları her bir etkin işletme için farklıdır.

5. Sonuç

Turizm sektörü ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma açısından birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de önemli bir yere sahiptir. Tarihi, kültürel ve doğal güzellikleriyle vazgeçilmez bir turizm destinasyonu olan Türkiye, her yıl milyonlarca turist tarafından ziyaret edilmektedir. Türkiye'de birçok turizm merkezi bulunmaktadır. İç Anadolu bölgesinde yer alan Yozgat ili mevcut turizm alanlarıyla her sene birçok yabancı ve yerli turist tarafından ziyaret edilen bir turizm merkezidir.

Yozgat ili son dönemde sağlık ve doğa turizminin sürekli geliştiği bir turizm merkezi haline gelmiştir. İl genelinde birçok konaklama işletmesi bulunmaktadır. Bu konaklama işletmelerinde çok sayıda personel istihdam edilmektedir. Her yıl Yozgat il genelinden birçok kişi Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlere göç

etmektedir. Bu göçün en büyük nedeni il genelindeki istihdam alanlarının yetersizliğidir. Yozgat gibi şehirlerde turizm istihdamı artırıcı ve bölge ekonomisine katkı sağlayan bir sektör konumundadır. Yozgat il genelinde konaklama işletmeleri sayısındaki artış beraberinde rekabeti getirmiştir. Bu konaklama işletmelerinin performanslarının ölçülmesi, işletmelerin mevcut durumlarını değerlendirmeleri, geleceğe yönelik kararlar almaları ve stratejiler geliştirmeleri açısından önemlidir.

Bu çalışma ile Türkiye turizmi açısından önemli bir yeri bulunan Yozgat ilinde faaliyet gösteren konaklama işletmelerinin etkinlikleri ölçülmüştür. Çalışmada etkinlik ölçümü VZA yöntemi kullanılarak yapılmıştır. VZA, karar verme birimlerinin göreceli etkinliklerinin değerlendirilmesinde kullanılan faydalı bir yöntemdir. Etkinlik ölçümü yapılırken VZA'nın temel modellerinden birisi olan CCR modelinden yararlanılmıştır. Çalışmada Yozgat'ta faaliyet gösteren 12 otel, etkinlik ölçümü kapsamında değerlendirilmeye alınmıştır. Araştırmada girdi odaklı CCR modeli ve girdi odaklı CCR süper etkinlik modeli olmak üzere iki ayrı model uygulanmıştır. Etkin olan/ olmayan işletmelerin belirlenmesi için girdi odaklı CCR modeli, etkin olan işletmelerin kendi aralarındaki sıralamalarını bulmak için ise girdi odaklı CCR süper etkinlik modeli kullanılmıştır.

Analiz neticesinde etkin olan/ olmayan işletmeler tespit edilmiştir. Her iki CCR modelinde de 12 işletmeden 7'si etkin bulunmuştur. Geriye kalan 5 işletme ise etkin değildir. Çalışmada girdi odaklı VZA modeli kullanıldığından dolayı çıktı değişkenleri sabit tutularak, girdi değişkenlerinde ne oranda iyileştirmelere gidilebileceğine dair fikirler edinilebilecektir. Bu kapsamda etkin olmayan işletmelerin etkin olabilmeleri için işletme yöneticilerinin “oda sayısı”, “toplam gider” ve “personel sayısı” girdilerinde yapabilecekleri iyileştirmelere ilişkin çıkarımlar yapmaları mümkün olabilecektir. Bunu yaparken de etkin olmayan işletmelerin etkin işletmeleri referans olarak almaları önemlidir. Örneğin, “personel sayısı” girdisi için yorum yapılacak olursa, etkin olmayan bir işletme personel sayısı kendisi ile aynı ya da kendisinden daha az olan etkin bir işletmeyi mercek altına almalıdır. Daha az girdiyle daha etkin olmak mümkün ise bu noktada kaynakların daha rasyonel yani daha etkin kullanılması gerektiği açıktır.

Yine etkin olmayan işletmelerin yaptıkları harcamaları da gözden geçirmeleri gerekebilir. Çünkü kaynakların israf edilmeden kullanılması son derece önemlidir. İşletmenin envanterinde varken gereksiz yere satın alınan bir malzeme, verimsizce kullanılan insan kaynağı ya da zaman, otelin konumundan veya otelin iç yerleşiminden kaynaklı gereğinden fazla taşıma ya da hareket, ortalama bir oda sayısı ile hizmet vermek varken iki ya da üç katı odalarla atıl kalan odalar israfa birer örnektir. İsrafın ortadan kaldırılabilmesi ya da en aza indirilebilmesi için de önce sistemdeki mevcut israf ya da israf kaynaklarının görünür olması gerekir. Bu noktada işletme yöneticileri yalın üretim tekniklerinden faydalanabilirler.

Etkin olmayan işletmeler için bir başka öneri de verdikleri hizmette çeşitlemeye gitmeleridir. Yozgat'ta faaliyet gösteren otel işletmelerinin neredeyse tamamı müşterilerine benzer ya da aynı hizmet portföyü sunmaktadır. Rekabette

avantaj sağlayacaklar; girişimci olup, farklı olanı uygulayanlar olacaktır. Bu kapsamda Antalya veya Nevşehir gibi turizmde ön sıralarda yer alan illerde faaliyet gösteren konaklama işletmeleri incelenmeli ve buralardaki mevcut iyi uygulamaların benimsenmesi ya da mevcut olmayan fark yaratacak yeni uygulamaların başlatılması düşünülmelidir. Çünkü otellerin artık sadece çekirdek yetenekleri olan konaklama dışında da paketler halinde farklı hizmetleri de sunduğu görülmektedir.

Her bilimsel çalışmanın olduğu gibi bu çalışmanın da birtakım kısıtları bulunmaktadır. Çalışmada kullanılan VZA yöntemi ile *göreceli etkinlik* ölçüldüğü unutulmamalıdır. Dolayısıyla etkin olarak çıkan karar verme birimleri görece etkin olup, mutlak etkin değildirler. Bir başka husus ise analize dahil edilen karar verme birimlerinin sayısı ile ilgilidir. Bu sayı arttıkça etkin olan ve etkin olmayan birimler de değişebilecek; örneğin mevcut durumda etkin çıkan bir birim daha çok sayıda karar verme birimi ile yapılan bir ölçümde etkin çıkmayabilecektir. Ancak VZA etkinlik ölçümünde en yaygın kullanılan yöntemlerden birisidir ve alternatif yöntemler ile kıyaslandığında avantaj ve/veya üstünlükleri oldukça fazladır.

Bu çalışma, Yozgat'ta faaliyet gösteren konaklama işletmelerinin etkinliklerinin tespit edilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu konuyla ilgili olarak ileride yapılacak olan çalışmalarda farklı bir ilin ya da bölgenin ele alınması düşünülebilir. Yeni girdi ve/veya çıktı değişkenleri dahil edilerek daha kapsamlı etkinlik ölçüm çalışmaları yapılabilir. Ayrıca girdi / çıktı değişkenleri belirlenirken kantitatif değişkenlerin yanında farklı kalitatif değişkenlerin de analize katılması başka araştırmalara konu olabilir. VZA yönteminin, çok kriterli karar verme yöntemleri gibi farklı yöntemler ile bütünlük olarak uygulandığı çalışmalar da gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

- Acarer, T., Karaçuha, E. ve Göktaylar, Y. (2007). Sabit Telefon Hizmetleri Sektörünün Teknik Etkinliğinin Veri Zarflama Yöntemi İle Ölçülmesine Yönelik Bir Deneme. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 22(255), 5-19.
- Akkaya, G.C. ve Uzar, C. (2012). Financial Efficiency Test of the ISE Tourism Companies: Data Envelopment Analysis Application. *International Journal of Economics and Finance Studies*, 4(1), 95-100.
- Aksu, A.A. ve C.D. Köksal (2005). Bağımsız ve Zincir Otel İşletmelerinin Veri Zarflama Analizi İle Etkinliklerinin Karşılaştırılması: Antalya Bölgesinde Bir Çalışma. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 20(235), ss.95-107.
- Altan, M.S (2010). Türk Sigortacılık Sektöründe Etkinlik: Veri Zarflama Yöntemi ile Bir uygulama. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 185-204.
- Ar, İ. M. ve Kurtaran, A. (2013). Evaluating the Relative Efficiency of Commercial Banks in Turkey: An Integrated AHP/DEA Approach. *International Business Research*, 6 (4), 129-146.

- Aras, G. ve Gencer, C. (2011). Muğla İlindeki Mermer İşletmelerine Yönelik Veri Zarflama Analizi Örnek Olayı. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 13(12. Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırması, İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı), 139-153.
- Atan, M. ve Arslantürk, Y. (2015). Dünya Ülkelerinin Turizm Potansiyelinin Etkinliği. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 1(1), 59-76.
- Babacan, A. ve Özcan, S. (2009). Alanya Bölgesi Otellerinin Görel Etkinliğinin Belirlenmesi: Bir Veri Zarflama Analizi Tekniği Uygulaması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12), 176-189.
- Bakırcı, F. (2006). Sektörel Bazda Bir Etkinlik Ölçümü: VZA ile Bir Analiz. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(2), 199-217.
- Bal, V. ve Bilge, H. (2013). Eğitim ve Araştırma Hastanelerinde Veri Zarflama Analizi ile Etkinlik Ölçümü. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 1-14.
- Bayrak, R. ve Bahar, O. (2018). Economic Efficiency Analysis of Tourism Sector in OECD Countries: An Amprical Study with DEA. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 20, 83-100.
- Bilgiçli, İ. ve Altınkaynak, F. (2016). Turizm Endüstrisinin Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi; Ekonomi Paradigmasıyla Yaklaşım. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ICAFR 16 Özel Sayı, 560-580.
- Budak, H. (2011). Veri Zarflama Analizi ve Türk Bankacılık Sektöründe Uygulaması. *Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 23(3), 95-110.
- Charles, V. ve Kumar, M. (2012). Data Envelopment Analysis and Its Application to Management. Cambridge Schoolar Publishing, Newcastle Upon Tyne, UK, 1-270.
- Charnes, A., Cooper, W.W. ve Rhodes, E. (1978). Measuring The Efficiency of Decision Making Units. *European Journal of Operational Research*, Vol. 2, pp 429-444.
- Chen, C-F. (2007). Applying The Stochastic Frontier Approach to Measure Hotel Managerial Efficiency in Taiwan. *Tourism Management*, 28(3), 696-702.
- Chiang, W-E. (2006). A Hotel Performance Evaluation of Taipei International Tourist Hotels-Using Data Envelopment Analysis. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 11(1), 29-42.
- Cook, W.D. ve Seiford, L.M. (2009). Data envelopment analysis (DEA) – Thirty Years on. *European Journal of Operational Research*, 192(1), 1-17.
- Cooper, W.W., Seiford, L.M. ve Tone, K. (1999). *Data Envelopment Analysis*. Kluwer Academic Publishers.
- Cooper, W.W., Seiford, L.M. ve Zhu, J. (2004). *Handbook On Data Envelopment Analysis*. Springer (Kluwer Academic Publishers), Boston.
- Corne, A. (2015). Benchmarking and Tourism Efficiency in France. *Tourism Management*, 51, 91-95.
- Çelik, M.K. (2016). Turizm Sektöründeki İşletmelerin Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi ile Ölçülmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 17, 65-88.

- Çetin, A.C. (2006). Türk Tekstil Sektörü ve Türk Tekstil Firmalarının Etkinlik Düzeylerinin Belirlenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 8(2), 255-278.
- Demir, P., Derbentli, Ö. ve Sakarya, E. (2012). Kars İlinde Bulunan Mandıraların Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi ile Ölçülmesi. *Kafkas Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, 18(2), 169-176.
- Demir, Y. ve Gençtürk, M. (2006). İMKB’de İşlem Gören Yerli ve Yabancı Bankaların Görelî Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi ile Ölçümü. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 49-74.
- Doğan N.Ö. (2015). VZA Süper Etkinlik Modelleri ile Etkinlik Ölçümü: Kapadokya’da Faaliyet Gösteren Balon İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(1), 187-203.
- Doğan N.Ö. ve Ersoy, Y. (2017a). Tarım Satış Kooperatiflerinde VZA ile Etkinlik Ölçümü: Marmarabirlik Örneği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 52(Özel Sayı), 627-641.
- Doğan N.Ö. ve Ersoy, Y. (2017b). Etkinlik Ölçümü: Tekstil Sektöründen Bir İşletme Örneği. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 35-44.
- Doğan, N.Ö. ve Taç, A. (2008). Konaklama İşletmelerinde Veri Zarflama Yöntemiyle Faaliyet Denetimi: Kapadokya Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 239-258.
- Emir, O. ve Özgür, E. (2008). Konaklama Tesisleri Etkinlik Analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 163-174.
- Ertuğrul, İ. ve Işık, A.T. (2008). İşletmelerin VZA ile Mali Tablolarına Dayalı Etkinlik Ölçümü: Metal Ana Sanayinde Bir Uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 201-217.
- Fancello, G., Ucheddu, B. ve Fadda, P (2014). Data Envelopment Analysis (D.E.A) for Urban Road System Performance Assesment. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 111(5), 780-789.
- Fanchon, P. (2003). Variable Selection for Dynamic Measures of Efficiency in the Computer Industry. *International Advanced in Economic Research*, 9(3), 175-188.
- Farrell, M. J. (1957). The Measurement of Productivity Efficiency. *Journal of the Royal Statistical Society*, 120, 1957, 253-290.
- Gencer, H. (2011). İMKB’de İşlem Gören Çimento Şirketlerinin Performanslarının Ölçülmesinde Veri Zarflama Analizi Yaklaşımı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(3-4), 31-44.
- Goto, M., Otsuka, A. ve Sueyoshi, T. (2014). DEA (Data Envelopment Analysis) Assesment of Operational and Environmental Efficiencies on Japanese Regional Industries. *Energy*, 66, 535-549.
- Göktolga, Z.G. ve Artut, A. (2011). Sivas İlinde Liselerin Veri Zarflama Analizi ile Değerlendirilmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(2), 63-78.
- Hsieh, L-F. ve Lin, L-H. (2010). A Performance Evaluation Model for International Tourist Hotels in Taiwan-An Application of The Relational Network DEA. *International Journal of Hospitality Management*, 29(1), 14-24.

- Hwang, S. ve Chang, T. (2003). Using Data Envelopment Analysis to Measure Hotel Managerial Efficiency Chance in Taiwan. *Tourism Management*, 24(4), 357-396.
- İlkay, M.S. ve Doğan, N.Ö. (2009). Veri Zarflama Analizi ile Kapadokya Bölgesindeki Belediyelerin Etkinlik Ölçümü: 2004 ve 2008 Yıllarına İlişkin Bir Karşılaştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32, 191-218.
- Kınacı, H., Najjari, V., Alp, İ. (2016). Using Data Envelopment Analysis and Stochastic Frontier Analysis Methods to Evaluate Efficiency of Hydroelectricity Centers. *Gazi University Journal of Science*, 29(1), 167-176.
- Kumar, A., Jain, V., Kumar, S. (2014). A Comprehensive Environment Friendly Approach for Supplier Selection. *Omega*, 42(1), 109-123.
- Kumar, A., Shankar, R., Debnath, R.M. (2015). Analyzing Customer Preference and Measuring Relative Efficiency in Telecom Sector: A Hybrid Fuzzy AHP/DEA Study. *Telamatic and Informatics*, 32(3), 447-462.
- Kuo, R.J., Lee, L.Y., Hu, T.L. (2010). Developing A Supplier Selection System Through Integrating Fuzzy AHP and Fuzzy DEA: A Case Study on An Auto Lighting System Company in Taiwan. *Production Planning and Control*, 21(5), 468-484.
- Kutlar, A. ve Babacan, A. (2008). Türkiye'deki Kamu Üniversitelerinde CCR Etkinliği-Ölçek Etkinliği Analizi: DEA Tekniği Uygulaması. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 148-172.
- Martin, J.C., Mendoza, C., Roman, C. (2017). A DEA Travel-Tourism Competiveness Index. *Social Indicators Research*, 130(3), 937-957.
- Lin, W.C. ve Yahalom, S. (2012). Enchancing the Efficiency of the Benchmarking Learning Map Model: The Integrated FRA Perspective. *Romanian Journal of Economic Forecasting*, 15(3), 44-57.
- Özata, M. ve Sevinç, İ. (2010). Konya'daki Sağlık Ocaklarının Etkinlik Düzeylerinin Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle Değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(1), 77-87.
- Özden, Ü.H. (2008). Veri Zarflama Analizi (VZA) ile Türkiye'deki Vakıf Üniversitelerinin Etkinliğinin Ölçülmesi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 37(2), 167-185.
- Ru, Q. ve Ruonan, X. (2013). The Study on the Efficiency Evaluation of Urban Tourism Based on the Method of DEA. *25th Chinese Control and Decision Conference (CCDC)*, 1616-1619.
- Ross, A., vd. (2006). Supplier Evaluation in A Dynamic Relationship: An Action Research Approach. *Journal of Business Logistics*, 27(2), 75-101.
- Rouyendegh, D.B. ve Erkan, T.E. (2010). Ankara'da Bulunan 4 Yıldızlı Otellerin, VZA-AHS Sıralı Hibrit Yöntemiyle Etkinlik Değerlendirmesi. *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 12(3), 69-90.
- Şen, A., ve Şit, M. (2015). Turizm Gelirlerinin Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Önemi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(8), 30-45.
- Tektüfekçi, F. (2010). İMKB'ye Kayıtlı Halka Açık Teknoloji Şirketlerinin Finansal Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi (VZA) ile Değerlendirilmesi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 69-77.

- Tezsürücü, D. ve Sofyalıoğlu, Ç. (2015). "AHS-VZA Yöntemi ile Tedarikçilerin Performans Değerlendirmesi: Beyaz Eşya Sektöründe Bir Uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33, 113-128.
- Tsolas, I. (2014). DEA Performance Assessment of Greek Listed Metallurgical Firms, *Journal of Modelling in Management*, 9(1), 58-77.
- Wöber, K.W. (2007). Data Envelopment Analysis. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 21(4), 91-108.
- Yang, C. ve Lu, W-M. (2006). Performance Benchmarking for Taiwan's International Tourist Hotels. *Information Systems and Operational Research*, 44(3), 229-245.

Mukaddime, 2018, 9(2), 135-153
DOI: 10.19059/mukaddime.376745

İŖe Gömülmürlük, İŖe AdanmıŖlık ve İŖten Ayrılma Niyeti İliŖkisi: Bir Alan ÇalıŖması

Tuba BüyükbeŖe¹ – Mehmet Oktay Gökaslan²

Öz: Günümüz çalıŖma hayatında en önemli unsur yetiŖmiŖ insan kaynağıdır. Örgütün iŖleyiŖini bilen, örgüt kültürünü benimseyen, kendisini iŖine adayan, örgütüne ve iŖine bağlı çalıŖanların buldukları iŖletmede çalıŖmaya devam etmek isteyecekleri varsayılmaktadır. ÇalıŖanların iŖten ayrılmaları iŖletmeler açısından önemli bir problem olmaktadır. Yeni iŖgören istihdamı, çalıŖanlar ve iŖletmeler açısından bağlılık ve kültürel yönlerde uyum problemleri doğurabilmektedir. Yeni iŖe giren iŖgörenin tecrübe ve deneyimleri ne kadar fazla olursa olsun girmiŖ olduğu ortama uyum sağlaması, orayı benimsemesi zaman almaktadır. Bu süreçte iŖinden memnun kalması kesin gözükmemektedir. Mevcut iŖgörenin bağlılıkla iŖine devam etmesi iŖletmeler için hayati önem taŖımaktadır. Bu araŖtırmada Diyarbakır'da büyük ölçekli bir tekstil fabrikasında çalıŖanların iŖe gömülmürlük ve iŖe adanmıŖlık algıları ile iŖten ayrılma niyetleri arasındaki iliŖkinin test edilmesi amaçlanmıŖtır. Bu amaçla öncelikle iŖe gömülmürlük, iŖe adanmıŖlık ve iŖten ayrılma niyeti kavramları teorik olarak açıklanmıŖtır. Daha sonra bir anket formu oluşturularak belirlenen örneklem üzerinde uygulanmıŖ ve elde edilen veriler SPSS 23 programı ile analiz edilmiŖtir.

Anahtar Kelimeler: İŖe gömülmürlük, İŖe adanmıŖlık, İŖten ayrılma niyeti.

135

The Relationship Between Job Embeddedness, Job Engagement, And Intention To Quit: A Field Study

Abstract: The most important element in today's working life is a qualified human resource. It is assumed that the employees who know the system of the organization, have adopted the culture of the organization, and are devoted to their organization and work will continue working in their current organization. It is a real problem for organizations when employees leave their jobs. The process of hiring new employees may lead to problems in terms of commitment and organizational culture for both the employees and the organizations. No matter how much practice and experience a new

¹ Doç. Dr., Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İŖletme Bölümü, tuba.buyukbese@hku.edu.tr

² Öğr. Gör., Mardin Artuklu Üniversitesi, Savur Meslek Yüksekokulu, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, oktaygokaslan@artuklu.edu.tr

employee might have, it takes a considerable amount of time to adapt to the new working environment. Moreover, in this process, it is not certain for the new employee to be pleased with the job. It is vital for organizations to have the employees who work with a commitment to the organization. The current study aims to determine the relationship between employees' job embeddedness, job engagement, and intention to quit job in a large-scaled textile factory in Diyarbakır. With this aim, we, first, explained job embeddedness, work engagement, and intention to quit the job theoretically, and then prepared the questionnaire, conducted it on a sample group, and analyzed the data we obtained using IBM SPSS 23.

Keywords: Job Embeddedness, Job Engagement, Intention to Quit.

Giriş

Entelektüel sermaye için Özcan'ın (2005:78) T. Stewart'tan (1991) aktardığı "işletmeye piyasada rekabet avantajı sağlayan, işgörenlerin bildiği her şeyin toplamı" tanımı ve Ulrich'in (1998) "işgörenlerin yetenekleri ve bağlılıklarının çarpımı" tanımlarından yola çıkarak işgörenlerin ve bağlılıklarının işletmeler açısından önemli olduğu sonucuna varılabilmektedir (Ölçer ve Şanal, 2007:480). İşletmelerin etkin bir şekilde faaliyet göstermelerinde sahip oldukları işgörenler önemli bir faktördür (Obi-Nwosu vd., 2013: 482). Ayrıca işgörenlerin işletmeler için rekabet avantajı da sağladığı düşünülmektedir (Kim ve Lee, 2015: 26). İşgörenlerin çalışmış oldukları işletmelere bağlılıkları ne kadar fazla ise işletmelerde çalışan devir hızı o derece az olmaktadır (Gökaslan, 2010: 180). İşletmesine bağlı yüksek performansa sahip olan çalışan, işletmenin verimliliğine ve etkinliğine doğrudan etki yapmaktadır (Zincirkıran vd., 2015: 59).

Çalışanların işlerinde uzun süre kalmalarını ve ayrılma niyetlerini etkileyen çeşitli faktörler mevcuttur. İşe gömülmüştük ve işe adanmışlık da bu kavramlardandır. İşe gömülmüştük, işgörenin işletmedeki kalma veya ayrılma niyetini etkileyen faktörlerin toplamıdır (Kanten vd. 2016: 69). İşe adanmışlık ise çalışanın iş rolleri ile tamamen fiziksel, bilişsel ve duygusal bir şekilde bağlantılı olması şeklinde tanımlanmaktadır (Yıluzar, 2016: 15). İşten ayrılma niyeti için ise yapılan tanımlardan biri, işten ayrılma davranışının en önemli habercisidir şeklindedir (Tett ve Meyer, 1993: 259'dan aktaran Şanlı, 2016: 25).

Bu çalışmada; işgörenlerin işe gömülmüştük, işe adanmışlık ve işten ayrılma niyetleri arasındaki ilişki incelenmektedir. Bu bağlamda öncelikle işe gömülmüştük, işe adanmışlık ve işten ayrılma niyeti kavramları teorik olarak açıklanmış, daha sonra kavramlar arasındaki ilişkiler açıklanarak yapılan alan araştırması ile çalışma hipotezleri test edilmiştir.

1. İşe Gömülmüştük

İşe gömülmüştük; sosyal bilimcilerin yıllardır sorduğu "insanlar niye kalır" ve "niye ayrılır" sorularının işletme yazınısında cevap arayan bir kavramdır (Mitchell vd., 2001: 1102). İşe gömülmüştük genellikle memnuniyet ve bağlılık gibi tutum ölçümleri tarafından yansıtıldan daha kapsamlı bir işçi-işveren ilişkisini ortaya

çıkarmak için geliŖtirilen bir yapıdır (Holtom ve O'Neill, 2004: 5). İŖe gömülmürlük çalırlanların örgütlerinde kalmalarını sağlayan tüm unsurlar olarak ifade edilmektedir (Birsell vd. 2012: 51). Kesen ve Akyüz'ün (2016: 236) Lee vd. (2004)'den aktardığına göre iŖe gömülmürlü bireylerin mevcut iŖlerinde ve iŖyerlerinde kalma noktasında motive olduklarını ve böylece yüksek performans göstermeye yöneldiklerini belirtmektedirler.

Mitchell vd., (2001: 1106) tarafından iŖe gömülmürlük üç sacayak üzerine kurulmuŖtur. Bunlar fit, link ve sacrifice'dir. Kesen ve Akyüz bu kavramları Türkçeye; uygunluk (fit), bağlantılar (links) ve fedakarlık (sacrifice) olarak çevirmiŖtir. Dedeoğlu vd. (2016: 137); bağlantılar (links), uyum (fit) ve feda edilenler (sacrifice) olarak çevirmiŖlerdir. Kanten ve Dünder (2016: 69); uyum (fit), bağ (links) ve fedakarlık (sacrifice) olarak çevirmiŖlerdir. Akgündüz, Güzel ve Harman (2016: 352); uyum (fit), iliŖki (links) ve fedakarlık (sacrifice) olarak çevirmiŖlerdir. Diğer yandan Ŗanlı (2016: 19); uyum (fit), iliŖki (links) ve fedakarlık (sacrifice) olarak çevirmiŖtir. Bu çalırlmada Ŗanlı'nın yapmıŖ olduğu uyum, iliŖki ve fedakarlık tanımları kullanılacaktır. Ayrıca Ŗanlı (2016: 19)'da Holtom ve O'Neill (2004: 8)'a dayandırdığı görüŖte bu üç boyutun iki alt boyutundan bahsetmiŖtir. Bu boyutlar örgütsel ve toplumsal boyutlardır. Örgütsel gömülmürlük boyutu kiŖinin bulunduğu örgütüne nasıl bağlı kaldığı; toplumsal gömülmürlük ise kiŖinin içinde yaŖadıđı topluma nasıl bağlı kaldığıyla alakalıdır (Crossley, Bennett, Jex ve Burnfield, 2007: 1031, aktaran Ŗanlı, 2016: 19).

İliŖki; bir kiŖinin baŖka kurum veya insanlarla kurduğu resmî ya da gayri resmî bağlantılardır. Gömülmürlük, çalırlanı ve ailesini sosyal, psikolojik ve finansal ağlara bağlar. Bu ağlar iŖ ve iŖ dırlındaki arkadaşları, grupları, toplulukları ve yaŖadıđı fiziksel çevreyi de kapsar. KiŖiyle aç arasındaki bağlantılar ne kadar kuvvetliyse çalırlan iŖe o kadar bağlıdır (Mitchell, Holtom, Lee, Sablynski ve Erez, 2001: 1104).

Uyum; bireyin yetenekleri ile örgütsel ihtiyaçların birbiriyle eŖleŖme derecesi ve bireyin çıkarlarının örgütsel ödülllerle örtüŖme seviyesi ile ilgilidir (Kesen, Akyüz, 2016: 236). Uyum, iŖgörenin örgütü ile ya da içinde yaŖadıđı toplulukla uyumlu olması veya yaŖantısındaki rahat yaŖama olanağını açıklar (Dedeoğlu vd. 2016: 137). Çalırlanın kiŖisel değerlerinin, iŖ bilgisinin ve yeteneğinin, kariyer hedeflerinin ve gelecekteki planlarının Ŗu anda çalırlığı kuruma uyması zorunludur. Bir iŖgörenin kendi amaç ve hedefleri çalırlığı iŖyerinin amaç ve hedefleriyle uyumlu olması gerekir (Dedeoğlu vd. 2016: 137). Uyumu yüksek olan personelin kurumuyla olan bağı güçlenir (Mitchell, Holtom, Lee, Sablynski ve Erez, 2001: 1104).

Fedakarlık; iŖgörenin iŖinden ayrıldığı taktirde kaybedeceğı maddi ve manevi kazançların maliyetidir (Dedeoğlu vd. 2016: 137). Örneğin iŖgörenin iŖinden ayrılması, çalırlma arkadaşlarından, faaliyet gösterdiğı projelerden ve diğer getirilerden vazgeçmesi demek olacaktır. İŖgörenin örgütünden ayrılması ile feda edeceklerinin sayısı arttıkaça, örgütten bağını koparması da zorlaŖacaktır (Dedeoğlu vd. 2016: 137).

Yapılan çalışmalarda işe gömülmüşlük kavramı işten ayrılma niyetiyle negatif yönde, işte tutma, işe katılım, örgütsel vatandaşlık ve iş performansı ile pozitif yönde ilişkilidir (Şanlı, 2016: 21).

2. İşe Adanmışlık

Adanma; bir görev ya da amaç için kararlı olmak, o amaca yoğunlaşmak olarak tanımlanabilir (Ulukapı, Çelik ve Yılmaz, 2014: 65-66). Kahn'a (1990: 694) göre ise adanmışlık örgüt üyelerinin görevleri sırasındaki rollerini oynarken fiziksel, bilişsel ve duygusal olarak kendilerini örgütte istihdam etmelerini ifade eden bir tanımdır. Caymaz vd. (2013:133) Schaufeli (2006)'dan aktardığına göre adanmışlık; bireyi tatmin eden, pozitif, iş odaklı düşünme ile karakterize edilen gayret, işe bağlılık ve kendini işe verme olarak tanımlanmaktadır.

İşe adanmışlık kavramı çalışanların kendilerine verilen iş rollerini uygulaması ve onlara verilen iş rollerindeki performansları sırasında kendilerini fiziksel, bilişsel ve duygusal olarak ifadesidir (May vd.,2004:13). İşe adanmışlık, bir çalışanın işindeki ilgisi ve katılımı olarak tanımlanmaktadır. İşlerine son derece bağlı olan çalışanlar şahsen işle özdeşleşirler ve işin kendisi tarafından motive edilirler. Onlar, diğerlerinden daha fazla ve daha üretken çalışmaya eğilim gösterirler ve müşterilerin ve kuruluşların istediği sonuçları üretme olasılıkları daha fazladır (Roberts ve Davenport, 2002: 21). Örgütlere rekabet avantajı sağladığı düşünülen işe adanmışlık ile örgütler; çalışanlarından işlerine adanmalarını ve enerji olmalarını isterler (Yılmaz: 2016: 12-13).

Ayrıca işe adanmışlıkla ilgili literatürde yapılan taramalarda “work engagement” (Qing ve Zhou, 2017, Kim, Park ve Kwon, 2017, Gupta ve Shaheen, 2017, Keyko vd, 2016, Yucheng vd. 2017, vb) ve “employee engagement” (Anand, 2017, Kaur, 2017, Stoyanova ve Iliev, 2017, Prathiba, 2016, Mozammel ve Haan, 2016, Schneider, 2008, vb.) şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Türkçe karşılığı olarak araştırmacılar tarafından işe cezbolma, işe angaje olma, işe kapılma, işe bağlanma, işe tutkunluk ve işe gönülden adanma şeklinde çevrilmiştir (Çakıl, 2011: 28).

“Pozitif, tatmin edici, çalışmayla ilgili ruh hali” olarak tanımlanan işe adanmışlığın dinçlik, adanmışlık ve yoğunlaşma olmak üzere üç alt boyutu mevcuttur (Schaufeli, vd. 2002: 74). Dinçlik; işgörenin işini yaparken zihinsel dayanıklılığının enerji düzeyinin yüksekliğini (Çakıl, 2011: 32), adanmışlık; işgörenin yaptığı iş neticesinde ortaya çıkan ilham duyguları motivasyon ve işe karşı oluşan yüksek bağlılığı (Yılmaz, 2016: 13), yoğunlaşma ise işgörenin mutlu bir şekilde çalışması, yaptığı işe kendini vermesi hatta çalışırken zamanın nasıl geçtiğini anlayamaması dolayısıyla da işine ara vermekte zorlanması şeklinde ifade edilmiştir (Turgut 2011: 156).

İşe adanmışlık konusunda iki yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan birincisi enerji, bağlılık ve kişisel başarıdır. Bunlar tükenmişliğin tam karşıtı boyutlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda yapılan araştırmalar sonucunda bireylerin tükenmişlik duygusunu tecrübe ettiklerinde enerjinin bitkinliğe, bağlılığın

isteksizliğe ve kişisel başarının ise başarısızlığa dönüştüğü ileri sürülmektedir. İkinci yaklaşımda ise işe adanmışlık ve tükenmişlik kavramları birbirinden bağımsız ruh hallerini ifade etmektedir ve aralarında negatif ilişki bulunmaktadır (Çakıl, 2011: 30)

3. İşten Ayrılma Niyeti

Çalışanların, çalışma ortamlarından yeterince tatmin olamamaları durumunda işten ayrılma niyeti ortaya çıkar, iş tatmini yüksek olduğunda ise işten ayrılma niyeti azalış gösterir (Seyrek ve İnal, 2017: 64). İşten ayrılma tanımı örgütten ayrılma modellerinden oluşmuştur. Örgütten ayrılma modellerinden başlıcaları sırasıyla March ve Simon'ın 1958'de ortaya attığı "örgütsel denge teorisi" ile başlamaktadır daha sonra Porter ve Steers'in 1973'de geliştirdiği "beklentilerin gerçekleşmesi teorisi" ile devam etmiştir. Mobley 1977'de March ve Simon'un "örgütsel denge teorisi"nden esinlenerek "bağlantı modeli"ni kurmuştur. Bu üç modelden çıkarılan ortak kanı çalışanların işten ayrılma isteğindeki iş tatminidir. Algılanan ayrılma kolaylığı ise yaş, cinsiyet, medeni durum ve kıdem gibi kişisel faktörlerle ve alternatif iş imkanları ile ilişkilendirilmiştir (Kaya ve Abdioğlu, 2010: 132-133).

İşten ayrılma için literatürde farklı tanımlar yapılmıştır. Bunlardan bazılarını Şanlı (2016: 25) şöyle belirtmiştir:

- İşten ayrılma niyeti işten ayrılma davranışının en önemli habercisidir (Tett ve Meyer, 1993: 259).
- İşten ayrılma, bir çalışanın kendi isteğiyle ile içinde bulunduğu örgütten ayrılma eğilimidir (Price, 1977'den aktaran Gaertner 1999: 479).
- İşten ayrılma niyeti, örgütlerdeki işgörenlerin mevcut iş koşullarından tatminsiz olmaları neticesinde sergilemiş oldukları aktif ve yıkıcı eylemlerdir (Rusbult, Farrell, Rogers, Mainous, 1988: 599).
- İşten ayrılma niyeti, bir örgütte çalışan kişinin yakın bir zamanda o işi bırakmasıyla ilgili düşüncesidir (Mobley, 1982: 10'dan aktaran Şahin, 2011: 279)

Ayrıca Rusbult vd. (1988) işgörenlerin çalıştıkları işyeri şartlarından memnun olmama durumunda ortaya koydukları negatif ve aktif eylemlerdir, tanımını yapmışlardır (Zincirkıran vd., 2015: 61). Çalışanlar emeklilik, ölüm, hastalık, askerlik, eğitim, evlilik ve hamilelik, ikamet değişikliği gibi bireysel nedenlerle işlerinden ayrılabilirler gibi; ücret, kariyer ve terfi olanakları, teşvik ve ödüllendirme, iş tatmini, stres, işyerinde taciz olayları, işyerinin fiziki koşulları, iş garantisi ve sosyal güvenlik, yönetim anlayışı, işletmenin etik anlayışı gibi örgütsel nedenlerden dolayı da işten ayrılma eğiliminde olabilirler (Demirtaş ve Akdoğan, 2015:62). Ayrıca Kim'in (2015: 499) Houkes vd., (2003)'den aktardığına göre çalışanlar örgütlerinin kariyer gelişimleri açısından düşük seviyede destek sağladıklarını düşündüklerinde, işten

ayrılmayı kariyer gelişimleri açısından alternatif iş bulmak için geçerli bir sebep olarak görürler.

Yapılan çalışmalar neticesinde işle bütünleşme ile işten ayrılma niyeti arasında ve örgütsel bağlılıkla işten ayrılma niyeti arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Literatürde de çalışanların örgütsel bağlılıkları ve işten ayrılma niyeti, çalışanların işten ayrılmalarının iki önemli yordayıcısı konumundadır (Loi, Hang-yue ve Foley, 2006:101). Çalışanların örgütlerine olan bağlılıklarının artması işgücü devir oranını düşürecek, bağlılıklarının azalması da işgücü devir oranını ya da işten ayrılma niyetlerini arttıracaktır (Kartal, İşler ve Bilişli, 2015: 329).

İş adanmışlık, örgütsel davranış alanındaki araştırmaların popüler bir konusu haline gelmiştir. Çünkü değerli örgütsel çıktılarla ilişkili olduğu bulunmuştur. Örneğin, Harter, Schmidt ve Hayes (2002), 36 şirkette 7939 iş birimi inceleyerek iş adanmışlık konusunda bir meta-analiz yapmış ve işe adanmışlığın önemli ölçüde olumlu bir şekilde müşteri memnuniyeti, işçi üretkenliği, çalışanların alıkonulması, çalışanların güvenliği ve kâr gibi kilit sonuçlarla ilişkili olduğunu bulmuşlardır. İşe adanmışlıkla ilgili ampirik araştırmalar, adanmış işgücünün daha olumlu bir iş tutumuna (Harter ve diğerleri, 2002), daha düşük işten ayrılmaya (Bakker, Demerouti ve Schaufeli 2005) ve daha yüksek personel performansına (örn. Harter vd., 2002) etki ettiğini tespit etmişlerdir (Ringl, 2013: 12). İşgörenlerin adanmaları sonucunda işten ayrılma niyetinde düşüş söz konusudur (Bakker et al., 2008; Bakker & Demerouti, 2008, akt. Karatepe ve Ngeche 2012: 444).

İşe adanma ile ilgili çalışma yapan araştırmacılar, adanmanın kaynağının yapılan işin doğasından geldiğini savunmaktadırlar (De Lange, De Witte, & Notelaers, 2008; Hakanen, Schaufeli ve Ahola, 2008; Van Den Broeck, De Witte, Lens, & Vansteenkiste, 2008). Bu kaynaklar işe ya da işyerine bağımlı olabilir. (Örneğin, bazı kuruluşlarda veya belirli pozisyonlarda daha fazla esneklik tanınabilir.) Bir örnek olarak, fakültenin araştırma ve öğretim alanındaki katılımlarını arttırmak için kullanabilecekleri kaynakların çoğu üniversiteden üniversiteye benzerlik gösterir (Örneğin, beceri kullanımı ve görev özerkliği, Van den Broeck ve diğerleri, 2008). Tersine, işe gömülme kaynakları örgüt ve pozisyonla sınırlıdır. Bir kişi başka bir örgüte taşındığında, diğer insanlarla olan bağlantıları onunla taşınmayacaktır. Ayrıca, yeni çalışma ortamı nedeniyle algılanan uyum mutlaka değişecektir (Halbesleben, 2008: 244).

Ringl (2013: 48), araştırmasında işe gömülmüslük ve işe adanmışlık arasında ilişki olduğunu tespit etmiştir. İşe gömülmüslük boyutlarının tümünün işe adanmışlığı öngördüğünü, bununla birlikte örgütsel uyum ve fedakarlığın işe adanmışlığın ilerlemesinde örgütsel bağlardan daha etkili olduğu tespit edilmiştir.

Literatürde bir çalışanın işe gömülmüslük ve işe adanmışlık ile işine nasıl eklendiği incelenmektedir (Halbesleben, 2008: 244). Schaufeli ve Salanova (2007) adanmışlığı, tamamen anlık ve kısa sürmeyle birlikte özellikle istikrarlı olmayan bir ruh hali açısından karakterize etmektedirler. Öte yandan Mitchell vd. (2001) işe

gömülmürlüğü, daha yavaŒ geliŒen ve muhtemelen daha radikal olaylara veya Œoklara neden olan bir kavram olduğundan bahsetmiŒlerdir. Bu açıdan anlık ve kısa sürmesi ile adanmıŒlıđın, zaman içinde geliŒen ve dolayısıyla daha kararlı olması gerektiği düŒünülen gömülmürlük ile eliŒtiđi düŒünülebilir.

Literatürden bu üç deđiŒken arasında teorik bir iliŒki bulunduğu açıktır. Halbesleben ve Wheeler (2008), iŒe gömülme ve iŒe adanmıŒlıđın birbirinden farklı benzersiz yapılar olduklarını bulmuŒlardır ve her ikisi de iŒten ayrılma niyetiyle olumsuz iliŒkilidir. İŒe gömülmürlük, iŒe adanmıŒlık ve iŒten ayrılma niyeti arasında belirgin bir iliŒki olduğu varsayılmaktadır (Takawira, 2012: 39).

Takawira (2012: 39-40) iŒe gömülmürlük, iŒe adanmıŒlık ve iŒten ayrılma niyeti kavramlarının yazınsaldaki iliŒkilerini incelendiği Tablo 1 aŒađıdadır. Takawira'ya göre iŒe gömülmürlük, örgüt ve iŒ yeri ile ilgilidir. Gömülmürlük seviyesi yüksek iŒgörenlerin daha düŒük iŒten ayrılma niyeti taŒıdıkları ve daha düŒük ayrılma sergilediklerini görölmektedir. İŒe adanmıŒlık ise iŒgörenin alıŒmasına verdiği enerji ve psikolojik bağlılığı ile ilgilidir. İŒe adanmıŒlıđı yüksek olan bir iŒgörenin iŒine harcadığı yüksek enerji ve iŒi ile özdeŒleŒme durumu neticesinde iŒten ayrılması zor olabilmektedir. Dolayısıyla hem iŒe gömülmürlük hem de iŒe adanmıŒlık alıŒanların iŒten ayrılma niyetleri ile alakalıdır (Takawira, 2012: 39).

Tablo 1. İŒe gömülmürlük, iŒe adanma ve iŒten ayrılma niyetinin teorik olarak 141 karŒılaŒtırılması

	İŒe Gömülmürlük Mitchell vd. (2001); Yao vd. (2004: 159)	İŒe adanmıŒlık Schaufeli vd. (2002: 74)	İŒten ayrılma niyeti Sousa-Poza & Henneberger (2002: 1)
Tanım	İŒe gömülmürlük "bir kiŒinin iŒinden ayrılmasını önleyen birleŒik güçler" olarak tanımlanır.	"Dinçlik, yođunlaŒma ve adanma ile karakterize, olumlu, tatmin edici, iŒle alakalı bir zihin halini" ifade eder.	İŒten ayrılma niyeti, "bir kiŒinin belirli bir süre içinde iŒini deđiŒtireceđi (öznel) olasılığının" belirtisi olarak tanımlanır.
Boyutlar	İliŒki, uyum ve fedakarlık	Dinçlik, adanmıŒlık, yođunlaŒma	Œoklar, senaryolar, iŒ arama, görüntü ihlalleri ve iŒ doyumu
DeđiŒkenler	YaŒ, ırk, cinsiyet, medeni durum ve görev süresi	YaŒ, ırk, cinsiyet, medeni durum ve görev süresi	YaŒ, ırk, cinsiyet, medeni durum ve görev süresi
Alkoymaya yönelik uygulamalar için etkiler	Kalmak veya ayrılmak için (alıkonma faktörü): *Sosyalizasyon sürecinde rol modelleri ve rehberlik *Olumlu geribildirim *Bir aidiyet duygusu geliŒtiren *Esnek alıŒma politikaları	Kalmak veya ayrılmak için (alıkonma faktörü): * DanıŒmanlık ve koçluk *Özerklik * Öğrenme fırsatları sağlanması * KiŒisel ve mesleki geliŒim	Kalmak veya ayrılmak için (alıkonma faktörü): *Eğitim ve GeliŒtirme *KarŒılıklı güven ve saygınlığın teŒvik edilmesi *Yönetim tarzını, ödüllerini ve tanımayı uyarlama *Bağlılığı destekleyen seçme ve seçme politikaları

Bu çalışmanın amacı işe gömülmüşlük, işe adanmışlık (dinçlik, adanmışlık, yoğunlaşma) ve işten ayrılma niyeti arasında ilişkiyi belirlemektedir. Çalışmanı amacı doğrultusunda aşağıdaki hipotezler kurgulanmıştır.

H1: İşe gömülmüşlük ile işe adanmışlık arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır.

H1a: İşe gömülmüşlük ile işe adanmışlık boyutlarından dinçlik arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır.

H1b: İşe gömülmüşlük ile işe adanmışlık boyutlarından adanmışlık arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır.

H1c: İşe gömülmüşlük ile işe adanmışlık boyutlarından yoğunlaşma arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır.

H2: İşe gömülmüşlük ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü anlamlı ilişki vardır.

H3: İşe adanmışlık ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü anlamlı ilişki vardır.

H4: İşe adanmışlık boyutları ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü anlamlı ilişki vardır.

4. Yöntem

4.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Diyarbakır Organize Sanayi Bölgesinde faaliyet gösteren orta büyüklükteki tekstil giyim üretimi yapan firmaların çalışanları oluşturmaktadır. Orta büyüklükteki firma seçiminde “Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmeliğin” 4/c maddesi dikkate alınmıştır. Diyarbakır Organize Sanayi Bölgesi’nde belirtilen kriterlere uyan 3 adet firma olup bunlardan 1 tanesinden anket için izin alınabilmiştir. Bu firmada çalışanların tamamına (112 kişi) anket dağıtılmış ve %100 geri dönüş sağlanmıştır. Araştırmada toplanan veriler, SPSS 23 programı kullanılarak analiz edilmiştir.

4.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan anket dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, ankete katılanların profilleri hakkında bilgi edinme amacıyla oluşturulan cinsiyet, yaş ve medeni durum gibi demografik sorulardan oluşmaktadır. Diğer bölümlerde yer alan işe gömülmüşlük, işe adanmışlık ve işten ayrılma niyeti ölçeklerine ait bilgiler aşağıda yer almaktadır. Bu ölçeklerde yer alan ifadelerin katılımcılar tarafından değerlendirilmesinde ise beşli likert ölçeği (1: Kesinlikle katılmıyorum....5: Kesinlikle katılıyorum) kullanılmıştır.

İkinci bölümde katılımcıların işe gömülmüşlük düzeyini belirlemek amacıyla Crossley, Bennet, Jex ve Burnfield (2007) tarafından geliştirilen Akgündüz ve Cin (2015) tarafından Türkçe'ye uyarlaması yapılmış olan yedi maddeli Global İşe Gömülmüşlük Ölçeğinden yararlanılmıştır. Ölçek, “Kendimi bu kuruma bağlı hissediyorum”, “Bu kurumdan ayrılmak benim için zor olurdu”, “Kurumumdan ayrılamayacak kadar işime düşkünüm” gibi ifadelerden oluşmaktadır. Alınan yüksek puanlar, yüksek düzeyde işe gömülmüşlüğe işaret etmektedir. Yapılan faktör analizi sonucu işe gömülmüşlük ölçeğinin tek faktörde toplandığı ve toplam varyansın % 56,24'ünü açıkladığı bulgusuna ulaşılmıştır. Ölçeklerin güvenilirliğini ölçmek için Cronbach alpha değerlerine bakılmıştır. İşe gömülmüşlük için bu katsayının 0,807 olduğu görülmektedir (Tablo 2.).

Üçüncü bölümde katılımcıların işten ayrılma niyetlerini belirlemek amacıyla Wayne, Shore ve Liden (1997) tarafından geliştirilen ve Küçükusta (2007) tarafından Türkçe'ye çevrilerek kullanılan üç maddeden oluşan İşten Ayrılma Niyeti Ölçeğinden yararlanılmıştır. Ölçek, “Ciddi olarak işimi bırakmayı düşünüyorum”, “Daha iyi bir iş bulur bulmaz bu işten ayrılacağım”, “Sıklıkla bu işten ayrılmayı düşünüyorum” ifadelerinden oluşmaktadır. Alınan puanın yüksek olması, yüksek düzeyde işten ayrılma niyetine işaret etmektedir. İşten ayrılma ölçeği tek boyutlu olup, yapılan güvenilirlik testinde sorulardan biri güvenilirlik düzeyini düşürdüğünden ölçekten çıkarılmış, Cronbach alpha katsayısı 0,575'ten, 0,692'ye yükselmiştir.

Dördüncü bölümde katılımcıların işe adanmışlık düzeylerini belirlemek amacıyla Schaufeli vd. (2002) tarafından geliştirilen ve Turgut'un (2011) Türkçeye uyarlamış olduğu on yedi maddelik UWES (Utrecht Work Engagement Scale) işe adanmışlık ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, “İşteyken enerjile dolup taşıdığımı hissediyorum”, “Yaptığım işi anlamlı ve amacıma uygun buluyorum” ve “Çalışırken zaman uçup gidiyor” gibi ifadelerden oluşmaktadır. Alınan yüksek puanlar, yüksek düzeyde işe adanmışlığa işaret etmektedir. İşe adanmışlık ölçeği, daha önceki çalışmalarda olduğu gibi 3 faktörlü (Toplam varyansın % 60,735'ini açıklamaktadır) yapıya sahip olduğu tespit edilmiştir. Güvenilirlik katsayılarının da yüksek güvenilirlik kabul edilen 0,70'in üzerinde olduğu belirlenmiştir (Dinçlik: 0,766; adanmışlık: 0,757; yoğunlaşma: 0,854; işe adanmışlık genel: 0,920). Ölçekteki 5 madde birden fazla faktöre yüklendiği için ölçekten çıkarılmıştır.

Tablo2. Ölçeklerin güvenilirliği

Ölçekler	Ortalama	Std. sapma	Cronbach alpha	Soru sayısı
İşe gömülmüşlük	3,187	,844	0,807	7
İşten ayrılma niyeti	2,500	1,079	0,692	2
Dinçlik	3,612	,907	0,766	4

Adanmışlık	3,282	1,017	0,757	3
Yoğunlaşma	3,482	,879	0,854	5
İşe Adanmışlık(genel)	3,476	,777	0,920	17

4.3. Verilerin Analizi

Analizler SPSS 23 programında yapılmıştır. Çalışmada kullanılan ölçeklerin normal dağılıma uygunluğunun belirlenmesi için çarpıklık basıklık değerleri hesaplanmıştır. Ölçeklerden elde edilen basıklık ve çarpıklık değerlerinin +3 ile -3 arasında olması normal dağılım için yeterli görülmektedir (Groeneveld ve Meeden, 1984; Moors, 1986; Hopkins ve Weeks, 1990; De Carlo, 1997). Ölçeklerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin +2 ile -2 arasında olduğu belirlenmiştir. Buna göre ölçeğin normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir. Çalışmada frekans analizi, korelasyon, bağımsız gruplar t testi ve ANOVA testi kullanılmıştır.

4.4. Demografik Özellikler

Araştırmaya katılanlara ilişkin demografik özellikler Tablo 3'de verilmiştir. Tablo 3'de görüldüğü üzere katılımcıların 77'si (%68,8) kadınlardan oluşurken 71 (%63,4) kişi 18-25 yaş aralığındadır. Katılımcılardan 84 (%75) kişi bekar ve 48 (%42,9) kişi ilkökul ve ortaokul dengi bir eğitim düzeyine sahip iken, 32 (%28,6) kişi makineci olarak görev yapmaktadır. Katılımcıların mevcut işyerinde çalışma sürelerine bakıldığında 1-5 yıl arası çalışanlar 41 (%36,6) kişi iken meslekte çalışma süresi ise 1 yıldan az 50 (%44,6) kişi mevcuttur.

Tablo 3. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Değişkenler	Sayı	%	Değişkenler	Sayı	%	Değişkenler	Sayı	%
Cinsiyet			Meslek			Mevcut İşyerinde Çalışma Süresi		
Kadın	77	68,8	Makineci	32	28,6	1 yıldan az	29	25,9
Erkek	35	31,3	Büro Personeli	24	21,4	1-5 yıl	41	36,6
Yaş			Nakış Ustası	21	18,8	6-10 yıl	30	26,8
18-25	71	63,4	Kesimhane	12	10,7	10 yıldan fazla	12	10,7
26-35	29	25,9	Paketleme	8	7,1	Meslekte Çalışma Süresi		
36-45	12	10,7	Kalite Kontrol	5	4,5	1 yıldan az	50	44,6
Medeni Durum			Depo	4	3,6	1-5 yıl	37	33,0
Bekar	84	75,0	Sevkiyat	3	2,7	6-10 yıl	20	17,9
Evli	28	25,0	Güvenlik	3	2,7	10 yıldan fazla	5	4,5
Eğitim Durumu								
İlkokul veya Ortaokul	48	42,9						

Lise	39	34,8
Önlisans	16	14,3
Lisans	9	8,0

AraŒtırmaya katılan firma iŒgörenlerinin iŒe gömülmürlük, iŒten ayrılma niyeti ve iŒe adanmırlıkları arasındaki iliŒkiyi incelemek için korelasyon analizi yapılmırltır. Korelasyon katsayısının negatif olması negatif iliŒkiyi, pozitif olması pozitif iliŒkiyi, 0 olması iliŒki olmadığını gösterir. Buna göre 0,00-0,25 arasındaki iliŒki çok zayıf düzeyde, 0,26-0,49 arasındaki iliŒki zayıf düzeyde, 0,50-0,69 arasındaki iliŒki orta düzeyde, 0,70-0,89 arasındaki iliŒki yüksek düzeyde, 0,90-1,00 arasındaki iliŒki çok yüksek düzeyde iliŒki olarak yorumlanmaktadır (Kalaycı, 2010: 116). DeęiŒkenlere iliŒkin yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır. Tabloya göre iŒe gömülmürlük ve iŒten ayrılma niyeti arasında anlamlı bir iliŒki yoktur. İŒe gömülmürlük ve iŒe adanmırlık (genel) arasında ise pozitif yönlü yüksek düzeyde anlamlı bir iliŒki vardır ($r=0,713$ $p<0,01$). İŒe adanmırlığın alt boyutlarından olan dinçlik ve yoęunlaŒma ile iŒe gömülmürlük arasında pozitif yönlü orta düzeyde anlamlı bir iliŒki vardır (dinçlik $r=0,632$, yoęunlaŒma $r=0,637$ $p<0,01$). İŒe adanmırlığın bir diğer alt boyutu olan adanmırlık ile iŒe gömülmürlük arasında da pozitif yönlü zayıf düzeyde anlamlı bir iliŒki vardır ($r=0,483$ $p<0,01$). İŒten ayrılma niyeti ile iŒe adanmırlık (genel) ve alt boyutları olan dinçlik, adanmırlık ve yoęunlaŒma arasında istatistiksel açıdan anlamlı iliŒki bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 4. Korelasyon Tablosu

	İŒe gömülmürlük	İŒten ayrılma niyeti	Dinçlik	Adanmırlık	YoęunlaŒma	İŒe Adanmırlık (genel)
İŒe gömülmürlük	1					
İŒten ayrılma niyeti	-,140	1				
Dinçlik	,632**	-,037	1			
Adanmırlık	,483**	-,001	,531**	1		
YoęunlaŒma	,637**	,037	,624**	,555**	1	
İŒe Adanmırlık(genel)	,713**	-,024	,886*	,792**	,801**	1

$p<0,01$ **

Buna göre, iŒe gömülmürlük ile iŒe adanmırlık (H1), iŒe gömülmürlük ile dinçlik (H1a), iŒe gömülmürlük ile adanmırlık (H1b), iŒe gömülmürlük ile yoęunlaŒma (H1c) arasında pozitif yönlü anlamlı iliŒki olduğu tespit edilmiŒ ve ilgili hipotezler kabul edilmiŒtir. Ayrıca iŒten ayrılma ile diğer deęiŒkenler arasında anlamlı iliŒkiye rastlanmamırltır. Dolayısıyla (H2), (H3) ve (H4) hipotezleri reddedilmiŒtir. Korelasyon analizi sonucunda aralarında iliŒki bulunan deęiŒkenlerle regresyon analizi yapılmırltır. İŒe gömülmürlüğün iŒe adanmırlık boyutları üzerinde etkisi olup olmadığını belirlemek için yapılan regresyon analizi sonuçları aŒaęıdadır.

Tablo5. İşe Gömülmüşlüğü İşe Adanmışlık Boyutları Üzerindeki Etkisi

Değişkenler		Düzeltilmiş	Standart	t	P	F
Bağımlı	Bağımsız	R ²	Beta			
İşe adanmışlık	İşe gömülmüşlük	0,503	0,713	10,656	0,000	113,546
Dinçlik	İşe gömülmüşlük	0,393	0,632	8,543	0,000	72,975
Adanmışlık	İşe gömülmüşlük	0,226	0,483	5,779	0,000	33,396
Yoğunlaşma	İşe gömülmüşlük	0,400	0,637	8,665	0,000	75,088

Tablo 5 incelendiğinde işe gömülmüşlüğü işe adanmışlık ve alt boyutları üzerinde olumlu yönde ve anlamlı etkisi olduğu görülmektedir. İşe gömülmüşlük işe adanmışlık boyutlarından en çok yoğunlaşma boyutu üzerinde etkilidir. İşe gömülmüşlük, genel işe adanmışlık algısının % 50'sini açıklamaktadır (F=113,546; p<0,00).

İşe gömülmüşlük, işten ayrılma niyeti ve işe adanmışlığın sosyo demografik özelliklere göre farklılık gösterme durumunun incelenmesi amacıyla yapılan t testi ve ANOVA testi sonuçları Tablo 6.'da verilmiştir.

Analiz sonucuna göre işe gömülmüşlük ve işe adanmışlık, cinsiyete, yaşa, eğitim durumuna, meslekte çalışma süresine ve mevcut işyerinde çalışma süresine göre anlamlı farklılık göstermemektedir. İşten ayrılma niyeti cinsiyete, eğitim durumuna, meslekte çalışma süresine ve mevcut işyerinde çalışma süresine göre anlamlı farklılık göstermezken yaşa göre anlamlı farklılık göstermektedir (F=3,479; p<0,05). Analiz sonucuna göre 26-35 yaş grubunun işten ayrılma niyeti en yüksek iken 18-25 yaş grubundakilerin en düşüktür.

Tablo 5. T Testi ve ANOVA Testi Sonuçları

		İşe Gömülmüşlük				İşten Ayrılma Niyeti				İşe Adanmışlık			
		Ort	ss	Test İstatistiği	p değeri	Ort	ss	Test İstatistiği	p değeri	Ort	ss	Test İstatistiği	p değeri
Cinsiyet	Kadın	3,1	0,8	-1,474	0,143	2,5	0,9	0,538	0,591	3,4	0,7	-1,043	0,299
	Erkek	3,3	0,8			2,4	0,9			3,5	0,8		
Yaş	18-25 Yaş Arası	3,0	0,8	1,895	0,155	2,3	0,8	3,479	0,034*	3,3	0,7	2,824	0,064
	26-35	3,3	0,7			2,9	0,9			3,6	0,7		
	36-45	3,4	1,1			2,5	1,1			3,7	0,9		
Eğitim Durumu	İlkokul Veya Ortaokul	3,0	0,9	0,836	0,477	2,4	0,9	0,743	0,529	3,2	0,8	2,052	0,111
	1	3,0	0,9			2,4	0,9			3,2	0,8		

	Lise	3,2 6	0,7 5		2,6 4	1,0 0		3,5 6	0,7 7			
	Önlisans	3,1 0	0,9 0		2,5 8	0,8 0		3,5 7	0,6 8			
	Lisans	3,5 2	0,5 9		2,1 5	0,4 4		3,8 9	0,5 3			
Meslekte Çalışma Süresi	1 Yıldan Az	3,0 4	0,8 7		2,3 1	0,8 4		3,3 9	0,7 8			
	1-5 Yıl	3,1 7	0,7 8	0,798	0,453		1,471	0,234	3,3 6	0,7 6	1,374	0,257
	5 Yıldan Fazla	3,3 0	0,8 9		2,6 9	1,0 2		3,6 3	0,7 8			
Mevcut İşyerinde Çalışma Süresi	1 Yıldan Az	3,1 1	0,8 2		2,3 9	0,8 1		3,5 2	0,8 1			
	1-5 Yıl	3,1 4	0,7 8	1,110	0,333		1,200	0,305	3,3 2	0,6 9	1,099	0,337
	5 Yıldan Fazla	3,4 1	0,9 6		2,7 2	1,0 4		3,6 0	0,8 3			

*p<0,05

Sonuç

Emek yoğun sektörlerde yetişmiş insan gücünün önemi yadsınamaz. Durum böyle olunca da yetişmiş insan gücünün kaybı ya da işten ayrılması da başlı başına bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada işgörenlerin işlerine ve iş yerlerine bağlı kalmalarını esas alan işe gömülmürlük ve işe adanmışlık ile işten ayrılma fiilinin ortaya çıkmasına neden olan işten ayrılma niyeti kavramları teorik olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bu açıklamalar neticesinde emek yoğun sektörlerden olan tekstil sektöründe ampirik bir çalışma yapılmıştır.

Araştırma sonucuna göre işe gömülmürlük ve işten ayrılma niyeti arasında anlamlı ilişki yoktur. İşe adanmışlık ve ayrılma niyeti arasında da bir ilişki bulunamamıştır. İşe gömülmürlükle işe adanmışlık ve alt boyutları arasında ise anlamlı ilişki bulunmuştur. İşe gömülmürlüğün işe adanmışlık ve alt boyutlarını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışanların demografik özelliklerinden olan cinsiyet, yaş, eğitim durumu, meslekte çalışma süresi ve mevcut işyerinde çalışma süresi ile işe gömülmürlük ve işe adanmışlık arasında da anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna varılmıştır. İşten ayrılma niyeti için ise cinsiyet, eğitim durumu, meslekte çalışma süresi ve mevcut işyerinde çalışma süresi açısından herhangi bir anlamlı farklılık bulunmazken işten ayrılma niyetinin 18-25 yaş grubundaki çalışanlarda daha düşük iken, 26-35 yaş grubundaki çalışanlarda daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Bu araştırma sonuçları literatürdeki diğer araştırma sonuçlarıyla tam olarak örtüşmemektedir. Şöyleki; işe gömülmürlük ve işten ayrılma niyeti arasında Takawira (2014: 6), So-Young ve Jeong Sil (2015: 180), Ha ve Kim (2010: 8) ve Skelton (2017: 68-69) ilişki tespit etmişlerdir. Skelton (2017: 68), Amerika Birleşik Devletlerinin Güneydoğu imalat sanayiinde yapmış olduğu araştırma neticesinde

işe gömülmüşlüğü, işten ayrılma niyetinin önemli bir belirleyicisi olduğunu ileri sürmektedir. Lee vd. (2004) işe gömülmüşlüğü boyutlarının işten ayrılma ile olan negatif ilişkisinden bahsetmişlerdir.

İşe gömülmüşlük ve işe adanmışlık arasında araştırma neticesinde çıkan pozitif yönlü ilişki literatür ile uyumludur (Ringl 2013, Takawira 2014).

İşe adanmışlık ve işten ayrılma niyeti hakkında yapılan çalışmalarda (De Lange, De Witte ve Notelaers (2008), Van Schalkwyk vd. (2010), Gupta ve Shaheen (2017)) işe adanmışlık ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonucu, bu çalışmalarla uyumlu çıkmamıştır.

İşe adanmışlık ve işe gömülmüşlük demografik özelliklere göre farklılık arz etmemektedir. Araştırmadan çıkan en net ve literatür ile uyum içersindeki sonuç, işe gömülmüşlük ve işe adanmışlık arasındaki pozitif yönlü ilişkidir. Özetle bu çalışmadan elde edilen sonuçlara göre çalışanlarının işten ayrılma niyetlerini azaltmak isteyen işverenlerin ve yöneticilerin, işgörenlerinin adanmışlık ve gömülmüşlüklerini arttırmaları önerilmektedir. İşe gömülmüşlük ve işe adanmışlık arasındaki bu ilişki neticesinde işgörenlerin gömülmüşlüklerinin arttırılabilmesi için Akgündüz vd. (2016: 359) tarafından yapılan tavsiyeler aşağıda sunulmuştur:

- Örgütün kariyer imkanları ile ilgili daha geniş bilgiler sağlanabilir,
- Kişisel değerleri örgütün değerleri ile uyumlu olan çalışanlar örgüte dahil edilebilir,
- Çalışanların hangi takım ya da projeye katılacağını seçimine izin verilebilir,
- Çalışanların bireysel ihtiyaçlarını (kafeterya gibi) giderecek hizmetler sağlanabilir,
- Kıdeme bağlı ikramiye ya da teşvik sağlanabilir,
- İşletmede çocuk bakımı hizmeti sunulabilir,
- Kâr paylaşılabilir,
- Çalışanların örgüt kutlamalarını planlamalarına izin verilebilir,
- Tesislerin çevresindeki sosyal alanlar iyileştirilebilir,
- Çalışanların toplumsal aktivitelerden haberdar olmaları sağlanabilir,
- Yerel ulaşım desteği sağlanabilir,
- Boşalan kadrolara örgüt dışından transfer gerektirmeyen durumlarda çalışanlara terfi imkanı verilebilir,
- Çalışanlara işletmenin arabalarını kullanmalarına imkan verilebilir.

Yazınısaldaki diğer çalışmaların ışığında sonuç olarak iş görenlerin işlerine ve örgütlerine bağlı olmaları örgütlerinin amaç ve hedefleri doğrultusunda çalışmalarını önem arz etmektedir. Bu sebepten adanmış veya gömülmüş işgörenler kurumların ihtiyacı olan işgören devir hızının azalmasına sebep olan faktörlerdir.

Bu araştırmada literatürdeki diğer çalışmalardan farklı sonuçların çıkmasının nedeni; kullanılan dar örneklem ve araştırma değişkenlerine ilişkin ölçeklerin, cevaplayıcıların subjektif yargılarına son derece açık olmasından ve çalışma ortamından kaynaklanan kişisel sıkıntılardan kaynaklanmış olabilir. Bu araştırma, sonraki araştırmalarda kullanılacak büyük örneklemelerle ve araştırmaların başka bölgelerde yapılması ile daha doğru genellemelerin yapılabilmesini sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akgündüz, Y. ve Cin, F. M. (2015). Job embeddedness as a moderator of the effect of manager trust and distributive justice on turnover intentions, *Anatolia*, 26:4, 549-562.
- Akgündüz, Y., Güzel, T., Harman, S., (2016). Yöneticiye güven ve dağıtımsal adalet çalışanların işe gömülmüşlüğüne nasıl etkiler. *Ege Akademik Bakış*, 16(2), 351-362.
- Anand, G. (2017). Corporate excellence through governance and employee engagement a brief analysis. *Journal of Commerce&Management Thought*, Vol. 8-3, 554-562.
- Bakker, A. B., Schaufeli, W. B., Leiter, M. P., Taris, T. W. (2008). Work engagement: an emerging concept in occupational health psychology. *An International Journal of Work, Health&Organisations*, 22:3, 187-200.
- Birsel, M., Börü, D., İslamoğlu, G., Yurtkoru, E. S. (2012). Job embeddedness in relation with different socio demographic characteristics. *Öneri*, C.10, S. 37, 51-61.
- Caymaz, E., Erenel, F. ve Gürer, B. (2013). Liderlik karizması, adanmışlık ve gruba aidiyetin gönüllü çalışma performansına etkiler: AKUT arama kurtarma derneği örneği. *International Journal of Human Sciences*, 10(1), 129-147.
- Çakıl, E. (2011). *Üniversite hastanesinde çalışan hemşire ve asistanlarda mobbing'in işe gönülden adanma üzerine etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Zonguldak.
- De Lange, A.H., De Witte, H., & Notelaers, G. (2008). Should I stay or should I go? Examining longitudinal relations among job resources and work engagement for stayers versus movers. *Work & Stress*, 22, 201223.
- Dedeoğlu, T., Özdevicioğlu, M., Oflazer, S. (2016). Örgütlerde işe gömülmüşlüğü (job embeddedness) çalışanların iş ve yaşam kalitesi üzerindeki etkisi: iyimserliğin rolü. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 47, 135-146
- Demir, Ö. (2005). Entelektüel sermayenin işletmelerin piyasa değerlerine olan etkisi. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 77-82.

- Demirtaş, Ö., Akdoğan, A. A. (2015). The effect of ethical leadership behavior on ethical climate, turnover intention, and affective commitment. *J Bus Ethics*, 130, 59-67.
- Ferres, N., Travaglione, A., & Firms, I. (2003). Attitudinal differences between generation-x and older employees. *International Journal of Organisational Behaviour*, 6(3), 320-333.
- Gong, Y., Choe, I.H., & Ahlstrom, D. (2010). Cultural diversity in China: Dialect, job embeddedness and turnover. *Asia Pacific Journal of Management*, 28, 221-238.
- Gökaslan, M. O., (2010). *Birleşme sonrasındaki örgütsel kültürün örgütsel bağlılık üzerine etkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Gupta, M., Shaheen, M. (2017). The relationship between psychological capital and turnover intention: Work engagement as a mediator and work experience as a moderator. *Jurnal Pengurusan*, 49, 1-14.
- Ha, Dong-Hyun, Kim, Seong-Min. (2010). Effects of job embeddedness on job satisfaction, organizational commitment and turnover intention-focused on employees of Hotel F&B division. *Korean J. Food Cookery SCI*, 26(1), 1-12.
- Hakanen, J.J., Schaufeli, W.B., & Ahola, K. (2008). The Job Demands-Resources model: A three-year cross-lagged study of burnout, depression, commitment, and work engagement. *Work & Stress*, 22, 224-241.
- Halbesleben, J. R. B., & Wheeler, A. R. (2008). The relative roles of engagement and embeddedness in predicting job performance and intention to leave. *Work and Stress*, 22, 242-256.
- Holtom, B. ve O'Neill, B. S. (2004). Job embeddedness: a theoretical foundation for developing a comprehensive nurse retention plan. *The Journal of Nursing Administration*, Vol. 34, No. 5, 216-227.
- Kahn, W. A. (1990). Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work. *Academy of Management Journal*, 33(4), 692-724.
- Kanten, P., Kanten, S., DüNDAR, G. (2016). Ücret tatmini ve işin özelliklerinin işe gömülmüşlük üzerindeki etkisinde mutluluğun rolü. *Journal of Business Research Turk*, 8(3), 64-88.
- Karatepe, O. M., Ngeche, R. N., (2012). Does job embeddedness mediate the effect of work engagement on job outcomes? a study of hotel employees in Cameroon. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 21:4, 440-461
- Kartal, H., İşler, L., Bilişli, Y. (2015). Örgütsel bağlılık ve işle bütünleşmenin işten ayrılma niyetine etkisi: Çağrı merkezi örneği. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, Kasım- BÜROKON Özel Sayısı, 325-338.
- Kaur, S. (2017). Antecedents and consequences of employee engagement: A literature review. *The IUP Journal of Organizational Behavior*, Vol. XVI, No. 3, 7-32.
- Kaya, H. ve Abdioğlu, H. (2010). Çalışanların örgütten ayrılma eğilimleri üzerine bir araştırma. *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 43, Sayı 4 (Aralık), 129-165.

- Kesen, M., Akyüz, B., (2016). Duygusal emek ve prososyal motivasyonun işe gömülmüşlüğüne etkisi: sağlık çalışanları üzerine bir uygulama. *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(2), 233-250.
- Keyko, K., Cummings, G. G., Yonge, O.i Wong, C. A. (2016) Work engagement in Professional nursing practice : A systematic review, *International Journal of Nursing Studies*, Volume 61, September 2016, 142-164
- Kim, Gu-Ne ve Lee, Young-Min, (2015). Towards high performance organization: the impacts of job characteristics and job crafting. *Advanced Science and Technology Letters*, 114, 26-32.
- Kim, J. (2015). That increase public employees' turnover intention?. *Public Personnel Management*, 44(4). 496-519.
- Kim, W. H., Park, J. G., Kwon, B. (2017). Work engagement in South Korea: Validation of the Korean version 9-item Utrecht Work Engagement Scale. *Psychological Reports*, Vol. 120(3). 561-578.
- Lee, T. W., Mitchell, T. R., Sablinski, C. J., Burton, J. P., & Holtom, B. C.(2004). The effects of job embeddedness on organizational citizenship, job performance, volitional absences, and voluntary turnover. *Academy of Management Journal*, 47, 711-722. <http://dx.doi.org/10.2307/20159613>
- Loi, R., Hang-yue, N., Foley, S. (2006). Linking employees' justice perceptions to organizational commitment and intention to leave: the mediating role of perceived organizational support. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 79, 101-120.
- May, D. R., Gilson, R. L., Harter, L. M.(2004). The psychological conditions of meaningfulness, safety and availability and the engagement of the human spirit at work. *Journal of Occupational Psychology*, 77, 11-37.
- Mitchell, T. R., Holtom, B. C., Lee, T. W. Erez, M. (2001). Why people stay: using job embeddedness to predict voluntary turnover. *Academy of Management Journal*, 44 (6), 1102-1121.
- Mozammel, S. ve Haan, P. (2016). Transformational leadership and employee engagement in the banking sector in Bangladesh. *The Journal of Developing Areas*, 50(6), 43-55.
- Obi-Nwosu, H., Chiamaka O, Joe-A., Tochukwu M, O. (2013). Job characteristics as predictors of organizational commitment among private sector workers in Anambra State, Nigeria. *International Journal of Asian Science*, 3(2), 482-491.
- Ölçer, F., Şanal, M., (2007). İşletmelerde entelektüel sermayenin yönetimi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 479-500.
- Prathiba, S. (2016). A study on impact of employee empowerment and employee engagement on organisational commitment. *SIES Journal of Management*, December, 12(2), 45-54.
- Qingji G. ve Zhou, E. (2017). Bidirectional work-family enrichment mediates the relationship between family-supportive supervisor behaviors and work engagement. *Social Behavior and Personality*, 45(2), 299-308.
- Reitz, O.E., Anderson, M.A., & Hill, P.D. (2010). Job embeddedness and nurse retention. *Journal of Nurses Administration*, 34(3), 190-200.

- Ringl, R. W. (2013). "The Relationship between Job Embeddedness and Work Engagement" Master's Theses. 4361. http://scholarworks.sjsu.edu/etd_theses/4361
- Roberts, D. R. ve Davenport, T. O. (2002). Job engagement: Why it's important and how to improve it. *Employment Relations Today*, Autumn, 21-29.
- Schaufeli, W.B. & Salanova, M. (2007). Work engagement: An emerging psychological concept and its implications for organizations. In S. W. Gilliland, D.D. Steiner, D.P. Skarlicki (Eds.). *Managing social and ethical issues in organizations* (pp. 135-177). Charlotte, NC: Information Age Publishing.
- Schaufeli, W.B., Salanova, M., Gonzalez-Roma, V., & Bakker, A.B. (2002). The measurement of engagement and burnout: A confirmative analytic approach. *Journal of Happiness Studies*, 3, 71-92.
- Seyrek, İ. H., İnal, O. (2017). İşten ayrılma niyeti ile ilişkili faktörler: bilgi teknolojisi çalışanları üzerine bir araştırma. *Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi*, 1/1, 63-74.
- Skelton, A. R. (2017). *Job satisfaction and job embeddedness as predictors of manufacturing employee turnover intentions*. (Doktora tezi, Walden Üniversitesi,) Erişim adresi: <http://scholarworks.waldenu.edu/dissertations/4176/>
- Sousa-Poza, A., & Henneberger, F. (2002). Analyzing job mobility with job turnover intentions: An international comparative study. *Research Institute for Labour Economics and Labour Law*, 82, 1-28.
- So-Young, Son, Jeong Sil, Choi. (2015). Effect of job embeddedness and job satisfaction on turnover intention in nurses. *Korean Journal of Adult Nursing*, 27(2), 180-187.
- Stewart, Thomas A. (1991). "Brainpower", *Fortune*, Vol. 123 No.11,42-60, 3 Haziran 1991,s.42.
- Stoyanova, T., Iliev, I. (2017). Employee engagement factor for organizational excellence. *International Journal of Business and Economic Sciences Applied Research*, Vol. 10, No. 1, 23-29.
- Sutherland, J. (2002). Job-to-job turnover and job-to-non-employment movement: A case study investigation. *Personnel Review*, 31(6), 710-721.
- Şanlı, S. C., (2016). İşgören avukatlığı ve algılanan örgütsel desteğin çalışanların işe gömülmüşlük ve işten ayrılma niyeti üzerine etkisi: otel çalışanları üzerine bir araştırma (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Mersin.
- Takawira, N., Coetzee, M., & Schreuder, D. (2014). Job embeddedness, work engagement and turnover intention of staff in a higher education institution: An exploratory study. *SA Journal of Human Resource Management/SA Tydskrif vir Menslikehulpbronbestuur*, 12(1) Art. #524, 10 pages. <http://dx.doi.org10.4102/sajhrm.v12i1.524>
- Takawira, Ndayiziveyi, (2012). Job embeddedness, work engagement and turnover intention of staff in a higher education institution. University of South Africa Industrial and Organisational Psychology,

- Turgut, T. (2011). Çalışmaya tutkunluk: iş yükü, esnek çalışma saatleri, yönetici desteği ve iş-aile çatışması ile ilişkileri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(3-4), 155-179.
- Ulrich, D. (1998), "Intellectual Capital=CompetenceXCommitment", *Sloan Management Review*, 39 (2): 15-26.
- Van den Broeck, A., Vansteenkiste, M., De Witte, H., & Lens, W., (2008). Explaining the relationships between job characteristics, burnout, and engagement: The role of basic psychological need satisfaction. *Work & Stress*, 22, 277-294.
- Van Schalkwyk, S., Du Toit, D.H., Bothma, A.S., & Rothmann, S. (2010). Job insecurity, leadership empowerment behaviour, employee engagement and intention to leave in a petrochemical laboratory. *SA Journal of Human Resource Management/SA Tydskrif vir Menslikehulpbronbestuur*, 8(1), Art. #234, 7 pages. DOI: 10.4102/sajhrm.v8i1.234
- Sunu, W., Rizky, A., Angga, PKK. ve Meiyanti, S. (2012). "The Effect of Job Embeddedness on Work Engagement and Innovative Behavior" (November 26, 2012). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2180736> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2180736>
- Yao, X., Lee, T.W., Mitchell, T.R., Burton, J.P., & Sablinski, C.S. (2004). Job embeddedness: Current research and future directions. In R. Griffeth & P. Hom (Eds.), *Understanding employee retention and turnover* (pp.153-187). Greenwich, CT: Information Age.
- Yılmaz, H. (2016). *Kişi-örgüt uyumu ile işe adanmışlık ve örgütsel bağlılık ilişkisi: sağlık sektöründe bir araştırma* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Zhang, Y., Guo, Y., Newman, A. (2017). Identity judgements, work engagement and organizational citizenship behavior: The mediating effects based on group engagement model. *In Tourism Management*. August 2017 61, 190-197.
- Zincirkıran, M., Çelik, G. M., Ceylan, A. K., ve Emhan, A., (2015). İşgörenlerin örgütsel bağlılık, işten ayrılma niyeti, iş stresi ve iş tatmininin örgütsel performans üzerindeki etkisi: enerji sektöründe bir araştırma. *Finans Politik&Ekonomik Yorumlar*, 52(600), 59-71.

Mukaddime, 2018, 9(2), 155-180
DOI: 10.19059/mukaddime.441201

Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Örgütsel Özdeşleşme Üzerine Etkisi: Kurumsal İtibarın Aracı Rolü*

Burcu Doğanalp¹-Aslı Kaplan²

Öz: Bu çalışmanın amacı, kurumsal sosyal sorumluluk ve kurumsal itibar algılamalarının örgütsel özdeşleşme üzerine etkisini ve kurumsal sosyal sorumluluğun örgütsel özdeşleşme üzerindeki etkisinde kurumsal itibarın aracı rolünü analiz etmektir. Araştırmanın örneklemini Nevşehir ilinde faaliyet gösteren 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde çalışan 268 personel oluşturmaktadır. Regresyon analizi sonuçlarına göre; kurumsal sosyal sorumluluk ve alt boyutları olan ekonomik, etik ve gönüllü sorumluluk boyutlarının örgütsel özdeşleşme üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu ortaya konulmuştur. Ancak kurumsal sosyal sorumluluğun alt boyutlarından hukuki sorumluluğun örgütsel özdeşleşme üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. Kurumsal itibarın örgütsel özdeşleşme üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca, kurumsal itibarın kurumsal sosyal sorumluluk ile örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkide kısmi aracı rolü oynadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Kurumsal İtibar, Örgütsel Özdeşleşme, Otel İşletmeleri.

155

The Effect of Corporate Social Responsibility on Organizational Identification: A Mediating Role of Corporate Reputation

Abstract: The aim of the study is to determine the effect of corporate social responsibility and corporate reputation perceptions on organizational identification and to analyze the mediating role of corporate reputation on the effect of corporate social responsibility on organizational identification. The sample of the research consists of 268

* Bu çalışma "Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Kurumsal İtibar Algılamalarının Örgütsel Özdeşleşme Üzerine Etkisi" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

¹Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, e-posta: burcudoganalp@selcuk.edu.tr

²Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, e-posta: akaplan@nevsehir.edu.tr

personnel working in 4 and 5 star-hotel businesses in Nevşehir. According to the results of the regression analysis, corporate social responsibility and its subdimensions, economic responsibility, ethical responsibility and philanthropic responsibility had a positive and significant effect on organizational identification. However, the study showed that legal responsibility, one of the subdimensions of corporate social responsibility, had no significant effect on organizational identification. The study also revealed that corporate reputation had a positive and significant effect on organizational identification. Furthermore, corporate reputation played a partial mediating role between corporate social responsibility and organizational identification.

Keywords: Corporate Social Responsibility, Corporate Reputation, Organizational Identification, Hotel Businesses.

Giriş

Turizmin olumlu ekonomik, sosyokültürel ve çevresel etkilerinin farkına varan ülkelerin turizm sektörüne yönelik ilgileri ve yatırımları her geçen gün artmaktadır. Gerek ülkeler gerekse bir ülke içindeki turizm işletmeleri arasındaki rekabette, taraflar rekabet üstünlüğü sağlayabilecek unsurları geliştirmeye çalışmaktadır. Bu noktada rakipler tarafından taklit edilemeyecek en önemli unsur olarak insan unsuru karşımıza çıkmaktadır.

156

Geçmişte bir maliyet unsuru olarak görülen insan, modern bakış açısıyla artık bir yatırım unsuru olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Ancak büyük yatırımlar yapılan insan unsurundan en yüksek düzeyde verim elde edebilmek profesyonel yönetim uygulamaları ile mümkün olabilecektir. Otel işletmeleri örneğinde uzun vadede varlığını devam ettirebilmek, müşteri tatmini sağlayarak gerek mevcut müşterileri elde tutabilme gerekse yeni müşteriler kazanmada, çalıştığı otel ile özdeşleşerek otelin amaç ve hedeflerini içtenlikle benimseyen personelin tutum ve davranışları önemli bir rol oynamaktadır.

Kurumsal itibar, “kurumun tüm bileşenleriyle elde ettiği toplam değer” olarak tanımlanmakta ve duygusal cazibe, ürünler ve hizmetler, finansal performans, vizyon ve liderlik, kurumsal çevre ve sosyal sorumluluk şeklinde sıralanan bileşenlerden oluşmaktadır (Geçikli vd., 2016: 1550-1553). İç ve dış paydaşlarda böylesi olumlu bir kurumsal itibar oluşturmak, uzun soluklu bir süreçtir. Uzun bir dönemde oluşturulan olumlu bir itibarın çok kısa süre içerisinde yitirilebileceği gerçeği göz önünde bulundurularak bu sürecin işletme yöneticileri tarafından etkin bir şekilde yönetilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Kurumsal itibar yönetimi sonucunda çalışanların örgütsel özdeşleşme düzeylerinin artması gibi (Keh ve Xie, 2009; Öz ve Bulutlar, 2009; Podnar, 2011; Öncer ve Yıldız, 2012) örgüte rekabet üstünlüğü sağlayabilecek bazı olumlu çıktılar sağlanabilir.

Çalışanların örgütsel özdeşleşme düzeylerinde etkili olan bir diğer faktör ise işletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerini yerine getirme konusundaki uygulamalarıdır. Kurumsal sosyal sorumluluk, çalışanların örgütle

bağ kurmasını ve önemli değerlere bağlılık göstermelerini sağlayarak çalışanlar arasında güçlü bir örgütsel özdeşleşmeye (Sen vd. 2006; Kim vd. 2010; Mozes vd. 2011; Glavas ve Godwin, 2013; Kaplan, 2013) yol açmaktadır. Bunun sonucu olarak da çalışanlar aidiyet duygusu hissetmektedir (Brammer vd., 2015: 327). Kurumsal sosyal sorumluluk; ekonomik sorumluluk, hukuki sorumluluk, etik sorumluluk ve gönüllü sorumluluk olmak üzere dört boyuttan oluşmaktadır (Carroll, 1991: 42). Kurumsal sosyal sorumluluk; işletmelerin farklı ürün ve hizmetlere sahip olması, insan kaynakları yönetimindeki uygulamaları takip etmeleri, çevresel performans konusunda aktif olmaları ve toplumdaki kurumlara katkıda bulunmaları gibi farklı faaliyetleri içermektedir (Tüzüner ve Özaslan, 2009: 213).

Bu çerçevede araştırmamızın **sorunsalı** şu şekilde betimlenebilir: Çalışanların kurumsal sosyal sorumluluk ve kurumsal itibar algılamaları, örgütsel özdeşleşme düzeyleri üzerinde etkili midir? Ayrıca kurumsal itibarın kurumsal sosyal sorumluluk ile örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkide aracı rolü var mıdır? Literatürde otel işletmeleri örneğinde kurumsal sosyal sorumluluk ve kurumsal itibar algılamalarının örgütsel özdeşleşme üzerindeki etkisini ve bu ilişkide kurumsal itibarın aracı rolünü inceleyen araştırmaya rastlanılmamıştır. Bu bağlamda, bu araştırmamızın literatürdeki bu boşluğa katkı sağlayacağı ve ayrıca araştırma bulgularının da sektör temsilcileri ve otel yöneticilerine karar alma sürecinde yol gösterici bir rol oynayacağı umulmaktadır.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Küreselleşmenin bir sonucu olarak işletmelerin faaliyet gösterdiği çevre, artan bir hızla dönüşüme uğramaktadır. Yeni paydaşlar ve farklı yasaların ortaya çıkması işletmelerin üzerinde yeni beklentilerin oluşmasına yol açmakta olup sosyal, çevresel ve ekonomik etkilerin karar verme süreçlerine nasıl yansıtacağı da düşünülmektedir (Dahlsrud, 2008: 6). Bu nedenle, işletmeler küresel çevrede yeni risklerle karşı karşıya kalmaktadır. Bunun için toplumda ortaya çıkan sosyal beklentilere olumlu şekilde karşılık vermektedir (Olajide, 2014: 14). Kurumsal sosyal sorumluluk, kurumsal davranışların önemli bir yönünü oluşturmaktadır. Topluma, çevreye, işletmeye karşı katkı sağlayan bu davranışlar toplumsal yaşam kalitesinin artmasına neden olmaktadır. Etkili bir kurumsal sosyal sorumluluk salt örgüte yönelik bağlılık ile değil aynı zamanda üst yönetiminde kurumsal sosyal sorumluluğu etkili bir şekilde uygulaması ile de ilişkilidir (Joseph, 2009: 407).

Kurumsal sosyal sorumluluk (KSS), örgütün çıkarlarının yanısıra bir bütün olarak toplumun refahını korumak ve geliştirmek için alınan önlemler olarak tanımlanmaktadır (Sen ve Bhattacharya, 2001: 226). KSS; küresel yoksulluk, sosyal dışlanmışlık ve çevresel yozlaşma gibi sorunlara çözüm sağlayan bir uygulama olarak ifade edilebilmektedir (Van Marrewijk, 2003: 96). Blowfield (2005: 515) KSS'nin fakirliği azaltma ve sürdürülebilirlik çabalarıyla ilişkili olarak uluslararası gelişimle ilgili olduğunu vurgulamaktadır. Campbell (2007: 950) kurumsal sosyal sorumluluğu çalışanlara, yaşam standartlarına bağlı olarak iyi bir ücret veren kurumsal bir davranış olarak tanımlamaktadır. Kurumsal sosyal

sorumluluğun, uluslararası olarak kabul edilen çevresel standartlara göre toplumun sağlığını tehlikeye atmayan, çevreyi yok etmeyen sosyal faaliyetler olması gerektiğini dile getirmektedir. Branco ve Rodrigues (2007: 5) kurumsal sosyal sorumluluğu çevreyi koruma, insan kaynakları yönetimi, iş yeri sağlığı ve güvenliği, yerel halk, tedarikçiler ve müşterilerle ilişki gibi birçok konu açısından ele alınan kapsamlı bir kavram olarak tanımlamaktadır.

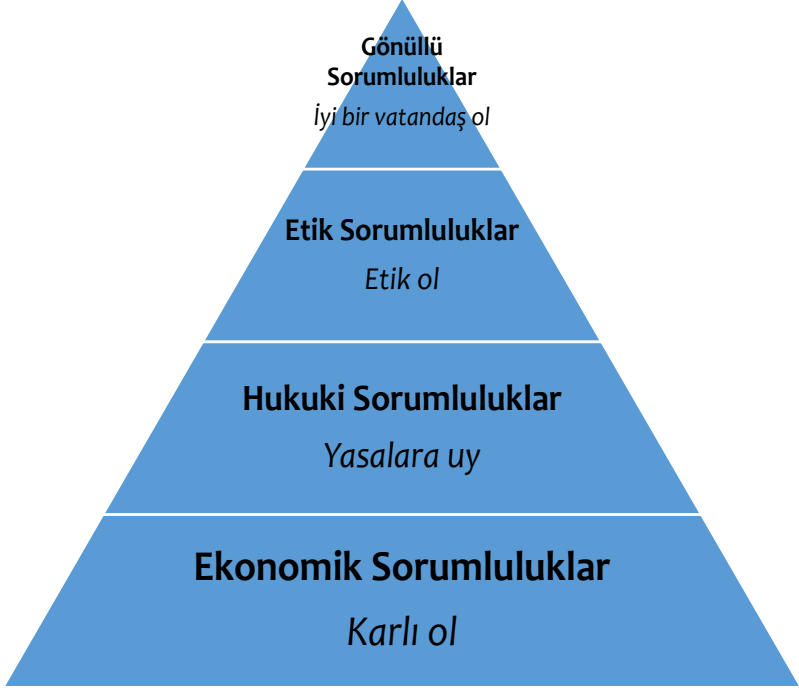
Kurumsal sosyal sorumluluk, işletmelerin faaliyet gösterdiği alanlarda büyümeye ve gelişime olan katkılarının yanısıra topluma faydalı olacak gönüllü hizmetler olarak tanımlanmaktadır (Adeneye ve Ahmed, 2015: 152). Kurumsal sosyal sorumluluk, işletmelerin yasal gereksinimlerin ötesinde faaliyette bulunduğu çevre içerisinde ahlaki olarak da çalışanlarına, tüketicilere, çevre halkına ve tedarikçilere karşı yükümlülüklerini yerine getirmesidir (Aksak vd., 2016: 79).

İşletmelerin sosyal sorumluluk faaliyetlerinde bulunması şu faydalara yol açmaktadır (Gümüş ve Öksüz, 2009: 121):

- Yapılan faaliyetler kurumun diğer çalışmalarıyla paralellik göstermekte ve işletme kazancı sağlamaktadır.
- Kurumsal hayırseverlik geleneği oluşmaktadır.
- İşletmeler paydaş grupları üzerinde olumlu etki oluşturmaktadır.

Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri paydaşlarla olan güveni ve ilişkileri de geliştirmektedir. Sosyal sorumluluğunu yerine getiren firmalar daha az iş gücü sorunlarıyla, toplumdaki daha az şikayetler, daha az çevresel kaygılarla yüz yüze gelmektedir. Buna ilaveten işletmeler, yatırımcılar, bankacılar ve hükümet yetkilileri gibi paydaşlarla olan ilişkilerini geliştirme fırsatına kavuşmaktadır (Stuebs ve Sun, 2011: 35).

Şekil-1: Kurumsal Sosyal Sorumluluk Piramidi

Kaynak: Carroll, 1991: 42

Şekil-1'de gösterilen Carroll (1991: 42)'ın geliştirmiş olduğu kurumsal sosyal sorumluluk dört boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar ekonomik, hukuki, etik ve gönüllü sorumluluk boyutlarıdır. Çalışmada bu sınıflandırma esas alınarak belirtilen boyutlar aşağıda ifade edilmiştir.

Ekonomik Sorumluluk

Ekonomik sorumluluklar, daha sonraki sorumluluklarının temelini oluşturup tüm kurumların yerine getirmesi gereken temel sorumluluklardır. Ekonomik sorumluluklar tüm paydaşlar için kârlı olma, çalışanlara iyi istihdam sağlama, müşteriler için kaliteli ürünler üretme, yeni kaynaklar araştırma, teknolojiyi ve yenilikçiliği destekleme gibi faaliyetleri kapsamaktadır (Çalışkan ve Ünüsan, 2011: 157).

Hukuki Sorumluluk

Hukuki sorumluluklar, işletmelerin varlığını devam ettirebilmeleri için kanuni düzenlemelere uygun hareket etmeleri, ulusal ve yerel kurumların hukuki düzenlemelere uyması, çalışanların kanuni düzenlemeler ve kısıtlamalar konusunda bilgilendirilmesi gibi faaliyetleri içermektedir (Çalışkan ve Ünüsan, 2011: 157). Ulusal alanda geçerli olan mevzuat işletmelerin ve sektörlerin

kurumsal sosyal sorumluluğun önemini göz önüne alarak sürdürülebilir ilerlemeler sağlamalarına katkı sağlamaktadır (Zhao vd., 2014 : 230).

Etik Sorumluluk

Toplumda paydaşların işletmelerden beklentisi sadece ekonomik ve hukuki sorumlulukların gerçekleştirilmesi değildir (Carroll, 1979: 500). Etik sorumluluk, toplumdaki norm ve kurallara uyarak, çalışanın hak ve adaleti korunarak, ahlaki davranış kuralları göz önüne alınarak, yaşı küçük işçi çalıştırmama, insan haklarını göz ardı etmeme gibi sorumluluklar dikkate alınarak toplumun işletmelerden beklediği saygıdır (Çalışkan ve Ünüsan, 2011: 157).

Gönüllü Sorumluluk

Gönüllü sorumluluk, toplumun işletmelere kesin ödevler yüklediği, yani bireysel değerlendirmelere ve seçimlere dayalı olarak ele alınan sorumluluktur. (Carroll, 1979: 500). Örneğin yöneticiler yardım kuruluşlarına katkıda bulunarak, kirliliğe sebep olmayan ürünler geliştirerek, çalışma hayatında eşit fırsatlar yaratarak, bağışlar oluşturarak, kadınları ve azınlıkta olanları yönetim kurulunda söz sahibi yaparak genel anlamda paydaşların sosyal kaygılarını dikkate alabilmekte ve toplumsal bir farkındalık yaratabilmektedir (Fombrun ve Shanley, 1990: 239).

Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Örgütsel Özdeşleşmeyle İlgili Yapılan Kurumsal ve Görgül Çalışmalar

Kurumsal sosyal sorumluluk, çalışanların örgütle bağ kurmasını ve önemli değerlere bağlılık göstermelerini sağlayarak çalışanlar arasında güçlü bir örgütsel özdeşleşmeye yol açmaktadır. Bunun sonucu olarak da çalışanlar aidiyet duygusu hissetmektedir (Brammer vd., 2015: 327). Sosyal sorumluluk faaliyetlerinde yer alan firmalar çalışanlara prestijli gelmekle birlikte aynı zamanda kendilerinin özsaygılarının artmasına da yardımcı olmaktadır. Sonuç olarak, bu durum çalışanların örgüte yönelik özdeşleşmelerini arttırmaktadır (Glavas ve Godwin, 2013: 18). Sen vd. (2006: 162) üniversitede lisans öğrencileri üzerinde yaptıkları araştırmada kurumsal sosyal sorumluluk ve örgütsel özdeşleşme arasında pozitif bir ilişki bulmuşlardır. Özdemir (2007: 151) Opet firması çalışanlarının üzerinde yaptığı araştırmada sadece ekonomik sorumluluğun örgütsel özdeşleşme üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu; hukuki, etik ve gönüllü sorumlulukların örgütsel özdeşleşme üzerinde anlamlı olmayan bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Kim vd. (2010: 564) Kore'deki firmalarda çalışanlar üzerinde yaptıkları araştırmada kurumsal sosyal sorumluluk algılamaları ve örgütsel özdeşleşme arasında pozitif bir ilişki olduğunu saptamışlardır. Mozes vd. (2011: 316) İsrail hava yolu nakliyat şirketinde çalışanlar üzerinde yaptıkları araştırmada kurumsal sosyal sorumluluk ve örgütsel özdeşleşme arasında pozitif bir ilişki bulmuşlardır. Kaplan (2013: 89-90) Kayseri ilinde mobilya sektöründe çalışan personel üzerinde yapmış olduğu araştırmada kurumsal sosyal sorumluluğun boyutlarından ekonomik sorumluluk, etik sorumluluk ve gönüllü

sorumluluk boyutlarıyla ilgili algılamaların örgütsel özdeşleşme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu; hukuki sorumluluk boyutunun örgütsel özdeşleşme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olmadığını tespit etmiştir. Brammer vd. (2015: 335) İspanya'da telekomünikasyon firmasında yaptıkları araştırmada kurumsal sosyal sorumluluk ve örgütsel özdeşleşme arasında pozitif bir ilişki bulmuşlardır. Akdoğan vd. (2016: 264) Kayseri'de havacılık sektöründe çalışanlar üzerinde yaptıkları araştırmada, kurumsal sosyal sorumluluk algılamalarının örgütsel özdeşleşme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır.

Kurumsal İtibar

İtibar, paydaşlar ve işletmeler arasında zaman içerisinde oluşan etkileşimin bir sonucudur. İşletmeler, paydaşların ilgisi olduğu sürece itibarlarına sahip olmaktadır. Bu ilgi ve etkileşimler paydaşların işletmelerle ilgili fikir sahibi olmalarına olanak tanımaktadır (Abratt ve Kleyn, 2012: 1050). Kurumsal itibar, kurumun geçmişteki faaliyetlerinin temsili ve kurumların tüm paydaşlara yönelik gelecek beklentilerini kapsamaktadır. Bunun yanısıra çalışanları, müşterileri, tedarikçileri, yatırımcıları ve toplumu da içine alan paydaşların fikirlerinin, algılarının ve tutumlarının sentezini de içermektedir (Chun, 2005: 94). Caruana (1997: 110) kurumsal itibarı, bir işletmenin geçmişteki faaliyetlerinden dolayı temin ettiği bir dizi ekonomik ve ekonomik olmayan kazanımlar olarak tanımlamaktadır. Fombrun vd. (2000: 243) kurumsal itibarı, farklı paydaşlara firmanın yeteneğini gösteren, firmanın geçmiş davranışlarını ve çıktılarını ortaya koyan bütüncül bir kavram olarak tanımlamaktadır. Yani kurumsal itibar içte çalışanlar, dışta paydaşlarla birlikte bir firmanın göreceli duruşunu yansıtmaktadır. Feldman vd. (2014: 55) ise kurumsal itibarın, dışarıdan bir bakış açısıyla firma performansının ölçümünü kolaylaştıran, örgütün göreceli konumunu belirleyen belirli standartlara göre bakılarak oluşturulduğunu ifade etmektedir. Sonuç olarak kurumsal itibar, işletmenin finansal, sosyal, çevresel etkileri göz önüne alınarak paydaşların işletmeyle ilgili oluşturdukları kanılar şeklinde tanımlanabilmektedir (Barnett vd., 2006: 34; Gazzola, 2014: 75).

Uzunoğlu ve Öksüz (2008: 112-113) kurumsal itibarın işletmelere sağladığı faydalardan bazılarını şu şekilde özetlemektedir:

1. Kurumsal itibar, işletmelere rekabet avantajı sağlamaktadır.
2. Kurumun ürün ve hizmetlerinin değerini arttırarak, müşterilerin ürün ve hizmetlerle ilgili algılarındaki riskleri azaltmaktadır.
3. Olumlu müşteri tutumları sağlamaktadır.
4. Daha yetenekli çalışanları kuruma çekmektedir.
5. Kriz dönemlerinde kurumun pozisyonunu korumaktadır.
6. Algılanan riskleri azaltarak, kişilerin kuruma olan güvenlerini arttırmaktadır.

7. Pazar payını arttırarak, yatırımcıların dikkatini çekerek yeni pazarlara girişi kolaylaştırmaktadır.

Kurumsal İtibar ve Örgütsel Özdeşleşmeyle İlgili Yapılan Kurumsal ve Görgül Çalışmalar

Yapılan araştırmalar, kurumun itibarının olumlu görölmesinin kişilerin kuruma olan olumlu tutum ve davranışlarını arttırdığını ve özdeşleşme düzeylerinin de o ölçüde arttığını ortaya koymuştur. Bireyler başarılı, olumlu izlenime sahip kurumlarda çalışmak istemektedir. Bu yolla özsaygı ve özgüven artmaktadır. Kurumla ilgili yapılan olumlu değerlendirmeler de kişilerin kurumla olan özdeşleşmelerini arttırmaktadır (Öz ve Bulutlar, 2009: 40-42).

Çalışanlar için kurumun dışarıdan nasıl algılandığı, onların kendilerini değerlendirmeleri açısından önemlidir, çünkü kişiler yüksek statüye sahip gruplara ait olmak ya da toplumda itibarı olan prestijli kurumlarda çalışmak istemektedirler. Bu nedenle, kurumun itibarını yüksek bulan çalışanlar, kurumlarıyla daha fazla özdeşleşmektedir (Podnar, 2011: 1616-1617). Araştırmalar kurumsal itibarın örgütsel özdeşleşme üzerinde pozitif etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Çalışanlar öz saygılarının gelişimine katkıda buldukları için, saygı duyulan bir kurumun üyesi olmaktan dolayı gurur duymaktadırlar (Öncer ve Yıldız, 2012: 715).

162

Keh ve Xie (2009: 738) Çin'de firmalar üzerinde yaptıkları araştırmada, kurumsal itibar ile örgütsel özdeşleşme arasında pozitif bir ilişki bulmuşlardır.

Öz ve Bulutlar (2009: 45) İstanbul'da banka ve eğitim sektörlerinde faaliyet gösteren şirketlerde çalışanlar üzerinde yaptıkları araştırmada, kurumsal itibarın örgütsel özdeşleşme üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır.

Öncer ve Yıldız (2012: 720) Türkiye'de çok uluslu sigorta şirketleri üzerinde yapmış oldukları araştırmada, kurumsal itibar ile örgütsel özdeşleşme arasında pozitif bir ilişki tespit etmişlerdir.

Örgütsel Özdeşleşme

Örgütsel özdeşleşme, çağdaş örgütsel davranış yazınında önemsenen ve ilgi çeken bir kavramdır. Örgütsel özdeşleşme, çalışanlar ve örgüt arasında var olan psikolojik ilişkiyi yansıtmakta ve çalışma ortamındaki birçok önemli tutum ve davranışı açıklamaktadır (Edwards, 2005: 207). Örgütsel özdeşleşme, kişilerin kendi benlik kavramlarını tanımlarken kullandıkları, kendini sınıflandırma kavramının bir türünü oluşturmaktadır. Çalışanlar örgütlerini ilgi çekici buldukları zaman veya örgütlerinin dışarıdaki kişilere olumlu bir imaj yansıttığını algıladıkları takdirde örgütleriyle özdeşleşmektedirler (Melton ve Cunningham, 2014: 26). Örgütsel özdeşleşme, bireylerin örgütle ilgili olan inançlarını kendi kimlikleriyle bütünleştirmeleridir. Aynı zamanda kendini tanımlama süreci ve örgüt ve bireyin kendini tanımlaması arasındaki bilişsel bağlantıdır. Örgütsel özdeşleşme,

duygusallıktan ziyade algısaldır ve sonuca yol açan davranışlardan ziyade bireyin grupta bir olma sürecini ve bilişsel algılamalarını kapsamaktadır (Carmeli vd., 2006: 94). Örgütsel özdeşleşme, belirli kişi veya gruplarla bir olma, algılanan başarı ya da başarısızlıkları paylaşma olarak da ifade edilmektedir. Paylaşılan ortak özellikler, erdemler, kusurların algılanması da bu özdeşleşme sürecinin içerisinde yer almaktadır (Mael ve Tetrick, 1992: 814). Örgütsel özdeşleşme, çalışanların örgütün temel ve önemli değerlerini kendi değerleriyle birlikte tanımladıkları zaman ortaya çıkmaktadır. Bu hususta, örgütsel özdeşleşme çalışanların örgütü tanımlayan değerlerle kendilerini özdeşleştirmeleridir. Örgütsel özdeşleşme, çalışanlara aynı zamanda kişisel ve sosyal anlamlar da sağlamaktadır (Brammer vd., 2015: 327).

Örgütsel özdeşleşme, sosyal bir varlık olarak örgütle birey arasında oluşan sosyal ve psikolojik bir bağdır. Bireyin örgütle özdeşleşmesi aktif olarak örgütsel süreçlerde yer almasıyla, örgütün amaç ve değerleriyle bütünleşmesiyle oluşmaktadır (Öncer ve Yıldız, 2012: 717). Bireyler sosyal bir varlık olarak örgütle derin, kendini tanımlayıcı ve bilişsel bir bağ kurmaktadır (Milton vd., 2016: 288). Kişi, kendini tanımlayan özelliklerine göre çevresindeki grupları oluşturmada ve kendini bu gruplara yerleştirmektedir. Kişi ne kadar örgütüyle özdeşleşirse, o kadar kurumun amaç ve hedeflerini benimseyerek kurumla birlikte ortak biçimde hareket etmektedir (Öz ve Bulutlar, 2009: 37). Örgütsel özdeşleşme, bireylerin kendilerini örgütle ilişkili hale getirmeye çalıştıkları kendini tanımlama süreci, hem örgütsel hem de kişisel amaçların örgütle bütünleşmesi olarak tanımlanmaktadır. Örgütsel özdeşleşme, üç unsurla birlikte etkili olmaktadır. Bunlar iletişim, biliş ve duygudur. Özdeşleşme süreci esas olarak başkalarıyla etkileşim yoluyla sağlanmaktadır. Örgütsel amaçlar, kurallarla ilgili ortak ilgilere sahip olmak iletişimi kolaylaştırmaktadır. Bilişsel süreç ise, sosyal kimlik teorisiyle ortaya çıkmaktadır. Sosyal kimlik teorisi, hem grup içi hem de grup dışındakilerin değerlendirilmesini kapsamaktadır. Bu teori içerisinde örgütsel özdeşleşme, örgüte ait olma ya da örgütle bir bütün olma şeklinde ifade edilmektedir. Duygu unsuru ise, bir olma duygusu ya da hissi olarak açıklanmaktadır. Gurur, utanç, neşe, suçluluk duyguları örgütsel özdeşleşmenin duygu yönüyle alakalıdır (Milton vd., 2016: 288).

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma yöntemi başlığı altında anket formunun oluşturulması, örneklem ve veri analiz yöntemleri ele alınmaktadır.

Anket Formunun Oluşturulması

Araştırmada veri toplama tekniği olarak anket tekniği kullanılmıştır. Anket dört bölümden oluşmaktadır.

Anketin birinci bölümünde, kurumsal sosyal sorumluluk algılamalarını ölçmek amacıyla Maignan ve Ferrell'in (2000: 291) ölçeğine yer verilmiştir. Bu ölçek; ekonomik sorumluluk (4 ifade), hukuki sorumluluk (4 ifade), etik

sorumluluk (5 ifade) ve gönüllü sorumluluk (5 ifade) olmak üzere 4 boyut, toplam 18 ifadeden oluşmaktadır.

Anketin ikinci bölümünde kurumsal itibar algılamalarını ölçmek amacıyla Fombrun vd. (2000: 253) tarafından geliştirilen ölçek yer almaktadır. Literatürde Fombrun vd. (2000: 253) tarafından geliştirilen kurumsal itibar ölçeğinin Türkçe'ye uyarlandığı araştırmalara rastlamak mümkündür (Alniaçık vd., 2010; Tinik, 2014). Bu ölçek; duygusal cazibe (3 ifade), ürünler ve hizmetler (4 ifade), vizyon ve liderlik (3 ifade), kurumsal çevre (3 ifade), sosyal sorumluluk (3 ifade) ve finansal performans (4 ifade) olmak üzere 6 boyut, toplam 20 ifadeden oluşmaktadır.

Üçüncü bölümde ise örgütsel özdeşleşme düzeyini tespit etmek amacıyla Mael ve Ashforth (1992: 122) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Bu ölçek 6 ifade ve tek boyuttan oluşmaktadır.

Her üç bölümde de 5'li Likert tipi ölçek kullanılmıştır (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum).

Anketin dördüncü bölümünde çalışanların cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu, turizm mesleki eğitim alma durumu, çalışılan otelin yıldızı, çalışma süresi, oteldeki görevi ve çalışılan departman ile ilgili sorular yer almaktadır.

Anket formunun ön testi için, söz konusu otel işletmelerinde çalışan farklı demografik özelliklere sahip 30 kişiye anket uygulanmıştır. Ön test sonucu geri bildirimler dikkate alınarak küçük değişiklikler ile ankete son hali verilmiştir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Nevşehir ilindeki 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde çalışanlar oluşturmaktadır. Söz konusu otel işletmelerinin üst düzey yöneticileri ile yapılan görüşmeler neticesinde toplam çalışan personel sayısının yaklaşık 800 olduğu tespit edilmiştir. Bu çerçevede dağıtılan anket sayısı 800 olup, geri dönen anket sayısı 268'dir. Evrenin 800 olduğu bir araştırmada örneklem büyüklüğünün en az 260 olması gerektiği belirlenmiştir (Ural ve Kılıç, 2005: 43). Dolayısıyla, 268 anketin yeterli olduğu ifade edilebilir.

Verilerin Analizi

Çalışmanın veri setini Nevşehir ilindeki turizm işletme belgeli (4 ve 5 yıldızlı) otel işletmelerinde çalışanlardan sağlanan veriler oluşturmaktadır. Verilerin değerlendirilmesinde kullanılan ölçeklerin kuramsal olarak öngörülen modellere uyumu için güvenilirlikleri ve geçerlilikleri test edilmiştir. Araştırmada güvenilirliği ölçmek için Cronbach's Alpha katsayısı, geçerliliğin doğrulanmasında ise içerik geçerliliği kullanılmış ve pilot çalışma yapılmıştır.

Araştırmaya katılan çalışanların demografik özelliklerine ve otel işletmelerine ilişkin tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Modelin anlamlılığını

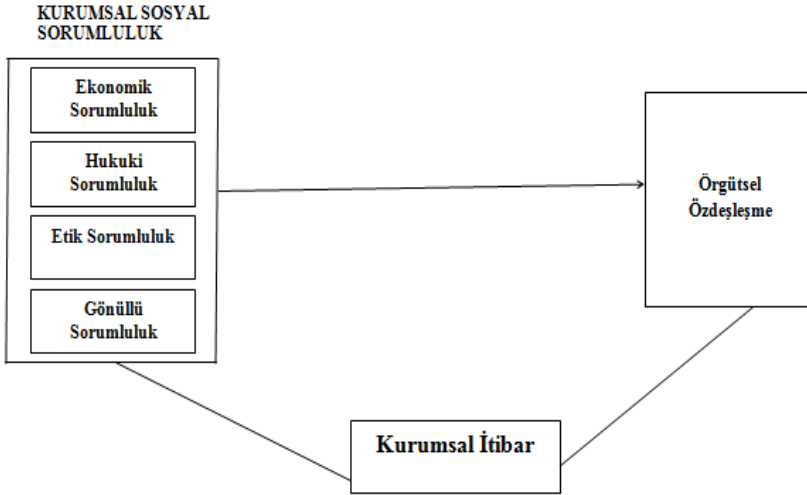
ve hipotezleri test etmek için basit doğrusal regresyon analizi, çoklu regresyon analizi ve aracı değişkenli regresyon analizinden yararlanılmıştır.

Ankette kullanılan ölçeklerin, güvenilirlik analizi sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo-1: Kullanılan Ölçeklerin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Ölçekler	Madde Sayısı	Cronbach Alpha (α)
Kurumsal Sosyal Sorumluluk	18	0.94
Ekonomik Sorumluluk	4	0.80
Hukuki Sorumluluk	4	0.76
Etik Sorumluluk	5	0.88
Gönüllü Sorumluluk	5	0.86
Kurumsal İtibar	20	0.95
Örgütsel Özdeşleşme	6	0.87

Tablo-1'de görüldüğü üzere, araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik katsayılarının 0.70'in üzerinde olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulan araştırma modeli Şekil-2'de görülmektedir.

Şekil-2:Araştırma Modeli

Literatürdeki kurumsal sosyal sorumluluk ile örgütsel özdeşleşme (Sen vd. 2006; Özdemir, 2007; Kim vd. 2010; Mozes vd. 2011; Glavas ve Godwin, 2013; Kaplan, 2013; Brammer vd. 2015) ve kurumsal itibar ile örgütsel özdeşleşme (Keh

ve Xie, 2009; Öz ve Bulutlar, 2009; Podnar, 2011; Öncer ve Yıldız, 2012) arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırma bulgularından hareketle aşağıdaki hipotezler kurulmuştur.

Hipotez 1: Kurumsal sosyal sorumluluğun ekonomik sorumluluk boyutu, örgütsel özdeşleşme üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

Hipotez 2: Kurumsal sosyal sorumluluğun hukuki sorumluluk boyutu, örgütsel özdeşleşme üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

Hipotez 3: Kurumsal sosyal sorumluluğun etik sorumluluk boyutu, örgütsel özdeşleşme üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

Hipotez 4: Kurumsal sosyal sorumluluğun gönüllü sorumluluk boyutu, örgütsel özdeşleşme üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

Hipotez 5: Kurumsal sosyal sorumluluk, örgütsel özdeşleşme üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

Hipotez 6: Kurumsal itibar algılamaları, örgütsel özdeşleşme üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

Hipotez 7: Kurumsal itibarın, kurumsal sosyal sorumluluk ile örgütsel özdeşleşme arasındaki pozitif ilişkide aracı rolü vardır.

Araştırmanın Bulguları

Katılımcıların Demografik Özellikleri İle İlgili Bulgular

Araştırma kapsamında değerlendirilen çalışanların demografik özellikleri ile ilgili araştırma sonuçları incelendiğinde; katılımcıların %64,2'sinin erkek, %35,8'inin kadın olduğu görülmüştür. Medeni durum açısından bakıldığında %51,9'unun evli, %48,1'inin bekar olduğu anlaşılmıştır. Anketin uygulandığı otel çalışanları yaş aralığı dağılımı açısından incelendiğinde ise; %31,7'sinin 25 yaş ve aşağısı, %41'inin 26-35 yaş arası, %19,8'inin 36-45 yaş arası, %7,5'inin 46 yaş ve üzeri olduğu görülmüştür. Anketi cevaplayan çalışanların %15,7'sinin ilköğretim, %47,8'inin lise, %17,5'inin meslek yüksekokulu, %17,9'unun fakülte ve dengi okul, %1,1'inin ise master ve doktora eğitimine sahip olduğu tespit edilmiştir. Çalışanların meslek eğitimi durumu incelendiğinde %56,0'sının meslek eğitimi aldığı, %44,0'ünün meslek eğitimi almadığı tespit edilmiştir. Katılımcıların %67,5'i 4 yıldızlı otelde çalışırken, %32,5'i ise 5 yıldızlı otelde çalışmaktadır. Çalışanlar söz konusu işletmelerdeki çalışma süreleri açısından değerlendirildiğinde %31,7'sinin 1 yıldan az, %37,7'sinin 1-3 yıl arası, %17,5'inin 4-6 yıl arası, %7,1'inin 7-9 yıl ve %6'sının ise 10 yıldan fazla süre ile çalıştığı görülmüştür. Araştırmaya katılanların %9,7'sinin departman müdürü, %22,4'ünün şef, %46,6'sının işgören ve %21,3'ünün ise diğer konumlarda görev yaptığı tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan çalışanların görev yaptıkları departmanlar açısından değerlendirme yapıldığında; %16'sının ön büro,

%24,6'sının yiyecek-içecek, %18,7'sinin kat hizmetleri, %8,6'sının muhasebe, %6,7'sinin satış pazarlama, %4,1'inin insan kaynakları, %10,8'inin teknik servis, %4,9'unun güvenlik ve %5,6'sının ise diğer departmanlarda çalıştığı tespit edilmiştir.

Araştırma Hipotezlerinin Test Edilmesi

Tablo 2'de görüldüğü üzere kurumsal sosyal sorumluluğun boyutlarının bağımsız değişkenler, örgütsel özdeşleşmenin ise bağımlı değişken olarak girdiği Model I çoklu regresyon analizi yardımıyla test edilmiştir. Modele ilişkin araştırma bulguları incelendiğinde VIF değerleri 1,966 ila 3,870 arasında değişmektedir ve bu değerler en üst sınır olarak kabul edilen 10'dan çok düşüktür (Gujarati, 1999: 27). Ayrıca, en düşük tolerans değeri 0,258 olup en alt sınır değer olan 0,10'dan oldukça yüksek olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla modelde çoklu bağıntı sorunu bulunmamaktadır (Hair vd., 2006). Öte yandan Model I'de Durbin-Watson katsayısı 1,705 olarak hesaplanmıştır. Bu, modelde otokorelasyon sorunu da olmadığını ortaya koymaktadır (Akgül ve Çevik, 2003: 350).

Çoklu regresyon analizi sonuçları incelendiğinde, Model I istatistiksel açıdan anlamlıdır ($R^2=0,425$; $F_{(4-263)} = 48,581$; $p<0,01$). Bu modelde bağımsız değişken olan kurumsal sosyal sorumluluğun dört boyutu örgütsel özdeşleşmedeki varyansın %42,5'ini açıklamaktadır. Bulgulara göre, kurumsal sosyal sorumluluğun boyutlarından ekonomik sorumluluklar ($\beta = 0,194$; $p< 0,05$), etik sorumluluklar ($\beta = 0,279$; $p< 0,05$) ve gönüllü sorumlulukların ($\beta = 0,244$; $p< 0,05$) örgütsel özdeşleşme üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Bu nedenle **H1**, **H3** ve **H4** kabul edilmektedir. Buna karşın hukuki sorumluluklar boyutunun ($\beta = 0,010$; $p> 0,05$) örgütsel özdeşleşme üzerinde pozitif ama anlamlı olmayan bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, bu bulgu dikkate alındığında **H2** reddedilmiştir.

Tablo-2: Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Boyutlarının Örgütsel Özdeşleşme Üzerindeki Etkilerine Dair Çoklu Regresyon Analizi Bulguları

Model I Bağımsız Değişkenler	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize edilmiş		t değeri	Anlam Düzeyi	İç İlişki İstatistikleri		Kosul İndeksi
	B	Standart Hata	Beta	Beta			Tolerans Değeri	VIF değeri	
Sabit	1,051	,224			4,697	,000			1,000
<i>Ekonomik Sorumluluklar</i>	,214	,072	,194		2,955	,003	,509	1,966	13,751
<i>Hukuki Sorumluluklar</i>	,011	,089	,010		,120	,904	,340	2,938	18,274
<i>Etik Sorumluluklar</i>	,288	,095	,279		3,037	,003	,258	3,870	21,196
<i>Gönüllü Sorumluluklar</i>	,241	,082	,244		2,931	,004	,315	3,178	27,099
R	,652								
R ²	,425								
Düzeltilmiş R ²	,416								
Tahmini standart hata	,61817								
F ⁽⁴⁻²⁶³⁾	48,581								
Anlam düzeyi	,0000								
Durbin-Watson	1,705								

Bağımlı Değişken: Örgütsel Özdeşleşme

*p < 0.05. **p < 0.01.

Kurumsal İtibarın Kurumsal Sosyal Sorumluluk ile Örgütsel Özdeşleşme Arasındaki İlişkide Aracılık Rolünün Test Edilmesi

Kurumsal sosyal sorumluluk ile örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkide kurumsal itibarın aracılık rolünü analiz etmek için aracı değişkenli regresyon analizi uygulanmıştır.

Baron ve Kenny (1986: 1176)'e göre aracı değişkenli regresyon analizinin koşulları şunlardır:

- Bağımsız değişkenin, aracı değişken üzerinde anlamlı etkiye sahip olması gerekir.
- Aracı değişkenin olmaması durumunda bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olması gerekir.
- Aracı değişkenin de bağımlı değişken üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olması gerekir.
- Aracı değişken modele dahil olursa bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisini azaltması gerekir.

Bu çalışmada, kurumsal sosyal sorumluluk örgütsel özdeşleşmeyi nasıl ve hangi yönde etkilemektedir; kurumsal itibar, kurumsal sosyal sorumluluk ile örgütsel özdeşleşme ilişkisinde aracı rolü oynayacak mıdır, sorularına yanıt vermek üzere Model II tasarlanmıştır. Modelde kurumsal sosyal sorumluluk (X) bağımsız değişken, örgütsel özdeşleşme (Y) bağımlı değişken ve kurumsal itibar (M) aracı değişkendir.

M'nin aracı rolü oynaması için X ile Y arasına nedensel olarak yerleştirilmesi gerekir. Bu çalışmada, kurumsal sosyal sorumluluğun örgütsel özdeşleşme üzerinde doğrudan etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte kurumsal sosyal sorumluluk, kurumsal itibarı yükseltmesi ve düşürmesi nedeniyle de örgütsel özdeşleşmeye etki edebilir.

Baron ve Kenny (1986)'e göre; aracı değişken modele girdiğinde bağımsız değişkenin, bağımlı değişken üzerinde hiçbir etkisinin olmaması durumunda tam bir aracılık ilişkisi var iken; bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin daha az olması durumunda ise kısmi aracılık söz konusudur (Preacher ve Hayes, 2008).

Aracı etkiyi tespit etmek için Hayes'in IBM SPSS uyumlu PROCESS makrosundan yararlanılmıştır. Bu makro, hem a ve b yollarının etki düzeylerini hem de toplam (total effect= bağımsız değişkenden bağımlı değişkene giden yol -c yolu-), doğrudan (direct effect= bağımsız değişkenin aracı değişken üzerinden bağımlı değişkene gittiği yol -c' yolu-) ve dolaylı (indirect effect= toplam etki ve doğrudan etki arasındaki fark) etkilerini analiz etmektedir. Ayrıca, aracı etkinin

anlamlılığını ortaya koyan Sobel Testini ve dolaylı etkinin anlamlılığını tespit etmek için bootstrap güven aralığı bulgularını hesaplamaktadır. Tablo 3'te kurumsal sosyal sorumluluk ile örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkide kurumsal itibarın aracılık rolünün analiz edildiği modelin bulguları görülmektedir.

Tablo-3: Kurumsal Sosyal Sorumluluk ile Örgütsel Özdeşleşme Arasındaki İlişkide Kurumsal İtibarın Aracılık Rolüne Dair Bulgular

```
Run MATRIX procedure:

***** PROCESS Procedure for SPSS Release 2.16.3
*****

                Written by Andrew F. Hayes, Ph.D.
www.afhayes.com

*****
*****
Model = 4
  Y = ozdesles
  X = kurumsor
  M = itibar

Sample size
      268

*****
*****
Outcome: itibar

Model Summary
      R          R-sq      MSE          F          df1
df2          p
266,0000    ,5811    ,3376    ,3816    135,5878    1,0000

Model
      coeff          se          t          p
LLCI          ULCI
constant    1,2492    ,2134    5,8548    ,0000
,8291    1,6693
kurumsor    ,6387    ,0548    11,6442    ,0000
,5307    ,7467

*****
*****
Outcome: ozdesles

Model Summary
      R          R-sq      MSE          F          df1
df2          p
```

	,6624	,4388	,3701	103,5943	2,0000
265,0000		,0000			
Model					
	coeff		se	t	p
LLCI	ULCI				
constant	,7829	,2232	3,5068	,0005	
,3433	1,2224				
itibar	,2004	,0604	3,3185	,0010	
,0815	,3193				
kurumsor	,6286	,0664	9,4709	,0000	
,4979	,7592				
***** TOTAL EFFECT MODEL					

Outcome: ozdesles					
Model Summary					
	R	R-sq	MSE	F	df1
df2	p				
	,6446	,4155	,3840	189,0599	1,0000
266,0000		,0000			
Model					
	coeff		se	t	p
LLCI	ULCI				
constant	1,0332	,2140	4,8272	,0000	
,6118	1,4546				
kurumsor	,7565	,0550	13,7499	,0000	
,6482	,8649				
***** TOTAL, DIRECT, AND INDIRECT EFFECTS					

Total effect of X on Y					
	Effect	SE	t	p	LLCI
ULCI					
	,7565	,0550	13,7499	,0000	,6482
,8649					
Direct effect of X on Y					
	Effect	SE	t	p	LLCI
ULCI					
	,6286	,0664	9,4709	,0000	,4979
,7592					
Indirect effect of X on Y					
	Effect	Boot SE	BootLLCI	BootULCI	
itibar	,1280	,0502	,0514	,2509	
Partially standardized indirect effect of X on Y					
	Effect	Boot SE	BootLLCI	BootULCI	

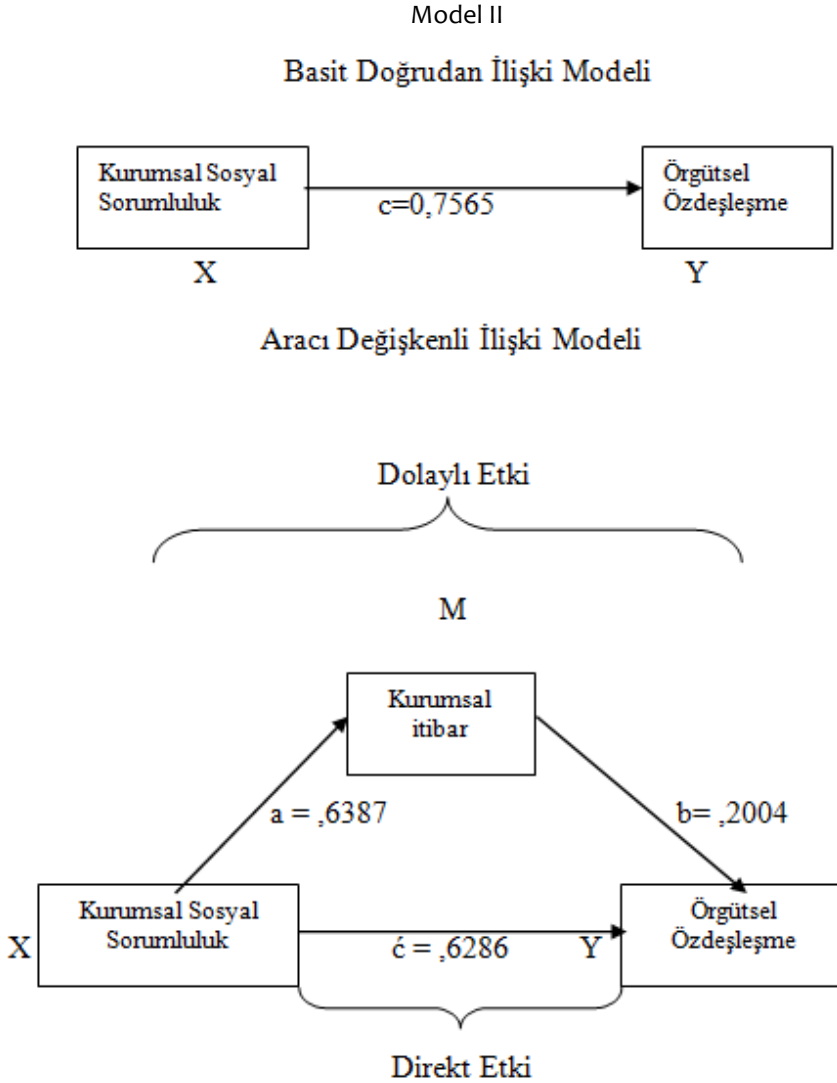
itibar	,1582	,0619	,0630	,3045
Completely standardized indirect effect of X on Y				
	Effect	Boot SE	BootLLCI	BootULCI
itibar	,1090	,0419	,0440	,2093
Ratio of indirect to total effect of X on Y				
	Effect	Boot SE	BootLLCI	BootULCI
itibar	,1692	,0672	,0686	,3324
Ratio of indirect to direct effect of X on Y				
	Effect	Boot SE	BootLLCI	BootULCI
itibar	,2036	,1124	,0737	,4979
R-squared mediation effect size (R-sq_med)				
	Effect	Boot SE	BootLLCI	BootULCI
itibar	,2255	,0508	,1321	,3311
Normal theory tests for indirect effect				
	Effect	se	Z	p
	,1280	,0402	3,1806	,0015
***** ANALYSIS NOTES AND WARNINGS				

172	Number of bootstrap samples for bias corrected bootstrap confidence intervals: 10000			
	Level of confidence for all confidence intervals in output: 95,00			
	NOTE: Kappa-squared is disabled from output as of version 2.16.			
	----- END MATRIX -----			

Tablo 3'te yer alan Model II'de görüldüğü üzere bir bütün olarak kurumsal sosyal sorumluluğun örgütsel özdeşleşme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır ($\beta = 0.6387$; $p < 0.01$). Dolayısıyla, **H5 desteklenmiştir**. Bununla birlikte kurumsal itibarın örgütsel özdeşleşme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır ($\beta = 0.2004$; $p < 0.05$). Yani, kurumsal itibar arttıkça, örgütsel özdeşleşme artmaktadır. Bu nedenle, **H6 kabul edilmiştir**.

Öte yandan, kurumsal itibarın aracı etkisi şu şekilde şematik olarak gösterilebilir:

Şekil-3: Kurumsal Sosyal Sorumluluk ile Örgütsel Özdeşleşme Arasındaki İlişkide Kurumsal İtibarın Aracılık Rolü

Şekil-3'te görüldüğü gibi 0,001 anlam düzeyinde a yolu için standardize edilmiş regresyon katsayısı 0,6387, b yolu için standardize edilmiş regresyon katsayısı 0,2004 ve c yolu için standardize edilmiş regresyon katsayısı 0,7565 şeklinde hesaplanmıştır. Yukarıda Baron ve Kenny (1986)'nin ileri sürdüğü üç koşul gerçekleşmiştir. Burada aracı etkiden söz edebilmek için, bağımsız ve aracı değişkenler modele birlikte dahil edildiğinde c' yolunun sıfır olup olmadığına veya

etki düzeyinin azalıp azalmadığına dikkat edilir. Y üzerinde X'in etkisinde düşme olursa ($\hat{c} < c$), kısmi aracılıktan bahsedilir. Ancak, bu azalma aracı etkiden söz etmek için yeterli görülmemektedir. Aracı etkinin anlamlı olup olmadığını belirlemek için Sobel Testi Z değerlerinden yararlanılır. Model incelendiğinde kurumsal sosyal sorumluluğun örgütsel özdeşleşme üzerindeki dolaylı etkisine dair Sobel testi sonucu istatistiksel olarak anlamlıdır ($Z= 3,18; p<0,05$). Bu Z skoru 1,96'dan daha büyük ve anlamlı olduğu için aracı etkinin var olduğu söylenebilir. Yani, Sobel testi istatistiksel olarak anlamlı olduğundan dolaylı etkinin anlamlı bir biçimde sıfırdan farklılaştığı görülmektedir (Preacher ve Hayes, 2004).

Aracılık etkisinin anlamlılığını test etmek için Bootstrap güven aralıkları yönteminden de yararlanılmıştır. Araştırmada %95 güven aralığında olacak şekilde 10000 Bootstrap yeniden örnekleme sahip parametrik olmayan metodundan yararlanılarak aracı değişken ve bağımsız değişkenin, bağımlı değişken üzerindeki dolaylı etkisi analiz edilmiştir. Modelde %95 güven aralığında kurumsal itibar dikkate alınırca dolaylı etkinin $p < 0.05$ önem düzeyinde anlamlı bir biçimde sıfırdan farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Yani kurumsal itibar, kurumsal sosyal sorumluluk ile örgütsel özdeşleşme ilişkisinde kısmi aracılık rolü oynamaktadır. Çünkü kurumsal itibar modele dahil olursa, kurumsal sosyal sorumluluğun örgütsel özdeşleşme üzerindeki etkisinde anlamlı bir azalma mevcuttur ($\beta = 0,1280$; %95 CI [0.0514 ile 0.2509]). Aracı değişken bağımlı değişken olan örgütsel özdeşleşmedeki varyansı ek olarak %10.1 açıklamaktadır ($\Delta R^2=0,101$). Bu bulguya göre **H7 kabul edilmektedir.**

Sonuç

Araştırmada Nevşehir ilinde faaliyet gösteren 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde çalışanların kurumsal sosyal sorumluluk ve kurumsal itibar algılamalarının örgütsel özdeşleşme üzerindeki etkisi ve kurumsal itibarın kurumsal sosyal sorumluluk ile örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkide aracı rol oynayıp oynamadığı anket tekniği ile oluşturulan veri setinden yola çıkılarak analiz edilmiştir.

Regresyon analizi sonuçlarına göre; bir bütün olarak kurumsal sosyal sorumluluk algılamalarının örgütsel özdeşleşme üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğu ortaya konulmuştur. Benzer şekilde, kurumsal sosyal sorumluluğun alt boyutlarından ekonomik sorumluluk, etik sorumluluk ve gönüllü sorumluluk boyutlarının örgütsel özdeşleşme üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Ancak, kurumsal sosyal sorumluluğun alt boyutu olan hukuki sorumluluğun örgütsel özdeşleşme üzerinde anlamlı olmayan bir etkiye sahip olduğu araştırma sonuçlarında yer almaktadır. Özdemir (2007) Opet firması çalışanlarının üzerinde yaptığı araştırmada; yalnızca ekonomik sorumluluk boyutunun örgütsel özdeşleşme üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu, hukuki, etik ve gönüllü sorumluluk boyutlarının örgütsel özdeşleşme üzerinde anlamlı olmayan bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Özdemir (2007)'in araştırma sonuçlarından

ekonomik sorumluluk boyutunun örgütsel özdeşleşme üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahip olması ve hukuki sorumluluk boyutunun örgütsel özdeşleşme üzerinde anlamlı olmayan bir etkiye sahip olması bulguları bu araştırma sonuçları ile benzerlik gösterirken; etik ve gönüllü sorumluluk boyutlarının örgütsel özdeşleşme üzerinde anlamlı olmayan bir etkiye sahip olması sonucu bu araştırma sonuçları ile farklılık arz etmektedir. Diğer yandan, Kaplan (2013) Kayseri ilinde mobilya sektöründe çalışan personel üzerinde yapmış olduğu araştırmada; kurumsal sosyal sorumluluğun boyutlarından ekonomik sorumluluk, etik sorumluluk ve gönüllü sorumluluk boyutlarının örgütsel özdeşleşme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu, hukuki sorumluluk boyutunun örgütsel özdeşleşme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olmadığını tespit etmiştir. Bu araştırmada, Kaplan (2013)'ın araştırma sonuçları ile tutarlı bulgular elde edilmiştir.

Diğer yandan kurumsal itibarın da örgütsel özdeşleşme üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Öz ve Bulutlar (2009) İstanbul'da banka ve eğitim sektörlerinde faaliyet gösteren şirketlerde çalışanlar üzerinde yaptıkları araştırmada kurumsal itibar algılamalarının örgütsel özdeşleşme üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Kurumsal itibarın örgütsel özdeşleşme üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahip olması bulgusu, Öz ve Bulutlar (2009)'ın araştırma sonuçları ile aynı doğrultudadır ve tutarlılık göstermektedir.

Aracı değişkenli regresyon analizi sonuçlarına göre, kurumsal itibarın kurumsal sosyal sorumluluk ile örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkide aracı rolü oynadığı tespit edilmiştir.

Araştırmaya konu olan otel işletmeleri yöneticilerine kurumsal sosyal sorumluluk, kurumsal itibar ve örgütsel özdeşleşmeye dair şu öneriler sunulabilir:

-Türkiye'deki 4-5 yıldızlı konaklama işletmelerinin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri, örgütsel özdeşleşme ve kurumsal itibara katkı yapmaktadır. Dolayısıyla bu işletmelerin turizm fuarlarına ve festivallere katılması önerilebilir. Ayrıca halkla ilişkiler faaliyetlerine önem vererek hem kamuoyu nezdinde olumlu itibara sahip olabilirler, hem de işgörenlerin işletmeyi, amaçlarını ve değerlerini benimseyerek onunla özdeşleşmesini sağlayabilirler. Bununla birlikte toplumsal sorunların çözümünde diğer işletmelerle işbirliği yapmaları ve gerektiğinde ortaklık kurmaları önerilebilir.

-Ekonomik sorumluluklar boyutu açısından değerlendirildiğinde örgütsel özdeşleşmeye katkısı olmakla birlikte, bu katkının daha fazla olması gerekir. Bu durum işletmelerin içinde bulunduğu ekonomik koşullardan kaynaklanabilir. Bu çerçevede işletmelerin, çalışanları özellikle maddi çıkarlar açısından öncelikle tatmin etmesi gerekir.

-Hukuki sorumlulukların araştırmaya konu işletmelerde işgörenlerin özdeşleşmesine hiç katkı yapmaması önemli bir sorundur. Oysa personele karşı

yasalardan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmesi, işletmelerin birincil görevidir. Bu nedenle, çalışanları ilgilendiren yasal mevzuat konusunda çalışanlar bilgilendirilmeli ve mevzuata uygun olarak hakları iyileştirilmelidir.

-Otel işletmelerinin etik sorumluluklarını yerine getirmesinin, işgörenlerin örgütle özdeşleşmesinde oldukça etkili olduğu gözlenmektedir. Bu işletmeler paydaşları dikkate alarak toplumsal ahlak ve normlara uygun davranışlar sergilemelidir. Ahlaki kodlar geliştirerek çalışanların ahlaki davranışlarını ödüllendirmeli ve onların görevlerini kötüye kullanmasını önlemelidir. İşyerinde bireysel haklara saygı gösterilmesi, kararlarda ahlaki kaygıları dikkate alması ve iyi bir vatandaş olarak toplumun beklentilerini öngörmeleri gerekir. Aynı şekilde gönüllü sorumlulukların işgörenlerin özdeşleşmesinde etkili olduğu görülmektedir. Bu işletmeler gönüllü sorumlulukların işletmeye daha fazla katkı sağlaması için bu faaliyetlerini bilançolarına yansıtmalı ve kayıt altına almalıdır. Özellikle gelişmiş ülkelerde yardımseverlik faaliyetlerinin, bağışların, işgören sağlık programlarının, yaşlılara yönelik hizmetlerin ve öğrenci burs programlarının bilançoların dipnotlarında yer aldığı ve kamuoyuna açıklandığı görülmektedir. Bu bakış açısının toplumun, işletmelere daha olumlu yaklaşmasını sağladığı, yani kurumsal itibarı olumlu etkilediği görülmektedir. Dolayısıyla, çalışanların olumlu kurumsal itibara sahip işletmelerle özdeşleşmesi hem daha kolay, hem de daha yüksek olacaktır.

176

Kurumsal sosyal sorumluluk ve kurumsal itibarın çalışanların algısına dayanarak ölçülmesi, iç paydaşlardan sadece çalışanlar ile sınırlandırılması, Nevşehir ilindeki 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde yapılmış olması araştırmanın temel kısıtları olarak ifade edilebilir. Bu çerçevede yapılacak değerlendirmeler sadece Nevşehir ili ölçeğinde geçerlidir. Genelleme yapabilmek için farklı kültürlerde, sektörlerde, işletmelerde de benzer araştırmalara ihtiyaç duyulduğu göz önüne alınmalıdır. Gelecekte, kurumsal sosyal sorumluluk, kurumsal itibar ve örgütsel özdeşleşmenin diğer öncül ve sonuçları ile ilgili araştırmalar farklı sektörlerde veya farklı davranış düzlemlerinde gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

- Abratt, R. and Kleyn, N. (2012). Corporate identity, corporate branding and corporate reputations: Reconciliation and integration. *European Journal of Marketing*, 46 (7/8), 1048-1063.
- Adeneye, Y. B. and Ahmed, M. (2015). Corporate social responsibility and company performance. *Journal of Business Studies Quarterly*, 7(1), 151-166.
- Akdoğan, A. A., Arslan, A. ve Demirtaş, Ö. (2016). A strategic influence of corporate social responsibility on meaningful work and organizational identification, via perceptions of ethical leadership. *Procedia -Social and Behavioral Sciences*, 235, 259-268.
- Akgül, A. ve Çevik, O. (2003). *İstatistiksel Analiz Teknikleri SPSS'te İşletme Yönetimi Uygulamaları*. Ankara: Emek Ofset.

- Aksak, E. O., Ferguson, M. A. and Duman, S. A. (2016). Corporate social responsibility and CSR fit as predictors of corporate reputation: A global perspective. *Public Relations Review*, 42, 79-81.
- Alniaçık, E., Alniaçık Ü. ve Genç, N. (2010). Kurumsal itibar bileşenlerinin algılanan önemi demografik özelliklerden etkilenmekte midir? *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(23), 93-114.
- Barnett, M. L., Jermier, J. M. and Lafferty, B. A. (2006). Corporate reputation: The definitional landscape. *Corporate Reputation Review*, 9(1), 26-38.
- Baron, R. M. and Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in Social Psychological Research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Blowfield, M. (2005). Corporate social responsibility: Reinventing the meaning of development. *International Affairs*, 81(3), 515-524.
- Brammer, S., He, H. and Mellahi, K. (2015). Corporate social responsibility, employee organizational identification, and creative effort: The moderating impact of corporate ability. *Group and Organization Management*, 40(3), 323-352.
- Branco, M. C. and Rodrigues, L. L. (2007). Positioning stakeholder theory within the debate on corporate social responsibility. *Electronic Journal of Business Ethics and Organization Studies*, 12(1), 5-15.
- Campbell, J. L. (2007). Why would corporations behave in socially responsible ways? An institutional theory of corporate social responsibility. *Academy of Management Review*, 32(3), 946-967.
- Carmeli, A., Gilat, G. and Weisberg, J. (2006). Perceived external prestige, organizational identification and affective commitment: A stakeholder approach. *Corporate Reputation Review*, 9(1), 92-104.
- Carroll, A. B. (1979). A Three-Dimensional conceptual model of corporate performance. *Academy of Management Review*, 4(4), 497-505.
- Carroll, A. B. (1991). The Pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders. *Business Horizons*, 39-48.
- Caruana, A. (1997). Corporate reputation: concept and measurement. *Journal of Product & Brand Management*, 6(2), 109-118.
- Chun, R. (2005). Corporate reputation: Meaning and measurement. *International Journal of Management Reviews*, 7(2), 91-109.
- Çalışkan, O. ve Ünüsan, Ç. (2011). Otel çalışanlarının kurumsal sosyal sorumluluk algısının iş tatmini ve işte kalma niyetine etkisi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 22(2), 154-166.
- Dahlsrud, A. (2008). How corporate social responsibility is defined: An analysis of 37 definitions. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 15, 1-13.
- Edwards, M. R. (2005). Organizational identification: A conceptual and operational review. *International Journal of Management Reviews*, 7(4), 207-230.

- Feldman, P. M., Bahamonde, R. A. and Bellido, I. V. (2014). A new approach for measuring corporate reputation. *Revista de Administração de Empresas*, 54(1), 53-66.
- Fombrun, C. and Shanley, M. (1990). What's in a name? Reputation building and corporate strategy. *Academy of Management Journal*, 33(2), 233-258.
- Fombrun, C. J., Gardberg, N. A. and Sever, J. M. (2000). The reputation quotientSM: A multi-stakeholder measure of corporate reputation. *The Journal of Brand Management*, 7(4), 241-255.
- Gazzola, P. (2014). Corporate social responsibility and companies' reputation. *Network Intelligence Studies*, 1(3), 74-84.
- Geçikli, F., Erciş, M. S. ve Okumuş, M. (2016). Kurumsal itibarın bileşenleri ve parametreleri üzerine deneysel bir çalışma: Türkiye'nin öncü kurumlarından biri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(4), 1549-1562.
- Glavas, A. and Godwin, L. N. (2013). Is the perception of goodness good enough? Exploring the relationship between perceived corporate social responsibility and employee organizational identification. *Journal of Business Ethics*, 114, 15-27.
- Gujarati, D. N. (1999). *Temel Ekonometri*. (Çevirenler: Ü. şenesen ve G.G. şenesen). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Gümüş, M. ve Öksüz, B. (2009). *Turizm İşletmelerinde Kurumsal İtibar Yönetimi* (1. Basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Hair, J. F., Black, W. C. and Babin, B. J. (2006). *Multivariate Data Analysis*. New Jersey: Pearson Prentice Hall, Upper Saddle River.
- Joseph, A. V. (2009). Successful examples of corporate social responsibility. *Indian Journal of Industrial Relations*, 44(3), 402-409.
- Kaplan, M. (2013). Kurumsal sosyal sorumluluk algılamalarının örgütsel özdeşleşme üzerindeki etkisi. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(26), 77-97.
- Keh, H. T. and Xie, Y. (2009). Corporate reputation and customer behavioral intentions: The roles of trust, identification and commitment. *Industrial Marketing Management*, 38, 732-742.
- Kim, H-R., Lee, M., Lee, H-T., and Kim, N-M. (2010). Corporate social responsibility and employee-company identification. *Journal of Business Ethics*, 95(4), 557-569.
- Mael, F. A. and Tetrick, L. E. (1992). Identifying organizational identification. *Educational and Psychological Measurement*, 52, 813-824.
- Mael, F. and Ashforth, B. E. (1992). Alumni and their alma mater: A partial test of the reformulated model of organizational identification. *Journal of Organizational Behavior*, 13, 103-123.
- Maignan, I. and Ferrell, O.C. (2000). Measuring corporate citizenship in two countries: The case of the United States and France. *Journal of Business Ethics*, 23, 283-297.

- Melton, E. N. and Cunningham, G. B. (2014). Examining the workplace experiences of sport employees who are LGBT: A social categorization theory perspective. *Journal of Sport Management*, 28, 21-33.
- Milton, S. A., Sinclair, M. M. and Vakalahi, H. O. (2016). Organizational Identification: Perspectives of dispersed social workers. *Authors*, 17(2), 285-303.
- Mozer, M., Josman, Z. and Yaniv, E. (2011). Corporate social responsibility, organizational identification and motivation. *Social Responsibility Journal*, 7(2), 310-325.
- Olajide, F. S. (2014). Corporate social responsibility (CSR) practices and stakeholder expectations: The Nigerian Perspectives. *Research in Business and Management*, 1(2), 13-31.
- Öncer, A. Z. ve Yıldız, M. L. (2012). The impact of ethical climate on relationship between corporate reputation and organizational identification. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 58, 714-723.
- Öz, E. Ü. ve Bulutlar, F. (2009). Algılanan kurumsal itibar ve kurumdan ayrılma niyeti arasındaki ilişkide bir ara değişken olarak özdeşleşmenin rolü. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 35-52.
- Özdemir, H. Ö. (2007). Çalışanların Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algılamalarının Örgütsel Özdeşleşme, Örgütsel Bağlılık ve İş Tatminine Etkisi: Opet Çalışanlarına Yönelik Uygulama, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı Halkla İlişkiler Bilim Dalı, İstanbul.
- Podnar, K. (2011). Perceived external prestige, organizational identification and organizational commitment: An empirical examination. *TEORIJA PRAKSA*, 48(6), 1611-1627.
- Preacher, K. J. and Hayes, A. F. (2004). SPSS and SAS procedures for estimating indirect effects in simple mediation models. *Behavior Research Methods, Instruments, & Computers*, 36(4), 717-731.
- Preacher, K. J. and Hayes, A. F. (2008). Asymptotic and resampling strategies for assessing and comparing indirect effects in multiple mediator models. *Behavior Research Methods*, 40(3), 879-891.
- Sen, S., Bhattacharya, C.B. and Korschun, D. (2006). The role of corporate social responsibility in strengthening multiple stakeholder relationships: A field experiment. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 34(2), 158-166.
- Sen, S. and Bhattacharya, C.B. (2001). Does doing good always lead to doing better? Consumer reactions to corporate social responsibility. *Journal of Marketing Research*, 38, 225-243.
- Stuebs, M. and Sun, L. (2011). Corporate social responsibility and firm reputation. *Journal of Accounting, Ethics & Public Policy*, 12(1), 33-56.
- Tinik, H. M. (2014). Reklam Kısıtı Olan Sektörlerde Bütünleşik Pazarlama İletişimi Uygulamalarının Kurumsal İtibar Üzerindeki Rolü; Bağımsız Denetim Sektörü Üzerine Bir Uygulama, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Tüzüner, L. ve Özaslan, B. Ö. (2009). Kurumsal sosyal sorumluluğa yön veren yönetim teorileri açısından Türk işletmelerinin kurumsal sosyal sorumluluk anlayışı. *17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı*. 21-23 Mayıs. Eskişehir, 212-216.
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2005). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi* (1. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Uzunoğlu, E. ve Öksüz, B. (2008). Kurumsal itibar riski yönetimi: Halkla ilişkilerin rolü. *Selçuk İletişim*, 5(3), 111-123.
- Van Marrewijk, M. (2003). Concepts and definitions of CSR and Corporate Sustainability: Between agency and communion. *Journal of Business Ethics*, 44, 95-105.
- Zhao, Y., Zu, B., Li, Z. and Li, C. (2014). Corporate social responsibility assessment: A multi-dimensional and dynamic perspective. *Mining Technology*, 123(4), 230-239.

Mukaddime, 2018, 9(2), 181-194
DOI: 10.19059/mukaddime.454700

İş Sağlığı Ve Güvenliği Algısının İş Stresi Üzerindeki Etkisi: Kamu Hastanesinde Bir Araştırma*

Metin Kaplan¹ - Mehmet Emin Eren²

ÖZ:Bu çalışmanın amacı iş sağlığı ve güvenliği (İSG) algısının iş stresi üzerindeki etkisini analiz etmektir. Bunun için İstanbul'da faaliyet gösteren bir kamu hastanesinde çalışmakta olan 326 sağlık personelinin İSG'ye ilişkin algıları ile iş stresi düzeylerine ilişkin veriler anket yoluyla toplanmıştır. Elde edilen veriler istatistiksel olarak çoklu ve basit regresyon analizleri yoluyla incelenmiştir.

İSG'nin iş yerinde sağlanması ile ilgili devletin sorumlulukları, hastane yönetiminin sorumlulukları ve çalışanların sorumlulukları olmak üzere üç boyutlu olarak değerlendirilmiştir. Yapılan basit regresyon analizi İSG'nin iş stresi üzerinde negatif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Ancak çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre hastane yönetiminin İSG alanında sorumluluklarını yerine getirdiği algısı iş stresi üzerinde negatif bir etkiye sahipken, devletin sorumlulukları boyutunda pozitif ve anlamlı bir etki ortaya çıkmıştır. Çalışanların sorumlulukları boyutunun ise anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İş Sağlığı ve Güvenliği, İş Stresi, Hastane Çalışanları

The Effect of the Perception of Occupational Health and Safety on Job Stress: A Research in A Public Hospital

ABSTRACT: The aim of this study is to analyse the effect of occupational health and safety (OHS) on job stress. We collected the data from 326 employees working in a public hospital in Istanbul regarding their perception of occupational health and safety and their level of job stress by conducting a questionnaire, and we analysed the obtained data statistically by means of simple and multiple regression.

OHS is considered to consist of three dimensions: The responsibilities of the state, those of hospital management and those of employees themselves in ensuring OHS in the workplace. The results of simple

* Bu çalışma "İş Sağlığı ve Güvenliği Algısının İş Stresi ve Çalışan Memnuniyeti Üzerine Etkileri: Bir Kamu Hastanesi Örneği" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹ Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İ.İ.B.F., e-posta: mkaplan@nevsehir.edu.tr

² Ümraniye Eğitim ve Araştırma Hastanesi, e-posta: erenmehmetem@hotmail.com

regression analysis have shown that OHS has a negative effect on job stress. Multiple regression analyses similarly have revealed that the perception that hospital management fulfils its responsibilities with regard to OHS has a negative impact on job stress while the dimension of state responsibility has a positive effect on job stress. Accountability of employees has caused no significant effect on job stress.

Keywords: Occupational Health and Safety, Job Stress, Hospital Employees

Giriş

Çalışanın işyerinde sağlıklı ve güvenli bir ortamda olması “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi” nin 23. ve 25. maddelerinde güvence altına alınmış bir insanlık hakkıdır (Aydın Aytekin, 2010: 3). Dolayısıyla İSG hizmetlerinin tüm sektörlerde, herkes için sağlanabiliyor olması prensip olarak önemlidir. Ancak ülkelerin kendilerine has koşulları, yasal mevzuatları, ve farklı sektörlerin farklı problemleri ve ihtiyaçları olması İSG çalışmalarının değişik boyutlarda sürdürülmesini gerektirmektedir. Bu noktada hem literatür hem de Türkiye’deki mevzuat sağlık sektörünü en riskli iş kollarından birisi olarak tanımlamaktadır (Devebakan, 2007: 4). Sağlık çalışanlarının iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması bir hak olduğu gibi, bu durum aynı zamanda bu sektörün kendine özel çalışma şartlarının ve risklerinin belirlenmesini zorunlu kılmaktadır.

182

İş sağlığı ve güvenliği (İSG) son yıllarda Türkiye’de ve dünyada adını gittikçe daha sık duyduğumuz bir kavram olup, alanında uzmanların yetiştiği yeni bir iş sahası olarak da hemen tüm iş yerlerinde karşımıza idari bir çalışma birimi olarak çıkmaktadır. İSG’nin bugün çalışma hayatının ayrılmaz bir parçası olmasını kısaca üç yönden ele alabiliriz. Birincisi, her yönden sağlıklı ve güvenli bir ortamda çalışmak temel bir insan ve çalışan hakkıdır. Bu hakkın ulusal ve uluslararası mevzuatta giderek daha detaylı ve anlamlı bir şekilde tanındığını görmekteyiz. İkincisi, buna bağlı olarak gelişen hukuki sistem doğrultusunda bugün ülkelerin taraf olma ve yasal sorumluluklarının ortaya çıkma durumu doğmaktadır. Son olarak çalışma hayatının iyileşmesinin iş yerinde verimliliği arttırması doğal olarak beklenmektedir. Ancak İSG’nin çalışanlar tarafından nasıl algılandığı, onların stres düzeylerini nasıl etkilediği, bir diğer deyişle yukarıda beklenen sonuçları doğurup doğurmadığı ancak sağlıklı verilerin toplanıp bilimsel olarak incelenmesi ile mümkündür.

Bu konuda çalışma yapılacak en önemli sahalardan biri de şüphesiz sağlık sektörüdür. Teknolojik gelişmelerin birçok alanda insan gücünün yerini alabilecek makineleri üretebildiği günümüzde, sağlık sektörünün değişmeyen insan kaynağı, yani sağlık çalışanlarıdır. Bugün karşımıza oldukça donanımlı tıbbi cihazlar çıkmaktadır. Tanı ve teşhislerin erken konulabilmesi için biyomedikal rekabet hızla artmaktadır. Tahlil ve tetkikler neredeyse anında sonuç verebilmekte, robotik cerrahiyle daha önce yapılamayan ya da zor şartlarda yapılan birçok ameliyat hızla ve sıklıkla yapılabilmektedir. Ancak ironik bir şekilde

bu durum sağlık sektöründe daha fazla mesaiyi, daha fazla radyasyona maruz kalmayı hatta daha fazla şiddete maruz kalmayı da beraberinde getirmiştir.

Bu araştırmada İSG'nin sağlık sektöründeki yerine değinilmektedir. İSG'nin sağlık çalışanlarının stres düzeyleri üzerine etkisi değerlendirilmiştir. Literatürde sağlık çalışanları örnekleminde bu iki değişken arasındaki ilişkiyi inceleyen sınırlı sayıda araştırmaya rastlanılmıştır. Bu araştırmanın bu çerçevede literatürdeki boşluğa katkı sağlayacağı umulmaktadır. Bu bağlamda araştırma sorusu şudur: "Sağlık çalışanlarının iş stresi düzeyinde iş sağlığı ve güvenliğine yönelik algıları etkili midir?" Bu amaçla İstanbul'da faaliyet gösteren bir kamu hastanesi çalışanları ile anket çalışması yapılmıştır.

İş Sağlığı Ve Güvenliği

İş sağlığı ve güvenliği, çalışanların sağlıklı yaşam hakkının güvence altına alınması ve işyerinde oluşabilecek çeşitli tehlikelerden korunması; ruhsal, bedensel ve sosyal iyilik halinin sağlanması için işyeri içi ve dışındaki çalışma koşullarının iyileştirilmesi amacıyla yapılan çalışmalardır (Sarıçam, 2012: 5; Yılmaz, 2009: 8). İşçinin korunması iş hukukunun temel ilkelerinden biridir. Ancak bu noktada esas olan, iş kazaları ve meslek hastalıklarının meydana gelmeden önce önlenmesidir (Korkmaz ve Avsallı, 2012: 154). Bu anlamda önleyici çalışmalar işin tüm süreçlerine yönelik olmalı, işçinin yaşadığı ve çalıştığı çevreleri bütün olarak ele almalıdır (Oflluoğlu ve Karaca, 2001: 330; Yılmaz, 2009: 8).

Bu tanımlar faydalı olmasına rağmen pratikte ne yapılması ve bahsi geçen önleyici çalışmaların ne olması gerektiğine dair yeterince ipucu vermemektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ise İSG hizmetlerinin amaçlarını daha somut olarak şu şekilde tanımlamıştır: Çalışanların fiziksel ve ruhsal sağlık kapasitelerinin en yüksek düzeye çıkarılması; her çalışanın fiziksel ve ruhsal yeteneklerine uygun işlerde çalıştırılması; olumsuz koşullar nedeniyle çalışan sağlığının bozulmasının önlenmesi; iş ve çalışan arasında uyumun sağlanması ile asgari yorgunlukla optimal verim elde edilmesi; işyerindeki sağlığa zararlı etkenlerin ortadan kaldırılması; ortaya çıkan sağlık zararlarının ve meslek hastalıklarının tespit edilmesi ve tedavilerinin sağlanması; böyle durumlarda çalışanların tekrar çalışabilmelerine olanak sağlanması; ortaya çıkan zararların objektif, etik ve bilimsel yollarla tespit edilmesi ve değerlendirilmesidir. Dolayısıyla pratikte iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması uygun işe yerleştirmeyi, işyeri ortam faktörlerinin değerlendirilmesini, sağlık risklerinin kontrolünü, aralıklı kontrol muayenelerini, işyerinde sağlık hizmetlerinin sunulmasını ve sağlık eğitimi ve danışmanlık kurallarına uyulmasını gerektirmektedir (Oğan, 2014: 7-8). Tüm bu önlemlere gerek duyulmasını gerektiren başlıca problemler daha önce açıklandığı gibi iş kazaları ve meslek hastalıklarıdır.

İSG açısından bakıldığında sağlık çalışanları birçok tehlike ve riskle karşı karşıyadır. Genel olarak tehlike, insan sağlığına karşı oluşan tehdit, hasara veya

zarara neden olma potansiyelini; risk ise tehlikeli bir durumda olumsuz bir olayın ortaya çıkma olasılığını ifade etmektedir (Sarıçam, 2012: 15). Amerikan Ulusal Mesleki Sağlık ve Güvenlik Enstitüsü (*National Institute for Occupational Safety and Health*) sağlık çalışanlarını etkileyen tehlike ve riskleri biyolojik, psikolojik, kimyasal, fiziksel ve ergonomik olarak sınıflandırmaktadır (Meydanlıoğlu, 2013: 193). Bu faktörler birbirleriyle büyük ölçüde ilişki içindedirler. Örneğin, bir sağlık çalışanının iş ortamında karşılaştığı fiziksel risk ve tehlikelerin psikolojik sonuçlara da yol açabileceği ifade edilebilir.

İş Stresi

Stres kavramını ilk olarak Hans Selye 1930'larda ortaya atmış ve organizmanın her türlü değişmeye yaygın tepkisi, bedeninin her türlü isteme uyum göstermesi olarak tanımlamıştır (Koç, 2009: 3). Bir başka deyişle stres fiziksel, psikolojik ya da sosyal bazı etmenler karşısında organizmanın dengesinin bozulduğu bir durumu işaret etmektedir (Sarıçam, 2012: 25). Dolayısıyla stres esas olarak bir etki karşısında yok saymak ya da donup kalmak da dahil verilen tepkidir (Özmutaf, 2006). Kavram, önemli cerrahi müdahalelerden ya da basit hastalıklardan sonra hastaların gösterdiği tepkilerin altını çizmek için tıp alanında 19. yüzyılın ortalarından itibaren sıkça kullanılmıştır (Koç, 2009: 5).

Stresin insanların sağlık durumuna, günlük hayatına ve ilişkilerine olan etkisi günümüzde oldukça tartışılmaktadır. Stres ve iş hayatı arasındaki ilişki bağlamında, İngiltere'de 2004'te yapılan bir araştırma, yaklaşık yarım milyon insanın sağlıklarının olumsuz etkileyecek derecede iş kaynaklı strese maruz kaldıklarını göstermektedir (Saldamlı, 2008: 141). Diğer yandan, Avrupa Yaşama ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Vakfı'nın (*European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions*) AB ülkelerinde yaptığı bir araştırma ülkelerde çalışma koşullarını değerlendirirken, katılımcıların % 28'inin stresi temel sağlık sorunlarında birisi olarak tanımladığını ortaya koymuştur (Devebakan, 2007: 156).

Çalışma koşulları ve süresi birey için psikolojik ya da fiziksel risk ve tehlikeler içerebilir ve stresin ortaya çıkmasına neden olabilir. Aşırı iş yükü, yetki ve sorumluluk arasındaki dengesizlikler, iş arkadaşları ile uyumsuzluk, aşırı ve sıkı denetim, idealist iş tanımları, adaletsiz ödeme tüm iş kolları için sıklıkla görülebilen stres kaynakları olarak sıralanabilir (Koç, 2009: 8). Çalışma sürecinde maruz kalınabilecek tehlike ve riskler iş hayatında strese yol açan faktörler arasındadır. Düşme, yaralanma, zehirlenme, radyasyona maruz kalma ve ölme gibi ihtimaller çalışanlarda gerilim ve tedirginliğe sebep olmaktadır (Eroğlu, 2000: 325). Bu anlamda İSG için gerekli önlemlerin alınması iş yerinde stres faktörlerinin azaltılması anlamına da gelmektedir. Bu çerçevede bu çalışmada sağlık çalışanları örneğinde strese neden olan faktörlerden iş sağlığı ve güvenliği algılamaları üzerinde durulmuştur.

İş Sağlığı Ve Güvenliği İle İş Stresi Arasındaki İlişki

Sağlık çalışanlarının iş stresine neden olan faktörleri tespit etmeye yönelik araştırmaların bazıları aşağıda özetlenmiştir.

Atasoy ve Aksoy (2009) hekim dışı sağlık personeline yönelik çalışmalarında katılımcıların %84.5'inin mesleki bir riske maruz kaldığını, bunların başında enjeksiyon, pansuman ve dezenfektanların geldiğini ve aynı zamanda çalışanların son bir yılda %49.4 oranında sözlü ya da fiziksel şiddet ve istismara maruz kaldığını tespit etmişlerdir. Sarıçam (2012) hemşireler üzerine yürüttüğü çalışmada hemşirelerin uykusuzluk, varis, bel, boyun, omuz ve kol ağrısını en fazla stres yaratan risk ve tehlikeler arasında belirttiklerinin altını çizip, çalışma ortamının riskli ve tehlikeli bulunmasıyla stres arasında pozitif yönlü bir ilişki bulmuştur. Kaya (2010) İstanbul, İzmir ve Kocaeli illerindeki özel ve kamu hastanelerinde bir çalışma gerçekleştirmiş, bireysel ve örgütsel stres kaynaklarının iş stresi ve tükenmişlik duygusunu arttırdığını göstermiştir. Yine sağlık çalışanlarında iş stresi üzerine bir başka çalışmada Koç (2009) iş yükü fazlalığı, personel yetersizliği ve mesleki risklerin önemli risk faktörleri olduğu sonucuna varmıştır. Önder, Aybas ve Önder (2014) ise hemşirelerin stres düzeylerini etkileyen stres kaynakları arasında önem sıralamasına yönelik araştırmalarında sırasıyla iş yükü, uygulanan tedavideki belirsizlik ve ölüm-ölüm sürecinin en önemli ilk üç stres kaynağı olduğunu göstermişlerdir. Serinken vd., (2003) İzmir ilinde yaptıkları çalışmada doktorların, hastalardan enfeksiyon bulaşma korkusunu, aldıkları ücretin yetersizliğini, hasta ve hasta yakınlarının kaba ve saldırgan davranışlarını, ve toplumdaki beklentileri saygıyı görmemelerini başlıca iş stresi faktörleri olarak dile getirdiklerine dikkat çekmektedirler. Tokmak, Kaplan ve Türkmen (2011) de çalışma koşullarının iş stresi ile ilişkisi üzerine Sivas'ta 456 kişi ile yürüttükleri anket çalışmada devlet hastanesinde çalışanların özel hastanede çalışanlara göre daha fazla strese maruz kaldığı sonucuna varmışlardır. Sarıcaoğlu vd., (2005) 12 saatlik gece ve gündüz vardiyalı halde çalışma sisteminin anestezi asistan doktorlarının dikkat ve anksiyete düzeyleri üzerine etkisini ölçen bir araştırma gerçekleştirmiş, gece vardiyası sonrasında dikkat eksikliği artarken bu durumun kaygı düzeyi üzerine anlamlı bir etkisi olmadığını görmüşlerdir.

Sağlık çalışanlarında stres yönetiminde İSG uygulamaları önemli bir faktör olarak değerlendirilebilir. Strese neden olan faktörlerin ortadan kaldırılması, sağlık hizmeti veren kurumlarda gerekli İSG önlemlerinin alınmasıyla mümkün olabilir. Bu konuda bireysel olarak alınabilecek önlemler olduğu gibi, örgütsel olarak yapılması gereken düzenlemeler de vardır. Bireysel olarak; düzenli beslenme, meditasyon ve spor gibi etkinliklere katılma, düzenli uyku ve kötü alışkanlıklardan uzak durma gösterilebilir (Koç, 2009: 36). Örgütsel olarak ise, sağlık hizmeti veren kuruluşlarda güvenli ve sağlıklı bir iş ortamı yaratmaya yönelik uygulamalar yararlı olabilir. Örneğin, hasta sevk usulleri düzenlenmeli, hastanelerde güvenlik önlemleri arttırılmalı, sağlık personeli eğitim açısından

sürekli yenilenmeli, sağlık çalışanlarına yönelik bağışıklama çalışmaları yaygınlaştırılmalı, yeterli personel temini sağlanmalı, çalışma ortamında koku, nem, gürültü gibi strese neden olabilecek etmenler ortadan kaldırılmalı ve uygun bir nöbet sistemi hazırlanmalıdır (Koç, 2009: 37).

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın evrenini İstanbul ilinde faaliyet gösteren bir kamu hastanesi çalışanları oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında tam sayım yöntemi esas alınmıştır. Araştırmanın yapıldığı dönemde söz konusu hastanede toplam 1100 çalışan olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda tüm çalışanlara anket formu dağıtılmıştır. Geri dönen anket sayısı 326'dır. Evrenin 1100 olduğu bir araştırmada örneklem hacmi 285'dir (Ural ve Kılıç, 2005: 43). Dolayısıyla 326 anketin yeterli olduğu ifade edilebilir.

Ölçekler

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Anket üç kısımdan oluşmaktadır.

Anketin birinci kısmında iş sağlığı ve güvenliği düzeyini ölçmek amacıyla Devebakan (2007) tarafından geliştirilen ölçek yer almaktadır. Bu ölçek devletin sorumlulukları (7 ifade), hastane yönetiminin sorumlulukları (27 ifade) ve çalışanların sorumlulukları (8 ifade) olmak üzere 3 boyut ve toplam 42 ifadeden oluşmaktadır. 5' li likert tipi ölçek kullanılmıştır (1=*Kesinlikle Katılmıyorum*, 2=*Katılmıyorum*, 3=*Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum*, 4=*Katılıyorum*, 5=*Kesinlikle Katılıyorum*).

Anketin ikinci kısmında çalışanların iş stresi düzeyini ölçmek amacıyla House ve Rizzo (1972) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Bu ölçek 5' li likert tipi 7 maddelik ifadeden oluşmaktadır (1=*Kesinlikle Katılmıyorum*, 2=*Katılmıyorum*, 3=*Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum*, 4=*Katılıyorum*, 5=*Kesinlikle Katılıyorum*).

Ankette kullanılan ölçeklerin, güvenilirlik analizi sonucu elde edilen Cronbach's Alpha (α) katsayıları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

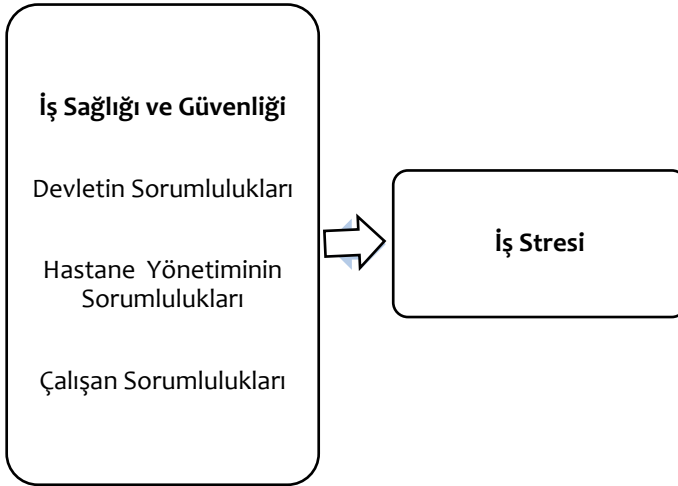
Tablo 1. Kullanılan Ölçeklerin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Ölçekler	İfade Sayısı	Cronbach's Alpha (α)
İş Sağlığı ve Güvenliği	42	0,972
Devletin Sorumlulukları	7	0,903
Hastane Yönetiminin Sorumlulukları	27	0,968
Çalışanların Sorumlulukları	8	0,877
İş Stresi	7	0,899

Anketin üçüncü kısmında, katılımcıların cinsiyeti, medeni durumu, yaşı, eğitim durumu, iş deneyimi ve görevini belirlemeye yönelik ifadeler yer almaktadır.

Araştırmanın Modeli ve Hipotezler

İş sağlığı ve güvenliği ile iş stresi arasındaki ilişkileri inceleyen ampirik çalışmalardan hareketle Şekil 1'de görülen araştırma modeli geliştirilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada test edilmek üzere literatürdeki araştırma sonuçlarından hareketle aşağıdaki hipotezler kurulmuştur.

Hipotez 1: İş sağlığı ve güvenliği, iş stresi üzerinde negatif bir etkiye sahiptir.

Hipotez 2: İş sağlığı ve güvenliğinin devletin sorumlulukları boyutu, iş stresi üzerinde negatif bir etkiye sahiptir.

Hipotez 3: İş sağlığı ve güvenliğinin hastane yönetiminin sorumlulukları boyutu, iş stresi üzerinde negatif bir etkiye sahiptir.

Hipotez 4: İş sağlığı ve güvenliğinin çalışanın sorumlulukları boyutu, iş stresi üzerinde negatif bir etkiye sahiptir.

Araştırma Bulguları

Uygulanan anketler sonucunda elde edilen verilere, araştırma amacına uygun istatistiksel analizler uygulanmıştır.

Katılımcıların Demografik Özellikleri ile İlgili Bulgular

Araştırma kapsamında değerlendirilen çalışanların demografik özellikleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Anketi Cevaplayan Çalışanların Demografik Özellikleri

Özellikler	f	%	Özellikler	F	%
Cinsiyet			Medeni Durum		
Erkek	87	27,4	Evli	177	55,3
Kadın	231	72,6	Bekâr	143	44,7
Yaş			Eğitim Düzeyi		
18-22 arası	27	8,6	Lise	69	23,3
23-27 yaş arası	116	36,9	Önlisans	70	23,6
28-32 yaş arası	68	21,7	Lisans	118	39,9
33-37 yaş arası	53	16,9	Lisansüstü	39	13,2
38 yaş ve daha fazla	50	15,9			
İş Deneyimi			Göreviniz		
1 yıldan az	49	15,4	Uzman Doktor	23	8,5
1-5 yıl	127	39,9	Asistan Doktor	6	2,2
6-10 yıl	74	23,3	Sağlık Memuru	10	3,7
11 yıl ve üzeri	68	21,4	Hemşire	138	51,1
			Sağlık Teknisyeni	39	14,4
			İdari memur	6	2,2
			Diğer	48	17,8

n= 326

Tablo 2'deki çalışanların demografik özellikleri ile ilgili araştırma sonuçları incelendiğinde; katılımcıların %27.4'ünün erkek, %72.6'sının kadın olduğu görülmüştür. Medeni durum açısından bakıldığında %55.3'ünün evli, %44.7'sinin bekâr olduğu anlaşılmıştır. Anketin uygulandığı sağlık çalışanlar yaş aralığı dağılımı açısından incelendiğinde ise; %8.6'sının 18-22 yaş arası, %36.9'unun 23-27 yaş arası, %21.7'sinin 28-32 yaş arası, %16.9'unun 33-37 yaş arası ve %15.9'unun 38 yaş ve üzeri olduğu görülmüştür

Anketi cevaplayan çalışanların % 23.3'ü lise, %23.6'sı önlisans, %39.9'u lisans, %13.2'si ise lisansüstü seviyesinde eğitime sahiptir. Katılımcıların profiline iş deneyimi açısından baktığımızda ise %15.4'ünün 1 yıldan az, %39.9'unun 1-5 yıl arası, %23.3'ünün 6-10 yıl arası, %21.4'ünün ise 11 yıl veya daha fazla süredir çalışmakta olduğunu görmekteyiz. Şu an çalıştıkları hastanede bu çalışanların %8.5'i uzman doktor, %2.2'si asistan doktor, %3.7'si sağlık memuru, %51.1'i hemşire, %14.4'ü sağlık teknisyeni, %2.2'si idari memur olarak görev yapmaktadır. Katılımcıların %17.8'i ise bu kategorilerde yer almayan herhangi bir başka kadroda çalışmaktadırlar.

Regresyon Analizi Sonuçları

İş sağlığı ve güvenliğinin iş stresi üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan basit regresyon analizi sonuçları Tablo 3.4'te verilmiştir.

Tablo 3. İş Sağlığı ve Güvenliği Açısından İş Stresine İlişkin Basit Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken	β	Standardize Edilmemiş β	Standart Hata	t Değeri	Sig.
Sabit		5,107	0,255	20,007	0,000
İş Sağlığı ve Güvenliği	-0,296	-0,421	0,08	-5,571	0,000
F				31,039	
Düzeltilmiş R ²				0,085	
R ²				0,088	
Std. Error of theEstimate				0,88330	
Durbin-Watson				1,672	
Anlamlılık Düzeyi				0,000	

Bağımlı Değişken: İş Stresi

** p<0,01

Tablo 3'e göre regresyon analizi sonucu incelendiğinde modelin anlamlı olduğu ifade edilebilir (R² =0,088; F_(1,323) =31,039; p< 0,01). Bu sonuçlara göre iş stresi ile ilgili varyanstaki değişimin %8,8'inin iş sağlığı ve güvenliği tarafından

açıklandığı söylenebilir. Analiz sonucuna göre, iş sağlığı ve güvenliğinin ($\beta = -0,421$; $p < 0,01$) iş stresi üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu bulguya göre **H1 desteklenmiştir**.

İş sağlığı ve güvenliğinin alt boyutları olan devletin, hastane yönetiminin ve çalışanların sorumluluklarının iş stresi üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. İş Sağlığı ve Güvenliğinin Alt Boyutları Açısından İş Stresine İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Standardize Edilmemiş β	Standart Hata	β	t Değeri	Sig.	Tolerans	VIF
Sabit	5,133	0,317		16,168	0,000		
Devletin Sorumlulukları	0,275	0,103	0,229	2,683	0,008	0,376	2,656
Hastanenin Yönetiminin Sorumlulukları	-0,546	0,110	-	-4,980	0,000	0,349	2,863
Çalışanların Sorumlulukları	-0,147	0,083	-	-1,761	0,079	0,807	1,240
F				14,706			
Düzeltilmiş R ²				0,113			
R ²				0,121			
Std. Error of the Estimate				0,86979			
Durbin-Watson				1,696			
Anlamlılık Düzeyi				0,000**			

Bağımlı Değişken: **İş Stresi**

** $p < 0,01$

Regresyon modelinin sağlıklı olması için çoklu bağlantı (multicollinearity) sorunu olup olmadığı analiz edilmeli, dolayısıyla tolerans ve varyans etkileme faktörüne (VIF) bakılmalıdır (Akman vd., 2008: 108). Düşük tolerans ve yüksek VIF değerleri çoklu bağlantıya işaret etmektedir (Kalaycı, 2009; 268). Tablo 4 incelendiğinde tüm tolerans değerleri 0,1'den büyük ve varyans etkileme faktörleri (VIF) 10'dan küçük olduğu için iş stresi bağımlı değişkeni ile ilgili regresyon modelinde çoklu bağlantı sorunu olmadığı sonucunu çıkarabiliriz (Gujarati, 1999; Özgener ve İraz, 2006: 1362).

Tablo 4'e göre çoklu regresyon analizi sonuçları incelendiğinde, modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu ifade edilebilir ($R^2 = 0,121$; $F_{(3,321)} = 14,706$; $p < 0,01$). Bu çerçevede iş stresi ile ilgili varyanstaki değişimin %12,1'inin bağımsız değişkenler tarafından açıklandığı söylenebilir. İş sağlığı ve güvenliğinin alt boyutları olan devletin sorumlulukları, hastane yönetiminin sorumlulukları ve

çalışanların sorumlulukları bağımsız değişkenler olarak girildiğinde, bu bağımsız değişkenler arasında hastane yönetiminin sorumlulukları boyutunun ($\beta = -0,546$; $p = 0,00 < 0,01$) iş stresindeki değişimde en yüksek düzeyde, negatif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu bulguya göre **H3 desteklenmiştir**.

Ancak beklenmeyen bir şekilde iş sağlığı ve güvenliğinin devletin sorumlulukları boyutunun iş stresi üzerinde ($\beta = 0,275$; $p = 0,008 < 0,01$) pozitif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre **H2 desteklenmemiştir**. Diğer yandan iş sağlığı ve güvenliğinin çalışanların sorumlulukları boyutunun iş stresi ($p = 0,079 > 0,05$) üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı ortaya konulmuştur. Bu bağlamda **H4 desteklenmemiştir**.

Sonuç

Bu çalışmada, İstanbul ilinde faaliyet gösteren bir kamu hastanesi örnekleminde, iş sağlığı ve güvenliğinin iş stresi üzerindeki etkisi anket tekniği ile oluşturulan veri setinden hareketle analiz edilmiştir.

Regresyon analizi sonuçlarına göre; iş sağlığı ve güvenliğinin iş stresi üzerinde negatif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu literatürde sadece hemşirelerle sınırlı olmakla beraber iş sağlığı ve güvenliği ile iş stresi arasındaki ilişki üzerine Sarıçam (2012) tarafından yapılan araştırmanın sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre, iş sağlığı ve güvenliğinin alt boyutlarından hastane yönetiminin sorumluluklarının iş stresi üzerinde negatif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda hastanenin sorumluluklarını yerine getirdiği algısı arttıkça, çalışanların iş stresi düzeylerinin azalacağı ifade edilebilir. Çalışanların sorumlulukları boyutunun iş stresi üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı ortaya konulmuştur.

Araştırmanın beklenmeyen bir bulgusu ise, devletin sorumlulukları boyutunun iş stresi üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucudur. Bu beklenmeyen sonuç, çalışanların devlet tarafından iş sağlığı ve güvenliği alanında çıkarılmış mevzuat ya da toplanmış veriler ile olası riskler hakkında farkındalığının artması ile açıklanabilir. Buna göre bir sağlık çalışanının edindiği bilgi doğrultusunda çalışma ortamında daha az ya da fazla stres yaşaması mümkündür. Literatürde Aydın (2016) tarafından yapılan çalışmada da İSG eğitimi alan hekimlerin iş stresi düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca devlet, sağlıkta kalite standartları gereği hastanelerdeki iş sağlığı ve güvenliği uzmanlarınca personelin tümüne eğitim vermeyi zorunlu kılmaktadır. Bu eğitime katılmama durumunda çalışanlardan maddi ceza tahsil edilmektedir. Hastanelerdeki mevcut iş yükünün hayli fazla olduğu göz önüne alınırsa, bu eğitimlere katılma zorunluluğunun çalışmada oluşturacağı risk, tehlike vb. faktörlere ait farkındalık veya katılmamanın getireceği yaptırımların da çalışanların stres düzeyini arttırmış olabileceği düşünülebilir.

Diğer yandan devletin İSG çalışmalarına yönelik tutumu daha çok uluslararası ve ulusal mevzuata uygunlukla sınırlı kalmakta, denetim konusunda önemli eksiklikler bulunmaktadır. İSG konusunda devlet, hastane yönetimi ve sağlık çalışanları arasında çözüm odaklı bir iş birliğinden ziyade ast-üst ilişkisi bulunmakta, bu durum da bu ilişkinin tabanında bulunan sağlık çalışanlarında strese neden olabilmektedir. Çalışanlar, örneğin iş kazası durumunda, mağduriyetlerinin giderileceğinden ziyade durumdan sorumlu tutulacaklarını düşünebilmektedir. Dolayısıyla devlet İSG alanında bu şekilde veri toplayarak görünürde sorumluluklarını yerine getirirken, bu durum aslında hastane yönetimi aracılığı ile çalışanlar üzerinde baskı oluşturabilir, devletin konuyla ilgili sorumluluklarını yerine getirmesi boyutu çalışanlar tarafından negatif yönde değerlendirilebilir.

Araştırma sonuçları çerçevesinde hastane çalışanlarının iş stres düzeylerini azaltmak için bazı öneriler ortaya konabilir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

- Hastane yönetimleri İSG alanında risk değerlendirmesi ve eğitim çalışmalarına önem vermelidir.
- Hastanelerde olası iş kazaları ile ilgili ilk yardım önlemleri alınmalı, önleyici tedbirler çerçevesinde gerekli araç gereçler temin edilip teknik gelişmelerden faydalanılmalıdır.
- Hastane yönetimi İSG konusunda çalışanlarla iş birliği içinde olmalıdır.
- Devlet İSG alanındaki çalışmalarında sağlık sektörünün kendine has çalışma şartlarını göz önünde bulundurmalı, hastane yönetimleri ile iş birliği içinde olmalıdır.
- Sağlık sektöründe İSG çalışmaları çalışanlara yönelik yaptırım ve cezai uygulamalar şeklinden çok çalışanları iş programları doğrultusunda özendirme, teşvik ve ödüllendirme yoluyla gerçekleştirilmeli, iş stresini arttıracak bir faktör haline gelmesinden kaçınılmalıdır.

Diğer araştırmalarda olduğu gibi bu araştırmanın da bazı sınırlılıkları mevcuttur. Temel kısıtlayıcı araştırmanın sadece İstanbul'da faaliyet gösteren bir kamu hastanesi ile sınırlı tutulmuş olmasıdır. Dolayısıyla araştırma sonuçları sadece söz konusu hastane ölçeğinde geçerlidir. Bu çalışmanın sonuçları ilerde yapılacak olan ölçeklere yol gösterici olabilir. Genelleme yapılabilmesi için araştırma konusu ile ilgili farklı sektörlerde yapılacak araştırmaları gereklidir. İkinci kısıt, bu çalışmada araştırmaya katılanların anketi cevaplama yeterince zaman ayıramamalarıdır.

Bu çalışmada iş sağlığı ve güvenliğinin iş stresi üzerindeki etkisi çalışanların algılamalarına dayalı olarak ölçülmüştür. Literatürde hem bu iki

değişken arasındaki ilişki ve bu ilişkinin sağlık sektöründeki durumuna yönelik yeterli çalışma bulunmamaktadır. Gelecekteki çalışmaların konuyu farklı boyutları ile farklı sektörlerde irdeleyeceği, böylece İSG çalışmalarının pratikte daha verimli sonuçlar doğurmasına katkıda bulunacağı umulmaktadır.

Kaynakça

- Akman G., Özkan C., Eriş, H. (2008). Strateji odaklılık ve firma stratejilerinin firma performansına etkisinin analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi* 7(13): 93-115.
- Atasoy, A., Aksoy, S. (2009). Hekim Dışı Sağlık Personelinde Mesleki Risklerin Belirlenmesi. *Uluslararası Sağlıkta Performans ve Kalite Kongresi*. Antalya, Türkiye, Mart 19-21, ss: 111-123.
- Aydın Aktekin, F. (2010). İş sağlığı ve güvenliğinin hemşirelerin tükenmişlik düzeyleri üzerine etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Aydın, O. (2016) Özel Bir Hastanede Çalışan Hekimlerin İş Sağlığı ve Güvenliği Kapsamında Karşılaştıkları Risk ve Tehlikelerin İş Stresi Düzeylerine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Zirve Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İş Sağlığı ve Güvenliği Anabilim Dalı, Gaziantep.
- Devebakan, N. (2007). Özel sağlık işletmelerinde iş sağlığı ve güvenliği. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, İzmir.
- Eroğlu, F. (2000). *Davranış Bilimleri* (Beta Yayınları, İstanbul).
- Gujarati, D.N. (1999). *Temel Ekonometri*, çev. Ümit Şenesen, Gülay Günlük Şenesen. (LiteratürYayıncılık, İstanbul).
- House, R.J., Rizzo, J.R. (1972). Role conflict and ambiguity as critical variables in model of organizational behavior. *Organizational Behaviorand Human Performance* 7: 467-505.
- Kalaycı, Ş. (2009). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri (Asil Yayın Dağıtım, Ankara).
- Kaya, E. (2010). İş Stresive Tükenmişlik Duygusunun İşten Ayrılma niyeti Üzerine Etkileri: Sağlık Personeli Üzerine Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.
- Koç, Ş.R. (2009). Sağlık Çalışanlarında İş Stresi Acil Servis Örneği. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.
- Korkmaz, A, Avsallı, H. (2012). Çalışma Hayatında Yeni Bir Dönem: 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası. *Süleyman Demirel Üniversitesi SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 26: 153-167.
- Meydanlıoğlu, A. (2013). Sağlık Çalışanlarının Sağlığı ve Güvenliği. *BalikesirSaglik Bilimleri Dergisi* 3(2): 192-199.

- Ofluoğlu, G., Karaca, M. (2001). İş Kazaları Ve Meslek Hastalıklarının Psikolojik Boyutları Ve Çalışma Yaşamının Kalitesi. *TMMOB Makina Mühendisleri Odası İş Sağlığı İş Güvenliği Kongresi*. Adana, Türkiye, Mayıs 11-12.
- Oğan, H. (2014). *Sağlık Çalışanları İçin İşçi Sağlığı Ve Güvenliği* (Türk Tabipleri Birliği Yayınları, Ankara).
- Önder G, Aybas M, Önder E (2014) Hemşirelerin Stres Seviyesine Etki Eden Faktörlerin Öncelik Sırasının Çok Kriterli Karar Verme Tekniği İle Belirlenmesi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi* 1(1): 21-35.
- Özgener, Ş, Iraz, R. (2006). Customer relationship management in small-medium enterprises: The case of Turkish tourism industry. *Tourism Management* 27(6): 1356-1363.
- Özmutaf, N.M. (2006). Örgütlerde İnsan Kaynakları Ve Stres: Ampirik Bir Yaklaşım. *E.Ü. Su Ürünleri Dergisi* 23(1-2): 75-81.
- Saldamlı, A. (2008). Mesleki Stres . *Örgütsel Davranışta Seçme Konular*, der. Mahmut Özdevecioğlu ve Himmət Karadal (İlke Yayınevi, Ankara).
- Sarıcaoğlu, F., Akıncı, S.B., Gözaçan, A., Güner, B., Rezaki, M. ve Aypar, Ü. (2005). Gece ve Gündüz Vardiya Çalışmasının Bir Grup Anestezi Asistanının Dikkat ve Anksiyete Düzeyleri Üzerine Etkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi* 16(2): 106-112.
- Sarıçam, H. (2012). İş Sağlığı Ve Güvenliği Kapsamında Hemşirelerin Karşılaştığı Risk Ve Tehlikelerin İş Stresi Düzeyleri Üzerine Etkisi . Yüksek Lisans Tezi, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sağlıkla Kalite Geliştirme ve Akreditasyon Anabilim Dalı, İzmir.
- Serinken, M., Tomruk, Ö., Erdur B., Soysal, S. ve Çımrın, A.H. (2003). Acil Servis Hekimlerinin İş Stres Faktörleri. *Akademik Acil Tıp Dergisi* 1: 48-51.
- Tokmak, C., Kaplan, Ç., Türkmen, F. (2011). İş Koşullarının Sağlık Çalışanlarında Yol Açtığı Stres Üzerine Sivas'ta Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi* 3(1): 49-68.
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2005). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi* (Detay Yayıncılık, Ankara).
- Yılmaz, F. (2009). Avrupa Birliği Ve Türkiye'de İş Sağlığı Ve Güvenliği: Türkiye'de İş Sağlığı Ve Güvenliği Kurullarının Etkinlik Düzeyinin Ölçülmesi. Doktora Tezi, T. C. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, İstanbul.

Mukaddime, 2018, 9(2), 195-211
DOI: 10.19059/mukaddime.458596

Varlık Yönetim Şirketlerinin Türk Bankacılık Sistemindeki Sorunlu Kredilerin Yönetimindeki Rolü

Hasan Lök*

Öz: Sorunlu krediler, banka ile borçlu arasında daha önce yapılan geri ödeme anlaşmasının bozulması ile tahsilat sürecinin zarar görmesi veya gecikmesi ihtimalinin ortaya çıkması olarak tanımlanmaktadır. Son yıllarda bankaların sağladıkları ve geri ödenme aşamasında çeşitli problemler yaşanan ve sorunlu alacaklara dönüşen krediler, bankaların faaliyetlerini ve varlık yapısını olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle, bankaların bilançolarında risk ve kaynak maliyetleri artmaktadır. Son dönemlerde Türk Bankacılık hukukunda yapılan değişikliklerle sisteme Varlık Yönetim Şirketleri ilave edilmiştir. Çalışmanın amacı tahsilinde güçlük çekilen sorunlu kredilerin varlık yönetim şirketlerine devrine dönük olarak bu şirketlerin önemi ve rollerini irdelemektir. Çalışmanın yöntemi olarak literatür taramasından yararlanılmış olup, çalışma konusu ilgili bilimsel kaynaklarla desteklenmektedir. Çalışmada sorunlu kredilerin varlık yönetim şirketlerine devri sonrasında bankacılık sisteminde olumlu gelişmelerin ve iyileşmelerin olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sorunlu Krediler, Varlık Yönetim Şirketleri, Türk Bankacılık Sistemi...

195

The Role of Asset Management Companies in the Management of Non-Performing Loans in Turkish Banking System

Abstract: The non-performing loans are defined as the breakdown of the previous repayment agreement between the bank and the borrower and the possibility of damage or delay of the payment collection process. The credits provided by banks in recent years experiencing various problems in the repayment phase and becoming problematic receivables, negatively affect the activities of the banks and the asset structure. For this reason, the risk and resource costs of the banks are increasing. In recent years, with the amendment made in Turkish Banking Law, Asset Management Companies have been added to the system. The purpose of the study is to examine the role and importance of these companies regarding the

* Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu Meslek Yüksekokulu Bankacılık ve Sigortacılık Programı
lok_h@ibu.edu.tr, hasanlok@hotmail.com

transfer of non-performing loans, which are difficult to collect to asset management companies. Literature review has been used as a method of study, and the study is supported by relevant scientific resources. As a result, it has been determined that the non-performing loaning has had positive developments in the banking system after the transfer of asset management companies.

Key Words: Non-performing Loans, Asset Management Companies, Turkish Banking System...

Giriş

Finansal sistem içerisinde Türk bankacılık sektörünün rolü tarihsel akışı içerisinde büyük bir öneme sahip bulunmaktadır. Bankalar halktan topladıkları fonlar ile öz kaynaklarını müşterilerinin projelerine kredi olarak tahsis etmektedirler. Bankalar bu işlemleri yaparken tahsis ettikleri bu kredilerin geri ödenmemesi riski ile karşı karşıya kalabilmektedir. Kredilerin geri ödenmemesi müşteriler ve banka açısından hukuki süreçlerin başlamasına neden olmaktadır. Hukuki sürece girmiş olan kredilere sorunlu kredi ismi verilmektedir.

Sorunlu krediler bankalar tarafından verilmiş olan kredilerin kullanım koşullarında sıkıntıların ortaya çıkması ve geri ödeme sürecinde taksitlerin zamanında ve tam olarak ödenememesinde kendini gösterebilmektedir. Sorunlu kredilerin tahsilinde ortaya çıkan aksaklıklar, bankaların faaliyetlerinin düzenli bir şekilde yürütülmesinde kesintilere neden olmaktadır. Banka varlıkları içerisinde bulunan sorunlu krediler, firma bilançolarında finansal tabloların kalitesini düşürmektedir. Uluslararası denetim şirketleri ve derecelendirme kuruluşları sorunlu krediler nedeniyle bankalara olumsuz rapor ve düşük dereceler verebilmektedir. Bankalar dönem sonu varlıklarını kalitesiz hale getiren sorunlu kredileri Varlık Yönetim Şirketlerine devrederek bu olumsuzluklardan kurtulmaktadırlar. Ülkemizde son yıllarda uygulama sokulmuş olan sorunlu kredi devirleri, uluslararası derecelendirme kuruluşlarının bankacılık sektörümüze verdiği iyi ratinglerle olumlu sonuçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Bu çalışmada, öncelikle sorunlu krediler kavramı irdelenmekte olup, sorunlu kredilerin faydaları, sakıncaları ve bankacılık sistemindeki yeri açıklanmaktadır. Daha sonra sorunlu kredilerin devredildiği Varlık Yönetim Şirketleri, kapsamlı olarak ele alınmaktadır. Çalışmanın son kısmında ise sorunlu kredilerin yönetiminde etkili olan Varlık Yönetim Şirketleri Türk bankacılık sistemi açısından değerlendirilmektedir.

1. Sorunlu Kredilere İlişkin Kavramsal Çerçeve

Banka ile borçlu arasındaki geri ödeme anlaşmasının bozularak ödemenin gecikmesi ve zarar olasılığının meydana gelmesi sorunlu kredi olarak adlandırılmaktadır (Seval, 1990: 251). Dünya bankacılık sisteminin işleyişini aksatabilecek ciddi hususlardan biri olarak nakdi veya gayri nakdi kullanılmış olan ve sonradan sorunlu hale gelmiş krediler gösterilebilir. Bankalar tarafından

sağlanan kredilerde kredi kullanım sözleşmesinde aksaklıklar meydana gelmesi, vadelerin zamanında ödenmemesi ve eksik ödenmesi, müşterilerin kredi itibarlarını yitirmelerini ortaya çıkarmış ve sorunlu kredilerin doğmasına neden olmuştur (Şahbaz ve diğerleri, 2014: 71).

Bir kredinin sorunlu olarak nitelendirilmesi için ödemenin veya akidin ciddi şekilde bozularak tahsilatın gecikmesine neden olması gerekmektedir. Yani kredinin vadesinde ödenmemesi, bu ödemenin kısa bir süre gecikmesi, krediyi sorunlu hale getirmez. Ancak bu durum kredi türüne, gecikme süresine, firmanın birden fazla onaylı kredisinde, aynı anda veya birinde gecikme olmasına göre değişmektedir. Örneğin, bireysel kredilerde bir taksitin gecikmesi, ticari kredilerde anaparanın vadesinden itibaren 30 gün gecikmesi, bu kredileri sorunlu krediler sınıfına dâhil etmektedir (Selimler, 2015).

Bankalar mevduat müşterilerinden topladıkları tasarrufları, fon talebi olan kişi ve firmalara kredi olarak kullandırmakta ve aracılık fonksiyonlarını da sağlıklı bir şekilde yerine getirmeye çalışmaktadır. Ayrıca beklenen karlılığı sağlayabilmeleri için de tasarrufları kredi kanalıyla doğru yatırım alanlarına yönlendirmeleri gerekmektedir. Ancak açılmış olan her kredinin vadesinde geri ödenme riski olduğundan, kredi taleplerinin değerlendirilmesinde oluşabilecek riskleri en az seviyeye indirecek ve kaynakların verimli alanlara yönlendirilmesini sağlayacak kredilendirme politikaları oluşturmalı ve kredi tahsisinde temel prensiplere uyulmalıdır. Uyulmadığı takdirde kullanılan kredilerin vadesinde ödenmemesi ve sorunlu hale gelmesi kaçınılmazdır (Karamustafa, 2011: 4).

Bankalar tarafından kullanılan kredilerin sorunlu hale gelmesi için vade gününde ödenmemesi yeterli olmayıp ayrıca kredi anlaşmasının önemli şekilde bozularak tahsilatın gecikmesi ve yaşanan gecikmeye bağlı olarak da zararın veya zarar olasılığının ortaya çıkması gerekmektedir. Kredi anlaşmasının önemli şekilde bozulması kredi türüne, gecikme süresine, firmanın birden fazla onaylı kredisinde aynı anda veya birinde gecikme olmasına göre değişebilmektedir. Sorunlu kredilerin ortaya çıkması ve artışı ise bankaların mali yapılarını olumsuz etkilediğinden ve ekonomideki kaynakların etkin kullanılmasını engellediğinden, gerek finans sistemi, gerekse ekonominin geneli üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkarmaktadır (Karamustafa, 2011: 4).

Sorunlu krediler işletmelerin kredi güvenilirliklerini yitirmeleri ve kredinin ödenmesinin geciktirilmesi sonucu meydana gelmektedir. Kredi güvenilirliğini kaybeden işletmelerin mevcut kredi bakiyeleri, özel takip hesaplarında izlenirken, kredinin temerrüdü halinde, kalan kredileri idari ve kanuni takip hesaplarında da izlenmektedir (Selimler, 2015:134).

2. Kredilerin Sorunlu Hale Gelme Nedenleri

Finansal araçlarda ortaya çıkan yenilikler ve sürekli gelişmeler doğrultusunda kredi hacmi sürekli artmakta ve bankaların müşterilerine açtıkları kredilerin kullanımında artış yaşanmaktadır. Plasmanlardaki bu artışlarla beraber küresel ve ulusal ekonomide yaşanan bu dalgalanmalar, piyasalarda yaşanan negatif gelişmeler kredilerin ödenmesi noktasında geri dönüşü zorlaştırmaktadır. Bunun yansira borçlar hukukuna riayet edilmemesi, kredi kullanılırken genel mevzuata ve banka mevzuatına muhalif işlemlerin gerçekleştirilmesi, bankalarca sağlanan kredilerin geri dönüşünde problemler yaşanmasına, yani sorunlu kredilerin oluşmasına sebep olmaktadır. Bir banka, kredi stratejilerini iyi bir şekilde belirlememiş, yazılı prensip ve kaidelerini anlaşılır ve net bir biçimde oluşturmamış ise kredi komisyonu ve kredi yöneticileri bu belirlenen politika, strateji ve yazılı kaidelere bağlı olarak kredileri iyi takip edemeyecek ve yönetemeyecektir. Bu sebeple de bankanın varlık kalitesinin sorunlu hale gelmesi kaçınılmaz olacaktır. Uluslararası bankacılık sisteminde takipteki kredilerin, kullanılan krediye olan oranı %5' e kadar normal kabul edilmektedir. Bu oranın seviyesi yükseldikçe bankaların riski de olumsuz yönlü olarak artmaktadır (Takan, 2011: 446).

198

Kredinin sorunlu hale gelmesi, bankacılık sisteminden kaynaklı etkenler olabileceği gibi banka tarafından yapılan hatalar da olmakta, kredi kullanıcısının kötü yönetim ve etkin olmayan finansal planlama gibi hatalarından da kaynaklanabilmektedir. Kredi verenlerin kasıtlı olarak yanlış bilgilendirilmesi, aşırı ve kontrolsüz büyüme, üretim ve ürün hataları, etkin ve yeterli bir iç kontrol sisteminin kurulmaması, finansman yetersizliği ve aşırı finansal kaldıraç ile faaliyet gösterilmesi, en yaygın görülen kredi müşterisi kaynaklı etmenlerdir (Kavcıoğlu, 2003: 56).

Bankacılık sisteminde kredilerin sorunlu hale gelmesinde iç ve dış etkenler önem arz etmektedir. İç etkenler, kredi kullandırma ve geri ödeme ilişkisi içerisinde olan taraflardan kaynaklanan problem ve yetersizliklerdir. Dış etkenler ise kredi taraflarının iradeleri dışında gerçekleşen nedenleri ifade etmektedir (Sipahi, 2003: 19).

Genel olarak bir kredinin sorunlu hale gelmesine neden olabilecek etmenler banka kaynaklı etmenler ve çevresel faktörler olarak değerlendirilmektedir. İşletme dışında ortaya çıkan bu nedenler, işletmenin kârlılığını ve satışlarını etkileyerek aldığı kredinin bankaya geri ödenmesinde çeşitli sorunlara neden olabilmektedir (Takan ve diğerleri, 2011).

Banka Kaynaklı Etmenler: Banka kaynaklı etmenler, krediyi kullandıran bankaların kredi inceleme ve kullandırma süreci ile izleme aşamalarındaki yapılan hatalardan oluşmaktadır. Bu vb. hatalar kredilerin sorunlu hale gelmesine neden olabilmektedir (Savaşal, 2003:51).

Bankaların kredi inceleme ve kullanım aşamalarında yapmakta oldukları hataları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Takan ve diğerleri, 2011):

- Banka tarafından sağlanacak kredinin amacının ve geri ödemeye esas olacak şirketin fon yaratma gücünün yeterli düzeyde analiz edilmemesi,
- Kredi verilecek sektör ve işletmelerin seçimindeki hatalar,
- Finansal tabloların gerekli titizlik ve yeterli düzeyde incelenmemesi,
- Banka yönetimlerinin sağlamış oldukları kaynakları krediye dönüştürmede aceleci ve zorlayıcı tutum çerçevesinde irdelemesi,
- İşletmeler hakkında yeterli ve detaylı istihbaratın yapılamaması,
- İşletmelerin talepleri ve amaçları göz önüne alınmadan bankaların krediyi kullandırması, kredi kompozisyonunu bankanın istekleri doğrultusunda oluşturulması,
- Kredinin geri ödenememesi durumunda başvurulabilecek teminatların eksik ve hatalı alınması olarak sıralanabilir.

Çevresel Etmenler: Çevresel etmenler ekonomik, politik, teknolojik çevreden kaynaklanabileceği gibi doğal çevreden de kaynaklanabilmektedir. Ülke ve dünya ekonomisinde yaşanan olumsuzluk ve istikrarsızlıklar, yaşanan ekonomik ve siyasal krizler, teknolojik gelişmelere firmanın uyum sağlayamaması, hammadde ve enerji gibi doğal kaynaklarda yaşanan sıkıntılar, deprem ve yangın gibi doğal çevreden kaynaklanan sorunlar en yaygın görülen çevresel nedenlerdir. Bu etmenler aşağıda şöylece açıklanabilmektedir (Karamustafa, 2011: 10).

- **Teknolojik Gelişmeler:** Bir işletmenin üretimine devam edebilmesi ve kârlılığını arttırabilmesi açısından hızla gelişen teknolojilere uyum sağlayabilmesi ve teknolojik yenilikler uygulaması oldukça önemlidir. Teknolojik yeniliklere uyum sağlayamayan işletmelerin rekabet gücü ve ürettiği ürüne olan talep azalabilir. Bu durum, işletmelerin kârlılığını olumsuz etkilerken kullanılan kredilerin geri ödenmesini de zorlaştırabilmektedir.
- **Ekonomik Koşullar:** Ekonomide yaşanan dalgalanmalar işletmelerin kârlarını ve başarılarını doğrudan etkileyebilmektedir. Örneğin, ekonomik durgunluk dönemlerinde işletmeler satışlarında ciddi düşüşler yaşayabilir

ve buna bağlı olarak da finansal yapılarında bozulmalar meydana gelebilir. Bu işletmeler mali yapıları zarara uğradığından kullandıkları kredilerin geri ödenmesi konusunda da zorluk yaşayabilmektedirler.

- Doğal Kaynaklar: İşletmelerin üretimlerine devam edebilmeleri için hammadde temini oldukça önemlidir. Örneğın, sel, deprem, kuraklık gibi nedenlerle beklenmeyen felaketler yaşanması durumunda işletmeler zarar görebilir ve finansal yapıları bozulabilir. Bu durumdaki işletmelerin kullandığı kredilerin de geri ödenmesinde aksamalar yaşanabilmektedir.
- Politik Yapı: Asgari ücretlerde yapılan yükseltmeler, ithalat ve ihracat koşullarına getirilen kısıtlamalar, vergilerin arttırılması vb. gibi hükümetin aldığı kararlar işletmelerin başarısını, finansal yapısını ve dolayısıyla da bu işletmeler tarafından kullanılan kredilerin geri ödemesini olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

3. Sorunlu Kredilere İlişkin Bankaların Hassasiyetleri

Bankalar varlık kalitesinin olumsuz hale gelmemesi ve sorunlu kredilerin tutarının yükselmemesi için kredileri yakından izleme zorunluluğundadır. Bankaların kredi izlemeye ilişkin hassasiyetlerini planlamak için aşağıdaki yol haritasını uygulayarak (Kartal ve diğerleri, 2017: 101):

Bankalar sorunlu kredileri için izleme sistemleri kurmalıdır,

- İzleme sistemleri, bankanın kredi müşterilerinin tamamını içermeli, ayrıca kendi kurumunun tüm veri ve istihbaratından yararlanmalıdır,
- İzleme sistemlerinde genel müdürlük dışındaki bölge ve şube yetkisindeki kredileri daha dikkatli izlemelidir,
- İzleme sistemleri, krizin oluşmasından önce sinyaller vermeli, bu sinyallerin önceden otomatik olarak alınmasını üretmeli,
- Kredi müşterilerinin durumunun olumsuzluğa doğru gitmesinden önce yasal dayanaklar elveriyorsa, müşterinin ödeme gücünü artıracak şekilde yeniden yapılandırma uygulanmasına gidilmelidir,
- Yapılandırma sürecinde bankanın güvencelerini korumaya almalı ve güvencelerde güçlenmeye gidilmelidir,
- Dondurulmuş krediler ve %100 özel karşılık ayrılan kredilerin sonlandırılması, banka yönetim kurulu tarafından belirlenen kurum içi işlemleri içerecek şekilde yürütülmeli.

4. Sorunlu Kredilerin Banka Bilançolarına Etkileri

Bir ülkenin finans sektörünün lokomotifi sayılan bankalar, ülke ekonomisinin öncü göstergesi konumundadır. Bankaların varlık kalemleri içerisinde en büyük tutar müşterilere verilen kredilerdir. Kredilerin sağlam olması yerlere tahsisi bankaların varlık kalitesini ve değerini yükseltmektedir. Kredilerden sağlanan faiz gelirleri dönem sonuçlarını da olumlu hale getirmektedir. Tahsis edilecek kredilerin ve faizlerinin zamanında ödenmemesi varlık değerini ve dönem sonuçlarını menfi etkilemektedir. Diğer yandan bankaların sorumlulukları özellikle kısa vadeli mevduatlar üzerinde iken, varlık yapısını ise bireysel ve kurumsal kredi müşterilerine sağladıkları kısa ve uzun vadeli krediler oluşturmaktadır. Kurumsal ve bireysel kişi müşterilere sağlanan kredilerin zamanında tahsil edilememesi ise bankaların varlık kalitesini ve değerini düşürmekle beraber sorumluluklarını da zamanında ve beklendiği şekilde yerine getirememelerine sebebiyet vermektedir (Yücememiş ve diğerleri, 2011:45).

Bankaların takipteki kredilerinin kullanılan kredilere oranı %5 seviyelerine kadar normal karşılanmakla birlikte bu oranın üzerine çıkan takipteki kredi rakamları, banka riskini arttırıcı etkiler oluşturmaktadır. Faaliyet amacı tahsis edilen kredilerden alınan faiz ve komisyon gelirleriyle kar elde etmek olan bankaların tahsili gecikmiş alacaklarının yükselmesi, maliyetlerde artışa yol açmakta ve karlılığını olumsuz etkilemektedir (Karamustafa, 2011: 14).

Banka varlıkları arasında büyük bir yer tutan kredilerin sorunlu hale gelmesinin bankaya olan başlıca maliyetlerini şöyle sıralamak mümkündür (Seval, 1990: 275-276);

- Bankanın varlık-kaynak yönetimin olumsuz etkilenmesi,
- Bankanın likidite yapısının bozulması,
- Bankanın gelişme ve büyümesinin olumsuz etkilenmesi,
- Sorunlu kredilerin hukuki işlemlerinin uzmanlık gerektirmesi dolayısıyla yüksek miktarda yasal ve yönetim giderlerine neden olması,
- Sorunlu kredilere tahsis edilen fonların daha yüksek getirisi olan değişik yatırım araçlarına yönlendirilememesi,
- Sorunlu kredi miktarının yüksek olduğu bankalarda düşük gelir ve büyümenin iş görenlerin motivasyonu ve ücretlerine olumsuz etkilemesidir.

Yaşanan bankacılık krizleri ve artan sorunlu krediler nedeniyle ekonomik faaliyetlerde ani daralmalar meydana gelmektedir. Bankaların mali bütçelerini toparlayabilmeleri için kredi müşterilerinden alacaklarını en kısa zamanda tahsil

etme yoluna gitmeleri ve reel sektöre yeni kredi imkanı sağlamaktan vazgeçmeleri ise özellikle bankacılığın finansal sistemde büyük öneme sahip olduğu ülkelerde ekonomik durgunluğa yol açmakta ya da var olan durgunluğu derinleştirmektedir. Bankaların likidite riskini azaltmak için kredileri sorunlu hale gelmeden tahsil yoluna gitmesi ve/veya kredi plasmanlarını azaltması, firmaların faaliyetlerindeki daralmayla birleştiğinde ekonominin kısır döngüye girmesi de kaçınılmaz olmaktadır. Kredilerin riskli hale gelmesinden sonra izlenecek çözüm yoluna ilişkin yol haritaları farklılık göstermekle birlikte bankalar tarafından izlenmesi gereken temel yaklaşım kredi kullanan şirketin sonlandırılmasına yol açmadan kredinin geri alınmasıdır. Bu yol tercih edildiğinde ve banka krediyi müşteriden geri aldığına gerek banka gerekse kredi kullanıcısı açısından en uygun çözüm ortaya çıkmaktadır. Kredi borçlusu şirketin güvencelerine el koyma ve nakde çevirme ya da firmanın tasfiyesine sebep olacak çözüm yollarına gidilmesi en son başvurulması gereken alternatifler olarak değerlendirilmektedir (Karamustafa, 2011: 15).

Varlık niteliğine dikkat edilmeksizin kredi sağlanması halinde, ekonomik kriz dönemlerinde kredilerin problemlili hale gelme ihtimali artacak ve bu olasılık kaldıraç etkisi ile bankacılık sektöründen, ülke ekonomisine doğru bir domino etkisi oluşturacaktır. Sorunlu kredilerin artışı; reel sektörde sorun olduğuna işaret ederken, yalnızca kredi kullandıran bankaları ya da bankacılık sektörünü değil, ülke ekonomisini de olumsuz yönde etkileyecektir. Kredilerin sorunlu hale gelmesi; bankaların iflaslarına neden olabilmekte, hükümetlerin bankalara kaynak sağlamasını gerekli kılabilmekte, bunun sonucunda da reel faizlerde artış, ekonomide dalgalanmalar, varlık fiyatlarında ve para birimi değerinde gerilemeler görülebilmekte, bankaların kredilerle ilgili oranlarını ve tutarlarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Yücememiş ve diğerleri, 2011:45).

Sorunlu kredilerin ve yüksek risklerin bankaya olan etkilerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Kavcıoğlu, 2003: 49):

- Problemlili kredilerin daha yakın takibi gerektiğinden, idari giderlerin artmasına neden olacaktır.
- Sorunlu krediler, bankanın imajının ve piyasadaki isminin zedelenmesine neden olacak ve böylece bankanın büyümesini ve gelişmesini olumsuz yönde etkileyecektir.
- Sorunlu krediler, yöneticilerin zamanlarını daha verimli alanlara yönlendirmelerine engel olacaktır.
- Sorunlu krediler nedeniyle ayrılan fonların, daha yüksek getirili alternatif alanlara yönlendirilmesi mümkün olmayacaktır.
- Bankalarda sorunlu kredilerin miktarı arttıkça düşük getiri ve sınırlı büyümeden dolayı bankada çalışanların morali de olumsuz yönde etkilenecektir.

- Sorunlu kredilerin yasal konularda önemli bir uzmanlığı gerektirmesi, yüksek düzeyde yasal masraflara neden olacaktır.

Sorunlu kredilerin bankacılık sistemine olan olumsuz etkileri söz konusu olduğundan, bankalar kredilerin sorunlu hale dönüştüğünü belirledikten sonra zaman kaybetmeden hukuki süreçleri işletmeleri gerekmektedir. Kredilerin vadesinde tahsil edilememesi bankaları güvenilirlik, likidite, yeniden kaynak oluşturma vb. gibi konularda olumsuz yönde etkilemektedir. Sorunlu kredilerin banka bilançolarında çok yüksek oranlara ulaşması durumunda, bankanın faaliyetlerine son vermesi ve bankanın iflası durumu da ortaya çıkabilmektedir (Seval, 1990: 285).

5. Sorunlu Kredilere İlişkin Çözüm Yolları

Sorunlu hale dönüşmüş olan banka kredilerine ilişkin bankaların izleyebileceği strateji aşağıya çıkarılmış olan şu üç yöntem ile çözümlenebilmektedir (Seval, 1990: 285):

- Müşteriler ile ilişkilerini sürdürmeye devam etmek,
- Teminatı paraya çevirmek,
- Hiçbir harekette bulunmamak.

Bankaların bu yöntemlerden hangisini tercih edeceği, bankanın yapısına, kredi portföyünün kalitesine, ekonomik şartlara, banka yönetiminin tecrübesine vb. gibi faktörlere bağlı olarak değişmektedir (Kavcıoğlu, 2003: 73).

Krediler sorunlu hale geldikten sonra uygulanacak çözüm yollarının birçok çeşidi bulunmaktadır. Uygulamada esas tercih edilen, risk gerçekleşmeden önce bankaların gerekli tedbirleri almaları, erken uyarı sinyallerini iyi bir şekilde analiz etmeleri ve buna uygun çözümler üreterek hemen harekete geçmeleridir. Bankaların risklere karşı tedbir yada önlem almada gecikmeleri durumunda ise bazı kredilerin sorunlu hale gelmesi kaçınılmaz olmaktadır (Karamustafa, 2011: 35).

Müşterilerle Çalışmaya Devam Etmek: Müşteri ile ilişkilerin devam ettirilmesi kararı alındıktan sonra bir hareket planı oluşturulması gerekmektedir. Oluşturulan hareket planı ile durumun sürekli takip ve analiz edilmesi şarttır. Hareket planı sonuçları ile tahmini yapılan mali sonuçların karşılaştırması yapılmalı, firmanın sektördeki yeri izlenmeli ve şirket görüşmeleri sıklaştırılmalıdır. Ayrıca kredi borçlusunun davranışları ve bankaya borcunu tediye etmede hangi derecede arzulu olduğu da devamlı izlenmelidir. Kredi kullananın taahhütleri çıkarılmış olan plandan farklılık arz ediyor ve banka ile işbirliğinden kaçınıyorsa bankanın desteğinin revize edilmesi gerekmektedir (Karamustafa, 2011: 18). Banka müşteri ile çalışmaya ve ilişkilere devam etme kararı almışsa planlarını

gözden geçirmeli ve uygulamayı aşağıdaki şekilde gerçekleştirmelidir (Kavcıoğlu, 2003: 82-84);

a. Sorunlu Kredi Durumunun İyileştirilmesine Yönelik Bir Planın Hazırlanması:

Bu aşamada, sorunun çözümü açısından, firmaların bankayla işbirliği yapması ve sorunu kabul edip gerekli fedakarlığı yapmaya hazır olması gerekmektedir. Banka tarafından sorunları çözecek önlemlerin yer aldığı bir planın hazırlanması ve bankanın firmaya verilen krediler sayesinde sorunlarını çözeceğine ve kredinin tahsis edileceğine inanması oldukça önemlidir.

b. Finansal Tabloların Hazırlanması: Bankaların geri ödeme olanaklarını öngörebilmesi amacıyla bilanço ve gelir tabloları hazırlanmalıdır. Tabloların hazırlanması borçlunun en erken ne zaman ödeme yapabileceği ve bankanın borcu tahsil edebilmesi açısından oldukça önemlidir.

c. Fon Kaynaklarının Tespit Edilmesi: Borçların ödenmesi konusunda alternatif fon kaynakları da araştırılmalıdır. Ancak, işletmeye fon sağlayacak kaynağın bulunması durumunda banka bu fonların dağıtımını kontrol altında tutmalıdır.

d. Müşteri İle İyi İlişkilerin Kurulabilmesi ve İzlenmesi: Borçlu ile dayanışma içerisinde olunmalı ve sorunun çözümü için ortak çalışılmalıdır. Bu arada durumun sürekli analizi ve takip edilmesi de son derece önemlidir.

Takibe Geçilmesi ve Teminatların Paraya Çevrilmesi: Sorunlu kredilerin tahsilatı esnasında bankalar sorun yaşadıklarında daha önceden teminat olarak alınan kaynakları, paraya çevirme yolunu tercih edebilirler. Tercih edilen bu yol büyük çalışmalar gerektirmediğinden bankalara zaman kazanımı sağlar. İlk bakışta bu yöntem kolay gibi görünse de burada borçlunun niyeti çok önemlidir. Eğer borçlunun niyeti kötüyse ve bankanın tasfiye işlemlerini engellemeye yönelik davranışlarda bulunursa bu süreç daha zor, uzun ve maliyetli bir duruma dönüşebilir (Seval, 1990: 291).

İzlenmesine karar verilen kredilerin çözümüne yönelik uygulama, kredinin geri alınamamasına bağlı olarak özel, yönetsel ve yasal takip olarak 3'e ayrılmaktadır (Seval, 1990: 291).

a. Özel Takip: Kredi alacağı henüz muaccel olmamakla birlikte takip ve kontrol neticesinde kredinin tahsil edilme şüphesinin oluştuğu durumlarda kanuni takip yollarına başvurmaksızın kredinin vadesi içerisinde geri dönüşünü sağlayacak önlemlerin alınmasına yönelik işlemlere özel takip denilmektedir. Özel takip şeklinin belirleyici özelliği alacağın muaccel olmamasına rağmen vade içerisinde ortaya çıkan beklenmedik gelişmeler sebebiyle, tahsilatın gecikmesi olasılığına karşı, kanuni takip yollarına başvurmaksızın, kredinin izlemeye alınmasıdır. Bu takip usulünde borçlunun kredi değerliliğinin devam ediyor olması en önemli kriterdir. Özel takipte, kredinin değerliliği çeşitli kontrol unsurlarıyla analiz edilmektedir. Bu takip usulünde (Özgül, 2008:29-30);

- Borçlunun ödeme gücündeki değişimin derecesi,
- Şirket hakkında icra-iflas olgusunun gerçekleşip, gerçekleşmediği,
- Borçlunun öz sermayesinin borcun vadesinde ödenmesini karşılayıp, karşılayamayacağı,
- Borçlunun işletme sermayesinin işletme faaliyetlerini karşılama yeterliliği,
- Şirketin borç yükü ve ödemelerinde sıkıntı olup olmadığı gibi unsurlar kontrol edilerek, kullanılan kredinin değerliliği analiz edilmektedir. Bu takip usulü önleyici nitelikte olup, bankaya gerekli önlemleri doğru zamanda alabilme imkanı vermektedir.

b. Yönetimsel Takip: Alacağın tahsilinin gecikmesi ve temerrüde düşmesi yani ödeme gününde alınamaması durumunda yasal takibe başvurmaksızın yapılan izleme işlemine yönetimsel takip adı verilmektedir. 1 Kasım 2006 tarihli Karşılıklar Düzenlemesine göre “esas borç taksiti veya faize dönük tahsilat, vadesinden veya ödenmesi gereken tarihten itibaren bir aydan fazla geciken ancak 3 ayı geçmemiş alacaklar” yakın izlemedeki alacaklar grubunda yer almakta olup, bu tür alacaklar yönetimsel takip sürecinde izlenmektedir. Yönetimsel izleme sürecinin belirleyici özellikleri şunlardır (Özgül, 2010: 27);

- Yeterli teminatın bulunması ya da alınabilmesi,
- Diğer alacaklıların takibe geçmemiş olması.
- Borçlunun kredi değerliliğini kaybetmesi,
- Alacağın muaccel hale gelmesi ve temerrüde düşmesi,
- Ödeyememenin geçici likidite sıkıntısından kaynaklanması,
- Vadeden veya ödenmesi gereken tarihten itibaren 30-90 gün arasında gecikmenin bulunması ve en çok 90 günlük sürede alacağın tahsil edilebilmesi,

İdari takip sürecinde yapılan değerlendirmeler ve borçlunun yaklaşımı, kredi borcunun ödenmesi açısından ciddi şüpheler ortaya çıkarmışsa ve borçluya süre tanınması alacağın tahsili açısından olumlu sonuç vermeyecekse bu aşamada artık kanuni takip sürecine geçilmektedir (Karamustafa, 2011: 20).

c. Yasal Takip: Yönetimsel izlemeye intikal ettirilmiş ancak geri ödenmeyeceği anlaşılan, borçlu ile anlaşılmasına karşın zamanında ödemesi yapılmayan tahsili gecikmiş alacaklar için uygulanan takip usulüne yasal takip denilmektedir (Seval, 2000: 19). Görüldüğü gibi bankalar kredi ilişkilerinde öncelikle özel takibe geçerek önleyici tedbirler almakta ve alacağın tahsil

olanağını arttırmaya çalışmaktadırlar. Alacağın vade günü geçmesine karşın borç ödenmemişse bankalar şirketi yönetsel izlemeye almakta ve firma ile ilişkilere göre ek kredi, vade uzatımı, güvence yükseltme vb. yeni planlar belirlemektedir. Ancak borçlunun borcunu ödeme konusundaki göstergeleri iyice azalmış ve vade tarihinden itibaren 3 ayı aşkın bir süre geçmiş ise yasal takibe geçilmekte ve mümkün olduğunca teminatlar paraya çevrilerek alacak tahsil edilmeye çalışılmaktadır (Karamustafa, 2011: 20-21).

Herhangi Bir Eylemde Bulunmamak: Sorunlu kredilerin tespitinden sonra banka bu kredilerin çözümü için hiçbir harekette bulunmama yoluna da gidebilir. Ancak, böyle bir hareketle banka, kredilerin daha da kötüleşmesi ya da teminatların değerini kaybetmesi riskini de göze almış olur. Burada bankanın, ‘Harekete geçmekte gecikmekle’ banka çıkarları zarar görür mü?’ ya da ‘Gecikmeler mevcut durumu daha da kötüleştirir mi?’ gibi sorulara verdiği cevaplara göre sorunun çözümüne eğilmesi gerekmektedir (Kavcıoğlu, 2003: 85).

7. Varlık Yönetim Şirketlerinin Kuruluşu Ve Amaçları

Varlık Yönetim Şirketleri, finansal sistem içerisindeki Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu, bankalar ve diğer mali kurumların alacakları ile diğer varlıklarının satın alınması, tahsili, yeniden yapılandırılması ve satılması amacıyla yönelik olarak yasa ile işlevleri çizilmiş olan kuruluşlar şeklinde tarif edilmektedir. Varlık Yönetim Şirketlerinin kuruluş amaçları, bankalar ve diğer finansal kuruluşların faaliyetleri esnasında kullandıkları finansal kaynaklar karşılığında tahsil etmeleri gereken anapara, faiz veya diğer ödemelerin tahsilatında sıkıntı yaşamaları halinde, söz konusu kuruluşların tahsil edemedikleri alacaklarının tamamını veya bir kısmını alacakların temlik suretiyle satın almaktır. Bu şirketler satın aldıkları bu sorunlu kredileri kendi finansal, hukuki ve teknik alt yapılarını kullanarak tahsil etmeye çalışmaktadırlar (Çelik, 2017).

5411 sayılı Bankacılık Kanununun 143. maddesi ile Türkiye’de finansal sistemin tahsili gecikmiş alacaklarının yönetimi ile Varlık Yönetimi Şirketleri yetkili kılınmıştır. Varlık Yönetim Şirketleri finansal kiralama, faktoring, banka ve finansman kuruluşlarının tahsili gecikmiş kredilerini devralarak, bankalara hem nakit kaynak aktarırlar, hem de bankaların uzmanlık alanı olmayan bir konuda verimsiz bir faaliyet göstermesinin önüne geçerler. Bu şirketler, kredi borçluları ile görüşmelerle ve bankalar tarafından başlatılmış hukuki süreçleri sürdürerek tahsilat yapmaya, böylece kredi portföylerini satın almak için yaptıkları yatırımlarını, tahsilat sürecinde oluşan masraflarını ve faiz giderlerini karşılayıp, kâr etmeye çalışırlar (Güvenal, 2015).

Varlık Yönetim şirketleri, finans sistemi içerisindeki bankaların sorunlu kredilerinin, piyasaca kabul gören ve ticari koşullarda pazarlanabilir finansal ürünlere dönüştürülerek, piyasaların akışkanlık kazanmasına katkıda bulunmak amacıyla kurulmuşlardır. Bu kuruluşlar sermayedarlarına piyasa koşulları çerçevesinde bir sermaye getirisi sağlamayı amaçlamaktadırlar. Diğer bir

tanımlama ise; sektördeki sorunlu kredilerin çözümlenmesinde, bu varlıkların piyasa koşulları çerçevesinde finansal ürünlere dönüştürülmesinde, yani sorunlu finansal varlıkların ürünleştirilmesi işlevini yapan finansal kuruluşlardır. Varlık Yönetim Şirketleri, finans sektöründeki sorunlu varlıkların çözümlenmesi konusunda, mevcut veya olabilecek ürünler, uygulamalar ve düzenlemelerle ilgili teknik bilgi-uygulama (know-how) katkısı getirme, çeşitli risk algılamaları ve vade yapıları çerçevesinde sermaye girdisi sağlayarak, piyasalara akışkanlık kazandırılması işlevlerini yerine getirir (Güngören, 2018).

Özel ya da kamu tarafından kurulan Varlık Yönetim Şirketleri'nin temel amacı finansal kurumlar üzerinde sıkıntı oluşturan sorunlu varlıkları devralmak olan ve finansal yeniden yapılanmayı kolaylaştırarak, sorunlu varlıkların geri kazanım değerini maksimum kılan şirketler olarak tanımlanmaktadır. Bankaların sorunlu kredilerini tasfiye etmede kullanacağı bir diğer yöntem ise bu tür kredileri Varlık Yönetim Şirketleri'ne devretmeleridir (Woo, 2000: 4).

Varlık Yönetim Şirketleri merkezi ve merkezi olmayan şeklinde iki farklı çeşide ayrılmaktadır. Merkezi olan Varlık Yönetim Şirketleri uygulamasında kamunun önderliğinde kurulan bir şirkete bankaların kötü aktifleri devredilerek takip tek çatı altında yürütülmekte ve ayrıca bankaların kendi asli fonksiyonlarına dönmeleri sağlanmaktadır (Dziobek, 1998: 19-20).

Sorunlu varlıkların Varlık Yönetim Şirketlerine devredilmesi yöntemiyle bankalar, hem bilançolarını iyileştirme, hem de ayırmış oldukları karşılıkları kâr yazma imkanına kavuşmaktadırlar. Sorunlu kredilerin Varlık Yönetim Şirketleri tarafından tasfiyesi son yıllarda birçok ülke tarafından uygulanan bir yöntem olmakla birlikte, uygulama özellikleri ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir (Karamustafa, 2011: 21).

Sorunlu kredilerin Varlık Yönetim Şirketlerine devredilmesi, bankalar açısından birçok fayda sağlamasına rağmen bu şirketlere kredi devrinin bazı olumsuz yönleri sakıncaları da bulunmaktadır (Kartal ve diğerleri, 2017: 99):

- Bankaların bilançolarındaki sorunlu kredi miktarı azalacağından problemlili kredi oranlarında cironun büyüklüğü oranında bir rahatlama olacak iken sorunlu kredilerin Varlık Yönetim Şirketlerine devredilmesi, bankaların borçluya ve borca ilişkin sahip olduğu kurumsal bilgilerin kullanılma olanağını azaltmaktadır.
- Sorunlu kredi eksilmesine bağlı olarak, zorunlu sermaye miktarında bir gerileme olacak iken sorunlu kredilerin Varlık Yönetim Şirketlerine devredilmesi, bankaları kredi kullandırma ve izlemede daha itinasızlığa itebilmektedir.
- Nakit olmayan sorunlu kredilerin devrinin yapılması ile banka bu mekanizma aracılığı ile satışın büyüklüğü oranında nakit

fon elde edecek iken, sorunlu kredi borçlularının yeni kredi alamama endişesiyle eski borçlarını aksatmadan ödeme güdüleri azalabilmektedir.

Devir işlemi bankanın varlık karlılığını olumlu yönde etkilenebilmektedir. Fakat kamu tarafından kurulan ve yönetilen Varlık Yönetim Şirketleri, iyi fiyatlama yapamayıp etkinlikten uzak çalışabilmektedirler.

8. Varlık Yönetim Şirketlerinin Sorunlu Kredilerin Yönetimindeki Rolü

Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu (BDDK) verilerine göre Türk Bankacılık Sektöründe Haziran 2017 itibarıyla 33 adet mevduat, 13 adet kalkınma-yatırım ve 5 adet katılım bankası olmak üzere toplam 51 banka faaliyet göstermekte olup, banka şube sayısı 11.705 adet ve çalışan kişi sayısı 210.369 kişidir. Sektörünün aktif büyüklüğü Haziran 2017 döneminde 2.972 Milyar TL'ye ulaşmıştır. Sektörünün aktif büyüklüğü ise son 6 yılda hızla büyümüş ve 2016 yılı sonu itibarıyla Sorunlu Kredi/GSYH oranı 1,05'e ulaşmıştır (Çelik, 2017).

Varlık Yönetim Şirketi adlı model, Türkiye'nin mali sektörde yaşadığı Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri ve bu krizlerin neden olduğu gerek mali sektörde, gerekse de reel sektörde yaşanan bunalımlar sonucunda ortaya çıkmıştır. Krizin aşılması amacıyla bu modelin yasal altyapısı, 30 Ocak 2002 tarih ve 4743 sayılı Mali Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Yasal ile yürürlüğe konulmuştur. Varlık Yönetim Şirketi modeli, 1980'li yıllardan itibaren ABD'de "RTC" ve "FDIC", Meksika'da "FOBAPROA", Güney Kore'de "KAMCO", Çin'de "CHAMC", Endonezya'da "IBRA", Tayland'da "FRA", Malezya'da "DANAHARTA", Filipinler'de "APT" ve Gana'da "NPART" isimleriyle var olan ve IMF'in Türkiye'ye önermiş olduğu bir sistemin parçasıdır. Türkiye'nin 1990 yılından itibaren üst üste yaşamış olduğu krizler, mali piyasalara duyulması gereken güveni yerle bir etmiştir. 2001 yılındaki finans krizi, bankaların krizden kurtulmak güdüsü ile ödeme güçlüğü içindeki reel sektördeki alacaklarını yasal izlemeye almaları ile sonuçlanmıştır. Bu olgu sonucunda ise reel sektördeki çok sayıdaki firma iflasın eşliğine gelmiştir. 4743 sayılı yasa ile Bankalar Kanunu'nda bazı değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bu değişiklikler "İstanbul Yaklaşımı" olarak adlandırılan şirketlerin; bankalar, Özel Finans Kurumları ve diğer mali kurumlara olan borçlarının yeniden yapılandırılmasını amaçlamıştır. Bu düzenlemeler, vergi mevzuatında finans kurumlarına ve zor durumda olan şirketlere bazı istisnaların getirilmesini de zorunlu hale getirmiştir. Kanunun 3. maddesinin 7. fıkrası "Varlık Yönetim Şirketleri"nden bahsederek, "alacakların ve varlıkların satın alınması ve yeniden yapılandırılarak satılması amaçlı" bu şirket modeli Türk hukuk sistemine girmiştir. 1 Ekim 2002 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren yönetmelik ise Varlık Yönetim Şirketlerinin yapısı ve faaliyet alanı hakkında düzenlemeler getirmiştir (Güngören, 2018).

Bankaların ortalama 2-3 yıl süresince yaptıkları yoğun tahsilat çabalarına rağmen, tahsilat yapamadığı ve nihayetinde devrettiği bu kredilerden Varlık Yönetim Şirketlerinin tahsilat yapması da kolay ve çabuk olmamaktadır. Bu portföylerin kredi borçluları, ya işini kaybetmiş ya da gelirinin çok ötesinde kredi kullanmış kişi ve kuruluşlardan oluşmaktadır. Kredilerin varsa teminatları bankalar tarafından başlatılan hukuki süreçler sonucunda icra yolu ile satılmış olduğu için kredi borçlusunun bu krediyi geri ödemek için motivasyonu da düşürmüştür. Ancak kredi borçlusu bu kredilerdeki temerrüt halinin bıraktığı sicil tahrifatını, finansal tüketici olarak uğradığı sınırlamaları (örneğin, yeni kredi kullanamamak) ve hukuki süreçler sonucunda getirilen sınırlamaları (örneğin maaş, araba, ev haczi vb.) kaldırmayı arzu ettiğinde bir çözüme ulaşmak mümkün olabilmektedir. Varlık Yönetim Şirketleri, kredi borçlusunun ödeme arzusu ve şirketin fon yaratma gücünü yükselterek, faiz indirimi, uzun vadeli taksitli ödeme planı vb. gibi öneriler ve esneklikler getirmek sureti ile çözüm sürecini hızlandırmaya çalışmaktadır. Varlık Yönetim Şirketlerinin kredi borçluları ile ilişkilerini düzenleyen kredi sözleşmeleri ve genel yasalar (borçlar, icra-iflas, tüketici haklarını düzenleyen yasalar vb. gibi) olmakla birlikte ilişkinin sosyal boyutunu düzenleyen net bir mevzuat olmadığı için ilişkide zaman zaman sorunlar yaşanabilmektedir. Varlık Yönetim Şirketleri, oluşturdukları sektörel sivil toplum örgütleri aracılığı ile hem BDDK ile hem de diğer paydaşlar ile ortak çalışmalar yaparak bu sorunları ortadan kaldırmaya çalışmaktadır (Güvenal, 2015).

Varlık yönetim şirketleri yalnızca TMSF, bankalar, factoring ve leasing şirketleri gibi finansal kuruluşların gecikmiş alacaklarını satın alabilmekte, bankacılık dışındaki sektörlerin tahsili gecikmiş alacaklarını ise satın alamamaktadırlar. Bu süreçte varlık yönetim şirketinin bu faaliyetleri esas gerçekleştirme sebebi ilgili kurumlardan daha düşük bedel ödeyerek devir aldığı alacakları, borçlulardan daha yüksek bir bedelle tahsil ederek, oluşacak fark ölçüsünde kazanç elde etmektir. Örneğin, Yapı Kredi Bankası tarafından 30 Nisan 2017 tarihi itibarıyla toplam 545,9 milyon TL olan sorunlu alacağın 27,1 milyon TL'ye varlık yönetim şirketlerinden oluşan bir konsorsiyuma satılmasına karar verildiği bildirilmiştir. Bu devir işlemine göre Yapı Kredi Bankası, alacaklarının yaklaşık %95'inden vazgeçerek alacaklarını varlık yönetim şirketlerine devretmiştir. Varlık yönetim şirketinin bu süreçten kazanç elde edebilmesi ise, söz konusu alacak tutarı olan 27,1 milyon TL'den daha fazla tutarda alacağın tahsil edilmesine bağlıdır. Yine Albaraka Türk Katılım Bankası, 4 Ekim 2017 tarihi itibarıyla kanuni takip sürecindeki müşterilerine ilişkin 164,5 milyon TL tutarındaki nakdi alacaklarının % 97'sinden vazgeçerek alacaklarını 1,6 milyon TL'ye bir varlık yönetim şirketine satmıştır (Çelik, 2017).

Sorunlu kredilerin Varlık Yönetim Şirketlerine devredilmesi hem banka yönetimleri, hem de düzenleyici otoriteler tarafından olumlu karşılanmaktadır. Sorunlu kredilerin satışı banka yönetimleri açısından, değeri olmayan bir varlıktan gelir sağlanması, birçok finansal oranı iyileştirmesi ve bilanço temizliği açısından

olumlu karşılanmaktadır. Diğer taraftan düzenleyici otoriteler sorunlu kredilerin devri sonrasında bankacılık sektörünün bilançolarının iyileşmesi ve daha okunabilir hale gelmesinden dolayı sorunlu kredilerin devrine olumlu yaklaşmaktadırlar (Kartal ve diğerleri, 2017: 102).

Sonuç

Türk bankacılık sisteminde sorunlu kredilerin toplam kredilere oranla payının sürekli artış içinde olması, birçok olumsuz etkiyi beraberinde getirmiştir. Bankalar geri dönmeyen yani ödenmeyen krediler için ayrı bir sistem oluşturma çabasına girmekte ve faaliyetlerinin aksamaması için gayret göstermektedir. Bu nedenle 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 143.maddesi ile Türkiye'de tahsilatı aksayan alacakların yönetimi (sorunlu kredilerin geri ödenmesi) için Varlık Yönetimi Şirketleri yetkili kılınmıştır. Bu şirketler tahsili geciken krediler için sistemli bir plan hazırlamakta ve bankaların sorunlu kredi miktarlarını azaltmayı hedeflemektedirler.

Sorunlu kredilerin Varlık Yönetim Şirketlerine devredilmesi, banka açısından; sıfır değeri olan varlıktan gelir sağlanması, finansal tablolarındaki birçok mali rasyoların iyileştirmesine ve bilanço kalemlerinde ayıklanmaya sebep olmakta ve olumlu karşılanmaktadır. Bu operasyonlar bankaların bilançolarında karlığı yükseltmekte ve sorunlu kredilerin oluşturduğu aksaklıklar ortadan kaldırmaktadır.

Varlık Yönetim Şirketlerinin yapmış olduğu sorunlu kredi devir işlemleri, Türk Bankacılık Sektöründeki Aktif değerlerinin sağlıklı hale getirilme sonucunu doğurmakta ve uluslararası derecelendirme kuruluşlarınca değerlendirilen bankacılık sisteminin derecelerini de olumsuzluktan kurtarmaktadır. Bankacılık sektörünün olumlu dereceler alması, bankaların uluslararası piyasalardan sağlanmakta olduğu dış kaynakların akışında kesintiler olmamasına neden olmaktadır.

Kaynakça

- Dziobek C., 1998. "Market-Based Policy Instruments for Systemic Bank Restructuring", International Monetary Fund (IMF) Working Paper, WP/98/113.
- Güngören, M., 2018. "Varlık Yönetim Şirketi", SAÜSEM Ders Notları, http://www.dt-audit.com/dosyalar/Egitim/Sermaye%20Piyasas%C4%B1,%20Bankac%C4%B1%C4%B1k,%20Sigortac%C4%B1%C4%B1k%20Ve%20Ozel%20Emeklilik%20Mevzuati/BDDK_15.pdf, (30.06.2018).
- Güvenal, H., 2015. "Varlık Yönetim Şirketlerinin Kredi Sistemindeki Yeri ve Tahsili Gecikmiş Alacakların Yönetimine Dair Düzenlemelerin Kredi Sistemine Etkisi", <https://www.hayatvarlik.com/file/e50bec4e-cb48-4515-96c2-31793b95e618/pdf>, (14.06.2018).

- Karamustafa, C., 2011. “Sorunlu Kredilerin Varlık Yönetim Şirketlerince Tasfiyesi ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi”, T.C. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu, Denetçilik Tezi, İstanbul.
- Kartal, M.T. ve Demir, C.H., 2017. “Türkiye’de Katılım Bankacılığında Sorunlu Kredilerin Varlık Yönetim Şirketlerine Satışı Üzerine Bir İnceleme Ve Yöntem Önerileri”, İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi, Sayı:1, ss.89-115.
- Kavcıoğlu, Ş., 2003. Ticari Bankalarda Sorunlu Kredilerin Yönetimi Çözüm Yolları ve Takibi, Türkmen Kitabevi.
- Özgül, S., 2010. “Sorunlu Kredilerde Erken Uyarı Sinyalleri ve Takip Süreçleri”, Türkiye Bankalar Birliği Eğitim Merkezi Seminer Notları, İstanbul.
- Özgül, S., 2008. “Sorunlu Kredilerde Erken Uyarı Modelleri ve Çözüm Teknikleri”, Türkiye Bankalar Birliği Eğitim ve Tanıtım Grubu Seminer Notları, İstanbul.
- Savaşal, M., 2003. “Kredi Türleri ve Risk Yönetimi”, Türkiye Bankalar Birliği Eğitim ve Tanıtım Grubu Seminer Notları, İstanbul.
- Selimler, H., 2015. “Sorunlu Kredilerin Analizi, Banka Finansal Tablo ve Oranlarına Etkisinin Değerlendirilmesi” Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Cilt:7 Sayı:12, ss.131-172.
- Seval B., 2000. “Sorunlu Krediler”, Türkiye Bankalar Birliği Eğitim ve Tanıtım Grubu Seminer Notları, İstanbul.
- Seval, B., 1990. “Kredilendirme Süreci ve Kredi Yönetimi”, T.C. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Muhasebe Enstitüsü Yayınları, Yayın No:59.
- Sipahi, N., 2003. “Problemlili Kredilerin Yeniden Yapılandırılması Uluslararası Uygulamalar ve Türkiye Örneği”, TCMB Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Şahbaz, N. ve İnkaya, A., 2014. “Türk Bankacılık Sektöründe Sorunlu Krediler ve Makro Ekonomik Etkileri”, Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, ss.69-82.
- Takan, M., 2011. Bankacılık: Teori ve Uygulama, Nobel Yayın ve Dağıtım, Ankara.
- Takan, M. ve Boyacıoğlu, M.A., 2011. Bankacılık Teori, Uygulama ve Yöntem, Nobel Akademik Yayıncılık, Yayın No: 2, Ankara.
- Woo, D., 2000. “Two Approaches to Resolving Nonperforming Assets During Financial Crises”, International Monetary Fund (IMF) Working Paper, WP/00/33.

Mukaddime, 2018, 9(2), 213-239
DOI: 10.19059/mukaddime.415812

Öğretmen Performans Değerlendirme Sürecine İlişkin Okul Müdürü ve Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi: Nitel Bir Çalışma*

Serdar Bozan¹ . Abdurrahman Ekinci²

Öz: Bu araştırmanın amacı, okul müdürlerinin “öğretmen performans değerlendirme” kapsamında değerlendirme yeterliliklerini okul müdürleri ve öğretmen görüşleri ışığında belirlemektir. Çalışma grubunu 2016-2017 eğitim ve öğretim yılında Mardin ili Artuklu ilçesi sınırları içerisinde bulunan anaokulu, ilkokul, ortaokul ve ortaöğretim okullarında görev yapan 15 okul müdürü ile 15 öğretmen oluşturmuştur. Veri toplama yöntemi olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak 12 sorudan oluşan “Öğretmen Performans Değerlendirme Süreci Müdür Yeterliliği Yarı Yapılandırılmış Öğretmen Görüşme Formu” ve “Öğretmen Performans Değerlendirme Süreci Müdür Yeterliliği Yarı Yapılandırılmış Okul Müdürü Görüşme Formu” hazırlanmış ve veriler yüz yüze gerçekleştirilen görüşmelerle toplanmıştır. Araştırmanın veri toplama sürecini oluşturan görüşme uygulamasının örnekleme, amaçlı örnekleme olarak maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılarak daha önceden belirlenen okullarda 15 okul müdürü ve 15 öğretmen ile oluşturulmuştur. Veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Analiz birimi olarak cümleler seçilmiş ve tablolara aktarılarak frekanslarla birlikte sunulmuştur. Nitel verilerden elde edilen bulgulara göre değerlendirme sonrası puanlamadan kaynaklı sorunlar yaşanmasına rağmen okul müdürleri ve öğretmenlerin öğretmen performans değerlendirme sürecini olumlu gördükleri tespit edilmiştir. Okul müdürlerinin süreci yönetme yeterliliği konusunda farklı görüşler mevcut olup okul müdürlerine hizmet içi eğitim verilmesi ve mevcut uygulamaların mevzuat ve işleyiş itibarıyla daha kapsamlı şekilde ele alınarak düzenlenmesi halinde sürecin daha verimli şekilde uygulanacağını ifade etmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Performans Değerlendirme, Okul Müdürleri, Yeterlilik

* Bu çalışma Serdar BOZAN tarafından, Doç. Dr. Abdurrahman EKİNCİ danışmanlığında yürütülen “Okul Müdürlerinin Öğretmen Performans Değerlendirme Yeterliliklerinin Okul Müdürleri ve Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Okul Müdürü -MEB- s.bozan@hotmail.com

² Doç. Dr., Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, aekinci74@yahoo.com

Evaluation of Principals and Teachers' Opinions Related to Teacher Performance Evaluation Process: a Qualitative Study

Abstract: The purpose of this study is to determine the adequacy of evaluation of principals within the scope of "teacher performance evaluation" in the light of principals and teacher opinions. The sample of the research consisted of 15 principals and 15 teachers working in nurseries, primary school, junior high school and secondary school in Artuklu districts of Mardin province in 2016-2017 education year. The "Teacher Performance Assessment Process Principal Qualification Semistructured Teacher Interview Form" and "Teacher Performance Evaluation Process Principal Sufficiency Semistructured School Principal Interview Form" consisting of 12 questions were prepared as data collection tools and face-to-face interviews were collected. The sampling method of the interview application which constitutes the qualitative data collection process of the research was formed with 15 principals and 15 teachers in the pre-determined schools using the maximum diversity sampling method. The data were subjected to content analysis. The analysis units were selected, passed on the table and presented with the frequencies. According to the findings obtained from the qualitative data, it was determined that the principals and the teachers viewed the teacher performance evaluation process positively despite the problems arising from the scores after the evaluation. In addition to the different opinions about the adequacy of school administrators to manage the process, it is possible to state that the process will be implemented more efficiently if in-service training is given to the principals and the existing practices are regulated with more comprehensive rules in terms of legislation and operation.

Key Words: Performance Evaluation, Principals, Competency.

Giriş

Yirminci yüzyıl, önceki yıllara göre her alanda büyük gelişmelere ve değişimlere sahne olan yıllardır. Örgütlerin yapılarının ve işlevlerinin değişmesi, artan rekabet ortamı, örgüt içinde işgörenin artan önemi, gereksinimlerinin çeşitliliği ve işgörene bakış tarzının farklılaşması ile birlikte, işgörenderin kurumlarına katkısının artırılması, mesleki ve kişisel gelişiminde önemini artırmakta ve buna bağlı olarak işgörenin performansının etkin bir şekilde yönetilmesini gerekli kılmaktadır (Helvacı, 2002).

Örgütsel amaçlara ulaşmanın yanında örgüt yöneticileri, yönetsel kararlar almada; işgörenderinin ücret artışlarını, terfilerini, işten çıkarma durumlarını belirlemede; güçlü ve zayıf yönlerini görmede; eğitim, disiplin ve bütçenin hazırlanmasında bununla birlikte performanslarının geliştirilmesinde, işgörenderi kurumun hedeflerine yöneltmeyi sağlamada, performansın etkili bir biçimde değerlendirilmesine gereksinim duyar. Örgütlerin bir ölçüde amaçlarına ulaşabilmesi, işgörenderinin performanslarını profesyonel bir biçimde değerlendirmesiyle ve performans değerlendirme yöntem ve tekniklerini çok iyi

uygulaması ile mümkün olmaktadır (Palmer ve Winters, 1993, Aktaran: Helvacı, 2002).

Performans, Fransızca kökenli bir kelime olup Fransızca “performance” olarak karşılık bulur. Performans kelimesinin sözlük anlamı ise “başarım” olarak ifade edilmektedir (TDK). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (2001-2005) performans yönetiminden bahsedilmiş ve performans, genel olarak amaçlı ve planlanmış bir etkinlik sonucunda elde edileni nicel ve/veya nitel olarak belirleyen bir kavram olarak tanımlanmıştır.

Performans değerlendirme, içinde birçok süreci barındıran bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Böyle bir sistemden beklenen verimi sağlamak ancak yetkin uygulayıcılar sayesinde sağlanabilir. Bu bağlamda okullarda öğretmenlere yönelik uygulanan performans değerlendirme sürecini yöneten okul müdürlerinin süreç hakkındaki bilgileri, süreci yönetme ve uygulama yeterlilikleri performans değerlendirme sürecinin verimliliği açısından önem arz etmektedir.

Performans değerlendirme eğitim çalışanları için yeni bir kavram olmakla beraber amacı ve içeriği açısından çeşitli önyargılar doğurmaktadır. Klasik performans değerlendirme sürecinde meydana gelen aksaklıklar yeni arayışları beraberinde getirmiş; mükemmelle yakın, amaca uygun performans değerlendirme yöntemleri geliştirilmeye çalışılmıştır. Ancak mevcut sistemlerden hiçbiri tek başına yeterli olamadığından birden fazla yöntem bir arada düşünülerek eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır (Şengül, 2010).

Bu amaçla Milli Eğitim Bakanlığı, Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı tarafından “Okulda Performans Yönetimi Modeli” geliştirilerek öğretmen performans değerlendirme sürecinde çoklu veri kaynağına dayanan bir sistemle okulun tüm paydaşlarının (Okul yöneticisi- Öz değerlendirme- Öğrenci- Veli- Zümre Öğretmenleri) değerlendirme sürecine katılması hedeflemiştir (Eroğlu ve Erden, 2006). Bakanlığın yaptığı diğer bir çalışma “Sürekli Gelişim için e-Performans Yönetim Sistemi: Bir Model Önerisi” adlı çalışmadır. Bu çalışma eğitim kurumlarının ve çalışanlarının gelişime açık alanlarını tespit etmek, iyileştirmek, sürekli gelişimi sistematik hale getirmek, insan kaynaklarının etkililik ve verimliliğini arttırmak amaçlanarak bireysel ve kurumsal performans yönetim döngüsü şeklinde hazırlanmıştır. Bu çalışmaların yanı sıra “Toplam Kalite Yönetimi Uygulama Yönergesi ve Ödül Yönergesi”, “Denetim ve Performans Değerlendirme Esasları”, “İlköğretim Kurumları Standartları”, “MEBGE” adlı çalışmalarda yapılmıştır (Beltekin, Şahin-Özdemir, Yılmaz, Akkalkan, Cemaloğlu, 2014). Bu çalışmaların sonunda 2015-2016 eğitim öğretim yılı bitimiyle MEB hazırlamış olduğu öğretmen performans değerlendirme formunu okul müdürleri aracılığıyla uygulamış fakat daha sonraki yıllarda bu uygulama gerçekleştirilmemiştir.

2017 yılı Haziran ayında Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan öğretmen yetiştirme ve geliştirme sürecinde bir yol haritası niteliğinde olan ve 2017-2023 yılları arasında gerçekleştirilecek eylemleri kapsayan “Öğretmen Strateji Belgesi” yayımlanmıştır (MEB., 2017). Bu belgenin üç amaç doğrultusunda şekillendirildiği görülmektedir. Birinci amaç yüksek nitelikli, iyi yetişmiş ve mesleğe uygun bireylerin öğretmen olarak istihdamını sağlamak, ikinci amaç öğretmenlerin kişisel ve mesleki gelişimlerini sürekli kılmak, üçüncü amaç öğretmenlik mesleğine yönelik algıyı iyileştirmek ve mesleğin statüsünü güçlendirmek olarak belirlenmiştir. Belirlenen her amacı gerçekleştirmeye yönelik hedefler de belirlenmiştir. Öğretmenlerin kişisel ve mesleki gelişimlerini sürekli kılmaya ilişkin birinci hedef, öğretmenlerin gelişim ihtiyaçlarını tespit için periyodik olarak yapılacak bir performans değerlendirme sistemini hayata geçirmek, ikinci hedef ise adaylık sürecinden itibaren öğretmenlerin kişisel ve mesleki gelişim faaliyetlerinin niteliğini arttırmak olarak belirlenmiştir. Bu hedefleri gerçekleştirmeye yönelik eylemlerin ise iki farklı uygulama ile gerçekleştirilmeye çalışılacağı vurgulanmıştır. Birinci uygulama, öğretmen yeterliliklerinin ihtiyaçlar doğrultusunda güncellenmesi, öğretmen yeterlikleri çerçevesinde öğretmenlerin mesleki gelişim ihtiyaçlarının belirlenmesi, mesleki gelişim çalışmalarının izlenmesi, yönlendirilmesi ve değerlendirilmesine yönelik okul müdürü, meslektaş, öğrenci ve velinin içinde bulunduğu çoklu veri kaynağına dayalı değerlendirme yaklaşımı çerçevesinde bir performans yönetim sistemi kurmak; ikinci uygulama ise istihdam edilen tüm öğretmenlere yönelik her dört yılda bir öğretmen yeterlilikleri çerçevesinde yapılacak bir sınavdır. Bu iki uygulama sonucunda elde edilecek veriler mesleki gelişim ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik gerekli tedbirlerin alınması, kariyer gelişimi, terfi, hizmet puanının hesaplanması vb. alanlarda bir kriter olarak kullanılması hedeflenmiştir. Öğretmenlerin mesleki gelişim ihtiyaçlarını belirlemeye ve mesleki gelişim çalışmalarını desteklemeye yönelik faaliyetlerde görev alacak kişilere bilgi, beceri ve farkındalık oluşturacak eğitimler vermek ve Bakanlıkça hazırlanmış olan Okul Temelli Mesleki Gelişim Modeli’nin (OTMGM) güncellenerek eğitim kurumlarında uygulanmasını sağlamak da bu eylemler içerisinde yer almaktadır (MEB, 2017). Bu bakımdan öğretmenlerin performansını belirlemede önemli bir aktör durumunda olan okul müdürlerinin yeterlilik düzeylerinin belirlenmesi önemli bir sorun alanı olarak görülmektedir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, MEB bünyesindeki okullarda (anaokulu, ilkokul, ortaokul, ortaöğretim) görev yapan okul müdürlerinin “Öğretmen Performans Değerlendirme” kapsamında 2015-2016 eğitim öğretim sonu sadece okul müdürlerince uygulanan performans değerlendirmeye dair yeterliliklerini okul müdürleri ve öğretmen görüşleri ışığında tespit ederek sürece yönelik önerilerde bulunmaktır. Bu temel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. “Öğretmen Performans Değerlendirme” çalışmaları kapsamında okul müdürlerinin yaptıkları performans değerlendirmeye dair yeterliliklerine ilişkin okul müdürleri ve öğretmen görüşleri nelerdir?
2. Okul müdürleri ve öğretmenlerin Öğretmen Performans Değerlendirme sürecine ilişkin hazırlanan mevzuatın yeterliliğine dair görüşleri nelerdir?
3. Okul müdürleri ve öğretmenlerin Öğretmen Performans Değerlendirme sürecine yönelik görüş ve önerileri nelerdir?

1. Yöntem

1.1.Araştırma Modeli

Nitel veri toplama yöntemi ile gerçekleştirilen bu çalışmada, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, belirli düzeyde standartlık ve aynı zamanda esneklik nedeni ile eğitim bilim araştırmalarında daha uygun görünmektedir. Bu teknikte, araştırmacı önceden sormayı planladığı soruları içeren görüşme protokolünü hazırlar. Buna karşın araştırmacı planladığı soruların yanında görüşme akışına göre farklı, yan veya alt sorularla görüşmenin seyrini etkileyebilir (Ekiz, 2003). Böylelikle araştırmaya ilişkin görülmeyen veya göz ardı edilen tüm boyutlar gün yüzüne çıkar. Bu çalışmada da öğretmen performans değerlendirmeye dair okul müdürü ve öğretmen görüşlerini alarak okul müdürlerinin değerlendirmeye dair yeterlilik durumlarını ortaya koymada nitel araştırma yönteminin daha etkili olacağı düşünülmüştür. Zira belirli bir konuyu, sorunu yaşayanlardan, özellikle doğrudan ve derinlikli bilgi alma yoluyla ortaya koymada görüşme tekniğinin amaca hizmet daha iyi edeceğini söylemek mümkündür (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

1.2.Araştırma Grubu

Araştırma grubunu, 2016-2017 eğitim öğretim yılı Mardin ili Artuklu ilçe sınırları içerisinde bulunan anaokulu, ilkokul, ortaokul ve ortaöğretim kurumlarında görev yapan 15 okul müdürü ve 15 öğretmen oluşturmuştur. Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme tekniklerinden maksimum çeşitlilik örnekleme tekniği kullanılmıştır. Maksimum çeşitlilik örnekleme, görel olarak küçük bir örnekleme oluşturmak ve bu örnekleme çalışılan probleme taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum derecede yansıtmaya amaçlı taşır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Görüşmeler öncesi üçü anaokulu, dördü ilkokul, dördü ortaokul ve dördü de ortaöğretim olmak üzere toplam 15 kurum müdürü ve bu okullardan çalışmaya gönüllü katılan 15 öğretmen belirlenerek görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

1.3. Veri Toplanması

Çalışmada “Öğretmen Performans Değerlendirme Süreci Müdür Yeterliliği Yarı Yapılandırılmış Öğretmen Görüşme Formu” ve “Öğretmen Performans Değerlendirme Süreci Müdür Yeterliliği Yarı Yapılandırılmış Okul Müdürü Görüşme Formu” kullanılmıştır. Nitel araştırmanın inanırlığı (geçerliliği) ve tutarlılığını (güvenirliliğini) arttırmak için bazı önlemler alınmıştır. Bunlar; inandırıcılık (uzun süreli etkileşim, derinlik odaklı veri toplama, çeşitleme, katılımcı teyidi, uzman incelemesi), aktarılabilirlik (ayrıntılı betimleme, amaçlı örnekleme), tutarlılık (tutarlılık incelemesi) ve teyit edilebilirliktir (teyit incelemesi) (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu amaçla görüşmelerin uzun zaman içerisinde gerçekleşmesi için çıkış saatleri veya hafta sonları olmasına özen gösterilmiş, görüşmelerin karşılıklı güven içerisinde gerçekleşmesi için tanıdık okul müdürleri ve öğretmenlerle görüşmeler gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Toplanan veriler sürekli birbiriyle karşılaştırılmış, yorumlanmış ve kavramsallaştırılarak araştırma sorularına yanıt olma yeterlilikleri sorgulanmıştır. Farklı algı ve bakış açıları tespit etmek için farklı kademe, okul türü, branştan okul müdürleri ve öğretmenler tespit edilmiştir. Görüşmeler sırasında veri kaybını önlemek amacıyla ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Katılımcılara görüşmelerde ses kayıt cihazı kullanılacağı belirtilmiş, görüşmeler sonunda tutulan kayıtların kendileri tarafından dinlenebileceği, gerektiğinde kayıtların kısmen veya tamamen silinebileceği belirtilmiştir. Böylelikle kayıt cihazının katılımcılar üzerinde oluşturabileceği baskı ve olumsuzlukların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ses kaydı ile toplanan veriler yazıya geçirilmiş, düzenlenmiş ve katılımcıların bu verileri okumaları sağlanarak verilerin tamlığı, analizlerin kendi gerçeklerini yansıtmadaki yeterliliği ve sonuçların kendi algılarına ve yaşantılarına ilişkin olup olmadığı değerlendirilerek katılımcı teyidi sağlanmıştır. Elde edilen veriler kavram ve temalara göre yeniden düzenlenmiş bir biçimde, yorum katmadan ve verinin özüne sadık kalarak aktarılmaya çalışılmıştır. Ulaşılan sonuçlar sürekli toplanan veriler ile teyit edilerek araştırma sonuçları mantıklı bir çerçeveye oturtulmaya çalışılmıştır.

1.4. Veri Toplama Araçlarının Geliştirilmesi

Görüşme formları MEB’in 2016 yılında öğretmenlere yönelik uyguladığı “Öğretmen Performans Değerlendirme Formu” esas alınarak hazırlanmıştır. 12 sorudan oluşan “ÖPDSMY Yarı Yapılandırılmış Müdür Görüşme Formu”, “ÖPDSMY Yarı Yapılandırılmış Öğretmen Görüşme Formu” ile okul müdürleri ve öğretmenlerin sürece ilişkin görüşleri alınmaya çalışılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin araştırmacıya sunduğu en önemli kolaylık görüşmenin önceden hazırlanmış görüşme protokolüne bağlı olarak sürdürülmesi nedeni ile daha sistematik ve elde edilebilir bilgi sunmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Yarı yapılandırılmış görüşme soruları kolay anlaşılır nitelikte ve sorunun amacına yönelik olarak hazırlanmıştır. Bu amaçları gerçekleştirdiğine dair iki öğretmen ve iki okul müdürüyle ön görüşme gerçekleştirilerek soruların anlaşılabilirliği ve amaca

uygunluğu test edilmiştir. Yapılan ön görüşmeler sonrası görüşme formunda küçük değişikliklere gidilerek form hazır hale getirilmiştir. Okul müdürü ve öğretmenlere yönelik sorular aynı doğrultuda hazırlanarak görüşler arasındaki farklılıklar ve benzerliklerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Görüşme formunun ilk kısmında kişisel bilgilere ve katılımcı onayına, ikinci bölümde ise sorulara yer verilmiştir.

1.5.Verilerin Çözülmesi

Araştırmaya yönelik veriler toplandıktan sonra verilerin analiz ve yorumlarına geçilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Veriler analiz edilirken şu aşamalar takip edilmiştir: 1- Verilerin Kodlanması 2- Kodlanan Verilerin Temalarının Belirlenmesi 3- Kod ve Temaların Düzenlenmesi 4- Bulguların Tanımlanması ve Yorumlanması (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Okul müdürleri ve öğretmenler ile yapılan yüz yüze görüşmeler sonrası elde edilen ses kayıtları öncelikle yazıya geçirilmiş daha sonra aynı doğrultuda olan görüşler gruplandırılarak tablo halinde sunulmuştur. Bu süreçte okul müdürlerine (1. Ana okul Müdürü: AM1, 1. İlkokul Müdürü: İM1, 1. Ortaokul Müdürü: OM1, 1.Lise Müdür: LM1...) şeklinde, öğretmenlere ise (1. Anaokulu Öğretmeni: AÖ1, 1. İlkokul Öğretmeni: İÖ1, 1.Ortaokul Öğretmeni: OÖ1, 1.Lise Öğretmeni: LÖ1 ...) şeklinde kodlar verilmiştir. Veriler kodlandıktan sonra her soruya verilen cevaplar temalara ayrılmış, kodlar ve temalar düzenlenmiş, elde edilen bulgular tanımlanmış ve yorumlanmıştır. Temalar ve bu temalara ait görüşler tablolar halinde sunulmuştur.

2.Bulgular

Bu bölümde okul müdürleri ve öğretmenlerin okul müdürlerinin öğretmen performans değerlendirme sürecini uygulama yeterliliklerine ilişkin görüşleri, öğretmen performans değerlendirme sürecine dair hazırlanan mevzuat yeterliliğine ilişkin görüşleri ve performans değerlendirme sürecine ilişkin görüş ve öneriler tablolar halinde sunulmuştur.

2.1. Okul Müdürlerinin Öğretmen Performans Değerlendirme Yeterliliklerine İlişkin Okul Müdürleri Ve Öğretmen Görüşleri

Araştırmanın bu bölümünde okul müdürlerinin öğretmen performans değerlendirme yeterliliklerine ilişkin okul müdürü ve öğretmen görüşleri ayrı tablolar halinde sunulmuştur.

İlk tabloda “Okul müdürlerinin öğretmen performans değerlendirme yeterliliklerine ilişkin görüşleri nelerdir?” sorusuna cevap aranacaktır.

Tablo 1. Okul Müdürlerinin Öğretmen Performans Değerlendirme Sürecini Uygulama Yeterliliğine İlişkin Görüşleri.

NO	TEMA	GÖRÜŞLER
1	Müdür Uygulamada Yeterlidir	<p>İM2. Biz de eğitim fakültesi mezunuyuz. Bizler de kendimizi geliştirerek öğretmene en hak ettiği puanı vermeye çalışıyoruz. Benim branşım sınıf öğretmenliği. Buradaki öğretmenlerin çoğu da sınıf öğretmeni. Biz daha çok ilkökul düzeyinde değerlendirme yapıyoruz. Eğitim Fakültesi'nde İngilizce, Din kültürü gibi dersleri de aldığımız için bu branşları değerlendirmede de çok sıkıntı yaşamadım. Ortaokul ve lisede nasıl olur bilemiyorum.</p> <p>İM2.Performans değerlendirme ile ilgili özel bir eğitim almadım. Bunun dışında farklı çalışmalarda edindiğim bilgilerle diğer müdürlere göre şanslı olduğumu düşünüyorum. Branşım sınıf öğretmenliği olduğu için sınıf öğretmenlerini çok iyi değerlendirebildiğimi düşünüyorum. Bunun dışında farklı branşları değerlendirmede biraz eksiktim vardı. Tabi ki de bir eğitim alsaydık daha iyi bir performans değerlendirme süreci sağlayabilirdik.</p> <p>İM4.23 yıllık öğretmenim. 13 yıldır müdürlük yapıyorum. Çalıştığım kişilerin çoğu yıl olarak benden daha tecrübesiz. Tabiki eksik olduğumuz taraflar var. Önemli olan bunları geliştirmektir. Teknik anlamda, oradaki değerlendirme kriterlerinde birkaç soruda sıkıntı vardı. Çok subjektif sorular vardı. Bir İngilizce dersi için değerlendirme yaparken kendisi kadar öğretmenlik meslek bilgisini ölçme anlamında yeterli değilim. Ama nasıl ders anlatması gerektiğini, formasyon bilgisini çok iyi bilirim. Öğrencinin seviyesine nasıl ineceğini, hangi öğretim yöntem ve tekniklerini kullanması gerektiğini bilirim.</p> <p>LM1.Her branşa yönelik değerlendirmeyi yapabilmek kişi olarak pek mümkün değil. Ben değerlendirmeyi yaparken öğretim yöntem ve metotları üzerinde durdum. Öğrenci ile ilişkilerine baktım. İçeriğine çok fazla girmedik. Sorulan sorular da sabit sorular olduğu için çok da bizi aşan durumlar oluşmadı. Bu nedenle yeterli görüyorum.</p>
2	Müdür Uygulamada Kısmen Yeterlidir	<p>AM2.Kısmen görüyorum. Tabiki bu konuya hâkimim. Sonuçta ben de öğretmenlik yaptım. Kendimi onların yerine koyup değerlendirebiliyorum. Rehber öğretmeni değerlendirmek için kendimi yeterli görmüyorum. Zaten bu öğretmenle de pek fazla çalışmadım. Bu kadro bizden sürekli alınıp tekrar geri verildi.</p> <p>İM1.Her ne kadar kendimizi yeterli görsek de bununla ilgili seminerlerin olması bizim faydamıza olacaktır. Farklı branşların denetimini sağlıklı yapabilmemiz için o branşlara da hakim olmamız lazım. Dolayısıyla sıkıntı yaşadığımız tek nokta o.</p> <p>OM1. Farklı branşların öğretmenlerinin değerlendirilmesi ile ilgili sıkıntılarla karşılaşabiliyoruz. En çok zorlandığımız nokta burası her dersin kendine özgü yöntem, teknik ve metotları vardır. Benim mensup olduğum branşında kendine özgü yöntem ve metotları vardır. Bu durumda ben yetersiz kalmış olabilirim. Bunun dışında genel konularda mesela plan yapma, okulun genel kurallarına uygun olup olmadığı gibi konularda inceleme şansımız vardı. Müfredatı değerlendirme anlamında yeterli olduğumu düşünüyorum.</p>

OM3. Kendimi yeterli buluyorum demem çok yanlış. Ama şöyle bir şey var yeterli olmaktan ziyade öğretmenle idarecinin arasındaki iletişimi güçlendirmek, idarecinin öğretmene rehberlik yapmasını sağlamak açısından dışardan birilerinin gelip denetim adı altında bir saatte değerlendirmesinden çok daha iyi çok daha olumlu bir gelişme diye görüyorum. Yani illaki bir matematik öğretmeni olmamıza gerek yok matematik öğretmenini denetlememiz için. Sınıfa girmek, sınıftaki havayı solumak, yapılan sınavları göz önünde tutmak, öğrencinin başarısını başka sosyal etkinliklerde de görmek bir müfettişin değerlendirmesinden çok daha yeterli ve olumlu diye düşünüyorum.

LM1. Farklı branş öğretmenlerinin dersine girdiğim zaman zorlandığımız oldu. Bu gibi durumlarda konu anlatımları, öğrencilerine verip vermedikleri gibi konularda tereddütlerimiz var. Ben gelde bu gibi durumlarda ilgili bir branş öğretmeni ile ders denetimlerine girerim.

AM3. Hayır, kesinlikle yeterli görmüyorum. Benim tek şansım bulunduğum okulda herkes Okul öncesi öğretmeniydi. Ben kendim de okul öncesi öğretmenliği çıkışlıyım. Bu açıdan yeterli görüyorum. Bir okul öncesi öğretmenini değerlendirme konusunda yeterliyim. Ama lisede ya da ortaokulda bir müdür olsaydım kesinlikle kendimi başka branşlarda değerlendirme adına yeterli görmezdim.

3

Müdür Uygulamada
Yeterli Değildir

OM4. Performans değerlendirme ile alakalı yöneticilerin çeşitli konularda bilgi eksiklikleri vardır. Hizmet içi eğitim verilirse katkıda bulunur diye düşünüyorum. Performans değerlendirmeyi branşa göre değil; öğretmene göre, yöntemine göre, ders işleyişine göre aktifliğine göre yapıyoruz. Aynı branştan olmak gerekmiyor. Her branşın kendi branşında eğitimini ne derece verebildiğine bakıyoruz.

221

Tablo 1 incelendiğinde okul müdürlerinin performans değerlendirme yeterliliklerine ilişkin okul müdürü görüşleri, okul müdürlerinin genel olarak süreci uygulayabilecek yeterlilikte olduklarıdır. Buna karşın okul müdürlerinin öğretmenlerin değerlendirilmesi sürecinde kendilerini “kısmen yeterli” ve “yetersiz” görmelerine neden olan hususun ise “farklı branşların değerlendirilmesi” konusudur. Okul müdürlerinin performans değerlendirme yeterliliklerine ilişkin görüşleri göz önüne alındığında anaokulu kademesinden lise kademesine doğru öğretmen performans değerlendirme yeterliliği konusunda bir düşüş yaşandığıdır. Bunun nedeni ise lise kademesine doğru branşlaşmanın artması gösterilebilir. Lise müdürlerinde böyle bir düşüş yaşansa da lise müdürlerinin performans değerlendirme aşamasında farklı yöntemler geliştirdikleri de görülmektedir.

İkinci tabloda “Okul müdürlerinin öğretmen performans değerlendirme yeterliliklerine ilişkin öğretmen görüşleri nelerdir?” sorusuna cevap aranacaktır.

Tablo 2. Okul Müdürünün Öğretmen Performans Değerlendirme Sürecini Uygulama Yeterliliğine İlişkin Öğretmen Görüşleri.

NO	TEMA	GÖRÜŞLER
----	------	----------

İÖ2.Kendi okul yönetimimi düşündüğüm zaman süreci uygun kullandığını düşünüyorum. Hem öğretmenlikten gelmesi, hem insanlarla olan ilişkisi iletişimi süreci doğru işlediğini gösteriyor. Alan içinden gelmesi öğretim yöntem ve teknik açısından da yeterli olmasını sağlıyor. Öğretmenlik başarısı da bilinen bir insandı bu nedenle yeterli olduğunu düşünüyorum. Okul müdürünün farklı branşlarla ilgili de yeterli bilgisi vardır diye düşünüyorum. Belki alan itibariyle çok bilgisi olmasa bile yine de öğretmeni derse giriş çıkışı ya da öğrencilerden, velilerden gelen dönütler ile süreci değerlendirmiştir. Zamana riayeti, arkadaşları ile ilişkileri, okul kültürüne uyumu süreci yönlendirmiştir diye düşünüyorum.

OÖ1.Ders denetimlerinin tamamını yaptı. Ders denetimlerini yaparken tabiki sosyal bilgiler öğretmenin bir matematikçi bir fenci gibi olması beklenemez. Ama bu konuda kendini geliştirdiğini düşünüyorum. Elde edilen sonuçlardan öğretmenler hakkında da bilgi ediniyor. Bence okul müdürü değerlendirme konusunda yeterlidir. Eksikliği varsa da bu değerlendirmeyi etkilememiştir.

1 Müdür
Uygulamada
Yeterlidir

OÖ3.Yeterli görüyorum. Bir eksik görmedim. Sadece üslupta hata var. Branş İngilizce olduğu için bize yakın olduğunu düşünüyorum. Öğretmenlik baktığımızda gönül işi. Artısıyla eksisiyle görebiliyorsunuz. İlla o işi yapanın başka bir branştan mesela ziraatten öğretmen olması işini iyi yapmasını engellemez. Olaya hakim müfredata hakim çok çalışkan bir hanımdı. Eğitimi, donanımı çok iyiydi.

222

LÖ3.Ben üç müdürle çalıştım. Üçü de çok çok eğitilmiş kişilerdi. Şu anki müdürüm doktora yapıyor. Bütün alanlarda kendisini geliştirmiş eğitimci bir insandır. Bu anlamda çok çok yeterliler. Farklı branşları değerlendirirken alan olarak hakim olmayabilir ama eğitim anlamında değerlendirebilir. Yöntem ve teknik, iletişim gibi konularda değerlendirebilirler.

LÖ4.Bizim müdür eleştirilere açık, kendini durmadan yenileyen bir müdür. Sadece mesleki derslerde sıkıntı yaşıyordur diye düşünüyorum. Bunun dışında yeterli olduğunu düşünüyorum.

2 Müdür
Uygulamada
Kısmen
Yeterlidir

LÖ1.Farklı branşları değerlendirme konusunda hiçbir müdürün sağlıklı değerlendirme yaptığını düşünmüyorum. Mutlaka eksikleri olacaktır. Her anlamda dört dörtlük olamaz. Müdürümlerle farklı branştan olduğumdan dolayı, tam olarak beni anlayacak beni değerlendirebilecek yapıda olmadığından eminim. Eksiklikleri olduğunu düşünüyorum. Gördüğü kadarıyla, öğrencilerden hissettiği kadarıyla, öğretmenlerden hissettiği kadarıyla değerlendiriyor diye düşünüyorum.

LÖ2.Bence yeterli. Tabiki farklı branşları değerlendirirken müfredat hakkında yeterli bilgisi olmayabilir. Ama bir öğretmenin nasıl ders anlattığı, hakim olup olmadığı, öğrenci ile iletişimi konularında değerlendirme yapabilir.

3 Müdür
Uygulamada
Yeterli Değildir

AÖ1.Yeterli görmüyorum. Branşımızın bütün özelliklerini tam olarak bildiğini zannetmiyorum. Ben kendisine rapor ve dosyalarla ilgili çalışma sunduğum zaman kendisi de nasıl uygulandığını bilmediğini söylemişti zaten. Bu konuda yeterli değildi.

AÖ2.Yeterli görmüyorum. Bizi farklı branşlarla aynı anda değerlendirmesini doğru bulmuyorum. Çünkü ilkokula bağlı bir müdür ve müdür yardımcısı bizimle ilgili yeterli bilgiye sahip değil. Anaokulunda çalıştığımda müdür bizi değerlendirebilecek yeterlilikteydi. Aynı branşta olmamız etkiliydi

AÖ3.Ben kendi okulumu düşünecek olursam kesinlikle yeterli görmüyorum. Derslerle ilgili, müfredatla ilgili hiçbir bilgisinin olduğunu sanmıyorum. Okulun düzeni ile ilgili hiçbir bilgisi yok zaten. Emekli olması gereken bir müdür diyebilirim. Farklı branşları değerlendirebilecek yeterliliğe de sahip değil.

İÖ1.Bizim okul müdürümüzün yeni öğretim yöntemlerini bildiğini düşünmüyorum. Bu anlamda öğretim yöntem ve teknikleri açısından bir öğretmenden daha alt seviyedeydi. Bu anlamda çok fazla değerlendirecek donanıma sahip değildi. Sınıf düzeyindeki müfredatı da hakim değildi. Örneğin el yazısı okumakta güçlük çekiyordu. MEBBİS'ten çıkarılan bir değerlendirme ölçütü ile puan veriyordu. O puanı da herkes yüksek alsın diyerek vermiştir ama gerçekten uygulasa bile bir saat içinde beni gözlemleyemez. Mesela öğretim de teknolojiyi kullanıyor mu maddesi için, ben bütün sene akıllı tahtayı kullansam tesadüf onun geldiği saatte kullanmasam o puan verecek. Bu da hatalı bir değerlendirme olacak.

İÖ2.Tam bir ölçüm için yeterli olabileceğini düşünmüyorum. Çünkü bu süreç hakkında hem öğretmenlerin hem de müdürlerin yeterli bilgiye sahip olduğunu düşünmüyorum. Öğretmenlerin de bir performans sürecinden geçerken nelerin baz alınacağını, nelerin hangi ağırlıkta dikkate alınacağını, 223 neye göre puan alacaklarını açık bir şekilde bilmediklerini düşünüyorum

İÖ3.Hemen hemen saydığımız bütün konularda yetersizlik gördüm. Bir idarecinin branşı sadece o konuda yeterli olmasını gerektirir, her branşa hakim olmasını bekleyemeyiz. Dolayısıyla müfredatı da hakim olmasını bekleyemeyiz. Tabiri caizse bir iki saatlik dersteği değerlendirmesi de yeterli olamaz. Öğretmenin o anki ruh hali, sağlık durumu, öğrencilerin o anki derse ilgisi vesaire müdürün puan vermesinde etkili oluyor. Bu da yeterli değil. Onun dışındaki gözlem, okul içindeki genel hâl ve hareketler ya da o maddelere göre değerlendirme belki daha doğru olmuş olabilir. Genel anlamda yetersiz diye düşünüyorum.

İÖ4. Yeterli değil. Eğitim ve öğretimi tam olarak bilmiyor. Yönetmeliği bilmiyor, mevzuata hakim değil. Öğretmeni iyi değerlendiremiyor. Göz önünde olan şeyleri göremiyor. Kendi de farklı branşların dersine girdiğinde değerlendiremediğini, anlamadığını söylemişti.

OÖ2.Bazı sorunlar vardı. Branş hakimiyetinin olmaması müdürü yetersiz kılıyordu. Müfredatla ilgili az çok bilgisi vardır. Ama ne kadar konuya hakim olduğunu bilmiyorum.

OÖ4.Müdürümüz yıllarca halk eğitimde müdürlük yapmış. Eğitim öğretime uzaktı. Bunun etkisi olmuş olabilir. Yeterli olduğunu düşünmüyorum. Yöntem teknikleri bildiğini sanmıyorum. Birçok şeyi bize soruyordu.

Tablo 2 incelendiğinde öğretmenlerin genel olarak okul müdürlerini öğretmen performans değerlendirme sürecini uygulama noktasında yeterli gördükleri bulgulanmıştır. Öğretmenlerin okul müdürlerini öğretmen performans değerlendirme sürecinde “kısmen yeterli” ve “yetersiz” görmelerine neden olan faktörler, farklı branşların değerlendirilmesi ve mesleğin sonlarına gelip süreç içerisinde kendini yenileyemeyen okul müdürleri olarak göze çarpmaktadır.

2.2. Okul Müdürlerinin Öğretmen Performans Değerlendirme Sürecine İlişkin Hazırlanan Mevzuat Yeterliliğine Dair Okul Müdürü ve Öğretmen Görüşleri

Araştırmanın bu bölümünde okul müdürlerinin öğretmen performans değerlendirme sürecine ilişkin hazırlanan mevzuat yeterliliğine dair okul müdürü ve öğretmen görüşleri ayrı tablolar halinde sunulmuştur.

Üçüncü tabloda “Okul müdürlerinin öğretmen performans değerlendirme sürecine ilişkin hazırlanan mevzuatın yeterliliğine dair görüşleri nelerdir?” sorusuna cevap aranacaktır.

Tablo 3. Okul Müdürlerinin Öğretmen Performans Değerlendirme Sürecine İlişkin Hazırlanan Mevzuatın Yeterliliğine Dair Görüşleri.

NO	TEMA	GÖRÜŞLER
1	Yeteri kadar iyi hazırlanmış	AM3. Ölçek güzel çok geniş. Ben beğendim. Hatta bizim alanla ilgili olmayan şeyleri bile soruyor. O konuda bir sıkıntı yok ama performans değerlendirmeye baktığımız zaman mevzuat yeteri kadar açık değil. İM2.Bu yöntemin öğretmenin hem okul içindeki davranışları hem öğrencilere vermek istediği davranışların ölçülmesinde yeterli olduğu kanaatindeyim. Ama şu varki sonradan öğrenilebilecek davranışlar her zaman çıkabiliyor. Bu konuda mevzuatın yeterince açık olduğunu düşünüyorum.
2	Kısmen yeterli hazırlanmış	AM1.Bizi biraz daha kapsayan bir program olmasını dilerdim. Yeni eğitim programımızın uygulaması ile ilgili yapılan çok şey olmasına rağmen bununla alakalı performans değerlendirme de hiçbir şey yoktu. Bize uymayan şeyler vardı. OM3.Bu yeni başlayan bir uygulama olduğu için tabi ki de eksiklikleri vardır. Zaman içerisinde geliştirilebilir, bazı maddeler değiştirilebilir.
3	Yeteri kadar iyi hazırlanmamış	AM2.Yeterli değildir uygulamalı da değerlendirmek lazım. Bu biraz aslında tartışmalı da bir konu. İM1.Ben yeterli bulmuyorum. Biraz daha geliştirilmesi lazım. Bu okul müdürünün inisiyatifine kalmış bir şey. İsteddiği şekilde değerlendirebiliyor. Biraz daha kriterler somutlaştırılabilir.

İM2. Ölçütlerden bazıları muğlak. Yani tam puan vermek zorundasınız. Mesela kıllık kıyafet konusunda bir mevzuat boşluğu olduğundan dolayı onunla ilgili kimseye kötü not veremiyorsunuz. Hemen hemen herkese eşit not vermek zorundasınız. Mesela milli değerlere bağlılık, bunu ölçecek bir şey yok. Bunu performans değerlendirmeye yansıtmak lazım. Milli ve manevi değerlere bağlı olmayan birinin öğretmen olmaması lazım yani bir soruşturma geçirmesi lazım.

İM4. Mevzuat açık değildir. Bu işin sonunda ödül ya da ceza olmalıdır ya da iyileştirmelerde olmalıdır. Biz ölçemediğimiz şeyi değerlendireceğiz. En son dönem sonunda bir performans değerlendirme yapıyoruz. Ölçüm sonucunda artı yönler ve eksi yönler ortaya çıkar. Mevzuatta bu sonuçlar için açık ve net yaptırım yok. Ödül ve cezaya dair hiçbir şey yazmıyor. Bu durum bazı okullarda performansı düşürür.

OM1. Kesinlikle değil. Bu konuda çok soyut başlıklar vardı. Soyut başlıklar süreç içerisinde o öğretmenin o alandaki başarısını ölçebileceği nitelikte sorular değildi. Örneğin bir proje hazırladı mı gibi bir soru vardı. Projenin herhangi bir tanımı yok. Bireysel olarak mı katılımcı olarak mı sınıf içerisinde mi okul düzeyinde mi bunların hiçbir karşılığı yok. Bu konuda nasıl değerlendirme yapılabilir.

OM4. Aslında bütün mevzuatlar anlaşılmasa hazırlanıyor. Dolayısıyla gerek performans değerlendirme ölçeceği gerekse diğer yönetmelikleri herkesin anlayabileceği açık net ve anlaşılır olmalıdır. Bu anlamda bunun göz önünde bulundurulması gerektiğini düşünüyorum.

LM1. Bir öğretmene performans notunu düşük verme imkanı yoktur. Sorular sorulardan yola çıkılarak hiçbir arkadaşımız hakkında olumsuz bir performans notu veremeyiz. Her öğretmenin alacağı bir 60 70 puan rahatlıkla vardır. Ben geçen sene ortalama 85 puan verdim. Puanlamalar öğretmeni ölçmek için yeterli değildir. Çok farklı sorular vardır, belki amaç farklıdır sadece eğitim değildir, kişiyi psikolojik açıdan da tahlil söz konusudur. İlişkilerini ölçme söz konusudur. Sadece bir öğretmeni ders açısından değerlendiremeyiz orada.

LM1. Yeterince açık değil. Mesela ölçekte proje hazırlama maddesi var. Ama proje hazırlama düzeyi nedir? Öğretmen ne kadar çalışmış, ne kadar bilgi seviyesi var gibi detayları yok. O yüzden çok fazla derine inilmemiş.

Tablo 3 incelendiğinde okul müdürlerinin büyük bir çoğunluğu mevzuatın “Yeteri kadar iyi hazırlanmamış” olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Okul müdürlerinin görüşleri çerçevesinde değerlendirildiğinde mevzuatın sorunlu görülen kısımları ise şu şekilde sıralanabilir: Değerlendirmenin objektif yapılamaması, ölçek maddelerinin somut olarak değerlendirilememesi, ölçek maddelerinin branş farkı gözetmemesi nedeniyle bazı maddelerin değerlendirmeye dahil olmaması, süreç sonunda herhangi bir yaptırımın olmamasıdır.

Dördüncü tabloda “Okul müdürlerinin öğretmen performans değerlendirme sürecine ilişkin hazırlanan mevzuatın yeterliliğine dair öğretmen görüşleri nelerdir?” sorusuna cevap aranacaktır.

Tablo 4. Okul Müdürünün Öğretmen Performans Değerlendirme Sürecine İlişkin Hazırlanan Mevzuat Yeterliliğine Dair Öğretmen Görüşleri.

NO	TEMA	GÖRÜŞLER
1	Yeteri kadar iyi hazırlanmış	<p>AÖ2.Bence ölçek yeterince değerlendirmeye müsait. Hem çok ayrıntılı hem de puanlama sistemi de doğru. Ama ne kadar objektif uygulanır bilemiyorum. Ölçek güzel ve ayrıntılı.</p> <p>OÖ4.Çok yönlü değerlendirilmiş. Gerçekten güzel. Birçok madde yeterli değerlendirme açısından yeterli görünüyor. Ama iyi gözlemlenmesi lazım. Maddeler yeterli, buna göre her yönden değerlendirme yapılması lazım. Benim neden puanım kırılmış dediğim noktalar ölçekten değil okul müdüründen kaynaklanıyor. Örneğin din kültürü öğretmeni ile kendimi karşılaştırdığımda, ben TEOG da olsun ders yükü ve zorluğu olsun kendimi ona göre daha çok yıpratıyorum. Ama o benden yüksek not almış. Bu durum can sıkıcı.</p>
2	Kısmen yeterli hazırlanmış	<p>İÖ2.Tam bir ölçüm için yeterli olabileceğini düşünmüyorum. Çünkü bu süreç hakkında hem öğretmenlerin hem de müdürlerin yeterli bilgiye sahip olduğunu düşünmüyorum. Öğretmenlerin de bir performans sürecinden geçerken nelerin baz alınacağını, nelerin hangi ağırlıkta dikkate alınacağını, neye göre puan alacaklarını açık bir şekilde bilmediklerini düşünüyorum. En azından ben bu süreçte nelerin neye mal olacağını bilmiyorum. Diğer öğretmenlerde o şekilde bence.</p> <p>OÖ1. Bir insanın tüm yıl boyunca yaptığı çalışmaları, iletişim becerilerini, uygulamaları ölçmek ne kadar detaylandırarsak detaylandırılabilir ölçmek için yeterli olmayacaktır. Ama bu haliyle o kadar kötü olduğunu düşünmüyorum. Gene hatların birçoğunu kavrar nitelikte bazı nitelikleri daha net ölçeklendirebiliriz. Ama böylece maddeler daha artacak, ayrıntı artacağı için olumsuz sonuçlar doğuracak. İyileştirilebilir ama kötü değil.</p> <p>OÖ2.Ölçütler durumu değerlendirir duygu ve düşünceleri ölçemez. İnsan karakterleri farklıdır. Ama genel bütün yönleri değerlendirebileceğini düşünüyorum.</p> <p>LÖ1.Ölçeğin olumlu tarafları da var, olumsuz tarafları da var. Ölçekte geçerliliği düşürebilecek, objektifliği düşürebilecek maddeler olduğunu düşünüyorum. Tam anlamıyla yeterli bulmuyorum. Yüz üzerinden puan verecek olursak bu anket 70-80'lik bir not alır benim nazarımda. Branşlara göre değişiklik arz eden bir ölçek geliştirilmeli.</p> <p>LÖ3.Mevzuatın tamamını okudum bir şey söyleyemem ama uygulanan sahada ,okuduğum yazılarda paylaşımlarda olumsuz olarak değerlendirildikleri kadar olumlu tarafları da söylenmektedir. Bence eğer hakkaniyetle yapılırsa çok mükemmel sonuçlar alınabilir. Maalesef</p>

		Türkiye de her şey kağıt üzerinde yapılıyor. Ölçek maddelerini okudum. Bence çok güzel maddeler vardı. Ancak bunlar gerçek anlamda sahaya inilerek doldurulsa çok daha iyi sonuçlar alınır.
		LÖ4.Tam anlamıyla değil. Ölçek de fena değildi diyebilirim.
		AÖ1.Yeterli değil. Biraz daha branşlara inilerek, branşların özelliklerine göre yapılırsa daha iyi olacak.
		İÖ1.Açık ancak yetersizdir. Bunların bir de alt basamağı olmalıdır. Bir değerlendirme yerine daha çok rehberlik amaçlı olması gerekiyor ki öğretmen kendini bir baskı altında hissetmesin. Daha iyi çalışıp verimli olabilsin. Değerlendirmeyi zaten yanlış buluyorum. Alt basamaklar derken de mesela öğretim yöntem ve teknikleri tek tek yazılarak öğretmenin bunları kullanıp kullanmadığına bakılmalı.
3	Yeteri kadar iyi hazırlanmamış	İÖ3. Değerlendirme ölçeğindeki maddeler aklımda değil ama şöyle bir göz atmıştım. Kabaca öğretmenin yeterliliğini ölçmeye yönelik sorulardan oluşmaktaydı. Büyük ölçüde ölçmeye yönelik ama tam anlamıyla hedefe ulaşacak kadar da yeterli değil. Bu maddelerden yola çıkılarak tam olarak tespit edilemez. Müdürün görmediği birçok nokta olabilir. Sadece belgeler kanıt değildir. Daha net ve somut bir değerlendirme olmalıdır diye düşünüyorum.
		İÖ4. Açık değil. Bir anket var ama o anket gerçekten objektif bir şekilde doğru olarak uygulanırsa hiçbir öğretmen yüksek puan alamayacak. Öğretmen de müdür de bu süreçte çok pasif kalıyor. Ölçek yeterli ama o ölçeği gerçekten objektif değerlendirmek ve disiplinli bir şekilde değerlendirmek önemli. Bunun yanında somut belgeye ihtiyaç var.
4	Mevzuatı bilmiyorum	AÖ3.Mevzuatla ilgili bir bilgim de yok . Değerlendirme ölçeğini görmedim. Sadece puandan haberim oldu.

Tablo 4 incelendiğinde mevzuat yeterliliğine ilişkin öğretmen görüşlerinin büyük bir kısmının “kısmen yeterli” şeklinde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Öğretmenler tarafından mevzuata ilişkin yetersiz görülen hususlar ise; bilgilendirme eksikliği, süreç sonunda verilerin nasıl kullanılacağına belirsizliği, kullanılan formların yetersizliği, formda kullanılan maddelerin objektif değerlendirilemeyeceği, branş farklılıklarının gözlemlenmediği şeklinde gerçekleşmiştir.

2.3. Okul Müdürleri ve Öğretmenlerin Performans Değerlendirme Sürecine Yönelik Görüş ve Önerileri

Araştırmanın bu bölümünde okul müdürlerinin öğretmen performans değerlendirme sürecine ilişkin okul müdürü ve öğretmen görüş ve önerileri ayrı tablolar halinde sunulmuştur.

Beşinci tabloda “Okul müdürlerinin öğretmen performans değerlendirme sürecine ilişkin görüş ve önerileri nelerdir?” sorusuna cevap aranacaktır.

Tablo 5. Okul Müdürlerinin Öğretmen Performans Değerlendirme Sürecine Yönelik Görüş ve Önerileri.

NO	TEMA	GÖRÜŞLER
1	Her brana ayrı bir ölçek geliştirme	AM1. Her alana yönelik ayrı ayrı ölçek geliştirilmeli. ANKET 89: Öğretmen performansını ölçmek için çok sayıda ve farklı türde değerlendirme ölçeklerine ihtiyaç vardır.
2	Paydaşlar sürece katılmalı	AM1. Paydaşlar sürece katılmalı. AM3.Veli de işin içine katılabilir. Bizde olmasa da öğrenci de katılabilir. Öğretmen de kendi öz değerlendirmesini yapabilir. İM2.Öğretmeni sürekli gözlemlene imkanı olan veliler, diğer öğretmenler zümreler değerlendirmeye katılabilir. Bunun gibi daha farklı kaynaklardan da veri elde edilebilir. Bu biraz daha objektifliği artıracaktır. İM4. Müdür dışında müdür yardımcıları da katılmalıdır. Ben zaten öyle yaptım onların görüşlerini aldım. Liderler zaten bu iş için yeterlidir. Biz lideri de iyi seçtiğimiz zaman zaten öğretmen de aidiyet duygusu hissederek daha çok çalışacaktır. Bir okul müdürü kadar okuldur.
3	Öz değerlendirme yaptırılmalı	LM1.Bir kişi tarafından öğretmenin değerlendirilmesi, bunu eğer öğretmenin geleceği açısından kullanacaksak sakıncalıdır. Ne kadar objektif olursa olsun sadece okul müdürü değerlendirme yapmamalıdırBu tepkilerin de olumsuz olacağını düşündüğümünden dolayı bu kriterlerin net ve en azından 3 Denetleyici tarafından yapılmasının faydalı olacağını düşünüyorum.
4	Yeterli bilgilendirme yapılmalı	AM1.Geçen sene çok geç haberimiz oldu. Sene başından öğretmenin değerlendirileceğini ve ölçeği bilmesi, kendini buna göre hazırlaması gerekirdi. Bu konuda bir çalışma yapılabilir. LM4.Hem öğretmenlerin hem idarecilerin bilgilendirilmesi gerektiğini düşünüyorum.
5	Müfettişler sürece katılmalı	AM3.Bence eski eğitim anlayışının biraz geri gelmesi gerekir. Eskiden müfettişler önce sene başında rehberliğe geliyorlardı sene sonunda denetime geliyorlardı. Müfettiş de denetime gelirse daha sistemli olur.
6	Süreç sonunda	AM3.Süreç sonucunda bir ödül veya ceza kavramı getirilebilir. Emekliliği gelmiş öğretmenlerin performansı ciddi anlamda düştüğü için onları emekliliğe

ödül ve ceza yönlendirecek yaptırımlar uygulanabilir.

İM3.Süreç sonunda mutlaka ödül ve ceza kavramı olmalıdır. Bu performans değerlendirme sisteminin uzun süre devam ettirilip de bunun sonucunda bir değerlendirme yapıp da ödül vermek öğretmenin çalışmasında teşvik edici olacaktır diye düşünüyorum.

İM2.Ortalamanın üstündeki öğretmenin bir şekilde ödüllendirilmesi lazım. Ceza olarak direk ceza değil de farklı yaptırımların olması lazım ki performans değerlendirmeden beklenen sonuç meydana gelsin. Öğretmenin de bunu bilmesi lazım. Aldığı notla diğer öğretmenlerden farklı olacağını, ona gösterilen muamelenin farklı olacağını düşünürse o zaman performans değerlendirmeden istenilen sonuç alınacaktır. Özel okullardaki rekabet ortamı belki milli eğitimde de oluşacaktır. Yoksa bu haliyle zor.

İM4.Bir baraj olmalıydı. Kaç puan üstü başarılı sayılıyor. Bunlara ödül verilecek mi net bir şekilde belirtilmesi gerekirdi. Baraj altında kalanlara ne yapılacağı, hangi yaptırımların yapılacağı belirtilmeliydi. Süreç tamamen sadece müdüre bırakılmamalıydı. Taslak bana göre yanlış.

OM2.Verdiğimiz puanlama kişinin mesleki kariyerini etkileyen bir uygulamaysa eğer düşük puan vermek cezalandırma olur. Tam donanımlı bir öğretmen değerlendirmesi yapıldıysa eğer buna karşılık bir ödüllendirmeyi de beraberinde getirmesi gerekiyor.

OM3.Bundan sonraki süreçte sadece yasal alt yapı oluşturularak çeşitli yaptırımların getirilmesi gerekir diye düşünüyorum. Başarısız öğretmen kendini daha iyi yerlere taşıyacaktır. Başarılı öğretmen ise daha çok motive olacaktır.

OM4. Süreç sonucunda bunun bir şekilde ödüle ve cezaya dönüştürülmesini doğru bulmuyorum. Öğretmen üzerinde bir baskı oluşturabileceğini düşünüyorum. Öğretmenin kendi yeteneklerini dışarı çıkarması noktasında daha başka motive edici yöntemler kullanılması gerekiyor.

LM2.Ödül ve cezayı ise süreç sonunda değil de süreç içinde vermelisiniz. Bittikten sonra ödül veya ceza vermenin de bir anlamı kalmıyor.

7

Veli ve öğrenci sürece katılmamalı

İM4.Öğrencinin öğretmenini değerlendirmesi bana göre yanlıştır. Eğitim kültürün de yaşatıldığı bir yerdir. Bizim kültürümüzde öğrenci öğretmeni bir büyük ya da anne - baba gibi görür. Öğretmenin sınıf içindeki sınıf yönetimi sarsılır. Veliler zaten sıkıntılı. Okulun her şeyine karışmaya çalışıyor.

8

Form maddeleri somutlaştırılmalı

OM1. Bu paylaşımları yapmadan önce öğretmen arkadaşların nesnel değerlendirmesini yapabilecek bir ölçek geliştirilmeli. Veli toplantısı zümre toplantısı veli ziyaretleri gibi etkinliklerde objektif puanlamanın yapılabileceği hiç kimsenin itiraz etmeyeceği maddeler olmalıdır.

9	Süreç değerlendirme yapılmalı	OM4. Bütün bir yılı gözetererek, sürece yayılarak yapılması gerektiğini düşünüyorum. Daha önce yapılan denetimlerde özellikle öğretmenler hiç tanımadığı bilmediği insanlar tarafından bir gün bir ders saatinde denetime tabii tutularak değerlendiriliyordu. Bu yanlıştı. Okul müdürlerinin bu değerlendirmeyi bütün bir yıl daha geniş düşünerek daha kapsamlı düşünerek yapmalarında fayda vardır.
10	Hizmet İçi Eğitim	İM2.Hizmet içi eğitim ihtiyacı vardır. Bu ilkokul düzeyindeki öğretmenleri çok rahatsız etmese de lise ve ortaokul öğretmenlerini farklı branşları değerlendirme de zorladığını düşündüğüm için hizmet içi eğitim olması gerektiği kanaatindeyim.
11	Hizmet İçi Eğitimlerin Uzmanlarca Verilmesi	LM1. Biz zaten bu eğitimi aldık. İki defa bu seminerlere katıldım. Katılmak gerekiyor. Gittiğimiz yerlerde en büyük sorunumuz semineri veren kişinin yetersiz olmasıdır. Bu semineri kimin vereceği çok önemli bir sorudur. Bu işin uzmanları tarafından verilirse çok faydalı olacaktır. İlerisi için olumlu bir hareket olacaktır. Ancak ve ancak Milli Eğitim'in yaptığı en büyük hatalardan bir tanesi de bu seminerleri uzmanlara vermemektir. Katıldığım iki seminerin de pek bir yararı olduğunu düşünmüyorum.
12	Eşit ve Adil Değerlendirme	İM4.En önemli şey idarecinin adil olmasıdır. Bu benim de en çok dikkat ettiğim konudur. Tabi dışardan yönettiğimiz arkadaşların bunu söylemesi daha doğru olur. Müdürümüz adil miydi değil miydi onlar karar vermeli çünkü kimse yoğurdum ekşi demez. Ama önceliğimiz adil olmaktır. Bir müdür adil değilse yönetemez. Birilerinin müdürü olur. Diğerlerinin karşısındaki kişi olur. O zaman da o kurumdan başarı elde edemezsiniz, geliştiremezsiniz, ileriye taşıyamazsınız. Sizin yaptığınız da müdürlük değildir. Liderlik de değildir. Bir takımın taraftarı gibi olursunuz. Bu durum da bütünleştirici olmaz.
13	Objektif Değerlendirme	OM1. Bir öğretmenle daha sonraki yıllarda da çalışacak olmak ona verdiği puanın performansını nasıl etkileyeceğini düşünmek zor bir karar. Bu kaygıyı taşımamak elde değil. Yaptığımız değerlendirmenin objektifliğinden hareketle kişisel olarak yaptığımızın ayakları yere basan bir değerlendirme olması adına verdiğimiz çabanın ödüllü olarak bir sıkıntı duymadım ama genel olarak o kişi ile sonra yola devam edecek olmak bir kaygı taşımaya neden oluyor.

Tablo 5'de okul müdürlerinin öğretmen performans değerlendirme sürecine yönelik görüş ve öneriler incelendiğinde öğretmen performans değerlendirme sürecine ilişkin öneriler şu şekilde sıralanmıştır: “Her branşa ayrı bir ölçek geliştirilmeli, paydaşlar sürece katılmalı, öz değerlendirme yaptırılmalı, yeterli bilgilendirme yapılmalı, müfettişler sürece katılmalı, süreç sonunda ödül ve ceza olmalı, sürece veli ve öğrenci katılmamalı, ölçek maddeleri somutlaştırılmalı, süreç değerlendirme yapılmalı, hizmet içi eğitim verilmeli, hizmet içi eğitim uzman kişilerce verilmeli, eşit ve adil değerlendirme yapılmalı, objektif değerlendirme yapılmalı” şeklindedir. Bu görüş ve öneriler değerlendirildiğinde önerilerin sürecin daha somut ve alt yapısı oluşturularak uygulanması yönünde olduğu görülmektedir.

Altıncı tabloda “Öğretmen performans değerlendirme sürecine ilişkin öğretmen görüş ve önerileri nelerdir?” sorusuna cevap aranacaktır.

Tablo 6. Öğretmen Performans Değerlendirme Sürecine Yönelik Öğretmen Görüş ve Önerileri.

NO	TEMA	GÖRÜŞLER
1	Okul müdürlerine branşlara yönelik eğitim verilmeli	AÖ1. İdarecilerin bizimle yani branşlarla ilgili daha çok bilgi edinerek ona göre değerlendirme yapmasını istiyorum. O branşla ilgili bilgisi olursa öğretmene soracağı sorular da bununla ilgili olur. Hem de izleme esnasında öğretmenin neyi nasıl yaptığını daha iyi değerlendirebilir. Sonuç olarak müdürlerin hizmet içi eğitim almaları gerektiğini düşünüyorum.
2	Değerlendirme sürecine yayılmalı	AÖ2. Sürece yayılması gerekir diye düşünüyorum. Bir gün olmamalı. Aslında mantıken buradaki değerlendirme süreci değerlendirmesi, yıl sonu puanlanması gibi olsa da öyle olmuyor. Süreç içerisinde her gün her zaman takip edilmeli, her şekilde her yönden değerlendirilmeli. Gerçekten burada yazılana uyulmalı. Bir günde sınıfa gelip bir şeyler yapılmamalı diye düşünüyorum. LÖ4. Uygulama biraz daha süreç odaklı olmalıdır. Ayda ya da haftada bir kere derse girebilirler.
3	Ödül ve ceza getirilmeli	AÖ2. Sonucunda da bir ödül olabilir. Öğretmenler olarak ödüle çok alışkın değiliz. Bizi mutlu edecek bir şeyler, ya da hatamızı düzeltmemizi sağlayacak bir karşılığı olabilir. AÖ3. Sonucunda da yine bir ödül olursa öğretmeni motive etmek için daha faydalı olabilir İÖ2. Bu performans değerlendirme sisteminin tam olarak oturması, öğretmen tarafından da tam olarak kabul görmesi için kesinlikle sonuçta ödül ya da ceza uygulaması gelmelidir. Ceza olmayabilir ama ödül gereklidir. Günümüzde bütün öğretmenlerin aynı olması düşünülemez. Çalışmayan kişi içinse ceza olmamalı. Çünkü ceza olumsuz bir duygu çağrıştırıyor insanda İÖ3. Eğitimde ödül ve ceza olması gereken unsurlardır. Bunu inkar edemeyiz. Ama ikisinin de büyüğü olmamalı. Caydırıcı nitelikte olmalı ama rencide edici olmamalı. Bu daha da felç olmaya sebep olabilir. Öğretmenlerde endişe yaratıp sağlıklı bir şekilde çalışmasına engel olabilir bu durum. İÖ4. Süreç sonucunda düşük puan alan öğretmenin kademe ilerlemesinin durdurulması, hizmet puanının az verilmesi gibi yaptırımlar getirilmesi gerekiyor. İyi çalışan öğretmene takdir yada bir maaşla ödüllendirme gibi ödüllerin verilmesi gerekiyor. ÖÖ1. Süreç sonunda ceza değil de öğretmenlerin performansını ölçerek neleri yapıp yapmayacaklarını öğrenmeleri açısından önemlidir. İki üç yıl aynı eksikleri devam ettiren öğretmenlere yönelik bir ceza getirilebilir.

OÖ4.Ceza uygulaması doğru değil. Sonuçta herkes belli bir yaşa gelmiş, belli bir tecrübesi olan insanlar. Çok abes bir şey olmadığı sürece öğretmeni cezalandırmak doğru değil. Ödüllendirme yöntemi olursa teşvik olur. Onun sonucunda aldığı hazla bir sonraki sene daha iyi çalışacaktır. Çalışma isteğini kamçılar. En yüksek puanı alan üç öğretmene ödül vermek teşvik edici olacaktır diye düşünüyorum.

LÖ1.Ama bu performans değerlendirmenin sonucunda yüksek not alan bir öğretmeni ödüllendirmek gerekiyor. Düşük not alan öğretmene ise farklı yaptırımların olması gerek. Süreç sonunda kesinlikle ödül ve ceza kavramı olmalı. Bu süreci çok daha etkili kılar diye düşünüyorum. Ufakta olsa maddiyat ödül olabilir. Manevi değeri olan takdir teşekkür tarzında belgeler düzenlenebilir. Bu belgelerin sayısına göre de ekstra bir kademe ya da derece verilebilir. Ceza anlamında ise caydırıcı bir ceza düşünemiyorum. Ama derece kademe ilerlemesinde geciktirme uygulanabilir.

LÖ2.Sonuçta bu bizim işimiz, ödül ve ceza kavramı da getirilmemeli. Ödül içinde işimizi yapmıyoruz. Sonuçta ceza almak da hoş bir durum değildir.

LÖ3.Süreç sonucunda uyarı olmalıdır. Öğretmen durumu devam ettirirse kesinlikle ceza uygulanmalıdır. İşini iyi yapmıyorsan her işte olduğu gibi sonuçlarına da katlanacaksınız. Öğretmenlik işten çok fedakârlıktır. Çok başarılı olan öğretmenlere bir plaket ya da ayın öğretmeni gibi sıfatlar verilerek onure edilebilir. Bu çok iyi bir dönüt olabilir.

LÖ4.Ceza değil de ödül olabilir süreç sonunda. Maddi değil de manevi ödül verilebilir. Herkes önünde onurlandırılabilir. Ceza kavramı olacaksa da müdür tarafından değil de bakanlık tarafından uygulanabilir.

AÖ3.Adil ve eşit davranma durumunun üzerinde durulması gerekiyor.

OÖ4.Müdürlerin öğretmenleri iyi gözlemlemesi gerekir. Hiçbir şekilde ayırım yapılmaması gerekir. Yanlı davranmak çok yanlış bir düşünce. Ama samimiyet, ailece görüşmek puanı illaki etkiliyor.

OÖ3.Herkesin ders programı çok kötüydü. Eşitsizlikte eşitlik vardı. O yüzden sıkıntı yoktu. Müdürüm herkesin tanınması gereken birisiydi. Çok iyi projeleri vardı. Çok çalışırdık. Diğer öğretmenlerin kaç puan aldıklarını bilmiyorum ama adil olduklarını düşünüyorum.

OÖ2.Geçen yıl ise bana eşit davranılmadı. Kişisel problemleri olduğu kişilere düşük puan verdi. Aslında o kişiler başarılı kişilerdi. Kendisi bile başarılı bulunduğunu söylemişti. Genel olarak verdiği puanlar yüksekti ama iyi ile kötü arasında haksızlık yaptı.

İÖ2.Birinci ve en önemli etken sendika. Sendikalar günümüzde etkin işleyen faktörler. Ondandır dolayı sendikalar puan verirken puanlamayı etkileyen unsurlar. Müdürler genelde kendi bağlı oldukları sendikaya üye kazandırmak için ve üyelerini korumak için taraflı davranıyorlar. Herhangi bir çekinceleri yok sadece üye sayılarını artırma amaçlı olabilir diye düşünüyorum.

İÖ1.Kendi sendikalisına yüksek not, kendi sendikalısı olmayana düşük not veren müdürler vardır. Bizim okul müdürümüz böyle bir şey yapmamıştır. Herkese

yüksek not verdi. Bunun dışında hemşerilik kavramı da etkili oluyor..

OÖ4.Okula eğitim dışında farklı katkısı olanlara yüksek puan verdi. Bunun dışında hemşerilik kavramı ya da diğer durumlarda ayrımcılık düşüncesi olduğunu sanmıyorum.

OÖ1.Gelecek yıl aynı öğretmenlerle çalışma kaygısı eşit ve adil değerlendirme yapılmasını engelledi. Bunun nedeni de öğretmenlerin eksikliklerini görmekten çok sonuç odaklı davranmaları olmuştur.

5	Bilgilendirme	AÖ3.Bizim okula bakarak değil de genel olarak değerlendireyim. Bu işin amacına ulaşması için müdürlerin gerçekten yeterliliğe sahip olması gerekiyor. OÖ1.Öğretmen bilgilendirilmeli.
6	Müdür yeterlilikleri	AÖ3Biz sadece puan verildiğini öğrendik. Bu nedenle daha geniş bir süreye yayılarak, bilgilendirerek yapılması gerekir diye düşünüyorum. Daha faydası olur herhalde .Süreç sonunda öğretmeni motive edecek bir şeylerin bulunması lazım. Bu uygulama ister istemez öğretmenin kendisine çekidüzen vermesini sağlıyor. Bu açıdan iyi bir uygulama. İÖ4.Bu performans değerlendirmeyi müdürler yapacaksa baştan müdürlerin bir eğitimden geçmesi gerekiyor. Bu konuda yeterli olduktan sonra öğretmeni değerlendirmeleri gerekiyor. Bu şekilde olursa objektif olmaz zaten.
7	Performans değerlendirme	İÖ1.Performans değerlendirme diye bir şeyin olmaması gerekiyor. Bir öğretmeni zaten vicdani ile baş başa bırakıyorsunuz. O iki saatte baş başa bırakın ki daha verim elde edebilirsiniz. Nitekim 70 alan bir öğretmenin çok da verimli olmaya çalışacağına inanmıyorum. 96 alan bizlerin de verimli olmaya çalışacağına inanmıyorum. Öğretmenin değerlendirilmesine karşıyım. Sonuçta bu işin okulunu okumuş kişiler. Uygulama da biliyor. Okul müdürü uygulama dediğinde rehberlik etse bu yeterli olacaktır. Yaptı mı yapmadı mı diye puanlama yapmak bir verim getirmiyor.
8	Form maddeleri somut verilere dayanmalı	İÖ2.Bence düzgün işleyecek bir performans değerlendirme sistemi ile eğitim daha kaliteli bir hâle getirilebilir. Ama işleyecek sürece insan faktörünün mümkün olduğunca az temas etmesi gerekir. İnsan faktörünü ortadan kaldıracak nasıl bir sistem olabilir bilmiyorum ama daha somut verilere dayalı bir değerlendirme olmalıdır. OÖ1.Bir de değerlendirmeler kriterler açısından somut verilere dayandırılmalıdır. Gözlemler önemlidir ama kriterlerinin çoğunun soyut maddeler içermesi öğretmenler açısından kötü. Mesela kaç sosyal etkinlikte rol aldı şeklinde somut maddeler oluşturulabilir.
9	Sürece veli katılmamalı	İÖ2.Bu sürece daha önceki yıllarda veli ve öğrenciler katılmaya çalışıldı. Bazı branşlar ve bazı öğretmenler kişilikleri gereği insanlarla iyi iletişim kuramayabiliyorlar. Bu durumda da hem öğrenciden hem veliden olumsuz etkileneceğini davranışlarına göre puanlanacağı düşüncesindeyim. Müdür dışında kim olursa olsun bu süreçte yanlı davranacaktır. İyi bir öğretmen olsa da insan ilişkileri iyi olmadığı için bu onun yanlış değerlendirilmesine sebep olacaktır.

		İÖ3.Daha önce veli öğrenci hatta şube müdürlerini de değerlendirmeye dahil etmişlerdi. Bunlar da insana umut vermiyor. Veli öğretmeni nasıl ve ne kadar tanıyabilir.
10	Paydaşlar sürece katılmalı. (Md. Yrd., öğretmenler, zümreler)	İÖ2. Sadece müdürün de not vermesi sıkıntı. O yüzden insan etkisini ortadan kaldıracak bir sistem olursa daha doğru işleyecektir. Sürece okul müdürü, müdür yardımcıları, zümre öğretmenleri, birkaç veli temsilcisi katılabilir. Zümre öğretmenler birbirinin nasıl çalıştığını bilirler. Bütün velileri sürece katmak gereksizdir. Bilinçli, okula sürekli gidip gelen, çocuğu ile ilgili velilerden birkaç tane seçilmelidir.
		OÖ2.Sürece idareciler, veliler, öğrenciler, zümreler hatta okulda çalışan personel bile dahil edilip fikirleri alınabilir.
11	Eğitim kalitesinin artırılması hedeflenmeli	LÖ3.Müdürler adaletle, eğitime çocuklara katkısı sağlayacak şekilde olaya yaklaşmalıdırlar. Öğretmenler de nasıl daha iyi puan alırım nazarıyla bakmamalı. Öğrenciye nasıl daha iyi bir eğitim verebilirim diye çalışmalıdır. Böyle olursa çok ciddi başarılar elde edilir.
12	Müdürlerde liyakat aranmalı	OÖ5::Performans değerlendirme sürecinin amacına ulaşması için idarecilerde liyakat sisteminin oturmuş olması gerekir. LÖ7:Müdür atamaları yapılırken uygulanan her hangi bir liyakat ölçeğine göre değerlendirme yapılmadığından performans değerlendirmede yetkili müdürler tarafsız davranmamakta ve sendika ön plana alınmaktadır.
13	Hizmet için Eğitim	AÖ1.Hizmet içi eğitim almaları gerekiyor. Bazı branşlarla ilgili bilgileri olması açısından gerekiyor. Özellikle biz okul öncesi öğretmenleri ile ilgili yetersiz oluyorlar. Birçok konuda eksikler. Ana okullarında sorun yok ama ilkokul bünyesindeki anasınıfında sorun teşkil ediyor. OÖ2.Hem öğretmenlerin hem de müdürlerin alması gerekir. Çünkü eğitim hayatı boyu devam eden bir süreçtir. Sürekli değişen sisteme ayak uydurmak için alınması gerekiyor. Öğretmenlerin de süreci tanıyıp bilmeleri açısından almaları gerekiyor. Neye göre değerlendirileceğini bilen insan ona göre de eksiklerini gidermeyi düşünür.

Tablo 6’da okul müdürlerinin performans değerlendirme sürecine yönelik görüş ve önerilerine ilişkin öğretmen görüşleri verilmiştir. Buna göre; “okul müdürlerine branşlara yönelik eğitim verilmeli, değerlendirme sürece yayılmalı, ödül ve ceza getirilmeli, adil ve eşit uygulama olmalı, bilgilendirme yapılmalı, müdür yeterlilikleri artırılmalı, performans değerlendirme olamamalı, ölçek maddeleri somut verilere dayanmalı, sürece veli katılmamalı, paydaşlar sürece katılmalı (md. yrd., öğretmenler, zümreler), eğitim kalitesinin artırılması hedeflenmeli, müdürlerde liyakat aranmalı, hizmet içi eğitim verilmeli” şeklinde önerilerde bulunmuşlardır. Öğretmen performans değerlendirme sürecinin sadece okul müdürleri üzerinden yürütülmesi ve somut verilere dayalı olarak uygulanamaması nedeniyle sürecin okul müdürlerinin keyfi uygulamalarına açık

olabileceği gibi dış faktörlerin deperformans değerlendirme sürecine etki edebileceğini görüşme yapılan öğretmen görüşlerine dayalı olarak ifade etmek mümkündür. Uygulanan öğretmen performans değerlendirme sonrası herhangi bir ceza veya ödülün olmaması dış faktörlerin okul müdürü üstündeki baskısını azaltmıştır. Öğretmen performans değerlendirme sürecinin çoklu değerlendirme yoluyla yapılması bir noktada sürece etki edebilecek dış faktörlerin müdahalesini azaltacaktır.

Sonuç ve Tartışma

Türk eğitim sisteminde öğretimin denetimi üzerine yapılan çalışmalarda genel olarak denetim çalışmalarının yetersiz olduğu, amaca hizmet etmediği, denetimin çok yüzeysel yapıldığı, öğretimin gelişmesine katkı sağlamadığı, yapılan denetimin çağdaş denetim anlayışıyla uyum sağlamadığı (Arabacı, 1995; Atay, 1995; Yavuz, 1995; Memişoğlu, 2001), öğretimsel etkinlik bağlamında öğretmenlere yardımcı olmadığı, müfettişlerin işbaşında öğretmenlere rehberlik etme noktasında yeterli düzeyde destek sağlamadığı (Sağır, 2005; Akbaba Altun ve Memişoğlu, 2008), bir yıl boyunca yapılan çalışmaların bir saatte değerlendirilemeyeceği, teknolojik gelişmelere müfettişlerin ayak uyduramadıkları, müfettişlerin çoğunun bürokratik işler ve kırtasiye işi ile ilgilendikleri, müfettişler tarafından gerçekleştirilen değerlendirmenin öğretmenlerin başarısını arttırmadığı, öğretmenlerin eksik yönlerini öğrenmesini sağlamadığı sonuçlarına ulaşılmıştır (Akşit, 2006). Bu sonuçlar doğrultusunda eğitim denetimi sistemi konusunda sorunlar yaşandığı ve sürecin verimli bir şekilde işlemediği görülmektedir.

Çalışmada okul müdürlerinin performans değerlendirme yeterliliklerine ilişkin okul müdürü ve öğretmen görüşleri incelendiğinde okul müdürlerinin genel olarak süreci uygulayabilecek yeterlilikte oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Aksoy'un (2012) okul müdürlerinin yeterlilik düzeylerine ilişkin yaptığı çalışmada öğretmen görüşlerinin “çok katılıyorum” düzeyinde olduğu görülmektedir. Akdeniz Bölgesi ve Orta Anadolu Bölgesindeki öğretmenlerin ilköğretim okul müdürlerinin yeterliliklerini diğer bölgelerdeki öğretmenlere göre daha yüksek görmekteyiz. Özmen ve Batmaz (2006)'ın ilköğretim okul müdürlerinin öğretmen denetimindeki etkililiklerine ilişkin yaptıkları çalışmada okul müdürlerinin denetimdeki etkililiklerine ilişkin öğretmen görüşlerinin “katılıyorum” ve “kısmen katılıyorum” düzeyinde olduğu görülmüştür. Bu araştırma bulgularının aksine Soydan'ın (2012) yaptığı çalışmada yönetici ve öğretmenlerin “öğretmenler performans değerlendirme sistemi ile hakkaniyetli bir şekilde değerlendirilebilir” şeklinde görüşe katılımı “çok az katılıyorum” düzeyinde olmuştur. Aygün'ün (2008) çalışmasında öğretmenlerin, performanslarını değerlendiren kişilerin ön yargılı değerlendirme yapabildikleri yönünde görüş bildirdikleri görülmüştür. Aslanargun ve Göksoy'un (2013) çalışmalarında da eğitim denetmenleri tarafından gerçekleştirilen denetim eleştirilmiş ve bunun yerine bazı çekincelere karşın müdür denetimi ön plana

çıkarılmıştır. Topçu'nun (2010) araştırma bulgularında da branş öğretmenlerinin kendi yöneticilerini, branşlarıyla ilgili konularda yetersiz gördükleri görülmüştür. Ancak mesleğin uygulanması, sınıf yönetimi, öğrencilerle ilişkiler konularında yöneticileri daha yeterli bulduklarını ifade etmişlerdir. Aygün'ün (2008) çalışma bulgularında ise çoklu veri kaynaklarının kullanılması yönünde görüş bildirirken; veri kaynakları arasında en çok desteklenen grup okul müdürleri olurken, en az desteklenen grubun veliler olduğu görülmüştür. Earged'in (2001) araştırma bulgularına göre de ilköğretim okullarında görev yapan sınıf ve branş öğretmenlerinin yarısından fazlası performans değerlendirmelerinin okul müdürü tarafından yapılması gerektiğini desteklemiştir.

Araştırma bulgularımızda olduğu gibi daha önce bu konuyla ilgili yapılmış diğer çalışmalarda da okul müdürlerinin yeterli veya yeterliye yakın seviyede görüldükleri, değerlendirme ve performans değerlendirme konularında da sürecin öncelikli uygulayıcısı olarak gösterildiği görülmektedir.

Okul müdürlerinin performans değerlendirme sürecini tek başına yönetmeleri okul müdürleri üzerinde eşit ve adil değerlendirme yapma, objektif olma konularında baskı oluşturduğunu göstermiştir. Okul müdürlerinin performans değerlendirme sürecine paydaşların ve müfettişlerin katılmasını istemesi bunun bir göstergesi sayılabilir. Okul müdürlerinin sürece müfettişleri katmak istemelerinin bir sebebi de değerlendirme sürecinde ortaya çıkabilecek sorunlarda değerlendirme konusunda uzman sayılan müfettişlerden destek almak olarak da yorumlanabilir.

Okul müdürleriyle yapılan görüşmeler sonrası görüşlerinin büyük bir çoğunluğu mevzuatın “yeteri kadar iyi hazırlanmamış” olduğu yönünde olduğu tespit edilmiştir. Mevzuat yeterliliğine ilişkin öğretmen görüşleri incelendiğinde ise görüşlerin büyük bir kısmının “kısmen yeterli” şeklinde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Aygün'ün (2008) çalışmasında da öğretmenlerin performans değerlendirme uygulamasının sonuçlarının nasıl kullanılacağı ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadıkları görülmüştür. Fakat Akşit'in (2006) çalışma bulgularında ise öğretmenlerin yarıya yakınının performans değerlendirme süreciyle eksik yönlerini görmedikleri böylelikle performans değerlendirmenin öğretmenleri geliştirmek amacı taşımadığı sonucuna varılmıştır.

Performans değerlendirmeye ilişkin mevzuat genel olarak değerlendirildiğinde öğretmen performans değerlendirme sürecine yönelik bilgilendirme eksikliği dikkat çekicidir. Öğretmen performans değerlendirme sürecinin amacı, uygulanış biçimi, sonuçlarının hangi amaçla kullanılacağı belirsiz noktalardan sadece birkaçıdır.

Öğretmen performans değerlendirme sürecine yönelik öneri ve görüşler incelendiğinde okul müdürü ve öğretmenlerin sürece yönelik ortak öneri ve görüşleri şu şekilde gerçekleştiği görülmüştür: Veli ve öğrenci dışındaki paydaşların sürece katılması, performans değerlendirme sürecine yönelik tüm

paydaşlara uzman kişilerce bilgilendirmelerin hizmet içi eğitim çalışmalarıyla verilmesi, süreç sonunda ödül veya cezanın olması gerektiği, form maddelerinin somutlaştırılarak süreç değerlendirmenin eşit ve adil bir şekilde uygulanması gerektiği vurgulanmıştır. Okul müdürlerinin sürece yönelik öğretmenlerden farklı önerileri ise şu şekildedir: Her branşa farklı ölçek geliştirilmesi gerektiği, öğretmenlerin öz değerlendirme yaparak kendilerinin değerlendirilmesinin sağlanması, performans değerlendirme sürecine müfettişlerin katılımı gerektiği. Öğretmenlerin okul müdürlerinden farklı önerileri ise; müdürlerin farklı branşları değerlendirme konusunda bilgilendirilmeleri, müdür değerlendirme yeterliliklerinin artırılması gerektiği, müdür görevlendirmelerinde liyakate önem verilmesi gerektiği şeklinde gerçekleşmiştir.

Sonraki yıllarda aynı öğretmenlerle çalışacak olmak okul müdürlerinin değerlendirmesine etki eden en önemli faktörlerden biridir. Değerlendirme sonrası öğretilerde yaşanacak memnuniyet veya memnuniyetsizlik okul müdürü ile öğretmen iletişimine doğrudan yansiyebileceğinden bazı okul müdürlerinin değerlendirme sürecini etkilediği görülmektedir. Öğretmen performans değerlendirme sürecinin sadece okul müdürleri üzerinden yürütülmesi ve somut verilere dayalı olarak uygulanamaması nedeniyle sürecin okul müdürlerinin keyfi uygulamalarına açık olabileceği gibi dış faktörlerin de performans değerlendirme sürecine etki edebileceğini görüşme yapılan öğretmen görüşlerine dayalı olarak ifade etmek mümkündür. Uygulanan öğretmen performans değerlendirme sonrası herhangi bir ceza veya ödülün olmaması dış faktörlerin okul müdürü üstündeki baskısını azaltmıştır. Öğretmen performans değerlendirme sürecinin çoklu değerlendirme yoluyla yapılması bir noktada sürece etki edebilecek dış faktörlerin müdahalesini azaltacaktır.

Okul müdürleri ve öğretmenlerin süreç sonunda iyi performans sergileyen öğretmenlerin ödüllendirilmesi, iyi performans sergilemeyen öğretmenlerin cezalandırılması konusunda farklı düşünceler ifade ettikleri tespit edilmiştir. Süreç sonunda ödül ve ceza olmalı veya olmamalı diyenlerin yanı sıra ödül ve cezanın nasıl uygulanacağı konusunda farklı okul müdürü ve öğretmen görüşleri mevcuttur. Çelik'in (2009) araştırma sonuçlarında katılımcıların %92'si personelin çok çalışanlar ve daha az çalışanlar olarak ikiye ayrılması gerektiği ve bu sonuçlara göre personel ücretlendirilmesinin yapılması gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu görüş çalışmayan personeli cezalandırmaktan çok çalışmayı cazip hale getirdiği görülmektedir. EARGED (2001) çalışma bulgularında ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin performans değerlendirme yöntemlerinin ve sonuçlarının kullanılması gerektiği ve farklı şekillerde ödüllendirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde okul müdürleri ve öğretmenler, öğretmen performans değerlendirme sürecinin okul müdürleri tarafından uygulanmasını olumlu görmektedirler. Okul müdürlerinin süreci uygulama yeterlilikleri konusunda farklı görüşler olmasına rağmen eksikliklerin

giderilmesi ile beraber bunların aşılabileceği umulmaktadır. Mevzuata ilişkin görüşler ise üzerinde çalışılması ve yukarıda belirtilen eksikliklerin giderilmesi halinde sürecin uygulanabilir olduğu yönündedir.

Kaynakça

- Akşit, F.(2006). Performans Değerlendirmeye İlişkin Öğretmen Görüşleri. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi.2, s.76-101.
- Altun, S.A. & Memişoğlu, S.P.(2008). Performans Değerlendirmesine İlişkin Öğretmen, Yönetici Ve Müfettiş Görüşleri. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi. Sayı:53, s.7-24
- Aksoy, Ş. (2012). “İlköğretim Okul Müdürlerinin Yeterlikleri İle Eğitim-Öğretim Süreci Arasındaki İlişki” Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi. Ankara.
- Arabacı, İ.B.(1996). “İlköğretim Müfettişlerinin Denetim İlkeleri Konusundaki Yeterlikleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Aslanargun, E., Göksoy, S. (2013). Öğretmen Denetimini Kim Yapmalıdır? Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Özel Sayı, 98-121.
- Atay, K. (1995). “İlköğretim Müfettişlerinin Yeterlikleri”. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Aygün, S. Ç. (2008). Ankara İli Genel Liselerinde Performansa Dayalı Denetimin Uygulanmasına İlişkin Öğretmen Görüşleri.(Yüksek Lisan Tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Balkar, B., Şahin, S. (2010). İlköğretim II. Kademe Öğretmenlerinin Öğretmen Performans Değerlendirme Model Ve Uygulamalarına İlişkin Görüşleri. Elementary Education Online, 9(1), 396-412.
- Beltekin, N., Şahin-Özdemir, B., Yılmaz, G., Akkalkan, H., Cemaloğlu, N. (2014). Sürekli Gelişim İçin e-Performans Yönetim Sistemi: Bir Model Önerisi. Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Uluslararası E-dergi, 4(1), 149-170.
- Bostancı, A. B. (2004). Türkiye’deki Resmi Ve Özel İlköğretim Okullarında Öğretmen Performans Yönetimi (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Cemaloğlu, N. (2002). Öğretmen Performansının Arttırılmasında Okul Yöneticisinin Rolü. Milli Eğitim Dergisi. Sayı: 153-154.
- Cihantimur, N. (2006). Anadolu Liseleri Ve Genel Liselerde Görevli Öğretmenlerin Performans Değerlendirmesine Yönelik Algıları. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Çavuş, A. (2010). Ortaöğretim Kurumlarında Görev Yapan Yönetici, Öğretmen, Öğrenci Ve Velilerin Çoklu Değişkenlere Göre Performans Değerlendirmeye İlişkin Görüşleri (Ankara ili Keçiören ilçesi örneği). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Çelik, G.Ö. (2009).Kamu Çalışanlarının Performansa Dayalı Ücrete İlişkin Algılamaları. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

- Earged, (2001). Öğretmenlerin Performans Değerlendirme Modeli ve Sicil Raporları. Millî Eğitim Bakanlığı Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Eroğlu E., Erden D. (2006). Okulda Performans Yönetim Modeli. T.C. MEB Eğitim Araştırma ve Geliştirme Dairesi. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü
- Ekiz, D.(2003). Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metotlarına Giriş. Anı Yayıncılık. Ankara.
- Günbayı, İ., Yıldırım, S. (2012). Performans Yönetimine İlişkin Yönetici ve Öğretmen Görüşleri (Antalya İli Örneği). Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.
- Helvacı, M.A.(2002). Performans Yönetimi Sürecinde Performans Değerlendirmenin Önemi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. Cilt:35, sayı:1-2.
- MEB.(2017). Öğretmen Strateji Belgesi. Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü.Erişimtarihi:02.07.2017,http://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_06/09140719_Strateji_Belgesi_Resmi_Gazete_sonrasY_ilan.pdf
- Memişoğlu, S. P. (2001). “Çağdaş Eğitim Denetimi İlkeleri Açısından İlköğretim Okullarında Öğretmen Denetimi Uygulamalarının Değerlendirilmesi”. Yayınlanmamış Doktora Tezi”. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özmen, F., Batmaz, C. (2006). İlköğretim Okul Müdürlerinin Öğretmen Denetimindeki Etkililikleri – Hizmet Yılı ve Görev Türü Değişkenine Göre Öğretmen Görüşleri. Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi. 2.
- Sağır, M. (2005). “İlköğretim Kurumlarında Görevli Öğretmenlerin İşbaşında Yetişmelerinde Müfettişlerin Denetim Rolüne İlişkin Öğretmen, Yönetici Ve Müfettiş Algıları”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şengül, Y.(2010). İlköğretim Okulu Yönetici Ve Öğretmenlerinin 360° Performans Değerlendirme Sistemine İlişkin Görüşleri. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Soydan, T. (2012). Eğitim Alanında Performans Değerlendirme Sisteminin Geçerliliği Üzerine Yönetici ve Öğretmen Görüşlerine Dayalı Bir Araştırma. Ege Eğitim Dergisi. (13) 1: 1-25
- Topçu, İ. (2010). Devlet ve Özel İlköğretim Okullarında Yöneticilerin Öğretimin Denetimi Yerine Getirme Biçimleri. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt:34, Sayı: 2, 31-39
- Türk Dil Kurumu (TDK). Erişim tarihi: 01.10.2016,<http://www.tdk.gov.tr/>
- Yavuz, Y. (1995). “Öğretmenlerin Denetim Etkinliklerini Klinik Denetim İlkeleri Açısından Değerlendirmeleri”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayınları. Ankara

Resmî Ortaokul ve Liselerde Görev Yapan Yönetici ve Öğretmenlerin, Değerlere Dayalı Yönetim Uygulamaları İle İlgili Görüşlerinin İncelenmesi

Mehmet Ali Akın¹, Engin İş², Ömer Murat Öter³

Öz: Bu araştırmada, resmî ortaokul ve liselerde görev yapan yönetici ve öğretmenlerin değerlere dayalı yönetim uygulamaları ile ilgili görüşlerini belirlemeyi amaçlanmıştır. Araştırma, tarama modelinde olup, araştırma örneklemi, 2015-2016 eğitim-öğretim yılında Mardin Merkez Artuklu ilçe merkezindeki resmi ortaokul ve liselerde görev yapan 65 Yönetici ve 325 öğretmen olmak üzere toplam 390 kişiden oluşmaktadır. Araştırma verileri Yılmaz (2006) tarafından geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılarak geliştirilen “Değerlere Göre Yönetim Ölçeği” kullanılarak toplanmıştır. Araştırmada verilerin analizinde yüzde, aritmetik ortalama, standart sapma kullanılmıştır. Ayrıca “görev türü”, “cinsiyet”, “mesleki kıdem” ve “eğitim durumu” değişkenleri için t- testi kullanılmıştır. Araştırmada ortaya çıkan bulgulardan bazıları şu şekilde verilebilir. Araştırmanın bulgularına göre “görev türü” ve “yaş” değişkenleri açısından anlamlı bir fark bulunmuşken, “cinsiyet”, “öğrenim durumu” ve “mesleki kıdem” değişkenleri açısından ise anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ortaokul ve liselerde görev yapan yöneticilerin değerlere dayalı yönetim uygulamalarının, okulun örgütsel iklimini oluşturma, öğretimsel amaçları gerçekleştirme, okulların verimliliği ve etkililiğinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Değerler, okul yönetimi, değere dayalı yönetim.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, akina7215@hotmail.com

² Doktora Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı, mozaik47@gmail.com

³ Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, omermuratoter@hotmail.com

An Analysis of the Views of Managers and Teachers Who Work in Official Middle Schools and High Schools on Values-Based Management Practices

Abstract: In this study, we aimed to determine the opinions of administrators and teachers working in official secondary schools and high schools regarding the values-based management practices. The research employs a descriptive model and the sample consisted of 390 people in total, 65 administrators and 325 teachers working in official secondary schools and high schools in Mardin in the 2015-2016 academic year. The data were collected by Yılmaz (2006) using the Management by Values scale. Percentages, means and standard deviations were found during data analysis. In addition, t-test was used for comparison of groups based on some variables such as gender, Professional seniority and educational status. According to findings of the study, while there was a significant difference in terms of duty type and age, there was no significant difference in terms of gender, educational status and professional seniority. It can be said that values-based management practices of secondary school and high school administrators play an important role in the school's organizational climate, realization of educational objectives, efficiency and effectiveness of schools.

Key words: Values, school management, value based management.

Giriş

Değerlerle yönetim, yeni bir stratejik liderlik aracı olarak değerlendirilmektedir. Bir örgütü yönetmenin birden fazla yöntemi olsa da değerlerle yönetim, yirminci yüzyılın ortalarından beri davranış bilimlerinde geliştirilen yeni bir yöntemdir. Dünyanın farklı yerlerinde birçok yönetici, değerlerle yönetim anlayışını, bazı sıkıntılara rağmen, geleceğe yönelik yarışta hayatta kalma amacına hizmet edeceği düşüncesiyle uzun bir zamandan beri uygulamaktadır (Töremen ve Akdemir, 2007: 8).

Literatürde değerler ile ilgili birçok tanım bulunmaktadır. Halstead ve Taylor'a (1996) göre değerler, "Genel olarak davranışlara kılavuzluk eden, karar oluşumuna kaynaklık eden, inançları ya da davranışları değerlendirmeye yarayan, kişisel uyum ve kimlik ile ilgili kurallar, köklü kavramlar, idealler veya yaşam standartlarıdır". Güngör (1993) değerleri, istenen veya istenmeyen şeyler hakkındaki inançlar olarak açıklamaktadır. Başka bir ifade ile değerler, inançlar ile davranışlar arasında bir bağ oluşturmaktadır (Baltaş, 2008). Dolayısıyla değerler, yaşam döngüsünde birer köşe taşı olarak işlev gören ve toplumca kabul gören ölçütler olarak kabul edilebilir.

Değerler, sosyal yaşamımızın belirleyici unsurlarından birisidir. Değerlerin toplumsal alanda önem kazanması, sosyal bilimler alanında

dikkatlerin yönetici ve örgütlerde çalışan bireylerin değerleri ile bu değerlerle örgüt amaçlarının birleştirilmesiyle ilgili araştırmalara yönelmesine neden olmuştur (Demirtaş ve Kılıç, 2015). Sosyal bilimcilerin değerler konusuna olan ilgisinin artması, değerlerin kişisel, toplumsal, kurumsal, dini, ekonomik, ahlaki, eğitim vb. alanlara kaynaklık teşkil etmesindedir.

Değerler günümüzde hem bireysel anlamda hem de örgütsel düzeyde bir gelişim göstermektedir. Örgütsel bakımından değerler, örgütte çalışan üyelerinin farklı roller, durumlar, nesnelere ve insanlar ile ilgili değerlendirmelerdir. Örgütlerde değerler kurumun hedeflerini, standartlarını, ideallerini ve uygulamalarını etkilemektedir. Değerler aynı zamanda örgütlerin vizyonu, misyonunu belirlemekte ve temel başarı ölçütlerini oluşturmakta başat rol oynamaktadır. Kısaca değerler, örgütsel başarı kuralları belirleyen, çalışanların davranışlarını düzenleyen en önemli paradigmalardır (İpek, 1999).

Değerlere dayalı yönetim, bir yönetim yaklaşımı olmakla birlikte, aynı zamanda bir yönetim sürecidir. Değerlere göre yönetim, örgütsel performansı maksimize etmeyi amaçlar. Bunun için bu yönetim yaklaşımı, çalışanları güdülemeyi, çalışanların yeteneklerini yeterli hale getirmeyi, örgütte sinerji oluşturmayı ve yenilikleri desteklemeye odaklanan yönetim tarzlarına işaret eder (Institute of Value Management, 2001; Akt. Yılmaz, 2006).

Değerlere dayalı yönetim uygulamaları ile çalışanların örgütsel adanmışlığının yanı sıra örgütte ortak bir anlayışın oluşmasını da sağlamak mümkündür (Çelik, 2011). Değerlerle yönetim, yumuşak görünümlü bir insan yönetme sürecidir. Bu yönetim anlayışı, çalışanları paylaşılan amaçları gerçekleştirmek için bir araya toplayan ve çalışmaya yönelten değerlerden oluşur. (Blanchard ve O'connor, 1998; 30-41).

Değerlere dayalı yönetim uygulamaları tüm örgütlerde olduğu gibi eğitim örgütleri içinde en önemli araştırma konulardandır. Bireylere değerler, beceri ve bilgi bakımından eğitimleri okullarda verilmektedir (Aydın, 2006). Eğitim örgütleri sosyal, bireysel ve kültürel özellikler gösterir. Eğitim örgütlerinde, bireysel hem de kültürel boyutların temelini oluşturan değerlerin sosyal sisteme yerleştirilememesi örgütsel ve toplumsal dengiyi etkiler (Çelik, 2012). Eğitim örgütlerinde paylaşılan ortak değerler, örgütsel vatandaşlık anlamında uzlaşma sağlayan, örgütsel anlayışın gelişmesine, çalışanların ortak amaçlara katkıda bulunmaya istekli olmasına da katkıda bulunur (Sezgin, 2006). Buradan hareketle eğitim yöneticileri, örgütün misyon, vizyon ve değerlerini ortaya koyarak tüm çalışanlarla paylaşmalıdır. Yöneticilerin yönetim uygulamaları çalışanları ortak değerler etrafında toplayabilir ve oluşturulan değerler

uygun hareket etmeleri sağlandığında, örgütün değerlere dayalı olarak yönetildiğinden söz edilebilir.

Eğitim yönetiminde okullar açısından, değerlere dayalı yönetim uygulamalarının altında yatan esas paradigma, insanların mantıksal olarak hareket eden varlıklar olmaktan daha çok, değerler dayalı hareket eden varlıklar olarak görülmesidir. Değerlerle yönetim, iş görenlerin mantıksal olduğu kadar mantıksal olmayan davranışları da gösterebileceğini ileri süren bir yaklaşımdır. Bu paradigmaya dayalı yönetim uygulamaları, eğitim örgütlerinde paylaşılan ortak bir anlayışın meydana getirilmesini sağlayacağı gibi çalışanların örgütsel vatandaşlığını da artıracaktır (Çelik, 2011).

Okullar değerlere sahip bireylerden oluşmaktadır. Bu yüzden okulların yönetiminin ve liderliğinin, moral liderlikle yürütülmesi gerekir (Sergiovanni,1992). Okul yöneticilerinin astlarını güçlendirmeleri, daha adil bir ilişki ağı oluşturmaları; kendi değerlerini aşlamak yerine onlara etik davranmayı öğretmelidirler.

Okul yöneticilerinin yönetsel uygulamaları, onların değerlerini ve niyetlerini yansıtan sembolik araçlar olduğu kadar kişilerin bir örgüt olarak okulla karşılaşmaları ve etkileşimde bulunmalarından dolayı da önemlidir. Okulda yaşananları anlamak için yöneticilerin yönetsel uygulamalarını gözlemek gerekmektedir (Riehl, 1998). Değerler, yönetim süreçlerinin hepsinde yer almakla birlikte, en fazla yönetim süreçlerinin kalbi olarak sayılan karar alma ve yöneticinin davranış ve eylemlerinde hissettirir (Bursalıoğlu, 2015).

Örgütlerde oluşturulan ortak kültürün kalbi değerlerden meydana gelir (Posner, 2010). Buradan hareketle yöneticilerin okullarını değerlere göre yönetmesi, yani uygulamalarında değerleri dikkate alması beklenir (Yılmaz, 2007).

Yönetim alanında yapılan bilimsel çalışmaların temel amacı çoğunlukla, örgütlerin daha verimli kılınması ve etkililiğinin artırılması olmuştur. Günümüzde insan davranışlarının temelini oluşturan ve gittikçe çok kabul görmeye başlayan değerler üzerinde, “değerlere dayalı yönetim uygulamaları” olarak daha fazla durulması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla örgüt çalışanlarının bireysel ve örgüte yönelik değerlerinin istenen yönde oluşması için yöneticilerin bu konuya dair çalışma yapmaları önem arz etmektedir (Demirtaş ve Kılıç,2015)

Değerlere göre yönetim yaklaşımı okullarda daha çok uygulama alanı bulması gereken bir yönetim yaklaşımıdır. Yapılan alan yazın taramalarında Türkiye’de değerlerle yönetim ile ilgili, ilköğretim ve ortaöğretim okul kademeleri hakkında yapılan araştırmalar bulunmakla birlikte (Kuşdil ve Kağıtcıbaşı, 2000; Erçetin, 2000; Sağnak,2003; Akbaba-

Altun, 2004; Kıncal ve Işık, 2005; Yılmaz, 2007; Turan ve Aktan, 2008; Karaköse ve Altinkurt, 2009; Altinkurt ve Yılmaz, 2010; Demirtaş ve Ekmekyapar, 2012; Akın, 2013; Dağlı, Öter ve Öter, 2015;) okulların değerlere göre yönetilmesi ile ilgili yapılan araştırmaların sınırlı olması ve bu araştırmanın farklı eğitim kademelerinde yapılmış olmasından dolayı, araştırmanın alana katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Ayrıca, değerlerle yönetime ilişkin ortaokul ve liselerde görev yapan yönetici ve öğretmenlerin algılarının tespit edilmesi araştırmayı daha önemli kılmaktadır. Araştırma bulguları, okulların etkili ve verimli yönetilmesinde, değerlerin daha çok dikkate alınmasına önemli katkılar sağlayabilir.

Amaç

Bu araştırmanın amacı, resmî ortaokul ve liselerde görev yapan yönetici ve öğretmenlerin değerlere dayalı yönetim uygulamalarına ilişkin algılarını incelemektir. Bu genel amaç doğrultusunda araştırmada aşağıdaki sorular yanıtlanmaya çalışılmıştır.

1. Resmî Ortaokul ve liselerin değerlere dayalı yönetim uygulamalarına ilişkin yönetici ve öğretmen algıları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
 2. Resmî Ortaokul ve liselerde görev yapan yönetici ve öğretmenlerin okullarının değerlere dayalı yönetim uygulamalarına ilişkin algıları;
 - a. Görev türü
 - b. Cinsiyet,
 - c. Mesleki kıdem,
 - d. Öğrenim durumu ve
 - e. Yaş
- Değişkenleri açısından anlamlı derecede farklılaşmakta mıdır?

Araştırma Yöntemi

Bu araştırma tarama modeline dayalı, betimsel yöntemle gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini, 2015-2016 eğitim-öğretim yılında Mardin Merkez Artuklu İlçe merkezinde bulunan resmî ortaokullarda görev yapan 830 yönetici ve öğretmen ile resmî liselerde görevli 405 yönetici ve öğretmenden oluşmaktadır. Ortaokullarda görev yapan 35 yönetici ve 207 öğretmen ile liselerde görev yapan 30 yönetici ile 118 öğretmen basit (Arıkan, 2004, s.141) ve olasılıklı örnekleme yöntemiyle seçilerek toplam 390 kişi araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

Araştırmada, veri toplama amacıyla Yılmaz'ın (2006) geliştirdiği "Değerlere Göre Yönetim Ölçeği" kullanılmıştır. Değerlere göre yönetim ölçeğinde okul yöneticilerinin okullarını değerlere göre yönetme durumlarını belirleme konusunda, yönetici ve öğretmenlerin algılarını belirlemeye dönük likert tipi 25 madde bulunmaktadır. Ölçek tek boyutludur ve bu tek boyutun açıkladığı varyans % 40'dır. Ölçekte yer alan maddelerin faktör yük değerleri 0.36 ile 0.87 arasında değişmektedir. Güvenirlik analizi sonucu Cronbach Alpha Güvenirlik Katsayısı $\alpha = 0.94$ olarak belirlenmiştir. Ölçek, 1-Hiç katılmıyorum, 2-Az katılıyorum, 3-Orta derecede katılıyorum, 4-Çok katılıyorum ve 5-Tamamen katılıyorum, seçenekleri ile yanıtlanmaktadır. Ölçekten alınan puanın yüksek olması, okul yöneticilerinin okullarını değerlere göre yönetme durumuna ilişkin katılımcıların olumlu görüşünü yansıtmaktadır (Yılmaz, 2006).

Katılımcılar ile ilgili istatistiki bilgiler aşağıdaki Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılar İle İlgili İstatistiki Bilgi Tablosu

	Görev Türü		Değişkenler											
			Cinsiyet				Yaş				Mezuniyet okulu		Kıdem	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
Yönetici	99	25,3	Kadın	156	40	20-29 arası	134	34,5	Eğitim Fak.	312	80	1-10 yıl arası	230	59
Öğretmen	291	74,7	Erkek	234	60	30-39 arası	206	52,3	Diğer	78	20	11 yıl ve üstü	160	41
						40 yaş ve üstü	50	13,2						

Tablo 1'e bakıldığında katılımcıların; %25,3'ünü yöneticiler, %74,7'sini öğretmenler; %39'unu kadınlar, %61'ini erkekler; %34,5'ini 20-29 yaş aralığındakiler, %52,3'ünü 30-39 yaş aralığındakiler ile % 23,2'sini 40 yaş ve üstündekiler; %80'ini eğitim fakültesi, eğitim yüksekokulu ve eğitim enstitüsü mezunları, % 20'sini diğer fakülte mezunları; %59'unu mesleki kıdemli 1-10 yıl arası olanlar ve %41'ini mesleki kıdemli 11 yıl ve üstü olanlar oluşturmaktadır.

Verilerin Analizi:

Araştırmada verilerin analizinde, yüzde, aritmetik ortalama ve standart sapma kullanılmıştır. Ayrıca "görev türü", "cinsiyet", "mesleki kıdem" ve "eğitim durumu" değişkenleri için t- testi; "yaş" değişkeni için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Anlamlı çıkan F değerleri için, farkın kaynağını belirlemek üzere çoklu karşılaştırma testlerinden Tukey HSD testi kullanılmıştır.

Aritmetik ortalamalar yorumlanırken 1.00-1.79 arasındaki değerler "Hiç katılmıyorum", 1.80-2.59 arasındaki değerler "Az katılıyorum", 2.60-

3.39 arasındaki değerler “Orta derecede katılıyorum”, 3.40-4.19 arasındaki değerler “Çok katılıyorum” ve 4.20-5.00 arasında yer alan değerler ise “Tamamen katılıyorum” derecesinde değer taşıdığı kabul edilmiştir.

Bulgular:

Araştırma problemi ve alt problemleri ile ilgili olarak elde edilen bulgular aşağıda sunulmuş.

1. Resmî ortaokul ve liselerin değerlere dayalı yönetim uygulamalarına ilişkin yönetici ve öğretmen algıları arasında anlamlı bir fark var mıdır? Alt problemiyle İlgili Bulgular:

Tablo 2. Resmî Ortaokul ve Liselerin Değerlere Dayalı Yönetim Uygulamalarına İlişkin Yönetici ve Öğretmen Algıları

Okul Türü	N	\bar{x}	SS	t-değeri	p
Ortaokul	242	3,7	,78	,951	,342
Lise	148	3,6	,92		
Toplam	390				

p> .05

Tablo 2 değerlendirildiğinde, ortaokullarda görev yapan katılımcıların okullarının değerlere dayalı yönetim uygulamaları durumuna ilişkin görüşlerinin aritmetik ortalaması (\bar{x} =3,7) ve liselerde görev yapan katılımcıların görüşlerinin de aritmetik ortalaması (\bar{x} = 3,6) ile “Çok katılıyorum” düzeyinde bulunmuştur. Ayrıca ortaokul ve liselerde görev yapan katılımcıların görüşleri arasındaki t- değeri (t=,951; p>0,05) olduğundan algıları arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 3. Resmî Ortaokul ve Liselerin Değerlere Dayalı Yönetim Uygulamalarına İlişkin Yönetici ve Öğretmen Algılarının Ölçekteki Madde Bazındaki Dağılımı

Değerlere Göre Yönetim Ölçeği	Ortaokul		Lise	
	\bar{x}	SS	\bar{x}	SS
1. İşlerin gizli kapaklı yapılması hoş karşılanmaz	4,14	1,1	3,84	1,3
2. Kurallar herkese eşit olarak uygulanır	3,68	1,2	3,58	1,3
3. Bireylerin bağımsız çalışmayı tercih etmelerine saygı gösterilir	3,75	1,0	3,46	1,2
4. İşlerin bağlılıkla yapılmasına özen gösterilir	3,76	1,1	3,51	1,1

5. Her türlü çalışmanın başarılı bir şekilde tamamlanmasına özen gösterilir	3,79	1,1	3,77	1,1
6. Bilimsel esaslar rehber olarak görülür	3,64	1,1	3,54	1,2
7. Çok çalışanlar topluluk önünde takdir edilir	3,54	1,3	3,64	1,2
8. Demokratik bir ortam vardır	3,67	1,0	3,53	1,2
9. Yarar ve hizmetlerin dağılımında eşit davranılır	3,62	1,0	3,52	1,3
10. Çalışanlar, kurum için gerektiğinde özel zamanlarından fedakârlık ederler	3,49	1,2	3,48	1,2
11. İnsanlara insan oldukları için saygı gösterilir	3,92	1,2	3,83	1,2
12. Meslektaşlarla işbirliği özendirilir	3,63	1,1	3,65	1,2
13. Diğer insanlara iyilik yapmak erdem olarak görülür	3,73	1,1	3,84	1,2
14. Kişilerin oto kontrolünü sağlaması önemsenir	3,58	1,2	3,55	1,3
15. Yapılan işlerde önce iç huzur düşünülür	3,12	1,3	2,87	1,3
16. Verilen sözlere sadık kalınmasına önem verilir	3,55	1,0	3,59	1,1
17. Arkadaş ve iş grubunda sorumluluktan kaçınılmaz	3,56	1,1	3,43	1,2
18. Verilen kararlarda duygusal davranılmaz	3,72	1,0	3,72	1,2
19. Kaynaklar etkili ve verimli kullanılmaya çalışılır	3,58	1,1	3,63	1,2
20. Çalışanlar arasında uyumun gerektiği düşünülür	3,66	1,0	3,42	1,0
21. Bireylerin yaratıcılığını geliştirmesine önem verilir	3,70	1,0	3,71	1,0
22. Zor durumda olan kişilere yardım edilir	3,99	,99	3,86	1,1
23. Yapılan işler zevk alınarak yapılır	3,74	1,0	3,67	1,2
24. Zor durumda olan kişilere yardım edilir	3,99	1,0	3,86	1,2
25. İşler zevk alarak yapılır	3,64	1,0	3,58	1,2

Tablo 3'e bakıldığında ortaokullarda görev yapan katılımcıların en yüksek düzeyde algıya sahip oldukları ilk beş madde sırasıyla; "İşlerin gizli kapaklı yapılması hoş karşılanmaz" ($\bar{x}=4.14$), "Zor durumda olan kişilere yardım edilir" ($\bar{x}=3.99$), "İnsanlara insan oldukları için saygı gösterilir" ($\bar{x}=3.92$), "Her türlü çalışmanın başarılı bir şekilde tamamlanmasına özen gösterilir" ($\bar{x}=3.79$) ve "İşlerin bağlılıkla yapılmasına özen gösterilir" ($\bar{x}=3.76$) maddeleridir.

Tablo 3'te görüldüğü gibi liselerde görev yapan katılımcıların en yüksek algıya sahip oldukları ilk beş madde sırasıyla; "Zor durumda olan

kişilere yardım edilir” ($\bar{x}=3.86$), “Diğer insanlara iyilik yapmak erdem olarak görülür” ($\bar{x}=3.84$), “İnsanlara insan oldukları için saygı gösterilir” ($\bar{x}=3.83$), “Her türlü çalışmanın başarılı bir şekilde tamamlanmasına özen gösterilir” ($\bar{x}=3.77$) ve “Verilen kararlarda duygusal davranılmaz” ($\bar{x}=3.72$) maddeleridir.

Tablo 3’e göre, ortaokullarda görev yapan katılımcıların en düşük düzeyde algıya sahip oldukları ilk beş madde sırasıyla; “Yapılan işlerde önce iç huzur düşünülür” ($\bar{x}=3.12$), “Çalışanlar, kurum için gerektiğinde özel zamanlarından fedakârlık ederler” ($\bar{x}=3.49$), “Çok çalışanlar topluluk önünde takdir edilir” ($\bar{x}=3.54$), “Verilen sözlere sadık kalınmasına önem verilir” ($\bar{x}=3.55$) ve “Arkadaş ve iş grubunda sorumluluktan kaçınılmaz” ($\bar{x}=3.56$) maddeleridir.

Tablo e değerlendirildiğinde, liselerde görev yapan katılımcıların en düşük düzeyde algıya sahip oldukları ilk beş madde sırasıyla; “Yapılan işlerde önce iç huzur düşünülür” ($\bar{x}=2.87$), “Arkadaş ve iş grubunda sorumluluktan kaçınılmaz” ($\bar{x}=3.43$), “Bireylerin bağımsız çalışmayı tercih etmelerine saygı gösterilir” ($\bar{x}=3.46$), “Çalışanlar, kurum için gerektiğinde özel zamanlarından fedakârlık ederler” ($\bar{x}=3.48$) ve “İşlerin bağlılıkla yapılmasına özen gösterilir” ($\bar{x}=3.51$) maddeleridir.

Tablo 4. Resmî Ortaokul ve Liselerde Görev Yapan Yönetici ve Öğretmenlerin Okullarının Değerlere Dayalı Yönetim Uygulamaları Hakkındaki Algıları

Katılımcılar	N	\bar{X}	SS	t-değeri	p
Yönetici	65	4,2	,60		
Öğretmen	325	3,5	,82	6,201	,000*
Toplam	390				

*p> .05

Tablo 4’te görüldüğü gibi, ortaokul ve liselerde görev yapan yöneticilerin okulların değerlere göre yönetilme durumları ile ilgili algılarının aritmetik ortalaması ($\bar{x}=4,2$) ile “Tamamen katılıyorum” düzeyinde iken; öğretmen algılarının aritmetik ortalaması ($\bar{x}=3,5$) ile “Çok katılıyorum” düzeyindedir. Yönetici ve öğretmen algıları arasındaki t-değeri ($t=6,201;p<0,05$) olduğundan algıları arasında anlamlı bir fark çıkmıştır.

Tablo 5. Yönetici ve Öğretmenlerin Okullarının Değerlere Dayalı Yönetim Uygulamaları Hakkındaki Algılarının Ölçekteki Maddeler Bazındaki Dağılımı

Değerlere Göre Yönetim Ölçeği	Yönetici	Öğretmen
-------------------------------	----------	----------

	\bar{X}	SS	\bar{X}	SS
1. İşlerin gizli kapaklı yapılması hoş karşılanmaz	4,42	1,0	3,83	1,3
2. Kurallar herkese eşit olarak uygulanır	4,49	,75	3,53	1,3
1. Bireylerin bağımsız çalışmayı tercih etmelerine saygı gösterilir	4,28	,94	3,43	1,1
2. İşlerin bağlılıkla yapılmasına özen gösterilir	4,19	,92	3,49	1,1
3. Her türlü çalışmanın başarılı bir şekilde tamamlanmasına özen gösterilir	4,45	,82	3,64	1,1
4. Bilimsel esaslar rehber olarak görülür	4,34	,89	3,42	1,2
5. Çok çalışanlar topluluk önünde takdir edilir	4,45	,93	3,34	1,3
6. Demokratik bir ortam vardır	4,36	,83	3,43	1,1
7. Yarar ve hizmetlerin dağılımında eşit davranılır	4,42	,86	3,39	1,2
8. Çalışanlar, kurum için gerektiğinde özel zamanlarından fedakârlık ederler	4,32	1,0	3,32	1,1
9. İnsanlara insan oldukları için saygı gösterilir	4,45	,93	3,73	1,2
10. Meslektaşlarla işbirliği özendirilir	4,45	,88	3,48	1,2
11. Diğer insanlara iyilik yapmak erdem olarak görülür	4,47	,86	3,67	1,2
12. Kişilerin oto kontrolünü sağlaması önemsenir	3,81	1,3	3,51	1,3
13. Yapılan işlerde önce iç huzur düşünülür	2,43	1,4	3,07	1,3
14. Verilen sözlere sadık kalınmasına önem verilir	4,23	,95	3,45	1,0
15. Arkadaş ve iş grubunda sorumluluktan kaçınılmaz	3,98	1,2	3,38	1,1
16. Verilen kararlarda duygusal davranılmaz	4,68	,61	3,54	1,2
17. Kaynaklar etkili ve verimli kullanılmaya çalışılır	4,40	,86	3,46	1,2
18. Çalışanlar arasında uyumun gerektiği düşünülür	3,98	,90	3,41	1,0
19. Bireylerin yaratıcılığını	4,57	,63	3,54	1,1

geliştirmesine önem verilir				
20. Zor durumda olan kişilere yardım edilir	4,51	,66	3,77	1,1
21. Yapılan işler zevk alınarak yapılır	4,38	,71	3,56	1,2
22. Zor durumda olan kişilere yardım edilir	4,43	,66	3,77	1,2
23. İşler zevk alarak yapılır	4,36	,73	3,46	1,1

Tablo 5'te görüldüğü gibi, yöneticiler tarafından "Tamamen katılıyorum" seçeneğinde algılanan ilk beş madde sırasıyla; "Verilen kararlarda duygusal davranılmaz" ($\bar{x}=4.68$), "Bireylerin yaratıcılığını geliştirmesine önem verilir" ($\bar{x}=4.57$), "Zor durumda olan kişilere yardım edilir" ($\bar{x}=4.51$), "Kurallar herkese eşit olarak uygulanır" ($\bar{x}=4.49$) ve "Diğer insanlara iyilik yapmak erdem olarak görülür" ($\bar{x}=4.47$) maddeleridir.

Tablo 5 incelendiğinde, öğretmenler tarafından "Tamamen katılıyorum" seçeneğinde algılanan ilk beş madde sırasıyla; "İşlerin gizli kapaklı yapılması hoş karşılanmaz" ($\bar{x}=3.83$), "Zor durumda olan kişilere yardım edilir" ($\bar{x}=3.77$), "İnsanlara insan oldukları için saygı gösterilir" ($\bar{x}=3.73$), "Diğer insanlara iyilik yapmak erdem olarak görülür" ($\bar{x}=3.67$) ve "Her türlü çalışmanın başarılı bir şekilde tamamlanmasına özen gösterilir" ($\bar{x}=3.64$) maddeleridir.

Tablo 5'e göre yöneticiler tarafından en düşük düzeyde algılanan ilk beş madde sırasıyla; "Yapılan işlerde önce iç huzur düşünülür" ($\bar{x}=2.43$), "Kişilerin oto kontrolünü sağlaması önemsenir" ($\bar{x}=3.81$), "Arkadaş ve iş grubunda sorumluluktan kaçınılmaz" ($\bar{x}=3.89$), "Çalışanlar arasında uyumun gerektiği düşünülür" ($\bar{x}=3.98$) ve "İşlerin bağlılıkla yapılmasına özen gösterilir" ($\bar{x}=4.19$) maddeleridir.

Tablo 5 değerlendirildiğinde, öğretmenler tarafından en düşük düzeyde algılanan ilk beş madde sırasıyla; "Yapılan işlerde önce iç huzur düşünülür" ($\bar{x}=3.07$), "Çalışanlar, kurum için gerektiğinde özel zamanlarından fedakârlık ederler" ($\bar{x}=3.32$), "Çok çalışanlar topluluk önünde takdir edilir" ($\bar{x}=3.34$), "Arkadaş ve iş grubunda sorumluluktan kaçınılmaz" ($\bar{x}=3.38$) ve "Yarar ve hizmetlerin dağılımında eşit davranılır" ($\bar{x}=3.39$) maddeleridir.

2. Resmî Ortaokul ve liselerde görev yapan yönetici ve öğretmenlerin okullarının değerlere dayalı yönetim uygulamalarına ilişkin algıları; "Cinsiyet", "Eğitim Durumu" "Mesleki Kıdem" ve "Yaş" Değişkenleri Açısından Anlamlı Bir Fark Var mıdır?

Tablo 6. Resmî Ortaokul ve Liselerde Görev Yapan Yönetici ve Öğretmenlerin Okullarının Değerlere Dayalı Yönetim Uygulamalarına İlişkin Algılarının “Cinsiyet” Değişkeni ile İlgili Test Sonuçları

Katılımcılar	N	\bar{X}	SS	t-değeri	p
Kadın	152	3,5	,84	1,295	,402
Erkek	238	3,6	,89		
Toplam	390				

*p> .05

Tablo 6’da görüldüğü gibi, kadın katılımcıların okulların değerlere göre yönetilme durumuna ilişkin algılarının aritmetik ortalaması ($\bar{x}=3,5$); erkek katılımcıların algılarının aritmetik ortalaması ise ($\bar{x}=3,6$) ile “Çok katılıyorum” düzeyinde ve birbirine çok yakın bulunmuştur. Katılımcıların okullarının değerlere göre yönetilme düzeyine ilişkin algılarının cinsiyet değişkenine göre t-değeri ($t=1.295$; $p>.05$) olduğundan algıları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 7. Yönetici ve Öğretmenlerin Okullarının Değerlere Dayalı Yönetim Uygulamaları ile İlgili Algılarının “Öğrenim Durumu” Değişkeni Açısından t- Testi Sonuçları

252

Katılımcılar	N	\bar{X}	SS	t-değeri	p
Eğitim Fak. ,Eğitim Yüksek Ok. ve Eğitim Enstitüsü Mezunları	312	3,6	,88	,323	,710
Diğer Fakülte Mezunlar	78	3,6	,84		
Toplam	390				

*p> .05

Tablo 7 değerlendirildiğinde, eğitim fakültesi, eğitim yüksekokulu ve eğitim enstitüsü mezunu katılımcıların okullarının değerlere göre yönetilme durumlarına ilişkin algılarının aritmetik ortalaması ($\bar{x}=3,6$) “Çok katılıyorum” düzeyinde; diğer fakülte mezunu katılımcıların algılarının aritmetik ortalaması da ($\bar{x}=3,6$) ile “Çok katılıyorum” düzeyinde ve aynı bulunmuştur. Eğitim fakültesi, eğitim yüksekokulu, eğitim enstitüsü mezunu ile diğer fakülte mezunu katılımcıların algıları arasındaki t- değeri ($t=,323$; $p>.05$) olduğundan algıları arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 8. Resmî Ortaokul ve Liselerde Çalışan Yönetici ve Öğretmenlerin Okullarının Değerlere Dayalı Yönetim Uygulamaları ile İlgili Algılarının “Mesleki Kıdeme” Değişkeni Açısından t- Testi Sonuçları

Katılımcılar	N	\bar{X}	SS	t-değeri	p
1-10 yıl arası	217	3,6	,73	,323	,243
10 yıl ve üstü	173	3,6	1,03		
Toplam	390				

*p> .05

Tablo 8’de görüldüğü gibi, mesleki kıdemi 1-10 yıl arası olan katılımcıların okulların değerlere göre yönetilme durumlarına ilişkin algılarının aritmetik ortalaması ($\bar{x}=3,6$); mesleki kıdemi 10 yıl ve üstü olan katılımcıların algılarının aritmetik ortalaması ($\bar{x}=3,6$) ile “Çok katılıyorum” düzeyinde ve aynı çıkmıştır. Mesleki kıdemi 1-10 yıl arası olan katılımcılar ile mesleki kıdemi 10 yıl ve üstü olan katılımcıların algıları arasındaki t- değeri ($t=,323;p>,05$) olduğundan algıları arasında anlamlı fark çıkmamıştır.

Tablo 9. Resmî Ortaokul ve Liselerde Görev Yönetici ve Öğretmenlerin Okullarının Değerlere Göre Yönetilmesi İlişkin Algılarının “Yaş” Değişkeni Açısından t- Testi Sonuçları ile Anova ve Tukey Testi Sonuçları

Katılımcılar	N	\bar{X}	SS	sd	F	p	AF
1-20-29 yaş aralığı	119	3,4	,89	2	3,639	,027	1-2. Grup,
2-30-39 yaş aralığı	188	3,7	,74	287			1-3. Grup
3-40 yaş ve üstü	83	3,7	,98				
Toplam	390						

*p> .05

Tablo 9’da görüldüğü gibi, 20-29 yaş aralığında olan katılımcıların okulların değerlere göre yönetilme durumlarına ilişkin algılarının aritmetik ortalaması ($\bar{x}=3,4$) ile “Orta derecede katılıyorum”; 30-39 yaş aralığında olan katılımcılar ile 40 yaş ve üstü olan katılımcıların algılarının aritmetik ortalaması ise ($\bar{x}=3,7$) ile “Çok katılıyorum” düzeyinde bulunmuştur. 20-29 yaş aralığında olan katılımcıların algıları, 30-39 yaş aralığı ile 40 yaş ve üstünde olan katılımcıların algılarından daha düşük çıkmıştır. Katılımcıların yaş aralığına ilişkin algıları ile ilgili yapılan **Tek yönlü varyans analizi (ANOVA)** sonucuna bakıldığında; yaş aralığı 20-29 arası olan katılımcıların algıları 30-39 yaş aralığı ile 40 ve üstünde olan katılımcıların algıları arasındaki fark $F(2;387)=3,639$; $p<,000$ anlamlı bulunmuştur. Anlamlı farkın

hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için yapılan **Tukey HSD** testi sonucuna göre yaş aralığı 20-29 arasında olan 1. grup ile yaş aralığı 30-39 arasında olan 2. grup arasında ayrıca yaş aralığı 20-29 olan 1. grup ile yaş aralığı 40 ve üstü olan 3. grup arasında olduğu bulunmuştur.

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmanın amacı, resmî ortaokul ve liselerde görev yapan yönetici ve öğretmenlerin değerlere dayalı yönetim uygulamaları ile ilgili algılarını incelemektir.

Ortaokul ve liselerde görev yapan katılımcıların okullarının değerlere göre yönetildiklerine ilişkin algılarının genel ortalaması “Çok katılıyorum” ($\bar{x}=3,65$) düzeyinde bulunmuştur. Ortaokul ve liselerde görev yapan katılımcılar tarafından en yüksek düzeyde görüş belirtilen ilk beş maddeden “Zor durumda olan kişilere yardım edilir”, “İnsanlara insan oldukları için saygı gösterilir” ve “Her türlü çalışmanın başarılı bir şekilde tamamlanmasına özen gösterilir” maddelerinde görüş birliği sağlanmışken, diğer maddelerde görüş farklılığı ortaya çıkmıştır. Altinkurt ve Yılmaz (2010) tarafından yapılan çalışmada katılımcı görüşleri “Çok katılıyorum” ($\bar{x}=3,69$) düzeyinde bulunmuşken; ölçekte en yüksek görüş belirtilen maddenin “İşlerin gizli kapaklı yapılması hoş karşılanmaz” olduğu saptanmıştır. Kılıç (2012) tarafından yapılan çalışmada, insanların hayatı anlamlandırmada sahip oldukları değerlerin önemli olduğunu, ayrıca değerlerin hem bireysel hem de örgütsel düzeyde önemsenmesi gerektiği bulgularına ulaşmıştır. Demirtaş ve Ekmekyapar (2012) tarafından yapılan çalışmada ise ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenler, okul yöneticilerinin değerlere dayalı yönetim uygulamalarını “Katılıyorum” düzeyinde algıladıkları verilerine ulaşmış, ayrıca Dağlı, Öter ve Öter (2015) tarafından yapılan çalışmada ise öğretmenlerin, okullarının örgütsel değerlere göre yönetilme düzeyine ilişkin algılarının genel ortalaması “Çok katılıyorum” ($=3,62$) düzeyinde bulunmuştur. Ölçekte öğretmenlerin en yüksek düzeyde katıldıkları ilk üç madde; “Zor durumda olan kişilere yardım edilir”, “Diğer insanlara iyilik yapmak erdem olarak görülür” ve “İnsanlara insan oldukları için saygı gösterilir.” maddeleridir. Bu üç madde ile ilgili öğretmen görüşleri “Çok katılıyorum” düzeyinde ortaya çıkmıştır. Ayrıca söz konusu araştırmalarda ortaya çıkan bulgular genel olarak araştırmamızın bulgularıyla örtüşmektedir. Katılımcıların okullarının değerlere göre yönetildiklerine ilişkin algılarının “Tamamen katılıyorum” düzeyinde değil de “Çok katılıyorum” düzeyinde tespit edilmiş olması, okul yöneticilerinin, yönetim bilgi ve becerisi, meslek onuru, adalet, doğruluk, dürüstlük, katılımıla belirlenecek objektif ölçütler, önyargılardan sıyrılabilme ve gündelik kaygıların baskısından kurtulabilme gibi konularda çoğunlukla değerlere göre davrandıklarını şeklinde değerlendirilebilir.

Resmî Ortaokul ve liselerde görev yapan katılımcılar tarafından ölçekte yer alan ve en düşük düzeyde görüş belirtilen ilk beş madde arasında “Yapılan işlerde önce iç huzur düşünülür”, “Arkadaş ve iş grubunda sorumluluktan kaçınılmaz” ve “Çalışanlar, kurum için gerektiğinde özel zamanlarından fedakârlık ederler” maddelerinde görüş birliği sağlanmışken, diğer maddelerde görüş farklılığı ortaya çıkmıştır. Yılmaz (2006) tarafından yapılan araştırmada öğretmenlerin en düşük düzeyde katıldıkları ilk üç madde “Bireylere sahip oldukları konuma göre davranılır”, “Çok çalışanlar topluluk önünde takdir edilir”, “Yarar ve hizmetlerin dağılımında eşit davranılır” şeklinde ortaya çıkmıştır. Altinkurt ve Yılmaz (2010) tarafından yapılan araştırmada en düşük düzeyde görüş belirtilen maddenin; “Bireylere sahip oldukları konuma göre davranılmaz” olduğu bulunmuştur. Dağlı, Öter ve Öter (2015) tarafından yapılan araştırmada ise öğretmenlerin ölçekte yer alan maddelerden öğretmenlerin en düşük düzeyde katıldıkları ilk üç madde ise; “Verilen kararlarda duygusal davranılmaz”, “Bireylerin bağımsız çalışmayı tercih etmelerine saygı gösterilir” ve “Yapılan işlerde önce iç huzur düşünülür” maddeleri bulunmuştur. Söz konu araştırmalarda katılımcıların okulların değerlere göre yönetildikleri ile ilgili en düşük düzeyde görüş belirttikleri bulgularla ilgili Yılmaz (2006) ve Altinkurt ve Yılmaz (2010) tarafından yapılan araştırmada “Bireylere sahip oldukları konuma göre davranılmaz” maddesinde bulgular örtüşürken; söz konusu diğer araştırmalarda ortaya çıkan bulgular genelde farklılaşmaktadır. Araştırma bulgularından hareketle, ortaokul ve liselerde görev yapan katılımcılar iç huzuru, görevlerde sorumluluk almayı ve kurum için özel zamanlarında fedakârlık yapmayı orta düzeyde tercih ettikleri söylenebilir. Bu sonuç eğitim kurumlarında örgütsel vatandaşlık anlamında olumsuz bir etki oluşturabilir. Ayrıca yapılacak bağımsız araştırmalarla bu olumsuz etkiler tespit edilebilir.

Resmî Ortaokul ve liselerde görev yapan katılımcıların değerlere dayalı yönetim uygulamaları ile ilgili algıları karşılaştırıldığında, yöneticilerin öğretmenlerden daha fazla olumlu algıya sahip oldukları görülmektedir. Yöneticiler, ölçeğin bütün maddelerinde değerlerle yönetim ile ilgili “Tamamen katılıyorum” şeklinde bir algıya sahipken, öğretmenler ise “Çok katılıyorum” şeklinde bir algıya sahipler. Öğretmenler, yöneticilere göre okullarının değerlere göre yönetilmesi konusunda bazı eksikliklerin olduğunu düşünmektedirler. Bu bulgu, yöneticilerin kendilerini okulun temsilcisi olarak gördükleri, savunma psikolojisi ile böyle bir görüş belirtmiş olabilecekleri, öğretmenlerin ise daha eleştirel baktıkları şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca araştırmadaki bu bulgu; benzer şekilde yönetici ve öğretmen görüşlerinin karşılaştırıldığı ve Akın (2013), Şahin-Fırat (2010), Yılmaz (2006), Çelik (2012), İbicioğlu (1999) ve Şahin (2003) tarafından yapılan araştırma sonuçları ile benzerlik

göstermektedir; fakat, Karaköse ve Altinkurt (2009) tarafından yapılan araştırma sonuçlarıyla da farklılık göstermektedir.

Cinsiyet değişkenine göre kadın ve erkek katılımcıların, okulların değerlere göre yönetilme durumunu ile ilgili algıları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ayrıca katılımcıların okullarının değerlere göre yönetilme durumları ile ilgili algıları “Çok katılıyorum” düzeyinde bulunmuştur. Bu algı düzeyi “Tamamen katılıyorum” düzeyinden düşük olduğundan, söz konusu katılımcıların bu durumu yeterli görmedikleri şeklinde değerlendirilebilir. Ayrıca bu bulgu, Altinkurt ve Yılmaz, 2010; Karaköse ve Altinkurt, 2009 tarafından yapılan ve çalışanların kurumlarının değerlere göre yönetilme durumları ile ilgili görüşlerinin araştırıldığı araştırma bulguları ile paralellik göstermektedir. Bu bulgulara göre okullarda öğretmenlerin cinsiyetleri açısından herhangi bir ayrımcılığa uğramadıkları şeklinde de yorumlanabilir.

Öğrenim durumu değişkenine göre eğitim fakültesi, eğitim yüksekokulu, eğitim enstitüsü ile diğer fakülte mezunu katılımcıların okullarının değerlere göre yönetilme durumunu ile ilgili algıları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Katılımcıların okulların değerlere göre yönetilme durumları ile algıları “Çok katılıyorum” düzeyinde bulunmuştur. Bu düzey ise “Tamamen katılıyorum” düzeyinden düşük olduğundan, söz konusu katılımcıların bu durumu yeterli görmedikleri ve okulların her zaman değerlere göre yönetilmeleri gerektiği şeklinde yordandabilir.

Mesleki kıdem değişkenine göre mesleki kıdemi 1-10 arası olan katılımcılar ile mesleki kıdemi 10 yıl ve üstü olan katılımcıların algıları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Altinkurt ve Yılmaz, 2010; Karaköse ve Altinkurt, 2009 tarafından yapılan ve kurumların örgütsel değerlere göre yönetilme durumlarının öğretmen görüşlerine göre araştırıldığı çalışmalarda mesleki kıdem değişkeninin anlamlı fark oluşturmadığı bulgularına ulaşılmıştır. Ayrıca araştırma bulgularımız, söz konusu araştırma bulgularıyla da örtüşmektedir. Ancak Yılmaz (2006) tarafından yapılan çalışmada mesleki kıdem değişkeninin anlamlı fark oluşturduğu araştırma bulgularına ulaşılmıştır. Bu bulgu bizim araştırma bulgularımızla da farklılaşmaktadır. Araştırmamızdaki katılımcıların okullarının değerlere göre yönetilme durumları ile ilgili görüşleri “Çok katılıyorum” düzeyinde bulunmuştur. Bu düzey ise “Tamamen katılıyorum” düzeyinden düşük olduğundan, söz konusu katılımcıların bu durumu yeterli görmedikleri şeklinde değerlendirilebilir.

Yaş değişkenine göre 20-29 yaş aralığında olan katılımcıların okullarının değerlere göre yönetilme durumları ile ilgili algıları ile 30-39 yaş aralığı ile 40 yaş ve üstü yaş aralığında olan katılımcıların algıları arasında anlamlı bir fark çıkmıştır. Bu anlamlı fark, gençlerin orta yaş ve üstü olan katılımcılara göre olayı daha eleştirel bir şekilde değerlendirmeye tabi

tuttukları, orta yaş ve üstü olan katılımcıların ise olayı daha korumacı ve savunmacı bir bakış açısı ile değerlendirdikleri şeklinde değerlendirilebilir.

Sonuç olarak; okullarda sağlıklı bir örgütsel iklimi oluşturmak, öğretimsel amaçları gerçekleştirmek, okulların verimliliği ve etkililiğini artırmak için, eğitim yöneticilerinin uygulamalarında etik liderlikle kendi liderlik tarzlarını birleştirmeleri gerektiği söylenebilir.

Öneriler:

1. Ortaokul ve liselerde görev yapan öğretmen ve yöneticilerin en alt düzeyde algıladıkları “iç huzur, sorumluluk alma” ve “örgütsel vatandaşlık” konuları ile ilgili hizmet içi seminerleri düzenlenebilir.

2. Milli Eğitim Bakanlığı eğitim yöneticileri ve öğretmenler için etik ilkeler oluşturmalı ve uygulamaları kontrol eden bir sistem oluşturulabilir.

3. Eğitim yöneticileri ve öğretmenlerin sahip olması gereken değerler üzerine, ortaokul ve liselerin değerlere dayalı yönetim uygulamalarına dönük karma ve nitel araştırmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Akbaba-Altun, S. (2004). İlköğretim okul yöneticilerinin iş değerleri. 13. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi. 6-9 Temmuz 2004.
- Akın, M. A. (2013). Okul değerleri ile okul başarı ilişkisinin analizi. Yayınlanmamış doktora tezi. İnönü Üniversitesi. Malatya.
- Altınkurt, Y. ve Yılmaz, K. (2010). Değerlere Göre Yönetim ve Örgütsel Adalet İlişkisinin Ortaöğretim Okulu Öğretmenlerinin Algılarına Göre İncelenmesi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 16 (4), 463-484.
- Anıkan, R. (2004). *Araştırma teknikleri ve rapor hazırlama*. Ankara: Asil Yayın.
- Aydın, İ. (2006). *Eğitim ve öğretimde etik*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Baltaş, A. (2008). “Liderlikte Yeni Eğilimler”, *Deniz Eğitim Komutanlığı Kongresi*, İstanbul.
- Blanchard, K. ve O’Connor, M. (1998). *Değerlerle Yönetim*. (Çev: K. Ay). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Bursalioglu, Z. (2015). *Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış*, Ankara: Pegem A Yayıncılık
- Çelik, V. (2012). *Okul kültürü ve yönetimi*, Ankara: Pegem A.
- Çelik, V. (2011). *Eğitimsel liderlik*. Ankara: Pegem A.
- Dağlı, A., Öter, Ö.M., Öter, S. (2015). Anadolu Liseleri’nin örgütsel değerlere göre yönetilme durumları. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(2015) 216-242
- Demirtaş, Z., & Ekmekyapar, M. (2012). İlköğretim okulu yöneticilerinin değerlere dayalı yönetim uygulamalarının okul kültürüne etkisi. *Kuram*

- ve Uygulamada Eğitim Yönetimi [Educational Administration: Theory and Practice], 18(4), 523-544.
- Demirtaş, Z., & Kılıç, M. F. (2015). Okul Yöneticilerinin Değerlerle Yönetim Kavramına İlişkin Algıları. *Turkish Journal of Educational Studies*, 2(2).
- Erçetin, Ş. (2000). İlköğretim okulları hangi değerlerle yönetiliyor? *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1,) ss. 31-43.
- Güngör, E. (1993). Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar, Ötügen Neşriyat, İstanbul.
- Halstead, J M., Taylor, M.J. (1996). Values in Education and Education in Values. The Flamer Press. London and Washington, D. C.
- İbicioğlu, C. (1999). İlköğretim okulu yöneticilerinin kültürel liderlik davranışları. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. İnönü Üniversitesi, Malatya.
- İpek, C. (1999). Resmi Liseler İle Özel Liselerde Örgütsel Kültür ve Öğretmen-Öğrenci İlişkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 19(19), 411-442.
- Karaköse, T. Ve Altinkurt, Y. (2009). Okul Yöneticilerinin ve İl Milli Eğitim Müdürlüğü Çalışanlarının Değerlere Göre Yönetim İle İlgili Görüşlerinin İncelenmesi (Kütahya İli Örneği). *Değerler Eğitimi Dergisi. Cilt 7, No. 17*, ss. 49-67.
- Kılıç, F. (2012). Ortaöğretim okulları yöneticilerinin değerlerle yönetime ilişkin algıları (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Kıncal, R.Y.,& Işık, H. (2005). Elementary school principals' level of practicing democratic values. *International Journal of Educational Reform*, 14(3), pp. 338-345.
- Kuşdil, M. Ersin ve Kağıtçıbaşı, Çiğdem (2000). "Türk Öğretmenlerinin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı", *Türk Psikoloji Dergisi*, S.45, ss.59-76.
- Posner, B. Z. (2010). Another look at the impact of personal and organizational values congruency. *Journal of Business Ethics*, 97, 535-541.
- Riehl, C. (1998). We gather together: Work, discourse, and constitutive social action in elementary school faculty meetings. *Educational Administration Quarterly*, 34 (1), 91-125
- Sağnak, M. (2003). İlköğretim okullarında görevli yönetici ve öğretmenlerin örgütsel değerlere ilişkin algıları ile bireysel değerleri arasındaki uyum düzeyi. Yayımlanmamış doktora tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Sergiovanni, T. J. (1992). Moral leadership: Getting to the heart of school improvement. San Fransisco: Josey-Bass.

- Sezgin, F. (2006). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin bireysel ve örgütsel değerlerinin uyumu*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Şahin, S. (2003). *Okul müdürlerinin liderlik stilleri ile okul kültürü arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış doktora tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Şahin-Fırat, N. (2010) “Okul Müdürü ve Öğretmenlerin Okul Kültürü ile Değer Sistemlerine İlişkin Algılar” *Eğitim ve Bilim, Cilt: 25, Say: 156, s.73-74*.
- Töremen, F. ve Akdemir, D.A. (2007). Eğitim Örgütlerinin Kişiliğine Uygun Paradigma: Değerlerle Yönetim, *e.Journal of New World Sciences Academy 2007, Volume: 2, Number: 4, Article Number: C0023 ISSN:1306.3111*.
- Turan, S. ve Aktan, D. (2008). Okul hayatında var olan ve olması düşünülen sosyal değerler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 6 (2), 227-259*.
- Yılmaz, K. (2006). İlköğretim okulu yönetici ve öğretmenlerine göre kamu ilköğretim okullarında bireysel ve örgütsel değerler ve okul yöneticilerinin okullarını bu değerlere göre yönetme durumları. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, K. (2007). İlköğretim okulu yönetici ve öğretmenlerinin değerlere göre yönetim ile ilgili görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, 13(4), 639-664*.

Lisans Öğrencilerinin Sporda Sürdürülebilirliğe İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi (Fırat Üniversitesi Örneği)*

Ali Serdar Yücel¹ - Canan Gülbin Eskiyecek² - İsa Çiftçi³ - Çetin Tan⁴
- Yüksel Savucu⁵ - Aybala Türkmen⁶

Öz: Bu araştırmanın amacı spor bilimleri fakültesinde öğrenim gören lisans öğrencilerinin sporda sürdürülebilirliğe ilişkin görüşlerinin tespit edilmesi ve bazı değişkenlere göre incelenmesidir. Araştırma grubunu Fırat Üniversitesi Spor Bilimler Fakültesi'nde öğrenim gören ve rastgele yöntemle seçilmiş olan 643 öğrenci oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak, Koçak ve ark. (2015) tarafından geliştirilen 35 maddelik 6 alt boyuttan oluşan (Sosyal, Bireysel, Katılım, Ekonomik, Örgütsel ve Çevresel Boyut) 5'li Likert ölçekli "Sporda Sürdürülebilirlik Ölçeği (SSÖ)" kullanılmıştır. Ölçekten elde edilen verilerin SPSS 22.0 programı ile frekans ve yüzdeler hesaplanmaları yapılmıştır. İstatistiksel analizlerde; ikili karşılaştırmalar için t testi, çoklu karşılaştırmalar için ise ANOVA testi kullanılmıştır (p<0.05). Araştırmada lisans öğrencilerinin ölçeğe ilişkin ortalamalarının 3.83 olduğu yani sporda sürdürülebilirliğe ilişkin olumlu tutum sergiledikleri tespit edilmiştir. Ayrıca lisans öğrencilerine ait demografik ve sosyo-ekonomik değişkenlerin (cinsiyet, yaş, mezuniyet, yaşadığı yer, anne ve baba eğitim durumu, lisansa sahip olma vb.) ölçek alt boyutları ile karşılaştırmalarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu gözlemlenmiştir (p<0.05). Araştırma sonucunda spor bilimleri fakültesinde lisans öğrenimi gören öğrencilerin sporda sürdürülebilirliğe ilişkin olumlu tutum sergiledikleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Spor, Öğrenci, Sosyo-Ekonomi

* Bu çalışma, 05-08 Nisan 2018 tarihlerinde Alanya'da gerçekleştirilen Uluslararası Herkes İçin Spor ve Wellness Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü, alsetu23@hotmail.com

² Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Antrenörlük Eğitimi Bölümü, cgulbineskiyecek@gmail.com

³ Arş. Gör., Fırat Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, iciftci@firat.edu.tr

⁴ Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor Eğitimi Bölümü, ctan@firat.edu.tr

⁵ Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Antrenörlük Eğitimi Bölümü, ysavucu@hotmail.com

⁶ Yük. Lis. Öğr., Fırat Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, aybala2923@hotmail.com

Assessment of The Opinions of Undergraduate Students on Sustainability in Sports (Firat University Example)

Abstract: The purpose of this study is to determine the opinions of undergraduate students studying in faculty of sports sciences regarding the sustainability in sports and to analyze it by some variables. The research population is composed of the students studying in Firat University Faculty of Sports Sciences and randomly selected 643 students. 5-point Likert scaled "Sustainability in Sports Scale (SSS)" developed by Koçak et al. (2015) and composed of 35 items and 6 sub-dimensions (Social, Individual, Participatory, Economic, Organizational and Environmental Dimensions) was used as data collection tool. Frequency and percentage calculations of data obtained from the scale were performed with SPSS 22.0 program. T test was applied for paired comparisons and ANOVA was used for multiple comparisons to means in statistical analyses ($p < 0.05$). It has been determined that the means of undergraduate students regarding the scale is 3.83, which indicates that they exhibit positive attitudes towards sustainability in sports. It has also been observed that there are statistically significant differences in comparisons of demographic and socio-economic variables of undergraduate students (gender, age, graduation, place of residence, educational background of parents, having a bachelor's degree etc.) when compared to the sub-dimensions of the scale ($p < 0.05$). At the end of the study, it has been determined that students who undergraduated study in the faculty of sports sciences have a positive attitude towards sustainability in sport.

Key Words: Sustainability, Sports, Student, Socio-Economic

Giriş

Sürdürülebilirlik, sporu geliştirme politikasında ve uygulamasında her zaman var olan bir kavramdır (Lindsey, 2008: 279-294).

Sürdürülebilirlik; günümüz ihtiyaçlarının karşılanması aynı sıra doğal kaynakların korunması ve gelecek nesillere daha iyi ve sağlıklı bir çevre bırakılması için yapılan faaliyetlerdir (Collin, 2004: 265). Sürdürülebilirlik, kavram olarak ilk defa 1980 yılında yayımlanan Dünya Koruma Stratejisi (WCS-The World Conservation Strategy) ile kamuoyunun dikkatini çekmiştir. (Gössling ve ark., 2009: 1-19).

Sürdürülebilirlik olgusu, ağırlıklı olarak çevresel kapsamda ortaya çıkmasına rağmen 2000'li yıllarda çevresel boyutlara ilaveten ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik olgularla bütünleşen bir kavram haline almıştır. Sürdürülebilirlik sadece çevresel anlamda gelişmeye ilişkin bir süreç olarak değil, bütün ekonomik, mali ve ticari politikaların; ekonomik, çevre ve sosyal açılardan uyumlaştırıldığı bir süreç olarak değerlendirilebilmektedir (Nemli, 2001: 211-224).

İnsanların fiziksel, sosyal ve duygusal açıdan ihtiyaçlarını temin ederek mutlu bir hayat sürmelerini amaç edinen “sürdürülebilirlik” kavramı sporda farklı yönleriyle ele alınmalıdır. Spor kavramı içinde pek çok unsuru barındıran, kapsamlı ve çok yönlü bir olgu olarak sürdürülebilirlik kavramı ile bütünleşmektedir. Sporun içinde barındırdığı bu özellikler onun spor tesislerinde ve doğal alanlarda yapılabilmesini sağlamaktadır (Bossel, 1999: 2).

Sporda Sürdürülebilirlik

Sporda sürdürülebilirlik, spor tesislerinin insanların mutluluğuna ve kaliteli yaşam sürmelerine hizmet eden, işlevsel ve niteliksel özellikleri ile nesiller boyu devam edecek organizasyonların hazırlanması ve bunların yönetimi olarak tanımlanabilir. Spor da sürdürülebilirlik, sporun bütüncül bir yaklaşımla bütün sistemlerinin etkili ve verimli bir şekilde kullanılabilmesini gerektirir (Bossel, 1999: 2).

Sporda sürdürülebilir gelişmenin sağlanması, spor alanı için de geçerli olan çevresel, sosyal, kültürel, ekonomik vb. unsurların gelecek nesiller için korunması ve sürekliliğin sağlanması, toplum bireylerinin, değerlerin korunmasını benimsemeleri, içinde buldukları çevre ile ilgili bilgilerini, becerilerini ve iletişimlerini geliştirdikleri bir süreci içine almaktadır (Özek ve ark. 1996: 143-151).

Çevresel Sürdürülebilirlik

Çevresel sürdürülebilirlik; çevreye duyarlı davranışlar sergilemek ve insan kaynaklı zarar gören veya yok olan ekolojik çevreyi geri kazanım faaliyetlerinde bulunmak (Yavuz, 2010- 65) ve doğal kaynakların sürekliliğinin sağlanmasıdır. Kaynakların kullanım seviyesinin, bu kaynakların kendini yenileme oranının ve hızının; doğayı kirleten unsurların hızı ve oranının, doğal kaynakların bu kirletici unsurları işleme tabi tutma hızını aşmaması gerekmektedir. Çevresel sürdürülebilirlik; biyo-çeşitlilik, insan sağlığı, hava, su ve toprak unsurlarının kalitesi; bitki ve hayvan yaşamlarının korunması konularını kapsamaktadır (Kaypak,2011: 19-33).

Günümüzde sportif faaliyetlerin yapılmasına olanak sağlayan farklı yapıda pek çok yapı bulunmaktadır. Bu yapılar arasında spor yapmaya ayrılan küçük yapılarından, olimpik stadyumlara, yüzme havuzlarına, buz pateni alanlarına, veledrom, kayak merkezleri bu yapılar arasında sayılabilir. Bu farklılığa rağmen yapıların ortak özelliği amatör ve profesyonel katılımcılara ve izleyicilere daha fazla güven ve konfor sağlamaktır. Bu amaçlar tümüyle çevre ve sürdürülebilir gelişmeyle uyumlu olmalıdır (IOC, 2008).

Ekonomik Sürdürülebilirlik

Ekonomik açıdan sürdürülebilirlik; sürdürülebilir kalkınma kavramıyla birlikte ele alınan, üretim sürecinde yenilenebilir kaynakların kullanılması ve üretim faaliyetlerinin çevreye olan etkilerinden sorumluluk olarak tanımlanabilir (Yavuz, 2010: 65).

Olimpiyatların çok büyük bir ekonomik etkiye sahip oldukları görülmektedir. Bu tür organizasyonlar; insanların spora katılımlarının sağlanması ve elit sporcuların yetiştirilmesi ve ciddi yatırımların yapılmasını gerektirmektedir. Ancak yapılan bu yatırımların sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde yapılması ve bu yatırımlardan toplumda yaşayan tüm insanların yararlanmasını sağlamak önem taşımaktadır. Ekonomik açıdan sürdürülebilir gelişmenin sağlanabilmesi gerek devletin gerekse özel sektörün sportif altyapıya daha fazla yatırım yapmasını gerektirmektedir. Gelişmiş ülkelerde örgün ve yaygın eğitimde spora daha fazla yer verilmekte ve bireylerin spor yapmak için daha fazla serbest zamanları bulunmaktadır (Bernard ve Busse, 2004: 413-417).

Sosyal ve Kültürel Sürdürülebilirlik

Sosyal açıdan sürdürülebilirlik; bugünkü insan neslinin gereksinimlerini gelecek neslin ihtiyaçlarını dikkate alarak ve onların olanaklarını ortadan kaldırmadan karşılamak olarak ifade edilebilir (Yavuz, 2010: 65).

Toplumların devamında, kültürlerinin korunması, kendilerini geliştirebilmeleri için spor ve sportif faaliyetler de etkili olmaktadır. Toplumsal hayatta sosyalleşmede bir araç olan spor, birey ve toplum ilişkilerinin yapılandırılmasında etkilidir. Sporun toplumsal dayanışmanın sağlanmasında bireyleri yakınlaştırıcı, kaynaştırıcı önemli bir rolü olan spor kişisel olduğu kadar sosyal bir olaydır (Ramazanoğlu ve ark., 2005: 153-157).

Kültürel değerlerin sürdürülebilmesi için koruma politikalarının geliştirilmesi ve korumanın yanında kullanımının da sağlanması gerekmektedir. Ayrıca çağdaş koşulların kültürel değişime de tabi tutulacağı göz önünde bulundurularak doğru ilke ve stratejilerin oluşturulması da önemlidir (Beyhan, 2004).

Spor Organizasyonlarının Sürdürülebilirliği

Günümüzde, spor organizasyonları da sürdürülebilirliğin yaygınlaştırılmasına katkı sağlamaktadır. Örneğin, FIFA (Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği) dünya kupaları başta olmak üzere düzenlediği küresel futbol organizasyonları için 2005 yılında bir sürdürülebilirlik programı olan “Yeşil Gol” girişimini başlatmış ve modern stadyumlarda sürdürülebilirlik için bir dizi kapsamlı hedef belirlemiştir.

Programın hedefleri arasında daha az su tüketimi, daha verimli enerji kullanımı, iyi bir atık yönetimi ve stadyumun inşa sürecinde ve sonrasında stadyuma geliş gidişlerde daha az karbon ayak izi vardır (Gürer, 2013: 44-48).

Spor organizasyonları gerek kullanılan modern ve pahalı tesisler gerekse tesis olarak kullanılan doğal alanlarla, çevresel değerlerden en çok yararlanan endüstrilerden birisi konumundadır.

Kurumsal Sürdürülebilirlik

Yeni ve gelişen bir yönetim paradigması olarak görülen kurumsal sürdürülebilirlik paradigması geleneksel büyüme ve kar maksimizasyonu modeline alternatif olabilir. Kurumsal sürdürülebilirlik, kurumsal büyüme ve karlılığın önemli olduğunu kabul ederken, aynı zamanda şirketlerin çevreyi koruma, sosyal adalet ve eşitlik, ekonomik kalkınma gibi toplumsal hedefleri de dikkate almalarını ifade etmektedir (Wilson, 2003: 1-5).

Sportif faaliyetlerin sağlıklı bir biçimde sürdürülebilmesi ve sportif hizmetlerin daha etkin ve verimli yürütülebilmesi spor kurum ve kuruluşlarının kurumsal sürdürülebilirlik anlayışı ile yönetilmelerine bağlıdır. Sporda sürdürülebilirliğin sağlanmasında bu faaliyetlerin sevk ve idaresinde önemli görevler üstlenen spor örgütlerinde kurumsal sürdürülebilirlik önem arz etmektedir.

Sürdürülebilir Turizm

Doğal ve kültürel mirasın tahribi ve bozularak tüketilmesi bireyler, kurumlar ve toplumlar açısından tedbirler alınmasını gerektirmiştir. Bu noktada çeşitli organizasyonlar tarafından başlatılan girişimlerin hiçbiri sürdürülebilir turizm gelişimden bağımsız değildir. Sürdürülebilir turizm bu girişimleri etkileyen ve bu girişimlerden etkilenen bir noktadadır (Ekinci, 2014: 178-189).

Ulusal ve uluslararası spor organizasyonları yurt içi ve yurt dışı spor turizmini hareketlendirmekte pek çok insan bu organizasyonlara katılım sağlayarak ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır. Ayrıca turizm sektörü içerisinde sportif faaliyetler de önemli unsur haline gelmiş ve günden güne turizm içerisindeki payı artış göstermektedir. Spor turizminde gelişimin sağlanabilmesi için konunun otel turizmi ve sağlık turizmi ile de bütüncül olarak ele alınması gerekmektedir.

Olimpiyat Oyunları ve Sürdürülebilirlik

Dünyadaki katılım ve izlenme oranları göz önüne alındığında dünyanın en prestijli spor organizasyonu olan olimpiyat oyunları da, son yıllarda sürdürülebilir gelişmeden etkilenmektedir. Günümüzde ülkeler ve aday kentler, adaylık yarışında spor ve kültürel etkinliklerin yanında

sürdürülebilir gelişme, sosyal adalet, enerji verimli tasarımlar, çok boyutlu kullanıma dair çözümler, çevre dostu tasarımlar, alt yapı yenilenmeleri, atık ve geri dönüşüm sistemleri, ulaşım ağı ve yapılan düzenlemelerden oyunlar sonrasında da faydalanma gibi konulara da geniş yer ayırmaktadırlar.

Spor endüstrisi hükümetler ve diğer spor yönetim organları tarafından uzun vadeli yatırımların yapıldığı ve sürdürülebilirliğin sağlandığı bir endüstri kolu olmalıdır. Stratejik vizyon, gelişim planları iyi bir mali politikalar ile sporda sürdürülebilirlik sağlanabilir (Karaca, 2011: 40-41).

Buradan yola çıkarak; bu çalışmada spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin “Sporda sürdürülebilirlik” konusu hakkında görüşlerinin tespit edilmesi ve farklı değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır.

Materyal ve Metod

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Fırat Üniversitesi Spor Bilimler Fakültesi’nde öğrenim gören 1252 öğrenci, örneklem grubunu ise rastgele yöntemle seçilmiş olan 643 öğrenci oluşturmuştur.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak Koçak ve arkadaşları (2013) tarafından geliştirilen 35 maddelik ve 6 alt boyuttan oluşan (Sosyal, Bireysel, Katılım, Ekonomik, Örgütsel ve Çevresel Boyut) 5’li Likert ölçekli “Sporda Sürdürülebilirlik Ölçeği (SSÖ)” kullanılmıştır. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0.923 olarak bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırmada kullanılan ölçekten elde edilen verilerin SPSS 22.0 paket programında frekans ve yüzde hesaplanmaları yapılmıştır. İstatistiksel analizlerde; ikili karşılaştırmalar için t testi, çoklu karşılaştırmalar için ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır ($p < 0.05$).

Bulgular

Bu bölümde, araştırma sonuçlarına ilişkin elde edilen bulgular tablolar halinde sunulmuş ve değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Grubunun Demografik Özellikleri

	Değişkenler	N	%
Cinsiyet	Kadın	230	35,8
	Erkek	413	64,2
Yaş	20 yaş ve altı	151	23,5
	21-25	428	66,6
	26-30	41	6,4
	31 ve üstü	23	3,6
Bölüm	Öğretmenlik	104	16,2
	Yöneticilik	175	27,2
	Antrenörlük	144	22,4
	Rekreasyon	220	34,2
Sınıf	1.Sınıf	84	13,1
	2. Sınıf	452	70,3
	3. Sınıf	12	1,9
	4. Sınıf	95	14,8
Anne Eğitim Durumu	İlkokul	279	43,4
	Ortaokul	213	33,1
	Lise	111	17,3
	Üniversite	40	6,2
Baba Eğitim Durumu	İlkokul	169	26,3
	Ortaokul	182	28,3
	Lise	219	34,1
	Üniversite	56	8,7
	Lisansüstü	17	2,6
Lise Mezuniyet	Devlet Lisesi	256	39,8
	Özel/Kolej	14	2,2
	Anadolu/Fen/Süper Lisesi	132	20,5
	Meslek lisesi	103	16,0
	Spor Lisesi	127	19,8
	Diğer	11	1,7
Yaşadığı Yer	Köy	32	5,0
	İlçe	139	21,6
	İl	394	61,3
	Büyükşehir	78	12,1
	Lisanslı Sporcu	622	96,7

Lisans Durumu	Lisanslı Sporcu değil	21	3,3
Branş	Futbol	167	26,0
	Voleybol	81	12,6
	Basketbol	18	2,8
	Hentbol	11	1,7
	Yüzme	55	8,6
	Diğer	311	48,4
Bölüm Seçme Nedeni	Lisanslı Sporcu Olmam	265	41,2
	Spor Alanında Çalışmak	336	52,3
	Başka Bölüme Yerleşmem	13	2,0
	Diğer	29	4,5
	Toplam	643	100

Tablo 1’de araştırmaya katılan Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerine ait demografik bilgiler verilmiştir.

Sporda Sürdürülebilirlik Ölçeği Puanı

Koçak ve ark. (2013) tarafından geliştirilen bu ölçeğe göre öğrencilerin sporda sürdürülebilirlik tutumları;

1. Olumlu tutum (3.34-5.00),
2. Orta düzeyde tutum (1.67-3.33),
3. Düşük tutum (0.00-1.66) olarak üç gruba ayrılmış olup, öğrencilerin SSÖ’den alabilecekleri en yüksek puan “175”, en düşük puan ise “35”dir.

Bu araştırmaya katılan öğrencilerin SSÖ toplam puan ortalaması “3.83”, SSÖ’den aldıkları en yüksek puan “4.27”, en düşük puan ise “2.07” olarak saptanmıştır.

SSÖ’nün bütünü ($\chi=3,83$) ve alt boyutları incelendiğinde; en yüksek tutum puanın spora katılım boyutunda “4.06”, en düşük tutum puanın ise ekonomik boyutta “3.51” olduğu görülmüştür. Diğer alt boyutlarda ise çevresel sürdürülebilirlik “3,93”, sosyal sürdürülebilirlik “3,91”, bireysel sürdürülebilirlik “3,77”, olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bu değerler, öğrencilerin SSÖ’nün bütününde ve tüm alt boyutlarında olumlu sürdürülebilirlik tutumuna sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 2. Araştırma Grubunun Cinsiyet Değişkenine Göre t Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	X	Ss	t	p
Sosyal Sürdürülebilirlik	Kadın	230	4,1507	,70245	5,298	,000
	Erkek	413	3,7893	,89166		
Bireysel Sürdürülebilirlik	Kadın	230	3,7050	,97083	-1,296	,195
	Erkek	413	3,8104	,99873		
Spora Katılımın Desteklenmesi	Kadın	230	4,1261	,81809	1,311	,190
	Erkek	413	4,0334	,88128		
Ekonomik Sürdürülebilirlik	Kadın	230	3,5159	,61852	-1,122	,903
	Erkek	413	3,5226	,69014		
Örgütsel Sürdürülebilirlik	Kadın	230	3,7707	,78909	-8,867	,386
	Erkek	413	3,8335	,92906		
Çevresel Sürdürülebilirlik	Kadın	230	4,0076	,85249	1,461	,144
	Erkek	413	3,8971	,95452		

$p < 0.05$

Tablo 2’de cinsiyete göre yapılan t testi sonuçları incelendiğinde; sosyal sürdürülebilirlik alt boyutunda farklılık olduğu ($p < 0.05$), ancak diğer alt boyutlarında herhangi bir istatistiksel farklılık olmadığı görülmektedir ($p > 0.05$). Sosyal sürdürülebilirlik alt boyut ortalamalarına bakıldığında kadınlar 4.15 ± 0.70 , erkekler 3.78 ± 0.89 ortalama ile kadınların lehine olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Araştırma Grubunun Lisans Durumu Değişkenine Göre t Testi Sonuçları

	Lisans Durumu	N	X	Ss	t	p
Sosyal Sürdürülebilirlik	Lisanslı Sporcu değil	622	3,9043	,84859	-2,350	,019
	Lisanslı Sporcu değil	21	4,3439	,66100		
Bireysel Sürdürülebilirlik	Lisanslı Sporcu değil	622	3,7547	,99623	-2,522	,012
	Lisanslı Sporcu değil	21	4,3061	,54452		
Spora Katılımın Desteklenmesi	Lisanslı Sporcu değil	622	4,0743	,85236	1,239	,216
	Lisanslı Sporcu	21	3,8381	1,05379		

		değil				
Ekonomik Sürdürülebilirlik	Lisanslı Sporcu	622	3,5145	,66624	-1,193	,233
	değil					
	Lisanslı Sporcu	21	3,6905	,61528		
	değil					
Örgütsel Sürdürülebilirlik	Lisanslı Sporcu	622	3,8099	,87684	-,181	,857
	değil					
	Lisanslı Sporcu	21	3,8452	1,03222		
	değil					
Çevresel Sürdürülebilirlik	Lisanslı Sporcu	622	3,9409	,91476	,643	,520
	değil					
	Lisanslı Sporcu	21	3,8095	1,08658		
	değil					

p<0.05

Tablo 3'de lisans durumuna göre t testi sonuçları incelendiğinde; sosyal ve bireysel sürdürülebilirlik alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir (p<0.05). Diğer alt boyutlarda ise istatistiksel olarak herhangi bir anlamlı farklılığa rastlanmamıştır (p>0.05).

270

Tablo 4. Araştırma Grubunun Yaş Değişkenine Göre Anova Testi Sonuçları

	Yaş	N	X	Ss	F	p	Fark
Sosyal Sürdürülebilirlik	20 ve altı (1)	151	4,1332	,65571	6,071	,000	1-2, 3-4
	21-25 (2)	428	3,8352	,90913			
	26-30 (3)	41	3,8184	,80075			
	31ve üstü (4)	23	4,2415	,42857			
	Total	643	3,9186	,84633			
Bireysel Sürdürülebilirlik	20 ve altı (1)	151	3,8865	,88361	1,845	,138	
	21-25 (2)	428	3,7200	1,02112			
	26-30 (3)	41	3,7317	1,04793			
	31ve üstü (4)	23	4,0807	,87304			
	Total	643	3,7727	,98938			
Spora Katılımın Desteklenmesi	20 ve altı (1)	151	3,9258	,85029	3,840	,010	1-3, 1-4
	21-25 (2)	428	4,0729	,88002			
	26-30 (3)	41	4,3707	,72603			
	31ve üstü (4)	23	4,3304	,51737			
	Total	643	4,0000	,85029			

	Total	643	4,0666	,85972		
Ekonomik Sürdürülebilirlik	20 ve altı (1)	151	3,4603	,56853		
	21-25 (2)	428	3,5467	,69112	,711	,546
	26-30 (3)	41	3,4715	,64861		
	31ve üstü (4)	23	3,5072	,78733		
	Total	643	3,5202	,66493		
Örgütsel Sürdürülebilirlik	20 ve altı (1)	151	3,8129	,76660		
	21-25 (2)	428	3,7915	,91846	1,497	,214
	26-30 (3)	41	4,0793	,75713		
	31ve üstü (4)	23	3,6848	1,04506		
	Total	643	3,8110	,88144		
Çevresel Sürdürülebilirlik	20 ve altı (1)	151	3,9801	1,00188		
	21-25 (2)	428	3,9264	,87802	,485	,693
	26-30 (3)	41	3,8171	1,10965		
	31ve üstü (4)	23	4,0543	,77956		
	Total	643	3,9366	,92018		

$p < 0.05$

Tablo 4’de yaş değişkenine göre yapılan Anova testi sonuçları incelendiğinde; sosyal ve spora katılımın desteklenmesi alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Diğer alt boyutlarda ise istatistiksel olarak herhangi bir anlamlı farklılığa rastlanmamıştır ($p > 0.05$).

Sosyal sürdürülebilirlik alt boyutunda 20 ve altı yaş grubu ile 21-25 yaş, 26-30 yaş grubu ile 31 ve üstü yaşa arasında anlamlı farklılıklar olduğu görülmektedir ($p < 0.05$).

Spora katılımın desteklenmesi alt boyutunda ise 20 ve altı yaş grubu ile 26-30 ve 31 ve üstü yaş grubu arasında anlamlı farklılıklar olduğu görülmektedir ($p < 0.05$).

Tablo 5. Araştırma Grubunun Bölüm Değişkenine Göre Anova Testi Sonuçları

	Bölüm	N	X	Ss	F	p	Fark
Sosyal Sürdürülebilirlik	Öğretmenlik(1)	104	3,6079	,90915	6,307	,000	1-2, 1-4
	Yöneticilik (2)	175	3,9867	,82765			
	Antrenörlük (3)	144	3,9028	,86794			
	Rekreasyon (4)	220	4,0217	,78390			
	Total	643	3,9186	,84633			

Bireysel Sürdürülebilirlik	Öğretmenlik(1)	104	3,4849	,86208	3,964	,008	1-2, 1-4
	Yöneticilik (2)	175	3,8212	1,04446			
	Antrenörlük (3)	144	3,7609	,92656			
	Rekreasyon (4)	220	3,8779	1,01995			
	Total	643	3,7727	,98938			
SPORA KATILIMIN DESTEKLENMESİ	Öğretmenlik(1)	104	3,8077	,95080	5,682	,001	1-2, 1-4
	Yöneticilik (2)	175	4,1657	,80926			
	Antrenörlük (3)	144	3,9736	,83465			
	Rekreasyon (4)	220	4,1709	,84263			
	Total	643	4,0666	,85972			
Ekonomik Sürdürülebilirlik	Öğretmenlik(1)	104	3,4135	,56982	3,245	,022	1-4
	Yöneticilik (2)	175	3,4943	,71962			
	Antrenörlük (3)	144	3,4653	,65398			
	Rekreasyon (4)	220	3,6273	,65821			
	Total	643	3,5202	,66493			
Örgütsel Sürdürülebilirlik	Öğretmenlik(1)	104	3,5192	,83731	4,851	,002	1-2, 1-3, 1-4
	Yöneticilik (2)	175	3,8614	,85291			
	Antrenörlük (3)	144	3,8229	,81124			
	Rekreasyon (4)	220	3,9011	,94310			
	Total	643	3,8110	,88144			
Çevresel Sürdürülebilirlik	Öğretmenlik(1)	104	3,6659	,92538	6,816	,000	1-2, 1-4
	Yöneticilik (2)	175	4,0129	,88784			
	Antrenörlük (3)	144	3,7986	,94900			
	Rekreasyon (4)	220	4,0943	,88778			
	Total	643	3,9366	,92018			

p<0.05

Tablo 5’de bölüm değişkenine göre yapılan Anova testi sonuçları incelendiğinde, tüm alt boyutlarda istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir (p<0.05).

Tablo 6. Araştırma Grubunun Sınıf Değişkenine Göre Anova Testi Sonuçları

	Sınıf	N	X	Ss	F	p	Fark
Sosyal Sürdürülebilirlik	1.Sınıf (1)	84	3,9974	,81904	54,939	,000	1-3, 1-4, 2-3, 2-4, 3-4
	2.Sınıf (2)	452	4,1045	,71634			
	3.Sınıf (3)	12	2,7500	,27677			
	4.Sınıf (4)	95	3,1123	,90869			
	Total	643	3,9186	,84633			
Bireysel Sürdürülebilirlik	1.Sınıf (1)	84	4,0085	,84511	15,020	,000	1-3, 1-4, 2-3, 2-4
	2.Sınıf (2)	452	3,8597	1,06887			
	3.Sınıf (3)	12	3,0000	,29842			
	4.Sınıf (4)	95	3,2481	,35006			
	Total	643	3,7727	,98938			
Spora Katılımın Desteklenmesi	1.Sınıf (1)	84	4,0024	,90859	28,678	,000	1-3, 1-4, 2-3, 2-4, 3-4
	2.Sınıf (2)	452	4,2243	,81810			
	3.Sınıf (3)	12	2,9000	,52223			
	4.Sınıf (4)	95	3,5200	,69061			
	Total	643	4,0666	,85972			
Ekonomik Sürdürülebilirlik	1.Sınıf (1)	84	3,5813	,67490	12,048	,000	1-3, 1-4, 2-3, 2-4
	2.Sınıf (2)	452	3,5900	,69286			
	3.Sınıf (3)	12	3,0833	,08704			
	4.Sınıf (4)	95	3,1895	,38944			
	Total	643	3,5202	,66493			
Örgütsel Sürdürülebilirlik	1.Sınıf (1)	84	3,9375	1,00141	19,027	,000	1-3, 1-4, 2-3, 2-4, 3-4
	2.Sınıf (2)	452	3,9181	,88842			
	3.Sınıf (3)	12	3,6250	,13056			

	4.Sınıf (4)	95	3,2132	,44358			
	Total	643	3,8110	,88144			
Çevresel Sürdürülebilirlik	1.Sınıf (1)	84	3,9345	,97028	31,058	,000	1-3,1-4, 2-3, 2-4, 3-4
	2.Sınıf (2)	452	4,0940	,88424			
	3.Sınıf (3)	12	2,3750	,13056			
	4.Sınıf (4)	95	3,3868	,68004			
	Total	643	3,9366	,92018			

$p < 0.05$

Tablo 6'da sınıf değişkenine göre yapılan Anova testi sonuçları incelendiğinde, tüm alt boyutlarda istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir ($p < 0.05$).

Tablo 7. Araştırma Grubunun Anne Eğitim Durumu Değişkenine Göre Anova Testi Sonuçları

	Anne Eğitimi	N	X	Ss	F	p	Fark
Sosyal Sürdürülebilirlik	İlkokul (1)	279	3,9219	,84987	20,122	,000	1-2, 2-4, 1-3
	Ortaokul (2)	213	4,1935	,56516			
	Lise (3)	111	3,5055	,93092			
	Üniversite (4)	40	3,5778	1,20177			
	Total	643	3,9186	,84633			
Bireysel Sürdürülebilirlik	İlkokul (1)	279	3,7322	1,17343	1,471	,221	
	Ortaokul (2)	213	3,8169	,85619			
	Lise (3)	111	3,6950	,82144			
	Üniversite (4)	40	4,0357	,54782			
	Total	643	3,7727	,98938			
Spora Katılımın Desteklenmesi	İlkokul (1)	279	4,0573	,95564	5,261	,001	1-3,
	Ortaokul	213	4,1972	,75722			

	(2)						2-3
	Lise (3)	111	3,8072	,75459			
	Üniversite (4)	40	4,1550	,80062			
	Total	643	4,0666	,85972			
Ekonomik Sürdürülebilirlik	İlkokul (1)	279	3,5950	,62043	5,749	,001	1-3, 2-4, 3-4
	Ortaokul (2)	213	3,4554	,74867			
	Lise (3)	111	3,3679	,62000			
	Üniversite (4)	40	3,7667	,46040			
	Total	643	3,5202	,66493			
Örgütsel Sürdürülebilirlik	İlkokul (1)	279	3,7849	,85368	2,110	,098	
	Ortaokul (2)	213	3,9038	,88828			
	Lise (3)	111	3,6622	,85323			
	Üniversite (4)	40	3,9125	1,06149			
	Total	643	3,8110	,88144			
Çevresel Sürdürülebilirlik	İlkokul (1)	279	3,9776	,90546	17,271	,000	1-2, 2-3, 1-3
	Ortaokul (2)	213	4,1749	,71638			
	Lise (3)	111	3,4459	1,01040			
	Üniversite (4)	40	3,7438	1,17464			
	Total	643	3,9366	,92018			

$p < 0.05$

Tablo 7'de anne eğitim değişkenine göre yapılan Anova testi sonuçları incelendiğinde; sosyal, spora katılımın desteklenmesi, ekonomik ve çevresel sürdürülebilirlik alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Diğer alt boyutlarda ise istatistiksel olarak herhangi bir anlamlı farklılığa rastlanmamıştır ($p > 0.05$).

Tablo 8. Araştırma Grubunun Baba Eğitim Durumu Değişkenine Göre Anova Testi Sonuçları

	Baba Eğitimi	N	X	Ss	F	p	Fark
Sosyal Sürdürülebilirlik	İlkokul (1)	169	4,0224	,68746	17,128	,000	5-1, 5-2, 5-3, 5-4
	Ortaokul (2)	182	3,9182	,80875			
	Lise (3)	219	3,9092	,91193			
	Üniversite (4)	56	4,1131	,73351			
	Lisansüstü (5)	17	2,3725	,64183			
	Total	643	3,9186	,84633			
Bireysel Sürdürülebilirlik	İlkokul (1)	169	3,8301	1,27146	5,246	,000	2-3, 2-4
	Ortaokul (2)	182	3,5047	,83118			
	Lise (3)	219	3,9256	,88448			
	Üniversite (4)	56	3,9082	,84556			
	Lisansüstü (5)	17	3,6555	,34648			
	Total	643	3,7727	,98938			
Spora Katılımın Desteklenmesi	İlkokul (1)	169	4,2959	,95146	6,879	,000	1-3, 3-5, 1-4, 1-5
	Ortaokul (2)	182	4,0725	,62826			
	Lise (3)	219	3,9973	,82495			
	Üniversite (4)	56	3,8036	1,21475			
	Lisansüstü (5)	17	3,4824	,33955			
	Total	643	4,0666	,85972			
Ekonomik Sürdürülebilirlik	İlkokul (1)	169	3,6627	,57590	2,740	,028	1-3
	Ortaokul (2)	182	3,4799	,75592			
	Lise (3)	219	3,4589	,63742			
	Üniversite	56	3,4554	,74974			

	(4)						
	Lisansüstü (5)	17	3,5392	,16169			
	Total	643	3,5202	,66493			
Örgütsel Sürdürülebilirlik	İlkokul (1)	169	3,7426	,96495	9,552	,000	1-4, 2-4, 2-5, 3-4, 3-5, 1-5
	Ortaokul (2)	182	3,7500	,75069			
	Lise (3)	219	3,8721	,90118			
	Üniversite (4)	56	4,2589	,74310			
	Lisansüstü (5)	17	2,8824	,54571			
	Total	643	3,8110	,88144			
Çevresel Sürdürülebilirlik	İlkokul (1)	169	4,0044	,86580	17,999	,000	1-2, 2-3, 2,5, 3-5, 4-5, 1,5
	Ortaokul (2)	182	4,2486	,61490			
	Lise (3)	219	3,7454	,99048			
	Üniversite (4)	56	3,8571	1,16273			
	Lisansüstü (5)	17	2,6471	,60634			
	Total	643	3,9366	,92018			

$p < 0.05$

Tablo 8'de baba eğitim durumuna göre yapılan Anova testi sonuçları incelendiğinde; sosyal, bireysel, spora katılımın desteklenmesi, ekonomik, örgütsel ve çevresel sürdürülebilirlik alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir ($p < 0.05$).

Tablo 9. Araştırma Grubunun Mezuniyet Değişkenine Göre Anova Testi Sonuçları

	Mezuniyet	N	X	Ss	F	p	Fark
Sosyal Sürdürülebilirlik	Devlet Lisesi (1)	256	4,2309	,71821	24,242	,000	1-3, 3-6, 4-5,
	Özel/Kolej (2)	14	3,9286	,90960			
	Anadolu/Fen/Süper Lisesi (3)	132	3,4874	,94297			
	Meslek Lisesi (4)	103	4,0939	,52342			
	Spor Lisesi (5)	127	3,5468	,87350			

	Diğer (6)	11	4,4646	,58966			1-5, 4-6
	Total	643	3,9186	,84633			
Bireysel Sürdürülebilirlik	Devlet Lisesi (1)	256	3,9258	1,19797	9,805	,000	1-5, 3-6, 3-5, 4-6, 5-6, 1-6
	Özel/Kolej (2)	14	4,0612	,84555			
	Anadolu/Fen/Süper Lisesi (3)	132	3,8864	,75690			
	Meslek Lisesi (4)	103	3,6255	,92563			
	Spor Lisesi (5)	127	3,3476	,57808			
	Diğer (6)	11	4,7662	,61036			
	Total	643	3,7727	,98938			
Spora Katılımın Desteklenmesi	Devlet Lisesi (1)	256	4,4305	,60625	22,148	,000	1-3, 1-4, 3-6, 4-6, 5-6, 1-5, 1-6
	Özel/Kolej (2)	14	3,9286	1,10274			
	Anadolu/Fen/Süper Lisesi (3)	132	3,7652	,58401			
	Meslek Lisesi (4)	103	3,8971	1,11702			
	Spor Lisesi (5)	127	3,7307	,98251			
	Diğer (6)	11	4,8545	,33575			
	Total	643	4,0666	,85972			
Ekonomik Sürdürülebilirlik	Devlet Lisesi (1)	256	3,7305	,51560	24,439	,000	1-3, 1-5, 3-6, 3-4, 4-5, 4-6, 5-6, 3-6
	Özel/Kolej (2)	14	3,6429	,77310			
	Anadolu/Fen/Süper Lisesi (3)	132	3,1061	,75448			
	Meslek Lisesi (4)	103	3,6958	,73150			
	Spor Lisesi (5)	127	3,3228	,49812			
	Diğer (6)	11	4,0758	,46764			
	Total	643	3,5202	,66493			
Örgütsel Sürdürülebilirlik	Devlet Lisesi (1)	256	4,0283	,85831	21,276	,000	1-3, 1-5, 3-4, 3-6, 4-6, 4-5, 1-6, 5-6
	Özel/Kolej (2)	14	3,6607	1,33232			
	Anadolu/Fen/Süper Lisesi (3)	132	3,3542	,76483			
	Meslek Lisesi (4)	103	4,1214	,81939			
	Spor Lisesi (5)	127	3,5256	,74391			
	Diğer (6)	11	4,8182	,40452			
	Total	643	3,8110	,88144			
Çevresel	Devlet Lisesi (1)	256	4,2354	,74855			
	Özel/Kolej (2)	14	3,7321	1,22657			

Sürdürülebilirlik	Anadolu/Fen/Süper Lisesi (3)	132	3,3371	,88239	24,664	,000	1-3, 1-5, 3-4, 3-5, 4-5, 5-6, 3-6
	Meslek Lisesi (4)	103	4,1529	1,09826			
	Spor Lisesi (5)	127	3,7343	,70341			
	Diğer (6)	11	4,7500	,75000			
	Total	643	3,9366	,92018			

$p < 0.05$

Tablo 9'da mezuniyet değişkenine göre yapılan Anova testi sonuçları incelendiğinde; sosyal, bireysel, spora katılımın desteklenmesi, ekonomik, örgütsel ve çevresel sürdürülebilirlik alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir ($p < 0.05$).

Tablo 10. Araştırma Grubunun Refah Düzeyi Değişkenine Göre Anova Testi Sonuçları

	Refah Düzeyi	N	X	Ss	F	p	Fark
Sosyal Sürdürülebilirlik	Çok Kötü (1)	22	2,6616	,75162	18,184	,000	1-2, 1-3, 3-5, 1-4, 4-5, 1-5
	Kötü (2)	21	4,3016	,78814			
	Orta (3)	454	3,9682	,86617			
	İyi (4)	131	3,8193	,58832			
	Çok iyi (5)	15	4,5926	,51033			
	Total	643	3,9186	,84633			
Bireysel Sürdürülebilirlik	Çok Kötü (1)	22	3,9610	,65120	5,210	,000	2-4, 2-3, 4-5
	Kötü (2)	21	4,5238	,79197			
	Orta (3)	454	3,7637	1,06501			
	İyi (4)	131	3,5987	,71255			
	Çok iyi (5)	15	4,2381	,72173			
	Total	643	3,7727	,98938			
Spora Katılımın Desteklenmesi	Çok Kötü (1)	22	3,8364	,72935			

	Kötü (2)	21	4,4286	,97424	6,653	,000	3-4, 4-5
	Orta (3)	454	4,1251	,87023			
	İyi (4)	131	3,7893	,76069			
	Çok iyi (5)	15	4,5467	,71100			
	Total	643	4,0666	,85972			
Ekonomik Sürdürülebilirlik	Çok Kötü (1)	22	3,2273	,45584	20,876	,000	1-2, 1-3, 2-3, 3-4, 2-4, 1-5, 4-5
	Kötü (2)	21	4,0635	,46391			
	Orta (3)	454	3,6083	,63042			
	İyi (4)	131	3,1361	,66081			
	Çok iyi (5)	15	3,8778	,62826			
	Total	643	3,5202	,66493			
Örgütsel Sürdürülebilirlik	Çok Kötü (1)	22	2,8864	,22792	30,059	,000	1-2, 1-3, 2-4, 3-4, 4-5, 1-4, 1-5
	Kötü (2)	21	4,5119	,82718			
	Orta (3)	454	3,9532	,84466			
	İyi (4)	131	3,2920	,76971			
	Çok iyi (5)	15	4,4167	,57992			
	Total	643	3,8110	,88144			
Çevresel Sürdürülebilirlik	Çok Kötü (1)	22	2,5682	,11396	25,447	,000	1-2, 1-3, 2-4, 3-4, 1-4, 1-5
	Kötü (2)	21	4,4286	,99103			
	Orta (3)	454	4,0865	,91353			
	İyi (4)	131	3,5630	,66096			
	Çok iyi (5)	15	3,9833	1,00208			
	Total	643	3,9366	,92018			

Tablo 10'da refah düzeyine göre yapılan Anova testi sonuçları incelendiğinde; sosyal, bireysel, spora katılımın desteklenmesi, ekonomik, örgütsel ve çevresel sürdürülebilirlik alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir ($p < 0.05$).

Tablo 11. Araştırma Grubunun Yaşadığı Yer Değişkenine Göre Anova Testi Sonuçları

	Yaşadığı Yer	N	X	Ss	F	p	Fark
Sosyal Sürdürülebilirlik	Köy (1)	32	4,5417	,46094	14,621	,000	1-2, 1-3, 2-4, 3-4
	İlçe (2)	139	3,8497	,94857			
	İl (3)	394	3,8142	,82645			
	Büyükşehir (4)	78	4,3134	,63583			
	Total	643	3,9186	,84633			
Bireysel Sürdürülebilirlik	Köy (1)	32	4,9420	,23476	22,712	,000	1-2, 1-3, 2-4, 3-4, 1-4
	İlçe (2)	139	3,6351	,98558			
	İl (3)	394	3,6588	,97039			
	Büyükşehir (4)	78	4,1136	,89773			
	Total	643	3,7727	,98938			
Spora Katılımın Desteklenmesi	Köy (1)	32	4,4563	,40396	6,046	,000	1-2, 1-3, 3-4
	İlçe (2)	139	4,1482	,78402			
	İl (3)	394	3,9655	,92499			
	Büyükşehir (4)	78	4,2718	,67687			
	Total	643	4,0666	,85972			
Ekonomik Sürdürülebilirlik	Köy (1)	32	3,4427	,57519	4,535	,004	2-4, 3-4
	İlçe (2)	139	3,4245	,62239			
	İl (3)	394	3,5131	,68283			
	Büyükşehir (4)	78	3,7585	,63431			
	Total	643	3,5202	,66493			
Örgütsel Sürdürülebilirlik	Köy (1)	32	4,0703	,55079	1,772	,151	1-2
	İlçe (2)	139	3,6960	,87475			
	İl (3)	394	3,8274	,86439			
	Büyükşehir (4)	78	3,8269	1,05706			
	Total	643	3,8110	,88144			
Çevresel Sürdürülebilirlik	Köy (1)	32	4,4922	,92781	5,804	,001	1-2, 1-3
	İlçe (2)	139	3,8129	,94892			
	İl (3)	394	3,9036	,89700			
	Büyükşehir	78	4,0962	,89754			

	(4)						
	Total	643	3,9366	,92018			

$p < 0.05$

Tablo 11’de yaşadığı yere göre yapılan Anova testi sonuçları incelendiğinde; sosyal, bireysel, spora katılımın desteklenmesi, ekonomik ve çevresel sürdürülebilirlik alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir ($p < 0.05$).

Tablo 12. Araştırma Grubunun Branş Değişkenine Göre Anova Testi Sonuçları

	Branşa göre	N	X	Ss	f	p	Fark
Sosyal Sürdürülebilirlik	Futbol (1)	167	3,8749	,89988	20,879	,000	1-2, 1-4, 2-4, 2-5, 3-4, 3-5, 4-6, 1-5, 5-6
	Voleybol (2)	81	4,2071	,69915			
	Basketbol (3)	18	4,3395	,85259			
	Hentbol (4)	11	3,1818	,38256			
	Yüzme (5)	55	3,0162	,59660			
	Diğer (6)	311	4,0282	,77985			
	Total	643	3,9186	,84633			
Bireysel Sürdürülebilirlik	Futbol (1)	167	3,7425	,88484	7,996	,000	1-2, 1-5, 2-4, 2-5, 3-4, 3-5, 5-6, 2-6
	Voleybol (2)	81	4,2081	,73194			
	Basketbol (3)	18	4,3492	,86025			
	Hentbol (4)	11	3,4675	,56817			
	Yüzme (5)	55	3,2623	,39819			
	Diğer (6)	311	3,7432	1,12755			
	Total	643	3,7727	,98938			
Spora Katılımın	Futbol (1)	167	3,8766	,83153			1- 2,1-
	Voleybol	81	4,2519	,70056			

Desteklenmesi	(2)				16,929	,000	4, 2- 4, 2- 5, 3- 4, 4- 6, 5- 6, 1- 5, 1- 6
	Basketbol (3)	18	4,2889	1,08296			
	Hentbol (4)	11	2,7091	,90935			
	Yüzme (5)	55	3,5382	,40345			
	Diğer (6)	311	4,2489	,85726			
	Total	643	4,0666	,85972			
Ekonomik Sürdürülebilirlik	Futbol (1)	167	3,5589	,57911	14,190	,000	1-5, 2-3, 3-4, 4-6, 5-6
	Voleybol (2)	81	3,3230	,97231			
	Basketbol (3)	18	3,9167	,55498			
	Hentbol (4)	11	3,1364	,41378			
	Yüzme (5)	55	2,9758	,36630			
	Diğer (6)	311	3,6377	,59543			
	Total	643	3,5202	,66493			
Örgütsel Sürdürülebilirlik	Futbol (1)	167	3,7590	,86293	8,997	,000	1-5, 2-5, 3-5, 5-6
	Voleybol (2)	81	3,9691	,84630			
	Basketbol (3)	18	4,2778	1,10110			
	Hentbol (4)	11	3,6364	,71031			
	Yüzme (5)	55	3,1500	,49907			
	Diğer (6)	311	3,8939	,89058			
	Total	643	3,8110	,88144			
Çevresel Sürdürülebilirlik	Futbol (1)	167	3,7470	1,04780	25,304	,000	1-2, 1-5, 2-4, 2-5, 3-4,
	Voleybol (2)	81	4,3858	,70937			
	Basketbol (3)	18	4,2500	1,09477			

	Hentbol (4)	11	3,0909	,77679			3-5, 4-6, 5-6, 1-6
	Yüzme (5)	55	2,9864	,59008			
	Diğer (6)	311	4,1013	,77420			
	Total	643	3,9366	,92018			

$p < 0.05$

Tablo 12’de branşa göre yapılan Anova testi sonuçları incelendiğinde; sosyal, bireysel, spora katılımın desteklenmesi, ekonomik, örgütsel ve çevresel sürdürülebilirlik alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir ($p < 0.05$).

Tablo 13. Araştırma Grubunun Bölüm Seçme Nedeni Değişkenine Göre Anova Testi Sonuçları

	Bölüm Seçme Nedeni	N	X	Ss	F	p	Fark
Sosyal Sürdürülebilirlik	Lisanslı Sporcu Olmam (1)	265	3,5535	,84815	41,172	,000	1-2, 1-3, 2-4, 3-4, 1-4
	Spor Alanında Çalışmak İstemem (2)	336	4,1062	,72585			
	Başka Bölüme Yerleşmem (3)	13	4,6154	,68586			
	Diğer (4)	29	4,7701	,68938			
	Total	643	3,9186	,84633			
Bireysel Sürdürülebilirlik	Lisanslı Sporcu Olmam (1)	265	3,6420	1,00125	17,168	,000	1-3, 1-4, 2-4, 2-3
	Spor Alanında Çalışmak İstemem (2)	336	3,7509	,95369			
	Başka Bölüme Yerleşmem	13	4,6593	,56405			

	(3)						
	Diğer (4)	29	4,8227	,54753			
	Total	643	3,7727	,98938			
Spora Katılımın Desteklenmesi	Lisanslı Sporcu Olmam (1)	265	3,9147	,91675	12,196	,000	1-2, 1-3, 2-4, 1-4
	Spor Alanında Çalışmak İstemem (2)	336	4,1024	,78903			
	Başka Bölüme Yerleşmem (3)	13	4,6308	,75651			
	Diğer (4)	29	4,7862	,64127			
	Total	643	4,0666	,85972			
	Lisanslı Sporcu Olmam (1)	265	3,4277	,61964			
Spor Alanında Çalışmak İstemem (2)	336	3,5179	,67631				
Başka Bölüme Yerleşmem (3)	13	3,9103	,76563				
Diğer (4)	29	4,2184	,37028				
Total	643	3,5202	,66493				
Lisanslı Sporcu Olmam (1)	265	3,6387	,85605	20,976	,000	1-2, 1-3, 2-4, 1-4	
Spor Alanında Çalışmak İstemem (2)	336	3,8311	,85143				
Başka Bölüme Yerleşmem (3)	13	4,5577	,86695				
Diğer (4)	29	4,8190	,55860				

	(4)						
	Total	643	3,8110	,88144			
Çevresel Sürdürülebilirlik	Lisanslı Sporcu Olmam (1)	265	3,8321	,87099	11,239	,000	1-4, 2-4
	Spor Alanında Çalışmak İstemem (2)	336	3,9249	,93088			
	Başka Bölüme Yerleşmem (3)	13	4,5385	,89470			
	Diğer (4)	29	4,7586	,76029			
	Total	643	3,9366	,92018			

$p < 0.05$

Tablo 13'de bölüm seçme nedenine göre yapılan Anova testi sonuçları incelendiğinde; sosyal, bireysel, spora katılımın desteklenmesi, ekonomik, örgütsel ve çevresel sürdürülebilirlik alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir ($p < 0.05$).

Tartışma

Bu araştırmada spor bilimleri fakültesinde öğrenim gören lisans öğrencilerinin sporda sürdürülebilirliğe ilişkin görüşleri incelenmiştir. Araştırmada sürdürülebilirlik açısından cinsiyete bakıldığında istatistiksel olarak sosyal sürdürülebilirlik alt boyutunda kadınların ortalamasının erkeklerin ortalamasına oranla daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca sürdürülebilirliğin diğer alt boyutlarına bakıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmasa da, katılım ve çevresel sürdürülebilirlik alt boyutlarında kadınların ortalaması daha yüksek bulunmuştur. Katılımcıların spor alanında öğrenim gören öğrenciler olması, aynı zamanda uzun süre yaşamış oldukları çevrenin ve aile bireylerinin etkisinin kadınların sosyal sürdürülebilirliklerinin yüksek çıkmasını etkilemiş olabileceği düşünülmektedir.

Demirel (2009), Fransson ve Garling (1999) ve McMillan ve ark.'nın (1997) yaptıkları çalışmalarda kadınların çevresel tutuma yönelik duyarlılıklarının erkeklere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Deniz ve Genç'in (2007) yaptığı çalışmada da kadın üniversite öğrencilerinin çevresel sürdürülebilirliğe ilişkin tutumlarının erkek öğrencilere oranla

daha olumlu olduğu tespit edilmiştir. Vikan ve ark.'nın (2007) yaptığı çalışmada ise cinsiyet ile çevresel tutum arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Koca'nın (2006) yaptığı çalışmada ise spora katılım oranlarına bakıldığında kadınların erkeklerden daha düşük orana sahip olduğu saptanmıştır. Bu duruma ülkemizde lisanslı erkek sporcuların lisanslı kadın sporculara oranla daha fazla olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Kangalgil ve ark.'nın (2006) yaptığı çalışmada herhangi bir lisansa sahip olmayan ve seçmeli beden eğitimi dersi alan erkek öğrencilerin beden eğitimi ve spora ilişkin tutumlarının kadın öğrencilere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Lisans durumu değişkenine bakıldığında sosyal ve bireysel sürdürülebilirlik alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmuş ve ortalamaların lisanslı sporcu olmayanların lehine daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Lisanslı sporcu olmayan kişilerin araştırmaya katılım sayıları az olduğundan ve daha da önemlisi lisanslı sporcu olmayanlar arasında Spor Yöneticiliği bölümü öğrencileri bulunduğu için anlamlı farklılığın çıkması beklenen sonuçtur. Çünkü bu özellikleri içeren katılımcıların sosyal yönünün iyi olması, herhangi bir lisansı olmasa da spor eğitimi alarak sporun içerisinde faal olarak yer almaları ve aldıkları eğitimde uygulama derslerinin olması gibi durumların bu sonuçları ortaya çıkardığı düşünülmektedir.

Koçak'ın (2013) çalışmasında branş ile sporda sürdürülebilirlik tutumları arasında anlamlı bir fark saptanmamıştır. Bunun yanısıra takım sporları ve bireysel sporlarla uğraşanların sürdürülebilirlik tutumları olumlu bulunmuş ve lisanslı olan sporcuların “spora katılım desteklenmesi, ekonomik, çevre” boyutlarına ilişkin tutumlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Kangalgil ve ark.'nın (2006) yaptığı çalışmada ise lisanslı öğrencilerin beden eğitimi ve spora yönelik tutum puanlarının daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Yaş grubu değişkenine bakıldığında sosyal ve spora katılımın desteklenmesi alt boyutlarında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Spora katılımın desteklenmesinde 20 yaş altı öğrencilerin sosyal sürdürülebilirliğe karşı tutumu diğer yaş gruplarına oranla anlamlı bir şekilde farklı çıkmıştır. Yaş olarak olgun bireyler sporun içerisinde uzun süre kaldığı için sosyal yönden daha aktiftir ve bu da spora katılım olarak farkındalığın oluşmasına katkı sağlayacak niteliktedir. Bu tür nedenlerden dolayı yaş değişkenleri arasında farklılıklar çıktığını söyleyebiliriz.

Koçak'ın (2013) yaptığı çalışmada spor alanında öğrenim gören öğrencilerin yaş değişkenine göre sporda sürdürülebilirliğe ilişkin tutumları arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin bölüm değişkenine bakıldığında tüm alt boyutlarda anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Rekreasyon bölüm öğrencilerinin lehine ortalamalar yüksek çıkmıştır. Rekreasyon Ders Müfredat içeriğinin (uygulama, kamp, etkinlik ve bireylerin kendi yeteneklerini ortaya çıkarma gibi faaliyetlerin vb.) sosyal, katılım, çevre, örgütsel yönlerinin gelişmesini ve devam etmesini sağladığı düşünülmektedir.

Koçak'ın (2013) çalışmasında Spor Yöneticiliği bölümü öğrencilerinin “katılım, ekonomik ve çevresel” boyutlara ilişkin tutumlarının Öğretmenlik ve Rekreasyon bölümü öğrencilerine oranla daha yüksek olduğu saptanmıştır. Buradan yola çıkarak; Spor Yöneticiliği bölümünde öğrenim gören öğrencilerin gerek sosyallik gerekse çevresel duyarlılığının oldukça geliştiği de ortaya çıkmaktadır. Araştırmada Öğretmenlik ve Antrenörlük Eğitimi bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerin “çevresel tutum” boyutuna ilişkin tutumlarının da Rekreasyon bölümü öğrencilerine göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bölümler arasında ortaya çıkan bu farkın, öğrencilerin katılım oranlarının değerlendirmeye tabi tutulmamasından kaynaklandığı söylenebilir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin sınıf değişkenine bakıldığında tüm alt boyutlarda anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. İkinci sınıf öğrencilerinin lehine ortalamalar daha yüksek çıkmıştır. Bu sonucun araştırmaya katılım oranının %70'ini ikinci sınıf öğrencilerinin oluşturmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin refah düzeyi değişkenine bakıldığında tüm alt boyutlarda anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Sosyal katılım oranlarına bakıldığında sonuç, refah düzeyi iyi olan katılımcıların lehine çıkmıştır. Refah düzeyi yüksek olan bireylerin sosyal aktivitelere daha fazla katılabilmesi sosyal yönlerini artırmaktadır. Aynı zamanda maddi durumu iyi olan öğrencilerin spora katılımının yüksek olması ekonomik gelirinin fazla olmasından kaynaklanmaktadır ve dolayısıyla bu durumun aktif olarak spora katılımı etkileyebileceği düşünülmektedir.

Koçak'ın (2013) çalışmasında spor alanında okuyan öğrencilerin refah düzeyi değişkenine göre sporda sürdürülebilirliğe ilişkin tutumları arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir.

Demirel'in (2009) çalışmasında ise öğrencilerin refah düzeylerinin çevresel tutumlarını etkilemediği bildirilmiştir. Buna göre, normal refah düzeyine sahip katılımcıların çevresel duyarlıklarının, refah düzeyi kötü olan katılımcılara oranla daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Nooney ve ark.'nın (2003) yaptıkları çalışmada gelir düzeyinin çevresel duyarlılık üzerinde etkili olduğu bildirilmiştir. Gelir düzeyindeki artış çevresel duyarlılık üzerinde artışa neden olmaktadır. Uyeki ve Holland (2000) tarafından yapılan çalışmada düşük gelire sahip kişilerin çevresel duyarlılığının daha az olduğu tespit edilmiştir. Özmen ve ark. (2005) üniversite öğrencilerine yönelik yaptıkları çalışmada refah düzeyinin çevresel tutum üzerinde bir etkisi olmadığını tespit etmişlerdir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaşadığı yere bakıldığında örgütsel sürdürülebilirlik dışında diğer tüm alt boyutlarda anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Köyde yaşayanların lehine ortalamalar daha yüksek çıkmıştır. Araştırmaya katılım oranının köyde yaşayanların az bulunmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Köy yerleşim birimlerinin küçük olması sebebiyle herkesin birbirini tanınması sosyal yönden, doğayla içiçe olmalarından kaynaklı çevresel yönden, diğer alt boyutların yüksek olması da spor eğitimi almalarından kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Koçak'ın (2013) çalışmasında büyükşehirde yaşayan öğrencilerin "örgütsel sürdürülebilirlik" boyutuna ilişkin tutumlarının köy/ilçede yaşayan öğrencilere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Demirel'in (2009) çalışmasında öğrencilerin yaşadıkları yerleşim biriminin çevreye yönelik tutum üzerinde etkili olduğu bildirilmiştir. Koçak ve ark (2015) çalışmasında uzun süre ilçede yaşayan öğrencilerin çevresel duyarlıklarının büyükşehirde yaşayan öğrencilerden yüksek olduğu saptanmıştır. Tuncer ve ark. (2004) çalışmasında kentsel alanlarda yaşayan öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarında daha olumlu bir tutum sergiledikleri saptanmıştır. Arcury ve Christianson (1990) tarafından yapılan çalışmada kentsel alanlarda yaşayanların çevresel duyarlılıklarının daha olumlu olduğu saptanmıştır. Özmen ve ark.'nın (2005) yaptıkları çalışmada da kent merkezlerinde yaşayan öğrencilerin çevresel tutum puanlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Şama'nın (2003) çalışmasında ise uzun süre yaşanan yerleşim birimi ile çevresel tutum arasında anlamlı bir ilişki olduğu bildirilmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin bölüm seçme nedenine bakıldığında anlamlı farklılıklar tespit edilmiş ve büyük çoğunluğunun "spor alanında çalışmak istiyor" maddesini tercih ettikleri görülmüştür. Öğrencilerin spor alanında devam etmek istemelerinin, bu alanı sevdiklerinden kaynaklandığı ve özellikle tercih ettikleri söylenebilir.

Koçak'ın (2013) çalışmasında spor alanında öğrenim gören öğrencilerin bölüm seçiminde kendilerine etki eden kişiye yönelik olarak sporda sürdürülebilirliğe ilişkin tutumları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Sunay ve Saracalıoğlu'nun (2003) çalışmasında ise aile,

antrenör ve arkadaş grubunun spora yönlendirmede daha etkin olduğu saptanmıştır.

Sonuç

Sürdürülebilirliği sağlamada ve sürdürülebilirliğin önündeki engelleri ortadan kaldırmada eğitim önemli bir faktördür. Bu açıdan bakıldığında, eğitim alanındaki sürdürülebilirlik konularının sürdürülebilir toplumların oluşturulması için bir gereklilik olduğu düşünülmektedir.

Bu araştırmada sporda sürdürülebilirliğin boyutları olarak; sosyal, bireysel, spora katılımın desteklenmesi, ekonomik, örgütsel ve çevresel sürdürülebilirliği öğrencilerin görüşleriyle ortaya konulmuş ve spor bilimleri fakültesinde okuyan öğrencilerin sporda sürdürülebilirliğe ilişkin olumlu tutum sergiledikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

- Arcury, T.A., Christianson, H.E. (1990). Environmental Worldview in Response to Environmental Problems (Kentucky 1984 and 1988 Compared). *Environment and Behavior*, 22, 387-407.
- Bernard, A.B., Busse M.R. (2004), Who Wins The Olympic Games: Economic Resources and Medal Totals. *The Review of Economics and Statistics*, 86(1), 413-417.
- Beyhan, Ş.G. (2004). Kültürel Süreklilik ve Çağdaş Gereksinimler Bağlamında Sürdürülebilir Turizm ve Kimlik Kavramsal Modeli: Pamukkale Örneği. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
- Bossel, H. (1999). Indicators for Sustainable Development: Theory, Method, Applications: A Report to The Balaton Group. Winnipeg: International Institute for Sustainable Development (IISD), 2.
- Collin, P.H. (2004). *Dictionary Of Environment & Ecology*. Bloomsbury Publishing Plc, London, 265.
- Çetin, C. (2011). Rusya'dan 50 Milyon Dolarlık Yatırım, *Tam Saha. TFF Dergisi*, 75, 50-51.
- Demirel, M. (2009). Rekreatyonel Etkinliklere Katılım ve Çevresel Duyarlılık. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.
- Deniş, H., Genç, H. (2007). Çevre Bilimi Dersi Alan ve Almayan Sınıf Öğretmenliği Öğrencilerinin Çevreye İlişkin Tutumları ve Çevre Bilimi Dersindeki Başarılarının Karşılaştırılması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(13), 20-26.
- Ekinci, M.B. (2014). The Citta Slow Philosophy in The Context of Sustainable Tourism Development: The Case of Turkey. *Tourism Management*, 41, 178-189.

- Fransson, N., Garling, T. (1999). Environmental Concern: Conceptual Definitions Measurement Methods and Research Finding. *Journal of Environmental Psychology*, 19, 369-382.
- Gössling S., Hall C.M., Weaver D.B. (2009). *Sustainable Tourism Futures Perspectives on Systems, Restructuring and Innovations*, New York, 1-9.
- Gürer, T.K. (2013), Olimpiyatlar Işığında Stadyumlar: Değişen Kurallar ve Yeni Tasarımlar. *Mimarlık*, 373, 44-48.
- Kangalgil, M., Hünük, D., Demirhan, G. (2006). İlköğretim, Lise ve Üniversite Öğrencilerinin Beden Eğitimi ve Spora İlişkin Tutumlarının Karşılaştırılması. *Spor Bilimleri Dergisi*, 17(2), 48-57.
- Karaca, U. (2011). Hayalin İçinde Hayal mi Var? *Tam Saha, TFF Dergisi*, 76, 40-41.
- Kaypak, Ş. (2011). Küreselleşme Sürecinde Sürdürülebilir Bir Kalkınma İçin Sürdürülebilir Bir Çevre, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13 (20), 19-33.
- Koca, C. (2006). Beden Eğitimi ve Spor Alanında Toplumsal Cinsiyet İlişkileri. *Spor Bilimleri Dergisi*, 17(2), 81-99.
- Koçak, F. (2013). Sporda Sürdürülebilirliğin Değerlendirilmesi. Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.
- Koçak, F., Tuncel, F., Tuncel, S. (2013). Sporda Sürdürülebilirliğin Boyutlarının Belirlenmesi. Ankara Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 11(2), 113-129.
- Koçak, F., Tuncel, S., Tuncel, F. (2015). Spor Alanında Öğrenim Gören Üniversite Öğrencilerinin Sporda Sürdürülebilirliğe İlişkin Tutumlarının Belirlenmesi. *Ankara Üniversitesi Spor Bil. Fak.*, 13(1), 29-39.
- Lindsey, I. (2008). Conceptualising Sustainability in Sports Development. *Leisure Studies*, July, 27(3), 279-294.
- McMillan, M., Hoban, T.J., Clifford, W.B., Brant, M.R. (1997). Social and Demographic Influences on Environmental Attitude. *Southern Rural Sociology*, 13, 89-107.
- Nemli, E. (2001). Çevreye Duyarlı Yönetim Anlayışı. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 211-224.
- Nooney, G.J., Woodrum, E.H.T., Clifford, W.B. (2003). Environmental Worldview and Behavior, Cosequences of Dimensionality in A Survey of North Caralonians, *Environment and Behavior*. 35(6), 763-783.
- Özek, V., Sirel, A., Akansel, S. (1996). Turizm-Araç mı, Amaç mı?. *Dünya Şehircilik Kolokyumu, Alanya, Mimar Sinan Üniversitesi Matbaası, İstanbul*, 143-15.
- Özmen, D., Çetinkaya, Ç.A., Nehir, S. (2005). Üniversite Öğrencilerinin Çevre Sorunlarına Yönelik Tutumları. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 4(6), 330-344.

- Ramazanoğlu, F., Karahüseyinoğlu, M.F., Demirel, E.T., Ramazanoğlu, M.O., Altungül, O. (2005). Sporun Toplumsal Boyutlarının Değerlendirilmesi. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, 153-157.
- Sunay, H., Saracaloğlu, A.S. (2003). Türk Sporcusunun Spordan Beklentileri ile Spora Yönelten Unsurlar. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 1(1), 43-48.
- Şama, E. (2003). Öğretmen Adaylarının Çevre Sorunlarına Yönelik Tutumları. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), 99-110.
- The International Olympic Committee. (2008). IOC Spor, Çevre ve Sürdürülebilir Gelişme Rehberi. Çeviren TMOK.
- Tuncer, G., Sungur, S., Tekkaya, C., Ertepinar, H. (2004). Environmental Attitudes of The 6th Grade Students From Rural and Urban Areas: A Case Study For Ankara. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, 167-175.
- Uyeki, S.E., Holland, J.L. (2000). Diffusion of Pro-Environment Attitudes? *American Behavioral Scientist*. 43(4), 646-662.
- Vikan, A., Camino, C., Biaggio, A., Nordvik, H. (2007). Endorsement of The New Ecological Paradigm (A Comparison of Two Brazilian Samples and One Norwegian Samples). *Environment and Behavior*, 39(2), 217-228.
- Wilson, M. (2003). Corporate Sustainability: What Is It and Where Does It Come From? *Ivey Business Journal*, 67(6), 1-5.
- Yavuz, V.A. (2010). Sürdürülebilirlik Kavramı ve İşletmeler Açısından Sürdürülebilir Üretim Stratejileri. *Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14), 63-86.

**Gökhan Tunç, Rüzgâra Karşı Duran Şair- Etkilenme
Endişesi Kavramı ve Yahya Kemal'in Türk Şiirine Etkisi,
İstanbul: Ötüken Yayınları, 2018, 198 sayfa.**

Türk edebiyatının en müstesna şairlerinden biri olan ve şiirlerini geleneğin etkisiyle birlikte Batı tarzıyla da kaleme alan; Yahya Kemal, yaşadığı devirde ve sonrasında birçok şairi etkilemiş ve bu şairler tarafından “Tanrı Şair” olarak adlandırılıp yüceltilmiştir. Saf şiirin önemli bir temsilcisi olarak kabul edilen şair; eserlerini oluştururken Türkçenin bütün imkânlarından ve inceliklerinden faydalanıp şiir dilini mükemmel bir seviyeye ulaştırmaya çalışmıştır. Kusursuz dili ve “millî birlik bilinci” ile Türk şiirine önemli eserler kazandıran Yahya Kemal, birçok çalışmaya konu olup araştırılmıştır. Bu çalışmalardan biri de Gökhan Tunç tarafından kaleme alınan ve Ötüken Neşriyat tarafından 2018 yılında yayımlanan *Rüzgâra Karşı Duran Şair* isimli kitaptır. Söz konusu kitapta araştırmacı, Harold Bloom’un “etkilenme endişesi” kavramı çerçevesinde Türk şairlerinin Yahya Kemal algısını ele alıp detaylı bir şekilde incelemiştir. Yahya Kemal’in Türk şairleri tarafından benimsenip beğenilmesine rağmen Yahya Kemal etkisini kırmaya çalışıp özgün olma çabaları/sorunsalı yine araştırmacı tarafından söz konusu kitapta aydınlatılmaya, açılmaya çalışılan temel konulardan biri olmuştur.

Rüzgâra Karşı Duran Şair 1.“ Kuramsal Çerçeve: “Etkilenme Endişesi” Kavramı ”, 2.“Babanın Gözünden Bakmak: Etkileme Arzusu”, 3. “Etkilenme Endişesi Kavramı Merkezinde Yahya Kemal’in Şairler Üzerindeki Etkisine Dair İncelemeler ” ve 4. “ Türk Edebiyatında Yahya Kemal Algısı” olmak üzere dört ana bölümden oluşmuştur. Üçüncü ve dördüncü ana bölümler yedi ara başlıkla detaylandırılmış ve araştırmacının, Harold Bloom’un “etkilenme endişesi” kapsamında anlattığı Yahya Kemal ve Yahya Kemal’in diğer şairlerle olan kişisel ve sanatsal ilişkiler ağı ve münasebeti, bu tasniflerle çok daha anlaşılır bir hâle gelmiştir.

Kitaba Yahya Kemal’in Türk edebiyatındaki önemi, şiir türündeki başarısı ve bu türde bir otorite olarak kabul görülüp “ Tanrı şair” olarak tanımlanma meselesi ile giriş yapılmıştır. Yahya Kemal’in, etrafındaki şairlerde kurmuş olduğu tahakküm ve bu tahakkümün onların şiir anlayışlarının oluşmasında/şekillenmesindeki kaçınılmaz etki kuramsal bir çerçevede okuyucuya sunulmuştur. Ayrıca dönem şairleri tarafından; “deha”, Tanrı şair”, “ Kahraman”, “rakipsiz” gibi sıfatlarla nitelendirilen ve hakkında övgü dolu şiirler yazılan Yahya Kemal’in etrafındaki şairlerde bıraktığı etkiden ve bu şairlerin Yahya Kemal’e besledikleri hayranlıktan bahsedilmiş ve şaire duyulan beğenin ve gösterilen ilginin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Araştırmacı yazar, giriş kısmında kitabın genel çerçevesini çizdikten sonra; birinci bölüme giriş yapmış ve bu bölümde kitabın çıkış noktası olan Harold

Bloom'un "etkilenme endişesi" kuramının kaynağını sade bir üslûpla dile getirmiştir. Bloom'un bu kavramı tanımlamak ve somutlamak için Freud'dan ve psikanalitik literatürden faydalandığını aktaran araştırmacı, halef-selef kavramlarını yalın bir dille açıklamış ve bu halef-selef meselesinde T.S. Eliot'un ve H. Bloom'un görüş farklılığının altını çizmiştir. Ayrıca bu bölümde H. Bloom'un özgün olma çabası içinde olan şairlerin seleflerinin etkisinden sıyrılmak için önerdiği "altı revizyon kategorisi" ne yer verilmiştir.

İkinci bölümde, "etkileme arzusu" kavramı ilk kez araştırmacı tarafından ortaya atılmış ve bu kavram Freud'un "Oidipus kompleksi" ile ilintilendirilip mitolojideki "Rüstem ve Sührap" hikâyesiyle ve "Oidipus ve Kronos" mitleriyle bağlantı kurularak kanıtlanmaya çalışılmıştır. Yahya Kemal'in "etkileme arzusu" nu etrafındaki şairlere yansımaları da bu bölümde derinlikli bir şekilde işlenmiştir. Yahya Kemal'in "etkilenme endişesi" duyduğu Tevfik Fikret'i tahtından indirip şiirde üstün otoritesini kurduktan sonra, öğrencileri olan Ahmet Hamdi Tanpınar'ın ve Nazım Hikmet'in şiirlerini beğenmeyen ve eleştiren tavırları ve onların şiirlerini kendi şiirlerine benzetmeye çalışıp şiirde tek otorite olma gayreti/davranış biçimi "Kronos kompleksi" miti ile bağdaştırılmıştır. Yahya Kemal'in, Faruk Nafiz Çamlıbel'i kendi şiir tarzına ve poetikasına tabi olduğu sürece beğenip övmesi, Nazım Hikmet'in de Orhan Kemal'i kendi şiir poetikası tarzında yönlendirmesi bu bağlamda; her iki şairin de "etkileme arzusu" kuramı dolayımında sergiledikleri davranış biçimleri olarak yorumlanmıştır. Bu bölümde son olarak "etkilenme endişesini" aşip şiirde otorite olmayı başaran önemli isimler zikredilmiş ve okuyucuya genç şairlerin halefleri konumunda olan "şiişsel baba" otoritelerini aşip özgün olma süreçlerinin şiişsel babanın "etkileme arzusunun" yoğunluğu ve şiddetiyle ilintili olduğu duyumsatılmıştır.

Üçüncü bölümde "etkileme arzusu" kuramı ve bu kuram çerçevesinde davranış biçimi sergileyen; Yahya Kemal'in şairler üzerindeki tesiri çok daha geniş bir şekilde açıklanmıştır. Bu bağlamda; orijinal ara başlıklar altında ilk olarak modern Türk şiirinin iki önemli temsilcisi kabul edilen; Yahya Kemal'in ve Ahmet Haşim'in sanatta ve şiirde çetin mücadelesi ve "etkilenme endişesi" kuramı çerçevesinde şiirlerinde, poetikalarında ve üslûplarında zaman içinde görülen belirgin değişime yer verilmiş ve bu değişim şiir örnekleriyle ve Türk edebiyatının yetkin isimlerinin çalışmalarıyla desteklenip gösterime sunulmuştur. Türk şiirinde tek otorite olma isteğiyle hareket eden; Yahya Kemal'in Ahmet Haşim'in şiirlerini sürekli eleştirmesine rağmen; vefatından sonra odasındaki çalışma masasında açık duran kitabın Ahmet Haşim'e ait olması bu bölümde vurgulanan bir diğer mesele olmuştur. Kitap, Yahya Kemal'in öğrencisi olan Ahmet Hamdi Tanpınar ile olan şiişsel hikâyesi ile devam etmiş ve Tanpınar'ın "selefini" aşma çabasıyla sergilediği "yakınlaşma-uzaklaşma" çatışması bütün detaylarıyla yansıtılmıştır. "Yahya Kemal Mukallidi" yaftasını ötelemek için poetikasında Valery'i örnek aldığını dile getiren Tanpınar'ın "şiişsel baba" figürü konumunda olan Yahya Kemal'in gölgesinden ve tarzından kurtulup özgün olma mücadelesi ve bu mücadelenin Türk edebiyatındaki yetkin kişiler tarafından yorumlanıp

irdelenmesinin altı çizilmiştir. Nazım Hikmet'in, Yahya Kemal'in, annesi ile yaşadığı aşkı öğrendikten sonra “Oidipus kompleksi” ile hareket etmesi ve Yahya Kemal'i baba figürü olarak reddedip sanat anlayışını da Yahya Kemal'den farklı tarzda şekillendirme uğraşı *Rüzgâra Karşı Duran Şair* kitabının üçüncü bölümünde yer verilen konulardan biri olmuştur. Faruk Nafiz Çamlıbel'in, Yahya Kemal'e duyduğu hayranlık ve beğeniyle birlikte aynı zamanda “etkilenme endişesi” ve özgün bir şiir geliştirme kaygısı taşıması ayrıca Çamlıbel'in mütereddit tavırlarına rağmen Yahya Kemal'den etkilendiği gerçeği/sorunsalı yine bu bölümde irdelenmiştir. Daha sonra da Orhan Veli'nin Ahmet Haşim'e ve Yahya Kemal'e karşı tutumu ele alınmış ve Orhan Veli'nin “selef” i konumda olan iki şaire tavrının farklı olduğu, Haşim'e karşı gelip onun şiirlerini mizahi bir tavırla eleştirirken; Yahya Kemal'in poetikasını beğenip bunu dile getirmesi araştırmacı tarafından yorumlanmıştır.

Rüzgâra Karşı Duran Şair kitabının dördüncü bölümünde ise ikinci yeni şairlerinin Yahya Kemal algısı yansıtılmış ve bu edebî akımın temsilcileri konumunda olan şairlerin Yahya Kemal ile ilgili algılarının farklı olduğunun altı çizilmiştir. Kitapta son olarak Yahya Kemal ile ilgili yapılan anket ve mülakatlara yer verilmiş ve böylece Türk edebiyatındaki Yahya Kemal algısı bilimsel verilerle de desteklenerek değerlendirilmiştir.

Kitabın sonuç kısmında; Yahya Kemal'in üzerine yapılan bu çalışmada elde edilen veriler değerlendirilmiş ve Türk edebiyatında Yahya Kemal'in çok önemli bir yer kazanıp birçok şairin “selef” i konumunda olup onları etkilediği tespiti yapılmıştır.

Yahya Kemal üzerine yapılan çalışmalardan farklılık gösteren *Rüzgâra Karşı Duran Şair* isimli kitapta araştırmacı yazar, Yahya Kemal'i çok farklı boyutlarda ele alıp incelemiştir. Şairin, Türk edebiyatındaki algısını ve poetikasını farklı perspektiflerden sunan araştırmacı, kuramsal verinin çok fazla yer aldığı bu çalışmayı son derece yalın ve akıcı bir üslûpla okura sunmuştur. Yahya Kemal'in sanatını ve poetikasını aktarırken birçok kuramdan faydalanan araştırmacı, dipnotlarda vermiş olduğu eser isimleriyle de okuyucuyu şairle ilgili yapılan çalışmalardan haberdar etmiştir. Ayrıca araştırmacının, Yahya Kemal ile ilgili Türk edebiyatının yetkin isimlerinin değerlendirmelerine sıkça yer vermesi ve bunun yanında ara ara şairle ilgili anekdotları paylaşması çalışmayı daha değerli kılıp tekdüzelikten kurtarmıştır. Sonuç olarak Yahya Kemal'in poetikasını, Türk edebiyatında edindiği konumu ve Türk şairlerinin Yahya Kemal'i algılayış tarzını derinlemesine irdelendiği bu kitapta Yahya Kemal'in Türk şiirine bilinen etkisi ilk kez bu denli geniş çaplı bir çalışmaya konu olmuştur. Yahya Kemal'e dair çok geniş bir dünyanın kapısını aralamayı vadeden; *Rüzgâra Karşı Duran Şair* isimli kitap raflarda yerini alıp okuyucusuyla buluşmayı bekliyor.

Buşra Ataker

Mardin Artuklu Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Araştırma Görevlisi.
busraataker@gmail.com

YAYIN İLKELERİ

1. Mukaddime, Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından Bahar ve Güz dönemlerinde olmak üzere yılda iki defa yayımlanan uluslararası bilimsel hakemli bir dergidir.
2. Dergimizde tüm sosyal bilim dallarında üretilen özgün telif makalelerin yanı sıra edisyon-kritik ve kitap değerlendirmesi çalışmaları yayımlanır.
3. Derginin yayın dili Türkçedir. Diğer dillerde gönderilen yazılar Editör Kurulu tarafından değerlendirilir.
4. Dergiye gönderilen yazıların daha önce yayımlanmamış olması veya başka bir bilimsel yayın organında değerlendirme aşamasında bulunmaması gerekir.
5. İlmî toplantılarda sunulmuş tebliğler, gerekli açıklamaların yapılması şartıyla yayımlanabilir.
6. Yayımlamak üzere gönderilen yazıların araştırma ve yayın etiğine uygun olmaları gereklidir. Editör Kurulu'nun ön değerlendirmesinden geçen bütün makaleler iThenticate programında taranır. Bilimsel uygunluk raporuna sahip olmayanlar hakem değerlendirmesine tabi tutulmadan reddedilir.
7. Mukaddime'ye yayımlanmak üzere gönderilen telif makaleler, Editör Kurulu tarafından incelendikten sonra değerlendirilmek üzere "kör hakem" yöntemiyle konunun uzmanı iki hakeme gönderilir. İki hakemin görüşü ayrılığı durumunda, üçüncü bir hakemin görüşüne başvurulur. Makale, en az iki hakemden olumlu rapor gelmesi halinde yayımlanır. Hakem raporları yazara gönderilerek karar bildirilir.
8. Hakemlerden biri veya her ikisi, "düzeltmelerden sonra yayımlanabilir" görüşü belirtirse, gerekli düzeltmelerin yapılması için makale yazara gönderilir. Düzeltme yapıldıktan sonra hakemlerin uyarılarının dikkate alınıp alınmadığı hakem veya Editör Kurulu tarafından değerlendirilir.
9. Kitap değerlendirme yazılarının yayınına Editör Kurulu karar verir.
10. Yayın aşamasında yazılar üzerinde esasa yönelik olmayan küçük düzeltmeler Editör Kurulu ve Dil Editörü tarafından yapılabilir. Makalelerin yazımında Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu esas alınır.
11. Dergide yayınlanan yazıların telif hakkı Mukaddime'ye devredilmiş sayılır. Yazıların dil, üslup, içerik, vb. açılardan bütün yasal ve hukuki sorumluluğu yazara aittir.
12. Yayınına karar verilen makaleler matbu olarak basılır, çıkan sayının bir nüshası yazara/yazarlara gönderilir ve telif ücreti ödenmez.
13. Her yeni sayı çıktığında tüm makaleler PDF olarak <http://mukaddime.artuklu.edu.tr> adresinde yayımlanır.
14. Gönderilecek makaleler <http://mukaddime.artuklu.edu.tr/about/editorialPolicies#focusAndScope> adresinde belirtilen kapsama ve aşağıdaki yazım ilkelerine uymalıdır.
15. Yazı başvuruları posta yoluyla Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Yüksekokulu Binası 5. Kat Diyarbakır Yolu 5. km-Mardin adresine gönderilebilir. Dijital olarak da <http://mukaddime.artuklu.edu.tr> web sitesi üzerinden gönderilmelidir.

YAZIM İLKELERİ

1. Makaleler, 5.000-8.000; kitap değerlendirmeleri ise 1.500-2.500 arası kelimedenden oluşmalıdır. Bu sınırların dışında kelime sayısı içeren çalışmalar Editör Kurulu tarafından değerlendirilir.
2. Makalelerde, en fazla 125 kelime Türkçe ve İngilizce olmak üzere başlık ve anahtar kelimeleri haiz iki öz olmalıdır. Makalenin ilk sayfasında yazarın/yazarların unvan, kurum ve adres bilgileri verilmelidir. Metnin sonuna kaynakça eklenmelidir.
3. Yazılar, PC Microsoft Office Word (Word 97 veya daha ileri bir versiyonu) programında yazılmalı veya bu programa uyarlanarak Word ve PDF formatında gönderilmelidir.
4. Sayfa düzeni; A4 boyutunda olmalı, kenar boşlukları soldan 3,0 cm, sağdan 3 cm, üstten 3,0 cm ve alttan 3,0 cm şeklinde ayarlanmalıdır.
5. Metin kısmı Times New Roman yazı tipi ve 12 puntuyla; başlıklar bold olarak; metnin tamamı 1,5 satır aralıkla, dipnotlar ise tek satır aralıkla ve 10 punto ile kenarlardan daraltılarak yazılmalıdır. Metin içerisinde verilen alıntılarda dipnot yazım kuralları geçerli olup alıntılarının asıl metinden ayrı olarak kenarlardan daraltılarak verilmesi gerekir.
6. Yazılarda kullanılan çizim, grafik, resim ve benzeri malzemeler JPEG ya da GIF formatında olmalıdır. Görsel malzeme ve ekler gerektiğinde e-posta yoluyla ayrıca ulaştırılmalıdır.
7. Yazarların, makalelerinde APA 6 kaynak gösterme sistemini kullanmaları gerekmektedir. Kaynakça metnin sonunda alfabetik sırayla verilmelidir.

ÖRNEKLER:

Kıtap

Mardin, Ş. (2012). *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri* (18. bs.). İstanbul: İletişim.

Gönderme: (Mardin, 2012: 234)

Çok Yazarlı Kıtap

Abisel, N., Arslan, U.T., Behçetoğulları, P., Karadoğın, A., Öztürk, S.R. & Ulusay, N. (2005). *Çok Tuhaf Çok Tanıdık*. İstanbul: Metis.

Editörlü Kıtap

Özbek, M. (Ed.) (2005). *Kamusal Alan*. İstanbul: Hil.

Editörlü Kıtapta Bölüm

Kejanlıoğlu, B. (2005). Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı. Meral Özbek (Ed.), *Kamusal Alan içinde* (s. 689-713). İstanbul: Hil.

Birden Çok Baskısı Olan Kıtap

Strunk, W. Jr. & White, E. B. (2000). *The Elements of Style* (4. Baskı). New York: Longman.

Kıtap İçi Bölüm

Hunt, Lynn. (2009). Charles Tilly'nin Kolektif Eylemi, B. Skocpol (Ed.). *Tarihsel Sosyoloji içinde* (ss. 270-304). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

Gönderme: (Hunt, 2009: 274)

Çeviri Kitap

Lewis, B. (2000). *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (M. Kıratlı, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Gönderme: (Lewis, 2000: 12)

Kitaptan Çevrilmış Bölüm

Weber, M. (1958). *The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism*. T. Parsons (Çev.). New York: Charles Scribner's Son. (İlk baskı. 1904-1905).

Gönderme: (Weber, 1904-1905/1958)

Sadece Elektronik Basılı Kitap

O'Keefe, E. (n.d.). *Egoism & the cnsts in Western values*. erişim [http://www.onlineoriginals.com/showitem .asp?litem=135](http://www.onlineoriginals.com/showitem.asp?litem=135)

Makale

Aytaç, Ö. (2013). Kent Mekânları Kimlik/Farklılık Sorunu, *İdealkent* 9, 150-170.

Gönderme: (Aytaç, 2013: 165)

Elektronik Makale

Karakelle, S. (2012). Üstbilişsel Farkındalık, Zekâ, Problem Çözme Algısı ve Düşünme İhtiyacı Arasındaki Bağlantılar. *Eğitim ve Bilim*, 37(164), 237-250. 3 Aralık 2014 tarihinde <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/779/376> adresinden erişildi.

Gönderme: (Karakelle, 2012: 240)

Çok Ciltli Çalışmalar

Pflanze, O. (1963-1990). *Bismarc and the Development of Germany* (Cilt 1-3). Princeton, NJ: Princeton University Press.

Gönderme: (Pflanze, 1963-1990)

Dergiden Tek Yazarlı Makale

Aktay, Y. (1999). Aklın Sosyolojik Soykütüğü: Soy Akıldan Tarihsel ve Toplumsal Akla Doğru. *Toplum ve Bilim*, 82, 114-140.

Dergiden Çok Yazarlı Makale

Binark, F. M., Çelikcan, P. (1998). Mahremin Müzakereye Çağrılması ve Yıldı Örneği. *Kültür ve İletişim*, 1 (2), 197-214.

Elektronik Dergiden Makale

Conway, P. (2003). Truth and reconciliation: The road not taken in Nambia. *Online Journal of Peace and Conflict Resolution*, 5 (1). (varsa doi numarası, yoksa URL verilir. URL örneği: http://www.trinstitute.org/ojpcr/5_1conway.htm. Kaynağa ait sayfanın adresi (URL) ya da varsa sadece doi numarası yeterlidir.

Yazarı Belli Olmayan Editör Yazısı

Editorial: "What is a disaster" and why does this question matter? [Editorial •]. (2006). *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 14, 1-2.

Yazarı Belli Olmayan Gazete ve Dergi Yazıları İçin:

The United States and the Americas: One History in Two Halves. (2003, 13 Aralık). *Economist*, 36. Strong afterchocks continiue in California. (2003, 26 Aralık). *New York Times* [Ulusal Baskı.]. s.23.

Gönderme: (United States and the Americas, 2003) (Strong aftershock, 2003)

Yazarı Belli Olan Gazete ve Dergi Yazıları İçin :

Bruni, F. (2003, 26 Aralık). Pope pleads for end to terrorism and war. *New York Times*.

Tez

Leblebici, E. (1991). *Gündelik Hayat Olaylarına İlişkin Atıfların İncelenmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

Gönderme: (Leblebici, 1991: 67)

Bildiri

Pekasil, T. (2012). Toplumsal Statü Göstergesi Olarak Dini Otorite Tipleri: Cizre Örneğinde Şeyh, Molla ve Seyyidler. *Cizre Sempozyumu 14-15 Nisan 2012 içinde* (s. 141-154). İstanbul: Sanart Ajans.

Gönderme: (Pekasil, 2012: 152)

Ansiklopediler

Balkans: History. (1987). *Encyclopaedia Britannica* içinde (15. Baskı. Cilt. 14, s. 570-588). Chicago: Encyclopaedia Britannica.

Gönderme: (Balkans: History, 1987)

Sözlükler

Gerrymander. (2003). *Merriam-Webster's collegiate dictionary* (11. Baskı). Springfield, MA: Merriam-Webster"s.

Gönderme: (Gerrymander, 2003)

Görüşme

Arroyo, Gloria Macapagal. (2003). *A time for Prayer*. Michael Schuman ile söyleşi. *Time*. 28 Temmuz 2003. Erişim Tarihi 13 Ocak 2004, <http://www.times.com/time/nation/article/0,8599,471205,00.html> 9

Televizyon programı

Long, T. (Yazar), ve Moore, S. D. (Yönetmen). (2002). *Bart vs. Lisa vs. 3. Sınıf* [Televizyon Dizisi]. B. Oakley ve J. Weinstein (Yapımcı), *Simpsonlar* içinde. Bölüm: 1403 F55079. Fox.

Gönderme: (Simpsonlar, 2002)

Film

Huston, J. (Yönetmen/Senaryo Yazarı). (1941). *Malta Şahini* [Film]. U.S.: Warner.

Gönderme: (Malta Şahini, 1941)

Fotoğraf

Adams, Ansel. (1927). *Monolith, the face of Half Dome, Yosemite National Park* [Fotoğraf]. Art Institute, Chicago.

Gönderme: (Adams, 1927)

Web Sayfaları

UNESCO. (2013). *World Heritage list*. UNESCO web sitesinden 10 Kasım 2015 tarihinde <http://whc.unesco.org/en/list> adresinden erişildi.

Gönderme: (UNESCO, 2015)

